Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№3(51), 2016 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор:
п.ғ.д., проф. **Қ.Қ. Жампеисова**

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.к., проф. **С.Г. Тажбаева**

Редакция алқасы:
акад., п.ғ.д., психол.ғ.д., проф.
Г.П. Новикова (Ресей),
филос.ғ.д., проф. **Ф.Валькенхерст** (Германия),
PhD **Ниномия Такаси** (Жапония),
акад., п.ғ.д., проф.
Е.В. Андриенко (Ресей),
п.ғ.д., проф. **Н.П. Шишляникова** (Хакасия),
акад. п.ғ.к. **Р.С. Гуревич** (Украина),
п.ғ.к., доц. **Р.Т. Сулайманова** (Қырғызстан),
п.ғ.д., проф. **Н.Н. Хан,**
п.ғ.д., проф. **С.М. Кенесбаев,**
п.ғ.д., проф. **Р.А. Джанабаева,**
п.ғ.д., проф. **А.Д. Кайдарова,**
п.ғ.д., проф. **С.Т. Иманбаева,**
п.ғ.д., доц. **Г.С. Саудабаева,**
п.ғ.к., проф. **Ш.Ж. Колумбаева,**
п.ғ.к., проф. **С.И. Калиева,**
п.ғ.к., доц. **С.С. Жумашева,**
филол.ғ.к., доц. **Б.Е. Букабаева**

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2016

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 09.09.2016 қол қойылды.
Таралымы 300 дана.
Көлемі 39.8 е.б.т.
Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 124

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

КАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Новикова Г.П., Афанасьева Т.П., Елисеева И.А. Готовность учителя к инновационной деятельности:понятия и средства оценки
Новикова Г.П. , Афанасьева Т.П., Елисеева И.А. Readinessof teacher to innovation: concepts and assessment tools. 3
Жампеисова К.К. О новой модели дуально-ориентированной подготовки будущего учителя в условиях образовательно-производственного кластера вуза..... 8
Тугелбаева Л. М., Рыскалиева Р. Г., Космаилова Б. С. Химия пәнін оқытуда проблемалық жағдай жасау мүмкіндіктері
Tugelbaeva L.M., Ryskalieva R. G., Kosmailova B. S. Problem situation the learning chemistry process in training..... 13
Таумова А.Б., Тугелбаева Л.М., Ашкеева Р.К. Физика мамандықтары үшін «Жалпы химия» курсында экологиялық білім беру
Taumova A.B., Tugelbaeva L.M., Ashkeeva R.K. Ecological education in the course of «General chemistry» for physics speciality.....…….. 17
Мұқанова Қ.Қ. Оқу үрдісін белсендіруге негізделген оқыту технологиялары
Mukanova K.K. Educational technologies fer activisation educational process..... 22
Кубенова Ш.И. Дуалды оқыту жүйесі - мамандар даярлаудағы кәсіби құзыреттілік кепілі
Kubenova S.I. The system of dual training is the key to professional competence in training..... 27
БайрысоваА.Е., Тугелбаева Л.М. Кейс-әдісінің әдістемелік-технологиялық аспектілері 24
BairyssovaA.E., Tugelbaeva L.M. Methodical-technologicalaspects of the case-method..... 32
Капенова Ж.Ж. Обучение языкам в диалоге с кодами культуры
Kapenova Zh.Zh. Teaching Languages in a dialogue with the Codes of Culture.....……. 36
Казиева А.Н. Современные технологии обучения и использование их в педагогической деятельности…….
Kaziyeva A.N. Modern technology training and use them in teaching activity.....…….....…… 41
Цыренжапова Г.Г., Карбаева Ш.Ш. Программа специальности как условие реализации компетентностного подхода
Galina G. Tsyrenzhapova, Sholpan Sh.Karbayeva. Specialty Program as condition of realization of competence-based approach.....…… 45
Рахметова Р.С. Студенттердің кәсіби біліктілігін қалыптастырудың маңызы
Rakhmetova R.S. The essence of the development of professional skills of students..... 50
Искакова П.К., Керимбаева Б.Т. Болашақ мамандарды кәсіби даярлау кезіндегі контекстік оқыту технологиясының орны
Iskakova P.K., Kerimbaeva B.T. The role of technology contextual learning in the professional training of future specialists...…… 53
Байтукаева А.Ш., Байтукаева Д.У. Профессиональная направленность обучения иностранному языку как интегративный ресурс в подготовке юристов-международников
Baitukayeva A.Sh., Baitukayeva D.U. Professionally directed trends in foreign language learning as the integrative resource of lawyers education..... 56

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия
«Педагогические науки», №3(51), 2016 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор:
д.п.н., проф. **К.К. Жампеисова**

Зам. главного редактора:
к.п.н., проф. **С.Г. Тажбаева**

Редакционная коллегия:
акад., д.п.н., д.психол.н., проф. **Г.П. Новикова** (Россия),
д.филос.н., проф. **Ф.Валькенхерст** (Германия),
PhD **Ниномия Такаси** (Япония),
акад., д.п.н., проф. **Е.В. Андриенко** (Россия),
д.п.н., проф. **Н.П. Шишляникова** (Хакасия),
акад. к.п.н. **Р.С. Гуревич** (Украина),
к.п.н., доц. **Р.Т. Сулайманова** (Кыргызстан),
д.п.н., проф. **Н.Н. Хан,**
д.п.н., проф. **С.М. Кенесбаев,**
д.п.н., проф. **Р.А. Джанабаева,**
д.п.н., проф. **А.Д. Кайдарова,**
д.п.н., проф. **С.Т. Иманбаева,**
д.п.н., доц. **Г.С. Саудабаева,**
к.п.н., проф. **Ш.Ж. Колумбаева,**
к.п.н., проф. **С.И. Калиева,**
к.п.н., доц. **С.С. Жумашева,**
к.филол.н., доц. **Б.Е. Букабаева**

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2016

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 09.09.2016.
Формат 60x84 1/8.
Объем 39.8 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 124

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета им. Абая

Искаков Т.Б., Кулбаев А.Т. Спорт саласының дамуындағы маркетинг қызметінің алатын орны.
Iskakov T.B., Kulbaev A.T. Role of marketing activity in development of the sports sphere..... 60
Ақжолова А.Т. Болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы
Akzholova A.T. The importance of the formation of information and communication competence of future specialists..... 65
Үсенова А.М. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әлеуметтік табыстылығын дамытудың диагностикасын ұйымдастыру
Ussenova A.M. Organization of diagnostics of social success of future teachers..... 70
Торғаева Қ.Б., Мырзаханова А.Б. Студенттердің педагогикалық құзыреттілігін бақылау түрлері.....
Torgaeva K.B., Myrzakhanova A.B. Types of pedagogical competence of students..... 74
Раманова Л.Б. Студенттерге көптілді білім беру жағдайында кәсіби құзыреттілігін дамыта оқыту ерекшеліктері
Ramanova L.B. Features of training for the development of professional competence of students in the conditions of the introduction of multilingual education..... 79
Мустояпова А.С. Креативтілік – тұлғаның маңызды сапасы ретінде
Mustoyapova A.S. Creativity as one of major qualities of a person..... 82
Сагадиева Қ.К., Мирза Н.В. Модель формированияиноязычной коммуникативно компетентности как объект отечественных методологических исследований
Sagadyieva K.K., Mirza N.V. The model of foreign language communicative competence forming as an object of the native methodological researches..... 86
Ерсултанова З.С. Педагогикалық жоғары білім беруде студенттердің ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыру мәселесі
Ersultanova Z.S. The problems of the organization of research work of students in the higher pedagogical education.....……. 90
Yeshimbetova Z.B. Peculiarities of language teaching andassessment
Ешімбетова З.Б. Тілді оқыту мен бағалаудың ерекшеліктері….....……. 95
Ярмухамедова К.Г. Обучение английскому языку студентовс использованием интеллектуальных иобразовательных технологий
Yarmukhamedova K.G. Using of the intellectual and educational technologies in English Language of students' teaching..... 100
Небесаева Ж.О. Проявление артпедагогики в системе образования в ВУЗе
Nebessayeva Zh.O. Manifestation art pedagogy in the system of education in high school..... 105
Еспаева Б.А. Культура устной речи в неязыковом вузе
Espaeva B.A. The culture of oral speech in non-linguistic university..... 110
Жумашбекова Д.Ш., Ережепова А.Т. Шетел тілін оқыту үдерісінде ойын технологиясын қолданудың тиімділігі
Zhumashbekova D.Sh., Erezhepova A.T. The effectiveness of usage game technology in the process of teaching a foreign language..... 113
Капанова Б. Пәнаралық байланыс арқылы экологиялық білім мен тәрбие берудің ғылыми жүйесі (моделі)
Kapanova B. Environmental education through the interdisciplinary education and research system (model)..... 118

Утегенова Д. Фреймовый способ представления знаний в образовательном процессе
Utegenova D. Frame-based method of knowledge presentation in the educational process..... 122
Алпысбаева Н.С. Сын тұрғысынан ойлау стратегияларын оқу үрдісіне енгізу
Alpysbayeva N.S. Critical thinking strategies to be implemented in the educational process..... 126
Мальтекбасов М.Ж., **Жолтаева Г.Н**. Особенности диалогического обучения.....
Maltekbasov M., Zholtaeva G. Features dialogical learning..... 130
Асылбаева С.З. Использование наглядных методов в преподавании музыкальных дисциплин
Asylbaeva S.Z. The use of evident methods is in teaching of musical disciplies..... 133

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

Калыбекова А.А., Булетова Л.А., Сулейменова А.А. Воспитание казахстанского патриотизма на идеях народной педагогики
Kalybekova A.A., Buletova L.A., Suleymenova A.A. Upbrining of kazakhstani patriotism on the ideas of the national pedagogics……. 137
Zhappasov Zh.E., AsanovN.A., Ibragimova M.N. Scientific researchers the issue of innovation management in the education and methodical work of the university
Жаппасов Ж.Е., Асанов Н.А., Ибрагимова М.Н. Инновациялық басқарудың ғылымдағы зерттелу мәселесі..... 142
Баялы Ә.Т. Инженерлік мамандарды оқытуда инновациялық технологияны пайдалану ерекшеліктері
Bayaly A.T. Features of the use of innovative technologies in the study of technical experts..... 145
Саудабаева Г.С., Айтбаева М.А. Колледж оқушыларын кәсіби даярлау үдерісіндегі танымдық белсенділігінің рөлі.
Saudabayeva G.S., Aitbayeva M.A. Role of cognitive activity in the process of professional preparation of students college..... 148
Otarbayeva A.B. Gender stereotypes and real manifestation of gender differences
Отарбаева А.Б. "Гендерлік стереотип және оның шынайы көрінісі"..... 151
Darmenova R.A., Bakirova L.Sh. Ұрпақ тәрбиесін халықтық құндылықтар негізінде жетілдіру
Darmenova R.A., Bakirova L.Sh. Formation of the education of young generation on the basis national wealth..... 157
Жиентаева Б.Ж., Жанзакова М.К. Жастарды отбасы өміріне дайындаудың психологиялық-педагогикалық мәселелері
ZhientaevaB.Zh., Zhanzakova M.K. The main issues of preparing future specialists for the family life..... 160
Алимбекова А.А., Үсенова А.М. Болашақ педагогтың лидерлік сапалары әлеуметтік табыстылық көрсеткіші.
Alimbekova A.A., Usenova A.M. The leadership skills of a future pedagog is a key to social successfulness..... 164
Кемалова Г.Б. Студенттердің шығармашылық қабілетін дамытудың ғылыми теориялық анықтамаларының ерекшеліктері
Kemalova G.B. Features theoretical determinations in developing creative flairs of students.....……..... 168
Кдыралиева Ж.Б. «Мәңгілік ел» ұлттық идеясы негізінде білім мен ғылымды дамыту
Kdyralieva Z. B Development of science and education based on the idea of "Mangylyk El"..... 172

Кабылова М.С. Фрэнсис Скотт Фицджеральдың «Ұлы Гэтсби» романындағы эмоцияларды психологиялық және лингвистикалық тұрғыда талдау және олардың деңгейлеріне ортақ мінездеме.
Kabylova M.S. General characteristics of psychological and linguistic analysis and the overall level of the novel by Francis Scott Key Fitzgerald «The Great Gatsby"..... 176
Анарбаев А.К., Е.Е. Сейдахметов, Б.М. Баймуханбетов Особенности проведения физической культуры в высшем учебном заведении.
Anarbaev A.K., Seidakhmetov E.E., Baimukhambetov B.M. Features of physical culture in higher educational institutions..... 182
Омаров Д.К. Болашақ педагогтардың рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыруда мұражай материалдарын пайдаланудың тұжырымдамалық бағыттары
Omarov D.K. Conceptual approaches on the use of museum materials in the formation of spiritual and moral culture of the future teacher..... 185
Сейсенбаева Ж.А., Мырзагельдиева М.А. Болашақ мамандардың рухани-адамгершілік болмысын этнопедагогика құралдары арқылы дамытудың ғылыми негізі
Seisenbayeva Z.A., Myrzageldiyeva M.A. Future professionals in the scientific basis for the spiritual and moral development by means of ethnopedagogics..... 191
Нарықбай Р.Т. Жастардың құқықтық мәдениеті
Narikbai R.T. Legal culture of youth..... 194

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

Кошербаева А.Н. Юсуб Баласагуни и Абай: взаимовлияние концептов гуманизма величайших эпох мировой истории..... 199
АбсатоваМ.А., Таженова Г.С. Қазақстан ғалымдарының педагогикалық зерттеулеріндегі құзыреттілік түрлерінің сипаттамасы
Absatova M.A., Tazhenova G.S. Characteristic competentence in pedagogical researches of Kazakhstan scientists..... 203
Меңлібекова Г.Ж. Ғылыми метрикасы зерттеушілік әлеуетті дамытудың факторы ретінде..... 207
Нөкетаева Д. Мектеп оқушыларына қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде патриоттық тәрбие берудің моделі
Nuketaeva D. Model of patriotic education of school students on the basis of the legislation of the Kazakh Khanate..... 211
Жанабаева Р.А. Қазақ халық педагогикасындағы – ерлік тәрбиесінің өзіндік ерекшеліктері
Zhanabaeva R.A. Kazakh education pedagogy population patriotic and heroic feature.e..... 217
Безлюдная В.В. Иноязычная подготовка будущих учителей в высших педагогических учебных заведениях Украины (1948-1970 гг. XX века)
Bezlyudnaya V.V. Foreign language education in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (1948-1979 years of XX-th century)..... 219
Жанабаева Р.А Абай шығармаларының патриоттық тағылымы
Zhanabaeva R.A Patriotic readings of works by careful..... 224

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

Байзакова Е.М., Өміржанова Ж.М., Саудабаева Д.Е. Құзыретті және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруда 12 жылдық білім беру жүйесінің мүмкіндіктері

Bayzakova E.M., Omyrzhanova ZH.M., Caudabaeva D.E. Possibilities of the system of 12-years-old education are in forming to the competitiveness and competent personality..... 228
Алиева А.Қ. Халықтық музыка өнері арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін қалыптастыру
Alieva A.K. The formation of pupils' creative abilities through Kazakh folk music.....……..... 232
Әліпбек А.З., Қойшиев Қ.Е., Ташкенбаева С.М. Жеткіншектердің психикалық дамуында көрініс беретін темперамент типтері

Alipbek A.Z., Koyshiyev K.E., Tashkenbayeva S.M. The temperament types which are shown in mental development of teenagers..... 235
Текесбаева А.М. Бастауыш мкетеп өлкетану олимпиадаларының маңызы
Tekesbaeva A.M. The value of local history competitions in elementary school..... 240
Додуева С.Ж. Восприимчивость дошкольной образовательной организации к новшествам как характеристикаспособности к развитию
Dodueva S.ZH. The susceptibility of pre-school educational institution for innovation as a characteristic ability to develop..... 242
Әліпбек А.З., Ташкенбаева С.М. Девиантты жеткіншектер тұлғасының дамуында өзіндік сана-сезімдердің маңызы
Alipbek A.Z., Tashkenbayeva S.M. Importance of consciousness of personal development of deviant teenagers..... 246
Бакирова З.Ә., Беркинбаева. Г.О. Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілетін музыка сабағында дамыту
Bakirova Z.A., Berkinbaeva G.O. The development of creative skills of primary school pupils in the music lesson..... 250
Кошкимбаева Р.Х., Райымбек Л. Мектеп жасына дейінгі балалардың фольклор арқылы коммуникативтік-тілдік құзыреттілігін қалыптастыру
Koshkimbayeva R.H., Rayimbek L. Formation of communicative and linguistic competence of children of preschool age through folklore..... 264
Ашикбаева Г. Д., Еркінбекова Қ. М. Жоғары сынып оқушыларын кәсіпке баулудың технологиялық даярлық негізі
Ashikbaeva G.D., Erkinbekova K.M. Fundamentals of technological preparation of high school students to professional work..... 267
Мазтаева Л.С., Стамғалиева Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру
Maztayeva L.S., Stamgaliyeva B.K. Formation of informative interest in preschool children..... 271
Шағырбаева М.Д., Кеңесова М.Ж. Отбасындағы қарым-қатынас мәдениеті жасөспірім тұлғасының қалыптасуының факторы ретінде
Shagyrbayeva M.D., Kengessova M.Zh. Culture of communication within the family as a factor in the formation of the adolescent's personality….....…….. 275
ШатырбаеваГ.Ж. Халықтық педагогика элементтерін қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын дамыту
Shatyrbayeva G. Development of informative interest of pupils of primary school through the use of elements of folk pedagogy..... 280
Сәдуақас А.С., Аймағамбетова Қ.А. Мектепалды балаларын эксперимент әдісі арқылы қоршаған ортамен таныстыру
Saduakas A.S. Experimentally introduce preschoolers to the environment..... 283

Текесбаева Г.М. Оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін жаттығу жұмыстары арқылы қалыптастыру
Tekesbayeva G.M. Formation of pupils communicative competence on the basis of the exercises..... 287
Габдуллин Р.С., Кожабаев К.Г. Математикалық есептер тәрбие құралы ретінде
Gabdullin R.S., Kozhabaev K.G. Mathematical Tasks as a means of Education.....…..... 291
Абдрахманова Р.Б., Беличенко Л.П., Назханова Г.А. Исследование ценностных ориентаций в структуре личности несовершеннолетних осужденных к лишению свободы

Abdrahmanova R.B., Belichenko P., Nazhanova G.A. Research of valuable orientations in structure of the identity of the minors condemned to imprisonment.....……. 294
Избасарова Р.Ш., Аликеева А.Е. Биология пәнінде этнопедагогикалық элементтерді пайдаланудың қажеттілігі
Izbassarova R., Alikeeva A. Necessity of application of elements of folk pedagogics on biology..... 298
Сейдахметов Е.Е., Анарбаев А.К., Баймуханбетов Б.М. Возрастные особенности воспитания двигательных способностей у школьников..... 303
Искаков Б. А. Анализ результатов экспериментальной работы по развитию медиакомпетентности учителей в условиях Ресурсного центра
Iskakov B.A. The analysis of the results of experimental work on development of teachers' media competence in the conditions of the Resource center..... 308
Асылбаева С.З. Использования наглядных методов в преподавании музыкальных дисциплин
Asylbaeva S.Z. The use of evident methods is in teaching of musical disciplies..... 314
Kulambayev A.K., Dosanova S.S., Kulambayeva K.K. Improving the quality of pedagogical preparation of teachers of high school to the integrated use of modern educational technology
Куламбаев А.К., Досанова С.С., Куламбаева К.К. ЖОО осы заманғы техникалық құралдарын оқытуды комплекстік қолдану бойынша оқытушылардың педагогикалық даярлығы сапасын жоғарлату түрлері..... 317
70-летний юбилей профессора Калиевой Светланы Исламгазиевны..... 321
..

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3 ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ГОТОВНОСТЬ УЧИТЕЛЯ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ПОНЯТИЯ И СРЕДСТВА ОЦЕНКИ

Новикова Г.П. –
доктор педагогических наук, доктор психологических наук, ведущий научный сотрудник Центра исследований инновационной деятельности в образовании ФГБНУ «Институт стратегии развития образования РАО», академик МАНПО
E-mail: nochuirot@rambler.ru,
Афанасьева Т.П. –
кандидат педагогических наук, заведующая Центром исследований инновационной деятельности в образовании ФГБНУ «Институт стратегии развития образования РАО» E-mail: inido-atp@mail.ru,
Елисеева И.А. –
кандидат психологических наук, ученый секретарь диссертационного совета ОАНО ВО «Московский психолого-социальный университет». E-mail: irnel11@mail.ru

В статье с позиции ведущих идей научной школы «Теория развивающихся педагогических систем» академика РАО В.С. Лазарева представлена структурно-функциональная модель готовности учителя быть субъектом развития своей школы. Дано понятие готовности учителя быть субъектом инновационной деятельности, пред-ложены критерии и показатели ее оценки. Даны характеристики уровней готовности учителя к инновационной деятельности и уровней ее компонентов.

Ключевые слова: готовность к инновационной деятельности, задачи инновационной деятельности, инновационная деятельность, компоненты готовности учителя к инновационной деятельности, субъект инновационной деятельности, управление инновационной деятельностью, функции управления инновационной деятельностью.

Современное состояние школы и происходящие в ней изменения не удовлетворяют ни общество, ни государство. От школы требуют качественного обновления образовательной деятельности, достижения качественно иных результатов образования, перехода от ассоциативно-репродуктивной модели обучения к модели, построенной на деятельностных принципах [1]. *Инновационной* называют деятельность, в ходе которой осуществляются целенаправленные изменения в педагогической системе школы, приводящие к повышению ее эффективности. Ее предмет – развитие педагогических систем, формирование у них таких качеств, которые им необходимы, чтобы с большей эффективностью решать образовательные задачи.

В рамках теории развивающихся педагогических систем в качестве основных выделяются шесть функций инновационной деятельности: выявление актуальных потребностей изменений в педагогической системе (выявление проблем); выявления существующих разработок, использование которых потенциально могло бы повысить качество образовательной деятельности на каких-то ее участках (выявление возможностей развития педагогической системы); проектирование желаемого будущего и планирование движения к нему; проектирование локальных нововведений; практическое осуществление нововведений [2]. Качественное выполнение всех этих функций обеспечивает осуществление в педагогической системе школы необходимых и эффективных изменений.

Основными характеристиками инновационной деятельности являются ее эффективность и результативность. Результативными, согласно общей теории управления, являются действия, которые ведут к поставленной цели. Результативность является характеристикой инновационной деятельности, показывающей, в какой мере достигнутые результаты соответствуют цели. Понятие «эффективность» отражает соотношение между целью, результатами и затратами на их достижение. Степень эффективности определяется соотношением между результатами и затратами при условии, что результат соответствует поставленной цели. Если это условие не выполняется, то действия признаются неэффективными [3].

Исследования развития школ за последние десятилетия выявили зависимость качества инновационной деятельности от включенности в нее учителей. Показано, что достижение необходимых результатов

инновационной деятельности обусловливается ее качеством, определяемым как отношение фактически достигнутых результатов к объективно необходимым и возможным в существующих условиях [4]. Уровень этого отношения зависит от того, как выявляются проблемы, ищутся и используются возможности для их решения, то есть качество инновационной деятельности школы определяется как отношение между необходимыми, потенциально возможными и фактически реализуемыми изменениями в ее педагогической системе. Установлено, что школа тем более способна к развитию, чем выше в ней качество инновационной деятельности целом, которое определяется качеством реализации ее функций [2].

Инновационная деятельность в зависимости от того, какова ее структура и как реализуются ее функции, обладает разными потенциальными возможностями выполнять свое назначение. Наибольшей способностью к развитию обладают школы, инновационная деятельность которых строится на основе системодеятельностного подхода. Такой подход к развитию школы предполагает, что объект изменений рассматривается как система совместной деятельности. Инновационная деятельность, в результате которой происходят изменения в педагогической системе, также понимается как особая система деятельности.

Способность школы к развитию формируется на основе ее стратегии. В настоящее время исследователи выделяют четыре основных типа стратегии поведения образовательных организаций в изменяющейся среде: *пассивно-приспособительную, активно-приспособительную (ситуативную), опережающую (лидерскую) и преобразующую*. В зависимости от своей стратегической ориентации школы демонстрируют низкую, среднюю и высокую инновационную активность учителей, уровень которой определяет интенсивность их участия в совершенствовании педагогической системы школы. Кроме того, в школах с высокой инновационной активностью педагогов инновационная деятельность характеризуется целенаправленностью и устойчивостью, что необходимо для достижения поставленных целей развития. Таким образом, повышение включенности учителей в инновационную деятельность является существенным фактором повышения ее качества.

В рамках построения теории педагогического коллектива как субъекта инновационной деятельности установлено, что эффективность инновационной деятельности школы повышается, если педагогический коллектив включается в нее в качестве субъекта [4, 5]. В этом случае каждому педагогу должны быть присущи качества субъекта этой деятельности.

В отечественной и в зарубежной психологии представление о человека как о субъекте связывается с его способностью инициировать активность на основе внутренней мотивации. С точки зрения системно-деятельностного подхода к развитию, человек является субъектом деятельности, когда:

- деятельность имеет для него личностный смысл, т.е. его мотив совпадает с объективным (выработанным в обществе) мотивом этой деятельности;
- он принимает на себя ответственность за осуществление этой деятельности;
- он проявляет активность в осуществлении этой деятельности;
- он владеет культурными способами ее осуществления [4].

Следовательно, учитель как субъект инновационной деятельности должен обладать следующими характеристиками:

- инновационная деятельность должна иметь для него личностный смысл (ее мотив должен совпадать с социально детерминированным ее мотивом);
- он должен быть способен определять цели инновационной деятельности на основе образа возможного будущего;
- он должен принимать на себя ответственность за осуществление инновационной деятельности;
- он должен выбирать средства и способы осуществления инновационной деятельности, оценивать и корректировать ее результаты;
- он должен владеть культурными способами реализации инновационной деятельности.

Являясь субъектом инновационной деятельности школы, учитель отличается тем, что реализует функции управления этой имеющей иерархическое строение деятельностью, которая может осуществляться на уровне педагогической системы в целом, уровне ее подсистем (уровне совместной деятельности групп учителей) и уровне индивидуальной деятельности учителей. Каждый учитель может быть в разной степени включенным в управление инновационными процессами на этих уровнях, но как субъект инновационной деятельности в полной мере он реализуется на уровне образовательной системы в целом, включаясь в решение задач развития школы на всех трех уровнях инновационной деятельности. В

результате у него формируется общее понимание актуальных проблем школы, целей инновационной деятельности, способов их достижения, распределяется и принимается ответственность за выполнение различных участков совместной работы.

Общая функция субъекта инновационной деятельности – определять содержание и форму процессов развития школы. Задачи развития школы и функции субъекта развития имеют иерархическую структуру. Субъект развития: определяет общую стратегию поведения; выявляет проблемы; ищет возможности их решения; ставит цели (проектирует образ желаемого будущего); планирует развитие; организует выполнение планов; контролирует и регулирует процессы изменений.

Учитель не только осуществляет педагогическую деятельность, но и строит ее (определяет цели, планирует, выбирает методы образования, анализирует и др.), т.е. выступает в функции *субъекта педагогической деятельности.* Но, будучи субъектом педагогической деятельности, он может и не быть *субъектом инновационной деятельности*. Как показывает анализ практики, учителя, успешно решающие образовательные задачи, далеко не всегда стремятся участвовать в решении задач развития школы [4, 5].

Для характеристики способности учителя эффективно решать задачи управления развитием своей школы нами введено понятие «готовность учителя быть субъектом инновационной деятельности». Это понятие отражает то, в какой мере его установка в отношении участия в решении задач управления инновационной деятельностью, методов решения этих задач, форм организации совместной инновационной деятельности, а также имеющиеся у него знания соответствуют «идеальному субъекту инновационной деятельности» [6].

Идеальный субъект инновационной деятельности обладает следующими характеристиками:

- хочет участвовать в управлении развитием своей школы и готов принять на себя ответственность за реализацию всех функций управления инновационной деятельностью (характеристика отражает уровень *мотивационного компонента готовности* быть субъектом инновационной деятельности);
- владеет технологиями решения задач управления инновационной деятельностью (характеристика отражает уровень *технологического компонента готовности* быть субъектом инновационной деятельности);
- способен совместного с другими учителями строить адекватные формы организации решения задач управления инновационной деятельностью (характеристика отражает уровень *организационного компонента готовности* быть субъектом инновационной деятельности);
- имеет необходимые знания для решения задач инновационной деятельности (характеристика отражает уровень *когнитивного компонента готовности* быть субъектом инновационной деятельности).

Введение концепта «идеальный субъект инновационной деятельности» необходимо для построения оценочной шкалы уровня готовности учителя быть субъектом инновационной деятельности. Степень реальной готовности учителя быть субъектом инновационной деятельности определяется величиной отдаленности его фактического состояния от идеального [5].

На рисунке 1 представлена структурно-функциональная модель готовности учителя быть субъектом развития своей школы. Согласно этой модели, готовность учителя быть субъектом инновационной деятельности может быть определена на основе ее характеристик (мотивационного, технологического, организационного и когнитивного компонентов готовности к управлению развитием своей школы), а также складывается из его готовности к участию в реализации частных функций управления этой деятельностью (выявления проблем образовательной системы, поиска новшеств для последующего внедрения, планирования изменений образовательной деятельности, мотивации, контроля и регулирования инновационной деятельности учителей).

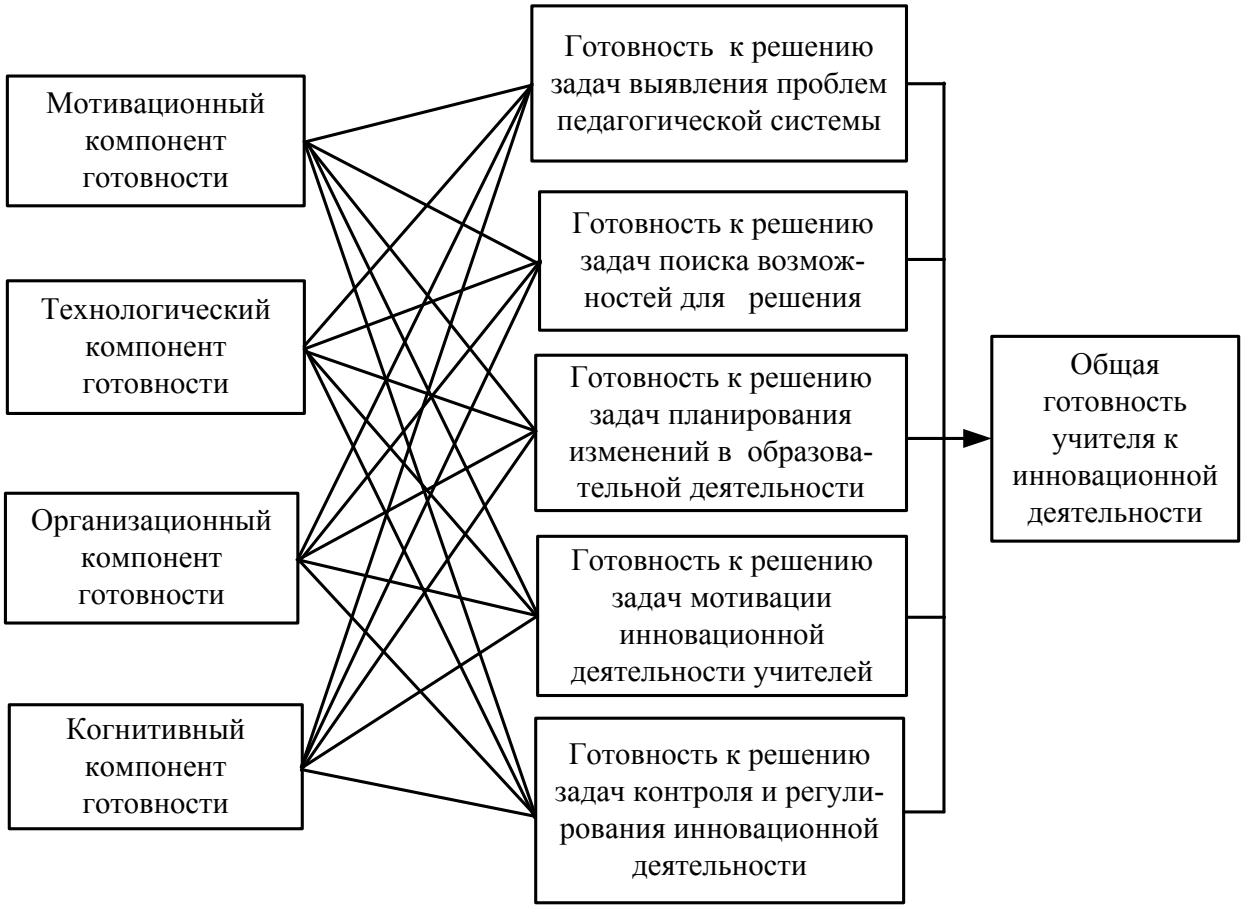

Рис. 1. Структурно-функциональная модель готовности учителя быть субъектом инновационной деятельности

Разработаны критерии, показатели и инструментарий оценки готовности учителя к инновационной деятельности [6, 8].

Высокий уровень готовности учителя к инновационной деятельности выражается в том, что он понимает значение, хочет и умеет решать большинство задач управления этой деятельностью, может организовывать, координировать, контролировать работу группы учителей по разработке и реализации инновационных проектов.

Средний уровень готовности учителя к инновационной деятельности свойственен учителю, понимающему значение, желающему и умеющему решать около половины задач управления инновационной деятельностью, участвующему (совместно с администрацией школы) в организации, координации и контроле работы группы учителей по внедрению нововведений.

При *низком уровне готовности к инновационной деятельности* учитель понимает значение, хочет и умеет решать меньшую часть задач управления инновационной деятельностью, не участвует в организации, координации и контроле работы учителей по разработке и реализации инновационных проектов.

Для оценки уровня готовности учителя быть субъектом инновационной деятельности необходима оценка ее компонентов.

Показателем уровня *мотивационно-этического компонента* готовности учителя быть субъектом инновационной деятельности выступает степень его желания участвовать в решении задач совершенствования образовательной деятельности школы.

Оценка *технологического компонента готовности* учителя быть субъектом инновационной деятельности основывается на идее о влиянии на данную характеристику его информированности о средствах и технологиях решения задач управления инновационной деятельностью, а также опыта их применения.

Показателями уровня *организационного компонента готовности* учителя быть субъектом инновационной деятельности служит его участие: в распределении обязанностей в группе; в согласовании, координации действий группы; в разрешении разногласий между учителями; в контроле работы членов группы; в принятии решений в группе.

Вычисление *когнитивного компонента готовности* учителя быть субъектом инновационной деятельности основывается на обработке первичной информации о наличии у него знаний, необходимых для реализации функций управления этой деятельностью.

Высокий уровень мотивационно-этического компонента готовности к инновационной деятельности учитель имеет в случае желания участвовать в решении большинства задач управления этой деятельностью, *средний уровень* – в случае желания участвовать в решении примерно половины задач, а *низкий* – меньшей их части.

Высокий уровень владения научно-обоснованными средствами управления инновационной деятельностью учитель имеет в случае, если изучал и имеет опыт применения на практике специально разработанных средств и технологий решения задач управления этой деятельностью, *средний уровень* – в случае владения средствами решения примерно половины задач, а *низкий* – меньшей их части.

Высоким уровень организационного компонента готовности учителя быть субъектом инновационной деятельности будет тогда, когда в большинстве случаев он самостоятельно с другими учителями способен распределять обязанности в группе по разработке и реализации инновационных проектов, координировать свои действия, урегулировать разногласия, контролировать и вносить необходимые коррективы в процесс внедрения новшеств. При *среднем уровне* он будет это делать примерно в половине случаев, а при *низком* – в меньшей их части.

Таким образом, введенное нами понятие готовности учителя быть субъектом инновационной деятельности позволяет объяснять различия в активности и продуктивности инновационной деятельности учителей, а разработанные средства ее оценки после эмпирической проверки могут лечь в основу разработки инструментария самоанализа и самооценки учителем готовности к инновационной деятельности [7].

1. Лазарев В.С. Программно-целевой подход к введению нового стандарта общего образования в школе / В.С. Лазарев // Проблемы современного образования, 2010. – № 3.

2. Лазарев В.С. Начала теории развивающихся педагогических систем / В.С. Лазарев // Педагогика .2015. – № 6.

3. Лазарев В.С. Инноватика в школе: учебное пособие для системы высшего педагогического образования и повышения квалификации работников образования. – Сургут- Екатеринбург: СГПУ – Гуманитарный ун-т. – 2011.

4. Лазарев В.С. Психологическая готовность педагогического коллектива к инновационной деятельности / В.С. Лазарев, Т.Н. Разуваева. - Сургут, 2009.

5. Лазарев В.С. Исследование педагогического коллектива как субъекта инновационной деятельности / В.С. Лазарев, И.А. Елисеева // Вопросы психологии. – 2015. – № 1.

6. Афанасьева Т.П. Модель готовности учителя к инновационной деятельности /Т.П. Афанасьева // Инновационная деятельность в образовании: Материалы IX Международной научно-практической конференции. Часть I // Под общей редакцией Г.П. Новиковой. – Ярославль – Москва: Издательство «Канцлер», 2016.

7. Тюнников Ю.С. «Целе-функциональное согласование экспертной диагностики и самодиагностики готовности педагогов к инновационной деятельности / Ю.С. Тюнников // Инновационная деятельность в образовании: Материалы X Международной научно-практической конференции. Часть I // Под общей редакцией Г.П. Новиковой. – Ярославль – Москва: Издательство «Канцлер», 2016

8. Харисова Л.А. Анализ и оценивание как условие повышения качества инновационной деятельности / Л.А. Харисова, Т.М. Шукаева // Инновационная деятельность в образовании: Материалы X Международной научно-практической конференции. Часть I // Под общей редакцией Г.П. Новиковой. – Ярославль – Москва: Издательство «Канцлер», 2016.

УДК:378.014 (574)

О НОВОЙ МОДЕЛИ ДУАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ПРОИЗВОДСТВЕННОГО КЛАСТЕРА ВУЗА

Жампеисова К.К. – *д.п.н., профессор,*
заведующая общеуниверситетской кафедрой педагогики
Казахского национального педагогического университета имени Абая, khorlan_17@mail.ru

Сегодня актуальной становится проблема качественного изменения подготовки будущего педагога, которая должна быть сориентирована на формирование у него всех компонентов профессиональных компетенций. А это требует, чтобы подготовка стала дуально-ориентированной, которая обеспечивает более высокий уровень профессиональной подготовки к педагогической деятельности [1].

Как отмечают ученые, дуально-ориентированная подготовка будущих учителей – это система педагогического образования, предусматривающая сочетание теоретического обучения в высшем учебном заведении с периодами производственной деятельности в школе. Благодаря увеличению роли практической подготовки, будущие учителя осваивают производственные навыки уже на стадии обучения. Достигается это путем увеличения практической составляющей учебного процесса и проведения занятий непосредственно на рабочем месте.

В этой связи хотелось бы кратко, в тезисной форме, представить суть дульно-ориентированной подготовки будущего учителя в рамках единого образовательно-производственного кластера вуза, описанного в работе Корнева А.К.:

1. Потенциальным ресурсом современной подготовки будущего педагога…должна стать ее новая модель, которая реализуется в дуально-ориентированной образовательной среде вуза, т.е. в условиях образовательно-производственного кластера.

2. Под образовательно-производственным кластером понимается открытая система с множеством вариативных схем, векторов, механизмов взаимодействия вузов и предприятий-партнеров, имеющих единую образовательно-производственную идеологию и обеспечивающих подготовку компетентных специалистов в рамках единой информационной и научно-производственной образовательной сферы (здесь проявляется стремление вузов отвечать, запросам работодателей).

3. Данный вид интеграции направлен в первую очередь на получение вузами дополнительных конкурентных преимуществ и предоставление им возможности создания более эффективных производственно-ориентированных условий для подготовки будущих педагогов.

4. При подготовке педагогов … в условиях образовательно-производственного кластера вуза решаются многие проблемы, связанные с качеством их производственно-ориентированного обучения. Во-первых, процесс профессиональной подготовки в условиях производственной практики существенно отличается от теоретического обучения, поскольку основная цель производственного обучения – формирование у студентов профессиональных компетенций, основ профессионального мастерства в области конкретной профессии. Во-вторых, содержательная направленность новой модели дуально-ориентированной подготовки специалистов в условиях образовательно-производственного кластера вуза определяется исходя из необходимых будущему специалисту профессиональных компетенций посредством анализа его деятельных функций. Для педагога это обучающая, воспитывающая и развивающая функции.

5. Образовательно-производственный кластер представляет собой инновационную среду подготовки будущего специалиста в полной мере отвечающего запросам современного производств [1].

Следует отметить: система дуально-ориентированной подготовки будущего учителя в условиях образовательно-производственного кластера вуза успешно функционирует во многих странах (США, Франция, Англия, Германия и др.). В вышеобозначеных странах, основу профессиональной подготовки учителей составляют клинические практики. Характерным является и то, что ответственность за результаты дуального обучения распределяется между образовательными организациями и предприятиями в равной степени.

Важным ориентиром для перехода, вышеупомянутых стран, на такую систему стали такие международные документы как: «Всемирный доклад по образованию, 1998: учителя, педагогическая деятельность и новые технологии», «Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры» (1998).

В педагогической литературе подчеркивается: в центре всех реформ образования мировая общественность видит "нового" учителя. В соответствии с этой установкой разработана концепция «новой модели подготовки учителя», при которой профессиональная подготовка становится «школоцентрированной» или «обучение, повернутое к школьному мелу».

Основная идея такой подготовки будущего педагога заключена в изменении самого подхода: перехода от теории и философии, доминировавших в профессиональной подготовке учителя, к школьной практике: больше времени в школе, меньше - на студенческой скамье [2].

В этом плане заслуживает особого внимания экспериментальная модель педагогической ориентации в педагогических вузах Англии. Все студенты сразу после поступления в колледж обязательно прикрепляются к одной из школ согласно контракту. Виды деятельности, в которую вовлекаются студенты, могут быть различны, начиная от функций вспомогательного персонала до помощника учителя и учителя. Сама связь студента со школой помогает ему найти свое место в школьной жизни, привыкнуть к той атмосфере, в которой ему придется работать, дает возможность наблюдать за детьми, понять психологию их поведения и соединить теоретические знания, которые он получает в колледже, с практическими навыками, приобретенными в школе [3].

Особый интерес для изучения, в контексте дуально-ориентированной подготовки будущего учителя, представляет такой образовательный институт инновационного типа в системе высшего педагогического образования США, как школы профессионального развития. Данные школы являются средоточием всех важнейших тенденций педагогического поиска в США. Созданные на паритетных началах вузами, с одной стороны, и общественными школами, с другой, они осуществляют параллельно со школьными общеобразовательными программами, программу профессионально-педагогической подготовки будущих учителей, а также программы повышения квалификации профессиональных педагогов.

Основными особенностями подготовки будущих учителей в школах профессионального развития являются: увеличение сроков педагогической практики, введение института педагогической интернатуры; интенсификация и разнообразие форм взаимодействия между педагогами различных вузовских подразделений (гуманитарного, педагогического), преподавателями и администраторами вуза и базовых школ партнёрства (совместная разработка, реализация и корректировка учебных курсов, скоординированное совместное руководство педагогической практикой); частичный или полный перенос учебных курсов профессионально-педагогического блока в базовые школы партнёрства; учёт образовательных потребностей конкретной школы, штата, региона в содержании образования будущих учителей; «бригадный» подход к подготовке будущих учителей: будущие педагоги проходят весь курс профессионально-педагогической подготовки в составе педагогической команды (10-15 человек).

Эффективность подготовки будущих учителей в школах профессионального развития обеспечивается комплексом педагогических условий, включающим: равноправное сотрудничество педагогов вуза и школы в проектировании, реализации и оценке эффективности программы подготовки студентов; реализацию системы комплексной оценки знаний, умений и навыков будущих учителей; интеграцию теоретической составляющей профессионально-педагогической подготовки с педагогической практикой [4].

Переход на дуально-ориентированную подготовку будущего учителя становится актуальной и для России. Так, в работах Картавых М.А. и Прохоровой И.В. отмечается:

1) в условиях реализации компетентностного подхода, выступающего в качестве результативно-целевой основы современного педагогического образования, требуется усиления его практической направленности. Решение обозначенной проблемы мы видим во внедрении идеи «обучения как участия» на всем протяжении образования будущих педагогов.

Погружение студентов в атмосферу избранной ими профессиональной деятельности должно происходит в реальных условиях образовательных и иных организаций, обладающих необходимыми ресурсами для развития актуальных педагогических компетенций, что представляет несомненную практическую новизну и обеспечивает эффективный «вход» в профессию;

2) сложившаяся ситуация требует изменения «ландшафта» современного педагогического образования, его структурно-содержательных и организационно-технологических элементов.

Исходя из вышеобозначеных положений, опираясь на опыт европейских стран и США, данными авторами была разработана и реализуется, в условиях Нижегородского государственного педагогического университета им. К.Минина, перспективная модель интегрированной клинической практики. Авторы также отмечают, что в качестве стержневой методологической линии перспективной модели

интегрированной клинической практики, ими взята идея опережающего образования (А.Д. Урсул) и двойного опережения профессионально-педагогического образования (Г.А. Бордовский).

Разработка перспективной модели интегрированной клинической практики осуществлялась ими на основе:

- общефилософской методологии системного подхода (И.В. Блауберг, М.С. Каган, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин) и ее педагогической интерпретации (В.И. Загвязинский, Н.В. Кузьмина, О.Г. Прикот), специфика которых позволила раскрыть целостность интегрированной клинической практики и механизмы, обеспечивающие эффективность ее реализации;

- личностно-деятельностного подхода, определяющего включение студентов в различные виды деятельности, нахождение их в активной позиции, что является ведущим условием личностно-профессионального становления будущего педагога (А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, А.В. Хуторской, И.С. Якиманская);

- компетентностного подхода, подразумевающего логику организации обучения и оценки его качества через решение учебно-профессиональных задач и создание максимально благоприятных условий для развития личностных качеств педагога, готового и способного к активной социальной адаптации, началу педагогической деятельности и продолжению профессионального образования - «образования через всю жизнь»;

- контекстного подхода, позволяющего максимально приблизить содержание и процесс учебной деятельности студентов к специфике их дальнейшей профессии (А.А. Вербицкий);

- профессиографического подхода, предполагающего создание профессиограммы, которая предоставляет комплексное видение результатов профессионального образования будущих бакалавров и магистров в области педагогического образования, и создает возможность составления индивидуальной траектории освоения учебно-профессиональной деятельности (Е.А. Климов, А.К.Маркова, К.К. Платонов);

- клинического подхода, ориентированного на непосредственное погружение студентов в професссионально-образовательную сферу, что помогает будущим педагогам решать проблемы не только обучения и воспитания, но и диагностики, экспертизы психолого-педагогической поддержки учащихся, развития новых для учителя способов деятельности - «обучение как участие».

По мнению данных исследователей, и с чем нельзя не согласиться, в клинические практики, заложены мощные потенциальные возможности развития педагогического образования. Они позволяют сократить время между появлением инновационных педагогических идей и образовательных технологий и их внедрением в реальный образовательный процесс, используя ресурсы образовательных и иных организаций в рамках сетевого партнерства.

Данный вид практики, рассматривается учеными, как инновационный педагогический феномен, представляющий собой многомерный механизм развертывания взаимоотношений в процессе выполнения различных видов деятельности между субъектами образовательного процесса - студентами, учащимися и их родителями, преподавателями вуза, педагогами школ.

О необходимости перехода на практико-ориентированную подготовку будущего учителя в Казахском национальном педагогическом университете им. Абая говорилось еще в 2000 году.

В частности, группой ученых КазНПУ им. Абая (Хмель Н.Д., Жампеисова К.К., Хан Н.Н., Калиева С.И., Тригубова Н.Н., Бейсенбаева А.А.) под руководством ректора КазНПУ им. Абая, академика Т.С.Садыкова были разработаны Концепция непрерывного педагогического образования и Концепция высшего педагогического образования Республики Казахстан [5; 6; 7].

В этих документах были определены цели и задачи непрерывного и высшего педагогического образования, требования к профессиональной подготовке учителя новой формации, предложена структурно-содержательная модель непрерывного педагогического образования и профессиональной подготовки учителя, способного решать профессиональные задачи на новом уровне, в том числе и задачи 12-летнего среднего образования.

По существу, сегодня мы можем сказать, что предлагаемая в данных концепциях система непрерывного высшего педагогического образования, представлена в контексте дуально-ориентированной подготовки будущего учителя.

Одной из ведущих идей Концепций являлась переориентация педагогических вузов на подготовку самостоятельно мыслящих учителей, способных к постановке целей, планированию и реализации учебного процесса, обладающих способностью и готовностью к всемерному формированию у учащихся

ключевых компетенций, созданию доброжелательной атмосферы в классе и умеющих отслеживать и оценивать результаты своей деятельности, осуществлять духовно-нравственное, гражданско-патриотическое, экологическое и здоровьесберегающее воспитание молодого поколения казахстанцев в рамках непрерывной педагогической практики на базе школ, начиная с первого и до последнего года обучения.

Концепции прошли широкое обсуждение в республиканской педагогической прессе (газеты «Учитель Казахстана», «Казахстанская правда», журнал «Высшая школа Казахстана») и на международной конференции «Качество педагогического образования: проблемы и перспективы развития» (18-19 мая 2004 г.), где была проведена их презентация. Педагогическая общественность одобрила эти документы и рекомендовала их для представления в Министерство образования и науки РК.

21 декабря 2005 года Коллегией МОН РК Концепции были утверждены и было принято решение о необходимости разработки и внедрении с 2007-2008 учебного года в вузах Казахстана стандартов высшего педагогического образования на основе ведущих положений утвержденных Концепций. Приказ Министерства образования и науки РК от 4 января 2006 года требовал обеспечить реализацию решений данной Коллегии.

Необходимо отметить, что в «Государственную программу развития образования в РК на 2005-2010 гг.», в пункт «Подготовка, переподготовка и повышение квалификации педагогических кадров» включены некоторые положения из Концепции непрерывного педагогического образования и Концепции высшего педагогического образования Республики Казахстан.

Конкретными шагами по реализации данных Концепций стали разработка учеными кафедры педагогики КазНПУ им. Абая ГОСО и типовых учебных программ по педагогическим дисциплинам «Введение в педагогическую профессию», «Развитие школы и педагогической мысли в истории человечества», «Педагогика», «Методика воспитательной работы» и по непрерывной педагогической практике. Одним из значимых результатов внедрения основных положений Концепций является создание учебника нового поколения «Педагогика» (на казахском и русском языках). Вместе с тем до сих пор эти Концепции не получили полной и должной реализации.

В концепциях говорилось о том, что учет и реализация такого важнейшего принципа как практическая направленность требует радикальных изменений в структуре профессионально-педагогической подготовки будущих учителей по схеме 4+1.

Предложенная структура педагогического образования (4+1) предполагала 4-х годичную профессионально-педагогическую подготовку и год стажерской практики в организациях образования в качестве **учителя-стажера.**

В Концепциях отмечалось, что работа выпускников педагогических вузов в качестве учителя-стажера (5-й год) позволит:

- решить задачу непрерывной профессиональной подготовки будущих учителей от первого до выпускного курса;
- адаптировать выпускника педагогического факультета к реальному процессу непосредственно на производстве;
- закрепить молодые педагогические кадры в системе образования;
- сделать окончательный выбор жизненной стратегии – осуществлять профессиональную деятельность в организациях образования, продолжить обучение в магистратуре;
- приобрести практический педагогический опыт, дающий возможность в перспективе на качественно ином уровне осуществлять научно-педагогическую деятельность.

Сегодня, уже под руководством ректора КазНПУ им. Абая, академика НАН РК С.Ж. Пралиева, данная идея продолжает свое развитие [8] в рамках нового проекта общеуниверситетской кафедры педагогики «Системная модернизация педагогического образования Республики Казахстан», где поставлен вопрос о дуально-ориентированной подготовке будущего учителя в рамках единого образовательно-производственного кластера вуз-школа. Проект Концепции данной подготовки будет представлен 27 мая 2016 года в рамках Международной научно-практической конференции «Системная модернизация педагогического образования Республики Казахстан: проблемы, пути решения» в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел», посвященной 25-летию независимости Казахстана.

1. Корнев А.К. Дуально-ориентированная подготовка педагога профессионального обучения в формате образовательно-производственного кластера вуза// Среднее профессиональное образование. 2014. № 6. – С. 26-27.

2. Янковский В.Е. Система и содержание профессиональной подготовки учителя в современных западных странах. Дисс… к.п.н., 13.00.01. – Москва,2002. – 151 с.

3. Баскаев Р.М. О некоторых моделях профессиональной подготовки учителей в разных странах /jurnal.org/articles/2008/ped9.html копия

4. Кузьминых Ж.О. Профессионально-педагогическая подготовка будущих учителей в школах профессионального развития США: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01, 13.00.08 . – Йошкар-Ола, 2007. - 263 с.

5. Садыков Т.С., Жампеисова К.К., Хмель Н.Д., Бейсембаева А.А. Хан Н.Н., Калиева С.И. К вопросу о реформировании системы непрерывного высшего педагогического образования. – Алматы, 2004.

6. Садыков Т.С., Жампеисова К.К., Хмель Н.Д., Бейсембаева А.А. Хан Н.Н., Калиева С.И. Концепция развития непрерывного профессионального педагогического образования РК // Вестник КазНПУ им. Абая. №1(6). 2004. – С-3-12.

7. Садыков Т.С., Жампеисова К.К., Хмель Н.Д., Бейсембаева А.А. Хан Н.Н., Калиева С.И. Концепция высшего педагогического образования РК // Вестник КазНПУ им.Абая. №1(6). – 2004. – С.12-23.

8. Пралиев С.Ж., Жампеисова К.К., Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж., Кайдарова А.Ж. Концептуальные основы системной модернизации педагогического образования Республики Казахстан //Педагогика и психология: научно-методический журнал КазНПУ им. Абая. – №1(22), 2015. – С.44-60.

Түйіндеме

Мақалада болашақ мұғалім дайындығының дуалды-бағдарлы оқыту аясындағы сапалық өзгерістерінің мән-жайы мен ерекшеліктері ашылады. Мұндай дайындықтың шетелдік тәжірибесі АҚШ, Ресей елдерінің мысалында ұсынылған. 1) Қазақстанда болашақ мұғалімді дуалды-бағдарлы дайындауға көшу қажеттігі жайында Абай атындағы ҚазҰПУ-да әзірленген «Қазақстан Республикасы жаңа формация педагогынның үздіксіз педагогикалық білімі тұжырымдамасында» (2005 ж.) және «Қазақстан Республикасы жоғары педагогикалық білімі тұжырымдамасында» (2005 ж.) айтылғандығы; 2) осы Тұжырымдамалардың ҚР БҒМ Алқасында бекітілгеніне қарамастан, олардағы 4+1 үлгісі бойынша (тағылымгер-мұғалім ретіндегі мектептегі 1 жыл жұмыс) жоғары педагогикалық білімнің құрылымын өзгерту аясындағы ұсыныстардың жүзеге аспағандығы; 3) осы көзқарастардың аталған университеттің педагогика кафедрасы жаңадан әзірлеген «Қазақстан Республикасы педагогикалық білімін жүйелі модернизациялау тұжырымдамасында» ұсынылғандығы сөз болады.

Summary

The paper reveals the essence and specifics of qualitative changes in training of future teachers in the framework of dual-oriented learning. It includes brief description of foreign experience of implementing such training in the United States and Russia. It includes the following: 1) the need of transition to dual-oriented training of future teachers in Kazakhstan was discussed in "The Concept of continuous pedagogical education of teachers of new formation of the Republic of Kazakhstan" (2005) and "The Concept of Higher Pedagogical Education of the Republic of Kazakhstan" (2005) developed by Abay KazNPU; 2) recommendations presented in these Concepts in the framework of restructuring of higher pedagogical education by model 4 + 1 (one year of work in the school as a teacher-intern) have not been implemented, despite the fact that these Concepts were approved by the Board of MES RK; c) today, these items are presented in the updated "Concept of systemic modernization of pedagogical education of the Republic of Kazakhstan" (2016.), which has been developed at the Department of Pedagogy of this University.

ӘОЖ 54.372.8

ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ЖАҒДАЙ ЖАСАУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Тугелбаева Л.М. – *х.ғ.к., жалпы және бейорганикалық химия кафедрасының доценті,*
Рыскалиева Р. Г. – *х.ғ.к., бейорганикалық және жалпы химия кафедрасының доценті,*
Космаилова Б.С. – *«6М011200 – Химия» мамандығының 2 курс магистранты*
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
tugelbaeva-leila@mail.ru; balzhan_serik@mail.ru

Мақалада білім беру сапасын проблемалық жағдайды қолдану арқылы қалай жақсартуға болатыны жайлы қарастырылған.

Жоғары білікті маман дайындауда, жаратылыстану ғылымында жоспарлау, тәжірибелеу, талдау және нәтижелерді жария ету және кәсіби міндетін білуге, кәсіби мәселелерді шешуге, тиімді қарым-қатынаста болу және т.б. жаңа формадағы білім беруді қажет етеді, сонымен қатар білім сапасының жақсаруына септігін тигізеді. Оқытушылар студенттің тек білімін қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар олардың эмоциялық ойына әсер етуі арқылы студенттердің өз білімдерінің күшіне сенуі үшін және олардың ойлау кезінде ой өрістерінің күрделі болып, өздеріне деген сенімін қалыптастыруды қадағалау керек. Және студенттердің білімге қызығушылығын қадағалап, қызығушылығын демеп студенттің ары қарай дамуына жағдай жасайды. Оқытудың дамытушылық кезі проблемалық оқытуды пайдаланғанда іске асады. Студенттердің білімге деген қызығушылығы, сол оқу барысында қойылған проблемаларды шешу кезінде арта түседі. Студенттердің проблемаларды шешу барысында түрлі ақпараттарды ізденуі, бұл олардың зерттеу құзырлықтарының дамуына көп септігін тигізеді.

Оқу үдерісі кезінде жоғарғы нәтижеге жету үшін, студенттердің белсенді қатысуы қажет, яғни олардың пәнді аса зейінмен тыңдауы, белгісіз нәрсені білуге деген құштарлығы болуы шарт. Студенттердің ойлау қабілеті жауап күтіп тұрған сұрақ бойынша жұмыс жасайды. Сол себептен, студент белсенді түрде жұмыс жасауы үшін, оның алдына таным міндетін қою керек. Сонымен қатар, бұл шын мәнінде жауапты қажет ететін нақтылы сұрақ болуы керек және химия пәніне деген қызығушылықты арттыратындай болуы керек. Проблемалық оқыту бұл студенттердің танымдық міндеттерін арттыратын және белсенділігін қажет ететін, оқытушымен бірге байланысты болатын технология. Проблемалық жағдайлар студенттердің еріксіз назарына сүйене отырып, сатылы түрде олардың зерттеу объектісіне ерікті назарын қалыптастыруына және ешқандай қиындыққа қарамастан пәнді меңгеруге деген құлшынысын арттыруға ықпалын тигізеді.

Түйін сөздер: проблемалық оқыту, проблемалық жағдай, оқыту, белсенді әдістер, ақпараттарды іздену, зерттеу объектісі, қызығушылық, тәжірибелеу, талдау жасау.

Дәстүрлі білім берудегі қалыптасқан оқу үдерістері әрқашан тиімді бола бермейді. Жыл өткен сайын ақпараттық өріс кеңеюде, ал ақпараттық құралдар жылдам және тиімді болуда. Заманауи оқытушылар міндетіне, оқыту барысында студенттерге тиімді білім алуы үшін жаңа білім беру технологияларын пайдалану керек. Химия ғылымы негізгі ғылым және тірі жүйені зерттеудегі мықты құрал болып табылады. Сондықтан таңдаған мамандыққа қарамастан студенттер бұл ғылымның идеяларын, заңдарын, әдістерін меңгеру керек.

Химияны оқытудағы оқу үдерісіне барлық оқу түрлері жатады, яғни дәріс, семинарлық сабақ және тәжірибелік сабақ. Сабақ беру барысын мұғалім өзі таңдайды, яғни дәстүрлі немесе заманауи технологияны пайдаланады. Көбінде қашықтықта білім беруде ақпаратты-дамыту, проблемаға-бағдарланған және командалық технологиясын пайдалануға болады [1].

Оқытушылардың оқу үдерісі кезінде 1960-жылдардан бастап проблемалық оқытуға айырша көңіл бөле бастады, бұл оқытуды пайдаланғанда олардың дербестігін дамытады және танымдық белсенділіктерін арттыратынын байқады. Проблемалық оқытуды пайдаланғанда студенттердің оқу үдерісі кезіндегі қандай жағдайда болатыны дидактикалық және психологиялық зерттеулер бойынша байқап қараған. Оқу үдерісі кезінде жақсы нәтижеге жету үшін, психологтардың айтуы бойынша екі жақтың да жақсы жұмыс жасау керектігін мойындаған. Ресейдің ғалымы А. Коржуев былай деп жазған: «Білім беру кезінде оқытушы студентке алған білімнің тек мазмұнын ғана түсінуін үйретіп қана қоймай, сонымен қатар қандай жағдайларда іске асыруға болатынын үйреткен жөн, яғни студенттің шығармашылық қабілетін дамытуға үлес қосқаны абзал. Сол кезде үйрену мен шығармашылық арасындағы байланыс түзеліп, қайшылықтар жойылады [2].

Оқу үдерісі кезінде проблемалық тапсырмаларды орындау барысында студенттердің шығармашылығы, қиыншылықтарды шеше білуі және олардың танымдық белсенділіктерін дамытуға көп септігін тигізеді және тек білім ғана алмайды, сонымен қатар олардың шығармашылығы да арттырады [3]. М.И. Махмутовтың айтуынша: адамның жаңадан өзіне белгісіз жағдайда, бұрын үйренген білімінің

көмегіне жүгіне алмай, қиыншылықты сезетін психологиялық жағдайын проблемалық ситуация деп атаған. Бұл кезде студент бұрынғы біліктілігі арқылы бұл ситуациядан шыға алмағандықтан, жаңа әдістер іздей бастайды [4]. Сол себептен оқытушы студенттің қызығушылығын арттыру үшін проблемалық сұрақтар, тапсырмалар қойып отыруы керек.

Оқытудың проблемалық әдісіне тоқталып кетейік. Бұл әдіс барлық оқытушылардың назарын аудартады. Ол түрлі сабақтарды, оның ішінде химияны оқытқанда өзін ақтайды. Проблемалық оқытудың мәні неде екен?

Оқытудың мәні оқушыларға белгісіз әдістерді қолдану арқылы проблемалық сипаттағы тапсырмаларды беріп орындау. Химияда негізгі интеграция пәндері болып жаратылыстану циклінің пәндері жатады: биология, география, физика, экология және тағы басқалары. Химия бойынша бағдарламалық материалды саналы игеру және түсіну үшін қажетті білім көлемін ұлғайтатын аралық пәндермен өзара байланысты орнату болып табылады.

Студенттерге химияға деген қызығушылығын арттыру және де оқу процесін ары қарай мотивация-лауда ұнайтын пәнмен байланыстыра отырып, қызықтыруға мүмкіндік жасайды. Жүзеге асыру механизмі болып пәнаралық байланыс кешенінде химияны оқытудың методологиялық маңызды құралдарының бірі және оны «Жаратылыстану» аймағына енгізу әдісі болып пәнішілік байланыстар болады. Пәнаралық интеграция ретінде пәнаралық принципі болады. Проблемалық тапсырмаларды беру жағдайының өзі, белгілі қиыншылықтарға төтеп беруімен, сонымен қатар таным белсенділігі мен психикалық процестерді мобилизаялауымен, ойлау-сөйлеу әрекетінің шығармашылық элементтерін қосуымен байланысты болып табылады. Жаңа білімдерді және оларды табу әдістерін игеруді емес, сонымен қатар оқушылардың психикалық дамуының сонымен қатар олардың шығармашылық қабілеттіліктерінің дамуын қамтамасыз етеді [4].

Проблемалық оқыту негізі болып проблемалық тапсырма беру арқылы оқыту болып табылады. Химияны оқытуға байланысты проблемалық оқытудың ерекшеліктерін келесі негізгі ережелерге келтіруге болады:

проблемалық оқыту кезінде студенттерге өзіндік шығармашылық жұмыс ептілігінің қалыптасуына жағдай жасайды;

химияның табиғи процестері мен өзара байланысын көрсетеді, таным әрекетіне қызығушылықты арттырады;

мақсатқа жету үшін табандылықты, зейіндікті және жұмысқа қабілеттілікті тәрбиелейді.

Проблемалық оқытуды іске асыру шарттары

Проблемалық оқыту келесідей жағдайлар бар болса іске асырылады:

- проблемалық жағдайдың болуы;
- студенттің қойылған талапты шешуге дайын болуы;
- мағыналы мүмкіндік бойынша шешу жолдары.

Сонымен қатар, келесідей қабылдау түрлері проблемалық жағдайларды оқытуды атап көрсетеміз:

- проблемалық жағдайларды шешу мақсатындағы оқыту гипотезаларын қалыптастыру - болған жағдайлардын туындауын түсіндіру, ұғымдар арасындағы байланыстарды, шамаларды қалыптастыру;
- білім беру гипотезаларын дәлелдеу әдістері - салыстыру бойынша дәлелдеу, логикалық дәлелдер, оқыту-зерттеу бойынша тәжірибелер нәтижесі.

Проблемалық оқыту барлық студенттерге арналған. Бұл проблемалық жағдай тудырту арқылы студенттерді оқуға қызығушылығын арттырады, сонымен қатар олардың ойлануына қадағалауға көмек берді және студенттің ақпаратты тез және сол ақпаратқа жылдам нәтиже жасауына көмек көрсетеді. Егер де студенттің оқу үлгерімі төмен болса онда ерекше әдіс қажет. Яғни проблемалық жағдайды тудырғанда оның зейінін оңайырақ сұрақтарға бұру қажет, сол арқылы оны ары қарай күрделірек сұрақтарға қатысуына жағдай жасай білу керек.

Көбінесе проблемалық жағдайды оқыту әдісінің ең тиімді кезі, ол оқыту материалдары тұжырымдамаларды қалыптастыруда, заңдар және ғылымға байланысты теориялар, оқыту материалдары түбегейлі жаңа емес, яғни студенттердің дербес жаңа білім ізденуге, қойылған студенттерге дербес ізденуге қолайлы болатындай болуы қажет.

Студенттерге проблемалық тапсырмаларды берген кезде, олардың жай болжам ретінде берілген тапсырмаларды дәлелдеу арқылы нақтылы мысалдармен көрсете білуі керек және берілген тапсырманы талқылаған сайын, әр студенттің өз ойы болғандықтан бас кезіндегі берілген тұжырымдар өзгеріп отырады. Талдау кезінде көп ойлар айтылады, басқа арнаға ауып кетпес үшін оқытушы қойған сұрағын нақтылау керек және студенттерге бағыт беруі қажет.

Бейорганикалық және жалпы химия курстар заттардың қасиеттері және олардың құрылымына байланысты оқытулар кезінде проблемалық оқытуға бағдарланған оқуға мүмкіндік береді. Сол себептен түгел курсты танымдық проблемаларды мен оларды шешу жолдары жүйесі ретінде пайдалануға болады, бірақ проблемалардың ауқымы әр түрлі болады. Химиядағы бір бөлімі үлкен ауқымды қажет етсе, келесі бөлімі айтарлықтай ауқымды қажет етпейді. Мысалға алар болсақ, әр түрлі кластағы неорганикалық қосылыстардың ұқсастығы, проблемалық жағдайды студенттерге демонстрациялық тәжірибе ретінде көрсету арқылы олардың алған білімін бекітуге болады. Кейін студенттер өздері бұл заттардың ұқсастығын өздері аңғаруы қажет. Мысалы: тәжірибе жүзінде келесі қосылыстардың топқа жататынын анықтау. Кальций мен фосфор оксидтері және олардың қандай ұқсастықтары бар екенін көрсету. Қарапайым реакциямен студенттер қандай оксид түріне жататынын анықтайды. Кальций оксидіне сумен әрекеттестіргенде лакмус қағазының түсу көкке боялды, яғни бұл түзілген қосылыс негіздік оксид болып табылады, ал екіншісі фосфор оксидін сумен әрекеттестіргенде лакмус қағазы қызылға боялды, яғни бұл түзілген қосылысымыз қышқылдық оксид. Кейіннен түзілген 2 ерітінділерді араластырғанда, түзілген қосылыс күлгін түске боялды, негіз бен қышқыл әрекеттесіп кальций (II) фосфаты, яғни тұз түзілді.

$$P_2O_5 + 3H_2O = 2H_3PO_4$$
$$CaO + H_2O = Ca(OH)_2$$
$$3Ca(OH)_2 + 2H_3PO_4 = Ca_3(PO_4)_2 + 6H_2O.$$

Енді осы көрсетілген бейорганикалық қосылыстарды атап көрсетсек: кальций - бұл металл, кальций оксиді - негіздік оксид, ал кальций гидроксиді негіз болып табылады. Ал екіншісі фосфор - бұл бейметалл, фосфор оксиді қышқылдық оксид, фосфор қышқылы.

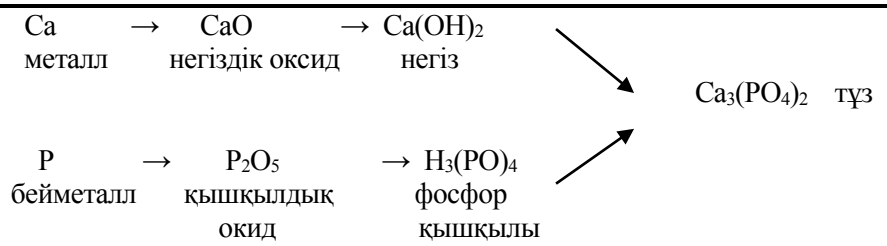

Проблемалық оқыту кезеңдері

Проблемалық оқытуды жүргізу бірнеше кезеңдерден тұрады:

1. Проблемалық жағдайды құру. Бұл күрделі және жауапты кезең.

2. Проблеманы қабылдауға дайындық. Білімді өзектендіру бұл оқытудың алдыңғы кезеңдерінде, басқа пәндерде, күнделікті өмірде игерілген білімдерін еске түсіру.

Проблемалық жағдай құру оқытушыдан жоғары шеберлікті талап етеді. Бұл жерде студентке қойылған сұрақтарды шешуде жаңа және қосымша білімді қажет етеді, себебі өз білімі мен іс-әрекеті негізінде қойылған міндетті шеше алмайды. Студент өзі қосымша білім қажет екенін сезінуі қажет. Бірақ проблеманы шешуге студенттің шамасы жететіндей болуы қажет. Егер студенттің тапсырманы орындауға білімі жетпесе, оқытушыдан қосымша нұсқау алады.

3. Проблеманы шешу кезеңі, бұл бірнеше сатыдан тұрады:

Болжам айту.

Әр болжамды тексеру үшін оны шешудің жоспарын жасау.

Болжамды растау немесе жоққа шығару.

4. Шешімнің дұрыстығын дәлелдеу, бұл кезең мүмкін болса практика жүзінде дәлелдеген ұтымды.

5. Проблеманы тұжырымдау, бұл туындаған проблеманы танымдық есеп немесе тапсырма түрінде тұжырымдау. Оқытушы өзі қай сұраққа жауап іздеуді көрсетеді. Егер де тұжырымды студенттің өзі жасаса, онда өте тиімді болады.

Оқу процесін ұйымдастыруда оқытушы жетекші және серік ретінде болуы керек, бірақ білім көзі болу кері әсер етеді. Студент өзі шеше алатындай түсінікті, нақты тапсырмалар берілуі қажет.

Проблемалық баяндау, бұл жерде студентте білімі жеткіліксіз болған жағдайда, яғни алғаш рет белгілі бір құбылыстармен кездескенде, оқытушы өзі ізденуі қажет. Оқытушы жаңа білімді ашу жолдарын және қалай іздену қажеттігін, қалай зерттеуге болатындығын көрсетіп береді. Ары қарай студент өзі үйренуі үшін [5].

Қорыта келе, химияны меңгеру кезінде проблемалық оқыту технологиясын қолданудың тиімді екенін және бұл әдісті пайдаланудың маңызы зор екені айқындалды. Пәнді оқытуда проблемалық оқытудың студенттің танымдық әрекетінде өзіндік ізденуін және шығармашылын, логикалық ойлауын дамытатыны, тәжірибе жасап, ақылмен сыни тұрғыдан ойлануға бағыттайтыны анықталды және әдісті қолдану мақсатты тұрғыдан оң нәтижелер береді.

Оқу процесі кезінде проблемалық оқыту технологиясын қолдануда студенттің оқуға деген ынтасын арттырады, сонымен қатар оның ізденуі мен зерттеуінің көмегімен жаңа бір құбылысты ашуымен, сонымен қатар игерілген жаңа білімді проблемалық жағдайларды шешуде болжамды дәлелдеу, болжам жасау, талдау сонымен қатар дұрыстығына көз жеткізу және іс-әрекеттің нәтижелі болуын сезіну секілді тәсілдерді меңгерумен сипатталады.

1. Калуцкий П.В., Литвинова Т. М. Роль исследовательской работы в подготовке медицинских кадров //Высшее образование в России. – 2010. – Т.1. – №1. – 102-104 с.

2. Коржуев А. Как формировать критическое мышление // Высшее образование в России. – 2001. – №5 – 55-59 с.

3. Дендебер С.В., Ключникова О.В. Современные технологии в процессе преподавания химии: развивающее обучение, проблемное обучение, проектное обучение, кооперация в обучении, компьютер-ные технологии. – М.: 5 за знания, 2007. – 112 с.

4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2003. – 720 с.

5. Құрманәлиев М.Қ. "Химияны оқытудың қазіргі технологиялары" оқу құралы. – Алматы, 2009. –112 бет.

Резюме

к.х.н., доцент кафедры общей и неорганической химии **Тугелбаева Л.М.,**
к.х.н., доцент кафедры неорганической и общей химии **Рыскалиева Р. Г.,**
магистрант 2 курса по специальности «6М011200-Химия» **Космаилова Б.С.**
Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан
tugelbaeva-leila@mail.ru, balzhan_serik@mail.ru

Применение проблемной ситуации при обучении химии

В статье рассматривается как можно улудшить качество образования с применением проблемной ситуации.

Для того чтобы повысить качество образования, в том числе естественнонаучное, готовить высококвалифицированных специалистов, осознающих свои профессиональные обязанности, ориентирующихся в профессиональных проблемах, анализирующих, экспериментирующих, планирующих свою будущую деятельность, активно внедряются новые, инновационные формы образования.

Преподаватели должны не только формировать знание у студентов, но и оказывать на них эмоциональное воздействие, то есть учить вере самим себе, умению получать удовлетворение от своей деятельности. Необходимо обратить внимание на желание у студентов получать знания, влиять на их активность через интерес. Проблемное обучение является основой для получения знаний, развития интереса. Умение решать проблему должно увеличить познавательную активность студентов. Участие студентов в процессе решения тех или иных образовательных проблем, принятие мер, поиск информации, безусловно, являются ключевым фактором в развитии исследовательской компетентности.

Для достижения высоких результатов в обучении необходимо, чтобы сами студенты были активны в познавательной деятельности. Студенты начинают мыслить, думать над вопросом, требующим их решения. Для этого, необходимо поставить перед студентами познавательную задачу, заинтересовать их. Поставленная задача должно быть конкретной, актуальной и конечно, направленной на дальнейшее изучение химии. Если преподаватель умело использует проблемную ситуацию, у студентов активизируется желание познавать неизвестное. Непроизвольное внимание у студентов в проблемных ситуациях помогает им несмотря на встречающиеся трудности, искать решение поставленной задачи.

Ключевые слова: проблемное обучение, проблемные ситуации, обучение, активные методы, профессиональные задачи, образовательная деятельность, поиск решения, педагогический эксперимент, решение задачи, актуальность задачи.

Summary

Candidate of chemical science, Associate Professor, Chair of Inorganic and General Chemistry, **Tugelbaeva L.M.**
Candidate of chemical science, Associate Professor, Chair of Inorganic and General Chemistry, **Ryskalieva R. G.**
Master, 2 course by specialty «6M011200-Chemistry» **Kosmailova B.S.**
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, tugelbaeva-leila@mail.ru; balzhan_serik@mail.ru

Problem situation the learning chemistry process in training

In article is considerating how to inprove quality of education and apply problems situation.

In order to increase quality of education, including natural-science, to train the highly skilled experts realizing the professional duties, who are guided in the professional problems analyzing, experimenting, planning the future activity actively new, innovative forms of education.

Teachers have to not only form knowledge at students, but also make on them emotional impact, that is teach belief themselves, to ability to have satisfaction from the activity. It is necessary to pay attention to desire at students to gain knowledge, to influence their activity through interest. Problem training is a basis for knowledge acquisition, interest development. Ability to solve a problem has to increase informative activity of students. Participation of students in the course of the solution of these or those educational problems, taking measures, information search, certainly, are a key factor in development of research competence.

In training it is necessary that students were active in informative activity for achievement of high results. Students start thinking, thinking over the question dema

nding their decision. For this purpose, it is necessary to put an informative task before students, to interest them. An objective has to be concrete, actual and of course, the chemistry directed on further studying. If the teacher skillfully uses a problem situation, students will have desire to learn the unknown becomes more active. The involuntary attention at students helps with problem situations to them despite the found difficulties, to look for the solution of an objective.

Key words: problem training, problem situations, training, active methods, professional tasks, education, educational activity, search of the decision, pedagogical experiment, solution of the problem, task relevance.

ӘОЖ 378.016:54

ФИЗИКА МАМАНДЫҚТАРЫ ҮШІН «ЖАЛПЫ ХИМИЯ» КУРСЫНДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ

Таумова А.Б. – *химия және химиялық технология факультетінің магистранты,*
Тугелбаева Л.М. – *химия ғылымдарының кандидаты, доцент,*
Ашкеева Р.К. – *химия ғылымдарының кандидаты, доцент,*
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Бұл мақалада соңғы уақытта өзекті болып отырған физика-техникалық факультетінің студенттеріне арналған «Жалпы химия» курсында экологиялық білім берудің мәселесі қарастырылған. Білім беру жүйесіне экологиялық компонентті кіріктіру, экологиялық білім беруді ұйымдастыру және дамыту, физика-техникалық мамандықтарының студенттеріне химия курсын экологияландырудағы ұстанымдары мәселелері айқын көрсетілген. Бұл жұмыста физика мамандықтарының студенттері үшін «Металдар» тақырыбын экологияландыру жайлы мәліметтер келтірілген. Металдардың қоршаған ортаға әсері туралы деректер берілген, олардың атмосферада негізгі ластығыштар болып табылатындығы зерттелген. Сонымен қатар, бұл мақалада химиялық элементтердің физико-химиялық, токсикологиялық және басқа да қасиеттері, олардың қауіптілігі (токсикалығы) бойынша классификациясы ашып көрсетілген. Мақалада «Металдар» тақырыбы бойынша студенттердің білімдерін тексеру үшін және мәліметтерді бекіту мақсатында тақырыпқа арналған химиялық-экологиялық тапсырмаларды ұйымдастыру жолдары берілген.

Түйін сөздер: экология, экологиялық білім беру, пәндерді экологияландыру, металл, химиялық элемент, материал, экологиялық компонент.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің міндеттері көрсетілген. «Ең басты мәселе – білім алу үшін ұйымдастыруға бағытталған ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаның дамуы және кәсіби шыңдауға, ғылым мен практика жетістіктеріне қажетті жағдайлар жасау» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді [1].

Бүгінде тек тәуелсіз Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлем алдында экологиялық апат тұр. Адам ақыл ойының нәтижесі алып ракеталар, атом станциялары, зауыттар мен фабрикалар, кейбір ғажайып көлік түрлері ғылыми прогресс жетістіктері өмірімізді байыта түсумен қатар, қауіп-қатер туғызуда. «Қоғамымызды құруымызға қарай азаматтарымыз өз өмірінің аяғына дейін сау болуы және оларды қоршаған табиға ортаның таза болуы үшін күш салуы керек», - деп көрсетілген Елбасының халыққа Жолдауында [2].

Себебі экологиялық жағдайдың күрт нашарлауына байланысты қоршаған ортада болып жатқан өзгерістерге адамның биологиялық – генетикалық құрылымы бейімделіп үлгере алмағандықтан, адам денсаулығына орасан зор нұқсан келуде. Табиғат тепе-теңдігін қалпына келтіріп, қоршаған ортаға жанашырлықпен қарау, табиғат қазынасының, оның ішінде адамның өзін сақтап қалу проблемасы әрбір адамнан экологиялық сауаттылықты талап етеді. Сондықтан жас ұрпаққа экологиялық білім беру – мектептің басты міндеті. Дүниежүзілік тәжірибелерді саралай келіп, біздің республикамыздың оқу жүйесіндегі 1999 жылы экологиялық білім берудің мемлекеттік бағдарламасы ұсынылды.

Қазіргі жоғары білім беру жүйесі білім берудің жаңа стандарттарына өтуде. Профильді білім беру жүйесі енгізіліп және оқу бағдарламасының мазмұны өзгертілу үстінде. Химия курсының да құрылымында өзгертулер аз емес. Оның оқыту жүйесінде тұрмыстық өмірге және білім алушылардың алған білімдерінің практикалық қолданысына көп назар аударылуда. Біршама өзгертулердің қатарында химия курсын экологияландыру маңызды орын алып отыр. Яғни, оқу бағдарламасында химияның экологиялық аспектілерінің қарастыру көлемін ұлғайту және оны тереңдетіп зерттеу болып табылады.

Химия экология ғылымдарымен өзара тығыз байланыста болатын ғылымдардың бірі. Біріншіден, әртүрлі заттардың химиялық қасиеттері экологиялық зерттеудің маңызды негізі болып табылатын табиғаттағы зат айналым жағдайын пысықтайды. Екіншіден, өндірісте және тұрмыстық шаруашылықта қолданысқа ие болған химия жетістіктері соңғы он жылдықта ғаламшардағы экологиялық жағдайлардың ең маңызды себебіне айналып отыр. Халықтың экологиялық білімдерін тереңдету және кеңейту қажеттілігі ұлғаяды. Осыған орай, химияның оқу курсын оқыту жүйесінде оқу бағдарламасына экологиялық тематиканы енгізу мүмкіншілігі туады. Заманауи жоғары білім беру жүйесінің ең маңызды мәселесінің бірі білім алушының мектеп қабырғасында алған негізгі білімі болып табылады. Химияның экологиямен байланысы білім алушының негізгі білімі мен күнделікті шынайылықты табиғи жолмен байланыстырады. Осыған орай, химия курсын толық түрде экологияландыру білім алушылардың экологиялық оқытудағы мәселелерін шешіп қана қоймай, негізгі білімді практика жүзінде қолданысымен жақындастыруға мүмкіндік береді [3]. Қазір химия курсын экологияландыру әдісін педагогикалық оқыту үрдісіне енгізу тәсілдерімен Назаренко В.М., Безуевская В.А., Морозова Н.В., Гирусов Э.В., Данилов-Данильян В.И., Тарасова О.В., Ерыгин Д.П., Лисичкин Г.В., Коробейников Л.А., Чернобельский Г.М., Кузнецов Н.Е., т.б. айналысқан. Олардың еңбектерінде экологиялық білім беруді қарастыратын химияның маңзыды бөлімдері көрсетілген. Сонымен қатар экологиялық білім берудің эффективті формалары мен әртүрлі әдістері қарастырылған.

Әрқашан да көлемі өсіп отыратын жаңа химиялық, экологиялық, өндірістік-техникалық ақпараттар білім алушылардан теорияларды, заңдарды және түсініктерді жетік меңгеруді талап етеді. Дәл сол уақытта мыңдаған зерттеулер мен қадағалау нәтижесі бойынша білім алушының оқыту пәнге, әсіресе, химия пәніне деген қызығушылығы төмен екендігі анықталған. Химиялық білім деңгейін көтеру жолдарының бірі болып химия курсына қоршаған орта туралы мағлұматтардан тұратын экологиялық компонентті енгізу табылады.

Материалдардың қасиеттерін зерттеумен айналысатын физика және химия ғылымдарының бір бөлігі материалтану ғылымы болып табылады. XIX ғасырдың басынан бастап Материалтану өндірісінің негізі ретінде металтану ғылымы қызмет атқарып келеді. Металға химия, физика және техника позициясы тұрғысынан анықтама беруге болады.

Химияда металл – бұл Д.И. Менделеев элементтерінің периодтық жүйесінің сол жағында орналасқан, басқа элементтермен, соның ішінде металдармен де химиялық реакцияға түсер кезінде ядроның валентті электрондармен (иондар) өзара әсерлесу механизмімен ерекшеленетін химиялық элементтер.

Физика ғылымында металдар – түсімен, жылтырлық қасиетімен, балқу және қату қасиеттерімен, жылу және электрөткізгіштігімен, магниттілігімен және басқа да қасиеттерімен сипатталады.

Ал техника ғылымында металдар – өндірісте кең қолданыс тапқан жоғары өңделгіш қасиетімен, беріктілігімен, қаттылығымен, берік тұтқырлығымен және басқа да бағалы қасиеттерімен ерекшеленетін конструкциялық материалдар.

Металдардың қоршаған ортаға және тірі организмдерге тигізетін зиянды әсері олардың жоғары концентрациялы болуында. Сондықтан, металдар барлық салада міндетті түрде үнемі бақылауды қажет ететін приоритетті ластағыш заттар болып табылады.

Кесте 1. Элементтердің қауіптілік (улылық) кластары (СанПиН 2.1.7.1287-03)

Қауіптілік кластары	Элементтер
I	Мышьяк, кадмий, сынап, қорғасын, цинк, фтор
II	Бор, кобальт, никель, молибден, мыс, сурьма, хром
III	Барий, ванадий, вольфрам, марганец, стронций

Металдардың қоршаған ортаға тигізетін әсері олардың физико-химиялық, токсикологиялық, беріктілік және ішкі ортада жиналу қасиетімен жүзеге асырылады. Сол қасиеттерді келесідей бөліп қарастыруға болады:

1. Металдардың жоғары химиялық белсенділігі.
2. Токсикологиялық қасиеті – жоғары (улы) концентрациялы металдардың тірі организмдердің физиологиялық функцияларына жағымсыз әсері.
3. Жоғары кумулятивті қабілеттілігі (биоконцентрирлеу үрдісі).
4. Жоғары миграциялық қабілеттілігі.

Кесте 2. Металдардың қоршаған ортаны ластаудағы басты көздері

Элемент	Ауаны ластаудың басты көздері
Pb	Электроэнергетика, металлургия, металөңдеу, электротехника, химия, құрылыс материалдар өндірісі, автотранспорт тастандылары
Zn	Түсті металлургия өндірісі, зауыттар тастандылары
Cu	Түсті металлургия өндірісінің тастандылары (барлық антропогенді тастандылардың 98,7% Cu)
Ni	Түсті металлургия өндірісінің тастандылары (барлық антропогенді тастандылардың 97% Ni)
Fe	Құрылыс материалдар өндірісінің тастандылары
Mn	Машина жасау, металөңдеу, түсті металлургия, ұсақ өндіріс қалдықтары (сваркілік жұмыстар және т.б.)
Cr	Металлургия өндірісінің (легирлегіш қоспалар, балқымалар) және машина жасау (гальваникалық жабындылар) өндірісінің тастандылары
V	Автотранспорт, электроэнергетика, металлургия өндірісінің тастандылары
As	Электроэнергетика, құрылыс материалдар өндірісінің тастандылары

Химия курсын экологияландыру барысында танымдық оқыту циклі оқытудың экологиялық мәселелерін комплексті ашып көрсетуге ықпал жасайтын оқыту үдерісінің ұйымдастыру әдістері мен формаларды таңдау жүйесін анықтайды [4].

Химия курсының құрамына экологиялық компонентті енгізу жүйесі оң нәтиже бере бермейді. Оқыту-әдістемелік құралдар, соның ішінде оқу құралдары экологиялық мәселелерді қарастыру жүйесіздігінен көптеген экологиялық мәселелердің химиялық аспектілерін негізге ала бермейді. Осыған байланысты химия пәнінің оқытушылары білім алушының химия-экологиялық білім беру жүйесін құрастырған кезде біраз қиыншылықтарға тап болады.

Білім беру жүйесіне экологиялық компонентті кіріктіру көптеген жолдармен жүзеге асырылады:

- әр түрлі химиялық қосылыстардың тірі орагнизмге және қоршаған ортаға әсері жөнінде экологиялық білім беру;
- қоршаған ортадағы әр түрлі қосылыстардың термодинамикалық және кинетикалық сипаттамаларын қарастыру кезінде экологиялық білім беруді ұйымдастыру;
- экологиялық лабораториялық практикум жүргізу және экологиялық құрамдас есептерді шығару.

Экологиялық білім беруде химия курсының рөлі табиғат заңдарының, материя қозғалысының химиялық формалары мен оның қоғамдық адамзат өміріндегі маңыздылығын танымдық ғылымында ерекше орын алады.

Табиғатты қорғау жұмыстарын жүргізетін химия пәнінің оқытушысының алдына келесідей міндеттемелер жүктеледі:

- бейорганикалық және органикалық әлемнің бірегейлігін ашу, қоршаған ортаға адам қызметінің әсерін және осы негізде табиғатты аялау қажеттілігін ұйымдастыру;
- химиялық өндірістің табиғатпен қарым-қатынасында рөлін ашу;

• білім алушыларды табиғатты қорғауға сана-сезімдерін оятып, табиғатты қорғауға мүмкіндік тудыратын практикалық дағдылармен қамсыздандыру.

Табиғатқа және оның элементтеріне қарсы әсер ету әр түрлі бағыттармен әсер ететін өндіріспен, транспортпен, халықтық шаруашылықпен жүзеге асырылады:

1. Табиғат аясында химиялық заттарды тұтыну.
2. Қоршаған ортаны адамзат қызметінің қалдықтарымен ластау.
3. Қорашаған ортада табиғи көздерінен және өндіріспен синтезделіп бөлінген жаңа жоғары белсенді химиялық қосылыстардың пайда болуы.

Экологиялық білім беруді ұйымдастыру және дамыту мақсатында «ластағыштар», «ластану көздері», «табиғи және жасанды ластану», «тазалықтың санитарлы нормалары», «заттардың шекті рұқсат етілген концентрациялары (ШРК)» сияқты түсініктерді қарастыру қажет болады. Ластану мәселелерін шешу – бұл жаңа техника мен технологияны қалыптастыру және оны жүзеге асыру, өнімнің өндірісін арттыру және сонымен бірге өндіріс қалдықтарын мөлшерін азайту, сумен жабдықтау айналым жүйесін қалыптастыру, қалдықтарды утилизациялау жүйесін өңдеу мен тұйық технологиялық циклге өту болып табылады.

Химиялық оқыту үрдісінде экологиялық білім беруде табиғатты қорғау іс-шаралары жөнінде білімді заманауи өндірістің экологиялық принциптерінің негізін көрсете отырып беру қажет. Лабораториялық сабақтарда химиялық эксперименттен кейінгі қалдықтарды өңдеу жолдарын іздестіру және өңдеу сатыларын химиялық тәжірибелерге шектеу қоймай сол лабораториялық сабақтың әділ және қажетті компоненті ретінде әдістемелік кешеннің құрылымына енгізу қажет болады. Дәл осы жағдайда өңдеу барысында заттың (қалдықтың) жойылуы, олардың қоршаған ортада залалсыздандырылуы деген түсінік қалыптасады. Осындай қадам білім алушылардың «экологиялық тазалықтың рефлексі» экологиялық санасын қалыптастыруға мүмкіндік туғызады [5].

Қоршаған ортаны қорғау мәселелерін қарастыру барысында білім алушыға химиялық-экологиялық сұрақтар мен тапсырмаларды ұсынуға болады. Химиялық-экологиялық сұрақтар мен тапсырмаларды құрастыру кезінде келесідей әдістемелік талаптар ұсынылады:

1. Тапсырманың талаптары мен нәтижелері практикалық мағыналы ақпарат беру қажет.
2. Бұл ақпараттар бағдарламалық материалдармен және шын мәнінде экологиялық мәселелермен тығыз байланыста болуы міндетті.
3. Білім алушыларға арналған тапсырмалар мен сұрақтар сәйкесінше мағыналы маңызды болуы міндетті.
4. Сұрақтар мен тапсырмалардың шешілу жолдары білім беру кешенінің мүмкіншіліктеріне сүйене отырып жүзеге асырылу керек.
5. Сұрақтар мен тапсырмалар білім беруді жүзеге асыру, түсіндіру, тексеру барысында қолданылуға арналған.

Химиялық-экологиялық сұрақтар мен тапсырмаларды құрылымына қарай үш түрлі типке бөлуге болады:

1. Табиғи объектілердің химиялық сипаттамасына арналған сұрақтар.
2. Қоршаған ортаның ластау көздері мен ластағыштар түрлеріне арналған сұрақтар.
3. Қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне және ластау көздерін залалсыздандыруға арналған сұрақтар.

«Жалпы химия» курсын экологияландыру мақсатында оның жүйелік құрамы ұсынылады, яғни, ең басты негізде химия-экологиялық объектілерді жан-жақты қарастыру негізінде курсты меңгеруді ұйымдастыру болып табылады. Химиялық термодинамика, кинетика, зат құрылысы, элементтер қасиеттері және олардың қосылыстарының сұрақтарын қарастыру экологиялық маңызды объектілерінің (реакция, заттар) мысалдарында жүзеге асырылады. Ал экологияның химиялық аспектілеріне қатысты материалдарды қарастыру кезінде химияның теориялық бөлімі қолданылады.

Елімізде әлеуметтік-экологиялық және технологиялық жағдайында жоғары оқу орындарында физика мамандықтарының студенттеріне химиялық және экологиялық білім беру мен тәрбие беруді қалыптастыру, болашақ физик мамандардың ойлау қабілеттерін дамыту - білім берудің басты міндеттерінің бірі. Студенттерге химиялық білім беру жолдарының бірі - химия курсында экологиялық компонентті енгізу.

Экологиялық мәселелерді шешудің бір жолы – экологиялық білім беру мен тәрбие беру болып табылады.

Физика мамандықтарының студенттеріне химия курсын экологияландыруды мынадай ұстанымдармен айқындауға болады:

1) экологиялық білім беруді пәнаралық байланыспен жүзеге асыра отырып беру;
2) экологиялық білім беру барысында жүйелілік пен үздіксіздік ұстанымдарын қолдану;
3) экологиялық сана мен мәдениетті қалыптастыру.

Осы ұстанымдарға сәйкес экологиялық білім берудің бағыттарының бірі жеке пәндерден берілетін ғылым негізін экологиялық материалдармен толықтыру.

Студенттердің химияның білім материалдарын меңгеруге экологиялық компоненттің оң әсері көрсетілуі, ЖОО-дағы «Жалпы химия» пәнінің мазмұнына экологиялық компоненттерді енгізу қоршаған ортаны қорғау үшін болашақ физиктер дайындауда зор септігін тигізеді.

Ғылыми, оқыту-әдістемелік және психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде химия-экологиялық білім берудің әдістемелік үлгісі ұсынылады. Бұл әдістемелік үлгіде химиялық және экологиялық білім беруді ұйымдастыру жүйесі қарастырылады. Сонымен қатар, дәрістік және семинар сабақтарында экологиялық компоненттің химиялық мақсатты, құрамдас бөлік, қызметтік және диагностикалық-нәтижелі компоненттері кірістіріледі.

Экологияландырылған есептерді шығару, экологиялық лабораториялық жұмыстарды жүргізу білім алушының қарастырылып отырған сұраққа деген қызығушылығын тудырып, химияны оқыту мотивациясын күшейтеді және химиялық білім беру жүйесін меңгеру тиімділігін арттырады.

1 Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы

2 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 14 қаңтар. – [ЭР].

3 Шелуханова Ирина Николаевна. Экологизация курса химии в рамках ФГОС, Библиотека "МГУ-школе", Новые образовательные программы МГУ. – 2012. – 83 бет.

4 Заплатин В.Н., Сапожников Ю.И., Дубов А.В., Духнеев Е.М., Основы материаловедения (металлообработка). – Москва: Академия,2013.

5 Магеррамов А.М., Алиева Т.И., Пашаева А.А., Рафиева Г. Л., Гаджиева С.Р. Сущность, методологические основы, принципы, задачи экологического образования и воспитания. Содержание экологических знаний в курсе химии средней школы. – Пермь: Меркурий, 2011. – С. 97-99.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы экологического образования в курсе «Общая химия» для студентов физико-технического факультета, которое является актуальным в настоящее время. Раскрывается проблема введения экологической компоненты в содержание обучения химии, развития и формирования экологических знаний, принципы экологизации курса "Общая химия" для студентов физико-технического факультета. В данной работе рассматривается возможность экологизации темы "Металлы" для студентов физических специальностей. Приводятся данные о влиянии тяжелых металлов на окружающую среду, раскрываются физико-химические, токсичные и другие свойства химических элементов, приводится классификация их опасности (токсичности). В статье рассматриваются различные пути формирования химико-экологических знаний по теме "Металлы", способы их проверки и закрепления.

Ключевые слова: экология, экологическое образование, экологизация дисциплин, металл, химический элемент, материал, экологический компонент.

Summary

The article considers with the problem of environmental education in the course "General chemistry" for students of the Faculty of Physico-Technical, which is relevant in recent years. Expands the problem in the introduction of the environmental component to learning content, development and formation of environmental knowledge, the principles of ecologization «General chemistry» course for students of the Faculty of Physico-Technical. In the present paper provides opportunity on the ecologization of theme «Metals» for students of physical specialities. It provides opportunity on the effect of metals on the environment, disclose physical-chemical, toxic and other, properties of chemical elements, provide their hazard (toxicity) classification. The article considers with the way of formation of chemical-environmental knowledge of theme «Metals» and methods to test students' knowledge and conclusion.

Key words: ecology, ecological education, ecologization of discipline, metals, chemical elements, material, ecological component.

ӘОЖ 378. 147: 811. 512. 122(574)

ОҚУ ҮРДІСІН БЕЛСЕНДІРУГЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Мұқанова Қ.Қ. – *Қазақ тілі және әдебиеті кафедрасының доценті, п.ғ.к.,*
Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті
e-mail: Mukanova.k@mail.ru

Мақалада оқу үрдісін белсендіруге негізделген жаңа оқыту технология түрлері қарастырылады. Білімалушылардың ғылыми-зерттеу қызметіне бағытталған оқытудың жаңа технологиялары ұсынылады. Оқу әрекетін белсендіруге негізделген жаңа оқыту технология түрлеріне талдау жасалады. Әр жаңа технология түрінің анықтамасы беріліп, ерекшеліктері көрсетіледі. Оқыту мәселесіндегі жаңа технологияның теориялық, практикалық маңызы қарастырылады. Оқу үрдісін белсендіруге ықпал ететін жобалап оқыту, модульдік оқыту, дамыта оқыту, проблемалық оқыту технологияларының іске асырылу жолдары қарастырылады.

Тірек сөздер: оқу үрдісін белсендіру, оқыту технологиялары, білімалушылар, ғылыми-зерттеу, жобалап оқыту, дамыта оқыту, проблемалық оқыту, модульдік оқыту.

Қазіргі білім беру жүйесінің қоғамның даму мақсатына сай құрылуы оқу үрдісіне жаңа технологиялық әдістерді енгізуге ықпал етіп, оқыту әдістемесін жетілдіруді көздейді. Білімалушылардың оқу әрекетін белсендіруге негізделген және ғылыми-зерттеу қызметіне бағытталған оқытудың жаңа технологиялары оқу үрдісіне енгізілуде. Жоғары оқу орындарында білім беруде қолданылып жүрген тиімділігі жоғары модульдік оқыту технологиясын, проблемалық оқыту технологиясын, дамыта оқыту технологиясын, оза оқыт технологиясын, деңгейлік оқыту, саралап, даралап оқыту технологиясын, компьютерлік оқыту технологиясын, дебат технологиясын, ойын арқылы оқыту технологиясын, жобалап оқыту технологиясын атап көрсетуге болады.

Проблемалық оқыту технологиясы

Проблемалық оқытудың негізін С.И.Архангельский, Т.А.Ильина, Р.А.Наумова салды.

Проблемалық оқыту әдісі студенттердің ой-санасының белсенді жұмыс атқаруы арқасында ғана саналы жүзеге асады.

Дәстүрлі оқыту әдісінен проблемалық оқытудың екі түрлі айырмашылығы бар. Біріншісі – оқытудың мақсаты жөнінен, екіншісі – педагогикалық үрдісті ұйымдастыру қағидасы жөнінен. Біріншісі бойынша, мұнда әдебиеттерде дайындап көрсетілген білімді қайталап өз қалпында түсіну талап етілмейді. Керісінше, сол оқу әдебиеттерінде көрсетілген теориялық мәселелерден туатын жаңа пікірлерді, жаңа ұғымдарды студенттердің өз беттерімен іздестіру мақсаты қойылады. Мұнда студенттердің білімге деген ынтасын арттыру көзделеді. Екінші ұйымдастырудағы айырмашылық бойынша проблемалық оқыту әдісінде оқытушы оқу материалын баяндай отырып, оған байланысты бірнеше сұрақтарды оқушылардың өздерінің шешуіне жағдай жасайды. Яғни, проблемаларды студенттердің өздерінің шешуіне жол ашылады.

Проблемалық жағдай туғызуда мынандай ережеге сүйену керек:

проблемалық сұрақтарды студенттердің білмеуі;

проблемалық сұрақтарды шешуде студенттердің бұрынғы қалыптасқан білімін пайдалану, ол жетіспеген жағдайда жаңа ұғымдарды іздестіру.

П.И. Пидкасистый проблемалық жағдай туғызу мен оны шешудің 5 кезеңін былай деп көрсетеді:

1. Проблемалық жағдай туғызу.
2. Проблеманы шешу және оған өз тұжырымын беруге әрекет ету.
3. Қиындық тудырған мәселе бойынша талдау жасау, себебін іздестіру, оны шешудің гипотезасын беру.
4. Білімін жетілдіру арқылы гипотезаны дәлелдеу.
5. Проблемалық жағдайды шешу.

Проблемалық оқыту дегеніміз – оқытушы мен студенттердің бірлесіп оқу және іздену әрекеті. Проблемалық жағдайларды шешу, студенттердің өз беттерінше саралау, түсіну, игеру, талдау, баға беруі болып табылады.

Модульдік оқыту технологиясы

Оқу үрдісінің сапалы оқыту бағытын айқындайтын бірден-бір жаңа жол – модульдік оқыту технологиясы. Модуль арқылы оқыту идеясын ең алғаш 60 жылдары Американдық ғалымдар Н.Постлувейт,

Б.Л. Гольдшмид жасады. Қазір дүние жүзінде модульмен оқытудың 5 түрлі жолы бар: Американдық модуль, неміс модулі, Скавиннің орыс модулі, Алексюк пен Фурманның украин модулі, В.М. Монаховтың модульдік технологиясы

Модуль дегеніміз – бір-бірімен тығыз байланысты ірі блоктар, бағдарламадағы тақырыптар, яғни оқу модулі ақпараттардың аяқталған блогінен тұрып, білім мазмұны, білімді игеру қарқыны, студенттердің өз бетінше жұмыс істей алу мүмкіндігі, оқудың әдістері мен тәсілдері бойынша оқытудың дербестігін қамтамасыз етеді.

Қазақ тілін модульмен оқыту мәселелсін теориялық жағынан да, әдістемелік қырынан да зерттеп, ол туралы алғаш докторлық диссертация қорғаған ғалым К.Жақсылықованың пайымдауынша, модуль - іс-әрекеттің мақсатты бағдарламасы белгіленген деңгейіне жету үшін сұрыпталған, дидактикалық өңделген білім, білік, дағдының белгілі мазмұнының бірлігі және оның әдістемелік нұсқауы немесе аяқталған оқу ақпараты болып табылатын модульмен оқытудың негізгі құралы, басқаша айтқанда адамның өздік дамуының шамасы.

Модульдік оқыту технологиясының ең басты белгілерінің бірі – студенттердің оқу белсенділігі болып табылады. Оқу материалы белсенді іс-әрекет барысында сапалы меңгеріледі.

Модульдік оқытудың келесі бір белгісі – оқу материалының шағын бөліктерін үлкен бір тақырып ретінде алып, яғни, ірі блоктарға бөліп оқыту. Бұл ретте тірек-сызбаларды қолдану көзделген.

Кейбір ғалымдар икемділік пен еркінділікті де модульдік оқыту технологиясының негізгі белгілерінің қатарына жатқызады.

Модульдік оқыту технологиясы курсты 3 пайызға дейін қысқартуға мүмкіндік береді, оқу үрдісін оңтайлы, жүйелі ұйымдастыруға, оқу сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Оза оқыту технологиясы

Бекітілген оқу бағдарламаларының өте күрделілігі, оны меңгертуге уақыттың жетіспеушілігі сияқты мәселелер оза оқыту технологиясының пайда болуына негіз болды. Оза оқыту технологиясының авторы бағдарламада көрсетілген оқу материалын толықтай меңгеріп шығу үшін оқу үрдісін басқаша үлгіде ұйымдастыру керек деп есептеген. Оның пікірінше, нағыз сабақ, ол – барлығына және бәріне уақыт жеткізу.

Сабақта үнемі тілдік қарым-қатынастың болуы, оқушылар мен оқытушылардың бір-бірімен ынтымақтастықта, түсінушілікте әрекет етулері, оқушылардың ойлау әрекеттерін үнемі белсендіріп отыру – оза оқытудың негізгі белгілерінің бірі.

Оза оқыту технологиясы бірнеше бағытта жүргізіледі. Оның біріншісі – жеке оқушымен жұмыс. Ол бойынша әр оқушыға жекелеме сұрақтар (дифференцированный опрос) бере отырып, оқу материалын меңгерту және ол алдымен үлгерімі жақсы оқушылардан басталып сұралады. Одан кейін орташа оқитын оқушыдан, соңында үлгерімі төмен оқушымен жұмыс жүргізіледі. Оза оқыту технологиясының бұл түрінің негізгі қағидасы – білімді жақсы меңгерген оқушы арқылы білмейтін оқушыны үйрету.

Оза оқыту технологиясының келесі түрі – тірек-сызбалар (таблица, карточка, сурет) арқылы оқыту. Тірек-сызбалар арқылы оқытудың бір ерекшелігі – олар алдын ала дайындалып, сызылмайды. Тірек-сызбалар әр сабақ үстінде, яғни жаңа материалды меңгерту барысында дайындалады. Сонда оқушылар ережені, формуланы т.б. құр жаттап алмай, салыстыру, сызу, көру арқылы оқу материалын өздері меңгеріп, есте берік сақтайды. Ол тірек-сызбалар сабақ соңынан кейін көзден таса жерге алынып тасталмайды. Керісінше, білім берік меңгерілгенше оқушылардың көз алдарында ілініп тұрады.

Тірек-сызбалар арқылы оқыту, біріншіден қатені дер кезінде көрсетіп отырса, екіншіден, жіберілген қатені сол сәтте түзетуге, үшіншіден, әр өткен материалды әрбір сабақта есте түсіріп отыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ тірек-сызбалар уақыт үнемдеуге, оқу материалын жылдам меңгеруге игі ықпал етеді.

Дамыта оқыту технологиясы

«Дамыта оқыту» идеясы Пестолаци еңбектерінен бастау алып, В.В. Давыдов, Л.В. Занков, Д.П. Эльконин сияқты Ресей ғалымдарының зерттеулерінде жасалғасын тапты. Дамыта оқыту технологиясының жеке тұлғаны тұтас дамытуға бағытталған оқыту технологиясы (Л.В. Занков), ақыл-ой әрекетін дамытуға негізделген оқыту технологиясы (Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов) сияқты бірнеше түрлері бар.

Дамыта оқыту технологиясы – белсенді іс-әрекетке негізделген, жеке тұлғаның ерекшелігі мен білім деңгейін ескеретін, жеке тұлғаның барлық қасиеттерін тұтас дамытуға негізделген оқыту технологиясы.

Дамыта оқыту технологиясының оқытуда қолданылатын негізгі ұстанымы: білімді күрделіден жеңілген қарай меңгерту, яғни қиын тапсырмалар беру арқылы меңгерту болып табылады. Бұл жердегі «қиын» ұғымы жолда кездескен бөгеттерді жеңіп шығумен байланысты берілген.

Ғалым Л.В. Занковтың пікірінше, жеңілден күрделіге қарай берілетін білім баланың дамуын тежейді.

Өйткені біртіндеп берілетін дайын білім баланы еш ойландырмайды. Ал оқу үрдісін қиын деңгейде ұйымдастыру арқылы баланың дамуына жол ашылады. Оқушы алдына саналы түрде белгілі бір мақсат қойылып, кездескен қиыншылықтарды жеңуге тырысады, ізденеді ойланады, өзіндік жұмыс атқарады.

Қорытындылай айтқанда, дамыта оқыту технологиясы:

- оқушыны жан-жақты дамытуға;
- мәселелік жағдайларды шешуге;
- ойлау қабілетін дамытуға;
- танымдық қызығушылықтарын арттыруға мүмкіндік береді.

Компьютерлік технология

Ғылым мен техниканың даму қарқыны оқу үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды қолдануды қажет етіп отыр. «Жаңа ақпараттық технологиялар» деген тіркестің пайда болуы білім беру үрдісінде компьютерлерді пайдаланумен байланысты болды. Мысалы Г.А. Боровский мен В.Л. Извозчиков жаңа ақпараттық технологияларды білім беру үрдісінде оқытудың жаңа электрондық құралдарын, соның ішінде, компьютерді пайдаланумен байланыстырды. Бұндай көзқарасты басқа да көптеген ғалымдар қолдады. Сондықтан «жаңа ақпараттық технология» терминін қысқартып «компьютерлік технология» деп атайды.

Компьютерлік технология оқытушылардың оқыту әдістері мен оқу үрдісін ұйымдастыру түрлерін түбегейлі өзгертуге, оқу үрдісін үнемі жаңартып отыруға, оқытушылар мен студенттерге өзіндік және бірлесіп шығармашылық жұмыс істеулеріне мүмкіндік береді.

Компьютерлік технологияны оқу үрдісінде қолдану арқылы:

- компьютер құралдарын қажетті деңгейде пайдалана алатындай жан-жақты дамыған дара тұлға тәрбиелеуге;
- білімді демократияландыруға және ізгілендіруге;
- жаппай компьтерлік сауаттылық мәселесін шешуге;
- студенттердің шығармашылық қабілетін, іскерлігін дамытуға;
- оқыту сапасын арттыруға;
- студенттердің дамуына бақылау жасауға;
- бағдарламаларды қолдана білу шеберлігін жетілдіруге болады.

Компьютерлік технологияның басты ерекшелігі жалпы оқу материалын меңгерту, түсіндіру, бекіту, қайталау, білім, білік, дағдыны тексеру сияқты оқытудың барлық кезеңдерінде қолданылуында болып табылады. Сондай-ақ, компьютерлік технология оқу уақытын үнемдеуге, мол ақпарат алуға ықпал жасайды.

Дебат технологиясы

Австралиялық философ Карл Поппердің «Дебат» бағдарламасы бойынша қазір оқу үрдісінде кеңінен қолданылып жүрген оқыту технологияларының бірі – дебат технологиясы.

«Дебат» француз сөзі. Пікір сайыс деген ұғымды білдіреді. Орыс тілі сөздігінде дебат сөзіне белгілі бір мәселені талқылау, пікір алмасу деген түсіндірме берілген. Яғни, дебат сөзі айтыс, жарыс сөз деген ұғымды білдіреді.

А.Х. Аралханов, Р.А. Жұмақанова сияқты ғалымдар дискуссия мен дебат екеуі бір нәрсе, екеуінің ешқандай айырмашылығы жоқ деген пікір айтады. Бірақ көптеген мақалалар мен еңбектерді талдай келе, дискуссия мен дебаттың өзіндік айырмашылықтары бар екендігіне көз жеткізілді.

Дебат дискуссиясының басқа түрлерінен өзіндік жаңа методологиямен және жоғары дәрежелі ой әрекеттестігі арқылы ерекшеленеді. Біріншіден, егер дәстүрлі дисскуссияда оған қатысушы адам алдын ала белгіленген көзқарасты қорғаса, ал дебат тәртібі бойынша әрбір қатынасушы адам көтерілген мәселені міндетті түрде қарама-қарсы көзқарас жағынан қарастырады. Ал ол дебатқа қатынасушылардың мәселені жан-жақты талдай білу шеберлігін қалыптастыратын, оппоненттердің пікірін сыйлай білуге үйрететін бірден бір жол. Екіншіден, дебат өзінің технологиялығымен жеке және ұжымдық ой әрекетінің нақты алгоритімімен ерекшеленеді. Бұл ерекшелік бойынша дебат технологиясы оқу үрдісінде жан-жақты білім алуды қамтамасыз етеді.

Дебат технологиясының өзіндік жүргізілу тәртібі бар. Дебаттың өз мәнінде өтуі оның тақырыбын таңдаумен тығыз байланысты. Таңдалатын тақырып қазіргі күннің талабын қанағаттандыра алатындай болуы тиіс. Сол жағдайда әрі қызықты, әрі пайдалы дебат ұйымдастыруға қол жеткізуге болады. Мысалы, қазіргі күннің кезек күттірмейтін мәселесі - ҚР-ның мемлекеттік тілі бойынша дебат ұйымдастырғанда, студенттерді үш командаға бөліп өткізуге болады. Бұндағы бірінші топ – даттаушы, екінші топ – жақтаушы топ, ал үшінші топ опоннент міндетін атқарады. «ҚР-ның мемлекеттік тілін білу қажет» деген

көзқарасты қолдаушылар жақтаушы топ болса, «ҚР-ның мемлекеттік тілін білу қажет емес» деген пікірді қолдаушылар даттаушы топ болады. Әр топ өкілдеріне дайындалуға 15 минут уақыт беріледі. Ал өз көзқарастарын қорғап шығу үшін 5 мин. уақыт беріледі. Үшінші топ мүшелеріне 3 минут беріледі.

Дебат технологиясы арқылы қазақ тілі сабағын ұйымдастырғанда оқу қызметінің бес түрін де (тыңдалым, тілдесім, оқылым, жазылым, айтылым) жетілдіруге болады. Дебат технологиясы студенттердің шығармашылық белсенділіктерін жетілдіреді, пәнге деген қызығушылықтары артып, пәннен терең білімділіктерін дамытады. Студенттердің сыни тұрғыдан ойлау дағдылары, зерттеу жүргізу дағдылары қалыптасады. Көтерілген мәселе бойынша көпшілік ақпарат құралдары мәліметтерімен, кітапханада, қосымша әдебиеттермен, статистикалық мәліметтермен, энциклопедиялық сөздіктермен т.б. жұмыс істей отырып білім қорларын молайтады. Қозғалған мәселе бойынша өз тұжырымдарын жасауға, қоғамда, адамзатқа пайдалы, пайдасыз не деген өлшеулерге өзіндік баға беруге үйренеді.

Даралап - саралап оқыту технологиясы

Даралап - саралап оқыту - студенттің әрқайсысымен жеке - жеке жұмыс істеу деген сөз. Әр студенттің жеке басын құрметтей отырып, білім беру - қазіргі оқытудың негізгі талабы. Адамдардың ойлау қабілеті бірдей емес. Бұған психологиялық тұрғыдан мән беріп, педагогикалық, әдістемелік шеберлікпен келу арқылы оқытушының ойдағыдай дәрежеге жететіні белгілі.

Оқушылардың барлығының ақыл-ой қабілеті, бағдарламадағы берілген материалды ұғынуы бірдей емес. Оқушылардың кейбіреулері оқытушылардың түсіндірген сабағын тез ұғады, кейбіреулері орташа ұғады. Кейде үлгере алмаушылар да кездеседі. Сондықтан барлық студенттердің бірдей білім алуына қол жеткізу үшін өз мүмкіндіктеріне сәйкес үйрету керек. Өз мүмкіндіктеріне сәйкес үйретудің маңызын зерттеуші ғалымдарымыз ғылыми жағынан дәлелдеп берді. Ю.К. Бабанский нашар үлгеретін, даярлығы ойдағыдай емес және басқа оқушыларға даралап - саралап қатынас жасау қажеттігін айта келіп: «Педагоги школы всемерно опираясь на результаты изучения школьников, стремятся обеспечить дифференцированный подход в обучении к группам слабоуспевающих и наиболее подготовленных школьников, пытаются дойти к процессе обучения до каждого ученика» - деп қорытынды жасайды.

Даралап-саралап оқыту біріншіден, оқулықтарға, екіншіден, әдістемелік оқу құралдарына, үшіншіден, ұстаздардың шығармашылықпен еңбек етулеріне, төртіншіден, студенттердің даярлықтарына, талаптарына, белсенділіктеріне, бесіншіден, оқыту әдістемесінің жүзеге асуына байланысты. Даралап-саралап оқыту екі кезеңнен тұрады: дайындық және негізгі кезең. Дайындық кезеңінің басты міндеттерінің бірі - студенттер ішінен талапты, дарындыларды тауып, олардың қабілеттерін дамыту, білімге құштарлықтарын қанағаттандырып, белсенділіктерін арттыру. Негізгі кезең - студентті ынталандырған тақырыптарды айқындап, тереңдете оқытуға назар аудару.

Ойын арқылы оқыту технологиясы

Тілді үйретуде студенттердің сабаққа қызығушылығын, танымдық белсенділігін, тіл үйренуге деген ынтасын арттыру үшін түрлі ойындарды пайдалану - тиімді тәсілдердің бірі. Сабақ барысында ойын элементтерін пайдалану арқылы тілді жылдам әрі сапалы меңгеруге мүмкіндік туады. Жоғары оқу орындарында тілдерді оқытып үйретуде рөлдік және іскерлік ойындардың алатын орны ерекше. Себебі бұл ойындар студентті болашақ мамандығына бір табан жақындатып, іскерлік дағдыларының қалыптасуына ықпал етеді. «Появления деловых и ролевых игр, имитационных методов обеспечивают существенное повышение эффективности за счет экономий времени, трудозатрат и средств; решение проблем при дефиците информации; разрешение конфликтных ситуации» – деген тұжырым (47. 280 б.) уақытты үнемдеуге, мол ақпарат алуға мүмкіндік тудыратынын да көрсетеді.

Іскерлік ойындар алғашқыда әскери жаттықтыруларда қолданылған. Ал оқу үрдісінде ең алғаш іскерлік ойындар 1930 жылы Ленинградта пайда болды. Оның негізін салушылар М.М. Бирштейн мен Т.П. Тимофевский болды. 70-80 жылдардан бастап іскерлік ойындар әртүрлі зерттеу институттарында жан-жақты қарастырылып, оқу үрдісінде белсенді қолданыла бастады.

Іскерлік ойындар оқу, өндірістік және зерттеу ойындары болып үшке бөлінеді. Оқу ойындарының негізгі ерекшеліктері мыналар:

1. Кәсіпорын, ұйым жетекшілерін т.б. тағайындап, оның атқаратын қызметін анықтау.
2. Ойынға қатысушылардың рөлдерін бөліп беру.
3. Рөлдік мақсаттың әртүрлілігі.
4. Ойынға қатысушылардың өзара әрекеттестігі.
5. Ойын ұжымының ортақ бір мақсатының болуы.
6. Мәселені бірлесіп шешу.
7. «Шешім цепочкасын» ойын кезінде іске асыру.

8. Шешімнің көп варианты болуы. т.б.

Іскерлік ойындарды сабақта пайдалану студенттердің тек іскерлік шеберліктерін қалыптастырып қана қоймай, сондай-ақ, іскерлік, орындаушылық, шыншылдық, белсенділік, жауаптылық т.б. сияқты қасиеттердің де қалыптасуына әсер етеді.

Қарастырылған оқыту технологияларының әрқайсысы да қазақ тілін оқытып үйретуде тілдік қатынасты іске асыруды мақсат етеді. Өйткені тілді оқыту мәселесіндегі жаңа технологияның теориялық, практикалық маңызы оқушыларға, студенттерге, жалпы тіл үйренушілерге тілдік қатынасты үйренуге келіп тіреледі.

1 Богалюбов В.И. Педагогическая технология: эволюция понятия //Вопросы образования. – М.,1983. — №2. — С.125-132.

2 Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.:Народное образование, 1988. — 274 с.

3 Қараев Ж.А. Педагогическая технология обучения Караева. – Алматы, 1988.— 112 с.

4 Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения. – М.: Народное оброзование, 1996. —160 с.

5 Өмірбаева К.О. Оқу орыс тілінде жүретін мектептердің 5-сынып оқушыларының сөйлеу тілін деңгейлік тапсырмалар арқылы дамыту. Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2001.— 132 б.

6 Давыдов В.В. Виды обобщения в обучений. – М.: Просвещение, 1972.— 432 с.

7 Юдин В. Сколько технологий в педагогике? //Школьные технологий. – 1999. —№3. — С.34-40.

8 Смирнов С. Еще раз о технологиях обучения //Высш.обр.в Россий.

9 Дьяченко В.К. Еще раз о коллективных учебных занятиях //Народное образование. – 1992. — №1-2.— С.12-17.

10 Арыстанов М. Проблемное обучение в учебном процессе вуза. – Алматы: Мектеп, 1975. — 80 с.

11 Пидкасистый П.И., Арыстанов М.Ж. Проблемно-модульное обучение: вопросы теорий и технологий. – Алматы: Мектеп, 1990. — 207 с.

12 Гонтарь Г.М. Использование проблемного подхода при обучений второму иностронному языку. Автореф. ... канд.пед.наук. – М., 1987.—16 с.

Резюме

Муканова К.К. — *доцент кафедры казахского языка и литературы, к.п.н.*
Государственныйуниверсиет им. Шакарима г. Семей

Образовательные технологии активизирующие учебный процесс

В данной статье анализируются образовательные технологии, рассматривается виды педагогических технологии обучения активизирующие учебные деятельности обучающихся.

Ключевые слова: интенсификация учебного процесса, образовательные технологии, обучающиеся, научно-исследовательский, проектное обучение, проблемное обучение, модульное обучение.

Summary

Mukanova K.K – *Associate Professor of Education Sciences, State university named after Shakarim Semey city.*

Educational technologies fer activisation educational process

This article considers different kinds of pedagogical technologies in educational process.

Keywords: the intensification of the educational process, educational technology, students, research, project learning, problem-based learning, modular training

ӘОЖ 377.091.004

ДУАЛДЫ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІ - МАМАНДАР ДАЯРЛАУДАҒЫ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК КЕПІЛІ

Кубенова Ш.И. – *«Өрлеу» БАҰО» АҚФ Ақтөбе облысы бойынша ПҚ БАИ директоры, физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент, kubenovas@mail.ru*

Мақалада кәсіптік және техникалық білім беру жүйесіндегі дуалды оқытудың тиімділігі кәсіптік бағдар беру жұмыстарына, кәсіптік білім берудің мазмұнын жаңартуға, оқу лабораторияларын жаңа талаптарға сай жасақтауға, педагогикалық қызметкерлерге және өндірістік оқыту шеберлеріне материалдық тұрғыдан қолдау көрсетуге, түлектерді жұмысқа орналастыру, сондай-ақ және бос жұмыс орындарына бекітуге, педагогикалық қызметкерлердің өнеркәсіп орындарында квалификациялық біліктілігін арттыруға оң әсерін тигізетін артықшылықтары туралы айтылған. Болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелеріне назар аудара отырып, институт тарапынан жүргізіліп келе жатқан нәтижелі жұмыстарға тоқталған.

Тірек сөздер: дуалды оқыту, әлеуметтік серіктестіктер және мамандардың кәсіби құзыреттіліктері.

2016-2019 жж. білім берудің Мемлекеттік бағдарламасында техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінде қызмет жасайтын педагогтар алдына маңызды мақсат – қоғам сұранысына және экономиканың индустриалды инновациялық дамуына байланысты техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін жаңғырту мәселесін қойды. Қазақстан үшін бұл өзекті мәселені қоғам сұранысына сәйкес, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының сапалы даярланған білікті мамандарынсыз шешу мүмкін емес. Қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі дуалды оқыту - дүниежүзінде кәсіптік техникалық білім берудің ең тиімді жолы болып танылып отыр. Бұл турасында Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Кәсіптік білім беруде дуалды оқытуды дамыту маңызды қолданбалы біліктіліктің жаңа орталықтары қажет**.** Бұл мамандықтар бойынша кадр жетіспеушілігін жояды...», - деп оқытудағы дуалды жүйеге көшудің тиімділігі мен маңызына басты назар аударған болатын [1].

Оқытудың дуалды жүйесіне көшу арқылы мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін Кәсіпкерлер палатасы, өнеркәсіптік мекемелер және оқу орындарымен бірлесіп қызмет етудің рөлі зор. Бұл мамандардың кәсіби дайындығын жоғарылатуға ықпал етеді. Еңбек өнімділігіне, халықтың көшіп – қонуы азаюына оң әсерін тигізеді және әлеуметтік шиеленіске жол берілмейді. Дуалды жүйені енгізудің нәтижесінде, колледждер өңірдегі нарық сұранысына сәйкес оқу бағдарламаларын дайындайды, өздерінің кәсіби әлеуеттерін дамытады, оқытушылар құрамының біліктілігін көтереді, тұтасымен алғанда, білім беру мекемесіндегі кадрларды дайындаудың сапасын арттырады.

Кәсіптік және техникалық білім беру жүйесіндегі дуалды оқытудың тиімділігі кәсіптік бағдар беру жұмыстарына, кәсіптік білім берудің мазмұнын жаңартуға, оқу лабораторияларын жаңа талаптарға сай жасақтауға, педагогикалық қызметкерлерге және өндірістік оқыту шеберлеріне материалдық тұрғыдан қолдау көрсетуге, түлектерді жұмысқа орналыстыру, сондай-ақ және бос жұмыс орындарына бекітуге, педагогикалық қызметкерлердің өнеркәсіп орындарында квалификациялық біліктілігін арттыруға оң әсерін тигізетін артықшылықтары арқылы кәсіптік және техникалық оқу орындарының жұмыс берушілер және әлеуметтік серіктестіктер байланысын нығайтуға мүмкіндіктер береді.

Дуалды оқыту кезінде төменгі курстарда жалпы теориялық база берілсе, екінші, үшінші курстарда өндірістік жағдайдағы тәжірибеге бағытталған оқу тапсырмаларын қамтыған жеке жоспар бойынша белгілі мамандық бойынша өндіріс жағдайының талаптарын орындау жоспарланады. Тұтасымен алғанда, білім беру мекемесіндегі кадрларды дайындаудың сапасын арттырады. Кәсіптік және техникалық білім беру жүйесіндегі дуалды оқытудың тиімділігі кәсіптік бағдар беру жұмыстарына, кәсіптік білім берудің мазмұнын жаңартуға, оқу лабораторияларын заманауи талаптарға сай жасақтауға, педагогикалық қызметкерлерге және өндірістік оқыту шеберлеріне материалдық тұрғыдан қолдау көрсетуге, түлектерді жұмысқа орналыстыру, сондай-ақ және бос жұмыс орындарына бекітуге, педагогикалық қызметкерлердің өнеркәсіп орындарында квалификациялық біліктілігін арттыруға оң әсерін тигізеді.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауындағы «...Біріншіден, барлық дамыған елдердің сапалы

бірегей білім беру жүйесі бар. Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсартуда бізді ауқымды жұмыс күтіп тұр дей келе басты назарды әсіресе, білім берудің кадрлар даярлау мәселесіне аударды. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс ...», - деп кәсіптік және техникалық білім беру алдына астарлы мақсаттар қойды. Ал қазіргі заманғы **«Дуалды оқытудың Ұлттық жүйесін жасау»** осындай келелі мақсаттарды жүзеге асыруға зор мүкіндіктер береді деп күтілуде. Нақты өндіріс жағдайларына бейімделген, жұмыс орнында дағды мен білімді тікелей игеруге бағытталған, практикалық сағаттардың оқыту бағдарламасына барынша үйлесіммен біріктірілетін білікті мамандарды дайындау қазіргі кезде білім берудің КжТББ саласының өзекті мәселесіне айналуда. Осындай бәсекеге қабілеттілікті мойындататын білімді, экономикалық даму деңгейіне өз әсерін тигізетін мүмкіндіктерді жүзеге асыруға институтымыздың тарапынан нақты жұмыстар жүзеге асырылуда.

Мәңгілік еліміздің экономикасын көтеруге атсалысу ғана емес, бұл жаңа дәуір келбетін ұлықтай түсетін үдеріс екендігін мойындайтын инженер-педагог кадрлардың біліктілігін арттыруда институт ұжымы біркісідей атсалысуда. Ол үшін «Өрлеу» БАҰО АҚ Ақтөбе облысы бойынша филиалы тарапынан Ақтөбе облысының кәсіпкерлер Палатасы тарапынан және облыстағы жетекші оқу орындарының әлеуметтік серіктестері «Ақтөбе облысының білім басқармасы» ММ тарапынан бесжақты келісімшарттар жасалды. Келісімнің **мақсаты** тараптардың техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарының педагогикалық және басшы қызметкерлерінің біліктілікті көтеру саласында ынтымақтасуы болып табылады. Ынтымақтастықтың негізгі бағыттары**:**

- өзара қажеттіліктер мен қызығушылықтарын есепке алған теңдік қағидасы негізінде техникалық және білім ұйымдарының саласы бойынша педагогикалық және басқарушылық қызметкерлері саласындағы ынтымақтастықты дамыту;
- оқытудың дуалды жүйесін енгізу;
- колледждердің базасында қызметтік сала кластерлерін даярлау, қайта даярлау, біліктілікті арттыру және кадрларды сертификаттау;
- ТжКББ инженерлік – педагогикалық қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының білім беру бағдарламаларын жетілдіру, біліктілікті арттырудың оқу-тақырыптық жоспарын тәжірибелік-бағыттық компонентті енгізу жолымен, сондай-ақ жұмыс берушілер саласының қажеттіліктеріне жауап беретін заманауи мазмұндық саланы жетілдіру;
- келісімде енгізілген нормативтік-құқықтық актілер мәселелері және басқа да әлеуметтік-экономикалық сұрақтар бойынша қабылданған шешімдер туралы тараптарды ресми ақпараттандыру;
- әлеуметтік серіктестік тәжірибесі туралы кадрларды дайындау және қайта даярлау материалдарын Тараптардың ресми сайттарына орналастыру;

Дуалды оқыту жүйесін енгізу қазіргі қоғам алдындағы төмендегідей проблемаларды шешуге мүмкіндіктер береді:

- жастарға мектептерде, жұмыспен қамту орталықтары арқылы кәсіптік бағдар беру;
- жастардың мамандық таңдау еркіндігі кеңейеді (Болашақ студент өнеркәсіп орынымен келісе отырып, өзінің тағылымдамадан өтетін жерімен және болашақ жұмыс орнымен байланыс орнатады)
- оқудың 70 пайызы өнеркәсіп орнында өткізіліп, 20-30 пайызы ғана оқу орнында жүргізіледі;
- Жұмыс берушінің талаптарына сәйкес болғандықтан түлектерді жұмыспен қамтуды жүзеге асыру көрсеткіші жоғарылайды;
- студент санасында оқу орнында жүргенде-ақ болашақ қызметкердің психологиясы қалыптаса бастайды және түрлі әлеуметтік жағдаяттарға кедергісіз бейімделе бастайды;
- «Тәжірибеден теорияға» қағидасымен студент мәтіндер және шартты жүйелермен емес өндірістік жағдайттармен көбірек жұмыс жасайды;
- арнайы пән оқытушылары болашақ маман иесін теориялық біліммен ғана қаруландырып қоймай озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгереді.

Осы келісім аясында «Өрлеу» біліктілікті арттыру Ұлттық орталығы» АҚ филиалы мынандай міндеттерді шешуге өз тарапынан үлес қосып келеді:

- ТжКББ инженерлік-педагогикалық және басшы қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының тәжірибелік сабақтарын өткізу кестесін жасауға және басшы қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының тәжірибелік сабақтарын өткізу кестесіндегі өзгерістер туралы Тараптарды уақтылы ақпараттандыруға;

- ТжКББ инженерлік – педагогикалық қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының білім беру бағдарламаларын жетілдіруге, біліктілікті арттырудың оқу-тақырыптық жоспарын жасақтауға, оқу-бағдарламалық құжаттарға тәжірибеге-бағытталған компонентіне енгізілуін, сонымен қатар жұмыс берушілер саласының сұраныстарын қанағаттандыратын заманауи мазмұндық саланы жетілдіруге;

- «Өрлеу» БАҰО Құрылтайшы болып табылатын мерзімді басылымдарға инженерлік-педагогикалық және басшы қызметкерлердің ғылыми-әдістемелік мақалаларын жариялауға жәрдемдесуге;

- «Өрлеу» БАҰО курсаралық кезеңдерде өткізетін кластерлік саланың инженерлік-педагогикалық кадрларын конференцияларға, семинарларға, байқауларға, көрмелерге, дөңгелек үстелдерге, шебер-кластарға, және басқа да іс-шараларға жұмылдыруға;

- салалық кластерлердің әлеуметтік серіктестерін және инженерлік-педагогикалық басшы қызмет-керлерді, оқу-әдістемелік бағдарламаларды жасақтауда авторлық құрамды, жұмысшы топтары, сараптау комиссияларына қатысуға тартуға;

- осы келісім аясында облыстың кәсіпкерлер Палатасы ТжКББ инженерлік–педагогикалық қызмет-керлерінің және басшы қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының оқу-тақырыптық жоспарлары және білім беру бағдарламаларын жасақтауды біліктілігін арттыру курстары жоспарларымен сәйкестікте оқу-бағдарламалық құжаттамалар тәжірибелік-бағыттағы компонентін сонымен қатар, жұмыс берушілер саласының қажеттіліктеріне жауап беретін заманауи мазмұндық саланы қамтамасыз етуді енгізуге;

- оқытудың дуалды технологиясын енгізуге;

- еңбек нарығы талаптарына сәйкес заманауи материалдарды қолданумен жаңа технологияларды оқыту және өндіріс бойынша басшылардың, оқытушылардың және өндіріс шеберлерін қайта даярлау және біліктілігін арттыру курстарын ұйымдастыруға;

- ынтымақтастық мәселелері бойынша конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер, кездесулер өткізуге;

- кадрлардың біліктілігін арттыру саласындағы әлемдік озық тәжірибелерді енгізу мәселелері бойынша Халықаралық ынтымақтастықты орнату;

- біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру үшін саланың жоғары білікті мамандармен қамтамасыз ету;

- осы келісімді жүзеге асыру нәтижелерін және бұқаралық ақпарат құралдарында түсіндіру.

Сонымен Ақтөбе облысының колледждері институттың әдістемелік бағыт беруімен төмендегідей міндеттерді орында:

- еңбек нарығының талаптарына сәйкес заманауи материалдарды пайдаланумен қатар оқытудың жаңа технологиялары және өндіріс бойынша басшы және педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру курстарының тәжірибелік сабақтарының ұйымдастырылуына қатысады;

- ТжКББ инженерлік – педагогикалық қызметкерлерінің және басшы қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының оқу-тақырыптық жоспарлары және білім беру бағдарламаларын жасақтауды біліктілігін арттыру курстары жоспарларымен сәйкестікте оқу-бағдарламалық құжаттамалар тәжірибелік-бағыттағы компонентін, сонымен қатар жұмыс берушілер саласының қажетттіліктеріне жауап беретін заманауи мазмұндық саланы қамтамасыз етуді енгізеді;

- оқытудың дуалды технологиясын енгізуді эксперименттік тәртіпте өткізеді;

- конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер, кездесулер және ынтымақтастық мәселелері бойынша кеңес берулерді өткізеді;

-кадрлардың біліктілігін арттыру саласында әлемдік алдыңғы қатарлы тәжірибелерді енгізу мәселелері бойынша халықаралық, ынтымақтастық жобаларын таратады. Қазіргі ортақ мақсат - әлемдегі бәсекеге қабілетті отыз елдің қатарына қосылу жөніндегі нақты қадамдарға өз үлесімізді қосу, қоғамымыздың жаңадан қалыптасып келе жатқан жаңа сапалық қарым-қатынастарды бойына сіңіре отырып, нарықтық қатынастар жағдайында жемісті қызмет ету, мінез-құлық мәдениеті мен адамгершілік қадір-қасиетері бар, өмірге деген жеке дүниетанымдық көзқарасы бар, рухани дүниесі бай, жалпы білімі мен кәсіби біліктілігі жоғары, әрі жан-жақты жетілген, кәсіби жағынан білімдар және құзыретті маман болу.

Міне, құзыреттілік қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ мамандардың - қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ. Бұның өзі өз кезегінде қазіргі ұстаздардан шәкіртті оқытуда, білім беруде, тәрбиелеп өсіруде белгілі бір құзіреттіліктерді бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді.

Мұндай құзырлылықтың қатарына мыналар жатады:

• *бағдарлы құзіреттілік* (азаматтық белсенділік, саяси жүйені түсіну, баға бере білу, елжандылық, т.б.);

• *мәдениеттанымдылық құзіреттілік* (ұлттық ерекшеліктерді тани білу, өз халқының мәдениеті мен өзге ұлттар, әлем мәдениетін салыстыру, саралай білу қабілеті);

• *оқу-танымдық құзіреттілік* (өзінің білімділік қабілетін ұйымдастыра білу, жоспарлай білу, ізденушілік-зерттеушілік әрекет дағдыларын игеру, талдау, қорытынды жасай білу);

• *коммуникативтік құзіреттілік* (адамдармен өзара қарым-қатынас тәсілдерін білу, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуы);

• *ақпараттық-технологиялық құзіреттілік* (ақпараттық технологиялармен, техникалық объектілер көмегімен бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, таңдай, талдай білу, өзгерте білуді жүзеге асыра білу қабілеті);

• *әлеуметтік-еңбек құзіреттілігі* (әлеуметтік-қоғамдық жағдайларға талдау жасай білу, шешім қабылдай білу, түрлі өмірлік жағдайларда жеке басына және қоғам мүддесіне сәйкес ықпал ете білу қабілеті);

• *тұлғалық өзін-өзі дамыту құзіреттілігі* (отбасылық еңбек, экономикалық және саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді білімі мен тәжірибесінің болу қабілеті). Әлеуметтендіру идеясын жүзеге асыру тұтас педагогикалық үдерісте оқу және оқудан тыс уақытты толыққанды пайдалануды, сондай-ақ мектептің отбасымен, қосымша білім беру ұйымдарымен тығыз ынтымақтастықта болуын талап етеді. Әлеуметтендіру өзі өмір сүріп отырған қоғамға бара – бар өмір сүруі үшін индивидтің белгілі бір білім, нормалар мен құндылықтар жүйесін меңгеру үрдісі. Әлеуметтендіру адамның әлеуметтік тәжірибені меңгеруіне қарай қоғамдық қатынастар мен қарым-қатынас формалары, қызмет түрлерінің ендірілуі арқылы жүреді [4, 28 б.].

Егеменді еліміздің болашағы, оның материалдық және рухани дамуы, экономикалық, әлеуметтік және саяси жағынан өркендеп өсуі жас ұрпақтың қолында, сонымен қатар, олардың оқу орындарында алған білімі мен тәрбиесінің деңгейіне байланысты.

Нарықтық қатынастар жағдайында білім беру мен кәсіби даярлау бағытындағы еліміздің оқу орындарының басты міндеті - әлемдік стандарттар деңгейінде білім беру, сонымен бірге түлектердің алған дипломдары барлық әлемге танылуы тиіс. Бұл міндеттерді шешу үшін болашақ мамандарды даярлауда қазіргі қоғам үрдісіне сай инновациялық технологияларды қолдана отырып, білім беру қажеттілігі туындайды. Республикамызда бәсекеге қабілетті, өз ісін жетік меңгерген, сауатты, білімдар, шығармашылықпен жұмыс істей алатын, жан-жақты дамыған құзыретті мамандарға деген сұраныстар көбеюде.

Қоғам қазіргі заман мұғалімінен жоғары мәдениеттілікті, терең рухани және адамгершілік қасиетті құндылықтарға көзқарастың қалыптасқан жүйесін, ұстаздың өзінің шәкіртінің шығармашылық деңгейінің дамуына қызығушылық танытуын, инновациялық іс-әрекеттерге қабілеттілігін, өздігінен жетіле алуын, кәсіби белсенділікті және т.б. қамтамасыз етуді талап етеді.

Құзіреттіліктің қалыптасу процесі білімнің, біліктің, іс-әрекеттің қалыптасуын қамтиды, ұстаздың жалпымәдени дамуын, өзінің көзқарасының және тұлғалық кәсіби құнды қасиеттердің қалыптасуын қамтиды.

Білім болашаққа бағдарланатын болғандықтан, кез келген маман даярлайтын оқу орнының басты міндеттерінің бірі - білім алушының кәсіби құзіреттілігін дамыту. Құзірет-тұлғаның белгілі бір пәндер шеңберіне қатысты білімі, біліктілігі, дағдысы мен іс-әрекеттері тәсілінің өзара байланысқан сапаларының жиынтығы. Ал құзіреттілік-адамның өзінің іс-әрекет саласына сай тәжірибесін көздейді.

Тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің қазіргі даму кезеңіндегі қоғамның түрлі кезеңдерінде ақпарат көздерін кеңінен пайдаланылуы және 12 жылдық білім беруге көшуге дайындық барысында еліміздің әрбір мүшесі ақпаратты сауатты, ақпараттық мәдениетті мен ақпаратты құзыреттілігі қалыптасқан тұлға болуы қажет. Бұл міндеттің шешімін табу еліміздің даму старатегиясына сәйкес қоғамымыздың барлық саласында жүріп жатқан ақпараттандыру процесі арқылы жүзеге аспақ. Ол үшін:

• Тұтынушылардың, яғни оқушылар талаптарын қанағаттандыру арқылы білім беру қызметі сапасын тиімді қалыптастыру.

• Корпоративтік мәдени сапасы бар бәсекеге қабілетті мамандар даярлау үшін ішкі инновациялық орта жасау.

• Тұтынушылар мен қызығушы тараптардың сенім деңгейін нығайтуға.

• Құзыреттілік,уәжділік, кері байланыс және білім сапасы үшін барлық қызметкерлерді тарту ұстанымдарын пайдалану негізінде оңтайлы технологиялық ахуал жасау.

• Оқу орнының тұрақты дамуын қамтамасыз етуге қол жеткізу.

Педагогикалық үрдіске инновация енгізуге бағытталған төмендегідей іс-шаралар жүзеге асырылуы тиіс:

- Басқарудың мақсаттарымен міндеттерін анықтау.
- Оларға жету үшін нақты шараларды талдап белгілеу.
- Міндеттерді іске асыру операцияларының жекеленген түрлерін орайластыру, бөлу.
- Педүрдіс іс-әрекеттерін лауазымды басшылар арасынды тиімді бөлу.
- Оқу орны ішіндегі әртүрлі бөлімшелердің өзара әрекеттестігін үйлестіру.
- Салалық кластерлік топтарды анықтау,серіктестік әрекетті іске асыру.
- Іс-әрекет мотивациясын ойластыру және басшылық пен әлеуметтік жауапкершіліктің нәтижелі стильдерін іздестіру.

Болашақ маман – бұл қай кезде де, ең алдымен, кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуалдық, шығармашылық әлеуеті мол тұлға. Ол - ақпарат көздерін өмірге енгізуге дайын, өзі еңбек ететін саласына жаңашырлық танытатын, қоғамның ең озық бөлігінің бірі. Оқу-тәрбие үрдісінің мазмұнына және ұйымдастырылуына кешенді тұрғыда қарайтын зерттеушілік ыңғайға бейім, теориямен практика іс-әрекетін біріктіре білетін, өмірлік құндылық қағидалары-адамгершілік, ізгілік, еңбекқорлық, парасатты мінез-құлық қасиеттерді бойына сіңірген маман.

Бүгінгі маман білім мен ақпаратты тасымалдаушы ғана емес, ол Тәуелсіз Қазақстанның білім жүйесін әлемдік деңгейге бағыттау мақсаты туындап жатқан қазіргі таңда маманға қойылатын талаптарға жауап бере алатын, білім мен іс-әрекетін ұйымдастыру іскерлігінің жоғары деңгейіне ие маман болуы тиіс. Кәсіптік және техникалық білім беру жүйесіндегі дуалды оқытудың тиімділігі кәсіптік бағдар беру жұмыстарына, кәсіптік білім берудің мазмұнын жаңартуға, оқу лабораторияларын жаңа талаптарға сай жасақтауға, педагогикалық қызметкерлерге және өндірістік оқыту шеберлеріне материалдық тұрғыдан қолдау көрсетуге, түлектерді жұмыска орналыстыру, сондай-ақ және бос жұмыс орындарына бекітуге, педагогикалық қызметкерлердің өнеркәсіп орындарында квалификациялық біліктілігін арттыруға оң әсерін тигізеді. Білімнің еңбек нарығындағы сұранысқа сай берілуі қазіргі заман талабы. Сондықтан оқытудың дуалды жүйесіне дүниежүзілік қолдау көрсетуге бір кісідей атсалысуымыз тиіс. Бұл болашақтада кәсіптік және техникалық оқу орындарының жұмыс берушілер және әлеуметтік серіктестіктер байланысын нығайтпақ.

1. *ҚР-ның Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2014 жылғы 11қарашадағы Қазақстан халқына Жолдауы: «Нұрлы жол болашаққа бастар жол».*
2. *Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2016 жыл.*
3. *Қазақстан Республикасында кәсіптік білім беру жүйесіндегі Кооперативтік (дуалды) оқыту енгізу. Ұсыныстар. – Астана, 2009.*
4. *Аникеев А.А., Артуров Е.А. «Современная структура образования в Германии» //Журнал «Alma mater». – Москва, 2012. –№3. – 67-68 бб.*
5. *Камербаев А.Ю., Кашук Л.И. «Для подготовки кадров новой формации» // Журнал «Современное образование». – Краснодар, 2012. – №2 (86). – С.55-57.*

Резюме

Кубенова Ш.И. – к.*ф.-м.н., доцент, директор филиала «Национального Центра повышения квалификации «Өрлеу» Института повышения квалификации педагогических работников по Актюбинской области,* kubenovas@mail.ru

Система дуального обучения – залог профессиональной компетентности в подготовке кадров

В статье рассматривается эффективность профориентационной работы в системе профессионального и технического образования и дуального обучения, обновление содержания профессионального образования, разработку новых учебных лабораторий требованиям, оказание поддержки педагогическим работникам и мастерам производственного обучения с материальной точки зрения, трудоустройство выпускников, а также вакантные рабочие места и на утверждение, говорится о повышение квалификации педагогических работников квалификационная преимущества окажет положительное влияние и на промышленных предприятиях. С развитием творческих способностей студентов, формирование компетенций будущих специалистов мышления, высокого уровня интеллектуальной активности, выхода нового знать, понимать, чувствовать недостаток знаний через обучение с акцентом на соискание направить в формировании ожидаемых результатов, проводимая институтом говоря продуктивной работы.

Ключевые слова: дуальное обучение, социальное товариществ и профессиональной компетентности специалистов.

Summary

Kubenova S.I. – *PhD, Director of the branch of JSC NTSPK Orleu – InSETTI of Aktobe oblast, Kazakhstan, Aktobe,* kubenovas@mail.ru

The system of dual training is the key to professional competence in training

The article considers the efficiency of career guidance activities in the system of vocational and technical education, dual training, update of vocational education content, development of school/university laboratories in compliance with new requirements, providing of financial support to educators and foremen of vocational training, employment assistance for graduates, as well as search of vacant positions; the article also discusses advanced training of educators, qualification advantages will have positive influence upon industrial enterprises as well. Competences of future specialists are formed by means of development of students' creative abilities, high level of intellectual thinking, obtaining new knowledge, realizing of own areas of growth in knowledge through training — for the purpose of demonstration of efficient results of productive activities performed by the institute.

Key words: dual training, social partnership and professional competence of specialists.

ӘОЖ: 378.02

КЕЙС-ӘДІСІНІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Байрысова А.Е.– *магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*
Тугелбаева Л.М.– *х.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті*
e-mail: akmaral_23_10kz@mail.ru

Мақалада кейс-әдісінің шығу тарихы қарастырылған. Кейс-әдісінің негізі ертеректе қаланған; мұндай негіз ретінде оқыту мақсатында қолданылған пікірталастар мен талқылауларды қарастыруға болады. Ал бүгінгі таңдағы мемлекеттік білім беру саласындағы саясаттың басты бағыты – шығармашыл, сындарлы ойлай алатын, өз мүмкіндіктеріне сенімді, әр түрлі мәселелерді креативті шешуге қабілетті азамат дайындау, яғни берілген білім, білік, дағдыны меңгеріп қана қоймай, оны өмірде пайдалана алуға баулу болып табылады. Осыған орай, заманауи дидактикада міндеті студентті оқу үдерісінің белсенді қатысушысы ету болып табылатын құзіретті әдістер пайдаланылады. Сондай әдістердің бірі – кейс-әдісі. Мақалада «кейс-технология» ұғымының қазіргі заманғы әдебиеттерде сипатталуы мен мәні зерделенген, сондай-ақ кейс-әдісіне жан-жақты анықтамалар берілген. Кейс-әдісінің маңызды бөлігі – кейстерге талдау жасалынған. Жоғары оқу орындарында кейс-әдісін пайдалану барысында кейстерді құрастырудың ерекшеліктері талқыланған. Сабақ барысында кейс-әдісін пайдалана отырып, студенттердің нақты жағдаяттты мәселелерді шешу қабілеттерін дамыту жолдары көрсетілген. Сонымен қатар кейстің көздері сызба түрінде келтірілген. Өмір, білім және ғылым негізгі кейс көздері болып саналады. Бүгінгі таңда кейс-әдісін жоғары оқу орындарына енгізу өзекті мәселе болып отыр. Кейс-әдісін қолдану оқытылатын пәнге деген қызығушылықты арттыруға, шешім қабылдаудың зерттеушілік, коммуникативтік және шығармашылық дағдыларын дамытуға септігін тигізеді.

Тірек сөздер:кейс-әдісі, кейстер, жағдаят, кейс көздері, мәселелерді шешу, мәселелі-жағдаяттық талдау.

Қазіргі таңдағы мемлекеттік білім беру саласындағы саясаттың басты бағыты – шығармашыл, сындарлы ойлай алатын, өз мүмкіндіктеріне сенімді, әр түрлі мәселелерді креативті шешуге қабілетті азамат дайындау. Осыған орай әлемдік қауымдастықта айтарлықтай ықпалы артып келе жатқан еліміздің білім беру саласын халықаралық дәрежеге көтеру, бәсекеге қабілетті маман даярлау мақсатында тың да нақты қадамдар жасалуда.

Адамның табысты болуы тек білім көлемімен анықталмайды, ол қажетті жаңа ақпаратты алу қабілетімен де анықталады. Осыған орай, заманауи дидактикада міндеті студентті оқу үдерісінің белсенді қатысушысы ету болып табылатын құзыретті әдістер қолданылады. Бұл мақсатқа жету үшін оқытушы өз тәжірибесінде әр түрлі технологияларды пайдаланады, олардың ішінде кейс-технологияны атап өткен жөн. Бұл әдіс нақты мәселелерді-жағдаяттарды (кейстер) шешу арқылы оқытуға негізделген белсенді мәселелі-жағдаяттық талдау болып табылады. Бұл технологияның басты мақсаты – мәселелерді тудыру және олардың шешімін табу қабілетін дамыту, ақпаратпен жұмыс жасап үйрену. Басты назар дайын білімді алуға емес, оны өңдеуге, оқытушы мен студенттің ынтымақтастығына аударылады.

Кейс-әдісінің негізі ертеректе қаланған. Мұндай негіз ретінде оқыту мақсатында қолданылған пікірталастар мен талқылауларды қарастыруға болады. Антикалық алғашқы кейсолог Сократ болуы мүмкін. Өйткені, Диоген Лаэртскийдің пікірінше, Сократ алғашқы болып шешендік өнерден сабақ берумен айналысқан және өмір жағдайлары туралы пайымдаулар жасаған.

Заманауи түрдегі кейс-әдісі алғаш рет Гарвард бизнес-мектебінде басқару пәндерін оқыту барысында пайдаланылған. «Жағдаят» термині бұрын медицина мен құқықтануда қолданылғанымен, білім беруде бұл түсінік жаңа мәнге ие болды.

1910 жылы декан Гей (Gay) доктор Коуплендке (Copeland) лекцияларға қосымша ретінде студенттік талқылауларды қолдануға кеңес береді. 1909-1919 жылдары оқытушылар аудиторияға «мәселені таныстыру үшін» келетін болды. Студенттердің алдына мәселе қойылды, оның анализі, мәселені шешуге қатысты сәйкес ұсыныстар қарастырылды. Жағдаяттық жаттығулар жазылған алғашқы оқулықты 1921 жылы Гарвард бизнес-мектебінің жаңа деканы Волас Донамның (Wallace B.Donham) белсенді қатысуымен Коупленд жарыққа шығарды.

Уақыт өте келе жағдаяттық жаттығулар әдісі тек АҚШ-тың оқу бизнес-бағдарламаларында ғана емес, сондай-ақ басқа елдерде де қолданыла бастады.

КСРО-да XX ғасырдың 70-80 жылдары жағдаятты талдауға деген көзқарас ерекше болды. Ол экономиканы реформалау қажеттілігімен байланысты еді. Жағдаяттық талдауды жасауға және енгізуге М.М. Бирншейн, Г.А. Брянский, О.В. Козлова, М.Л. Разу, Ю.Ю. Екатеринославский, Ю.Д. Красовский, В.Я. Платов, Д.А. Поспелов, В.С. Рапопорт, О.А. Овсянников, И.М. Сыроежин және т.б. елеулі үлес қосты [1].

Кейс-әдісінің қолданылу сипатына байланысты бірнеше дәстүрлер кездеседі. Гарвард бизнес-мектебінен басқа нақты жағдаяттарды қолданудың тағы бір дәстүрін Манчестерлік (Еуропа) дәстүрді атап өткен жөн. Манчестерлік дәстүрде жағдаятты сипаттау қысқаша жүргізіледі, ал оның шешімі ашық түрде топтық пікірталастар нәтижесінде шығарылады. Сондай-ақ, жағдаяттық оқытуды пайдалануды Солтүстік Американың атақты университеттерінің бірі – Батыс Онтарио университеті (Канада) де қолға алып отыр [2].

Қазіргі заманғы педагогикалық әдебиеттерде «кейс-технология» (ағылшынша case – жағдай, жағдаят) ұғымын түсіндіретін бірнеше нұсқалар кездеседі. Олардың кейбірелеулеріне тоқталайық:

- Кейс-технология – теориялық білімді кәсіби сипаттағы шынайы практикалық тапсырмаларды шешу үшін пайдалануға мүмкіндік беретін дидактикалық құрал;

- Кейс-технология немесе нақты жағдаяттарды (case study) талдау технологиясы – дағдыларды жетілдіруге және мына салаларда: мәселелерді анықтау, таңдау және шешу; ақпаратпен жұмыс – жағдаятта сипатталған бөліктердің мәнін ұғыну; ақпараттар мен аргументтерді талдау және синтездеу; болжамдармен және қорытындылармен жұмыс; баламаларды бағалау; шешімдер қабылдау; басқа адамдарды тыңдау және түсіну – топтық жұмыс дағдылары салаларында тәжірибе алуға негізделген оқыту әдісі;

Кейс-технология – нақты жағдаяттарды (кейстерді) шешу арқылы оқытуға негізделген белсенді мәселелік-жағдаяттық талдау әдісі.

Кейс-технологияның мәні – студенттер тобы ортақ күш жұмсай отырып, нақты іс жағдайында пайда болған жағдаятты (case) талдайды, оның практикалық шешімін шығарады; кейспен жасалатын жұмыстың аяқталуы – ұсынылған шешімдер алгоритмін бағалау және қойылған мәселе шеңберінде ең үздігін таңдап алу [3].

Кейс-технология негізіндегі кәсіби-бағдарлы оқу үдерісі тиімді болуы үшін екі жағдай жасалуы қажет:

1) жақсы жасалған кейс;
2) кейстің оқу үдерісінде қолданылуының арнайы әдістемесі.

Кейс дегеніміз – берілген мәселелік жағдаяттың ақырғы шешімін табу үшін әр түрлі баламаларды ұсыну мақсатында студенттер зерттеп, талдап, бағалауға міндетті, шындыққа жақындатылған жағдайлар мен жағдаяттардың жиынтығы.

Жақсы кейс келесі талаптарға жауап беруі тиіс:

- Кейс шешімі білім алушылардың кәсіби қызметі үшін маңызды болып табылатын мәселелерден тұруы керек.
- Кейс нақты дидактикалық мақсаттарға бағытталуы керек және білім алушылардың ерекшеліктерін және дайындық деңгейлерін ескере отырып, сәйкес күрделілікке ие болуы қажет.
- Кейс зерттеу мен іздестіруге арқау болуы тиіс.
- Кейстің мазмұны пікірталасқа негіз болуы қажет.
- Кейс анық құрылымдалған, түсінікті мазмұндалған, қызығушылық тудыратын болуы керек.
- Кейс – «тірі» материал, ол мақұлданғаннан кейін түзетуді қажет етеді және өмірде болып жатқан өзгерістермен қатар жаңартылып отырады.
- Кейс тез ескірмеуі керек.

• Кейс мәселені шешу жолын іздеудің вариативтілігін, бағалаудың даулылығын және баламалы шешімдердің мүмкіндігін қамтамасыз етеді [4].

Кейстерді шешу үшін:

- студенттер 4-8 адамнан тұратын топтарда жұмыс істеуі керек;
- топтың барлық мүшелері қатысуы үшін, яғни ешкім жұмысты монополияламауы үшін координаторды таңдау керек; ол топтың зейіні төмендеген жағдайда оны белсендендіреді; мәміле ұсынады; осы мәмілені жазады; ақырғы шешімді баяндау үшін топтың өкілі рөлін атқарады.

Кейс шешілетін аудиториялық практикада студенттерге келесі әрекеттерді орындау ұсынылады:

- кейсті талқылау үшін сабаққа дейін дайындалу;
- кейсті бірлесіп оқу және мүмкін болатын жеке шешімдерді жоспарлау;
- ортақ шешім табу үшін топта жұмыс істеу;
- презентация: әрбір топ қойылған сұрақ бойынша өздерінің қорытындылары мен жауаптарын айтады және басқа топтармен бірге талқылайды.

Кейсті шешу барысында студент талқылауға белсене араласуы керек, мүмкін болатын баламаларды зерттеп, ұсынуы қажет, өзінің жорамалдарын тексеріп, шешімін ұсынуы керек.

Зияткерлік өнім ретінде қарастырсақ, кейстің өзіндік көздері бар. Сызба (1-сурет) түрінде оны былайша бейнелеуге болады:

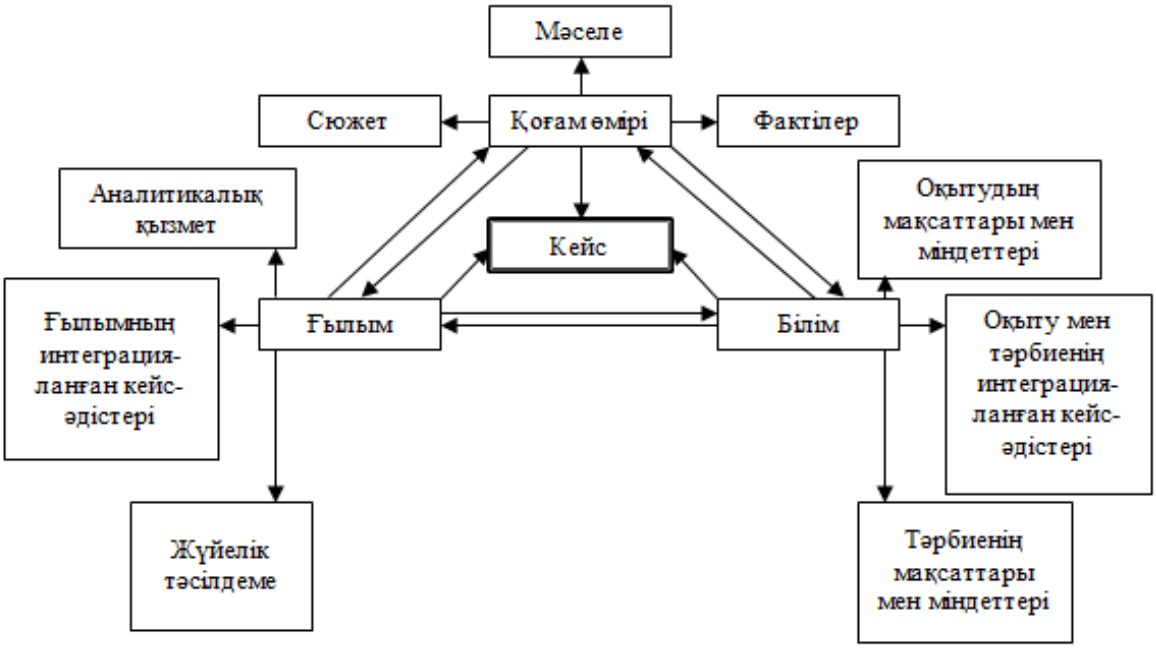

Сурет 1. Кейс көздері

Өмір кейс көзі болып табылады деген сөздің ешкімде күмән тудырмайтыны анық. Қоғамдық өмір өзінің сан қырлылығы арқылы сюжеттің, кейстің фактологиялық негізі мен мәселелердің көзі бола алады. Кейстің тағы бір көзі – білім. Ол оқыту мен тәрбиенің мақсаттары мен міндеттерін анықтайды. Ғылым – кейстің келесі бір көзі. Ол аналитикалық қызметпен және жүйелік тәсілдемемен анықталады [5].

Қазіргі таңда оқытудың белсенді әдістері, соның ішінде кейс-әдісі Қазақстанның алдыңғы қатарлы жоғары оқу орындарында экономика кадрларын дайындауда кеңінен қолданылуда. Экономикалық пәндерді оқыту әдісі ретінде құрастырылған кейс-әдісі медицинаны, заң және басқа да ғылымдарды оқытуда, сондай-ақ білім беруде пайдаланылады.

Кейс-әдісін жоғары оқу орындарына енгізу қазіргі таңда өзекті мәселе болып отыр. Біріншіден, білім берудің бағыты нақты білім алуға ғана емес, сондай-ақ, құзіреттілікті қалыптастыруға, ой қабілеті мен жеке тұлғаның дағдысын дамытуға, соның ішінде сан түрлі ақпараттарды игеруге бағытталады. Екіншіден, маманның сапасына деген талаптың жоғарылауы, яғни педагог әр түрлі жағдайда оңтайлы шешім таба білуі керек, жүйелілігімен және әрекетін тиімді ұйымдастыруымен ерекшеленуі керек. Кейс-

әдісін қолдану оқытылатын пәнге деген қызығушылықты арттыруға, шешім қабылдаудың зерттеушілік, коммуникативтік және шығармашылық дағдыларын дамытуға септігін тигізеді.

1 Ситуационный анализ, или анатомия кейс-метода / Под. ред. д-ра социологических наук, профессора Сурмина Ю.П. – Киев: Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.

2 Юлдашев З.Ю. Бобохужаев Ш.И. Инновационные методы обучения: особенности кейс-стади метода обучения и пути его практического использования / Ташкент: Iqtisod-moliya, 2006. – 88 с.

3 Жукова Г.С., Никитина Н.И., Комарова Е.В. Технологии профессионально-ориентированного обучения: учеб. пособие. – М.: Издательство РГСУ, 2012. – 165 с.

4 Методические рекомендации по разработке заданий для развития дивергентного и критического мышления студентов вузов: / Авт. сост. Д.С. Джантемирова, С.Ж. Зейнолла, С.Ж. Исалдаева. – Алматы: РИПКСО, 2015.– 47 с.

5 Золотарев А.А. Кейс-метод: особенности разработки и реализации (методические рекомендации). – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2012. – 48 с.

Резюме

Байрысова А.Е. – *магистрант,Казахский национальный университет имени аль-Фараби*
Тугелбаева Л.М. – *к.х.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

Методико-технологические аспекты кейс-метода

В статье рассматривается история возникновения кейс-метода. Основы кейс-метода заложены ранее; в качестве такой основы можно рассматривать дискуссий и обсуждения, использованные в целях обучения. А на сегодняшний день главным направлением государственной политики в области образования является подготовка творческих, способных мыслитьконструктивно, уверенных в своих возможностях, креативных, способных решать различные вопросы гражданинов, то есть приучать к тому, чтобы не только осваивать знания, умения, навыки, но и использовать их в жизни. В связи с этим, в современной дидактикеиспользуются компетентные методы,задачей которых является формированиестудента как активныйучастник учебного процесса. Один из этих методов – кейс-метод. В статье приведенызначения и описания понятия«кейс-технология» в современной литературе, а также подробно приведены определения кейс-метода. Анализированы важнейшие части кейс-метода – кейсы. Обсуждены особенности составления кейсов в ходе использования кейс-метода в вузах. Представлены пути развития способностей студентов при решений конкретных ситуационных задач, используя кейс-метод в ходе занятий. А также приведена схема источников кейса. Жизнь, знание и наука являются основными источниками кейса. На сегодняшний день внедрение кейс-метода в высшие учебные заведения является актуальным. Использование кейс-метода повысет интерес к изучаемому предмету, способствует развитию исследовательских, коммуникативных и творческих навыков.

Ключевые слова: кейс-метод, кейсы, ситуация, источники кейсов, решение проблем, проблемно-ситуационный анализ.

Summary

Bairyssova A.E. – *masterstudent,al-Farabi Kazakh national university*
Tugelbaeva L.M. – *c.c.s., associate professor, al-Farabi Kazakh national university*

Methodical-technologicalaspects of the case-method

In article is considered the history of the case-method. The case-method basedinearlier; as such a framework can be considered the discussions and debates, used for training purposes. And today the main direction of state policy in the field of education is to prepare creative, able to think constructively, confident in their abilities, creative, able to solve various issues of citizens, that is to teach not only to learn knowledge, abilities, skills, but use them in life. In this regard, in modern didactics usecompetent methods whose task is the formation of the student as an active participant in the learning process. One of these methods is the case study method. The article lists the values and descriptions of the concept of «case-technology» in modern literature, as well as detailed definition of the case-method. Analyzed the most important part of the case-method – case studies.Discussed specifics of drawing cases while using the case-method in higher education. It also provides ways of development abilities of students in solutions to specific situational problems using the case-method in the lesson. And given a diagram of sources of the case.Life, knowledge and science are the main sources of case. To date, the introduction of the case method in higher education is relevant. Using the case method to increase interest to the subject, promotes the development of research, communication and creative skills.

Keywords: case-method, case studies, the situation, sources of case studies, solve the problem, problem-situational analysis.

УДК 37.016

ОБУЧЕНИЕ ЯЗЫКАМ В ДИАЛОГЕ С КОДАМИ КУЛЬТУРЫ

Капенова Ж.Ж. – *ассоциированный профессор (доцент), кандидат педагогических наук, Павлодарский государственный университет имени С.Торайгырова, e-mail Zhanarsyn_k@mail.ru*

В статье раскрывается содержание работы, направленной на обучение языкам во взаимосвязи с культурным кодом. Язык рассматривается как носитель культурной информации. Код лингвокультуры – как совокупность реалий, способ социального опыта и этнокультурных ценностей.

Содержание обучения языкам включает этнолингвистический, лингвострановедческий, лингвокультурологический компоненты, каждый из которых представляет собой особую область решения задачи формирования поликультурной личности. Все эти компоненты имеют общую сферу, общую точку соприкосновения – код культуры, отраженный в языках. Соединение и совершенствование имеющихся в современной лингводидактике классических методов обучения языкам приобретает новый междисциплинарный характер.

Ключевые слова: *к*од культуры, этнолингвистический компонент, лингвострановедческий компонент, лингвокультурологический компонент, эквивалентные слова, безэквивалентные слова.

Актуализация концепции полиязычной и поликультурной личности ставит задачу обновления методического содержания и совершенствования ресурсов, включая соизучение трех или более языков в диалоге с кодами культур. Слово или понятие – есть отражение культурной «картины мира», сформировавшейся в определенной среде. Так, в языке представителей разных культур есть слова или понятия, вызывающие определенные ассоциации (ср.: дом – степь «Ағаның үйі – ақ жайлау» в казахской лингвокультуре; дом – крыша «Семья сильна, когда над ней крыша одна» в русской лингвокультуре; дом – крепость «My house is my castle» в английской лингвокультуре).

Любой язык – есть воплощение культуры его носителей. В языке реализуется все, что составляет содержание культуры: история, география, традиции, нравы, ментальность, опыт, быт и др. Это отдельные фрагменты картины мира, которые и составляют основу разнообразных кодов культуры.

Основной целью статьи является описание обучения языкам с позиции кодов культуры, что позволит видеть и воспринимать характерные черты ментальности представителей разных культур.

Язык и культура – два взаимосвязанных явления, каждый из которых представляет собой особый человеческий феномен:

- язык – материальное, знаковое воплощение мировидения, представлений, мыслей, чувств, эмоций, оценки, ассоциации и т.д.;
- культура – часть картины мира, отражающая общественный и духовный опыт людей, рефлексивное самопознание в процессе исторического развития общества.

Язык рассматривается как средство хранения и транслирования культурной информации, как путь, по которому можно проникнуть в недра ментальности и культуры народа. Сегодня взгляды ученых ориентированы на расшифровку кода культуры через анализ семантики языковых знаков.

Методика как наука, чутко реагирующая на изменения в лингвистике, предполагает разработку и внедрение подходов, направленных на изучение посредством языка общекультурных, этнических и национально-специфических ценностей народа. Это означает, что в процессе обучения языкам следует разграничивать этнолингвистический, лингвострановедческий, лингвокультурологический компоненты в содержании. Перед нами три разных, но взаимодополняющих друг друга вектора изучения языкового материала.

Этнолингвистический компонент включает в себя знания об историко-этнической культуре народа – природного носителя изучаемого языка. Объектом этнолингвистики является «не единица языка, а человек, индивид, его поступки и действия в его отношении к языку и через язык» [1, с. 10].

Этнолингвистический компонент носит сопоставительный или генетический характер.

Сопоставительный анализ предполагает выявление общих и этнически обусловленных признаков культуры, закрепленных в языке.

Анализ языка в генетическом плане строится на материале истории культуры этноса, возникновения и развития языковых знаков и значений.

Лингвострановедческий компонент связан с задачами изучения государственного устройства, специфики географических реалий, исторических изменений, отраженных в языке. Преимущественно это касается политической лексики (царь, хан, король, шейх, император и др.), географических наименований (тундра, тайга, бахча, саванна и др.) и т.д. В данном случае небезынтересным станет работа над лексикой, непереводимой на другие языки, не имеющей аналогий в других языках. Речь идёт о безэквивалентных словах, «план содержания которых невозможно сопоставить с какими-либо иноязычными лексическими понятиями» [2, с. 77].

Лингвокультурологический компонент содержит знания о картине мира, культурный код, имплицитный по своей природе, как бы «скрывающийся» за языковыми значениями. Так, активно употребляющийся русский фразеологизм *выносить сор из избы* имеет значение «разглашать сведения о каких-то неприятностях, касающихся узкого круга лиц». Однако в нем глубоко скрыта культурная информация славянского архетипа «выносить сор из избы нельзя, ибо тем самым мы ослабляем «свое» пространство, делаем его уязвимым и можем причинить вред членам своей семьи», а это недостойно человека».

В основе казахской пословицы «ай мен күн – егіз, күн мен түн – егіз» лежит архетип луны и солнца как двух небесных сестер-близнецов, которые не могут существовать друг без друга и появляются днем и ночью. В свою очередь, компоненты «день и ночь» отражают представления казахов о вечности и цикличности жизни.

Таким образом, глубинное проникновение в язык позволяет получить общее представление об особенностях кода культуры того или иного народа.

Предлагаемая методика обучения языкам, основанная на интеграции различных подходов, ориентирована на формирование полиязычной и поликультурной личности. Основными задачами являются:

- формирование знаний о кодах культуры, содержащихся в языке;
- формирование знаний в области этнически значимых и национально-специфических ценностей казахской, русской, английской культур.

В современной методической науке разработаны различные системы обучения. Одной из ведущих является модульная организация содержания учебного материала, в рамках которой становится возможным представлять язык как многокомпонентную систему кодов культуры.

Содержание обучения может включать несколько модулей и перечень формируемых компетенций. Представим фрагмент примерного содержания модульной программы.

Модуль 1 «Язык и этнос». Формируемые компетенции:

- иметь представление об истории языка;
- знать источники происхождения языковых единиц;
- уметь излагать знания по возникновению и развитию языковых средств, специфике системы изучаемого языка;
- иметь навыки корректного использования знаний и умений в области этнически обусловленных языковых особенностей;
- быть компетентным в вопросах историко-этнических признаков языковой системы.

Модуль 2 «Язык и государство». Формируемые компетенции:

- иметь представление о государственном устройстве и особенностях страны изучаемого языка;
- знать географические реалии и историю, значимые для страны изучаемого языка;
- уметь различать лексику, имеющую аналогии в разных языках (переводимую на разных языках, эквивалентную), и лексику, не имеющую аналогии (непереводимую, безэквивалентную);
- иметь навыки анализа языкового материала с точки зрения отражения страноведческих признаков;
- быть компетентным в вопросах изложения и презентации языковой картины мира представителей страны изучаемого языка.

Модуль 3 «Язык и культура». Формируемые компетенции:

- иметь представление о культурных особенностях носителей изучаемого языка;
- знать культуру и традиции представителей казахского, русского, английского и других народов;
- уметь рассказывать и описывать источники происхождения языковых средств с точки зрения отражения в них национально-специфических признаков;
- иметь навыки анализа языкового материала с точки зрения отражения в них самобытности и культурных ценностей;

- быть компетентным в вопросах изложения и презентации языковой картины мира представителей разных культур и сообществ.

Модуль 4 «Языки и мир». Формируемые компетенции:

- иметь представление о статусе и роли изучаемого языка;
- знать особенности функционирования языка в многоязычном и поликультурном пространстве;
- уметь излагать системные знания об устройстве картины мира изучаемого языка;
- иметь навыки определения и презентации ценностного компонента каждого языка;
- быть компетентным в вопросах прагматики и коммуникации в разных сферах деятельности.

Этот путь обеспечивает всестороннее изучение языкового материала, который может привести к знаниям культурных ценностей и кодов.

Продемонстрируем практический материал на основе значимого для всех народов мира объекта природы «Земля». Так, в рамках тематического поля «Земля» отмечается ряд эквивалентных слов в следующих значениях:

- планета *Жер//Земля//the Earth is a ball*;
- суша *жер, құрлық//земля//earth, land*;
- почва, грунт *жер, топырақ//земля, песок, вещество//earth, land, ground, soil, dirt*;
- страна, государство *жер//земля//land*;
- мир, свет *жер жүзінде (на свете)// earth (земной мир)*;
- территория, площадь *жер танабы//земля//soil,territory*.

Для обозначения земного пространства в каждом языке имеются слова, внутреннее содержание которых связано с этническими и национально-специфическими представлениями.

Степь в казахской языковой картине мира – ведущий пространственный образ, представляющий собой отражение вечности и динамичности жизни. Об этом свидетельствуют наименования, описывающие землю в разных пространственно-временных измерениях: жайлау – летнее пастбище, қыстау – зимнее пастбище, көктеу – весеннее пастбище, күздік (-гі) – место, куда перекочевывают на осенние месяцы.

Казахская степь – философия жизни и опыт народа; она была полностью освоена и подчинена кочевникам. Суровые условия степи способствовали воспитанию выносливости и терпения, необходимые во время ежегодных перекочевок или при неожиданных нападениях врагов.

В казахской ментальности степь – главное богатство, ценность. Приведем фрагмент из исторического романа казахского писателя Б. Жандарбекова «Саки»:

– Бери! Сколько хочешь, бери! Все бери! Все тебе! Все тебе, пастух, бери! – Что стоишь, как столб? Хватай богатство, которого тебе хватит скупить всю твою степь со всеми ее кибитками! – не выдержав, завизжал Гобрий.

– Глупый ты, перс. Да разве мою степь можно за золото купить?

– Постой, ты не понял, пастух, – стараясь взять себя в руки, вразумительно заговорил Дарий. – Я же сказал, что ты выиграл, я не пойду в твою страну. Я отдаю тебе все мое золото за то, что ты выведешь меня отсюда, из этой злой пустыни, понял?...

В этом отрывке, прежде всего, обращают на себя внимание ключевые слова «степь» и «пустыня». Древние кочевники считали степь родным пространством, который принадлежал только им и который невозможно продать за золото. Для чужестранца, степь – это злое место, не позволившее завоевать ее *(«Персы сбили ноги в кровь, шагая по твердому грунту такыров». «Устав от жары и угнетающего единообразия пейзажа, Дарий пересел с коня в паланкин». «Персы с отвращением смотрели на эту вымершую землю, наверное, проклятую самим богом». «Идти в песках оказалось еще труднее, чем шагать по твердым, как камень такырам». «Проваливающиеся ноги налились невероятной тяжестью, а раскаленные песчинки, попавшие в обувь, казались остроконечными окалинами расплавленного металла». «Воины Дария истерли ноги в кровь, ступни покрылись волдырями». «Начались повальные галлюцинации, с ума сводящие миражи»* и т.д.).

Для обозначения русской ландшафтной сферы характерны различные наименования видов земного пространства: «степь», «равнина», «простор», «поле», «долина», «дол», «луг», «сад», «огород». Преимущественно это слова древнерусского и старославянского происхождения.

Так, в семантической структуре слова «луг» можно выделить компонент «ровное, низкое место под небольшим лесом, роща, кустарник». Смысл слова «поле» содержит компонент «открытый, свободный, полый». Небезынтересным является наличие понятия «пустыня» в русской языковой картине мира. Для

русской природы не характерны такие пространственные зоны, в которой отсутствуют вода и растительность. В представлении носителей русской культуры «пустыней может быть любое место, где нет людей и, соответственно, поселений (ср., например, Оптина пустынь)» [3, с. 130]. Мотивирующий признак слова «пустыня» связан с признаком пустоты, незаселенности.

В словах «простор», «долина», «раздолье» воплощен пространственный код, который соотносится с широтой и открытостью. Это является важной для русской культуры: «не просторно, да дворно»; «и тесен дом, да просторнее он»; «в степи простор, в лесу угодье»; «трактор в поле – жизнь в раздолье» и др.

Итак, «земля», «степь» и другие языковые единицы пространственного значения в русской языковой картине мира означают «обрабатываемый кусочек земли, предназначенный для выращивания растений». Внутренняя форма этих слов связана с идеей облагораживания земли.

В английском языке для обозначения слова «пустыня» употребляется лексема «desert». В английский язык это слово пришло из латыни, где *deserta* «пустыни» обозначает «степи», т.е. пространства не засеянные, не освоенные (ср. глагол desero «оставлять, покидать, бросать», deserere agros «забросить поля»). Внутренняя форма *desert* определяется идеей заброшенности, запустения, необитаемости» [3, с. 130].

Эквивалентами слова «степь» являются слова «prairie», «savannah», «jungle».

Лексема «prairie» образована от «prairie» (франц.), «praerie» (старофранц.), «pratum» (простонародн. лат.), «prayere» (среднеангл.), «terra prataria» (позднелат.). Толкование значения этого слова позволяет выделить в семантической структуре следующие компоненты:

1) степное пространство, луг, поле;

2) пастбище для домашних животных;

3) зона культурного земледелия, «хлебный пояс», дикий сад.

Лексема «savannah», заимствованная английским языком в 1550 г. из испанского «sabana» (ранее «zavana»), буквально означает «степь».

Семантическая структура данного слова представлена компонентами:

1) территория США, Европы;

2) необработанная земля, дикое поле;

3) редкие деревья и кустарники.

Слово «jungle», вошедшее в состав английского языка из языка хинди «jangal» и языка санскрит «jangala-s», имеет значения «пустыня, лес, пустошь», «земли неизвестного происхождения». Основными компонентами семантической структуры этого слова являются:

1) запутанная чаща;

2) травянистая равнина, густая растительность.

Итак, понятие «степь», актуализированное в английском языке лексемами «prairie», «savannah», «jungle», характеризуется наличием в его структуре признаков, связанных с географическими реалиями и особенностями биома. Каждая из названных лексем вносит новые признаки в структуру концепта «степь».

В смысловом отношении слово «prairie» соотносится с русскими словами «луг», «лужайка», «луговая земля», «поле». Это участок земли, хорошо обрабатываемый и используемый в сельскохозяйственных целях, например, для выращивания аграрных культур – пшеницы, кукурузы и др.

Слово «savannah» отождествляется с русским словом «пустыня» (корень слова «пуст-», что означает «пустой»). Значение этого слова привносит дополнительный оттенок – «без растительности, за исключением некоторых трав».

Противоположный смысл отражен в слове «jungle», в семантической структуре которого содержатся компоненты «лес», «густые древесно-кустарниковые заросли», «необработанные, заброшенные земли», «пустырь». Степь в английской картине мира – это земля, не поддающаяся обработке в силу того, что на ней растут высокорослые грубостебельные злаки – гигантский бамбук, сахарный тростник и др.

Как видим, у всех народов единое земное пространство. Однако анализ языковых единиц показывает, что у каждого из них есть этноспецифические культурные коды, позволяющие раскрыть национальные особенности картины мира.

Таким образом, междисциплинарный характер обучения языкам, ориентированный на выявление кода культуры народа, способствует формированию этнического самопознания и адекватного поликультурного мировоззрения. В данном случае речь идет о диалоге кодов культур как средстве познания культуры другого народа, средстве формирования толерантности и взаимоуважения народов, проживающих на

одной территории. С другой стороны диалог кодов культур – это средство более глубокого изучения и своей родной культуры.

1 Герд А.С. Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2001. – 488 с.

2 Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы / Под редакцией и с послесловием Ю.С. Степанова. – М.: Индрик, 2005. – 1040 с.

3 Маслова В.А., Пименова М.В. Коды культуры в пространстве языка. – Санкт-Петербург, 2015. – 148 с.

Резюме

Капенова Ж.Ж. – *қауымдастырылған профессор (доцент), педагогика ғылымдарының кандидаты, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті*

Мәдениеттің шартты белгілер жүйесі бойынша тілдерге оқыту

Бұл мақалада мәдениеттің шартты белгілер жүйесі бойынша оқыту мен жұмыстың мазмұны ашылады. Тіл мәдени ақпараттың таратушысы болып қарастырылады. Лингвомәдениеттің шартты белгілер жүйесі, бұл қоғамдық тәжірибе мен этномәдениет құндылықтарының тәсілі мен ақиқат жиынтығы болып саналады.

Тілдерді оқыту мазмұны – этнолингвисттік, лингвоелтанулық және лингвомәдениеттанулық құрамдардан тұрады. Олардың әрқайсысы мәдениеті жан-жақты тұлғаны дамытудың алдыға қойылған сұрақтарды шешумен айналысады. Осы құрамдар тілдерде көрсетілген мәдениеттің шартты белгілер жүйесі – ортақ өріс және ортақ түйісу нүктесінен тұрады. Заманауи классикалық лингводидактикалық тілдерді оқыту тәсілі тәртіпаралық бірігу мен жетілдірілуден тұрады.

Кілтті сөздер: мәдениеттің шартты белгілер жүйесі, этнолингвисттік құрам, лингвоелтанулық құрам, лингвомәдениеттанулық құрам, баламалы сөздер, баламасы жоқ сөздер.

Summary

Kapenova Zh.Zh. – *Associate Professor (Docent), the candidate of pedagogical sciences, S. Toraigyrov Pavlodar State University, e-mail Zhanarsyn_k@mail.ru*

Teaching Languages in a dialogue with the Codes of Culture

This article reveals the work content which aimed to languages learning in connection with the cultural code. Language considers as a bearer of cultural information. Linguistic culture code is the total of realities, the way of social experience and ethnocultural value.

Teaching content of languages are include ethnolinguistic, regional geography linguistic, linguoculturological components, either of represents a particular area of problem solving, of the multicultural identity formation. All of these components have common sphere and common touch point - the culture code, reflected in languages. Connection and improvement which are available in modern linguodidactics of classical methods teaching languages acquire a new interdisciplinary temper.

Keywords: the culture code, ethnolinguistic aspect, regional geography linguistic aspect, linguoculturological aspect, equivalent words, non-equivalent words.

УДК: 37.378

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИХ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Казиева А.Н. – *кандидат экономических наук, старший преподаватель,*
Казахский национальный педагогический университет имени Абая e-mail: assel01@mail.ru

В статье рассматривается использование интерактивных и информационных технологий обучения, формирующие у студентов общие и специфические профессиональные компетенции. Современное общество требует энергичных и всесторонне развитых специалистов, умеющих правильно и креативно реализовывать свои профессиональные задачи. Следовательно, идя в ногу со временем, казахстанские вузы должны своим конечным продуктом иметь именно таких специалистов. Процесс современного профессионального образования должен быть построен таким образом, чтобы наши студенты сумели после окончания университета заинтересовать собой работодателя и приступить квалифицированно выполнять свои профессиональные задачи. Преподаватель должен формировать у будущих преподавателей школ соответствующие компетенции, должен быть ориентирован в современных педагогических технологиях и использовать их в своей педагогической деятельности. Педагог высшей школы должен знать и понимать основные направления и тенденции развития интерактивных технологий; уметь активно применять методы и методики обучения с широким использованием новых интерактивных и информационных технологий. Это позволит сформировать у студентов навыки самостоятельной работы с программными и аппаратными средствами для реализации различных видов учебных занятий.

Ключевые слова: профессиональное образование, рефлексия, творческие способности, микрогруппа, интерактивное обучение, компетентностный подход.

Внедрение Болонской Конвенции способствовала масштабному преобразованию всей мировой системы высшего образования. Причиной такой реорганизации стало само общество, его интенсивное развитие в области рыночных отношений, что поставило для молодого поколения важную цель – уже в стенах высших учебных заведений научиться быть конкурентоспособным, обладать необходимыми компетенциями, которые позволят быть успешным в профессиональной сфере. Соответственно, каждое государство должно способствовать реализации такой технологии. Республика Казахстан в лице Министерства образования и науки уже на протяжении достаточного времени работает над этим вопросом. Проводится активная работа в области обучения педагогов высшей школы интерактивным технологиям обучения.

Старая (линейная) технология обучения и её методы сегодня не принесут нам результатов. Стоит задуматься, как сделать процесс интересным и постоянно стимулирующим студента на поиск знаний, которые обеспечат ему конкурентоспособность и профессионализм. Интерактивные технологии сопровождаются не менее актуальными и практически востребованными информационно-коммуникационными технологиями. Сочетание этих технологий позволят студенту научиться получать знания, анализировать и рефлексировать свои действия. Таким образом, использование интерактивных и информационных технологий обучения формируют у студентов общие и специфические профессиональные компетенции. Преподаватель в современных условиях развития системы образования должен не только иметь представление о существующих образовательных технологиях, технических средствах и информационных технологиях, но и владеть методикой их использования в специальном образовании. Также он должен формировать у будущих преподавателей школ соответствующие компетенции должен быть ориентирован в современных педагогических технологиях и использовать их в своей педагогической деятельности. Педагог высшей школы должен знать и понимать основные направления и тенденции развития интерактивных технологий; уметь активно применять методы и методики обучения с широким использованием новых интерактивных и информационных технологий. Это позволит сформировать у студентов навыки самостоятельной работы с программными и аппаратными средствами для реализации различных видов учебных занятий. Педагогу высшей школы Казахстана необходимо владеть этими технологиями обучения, их современными методами и средствами.

В соответствии с поставленной целью в Newcastle University, г. Ньюкасл (Великобритания) изучаются следующие модули.

1 модуль - Принципы и практика обучения в группах «Обучение основанное на запросах» [1, с.119-122; 2, с.235-266]. Модуль прочитали Billy Peters, Dave Lumsdon, Wilma Barrow. Основное содержание модуля заключается в обучении студентов:

1) любознательности;
2) постановке открытых вопросов;
3) строить конструктивные предложения;
4) мотивации и обязательности;
5) развивает критическое мышление;
6) учит сотрудничеству;
7) пониманию предмета, решению проблем;
8) независимости и адаптации;
9) использование знаний в реальном мире.

Это позволяет наблюдать за каждым студентов, оценить их участие. В результате студенты приобретают исследовательские навыки, навыки анализа, творческие способности, стремление к знаниям.

2 модуль - «Оценка обучения студента» включает цель оценочной деятельности студента, принципы оценки, оценка студента, возможность обратной связи. Лектор Dr.Anna Reid. Оценка знаний студентов в Великобритании заключается в написании эссе, сдача экзамена, создание портфолио, проектная работа и презентации (индивидуальная и в группе). Принципы оценки заключаются в оценке при изучении, после работы, во время работы. Оценка заключается в ключевых терминах:

- суммативная оценка (итоговая оценка деятельности студента);
- формативная оценка (текущая форма контроля, позволяющая скорректировать процесс обучения).

Немаловажным аспектом в оценке студентов является обратная связь. Необходимо диагностировать знания в процессе и руководствоваться правильной оценкой, мотивацией. В модуле подробно указаны ключевые аспекты оценочного процесса.

3 модуль - Dr. Pam Woolner предоставила информацию об обязанностях студентов и конечном результате их в образовательном процессе. Необходим контроль со стороны преподавателей и администрации в виде, планирования встреч, конспектирования, корректировки и хранения записей.

4 модуль - «Профессиональное развитие и планирование» [3]. Лектор Dr. Rene Koglbauer. В этом модуле даются ответы на вопросы: что такое профессиональное развитие и для чего оно нам необходимо, как учатся профессионалы, что необходимо для достижения успеха, приобретение практических навыков. В своих ответах Rene Koglbauer указывает на изучение в комбинации из практического опыта, отражения и контекста. Профессиональное развитие можно отразить через критику 4 «линз»: 1) изучение автобиографии; 2) глазами студентов; 3) опыт коллег; 4) научная литература. Отсутствие какой-либо «линзы» не отражает целостного профессионального развития. Для личного развития необходимо: 1) развитие специфических навыков (что вы хотите достичь?); 2) измеримость (как измерить ваш успех?); 3) достижимость (как достигнуть?); 4) релевантность (соответствовать стандартам); 5) время (сроки достижения).

5 модуль - «Microteaching» [4]. Лектор Dr. Alina Shartner. Основное содержание модуля заключается обучение в микрогруппе. Целью данного обучения является рассмотреть роль обратной связи в профессиональной деятельности, приобрести навыки необходимые для успешного обучения, обсудить и определить участие в экспертной оценке или усилить существующее коллегиальное обсуждение. В модуле раскрываются ответы на вопросы: «Почему необходимо наблюдение за коллегами?», «Почему это важно для профессионального развития?», «Почему это необходимо для учебного заведения?», «Почему необходим качественный и профессиональный менеджмент?», «Кто проводит обратную связь?», «Как вы принимаете обратную связь? Какая информация собирается?», «Что происходит в результате наблюдения?».

6 модуль - «Module Design». Лектор Professor Sue Robson. В этом модуле основными моментами является введение в обучение студентов, информация для обучения, оценка и поощрение, обучения онлайн, принципы обучения и практика преподавания в группах, подготовка к лекции и интерактивные лекции. Необходимость в написании модуля заключается во внешних требованиях, финансовых причинах, внутренних системах, личных причинах. Интересным моментом является определение роли Учитель - как менеджер, Учитель - как учебный план, Учителя - как проектировщик модуля. Хороший дизайн модуля может превращать мечты в реальность, может учитывать разнообразие, может обеспечить достижения цели, помочь развиться и адаптироваться к новым условиям. Для составления учебной

программы необходимо время, ресурсы, штат, параметры модуля, потребности студентов. Учебная программа по Таксономии Блума предлагает классификацию задач, устанавливаемых педагогами ученикам, и, соответственно, целей обучения. Она делит образовательные цели на три сферы: когнитивную, аффективную и психомоторную. Умения и навыки в когнитивной области касаются знания, понимания и критического мышления. Здесь выделяются шесть уровней (знание, понимание, применение, анализ, синтез, оценка). Аффективная область отражает то, как человек реагирует эмоционально, насколько он способен чувствовать чужую радость или боль. Аффективные цели связаны с человеческими отношениями, эмоциями, чувствами. Психомоторная область описывает способность к манипуляциям с орудиями или инструментами. Психомоторные цели обычно связывают с изменением или развитием практических навыков

7 модуль - «Writing for Academics» [5]. Модуль прочитан лектором Rachel Lofthouse, Professor David Leat. Занятие заключалось в написании блога для привлечения студентов, коллег, политиков и общественности. Учились методам написания блога и рассмотрели методику Solo таксономии: краткое изложение идеи. Качество результата оценивалось с точки зрения глубины понимания. Для этого изучили 5 уровней. На первом - поверхностное понимание, предварительное выделение фигуры из фона, не более. Пятый - глубокое понимание оснований, выход в надсистему. 1- уровень (предструктурный). 2 - уровень (выделяется одно основание, устанавливается одна причинно-следственная связь). 3 - уровень (выделяются не одно, а несколько оснований, которые, впрочем, никак друг с другом не связаны). 4 - уровень (целостное, холистическое, системное понимание вопроса) 5 - уровень (выход за рамки понятия, связь с другими понятиями). Результаты можно применять при разработке тестов, оценке достижений обучающихся.

8 модуль - «Preparing to lecture and interactive lecturing» [6]. Модуль прочитан Dr. Anna Reid. Лекции проводятся в формате: 1) классическая; 2) проблемная лекция; 3) сравнительная лекция; 4) последовательная; 5) интерактивная. Были изучены подробно каждая их форм лекционного занятия. Особое внимание уделяется интерактивному обучению. Это создает уверенность, позволяет студентам поделиться знаниями, подготовить свои ответы перед тем как выступить перед аудиторией.

Современное общество требует энергичных и всесторонне развитых специалистов, умеющих правильно и креативно реализовывать свои профессиональные задачи. Следовательно, идя в ногу со временем, казахстанские вузы должны своим конечным продуктом иметь именно таких специалистов. Процесс современного профессионального образования должен быть построен таким образом, чтобы наши студенты сумели после окончания университета заинтересовать собой работодателя и приступить квалифицированно выполнять свои профессиональные задачи.

Соответственно, использование новых интерактивных образовательных технологий является практической необходимостью. Важно и использование компетентностного подхода, который позволяет четко обозначить практические действия, востребованные современным обществом. Следующим немаловажным условием является использование и обучение студентов новым информационным технологиям. Все это наглядно наблюдается в опыте, который представляет Newcastle University.

Курсы позволяют ознакомиться с международным опытом обучения и подготовки специалистов, проанализировать этот опыт и обозначить наиболее значимые аспекты, которые можно адаптировать в наших условиях. В качестве предложения и совершенствования обучения можно сделать следующее предложение: включить в содержание программы курсов часы наглядной демонстрации занятий международных коллег со студентами. Или, просмотр роликов учебных занятий с последующим анализом на уровне группы слушателей. Хочется отметить высокую культуру преподнесения научно-практического материала преподавательским составом. Преподаватели Newcastle University продемонстрируют высокий уровень владения современными образовательными и информационными технологиями обучения.

1. Barrow, H.S. Is it Truly Possible' to Have Such a Thing as dPBL? Distance Education, 2002. 23(1), P. 119-122.

2. Hmelo-Silver, C.E. Problem-based learning: What and how do students learn? Educational psychology review, 16(3), 2004. P. 235-266.

3. Zwozdiak-Myers, P. The Teacher's Reflective Practice Handbook. Becoming an extended professional through capturing evidence-informed practice. London, New York Routledge. 2012.

4. Dudley, J. & Mortiboys, A. Some implications for using peer observation to improve the quality of teaching in higher education. Proceedings of international Conference on Teacher Education, Hong Kong. 1999.

5. http: // en.wikipedia.org/wiki/Blog.

6. Liman, F. Think-pair-Share: expanding training method: MAA-CIE Cooperative News, v 1, 1987. – P. 1-2.

Түйіндеме

Қазиева Ә.Н. – *экономика ғылым кандидаты, аға оқытушы,*
Абая атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Жаңа технологиялармен оқыту және оларды оқытушылық қызметте пайдалану

Мақалада студенттердің жалпы және арнайы кәсіби жетіктігін қалыптастыру, интерактивті оқыту және ақпараттық технологияларды пайдалану қарастырылады. Қазіргі қоғам дұрыс және креативті өздерінің кәсіби міндеттерін жүзеге асыру мүмкіндігі бар жігерлі және жан-жақты мамандарды талап етеді. Сондықтан, заманға сай қарқынын сақтай отырып, қазақстандық жоғарғы білім беру орындарында өздерінің соңғы өнімі ретінде осындай мамандар болуы тиіс. Қазіргі заманғы кәсіптік білім беру процесі университетті бітіргеннен кейін біздің студенттер жұмыс берушіні қызықтырып және өздерінің кәсіби міндеттерін орындауға кірісіп кете алатындай болып осылайша жобалануы тиіс. Оқытушы, болашақ мектеп мұғалімдерін қазіргі заманның педагогикалық технологияларына бағдарлануын қалыптастыру керек және оларды өзінің педагогикалық қызметінде пайдалануы тиіс. Жоғарғы мектеп мұғалімі интерактивті технологияларды дамытудың негізгі бағыттарын мен тенденцияларын білуі және түсінуі тиіс; оқыту әдістері мен тәсілдерін жаңа интерактивті және ақпараттық технологияларды кеңінен белсенді қолдана білуі тиіс. Бұл сабақтардың әр түрлілігін іске асыру үшін бағдарламалық және аппараттық құралдар арқылы студенттердің өздік жұмыс дағдыларын қалыптастыруын қаматамасыз етеді.

Түйін сөздер: кәсіби білім, рефлексия, шығармашылық қабілет, микротоптар, интерактивті оқыту, жетік тәсіл.

Summary

Kaziyeva A.N. – *PhD, Abai Kazakh National Pedagogical University*

Modern technology training and use them in teaching activity

The article consider usage of the interactive and informational technologies of study intended to form common and specific professional competences for the students. Modern society requires a vigorous and well-rounded professionals who are able to exercise their professional tasks correctly and creatively. Therefore, keeping pace with the times, Kazakhstani universities should have their final product is of such specialists. The process of modern vocational education should be designed so that our students were able to after graduation interest is the employer and qualified to proceed to carry out their professional tasks.Nowadays the tutor must form proper competences for the future teachers, must be oriented in modern pedagogical technologies and use them in his pedagogical activity. High school tutor must know and understand core tendencies in development of interactive technologies, must be able to implement methods and methodic of teaching with wide usage of new interactive and informational technologies. This would help students to obtain habits and skills of using program and apparatus means for solving of different types of tutorial tasks.

Keywords: vocational education, reflection, creativity, micro-group, interactive training, competence approach.

УДК 373.1.013:37.033/.035

ПРОГРАММА СПЕЦИАЛЬНОСТИ КАК УСЛОВИЕ РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Цыренжапова Г.Г. – *к.филол.н.,* **Карбаева Ш.Ш.** – *к.п.н., доцент*
Казахский национальный педагогический университет им.Абая
e-mail: gtsyrenzhapova@mail.ru, e-mail: karbaevash@mail.ru

Новые подходы к организации высшего педагогического образования устанавливают новые требования к разработке нормативно-управленческих документов образовательного учреждения. Один из видов нормативных документов – это образовательные программы, которые в каждом конкретном учреждении образования уникальны по своему содержанию и структуре.

В статье рассматривается проблема разработки образовательных программ в рамках компетентностного подхода и гармонизации высшего педагогического образования с положениями европейского образовательного пространства. Предложена новая структура программы специальности.

Сделан вывод, что включение в новую программу специальности, прежде всего, квалификационной характеристики выпускника образовательной программы, информации о формируемых в процессе обучения компетенциях, их соответствие с Дублинскими дескрипторами и требованиями квалификационного уровня Национальной рамки квалификаций, важно для всех участников образовательного процесса, в том числе и зарубежных работодателей. Прежде всего, представленный документ необходим обучающимся для самоконтроля результатов обучения с целью повышения личной конкурентоспособности на рынке труда.

Ключевые слова: национальная система высшего образования, компетентностный подход, образовательная программа, Дублинские дескрипторы, результаты обучения, ключевые и специальные компетенции, Национальная рамка квалификаций.

Систематическое изложение теории содержания образования служит основанием для прикладных разработок, в том числе образовательных программ. Обычно в педагогической литературе образовательная программа определяется как комплекс основных характеристик образования (объем, содержание, планируемые результаты), организационно-педагогических условий, форм аттестации, который представлен в виде учебного плана, академического календаря, рабочих программ учебных дисциплин (модулей), иных компонентов, а также оценочных и методических материалов.

Однако ученые, к примеру, представители российской школы педагогики, обсуждая вопрос на профессиональном уровне, дают расширенное и уточненное определение. О.Е. Лебедев, рассматривая понятие образовательной программы относительно школьного образования, полагает, что образовательная программа школы – это «программа совместной деятельности школьной администрации, учителей, учащихся, их родителей по достижению общих целей» [1]. В.В. Егорова обращает внимание на нормативный аспект программы: «образовательная программа представляет собой документ, который определяет только содержание образования в конкретном учреждении и технологию реализации этого содержания» [2]. С.Е. Шишов подчеркивает, что «образовательная программа – это нормативно-управленческий документ образовательного учреждения, характеризующий специфику содержания образования и особенности организации образовательного процесса» [3].

Исходя из вышеизложенных определений, можно сказать, что трактовка данного понятия достаточно широка. В связи с этим, разработка содержания, описание принципов построения, технология реализации образовательной программы теоретически важны и практически значимы, особенно в условиях модернизации высшего образования, цель которой обеспечить соответствие качества подготовки кадров запросам рынка труда и ожиданиям социума.

В условиях глобального мира существенным фактором успешного и устойчивого развития страны становится способность быстрой адаптации к условиям международной конкуренции. Следовательно, социумом становятся востребованными успешные, конкурентоспособные выпускники, способные проявлять гибкость и мобильность в различных ситуациях, связанных с профессиональной деятельностью, демонстрирующие навыки принятия решений в условиях неопределенности и риска, т.е. общество придает огромное значение эффективности образования. Формируемый на этой основе компетентностный подход к образованию обусловлен общеевропейской и мировой тенденцией к глобализации мировой экономики и рассматривается в контексте Болонского процесса.

Перспективы интеграции казахстанского образования и казахстанской экономики, в целом, в международную (в частности, европейскую) систему разделения труда обуславливают внедрение в систему казахстанской высшей школы параметров Болонского процесса. Новая парадигма высшего образования

призвана актуализировать его деятельностную составляющую и привести к новому видению содержания, методов и технологий, соответственно разработке новой учебно-нормативной документации, таких как образовательная программа специальности, Приложение к диплому европейского образца **(Diploma Supplement) и др.**

Модернизация образования на основе реализации компетентностного подхода должна привести отечественное образование в соответствие со стандартами Европейского пространства высшего образования. Современные тенденции интеграции, глобализация экономики обуславливают новую «архитектуру» как отечественного, так и международного рынка образовательных услуг, основанного на компетентностном подходе.

В процессе реализации образовательной программы специальности как целенаправленной совместной деятельности педагога и обучающихся по достижению запланированных целей образования компетенции изначально должны рассматриваться как конечный результат образования. К обязательным видам образовательной деятельности относятся теоретическое обучение и профессиональная практика. При этом следует учитывать, что «компетентностный подход предполагает значительное усиление практической направленности образования» [4, с. 24].

Трансформация образования в контексте новых требований общества к подготовке специалиста как личности, самоорганизующейся в стандартных и нестандартных ситуациях, вызывает необходимость изменения подходов к разработке нормативно-управленческих документов образовательного учреждения, которые должны содержать адекватную информацию для заинтересованных лиц (обучающихся, работодателей и др.) об образовательной программе в целом и комплексе формируемых компетенций по той или иной специальности, в частности.

Так, в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая на основе реализации компетентностного подхода как методологического принципа проектирования многоуровневого образования разрабатываются программы специальностей бакалавриата и магистратуры по естественно-научному направлению подготовки, в частности по специальностям 5В011200-Химия, 6М011200-Химия, 5В011300-Биология, 6М011300-Биология, 5В011600-География, 6М011600-География [5].

Программа специальности представлена разделами: Перечень квалификаций и должностей, Квалификационная характеристика выпускника образовательной программы, Результаты обучения (ключевые и специальные компетенции), Стратегии и методы обучения, Контроль и оценка результатов обучения, Матрица дисциплин и специальных компетенций, Структура и нормы распределения компонентов программы.

В документе кратко представлены цели образования по данной специальности, сформулированы результаты обучения в соответствии с Дублинскими дескрипторами по уровням образования, указаны наиболее существенные стратегии и методы обучения, формы оценки и контроля, направленные на формирование общих компетенций.

Перечень квалификаций и должностей составлен в соответствии с Квалификационным справочником должностей руководителей, специалистов и других служащих, утвержденным приказом Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 21.05.2012 года №201 и Типовыми квалификационными характеристиками должностей педагогических работников и приравненных к ним лиц, утвержденных приказом МОН РК от 13.07.2009 года № 338, с изменениями и дополнениями от 09.06.2011 года № 241 и 27.12. 2013 № 512. Кроме того, указан соответствующий квалификационный уровень выпускника образовательной программы согласно Национальной рамке квалификаций РК (далее – НРК), утвержденной совместным приказом Министра образования и науки Республики Казахстан от 28.09.2012 года №444 и и.о. Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 24.09.2012 года №373 п-м «Об утверждении Национальной рамки квалификаций».

В квалификационной характеристике выпускника образовательной программы описываются сфера, объект, предмет, виды, функции, типовые задачи и содержание профессиональной деятельности.

Результаты обучения по программам бакалавриата и магистратуры раскрыты в соответствии с Дублинскими дескрипторами первого и второго уровней образования (соответственно 6-й и 7-й квалификационный уровень по НРК).

В условиях быстро меняющегося мира человеку приходится в течение жизни несколько раз менять свою квалификацию, следовательно, каждый специалист должен быть инициативным, ответственным, уметь принимать решения в неопределенных ситуациях, успешно работать в группе на общий результат, иметь высокую мотивацию для самообразования и самореализации. Для оптимальных межкультурных, социальных, общественно-политических и межличностных коммуникаций современный человек должен владеть так называемыми ключевыми компетенциями (требования к общей образованности, социально-этические, экономические и организационно-управленческие компетенции). Ключевые компетенции

могут быть сформированы в процессе освоения общеобразовательных дисциплин. Обладание специальными компетенциями позволит специалисту соответствовать требованиям, предъявляемым при устройстве на работу и включиться в определенную профессиональную деятельность. Специфика педагогической профессии предполагает формирование специальных компетенций через освоение базовых и профилирующих дисциплин. Согласно таксономии Б.Блума в специальных компетенциях описывается специфика каждого уровня, а также действия, посредством которых реализуются соответствующие умения (А – знание и понимание, В – применение знаний и пониманий, С – формирование суждений, D – личностные способности). В качестве примера приведем специальные компетенции выпускника специальности 6М011600-География:

✓ ***А – знание и понимание:***

А1 – знание о целях и задачах научной и научно-методической деятельности;

А2 – знание теоретических и методологических основ географии;

А3 – знание географических закономерностей развития и функционирования природных и техногенных систем;

А4 – знание фундаментальных географических законов и теорий, природной сущности явлений и процессов в природе и экономике;

А5 – знание отраслевых, региональных, национальных и глобальных проблем в контексте комплексных географических исследований;

А6 – знание о фундаментальных исследованиях и научно-практических инновационных разработках, направленных на системное решение задач в различных сферах образования;

А7 – знание основных категорий науковедения, позволяющих анализировать современные проблемы педагогической науки;

А8 – знание теоретических основ инновационных педагогических технологий в обучении географии.

✓ ***В – применение знаний и пониманий:***

В1 – понимание новых концептуальных идей и направлений развития педагогической науки в контексте современной парадигмы образования;

В2 – владение приемами компьютерного моделирования и методами теоретического анализа результатов научных исследований;

В3 – применение географических знаний в различных областях деятельности;

В4 – понимание методологии научного исследования;

В5 – понимание взаимосвязи методологического, теоретического и прикладного уровней в научном исследовании по педагогике;

В6 – проведение диагностики и анализа развития, общения, деятельности обучающихся разного возраста посредством качественных и количественных методов психолого-педагогических исследований;

В7 – понимание соотношения основных научных концепций педагогики и общих проблем развития науки и общества.

✓ ***С – формирование суждений:***

С1 – инновационный стиль научно-педагогического мышления и целостное восприятие педагогической действительности;

С2 – самостоятельность и инициативность мышления, критические, аналитические, диагностические навыки;

С3 – осознание социальной значимости педагогической профессии, соблюдение принципов профессиональной этики, совершенствование профессионально-личностных качеств педагога;

С4 – способность к комплексному анализу и формированию суждений о глобальных экологических и экономических проблемах и рациональном использовании природных ресурсов;

С5 – развитие мировоззрения, сознания, активность, самостоятельная познавательная, научно-исследовательская и творческая деятельность;

С6 – профессионально-педагогическое самосознание, формирование потребности в дальнейшем личностном и профессиональном саморазвитии обучающихся.

✓ ***D – личностные способности:***

D1 – наличие профессиональных качеств личности педагога, владение технологиями общения, навыками педагогической риторики, стратегиями коммуникаций;

D2 – готовность к созданию новых ценностей, принятию творческих решений, толерантность и способность к педагогическому сотрудничеству;

D3 – стремление к развитию интеллектуальных, морально-нравственных, культуросообразных, природосообразных, коммуникативных, организационно-управленческих навыков;

D4 – стремление к высокой мотивации к педагогической деятельности, творческому применению педагогических инноваций, к самообразованию и самореализации;

D5 – способность понимать закономерности становления и развития научного знания как феномена культуры;

D6 – способность внести личный вклад посредством оригинального исследования, расширяющего рамки существующих знаний;

D7 – способность к реализации принципов здоровьесбережения, формирование культуры здоровья обучающихся, соблюдение охраны труда.

В стратегии и методах обучения даются общие результаты обучения, достигнутые посредством учебных мероприятий, таких как: аудиторные и внеаудиторные занятия, учебные и профессиональные практики, написание и защита дипломной работы (проекта) или диссертационной работы. Содержание образовательной программы специальности позволяет освоить обучающимся систему предметных, межпредметных, психолого-педагогических и методических знаний, демонстрировать знания и понимание в области изучаемых дисциплин, педагогики и психологии, применять эти знания и понимание на профессиональном уровне.

При подготовке бакалавров и магистров (соответственно 6-й и 7-й квалификационный уровень НРК) программа специальности предусматривает широкий диапазон различных форм контроля и оценки предполагаемых результатов обучения: текущий и рубежный контроль (опрос на занятиях, тестирование по темам учебной дисциплины, контрольные работы, защита практических и лабораторных работ, курсовых работ, дискуссии, тренинги, коллоквиумы и др.), промежуточная аттестация (тестирование по разделам учебной дисциплины, экзамен, защита отчетов по практикам), итоговая государственная аттестация (защита дипломной работы или магистерской диссертации, государственный экзамен по специальности). Методы оценки имеют целью развитие критического мышления, интеллектуальных, письменных и устных коммуникативных, презентационных навыков, научно-практических исследований.

Программа специальности также включает педагогическую практику в школе (для программ бакалавриата) и вузе (для программ магистратуры), что позволит обучающимся освоить практико-ориентированные компетенции в предметной области, по планированию и организации учебно-педагогической деятельности, методике преподавания учебных дисциплин, применению в учебном процессе инновационных технологий обучения, а также педагогическому взаимодействию обучающегося и педагога и др.

В матрице дисциплин и специальных компетенций наглядно представлены компетенции, осваиваемые как результат профессионального обучения. Матрица определяет уровень сформированности специальных компетенций будущих специалистов.

Структура и нормы распределения компонентов программы по видам деятельности, количеству кредитов, общему объему учебного времени в часах и неделях согласуются с общеобязательными стандартами образования РК.

Таким образом, разработанная программа специальности в рамках компетентностного подхода подготовки кадров как метода моделирования целей и результатов образования, безусловно, отражает результаты образования в целостном виде как систему признаков готовности выпускника к осуществлению той или иной деятельности.

Поставленные цели и содержание образования по избранной специальности, организация образовательного процесса, оценка запланированных результатов обучения, представленные в программе специальности, направлены на формирование креативной личности выпускника, соответствующего современным требованиям социального и экономического развития государства.

Доступность данного документа на сайте университета позволит всем заинтересованным участникам образовательного процесса ознакомиться со спецификой подготовки кадров по конкретной специальности, квалификационной характеристикой выпускника образовательной программы, результатами обучения, или компетенциями, перспективами трудоустройства или продолжения обучения на следующем уровне образования.

1. Лебедев О. Е. Качество – ключевое слово современной школы, (серия «Качество школьного образования»). – СПб: филиал издательства «Просвещение», 2008. –191с.

2. Егорова В.В. Рекомендации по разработке образовательной программы школы //Практика административной работы в школе. – 2003. – №3. – С. 3-9.

3. Шишов С.Е. Школа: мониторинг качества образования / С.Е.Шишов, В.А. Кальней – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 320 с.
4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты: доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002// Центр «Эйдос» http://www.eidos.ru/
5. www.kaznpu.kz/ru/134/pag

Түйін

Цыренжапова Г.Г. – *филолог.ғ.к.,* **Карбаева Ш.Ш. –** *п.ғ.к, доцент,*
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Мамандық бағдарламасы құзыреттілік тәсілді жүзеге асырудың басты шарты

Жоғары педагогикалық білім беруді ұйымдастырудың жаңа тәсілдері білім беру мекемелерінің нормативтік-басқару құжаттарын дайындауда жаңа талаптар белгілеп отыр. Нормативтік құжаттардың бірі – ол әрбір нақтылы білім беру мекемелерінде өзінің мазмұны мен құрылымы бойынша ерекшеленетін білім беру бағдарламалары.

Мақалада құзыреттілік тәсіл шеңберінде және жоғары педагогикалық білім беруді еуропалық білім беру кеңістігі ережелерімен үйлестіруші білім беру бағдарламаларын дайындау мәселелері қарастырылады, сонымен қатар мамандық бағдарламаларының жаңа құрылымы ұсынылып отыр.

Жаңа мамандық бағдарламасына білім беру үдерісіне қатысушылар, оның ішінде шетелдік жұмыс берушілер үшін алдымен түлектердің квалификациялық сипаттамасын, оқыту үдерісінде қалыптасатын құзыреттіліктер туралы мәліметтерді, олардың Дублин дескрипторымен және Ұлттық біліктілік шеңбері квалификациялық деңгей талаптарына сәйкестігін ендіру туралы қорытынды жасалды. Ұсынылып отырған құжат алдымен білім алушылардың еңбек нарқында бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында оқыту нәтижелеріне өздігінен бақылау жасауы үшін қажет.

Түйін сөздер: ұлттық жоғары білім беру жүйесі, құзыреттілік тәсіл, білім беру бағдарламасы, Дублин дескрипторы, оқыту нәтижелері, түйінді және арнайы құзыреттіліктер, Ұлттық біліктілік шеңбері.

Summary

Galina G. Tsyrenzhapova – *Cand. of Philology,*
Sholpan Sh.Karbayeva – *Cand. Sc., Assistant professor, Abay Kazakh National Pedagogical University*

Specialty Programme as condition of realization of competence-based approach

New approaches to the organization of the higher pedagogical education set new requirements for development of legal and administrative documents of the educational institution. One of the types of regulations are known as educational programs which are unique in its content and structure in each educational institution.

The article describes the problem of the development of educational programs in the competence-based approach and within the harmonization of the higher pedagogical education with the European educational space. The new structure of the speciality programme is proposed.

It is concluded that the inclusion of qualifying characteristics of a graduating student of the educational program first of all, inclusion of information on competencies generated in the learning process, their compliance with the Dublin Descriptors and requirements of the qualification level of the National Qualifications Framework to the new speciality programme, is important for all participants in the educational process, including foreign employers. First of all, the presented document is required for students for self-control of learning outcomes in order to increase personal competitiveness in the labor market.

Key words: national system of higher education, competence-based approach, educational program, the Dublin Descriptors, learning outcomes, key and special competence, the National Qualifications Framework.

СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ БІЛІКТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Рахметова Р.С. – *п.ғ.д., доцент*
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.
e-mail: raigul.67@mail.ru

Мақалада студенттердің кәсіби біліктілігін арттырудың маңызы туралы айтылады. Құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік ұғымдарының мәнін ашып, ғалымдар еңбектеріне сүйене отырып жоғары оқу орнын бітірушілердің меңгеруі тиіс біліктілік түрлерін жіктейді. Мұғалімнің кәсіби құзіреттілігі мен біліктілігін анықтау туралы түрлі ғылым салаларындағы ғалымдардың: педагог, психолог, философ, физиологтардың тұжырымдарын талдайды. Автор кәсіби біліктілікті көп деңгейлі білім жүйесімен салыстырады. Кәсіби біліктілік үнемі жетілдіруді, дамытуды қажет ететіндігін айта келе, болашақ маман кәсіби біліктілігін жетілдіру жолдарын қарастырады. Кәсіби біліктілікті қалыптастыру жеке шығармашылық қабілетті дамытуды, педагогикалық инновацияларды дұрыс қабылдауды,

күнделікті өзгеріп жататын педагогикалық ортаға тез бейімделуді қажет етеді. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуы мұғалімнің кәсіби деңгейімен байланысты екенін естен шығармау қажеттілігі сөз болады.

Тірек сөздер: құзыреттілік, біліктілік, кәсіби біліктілік, студент, болашақ маман, әдістеме.

Еліміздің саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындарының үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамыған маман даярлауға ұмтылуы, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарлауына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды қажет етеді.

Қазіргі таңда қоғам болашақ маманнан ұйымдастырушылық қабілетті, өз ісіне жауапкершілікпен қарауды, кез келген жағдаятта шешім таба білуді, іскерлікті, кәсіби деңгейінің жоғары болуын, өзін-өзі дамытуға жіті көңіл бөлуін талап етіп отыр.

Кәсіби-педагогикалық даярлық белгілі бір мақсатты ұстанып, жалпы ұстанымдарды негізге алады. Ол интегративті бүтіндікті құрайды, түрлі құрылымдық бірліктер өзара байланысты болумен бірге, бір-біріне тәуелді болады және сыртқы ортамен белсенді түрде араласады. Жоғары оқу орнындағы оқытушының білім беру жүйесіндегі ең маңызды міндеттерінің бірі оның әдістемелік даярлығы болып табылады.

Осымен байланысты мұғалім даярлаудың мазмұны мен әдісін жетілдіруге баса көңіл бөлініп отыр. Кәсіби-педагогикалық даярлау – қоғамның әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының қажеттілігіне байланысты өзгеріп отыратын үдеріс. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімінің кәсіби даярлығы лингвистика, психология, педагогика, әдістеме және т.б. пәндермен тығыз байланысты.

Ғалым-әдіскерлер кәсіби-педагогикалық дағдыға оқытушының кәсіби құзіреттілігінің және оның кәсіби өзіндік өмір сүруінің жинақталған көрсеткішін; алған білімін әдістеме, педагогика, психология, лингвистикада қолдана білу шеберлігін; қазақ тілі сабағын және оқу үдерісін ұйымдастыру межесі мен ережесін сақтауын; педагогикалық тактінің, педагогикалық техника мен шеберліктің пайда болуын; педагогикалық сауаттылық пен білімділікті жатқызады. Студенттің кәсіби дағдысы оның міндетті пәндерді игеру дәрежесінен де байқалады. Міндетті пәндер студенттің кәсіби-педагогикалық даярлығын жетілдіруде айрықша орын алады. Синтаксисті қатысымдық-танымдық тұрғыдан оқытуда жоғарыда сөз болған мәселелер мен теориялық білімдерді негізге ала отырып, әдістеме ғылымының қол жеткізген жетістіктері мен әдіскер-ғалымдардың ұтымды тәжірибелеріне сүйенеді.

З.Бейсембаева әдістеме пәнінің мақсаты «студентті болашақ мамандығына бейімдеу, мектеп зертханасына енгізу, қазақ тілін оқытуға байланысты практикалық іскерлік пен дағдыны қалыптастыруға негіз болатын теориялық және практикалық мағлұматтар беру» екенін айта келіп, студенттің «кәсіби-әдістемелік дайындығы пәннен берілетін теориялық материалдың көлеміне, мазмұнына, оны игертудің амалдарына, оқытудың әдістеріне, әдістемелік біліміне, мектепте қазақ тілін оқыту үрдісі туралы толық мағлұматына» байланысты болатынын атап көрсетеді [1].

Қазіргі ғылымда адамды «тіл – мәдениет – ойлау» үштағанының айналасында қарастыру туралы зерттеулер көп. Адамның іс-әрекетін, интеллектісін бұлай бағалау мұғалімнің кәсіби қабілетін дамыту мен жетілдіруге басқаша тұрғыдан қарауды қажет етеді. Мұғалімнің кәсіби құзіреттілігі мен біліктілігін анықтау туралы мәселе педагог, психолог, философ, физиологтардың және т.б. арасында пікір қайшылықтары мен жаңа ойлар тудырды. Тұлғаның кәсіби үдерісі көп жағдайда оның біліктілігімен, кәсіптік құзіреттілігімен байланыста қарастырыла бастады. В.А. Адольф, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, Э.Ф. Зеер, В.А. Сластенин, Т.Ф. Лошакова және т.б. ғалым-әдіскерлер педагогикалық зерттеулерінде педагог кадрлардың кәсіби құзіреттілігі туралы мәселеге көп қызығушылық пайда болғанын айтса, Д.Дьюи, У.Уоллер, М.Мид, К.Юнг, П.Сорокин, Ф.Знанецкий сынды философтар кәсіби біліктілікті адамның ортаға үйренуіне қажетті әрекеттер түрі ретінде қарастырды. Олар адамның мамандығы оның белгілі бір нәрсеге деген қызығушылығын тудыратынын, көзқарасын қалыптастыратынын, мақсатқа жетуге талпындыратынын, ортақ пікір алмасуға жетелейтінін дәлелдеді. Д.Л. Томпсон, Д.Пристли кәсіби біліктілікті жүйелі түрде алынған білім мен жоғары моральдық нормалар мен педагогтік кодекстің нәтижесі ретінде анықтады.

Әлеуметтанушылар кәсіби біліктілікті адамның кәсіби борышы, парызы түрінде айқындайды. Олар адамның әлеуметтік статусы білімі мен мамандығы және өмір сүру деңгейінің бірлігі арқасында қалыптасатынынын дәйектейді.

И.Н. Шпильриен, С.Г. Геллерштейн, Е.А. Климов және т.б. психологтар біліктілікті дара қабілет деп есептеп, оны күнделікті өмірде кездесетін әр түрлі мәселелерді шешуге көмектесетін іскерлік, қабілет деп таниды.

А.Г. Соколов кәсіби құзіреттілікке төмендегідей анықтама береді: «Под профессиональной компетентностью целесообразно понимать способность эффективно решать практические задачи по социализации развивающейся личности, обеспечению внутренних условий, деятельностной интеграции личности в общество за счет развития ценностных ориентаций, ориентированности в природе, обществе, духовном опыте людей, самом себе, формирование практических умений деятельностной социально желаемой самореализации...» [2]. Ғалымдар жоғары оқу орнын бітірушілердің біліктіліктерін төртке бөліп саралайды:

- жалпы кәсіби біліктілік;
- арнайы кәсіби біліктілік;
- жалпы әлеуметтік-психологиялық біліктілік;
- арнайы әлеуметтік-психологиялық біліктілік.

Жалпы кәсіби біліктілік студенттің жалпы кәсіптік білімі, дағдысы, қабілеті мен мамандығының дайындығы арқылы анықталады. Сонымен бірге біліктіліктің бұл түріне студенттің ғылыми-зерттеушілік, басқарушы-ұйымдастырушылық қабілеттері мен кәсіби және педагогикалық қызметі жатады.

Арнайы кәсіби біліктілік бітірушінің белгілі бір мамандық бойынша кәсіби қызметті атқарудағы дайындығы мен оған ұмтылуы арқылы айқындалады. Олардың мазмұны мемлекеттік классификациялармен анықталады. Маманның жалпы арнайы *психологиялық біліктілігі* әлеуметтік ортаның талаптарын ескере отырып, адамдармен ортақ тіл табыса білуге, басқаларды түсінуге, әр нәрсеге дайын болуға ұмтылуынан байқалады.

Жалпы әлеуметтік-психологиялық біліктілікті ғалымдардың өз ішінен әлеуметтік, арнайы, ақпараттық, экологиялық, валеологиялық деп жіктеуі кездеседі. Студенттің *әлеуметтік біліктілігі* жауапкершілігінен, ұжыммен жұмыс істей білуінен байқалса, *арнайы біліктілігі* өзін-өзі дамытуынан, жетілдіруінен, өздігінен білім алуынан көрінеді. *Ақпараттық біліктілік* жаңа технологияларды игеруі мен қолдануы, шетел тілдерін меңгеруі арқылы айқындалады. *Экологиялық біліктілігі* қоғам мен табиғатты сақтау, қорғау және дамыту жөніндегі заңдар туралы білімді игеруі арқылы экологиялық жауапкершілікті сезінуінен танылады. Салауатты өмір салтын ұстануынан оның *валеологиялық біліктілігі* байқалады.

Арнайы әлеуметтік-психологиялық біліктілік маманның өзінің қабілеті мен дайындығын кәсіби деңгейде көрсете білуі арқылы анықталады. Арнайы әлеуметтік-психологиялық біліктілік мамандықтың классификациясына байланысты болып келеді. Е.А. Климов мамандыққа байланысты былайша жіктейді: адам – адам; адам – белгілер жүйесі; адам – көркем бейне; адам – техника; адам – табиғат [3]. А.К. Маркова мұғалімнің жоғары деңгейдегі педагогикалық қызметін, педагогикалық тіл табыса білу өнерін, балаларды оқыту мен тәрбиелеуде жеткен жетістіктерін және т.б. еңбектерін кәсіби біліктілік деп есептейді [4].

Кәсіби біліктілікті көп деңгейлі білім жүйесімен салыстыруға болады. Ол үнемі жетілдіруді, дамытуды қажет етеді. Заман талабынан шыға білу үшін мұғалім ізденіс үстінде жүреді. Болашақ маман өз ісінің шебері, жақсы мұғалім болу үшін мамандығына қажетті қабілеттерді және жалпы әлемдік мәдениетті, өз елінің мәдениетін, қатысым мәдениетін, тіл мәдениетін игеріп, интеграциялық үрдістерді меңгеріп, әлемдік білім кеңістігінің өресінен шыға алуға талпынуы керек. Мұғалім қоғам талабына сай өзін-өзі үздіксіз тәрбиелеп, ортамен, адамдармен, балалармен қарым-қатынасқа тез түсе алатын ұйымдастырушылық қабілетін жетілдіргенде, мол тәжірибе жинақтағанда және т.б. қасиеттерді бойына сіңіргенде оның кәсіби құзіреттілігі мен біліктілігі анық байқалып тұрады.

Болашақ маманның кәсіби біліктілігін қалыптастыруда педагогикалық практика үлкен рөл атқарады. Педагогикалық практиканы өту кезінде студенттің педагогикалық іскерлігі мен дағдылары жылдам қалыптасады. Оның шығармашылық және педагогикалық құбылыстарды зерттеуге деген қабілеті дамиды, педагогикалық шеберліктің негізі қаланады. Кәсіби біліктілікті қалыптастыру жеке шығармашылық қабілетті дамытуды, педагогикалық инновацияларды дұрыс қабылдауды, күнделікті өзгеріп жататын педагогикалық ортаға тез бейімделуді қажет етеді. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуы мұғалімнің кәсіби деңгейімен байланысты екенін естен шығармау қажет.

Қорыта айтқанда, білім беру жүйесіндегі өзгерістер мен жаңарулар студенттен кәсіби біліктілігін үнемі көтеруді талап етеді. Қазіргі білім беру жүйесі өткен тарихымызды сақтайтын, қоғам мен мемлекетті дамыту мен жаңартуға өзіндік үлес қосатын, өзін-өзі үнемі дамытып, жетілдіріп отыратын маман талап

етіп отырғандықтан, студенттің кәсіби біліктілігін қалыптастыру мен дамытуға ерекше мән беріледі. Өйткені кәсіби деңгейі жоғары мұғалім кез келген ортада өзін көрсете алады және қазіргі талапқа толық жауап береді. Ол мектептегі оқу-тәрбие ісін де жетік меңгеріп, өз ісіне жауапкершілікпен қарайды. Сонымен бірге сабақ үрдісінде де өзін жоғары деңгейден көрсетуге тырысады. Осы талаптар өресінен шыға алу үшін жоғары оқу орындарында студенттерге теориялық білім берумен қатар, оның кәсібі мен білік, дағдыларын жетілдіруге жете мән берген жөн.

1. *Бейсеенбаева З. Жоғары оқу орындарында қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: ҚазМемҚызПУ, 2009. - 278 б.*
2. *Соколов А.Г. Научные основы управления профессионально-техническим учебным заведением. – М.: Высшая школа, 1984. – 64 с.*
3. *Климов Е.А. Пути в профессионализм (Психологический анализ): Учебное пособие. – М.:Московский психологосоциальный институт; Флинта, - 2003, - 320 с.*
4. *Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.:Международный гуманитарный фонд «Знание»,1996. - 312 с.*

Резюме

Рахметова Р.С. – *д.п.н., доцент, Казахского национального педагогического университета имени Абая*

Сущность развития профессиональной квалификации студентов

В статье говорится о важности совершенствования профессиональной квалификации студентов. Автор раскрывает сущность понятий компетенция, профессиональная компетенция, а также опираясь на труды известных ученых, дается классификация видов квалификации, которыми должен овладеть выпускник высшего учебного заведения. Анализирует взгляды и идеи педагогов, психологов, философов, физиологов о профессиональной компетенции и квалификации педагогов. Автор сравнивает профессиональную квалификацию с многоуровневой системой образования. Профессиональная квалификация требует постоянного совершенствования и поэтому будущий специалист рассматривает пути совершенствования профессиональной квалификации. Совершенствование профессиональной квалификации требует развития индивидуального творческого развития, правильного восприятия педагогических инноваций и адаптации к быстро изменяющейся среде. Социально-экономическое и духовное развитие общества тесно связано с профессиональным уровнем учителя.

Ключевые слова: компетенция, квалификация, профессиональная квалификация, студент, будущий специалист, методика

Summary

Rakhmetova R.S. – *Kazakh national pedagogical university named after Abai*

The essence of the development of professional skills of students

The article discusses the importance of improving the professional skills of students. The author reveals the essence of the concepts of competence, professional competence, also based on the works of well-known scientists, given the classification of types of qualifications, which must possess a graduate of a higher educational institution. It analyzes the views and ideas of teachers, psychologists, philosophers, psychologists about professional competence and qualification of teachers. The author compares the professional qualification with a multi-level system of education. Professional qualification requires constant improvement and, therefore, the future specialist is considering ways to improve the professional qualification. Improving the professional qualifications required of development of individual creative development, correct perception of pedagogical innovation and adaptation to the rapidly changing environment. Socio-economic and spiritual development of society is closely connected with the professional level of teachers.

Keywords: competence , qualification , professional qualification , a student , method

ӘОЖ 373.23

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ КЕЗІНДЕГІ КОНТЕКСТІК ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ОРНЫ

Искакова П.К. – *п.ғ.к., Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, педагогикалық ғылымдар кафедрасының доцент м.а. Fari_77@mail.ru*

Керимбаева Б.Т. – *PhD докторы, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, педагогикалық ғылымдар кафедрасының доцент м.а. Kerimbaeva-bota@mail.ru*

Мақалада болашақ мамандарды кәсіби даярлау кезіндегі контекстік оқыту технологиясының орны қарастырылады. Контекстік оқыту - бұл кәсіби маман қызметіндегі студенттің оқу үрдісі кезінде классикалық трансформация жағдайындағы кәсіби қызметтің әлеуметтік мазмұны мен динамикалық модельдеуге мүмкіндік беретін оқыту болып табылады. Контекстік оқыту студенттің белсенділігін арттыру бағытында оған дағды, білігі мен білімін жетілдіретін, кәсіби қызметтегі мақсаттардың шешімі ретінде қарастырылады. Оқу-тәрбие үдерісіндегі контекстік типтің негізгі сипаты ол дәстүрлі оқыту әдістерімен формаларын жаңа жүйеде жүзеге асыру арқылы болашақ кәсіби қызметтің әлеуметтік мазмұны мен пәндік сипаттағы моделдеу тілі болып табылады.

Түйін сөздер: контекст болашақ маман, кәсіби іс-әрекет, технология.

Қазіргі таңда үздіксіз білім беру жүйесінде білім беруді дамыту және дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында елімізде білім берудің жаңа жүйесі құрылып жатыр. Осыған орай, Қазақстан Республикасының Президенті Н.А. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында бізге экономикалық қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет делінген [1]. Сол білім беруді дамыту ісі жеке тұлғаға мәдени-тарихи құндылықтарды, нормалар мен дәстүрлерді, білім берудің арнайы таңдап алынған мазмұны мен нысандарын беру болып табылады. Нәтижелі білім алудың мәнісі, білімгердің іс-әрекеті, оның жеке басының әлеуетін іске асыруға негізделген және оның оқытылатын пәндер мен салаларға сәйкес келетін білім алуын талап етеді.

Бүгінде білім беру жүйесінің даму бағыттарын айқындайтын бірқатар құжаттардың қабылдануына байланысты жоғары білім беру жүйесінің құрылымында ауқымды өзгерістердің орын алуы жоғары педагогикалық білім беру жүйесін болашақ мамандардың кәсіби даярлығын ұйымдастырудың жаңа әдістеріне бағдарлауды талап етіп отырғаны анық. Осы мақсатта педагогикалық жоғары оқу орындарындағы оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың едәуір тиімді, жаңа технологияларын пайдаланып қана қоймай, білімгерлердің кәсіби даярлығының құрамы мен мазмұнын да қайта қарастыруды қажет ететін, біртұтас дидактикалық жүйесін құру қажет. Болашақ мамандардың кәсіби даярлығын қамтамасыз ету нәтижесінде оқу және тәрбие жұмыстарына қатысты саналуан мәселелерді түгел дерлік шеше білетін әрі кәсіби құзыреттілігі мен тәжірибесі мол маман тұлғасы қалыптасуы қажет.

Жоғары педагогикалық білім беру мәселелерін жүйелі түрде шешу үшін жүйелік, жүйелі-қызметтік, технологиялық, синергиялық, квалиметриялық, жеке тұлғаға, құзыреттілікке, тіпті объектіге бағдарлы тұжырымдамалар мен әдістердің көмегіне жүгіну қажет. Алайда, жоғары педагогикалық білім беру жүйесін толығымен немесе оның жекелеген құрамдас бөліктерін реформалау кезінде педагогикалық жоғары оқу орындарының мақсаты мен міндеттерінің өзге жоғары оқу орындарымен салыстырғанда айтарлықтай өзгеше екендігі көбіне ескеріле бермейді.

Кәсіби позиция – бұл жұмысшының еңбекке, қоғамға, өзіне және өзге адамға деген қарым-қатынасының тұрақты жүйесі болып табылады. Яғни, жұмысшының кәсіби тұрғыдан өзін-өзі бағалауын, еңбек үдерісіндегі әлеуметтік қатынастар жүйесінде алатын орнына деген көзқарасын, талап деңгейін білдіреді. Кәсіби позиция жеке тұлғаның кәсібилігін қалыптастыру кезінде өзгеріске ұшырап, кәсіби дамудың алғышартына немесе нәтижесіне айналуы мүмкін [2].

Кәсіби позиция маманның кәсіби тұрғыдан қалыптасуы мен дамуының негізі ретінде оны кәсіби шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жетілдіруге және өз қабілетін өзбетінше тиімді пайдалануға жетелейді. Сондықтан жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды даярлау кезінде білімгерлердің бірінші курстан бастап кәсіби позициясын қалыптастыруға ден қою қажет. Болашақ мамандардың өз мамандығының мәні мен әлеуметтік маңызын жіті ұғынуы үшін оның бойына кәсіби құзыреттілікпен қатар мол теориялық білімді сіңдіруге көмектесетін инновациялық оқыту технологияларын қолдану керек. Д.Ф. Ильясовтың «педагогиканың плюралистік сипаты» деген түсінігін ескере және пайдалана отырып, оқыту технологияларын таңдау және құрастыру негіздерінің саналуан екенін айтуға болады [3]. Олардың ішінде біз үшін мамандарды кәсіби даярлау кезінде контекстік оқыту технологиясының орны бөлек.

"Контекст" түсінігі өзге ғылым салаларына логика мен лингвистикадан енген, сондықтан бұл түсінік психология мен педагогикада әлі де болса ғылыми ұғым мәртебесін иеленбеген және осы ғылыми салалардағы сөздіктерде оның толық сипаттамасы берілмеген.

«Контекст» сөзінің мағынасы кең: ол дене әрекетін, қимылды, сөзді, мотивтер жүйесін білдіруі мүмкін. Ендеше, контекстер әлеуметтік, мінез-құлықтық, эмоционалдық, тарихи, мәдени, іс-әрекеттік сипатта болуы мүмкін. Осы тұрғыдан алып қарағанда мектептегі немесе жоғары оқу орнындағы оқу үдерісі әлеуметтік тәжірибенің бір көрінісі болып табылады және қоғамдағы барлық заңдылықтарды

қамтиды. Олай болса, оқу үдерісі – көпқырлы қоғамдық өмір контекстінің бір бөлігі ғана, яғни оны бір ғана оқыту технологиясының көмегімен қалыптастыру мүмкін емес.

Психологияда контекст «жағдаят» түсінігімен (= субъектіні қозғаушы және оның белсенділігін туғызушы шарттар жүйесімен) байланысты. Яғни, жағдаятқа сыртқы факторлар да, субъектінің өзі де, онымен байланысқа түскен адамдар да қатысады.

Лингво-психологтар контекстінің ақпаратты қайта өңдеу үдерісіндегі рөліне ерекше тоқталып өтеді. Себебі, адам өз түйсігімен қабылдайтын өнімнен нені күтетінін және оны қалай түсінетінін жағдаяттың көмегімен біледі. Кез-келген адам қандай да бір іс-әрекетке көшпестен алдын мейлінше көп контекстілік ақпаратты жинауға тырысады. Оның қазіргі жағдайға қатысты білгені неғұрлым көп болса, келешекті болжамдауы соғұрлым оңайға соғады. Психологтар мұны (= күтуді, алдын-ала бейімделуді, түйсінуді) антиципация деп атайды. Яғни, мұнда адам іс-әрекетінің нәтижесіне әсер ететін құбылыстар мен оқиғалар пайда болғанға дейін ағзада туындайтын үдерістер жайлы сөз етіледі. Антиципациялар контекстілердің ықпалымен қалыптасады. Егер адамның бойында белгілі бір контекстіге қатысты іс-әрекеттердің үлгісі қалыптаспаса, мәселен, дағдарысқа ұшырағанда, даңққа бөлінгенде, т.б. жағдайларда қалай әрекет ететінін білмесе, онда оның ағзасы ырықсыз, импульсті түрде әрекет етеді.

Контекстік оқыту - болашақ кәсіби еңбектің пәндік және әлеуметтік мазмұны байланысқан және бұл арқылы білімгердің оқу қызметін маманның кәсіби қызметіне аударудың шарттары қамтамасыз етілетін оқыту.

Контекстік оқыту (тығыз байланысу, шиеленісу, тұтасу) – кәсіби қызметтің пәндік және әлеуметтік мазмұнын серпінді түрде модельдеуге мүмкіндік беретін және білімгердің дәстүрлі оқу қызметін маманның кәсіби қызметіне айналдыру шарттарын қамтамасыз ететін оқыту түрі. Контекстік оқыту теориясы Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейндердің әлеуметтік тәжірибені игерудің қызметтік теориясына негізделеді. Аталмыш теорияға сәйкес оқу мазмұнын игеру білімгердің жеке өзіндік ынтасы мен белсенділігін туғызу барысында жүзеге асады.

Г.М. Коджаспирова контекстік оқытуға мынадай анықтама береді: «...ғылым тілімен және оқытудың дәстүрлі немесе заманауи әдістері мен құралдарының көмегімен оқушылардың оқу қызметінде оның болашақ кәсіби қызметінің заттық және әлеуметтік мазмұнының модельденген оқыту түрі контекстік болып табылады» [4].

Контекстік оқыту білімгерлердің білім алуға, қабілеті мен дағдысын қалыптастыруға бағытталған белсенділігін арттырумен қоса, олардың болашақ маман ретіндегі қызметтік міндеттерін атқаруына көмектесу мақсатында да жүзеге асырылады. Оқытудың кешенді жаңа және дәстүрлі нысандары мен әдістерінің көмегімен жүзеге асатын контекстік сипаттағы оқу-тәрбие үдерісінің басты сипаты болашақ кәсіби қызметтің пәндік және әлеуметтік мазмұнын модельдеу болып табылады.

Осыған сәйкес контекстік оқытуды қабылдау және есте сақтау үдерістеріне емес, бірінші кезекте, шығармашыл ойлауға, әрекет етуге және қарым-қатынас құруға негізделген білім беру мен оқыту жүйесін оңтайландыруды басты міндет санайтын білім беру технологияларының қатарына жатқызу керек. Міне, сондықтан контекстік тәсілде оқытудың белсендіруші әрі интенсивтендіруші әдістері мен нысандары немесе білімгердің және педагогтың қарқынды дамуын қамтамасыз ететін біртұтас технологиялар елеулі рөл ойнайды. Осы заманғы педагогикалық тәжірибеде оқу үдерісін ұйымдастыру ақпарат немесе іс-әрекет арқылы оқыту негізінде жүзеге асырылады. А.А. Вербицкийдің ғылыми жұмысында білімгерлер іс-әрекетінің саналуан (оқу, ғылыми, тәжірибелік) түрлерін біріктірудің концептуалдық негізі ретіндегі контекстік оқытудың анықтамасы берілген [5].

Контекст адамның белгілі бір жағдайға толығымен немесе оның жекелеген құрамдас бөліктеріне мән бере отырып, осы жағдайды қабылдау, түйсіну және соған сай бейімделу әрекетін қамтитын адам өмірі мен қызметінің сыртқы және ішкі шарттары ретінде сипатталады. Сыртқы контекст жағдайдың әлеуметтік-мәдени, пәндік және кеңістікті-уақыттық уақытша сипаттарын, ал ішкі контекст – адамның тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерін, игерген білімі мен тәжірибесін білдіреді. Контекстік оқыту технологиясының негіздерін білімгерлердің болашақ қызметінің пәндік және әлеуметтік контекстінің маңызы мен ықпалын сезінуі, оқытушылардың белсенді оқыту нысандары мен оқытудың қызметтік теориясын пайдаланудағы тәжірибесін талдап қорытуы құрайды.

Контекстік оқыту кезінде білімгерлер қызметінің үш негізгі және көптеген аралық нысандары мен түрлерін атап көрсетуге болады. Негізгі нысандарға академиялық сипаттағы оқу қызметі (мәселен, ақпараттық лекция), квазикәсіптік қызмет (мәселен, іскерлік ойындар) және оқу-кәсіби қызмет (мәселен, өндірістік тәжірибе) жатады. Ал, аралық нысандарға тақырыптық лекциялар, пікірталас сипатындағы

семинарлар, топпен жүргізілетін зертханалық-тәжірибелік сабақтар, өндірістік жағдайларды талдау сабақтары, арнайы курстар секілді оқытудың көптеген нақты нысандары жатады.

Демек, ғылыми білімнің мазмұны контекстік оқытуда да өзге оқыту түрлері мен нысандарындағыдай оқу мәліметі түрінде беріледі. Алайда, өзге оқыту түрлері мен нысандарына қарағанда мұнда әртүрлі тақырыптық жағдайларды, мәселелерді және тапсырмаларды қолданудың арқасында оқытудың басынан аяғына дейін білімгердің кәсіби болашағының кескіндері нақты айқындала бастайды. Басқаша айтқанда, оның танымдық қызметі толығып, өзін-өзі жетілдіруіне, қазіргі шақтан болашаққа бағдарлануына, оқудан еңбекке өтуіне кең мүмкіндіктер қалыптасады.

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2014 ж.

2. Вербицкий А.А. Контекстное обучение: теория и технологии // Новые методы и средства обучения. №2 (16). Педагогические технологии контекстного обучения / Под ред. А.А. Вербицкого. – М.: Знание, 1994. – С. 3-57.

3. Ильясов, Д.Ф. Психолого-педагогическое обеспечение профессиональной деятельности учителя. В 4-х ч. Ч. 2. Педагогические ситуации в школе: учеб. пособие для слушателей курсов повышения квалификации педагогических кадров / Д.Ф. Ильясов и др. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2012. – 328 с.

4. Коджаспирова Г.М. Педагогика. – М.: Издательство КноРус, 2010. – С. 636-645.

5. Вербицкий А.А. Психолого-педагогические основы контекстного обучения в вузе: Дисс ... д.п.н. – М., 1991.

Резюме

Искакова П. К. – *к.п.н. Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави, и.о. доцент кафедры педагогические науки. Fari_77@mail.ru,*
Керимбаева Б. Т. – *PhD доктор, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави, и.о. доцент кафедры педагогические науки. Kerimbaeva-bota@mail.ru*

Роль технологии контекстного обучения в профессиональной подготовке будущих специалистов

В этой статье рассматривается **роль технологии контекстного обучения в профессиональной подготовке будущих специалистов.** Контекстное обучение – это обучение, которое позволяет динамически моделировать предметное и социальное содержание профессиональной деятельности, что обеспечивает условия трансформации классической учебной деятельности студента в профессиональную деятельность специалиста. Контекстное обучение ориентируется на то, что знания, умения, навыки даются не как предмет, на который должны быть направлена активность студента, а в качестве средства решения задач деятельности специалиста. Основной характеристикой учебно-воспитательного процесса контекстного типа, реализуемого с помощью системы новых и традиционных форм и методов обучения, является моделирование на языке знаковых средств предметного и социального содержания будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: контекст, будущий специалист, профессиональная деятельность, технология.

Summary

Iskakova P. K. – *Kh.A.Yasawi International kazakh-turkish university, associate professor of the department of pedagogical science. Fari_77@mail.ru*
Kerimbaeva B.T. – *Kh.A.Yasawi International kazakh-turkish university, PhD, associate professor of the department of pedagogical science. Kerimbaeva-bota@mail.ru*

The role of technology contextual learning in the professional training of future specialists

The article deals with the role of technology contextual learning in the professional training of future specialists. The contextual learning is learning that allows you dynamically to model the subject and social content of professional activity that provides the conditions of transformation of classical educational activity of the student in the professional activity of a specialist. Contextual learning focuses on what knowledge, abilities, skills are not given as an object that should be sent to the student activity and as a means of solving problems of a specialist. The main characteristic of the educational process context type, which is implemented through a system of new and traditional forms and methods of teaching, is modeling on the symbolic language of the subject and social content of future professional activity.

Key words: context, future specialist, professional activities, technology

УДК 378.016:81

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНТЕГРАТИВНЫЙ РЕСУРС В ПОДГОТОВКЕ ЮРИСТОВ-МЕЖДУНАРОДНИКОВ

Байтукаева А.Ш. - *к.п.н., и.о. профессора кафедры дипломатического перевода факультета международных отношений КазНУ им.аль-Фараби , altynay.baitukayeva@mail.ru*
Байтукаева Д.У. – *докторант кафедры международного права КазНУ им.аль-Фараби, baitukaeva_dana@mail.ru*

Настоящее время характеризуется развитием образовательного процесса. Все мы знаем, что образование является очень важным этапом в развитии человечества. Оно должно быть высокого качества, чтобы выпускники высших учебных заведений могли продолжать обучение за рубежом. И в свете глобализации теперь очень важно изучать любой иностранный язык для того, чтобы добиться успеха. Знание иностранных языков позволяет каждому молодому специалисту быть конкурентоспособным на рынке труда. Возможности для изучения иностранного языка предоставляются многими различными способами, например, посредством официального обучения, обучения за рубежом, а также через интернет. Наше время характеризуется поиском новых методов и способов обучения. Высшее образование нуждается в таких методах обучения, которые способны не только учить, а прежде всего, развивать потенциал студента. На уроках иностранного языка такие формы, которые стимулируют коммуникативные навыки, способствуют формированию интереса студентов и стремления к изучению иностранного языка, занимают особое место. Эти задачи могут быть решены с помощью профессиональной направленности в обучении иностранному языку. Аргументы высказываются в пользу профессиональных аспектов языковой подготовки. Эти аспекты рассматриваются как интегративные факторы профессиональных и лингвистических компонентов образования. Мнение, что эффективность изучения иностранного языка определяется профессиональной мотивацией, оправдана. В этом случае, студенты будут заинтересованы в приобретении знаний и в возможности применения этих знаний на практике. Также профессиональная направленность в изучении иностранного языка дает возможность нашим студентам войти в мир своей будущей профессии. 21век характеризуется как эра информационных технологий. ИТ применяются практически в любой сфере нашей современной жизни; образование, тоже, не исключение. В статье анализируются также возможности использования компьютерных технологий и интернет для повышения эффективности иноязычного образования.

Ключевые слова: конкурирующий, поиск новых методов, эра информационных технологий, интернет-ресурсы, образовательное пространство.

Современное информационное общество и социальный заказ государства требуют формирования креативной личности, готовой к самореализации и умеющей решать проблемы наиболее оптимальными способами. С развитием наукоемких технологий возрастает роль информации и знания на всех уровнях и во всех сферах общественного развития. Знания и квалификация становятся приоритетными ценностями в жизни человека в условиях информационного общества. В таких условиях, владение иностранным языком становится важной составляющей в профессиональном образовании. Для специалиста уже недостаточно владеть информацией только на родном языке. Необходимо быть в курсе развития своей специальности в мировом масштабе. Именно поэтому ЮНЕСКО обозначило ближайшее столетие как век полиглотов.

Языковая проблема является одним из ключевых факторов при вхождении в международное образовательное пространство. Возросшие требования к выпускникам вузов по овладению иностранным языком на уровне не ниже европейской шкалы компетенций, имеющим законодательный характер, и сформулированными в терминах компетенций, вызвал необходимость перестройки процесса обучения иностранным языкам соответственно велению времени, чтобы максимально широко использовать его возможности в развитии общих компетенций студентов. Поэтому одним из современных условий высших учебных заведений является изменение целевой установки обучения – формирование творческой личности, компетентно владеющей профессиональными языковыми знаниями.

Наступление эпохи глобализации ставит перед преподавателями иностранных языков высших учебных заведений одну из важнейших задач: совершенствование иноязычной подготовки в связи с экономической востребованностью в специалистах, компетентных в иностранных языках; значимой социально-педагогической проблемой обеспечения качества языковой подготовки в вузах, поскольку в практике нередки случаи доминирования традиционных форм и методов обучения, ограничивающих самореализацию специалистов в профессионально-коммуникативной сфере.

Учитывая современный социальный заказ к специалисту с высшим образованием, содержание образования должно направлять деятельность преподавателя по превращению опыта в достояние обучаемого. Содержание образования как система существует в деятельности – формируется в деятельности педагогов, ученых, специалистов и т.д., передается и усваивается в деятельности преподавателей и студентов. Именно системно-деятельностный подход позволяет строить концепцию содержания образования с ориентацией на педагогическую действительность [1].

Содержание обучения является сильным источником мотивации учебного процесса, а также служит показателем качественных и количественных характеристик уровня языковой компетентности как итоговой цели обучения иностранному языку в вузах. Мнение ряда исследователей (M.Jung, G.Neuner,

D.Levy-Hillerich, M.Koenig и др.). заключается в том, что именно интегративность является той характеристикой иноязычного обучения, которая наиболее востребована обществом в условиях мировой глобальной экономики. В своей работе О.Х. Мирошникова подчеркивает «необходимо найти такую универсальную технологию обучения иностранному языку, которая, максимально соответствуя Болонскому контексту, обеспечит интеграцию языковой и общепрофессиональной подготовки, активизацию деятельности студентов на этой основе, развитие их профессионально-языковых и личностно-профессиональных компетенций» [2]. Иными словами, необходимо обеспечить профессиональную направленность языковой подготовки.

Реализация педагогической системы, формирующей у студентов мотивации к изучению иностранного языка, понимание студентами иноязычной информации, рефлексивной самооценки уровня иноязычной компетентности, способности к самоуправлению в процессе обучения является очень важной. Не менее важной педагогической задачей в организации учебного процесса является создание таких сильных мотивационных условий, при которых студент изъявляет желание самостоятельно изучать зарубежные источники по специальности, закреплять учебный материал, умения и навыки, приобретенные на практических занятиях. При этом действия преподавателя направлены на организацию достижения студентом успеха и коррекцию этого достижения, а действия студента направлены на совершенствование своих знаний по дисциплине и принятие корректирующего воздействия преподавателя, т.е. предметом взаимодействия преподавателя и студента является тщательное освоение дисциплины, а также создание ситуации, по мнению Я.А.Пономарева, благоприятствующей решению творческой проблемы [3].

В науке существует множество работ, посвященных методикам обучения иностранному языку специалистов различного профиля (А.Уотерс, Т.Хатчинсон, Р.Харрисон, Р.Ф. Идзелис и др.) Одним из факторов формирования иноязычной компетентности в вузах являются созданные и совершенствующиеся методики, позволяющие оптимально структурировать содержание обучения иностранным языкам в зависимости от избранной студентами специализации. Огромным достоинством данной группы исследований, по мнению исследователей, является четкая профессиональная направленность предлагаемых методик, например, «язык для специальных целей» понимается как особая система языковых средств, объединенных тематически в соответствующей узкоспециальной сфере человеческой деятельности [4].

Важными ресурсами формирования языковой компетентности студентов высших учебных заведений являются методики и технологии, основанные на личностно-деятельностном, проблемном, коммуникативном, компетентностном, системном, проектном, культорологическом и др. подходах, которые позволяют раскрыть у студентов способности решать как общекультурные задачи (правильно использовать полученную информацию, убедительно объяснять свою позицию), так и профессиональные задачи (выполнять переводы научных статей, изучать научные труды ученых, участвовать в проектных работах специальных кафедр и др.), используя языковые средства. Разнообразие методических приемов способствуют формированию умений и навыков, необходимых студенту в современной деловой жизни (умение перекодировать полученную на иностранном языке информацию в виде аннотации, реферата, подготовить презентацию по той или иной теме учебного материала, умение представлять результаты своей деятельности в научных публикациях и т.д.).

Все указанные выше виды деятельности значительно обогащают возможности студентов в овладении задачами профессиональной деятельности в поликультурном пространстве, углубляют базу знаний, раздвигают рамки научного поиска, позитивно влияя, тем самым, на качество образования.

Наиболее существенной составляющей системы обучения иностранным языкам является содержание обучения – методическая категория, определяющая чему нужно научить студентов: каким умениям, навыкам, знаниям, как должен быть организован необходимый для этого содержательно-смысловой и лингвистический материал.

Профессионально направленное обучение иностранному языку юристов-международников предполагает общеязыковую подготовку на начальном этапе в сочетании с ранней специализацией (аутентичные тексты из английских источников, учебников по праву, а также работ юристов, серия упражнений для развития навыков чтения и понимания литературы по специальности, задания монологического и диалогического характера, способствующие достижению коммуникативной компетенции) и углубленную языковую подготовку по специальности на продвинутом этапе (научные работы ученых, монографии, патенты, отчеты по науке, переписка с зарубежными учеными, печатные каналы о новых технологиях, открытиях в развитии международного права). Профессиональная направленность обучения выдвигает на первый план одну из главных проблем современной лингводидактики научно-обоснованный количе-

ственный и качественный отбор языкового материала и последовательное введение его в речевую деятельность обучающихся. Обучение профессионально-ориентированному языку юристов-международников предполагает тематическую обусловленность используемых учебных материалов, поскольку «невозможно изучать язык специальности и формировать соответствующие ему коммуникативные умения и навыки отдельно от составляющих профессиональную компетентность специалиста фактологических и контентных данных» [5]. Тематический принцип обусловлен целью – наполнить содержание обучения иностранному языку лексикой, отражающей язык специальности. Умение читать и понимать иноязычный текст по специальности предполагает обязательное умение самостоятельного раскрытия значения незнакомых слов, в том числе терминов, на основе знания словообразования, представляющего собой сложную и разветвленную систему, как в структурном, так и в семантическом плане. Эта система характеризуется довольно четкими закономерностями, которые могут быть усвоены студентами, даже на начальном этапе обучения языку. Учебные программы для юристов-международников, функционирующие в настоящее время, построены на селективном подходе: учебные материалы дифференцированы в зависимости от видов развиваемых умений и навыков, от характера рецепции, перцепции, продуктивности, репродуктивности. Критериями отбора материала для студентов являются: новизна профессионально-ориентированного материала, соответствие профессиональным интересам, насыщенность специальной лексикой. Ориентация обучения иностранным языкам в вузе на профессионально-ориентированную подготовку студентов является методически оправданной, т.к. именно языковая специализация является мощным стимулом и детерминантом мотивационной и прагматической ценности изучения иностранного языка студентами.

Необходимой предпосылкой формирования интереса к будущей специальности является активное вовлечение студентов в научно-исследовательскую работу. Одним из основных требований при отборе студентов в науку является знание иностранного языка. Для будущих юристов-международников сегодня на первый план выходят переводческая деятельность, направленная на постоянное совершенствование профессиональных знаний; научно-исследовательская работа, предполагающая умения поиска и обработки информации на иностранных языках по своей специальности, а также презентации результатов своего научного исследования на семинарах специальных кафедр, студенческих научных конференциях; умения в области работы с письменной формой профессионального языка, т.е. деловой документацией. Элементы научного исследования присутствуют, практически, в каждой самостоятельной работе студентов по изучаемой теме; исследования студентов завершаются выводами. Эта научная направленность многих самостоятельных работ студентов часто служат основой доклада на научную студенческую конференцию, которая проводится на иностранном языке. Присутствие научной компоненты в образовательном процессе, поиск и изучение материалов на английском языке создает мотивацию студента к научным исследованиям, повышает интерес его к изучению специальных дисциплин и иностранного языка, учит самостоятельно излагать мысли на иностранном языке, формировать выводы, делать прогнозы; в целом повышает уровень знаний и уверенность в себе. Таким образом, обучение иностранному языку, как предмету лингвистического образования на основе межпредметных знаний, дает положительный эффект. Следовательно, можно утверждать, интеграция иностранного языка в сферу будущей профессии может служить катализатором процесса самореализации будущих специалистов, предпосылкой успешной профессиональной деятельности, поскольку позволяет направить их внутренние личностные ресурсы на решение важнейших профессиональных задач.

Не менее эффективным фактором для развития интереса к профессии и повышении мотивации обучаемых является применение интернет-технологий, когда «исследовательски-ориентированная деятельность, в которой вся информация, используемая студентом, добывается из Интернета» [6]. При поиске и подборе профессионально-направленных материалов на английском языке по специальной тематике использование ресурсов Интернета, материалов глобальной сети, ведет к углублению знаний по предмету, а также формирует языковую компетенцию студента.

Анализ учебно-методической литературы по иностранному языку для студентов высших учебных заведений показывает, что в настоящее время наблюдается не укомплектованность современными профессионально-ориентированными учебниками нового поколения, тексты профессиональной направленности устарели. В связи с этим электронные учебники и учебно-методические пособия по различным специальностям на иностранных языках, которые являются доступными в настоящее время для студентов, позволяют ликвидировать имеющиеся пробелы. Считаем, что применение образовательных

электронных изданий создают комфортные условия для усвоения материалов в ходе самостоятельной работы студентов, ориентируют на профессиональную деятельность и предоставляют новую информацию по специальности, прививают потребность к самообразованию.

1. Аяшев О.А. Образование и воспитание в эпоху глобальных проблем: размышления о приоритетах современной педагогики. //Сборник Республиканской научно-практической конференции «Реформа высшего образования Казахстана: концептуализация, стандартизация гуманитаризация», 1995. – С.305-307.

2. Мирошникова О.Х. Профессионально-языковой портфель как средство реализации профессиональной компоненты в процессе иноязычной подготовки в неязыковом вузе //Преподаватель высшей школы в XXI веке. Труды международной научно-практической Интернет-конференции,ч.2, сб.6. – Ростов-на-Дону: РГУПС, 2008. – С.326-331.

3. Пономарев Я.А. Психология творения. – М., 1999.

4. Мыльцева Н.А. Система языкового образования в неязыковых специализированных вузах. Автореферат диссертации д.п.н. – Москва, 2007. – 41 с.

5. Зайченко А.А. Особенности профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам студентов экономических специальностей //Вестник СевКав. ГТУ. Серия «Гуманитарные науки». №2 (12). – 2004.

6. Dodge Bernie. Some thoughts about WebQuests. [Электронный ресурс] San Diego State University, 1999. – Режим доступа://webquest.sdsu.edu/about_webquests.html.

Summary

Baitukayeva A.Sh. – *candidate of pedagogical science, associate professor, al-Farabi Kazakh National University, altynay.baitukayeva@mail.ru*

Baitukayeva D.U. – *PhD student, al-Farabi Kazakh National University, baitukaeva_dana@mail.ru*

Professionally directed trends in foreign language learning as the integrative resource of lawyers education

The present time is characterized by development of educational process. As we all know education is a very important stage in development of all human beings. It should be of high quality, so that graduates of higher schools could continue their studies abroad. And in the light of nowadays globalization it is really important to study any foreign language in order to succeed. Knowledge of foreign languages makes every young specialist be competitive in the labor market. Opportunities to learn foreign language are provided in many different ways such as through formal instruction, study abroad, as well as through the internet. Our time is characterized with the search of new methods and ways of education. Higher education needs such methods of education that are able not only to teach but first of all to develop the potential of a student. At a lesson of a foreign language such forms that stimulate communicative skills, contribute to formation of the students' interest and aspiration for studying a foreign language take a very special place. These tasks can be solved with the help of professionally directed trends in foreign language learning. Arguments in favour of professional aspects of language training are expressed. These aspects are considered to be the integrative factors of professional and linguistic components of education. The view that the efficiency of foreign language learning is defined by the professional motivation is justified. In this case students will be interested in the acquisition of knowledge and the ability to apply this knowledge in practice. Also the professionally directed trends in foreign language learning give the opportunity to our students to enter the world of their future profession. The 21st century is characterized as information technologies era. IT technologies are applied to almost any sphere of our modern life; education, too, is not exception. The article analyzes possibilities of using computer technologies and the Internet to improve the efficiency of foreign language education.

Key words: competitive, the search of new methods, information technologies era, internet resources, educational space.

Түйіндеме

Байтукаева А.Ш. – *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, дипломатиялық аударма кафедрасының профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, altynay.baitukayeva@mail.ru*

Байтукаева Д.У. – *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, халықаралық қатынастар факультеті, халықаралық құқық кафедрасының PhD докторанты, baitukaeva_dana@mail.ru*

Заңгер- халықаралық білгірлерді дайындаудағы ықпалдастық ресурс ретіндегі шетелдік тілді үйретудің кәсіби бағдары

Қазіргі заман білім беру процесінің дамуымен сипатталады. Білім беру адамзат дамуындағы маңызды кезең екендігін барлығымыз білеміз. Білім беру орындарының түлектері шетелдерде оқуын жалғастыра алатындай, білім

беру өте жоғары сапалы болу қажет. Және де заманның жаһандануына сай үлкен жетістіктерге жету мақсатында кез келген шетел тілін меңгеру өте маңызды болып табылады. Шетел тілін білу жас әр – бір маманның еңбек нарығында бәсекелестік қабілетін арттырады. Шет тілін меңгеру түрлі әдістермен ұсынылады, мысалы, ресми түрде оқыту, шет елдік мемлекетте оқу, және интернет жүйесімен оқу. Қазіргі уақыт оқытудың жаңа әдіс – жолдарын іздестірумен айқындалады. Жоғарғы білім беру, студенттерді тек қана оқытып қоймай, сонымен қатар олардың қабілеттерін дамытатын тәсілдерді қажет етеді. Шет тілі сабағы барысында, әр студенттің қарқынды қатысуына кепілдік беретін, қарым-қатынастық дағдыларын ынталандыратын, білімгерлердің шет тілін үйренуге қызығушылығы мен талпынысын қалыптастыратын әдістер ерекше орын алады. Бұл міндеттерді шет тілді үйретудің кәсіби бағдарымен шешуге болады. Тілдік дайындықтың кәсіби бағдары негізгі дәлел болып табылады. Бұл негіздер білім берудегі кәсіби және лингвистикалық құрамдастың ықпалдастық факторы ретінде қарастырылады. Шет тілін үйренудің және функционалдық маңыздылығының тиімділігі кәсіби ынталандыру негізінде орындалады деген пікір толық ақталады. Бұл жағдайда студенттер, білім алумен қатар алған білімді тәжірибеде қолдану мүмкінділігімен құмартылады. Шет тілін үйретудегі кәсіби бағдар біздің білімгерлерге өз мамандығына еркін енуіне жағдай жасайды. 21 ғасыр ақпараттық технологиялар дәуірі болып табылады. Ақпараттық технологиялар біздің өміріміздің барлық саласында, сонымен білім беруде де кеңінен қолданылады. Мақалада шет тілін оқытудағы сапаны арттыру мақсатында компьютерлік технологиялар мен интернетті де қолдану мүмкіндіктері талданады.

Түйін сөздер: бәсекелес, жаңа әдістерді қолдану, жаңа технологиялар дәуірі, интернет – құралдар, білім беру кеңістігі.

УДК ОӘЖ. 338:796

СПОРТ САЛАСЫНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ МАРКЕТИНГ ҚЫЗМЕТІНІҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Искаков Т.Б.–*Қазақтың спорт және туризм академиясы*
6D010800 – Дене шынықтыру және спорт мамандығының 1-ші курс PhD докторанты,
taiyrzhan.iskakov@bk.ru
Ғылыми жетекші: **Кулбаев А.Т.**– *PhD докторы, Қазақтың спорт және туризм академиясының дене шынықтыру және спорттың теориялық негіздері кафедрасының аға оқытушысы,*
shirganak_aibol@mail.ru

Мақалада спорттық маркетинг қызметінің спорттық іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу кезеңінің негізгі бөлігі болып табылатыны және спорттық іс-шаралардың тиісті деңгейде өтуіне, қоғамның спортқа деген қызығушылығын арттыруда маркетинг қызметінің маңыздылығы анықталған. Сонымен бірге, спорттық іс-шараларды ұйымдастыруда инновациялық технологияларды енгізу қоғамның әлеуметтік сұранысы мен спорттық маркетинг қызметіне жауапты ұйымдардың ұсынысы арасында байланыстың төмен деңгейде екені айқын байқалады. Спорттық маркетинг қызметінің ерекшелігі анықталып, Қазақстандағы спорт мекемелері мен ұйымдарына спорттық маркетинг қызметінің инновациялық маркетингтік коммуникацияларын енгізу жолдары қарастырылды.

Тірек сөздер: спорттық маркетинг, бәсекелестік, уәждеме, қажеттілік.

Тақырыптың өзектілігі. Жыл сайын физикалық белсенділік пен спорт жоғары дәрежеде адамдардың күнделікті өміріне енуде, спорттық клубтар мен ұйымдардың саны жаппай көбеюде, спортқа қатысатын адамдардың саны артуда, бұқаралық ақпараттың спорттық құралдарының саны мен сапасы да өсуде. Экономикалық қатынастардың жаһандануы, адамдардың қозғалысы мен ақпарат алмасу еркіндігі жағдайында жарысқа баратын, жарысты теледидардан көретін, радиотрансляцияларды тыңдайтын немесе компьютерлік желілерге қосылатын спорт жанкүйерлерінің саны тұрақты түрде артып келеді. Сондықтан қазіргі уақытта спорттық маркетингті пайдалану аясы өте кең болып табылады.

Зерттеу мақсаты. Қазақстан Республикасының кәсіби спорт индустриясында маркетингтік коммуникациялардың тиімділігін арттыру бойынша теориялық әдістер мен тәжірибелік ұсыныстарды даярлау.

Зерттеу міндеттері. Маркетингтік қызметтің еліміздегі және шетелдердегі дене шынықтыру және спорт саласындағы жұмыс істеу қызметін салыстырмалы анықтау.

Зерттеу әдістері.

- бейне бақылау;
- спорттық маркетингтің ұйымдастырушылық әкімшілік әдістері;
- ғылыми-зерттеу, педагогикалық әдебиеттерге шолу;

Зерттеу нысаны. Тұрақты дамып келе жатқан, ерекшелігі зерттеуді және тиімді маркетингтік құралдарды қолдануды талап ететін Қазақстан Республикасы спорт индустриясының нарығы болып табылады.

Зерттеу қорытындыларының нақтылығы мен негізділігі.

Қазіргі уақытта көптеген елдерде киім мен өмір сүру стилінде «спорттық стиль» қалыптасқан, сымбатты тұлғалы немесе көрнекі бұлшықетті болу сәнді болып есептеледі. Адамдардың қажеттілігіне нарық та сәйкесінше жауап беруде: спорттық тауарлар мен қызметтер өндіруші фирмалар өздері ұсынатын өнімдердің түрлерін кеңейтіп, оның сапасын жақсартуда және де жаңа сұраныс қалыптастыруда.

Спорттық тауарлар мен қызметтерге деген жоғары сұранысты кәсіби спортшылар, жаттықтырушылар, клубтық және басқа да дене тәрбиелік-спорттық ұйымдар ұсынады. Тұтынушылық сұраныстың бұл бөлігі спорттық өнімнің сапасына, ыңғайлылығына және оны пайдаланудағы сенімділікке қойылатын талаптарының жоғары болуына байланысты аса ерекше [1].

Қазіргі спорттық нарықтағы қалыптасқан үрдістер жаппай сұраныспен бірге спорттық өнімдер мен қызметтерді өндірушілерді үлкен пайдамен қамтамасыз етеді, оны иелену үшін қатаң бәсекелестік күрес жүруде.

Бәсекелестік бизнестің барлық құраушыларында көрініс табады, кез келген ағаттық немесе қателік жібергенде өзі туралы еске салады – жарнамада, ғылыми-зерттеу жұмыстарында, бағаның қалыптасуында, сұранысты болжау және қалыптастыруда, өнімді өткізуде. Бәсекелес өндіруші фирмалармен және спорттық ұйымдармен үздіксіз күрес жағдайында бәсекелестік күресті тек нарық және нарықтық өзара байланыстар туралы қолданбалы сипаттағы ғылымдар кешенінен тұратын маркетингке жүгініп қана жеңуге болады [2]. Дәлірек анықтамада маркетинг (ағылш. market – нарық) – өнімді өткізуді қамтамасыз ету және пайданы барынша көбейтуге бағытталған фирманың өндірушілік және басқарушылық қызметін үйлестіру жүйесі.

Спорттық маркетинг жалпы маркетингтің өзіндік ерекше сипаттары мен ерекшеліктері бар құраушы бөлігі ретінде көрініс табады. Сондай-ақ, спорттық маркетинг аясына жанкүйерлер, демеушілер, спортшыларды сату-сатып алу, бұқаралық спорт, спорттық бизнес, салауатты өмір салты және басқалары сияқты ерекше объекттер мен қатынастар кіреді [3].

Спорттық маркетинг ғылым және тәжірибелік құрал ретінде спорттық тауарлар мен қызметтерді өндіру мен тұтыну айтарлықтай кеңейіп, клиенттер мен тауарды өткізуге деген бәсекелестік шиеленіскен XX ғ. ортасында қалыптаса бастады. Бұл кезеңде тұтынушылар үшін күрес өндіруші өз тауарын өткізуді тек маркетингтік іс-шаралар арқылы ғана қамтамасыз ете алатын сатыға жетеді. Ұсынылатын тауарлар мен қызметтерде таңдаудың кеңеюі себепті сатып алушылар талғампаз әрі таңдағыш бола бастады; олар өздері өндірушілерге өз шарттарын қоя бастады, керісінше емес. Осылайша, жиырмасыншы ғасырдың екінші жартысында көптеген өндіруші фирмалар мен кәсіби спорттық ұйымдар кәсіпорынның тұтынушылары, спорт клубының жанкүйерлері жемісті бизнестің бастапқы құраушыларының бірі екендігін, оларды тарту әрі ұстап қалу үшін маркетинг өте қажет екендігін айқын түйсінді.

Нарық жағдайында жұмыс істейтін кез келген коммерциялық кәсіпорынның немесе кәсіби спорт ұйымының басты мақсаты – пайда табу. Пайданы қалайша барынша көтеруге болады және ол үшін не істеу керек – бұл кез келген бизнестің ең негізгі мәселесі.

Пайда дегеніміз өнімді сату бағасы мен өндіріс шығыны арасындағы айырма екендігі экономикалық теориядан белгілі, яғни:

Пайда = (Баға – Шығындар) → max.

Келтірілген өрнектен көретініміздей, пайданы барынша көтеру үшін не өнімнің бағасын көтеру керек, не оны өндіру шығынын азайту қажет. Алайда мұнда екі аса маңызды жағдай бар:

- Біріншіден, бәсекелестік бағаны аса жоғары көтеруге мүмкіндік бермейді (егер ұқсасы жоқ жаңа тауар болмаса);
- Екіншіден, өндіруші фирма (немесе сатушы) шығынды кәсіпорын пайдамен жұмыс істей алмайтын болғанға дейін ғана тек белгілі бір шекке дейін азайта алады.

Жоғарыда айтылғандар, әрине, өндіруші фирма немесе спорттық ұйым баға белгілеудің немесе шығынды азайтудың теңбе-тең жүйесін құруы қажет емес дегенді білдірмейді. Алайда өткізудің кең нарықтары мен түрлі қажеттіліктерден тұратын қазіргі экономикада пайданы барынша көбейтудің басқа да жолдары бар. Мысалы, стадион жалпы пайдасын кіру билетінің бағасын жоғарылату есебінен емес, сату санын арттыру есебінен (яғни, айналым есебінен) көбейте алады. Сонымен қатар, спорттық өнімді өткізуді *қарқынды жарнама* арқылы, *тауарлар мен қызметтердің сапасын* арттыру арқылы, және де тұтынушыға *жаңа қасиеттермен жетілдірілген,* анағұрлым *жетілдірілген дизайнді,ұзақ уақытқа кепілдік* берілетін, анағұрлым *сәнді* немесе *беделдіөнім* ұсыну арқылы арттыруға болады.

Дегенмен жарнаманың қарқындылығын арттыру немесе өнімнің сапасын жақсарту бойынша іс-шаралардың механикалық жүзеге асырылуы пайданы барынша көбейту міндетін шешпейді. Қосымша жарнама және тауардың немесе қызметтің сапасын жақсарту бойынша шаралар елеулі капитал жұмсалымын талап етеді, ал, нәтижесінде, оның алынатын пайдамен салыстырғанда ақылға қонымсыз үлкен болуы мүмкін екені түсінікті. Басқаша айтқанда, дұрыс болып көрінген қағидаттарға дәлме-дәл еру спорттық ұйымды шығын мен банкроттыққа ұшыратуы мүмкін [4].

Мұндай қолайсыз жағдайдан қалай құтылуға болады? Өкінішке орай, мұнда әмбебап ереже жоқ. Тек маркетинг теориясы мен тәжірибесімен табылған, әрбір нақты жағдайда белгілі бір мөлшерде шығармашылық пен ізденіс енгізу қажет болатын танымал алгоритмдер бар. Осыған байланысты атап өтетін жайт: спорттық маркетинг – бұл ғылым, шығармашылық және ішкі түйсіктің қоспасы; бұл триаданы бөлуге және тек бір бағытта әрекет етуге деген кез келген талпыныстар сәтсіздікке ұшыратады.

Спорттық маркетингтің тәжірибелік міндеттерін шешудегі кешенді тәсілдің жақсы бір мысалын Германия мамандары қолданды. Берлиндік стадиондардың бірін қалпына келтіру кезінде футбол алаңының шөп төсемесін толығымен ауыстыру қажет болды. Шығындардың орнын жартылай болса да толтыру үшін шымдарды 13 см диаметрлік кішігірім шеңбер түрінде кесіп, оларды шыны түпқоймаларға салып, үстінен шөптің түсін бірнеше жылдарға сақтайтын әйнектей акрилді пластмассаны құйды. Нәтижесінде 5 мың кәдесый жасалып, футбол жанкүйерлеріне бір данасы 25 евродан сатылды. Сонымен бірге пенальти тебілетін жерлердің шөбі қымбатырақ болды және 130-150 евродан сатылды.

Сұранысты, қажеттілікті және уәждемені зерделеу

Спорттық ұйымның жемісті жұмысының маңызды шарты – оның тауарына сұраныстың болуы. Сұраныс дегеніміз не және ол неге тәуелді? Сұраныс – маркетингтің түйінді ұғымы, маркетингтік құралдардың үлкен бөлігі оны айқындауға және қалыптастыруға бағытталған.

Сұраныс – аса өзгермелі әрі болжануы қиын шама. Кейде ол кенеттен пайда болады және дәл солай тоқтап қалады. Кейбір жағдайларда ол жылдар, тіпті онжылдықтар бойы тұрақты болады. Кейде тұтынушы өзі де өзіне не керек екенін, неге сұраныс жасауға дайын екенін нақты айта алмайды. Мұндай жағдайда өндіруші бұл жұмбақты шешуі және нарыққа тұтынушы күткен өнімді ұсынуы керек. Тауар қажетті сәтте қажетті жерде болуы тиіс.

Сұранысты айқындау және оны басқару үшін спорт өнімдерін өндіруші фирмаларжәне спорттық ұйымдар сұраныстың психологиялық негіздерін, яғни қажеттілік пен уәждерді зерделейді. (5.1–суретті қараңыз).

5.1–сурет. Адам және оның қажеттіліктері

Қажеттілік – жеке тұлғаның бір нәрсенің қажет екенін сезінуі. Әрбір жеке адам өзінің қандай да бір қажеттіліктерін қанағаттандырғысы келгендіктен белгілі бір бағытта әрекет ете бастайды. Сонымен бірге қажеттіліктер, суретте көрсетілгендей, осы уақыттағы (жеке тұлғамен сезілетін немесе сезілмейтін) және нарықтың дамуы немесе сұранысты біреудің мақсатты бағытта қалыптастыруы нәтижесінде пайда болатын болашақтағы қажеттіліктер болып бөлінеді.

Адамның табиғатына қарай, алдымен анағұрлым маңызды, бірінші кезектегі қажеттіліктер қанағаттандырылады – тамақ, киім, баспана. Содан соң жеке тұлға анағұрлым жоғары деңгейдегі қажеттіліктерін қанағаттандыруға ұмтылады – қауіпсіздік, құрмет, өзін-өзі таныту, қандай да бір әлеуметтік топтың немесе спорт командасының құрамында болу.

Бірақ осы «түсінікті» қажеттіліктермен қатар адамның санасына уәж деп аталған кешенді себептер әсер етеді. Олар бізді бір нәрсеге талаптануға, сатып алуға, бір жерге баруға итермелейді. Яғни біздің мінез-құлқымыздың негізінде жатқан уәждеме саналы және санасыз, сезімтал, зияткерлік, мәдени және физиологиялық қажеттіліктердің белгілі бір кешенінің тұрақты түрде өзара ықпалдасуының нәтижесі болып табылады. Мұндағы уәждер бағыттары бойынша айтарлықтай түрлі – бірі адамдарды жасампаз, сындарлы қызметке қозғаса, ал екіншісі – керісінше, агрессивті әрі талқандайтын әрекеттерде көрініс табады.

Осылайша, мінез-құлық уәжі рационалды ой мен санасыз қозғаушы себептердің өзара әрекеттесуінің күрделі сипатында болады, нәтижесінде жеке тұлға кей кезде неге дәл осылай жасағанын өзі де жеткілікті түрде дәлелдеп түсіндіре алмайды. Сондықтан, сатып алудың шынайы себептері әрдайым саналы сипатта бола бермейді.

Мысалы, спорттық өнім өндіруші фирма тұтынушы қандай да бір кроссовканың түрін таңдағанда нені басшылыққа алатынын анықтамақшы болды. Маркетингтік сауалнамалар кезінде тұтынушылар

оларды тартатын әр түрлі себептерді атады, - кроссовкалардың түсі, олардың формасы, салмағы, табанының икемділігі, ұзаққа жарамдылығы, дизайні, қаптаманың көркем дайындалуы көрсетілді. Алайда анағұрлым мұқият зерттеуде тұтынушы кроссовканы қарағанда өзіне есеп берместен таңдалып жатқан аяқ киімнен шығатын иіске мән беретіні анықталды. Және де егер иіс жағымды болмаса, тұтынушы санадан тыс деңгейде кроссовкиді сапасыз деп бағалайды және соңында сатып алудан бас тартады. Осылайша, кроссовка сатып алғандағы маңызды фактор тіпті сауалнама кезінде де еске алынбаған санадан тыс әрекет болып шықты [5].

Өндіруші үшін бірінші кезектегі нәрсе оның әлеуетті клиенттерінің уәжін түсіну болып табылады. Өндіруші жеке тұлғаның тауарды өз қажеттіліктерінің тізіміне кіргізетінін немесе кіргізбейтінін шешетін ұғыну әрекетінен кейін орын алатын сатып алу әрекетіне ықпал ету үшін өзінің тауарының, қызметінің, қаптамасының, жарнамасының қандай болуы тиіс екені туралы ақпаратқа мүдделі. Сондықтан, сатып алу әрекеті бірқатар туындауға тиіс жағымды қабылдаулардан тұрады.

Адамды спортта не тартатынын түсінуге тырысып көрелік. Неге ол спорттық киім мен аяқ киім, спорттық жарыстарға билеттер мен абонементтер сатып алады, сүйікті командасының артынан түрлі елдер мен аймақтарға сапарға шығады және тіпті сырттай танымал спортшыларға ұқсағылары келеді?

Бірінші себебі, спорт – бұл сұлулық, қозғалыс, күш және сымбаттылық. Сұлулық ұғымына анықтама беру аса күрделі, - оның не екенін ешкім дәл білмейді; сұлу деп адамдарға өзінің сыртқы келбетімен ұнайтын және (немесе) оларды ішкі мазмұнымен тартатын объект есптеледі. Осылайша, сұлулық ұғымы бір жағынан субъективті, себебі әрбір адамның өзінің тұлғасына, өмірлік тәжірибесіне, мінезінің ерекшеліктеріне тәуелді өзіндік артықшылығы бар. Сонымен бірге сұлулықтың объективті құраушысы да бар, - адамдардың көпшілігіне дамыған бұлшықетті, ержүрек әрі мықты, сымбатты, көркем спортшылар ұнайды. Осыған байланысты көптеген адамдар оларға ұқсағысы келеді. Мұндай ықылас дене тәрбиесі және спортпен айналысуға, әрекет жасауға деген мықты ынталандыруға айналады.

Адамдарды дене тәрбиесі мен спортқа тартатын басқа маңызды себеп – бұл әділ әрі ымырасыз, белгілі бір ережелер бойынша күресу, ашық бәсекелестік мүмкіндігі. Бақталастық пен әділ бәсекелестік мүмкіндігі адамдарға өзін-өзі танытуға, қандай да бір спорт түрінде немесе қызмет аясында орнығуға және оларда шеберлік пен атақтың шыңына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Спорттағы маңызды уәждеме (әсіресе балалар және сауықтыру спортында) *денсаулықты сақтау* және *салауатты өмір салтын* жүзеге асыру болып табылады. Ата-аналардың басым көпшілігі өз балаларының спортпен айналысуға деген ықыластарына түсіністікпен қарайды, оларға осы бағытта жан-жақты қолдау көрсетеді. Ата-аналардың пікірі балалары үздік спортшы болмаса да, өз денсаулығының көрсеткіштерін міндетті түрде жақсартады деп түйінделеді.

Аға буын өкілдерінің уәждемесі біршама өзгеше. Көбінесе олар дене тәрбиесі және спортпен жоғары нәтижелерге қол жеткізу және спортта өзін-өзі таныту үшін емес, денсаулықтарын қолайлы деңгейде қалпына келтіру немесе сақтау үшін айналысады.

Соңғы жылдары жастар, орта буын өкілдері және ішінара аға буын өкілдері арасында уәждеменің маңызды факторы *спорттық стиль* болды. Спорттық киім, аяқ киім, спорттық стильде рәсімделген тұрмыстық бұйымдар сәнді болды. Сонымен бірге спорттық символика мен спорттың басқа да белгілері парфюмерия, ойыншықтар өндірісі, қол сағаттар және басқалары сияқты «спорттық емес» болып көрінетін салаларға да белсенді түрде ауысуда. Спорттық стиль мен спорттық тауарлардың сәнге айналуы спорттық индустрияны түпкілікті бұқаралық және қоғамдық өндірістің әлеуметтік маңызды саласына айналдырды.

Дене тәрбиесі және спортпен айналысудың тағы бір маңызды уәжі *қарым-қатынас*, өзі сияқты адамдармен спорттық ортада болу, олармен пікір алмасу, достық қатынастар орнату болып табылады. Сонымен қатар, көптеген адамдар үшін спортшылар санатына қосылу фактісінің өзі әлеуметтік топқа қосылу сияқты маңызды. Бұл жағдай олардың әлеуметтік беделін немесе жеке мәртебесін жоғарылатуы мүмкін.

Жанкүйерлер үшін анағұрлым маңызды уәж *демалыс*, *ойын-сауық* және *тілектес болу* қажеттілігі болады. Басқаша айтқанда, жанкүйерлер стадиондар мен спорт кешендеріне жақсы уақыт өткізу, өз эмоцияларын шығару, психологиялық күйзелістен арылу үшін келеді.

Мемлекеттің, кәсіпорынның және спорттық ұйымдардың уәждері туралы жеке айта кеткен жөн. Бұл құрылымдардың барлығы дене тәрбиесі мен спортты енгізуге және дамытуға мүдделі, себебі мұндай енгізу жұмысшылар мен қызметкерлердің еңбек өнімділігін арттырады, олардың зияткерлік және физикалық мүмкіндіктерін дамытады, дүниетанымын және қызығушылық аясын кеңейтеді.

Зерттеу қорытындысы. Қойылған міндеттерді шешуде біз жалпы спорт индустриясының барлық қырларын есепке ала отырып, білікті спорт маркетологтарының жетіспеуі мәселесіне кезігеміз. Мұнда шетелдік әріптестеріміздің тәжірибесін пайдалануымыз, үйрету әдістемесін алуымыз, семинарлар жүргізу

үшін әлемдік спорт маркетингінің «ұстаздарын» шақыруымыз және оларды ынтымақтастыққа шақыруды ескеруіміз қажет. Уақыт өте бұл шаралар отандық мамандардың жұмыс сапасының жақсаруына әкеледі.

Тек ірі спорттық форумдар мен жарыстарды алға тартып, жарнамалау арқылы облыс тұрғындарының арасында спортқа деген қызығушылықтың жоғары деңгейін ұстап тұру қиын. Халықтың барлық мақсатты бөлігін толықтай қамту үшін мұндай іс-шараларды барлық ұйымдастырушылық деңгейлерде дамыту қажет. Балалар спортын, әуесқой клубтарды, зейнет жасындағы тұрғындарға арналған түрлі спорттық іс-шараларды қолдау. Барлық санаттарды қамтып қана біз салауатты өмір салтына деген жалпы қызығушылық пен қажеттілік әсеріне қол жеткіземіз. Бірақ көлемді маркетингтік коммуникацияларды жүргізу үшін үлкен көлемде құралдар, соның ішінде қаржылық, қажет. Біз осы жағдайда бізге шығынды қаржылық базаны және шығынды төмендетуге, жүргізілетін маркетингтік коммуникациялардың тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін SMM, партизандық, вирустық маркетинг сияқты инновациялық маркетингтік коммуникацияларды пайдалануды ұсынамыз.

1 Вакалов Л.Г. Маркетинг в физической культуре и спорте: Учебное пособие для ин-тов физ. культуры // Краснодар: КубГАФК, 2003.

2 Томич М. Маркетинг в спорте. Рынок и спортивные продукты // М. Томич. - М.: МАФСИ, 2002.

3 Шитовой Н.А.Экономика физической культуры и спорта // Омск: СибГАФК, 1999.

4 Шааф Ф. Спортивный маркетинг: Теперь это не просто игра... = Sportsmarketing. Спонсорство. Радио и телевидение. Соглашения о поддержке. Проблемы спорт.сооружений. Менеджмент спортивного события. Лицензирование и торговля товарами // Ф. Шааф. Перс англ. - М.: "Филинь", 1998.

5 Кулбаев А.Т. Спорттық іс-шара ұйымдастыруда жарнама қызметінің маңызы // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы, №2(38). – Алматы, 2013 ж.

Резюме

Искаков Т.Б.– *докторант 1-го курса по специальности 6D010800–Физическая культура и спорт, taiyrzhan.iskakov@bk.ru*

Научный руководитель: **Кулбаев А.Т.** – *доктор PhD, старший преподаватель кафедры теоретических основ физической культуры и спорта, shirganak_aibol@mail.ru*

Роль маркетинговой деятельности в развитии спортивной сферы

В статье рассмотрены основные элементы, используемые в спортивном маркетинге при принятии решений управленческого характера. Проанализировано применение комплексных планов управления в контексте спортивного маркетинга. Проведен анализ использования теорий для повышения эффективности работы спортивного маркетинга. Также рассмотрены факторы, оказывающие влияние на модель спортивного потребительского поведения.

Ключевые слова: спортивный маркетинг, конкуренция, мотивация, потребность.

Summary

Iskakov T.B. – *1st cours doctoral candidate specialty of physical culture and sport, taiyrzhan.iskakov@bk.ru*

Scientific supervisor: **Kulbaev A.T.** – *doctor PhD, senior teacher of chair of theoretical bases of physical culture and sport, shirganak_aibol@mail.ru*

Role of marketing activity in development of the sports sphere

In article the basic elements used in sports marketing at decision-making of administrative character are considered. Application of comprehensive plans of management in the context of sports marketing is analyzed. The analysis of use of theories for increase of overall performance of sports marketing is carried out. The factors having impact on model of sports consumer behavior are also considered.

Keywords: sports marketing, competition, motivation, requirement

ӘОЖ: 378 (004)

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ақжолова А.Т. – *ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры*
e-mail: *aktoty_72@mail.ru*

Мақалада ақпарат, ақпараттық технология, ақпараттық-коммуникациялық технология, білімді ақпараттандыру, құзыреттілік, ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік сөздеріне анықтама беріледі. Елімізде білім беру саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгерген мамандарға деген сұраныстардың артуы, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланып қолдануда тек техникалық мамандар ғана даярланып қоймай, қолдану салалары мен ауқымдарына байланысты ақпараттық мәдениеті жоғары мамандарды даярлау, болашақ мамандардың кәсіптік, ақпараттық бағыттылығын қалыптастыру өзекті болып отырғанмәселелер қозғалады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар адам іс-әрекетінің барлық салаларына енуімен қоса, біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігі болып табылатындығы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарын пайдалану әр түрлі ақпараттың түрлерімен жұмыс істеу үдерісін тездететіндігі және жеңілдететіндігі қарастырылған. Бұл құзыреттілікті меңгеру, бір жағынан, уақыт талабына сай келуі, екінші жағынан, білім беру салаларын кіріктіру үшін ресурстар мен техникалық құралдарды өзге оқу пәндерді оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа құралы ретінде пайдалануы, болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыруда ие болатын дағдылары, мамандардың кәсіби, білікті, құзыретті, ізденімпаз, жаңашыл маман болуына әсерін тигізуі көрсетілген. Сондай-ақ, болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастырудың маңызы қарастырылады.

Тірек сөздер: білім мазмұны, ақпарат, ақпараттық технология, ақпараттық-коммуникациялық технология, білімді ақпараттандыру, құзыреттілік, ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2050 жылғы стратегиясында: «Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де, тиімді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек», - деп атап көрсетті [1]. Бұл қазіргі жастардың, яғни болашақ мамандардың барынша білім алып, оқуына жағдай жасалынып жатқанын көрсетеді.

Еліміздің білім беру саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгерген мамандарға деген сұраныстардың артуы мен оларды даярлаудағы кәсібилігінің, ақпараттық білімділігі мен қабілеттілігінің, біліктілігінің қазіргі талаптарға сай болуын қамтамасыз ету өте үлкен маңызды жұмыстарды атқаруда.

Қазіргі кезде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың келуімен бірге білім берудің қуатты құралы пайда болды. Ал ақпарат мәліметтерін жинау, сақтау және өңдеу жұмыстарын автоматтандыру арқылы қоғамның интеллектуалдық деңгейін бірнеше есеге жоғарылата алды. Сонымен бірге, адамзатқа әлемдік ақпарат дүниесіне кіру, одан тез арада және қажетті түрде деректер алу жеңілдеді. Осындай мүмкіншілікке байланысты білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға мүмкіндік туғызу қажет және соған сәйкес болашақ мамандарды құзыретті маман ретінде қалыптастыру керек.

Демек, қазіргі таңда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланып қолдануда тек техникалық мамандар ғана даярланып қоймай, қолдану салалары мен ауқымдарына байланысты ақпараттық мәдениеті жоғары мамандарды даярлау, болашақ мамандардың кәсіптік-ақпараттық бағыттылығын қалыптастыру өзекті мәселеге айналып отыр.

Отандық тәжірибелерде ғалымдар Е.Ы. Бидайбеков, Ж.А. Қараев, С.М. Кеңесбаев, С.Ә. Әбдіманапов, Б.Б. Баймуханов, Д.М. Жүсібалиева, С.Кариев, С.Ю. Карпова, С.С. Кунанбаева және т.б. сынды ғалымдар өз еңбектерінде барлық оқу пәндерін зерттеуде ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолданудың нәтижелігін көрсеткен.

Ақпарат – бұл ақпараттық процесс барысында түзілетін қозғалыстағы объект [2].

Сонымен, ақпарат дегеніміз қоршаған орта құбылыстары мен нысандарының қасиеттері мен қалпы туралы мәліметтер.

Қазіргі ақпарат көздері – компакт дискілер мен қуатты процессорлар құрамына мәтіндік ақпарат, мультипликация, фото, бейне, модельдеу, дыбыстық сүйемел ететін жаңа сапалы бағдарламалар жасауға мүмкіндік береді. Көптеген жобаға қатысушылар эксперименттер өткізіп, зерттеу нәтижелерімен алмасады, электрондық почта бойынша бірлескен талдау жұмыстарын жүргізеді. Мұндай жобалар қазірдің өзінде бірнеше жыл бойына экология саласында жүзеге асырылуда, бірақ оларды арнайы пәнді, информатиканы оқытуда пайдаланудың да келешегі мол. Көптеген мектептердің мұғалімдері мен оқушылары ортақ мәселелерді бірлесе шешуге және зерттеу нәтижелерімен алмасуға мүмкіндік алған. Олар ақпаратты мәтіндер, графиктер және сандық мәліметтер күйінде жөнелте алады. Сонымен, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың өркендеуіне байланысты оқу үдерісінде түрлі көрнекілік құралдармен толыға бастады.

Біздің пайымдауымызша, *ақпарат – жалпы тұрғыда нақты деректер мен олардың арасындағы тәуелділіктер жиыны.*

Сонда қоғам ақпарат арқылы өзін-өзі танып, біртұтас жүйе ретінде қызмет атқара алады.

Ақпаратқа нақты анықтама беру ғылымдағы күрделі мәселенің бірі болып келеді. Кибернетикалық тұрғыда ақпарат деп деректер, мәлімет, хабар туралы бастапқы хабарлау ұғынылады. Кибернетика ақпарат ұғымын адам сөзі мен коммуникацияның басқа да формалары аясынан шығарып, кез келген түрдегі мақсатты түрде бағытталған жүйелермен байланыстырады. Ақпарат үш түрлі формада көрінеді:

- биологиялық (биоток, генетикалық механизм байланыстары);
- машиналық (электр тізбегіндегі сигналдар);
- әлеуметтік (қоғамдық жүйедегі білім «қозғалысы»).

Жасанды интеллектіге байланысты түсіндірме сөздікте ақпаратты нақты деректер мен олардың арасындағы байланыс туралы білім жиыны деп, екіншіден есептеу техникасында берілген келісім арқылы белгілі бір деректер қорына ғана қатысты, ЭЕМ-ге енгізілетін, оның жадында сақталатын, өңделетін әрі пайдаланушыларға берілетін мазмұн екеніне акцент жасалады.

Ақпараттық технология – белгілі бір міндеттерді орындау бойынша әрекет сызбасы және оның техникамен қамтылуы. Интернет желісінде және компьютерде жұмысты жеңілдету үшін пайдаланылады. Ақпаратты тарату, өзгерту, сақтау, жинақтау үшін құрал ретінде қолданылады [3].

Ақпараттық-коммуникациялық технология – белгілі бір күткен нәтижені алу үшін ақпаратты қолдану, тапсыру, сақтау, өңдеу, автоматтандырылатын әдістер, амалдар, құралдар жиынтығын көрсететін информатиканың ғылыми аясындағы қолданбалы бөлігі [4].

Білімді ақпараттандыру – Интернетке қосылумен, электрондық оқулықпен мектепті компьютерлермен жабдықтауымен ғана шектелмейтін көпдеңгейлі күрделі үдерісі. Қазіргі таңда техникалық құралдарды қолданудың мазмұндық жағын қарастыру және дамыту қажет. Техникамен қамту ақпараттандыру үдерісінде маңызды іс болып табылады [4].

Қоғамды жаппай ақпараттандыру процесі, оның технологиялық ресурсын анықтайтын адамзаттың капиталы мен білімінің, яғни мемлекеттің стратегиялық қорының қайнар көзі, бұл мәселе білім беру бағытын қайта қараумен байланысты. Сондықтан да халықаралық қауымда тиісті орын алуға ұмтылған әрбір мемлекет, ешуақытта білімге және ақпараттық-коммуникациялық қоғам құруға арналған бағыттан бас тартпауы керек.

Білімді ақпараттандыру үдерісінің қарқынды дамуына байланысты соңғы онжылдықта ақпараттық-коммуникациялық технологиялар екпінді өсуде. Қоғамды ақпараттандыру жаңа есептеу технологиялары мен ақпараттарды жіберу құралдары негізінде ақпаратты жіберу, алу, жинақтау, өңдеу және сақтау әдістерін жаппай енгізу болып табылады. Адам іс-әрекетінің барлық салаларында ойдың дамуына ықпал ету, есептеу әдісін талап ететін міндеттерді шешу жаңа білім мен әдістерді жинауда маңызды үдеріс болып табылады. Есептеу үдерісі ғылыми, әлеуметтік, ішкі жетістіктер мен өнертабыстар, оның ішінде медицина, экономика және білім негіздерінде құрылады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар адам іс-әрекетінің барлық салаларына енуімен қоса біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігі болып табылады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарын пайдалану әртүрлі ақпараттың түрлерімен жұмыс істеу үдерісін тездетеді және жеңілдетеді.

Құзыреттілік ұғымы белгілі бір сала бойынша жан-жақты хабардар, білгір, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығара алу, - дегенді білдіреді [5].

Құзыреттілік – маманның жеке тұлғасының білімдері мен біліктіліктерінің, қасиеттерінің, ішкі психикалық жағдайының күрделі жүйесі: оның кәсіби-педагогикалық міндеттерді шешу барысында кездесетін дамыту жұмыстарын жүргізуге даярлығы.

Ақпараттық-технологиялық құзыреттілік – бағдарлай, өздігінен іздей білу, талдай, таңдай, өзгерте, сақтай білу, білім мен ақпаратты ақпараттық технологиялар мен техникалық объектілердің көмегімен жеткізуді жүзеге асыра білу және интерпретациялау білігі [6].

Біздің пайымдауымызша, *ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік* – қарым-қатынасқа, байланысқа түсе отырып ақпаратты қабылдау, сақтау, өңдеу және тарату білігі.

Бірнеше елдерде білім берудің басым бағыттарының бірі болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады. Болашақ мамандардың бұл құзыреттілікті меңгеруі, бір жағынан, уақыт талабына сай келеді. Ал екінші жағынан, білім беру салаларын кіріктіру үшін ресурстар мен техникалық құралдарды өзге оқу пәндерді оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа құралы ретінде пайдаланады. Ақпарат көлемінің екпінді өсуі мен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты ауқымды ақпараттар ағымында оқушыға бағыт таба білу

дағдысын қалыптастыру және күнделікті өмірде, оқыту үдерісінде, келешектегі еңбек қызметінде әртүрлі мәселелерді шешуде жаңа технологияларды тиімді пайдалану қажет. Сонымен қатар, оқушылар ақпаратты пайдалануда этикалық және құқықтық нормаларды ескере отырып сақтауы маңызды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар ғасыры адамдар арасында, жаңа идеяларды талқылауда, тәжірибе алмасуда, мәдениеттер мен қауымдастықтарда іскерлік қарым-қатынастарға үлкен мүмкіндік бере отырып, «қашықтық» ұғымын өзгертті.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол. Жедел дамып отырған ғылыми-техникалық прогресс қоғам өмірінің барлық салаларын ақпараттандырудың ғаламдық процесінің негізіне айналды. Ақпараттық технологиялық дамуға және оның қарқынына экономиканың жағдайы, адамдардың тұрмыс деңгейі, ұлттық қауіпсіздік, бүкіл дүниежүзілік қауымдастықтағы мемлекеттің рөлі тәуелді болады. Тұтас дүние қалыптастыру мен қоғамдастықтар, жеке адам мен бүкіл дүниежүзілік қоғамдастықтың өмір сүруі үшін жаңа жағдайларды қамтамасыз етуде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар маңызды рөл атқарады. Білім беру саласында электрондық байланыс жүйелерінде ақпарат алмасу интернет, электрондық пошта, телеконференция, телекоммуникациялық жүйелер арқылы іске асырылуы керек.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны пайдалану жөніндегі қызметтің мақсаты:

1) үйренушінің шығармашылық әлеуетін дамыту; коммуникативтік әрекеттерге қабілетті болуды дамыту; сараптамалық-зерттеу қызметі дағдыларын дамыту; оқу қызметі мәдениетін дамыту;

2) оқу-тәрбие үдерісінің барлық деңгейлерін қарқындандыру, оның тиімділігі мен сапасын арттыру;

3) қазіргі қоғамның ақпараттануымен байланысты пайда болатын әлеуметтік тапсырысты өткізу.

«АКТ» пәні ақпараттық технологиялар құралдарын пайдалана отырып, басқа білім беру салаларынан және өмірден алынған міндеттерді шешу үшін оқу үдерісінде практикалық дағдыларын дамытуға көп уақыт беруді көздейді.

Үлкен көлемді ақпараттармен жұмыс істеу мақсатында аталған пәнді оқыту болашақ мамандардың логикалық, алгоритмдік, жүйелік және сыни бағалау тұрғысынан ойлау қабілеттерін қалыптастыруына және дамуына ықпал етеді.

Болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың маңыздылығы маманның жеке тұлғасы мен оның қызметіне деген объективті талаптарымен сипатталады. Педагогтың кәсіби құзыреттілігі, оның өзіне деген сенімділігінен, кәсіби қызметте өзін-өзі көрсетуінен байқалады.

Қазіргі заманда ақпараттық техника мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қоғамның барлық саласында қолдануда. Сондықтан қоғам маманның кәсіптік даярлығымен қатар ақпараттық-коммуникациялық даярлығын қажет етеді. Болашақ мамандардың кәсіби қызығушылығы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы қалыптасады деп ойлаймыз, себебі:

- ақпараттық-коммуникациялық технологиялар болашақ маманның ой-өрісін кеңейтіп, жүйелі комбинаторлық ойлау қабілетін күшейтеді;
- танымдық, тапқырлық, шапшаңдық қасиеттерін қалыптастырады;
- шығармашылыққа жол береді;
- өз бетімен жұмыс жоспарын жасай білуге үйретеді;
- ұжымдық жұмыс жасай біледі және оған талап қоя біледі;
- электронды оқулықтарды оқи отырып, пәнге деген ынтасы, қызығушылығы арта түседі;
- өз мамандығының қажетті салаларын меңгереді [7].

Болашақ маманның ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігі ретінде біз оның өз пәнін оқытуда жоғарырақ нәтижелерге жету үшін ақпараттық технологиялар көмегімен педагогикалық инновацияларды пайдалану қабілетін ұғынамыз. Ақпараттық құзыреттілік технологиялық ойлаудың жалпыланған іскерлігі арқылы көрініп, мұғалім бойында аналитикалық, болжау, жобалау мен рефлексивті іскерліктерінің болуын байқатады. Технологиялық ойлау дегеніміз – педагогикалық қызметте туындап отыратын мәселе негізін ажырата отырып, мультимедиалық технологиялар көмегімен оны шешудің тиімді жолдарын таба білу.

Қазақ халқының көрнекті ағатушысы А.Байтұрсынов мұғалімнің жеке тұлғасы туралы мәселені көтере отырып, «жақсы мұғалім мектепке жан кіргізетін... Мұғалім нашар болса, сайлы мектепте отырып сабақ бере алмайтынын» айтты. Сондай-ақ ол мұғалімдерге қойылатын талаптарды тұжырымдады: «Бала оқытуын жақсы білем деген адам, әуелі балаларға үйрететін нәрселерін өзі жақсы білерге керек, екінші, баланың табиғатын біліп, көңіл сарайын танитын адам боларға керек» [8].

Болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру барысында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану ойлау, шығармашылық әрекеттерінің жаңа формаларын туғызады. Сондай-ақ, мұны адамның психикалық үдерістерінің даму үдерісі ретінде де қарастыруға болады. Осыған сәйкес, болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыру мамандардың кәсіби, білікті, құзыретті, ізденімпаз, жаңашыл маман болуына әсерін тигізеді. Болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыруда ие болатын дағдыларын келесі кестеде келтірдік (Кесте 1).

Кесте 1 – Болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыруда ие болатын дағдылары

Болашақ мамандардыңақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыруда ие болатын дағдылары			
ақпараттық-комуникациялық технологиялар құралдарын пайдалана отырып ақпаратты іздеу, жинақтау, өңдеу, сақтау және әртүрлі формаларда жіберуді іске асыру	әртүрлі программалық қосымшаларды пайдалана отырып, нақты жүйелер мен оқиғалардың моделін өңдеу, талдау және түрлендіру, сонымен қатар өз ойларын іске асыру	кездескен түрлі тапсырмалар орындау арқылы өз логикалық, алгоритмдік, жүйелік және сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамыту	бір-бірімен сөйлесу, ақпаратпен алмасу және өзара жұмыс істеу мақсатында АКТ құралдарын пайдалану

Болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық дайындығының қалыптастырылуының маңыздылығы теориялық оқу және дидактика, тәрбие теориясы мен тәлімдік жұмыс әдістемесі бағытындағы зерттеу жұмыстарының нәтижелері арқылы көрінуде.

Қорыта айтқанда, қазіргі заманда болашақ мамандардың ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін қалыптастыру «оқып үйрену» және өздігімен жұмыс істеу, қызығушылығы бар, сенімді, жауапты және зияткерлі тұлға болу қағидасы білім берудің басым бағыттарына әкеледі.

1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2050 жылғы стратегиясы. – Астана, 2012.

2 Кеңесбаев С.М. Жоғары педагогикалық білім беруде болашақ мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білуге даярлаудың педагогикалық негіздері // Түркістан, 2006, – 314 б.

3 Ахметова Г.К., Мұхамбетжанова С.Т., Толықбаева Ғ.Н. Педагогтардың АКТ-ны қолдану арқылы құзырлылығын қалыптастыру бойынша портфолио. – Алматы, 2012. – 30 б.

4 Сарбасова Қ.А. Инновациялық педагогикалық технологиялар негізінде бастауыш сынып мұғалімдерінің даярлығын жетілдіру. – Қарағанды, 2005. – 144 б.

5 Мулдабекова К.Т. Ақпараттық технологиялар арқылы болашақ мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. – Алматы, 2014. – 161 б.

6 Амирова А.С. Ғылым мен бастауыш білімнің қазіргі мәселелері. – Алматы, 2015. – 390 б.

7 Устемиров К., Шаметов Н.Р., Васильев И.Б. Профессиональная педагогика. – Алматы, 2005. – 432 с.

8 Әбділдабек А. А.Байтұрсынов бастауыш мектеп мәселесі хақында //Бастауыш мектеп. – 1992. – №3. – Б.3-6.

Резюме

Акжолова А.Т. – *к.ф.н, профессор КазНПУ им. Абая*

Важность формирования информационно-коммуникационной компетентности у будущих специалистов

В статье дается определение словам: информация, информационная технология, информационно-коммуникационная технология, информатизация образования, компетентность, информационно-коммуникационная компетентность. В статье рассматриваются такие актуальные вопросы как: возрастание спроса специалистов, владеющих

знаниями в области информационно-коммуникационных технологий в сфере образования; подготовление к применению информационно-коммуникационных технологий в использовании не только у технических специалистов, но и у будущих профессиональных специалистов с высокой информационной культурой; формирование профессиональной и информационной направленности у будущих специалистов в стране. Так же оповещается, что информационно-коммуникационные технологии в деятельности человека являются неотъемлемой частью нашей повседневной жизни, включая проникновение во все сферы информационно-коммуникационных технологий, использование различных средств позволяет работать сразными видами информации, а также облегчает и ускоряет данный процесс. Так же указаны навыки в формировании информационно-коммуникационной компетентности у будущих специалистов, которые оказывают влияние быть профессиональным, квалифицированным, компетентным, талантливым специалистом; освоение компетентности, с одной стороны, соответствует требованиям времени; с другой стороны, использование информационно-коммуникационных технологий в качестве новых средств в обучении учебных дисциплин для интеграции ресурсов и иных технических средств в сфере образования. А также рассматривается важность формирования информационно-коммуникационной компетентности у будущих специалистов.

Ключевые слова: обновленное содержания знания, информация, информационная технология, информационно-коммуникационная технология, информатизация образования, компетентность, информационно-коммуникационная компетентность.

Summary

Akzholova A.T. – *k.f.s, associate professor, KazNPU named after Abai*

The importance of the formation of information and communication competence of future specialists

In article is given definition to words:information, information technology, information and communication technology, informatization of education, expertise, information and communication competence. The article excited topical issues: the increase in demand professionals who own information and communication technologies in education, prepared for the use of information and communication technologies in the use of not only technical specialists, but also the future professionals with high information culture, the formation of professional and information orientation in future specialists in the country.Also is notified that the information and communication technology in human activity is an integral part of our everyday life, including penetration into all areas of information and communication technologies; the use of different tools simplifies and speeds up the information and views set out in the work process. Also were listed skills in the formation of information and communication competence of future professionals, to influence to be a professional, qualified, competent and talented specialists, development of competence, on the one hand, meets the requirements of the time, on the other hand, the use of information and communication technology as a new tutorials of learning disciplines to integrate resources and other technical devices in the field of education. And also discusses the importance of the formation of information and communication competence of future specialists.

Keywords: renovated contents of knowledge, information, information technology, information and communication technology, informatization of education, competence, information and communication competence.

ӘОЖ 378.013.42

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ТАБЫСТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУДЫҢ ДИАГНОСТИКАСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Үсенова А.М. – *PhD докторант,*
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Мақалада болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерінің әлеуметтік табыстылығын дамытудың диагностикаларының теориясына қысқаша шолу жасалып, әдістемелері берілген. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің қоғамдағы табыстылығы оның әлеуметтік табиғатымен, оның мәнді бастауымен байланыстылығы туралы айтылған. Жүргізілген диагностикалау жұмыстары мен қортынды нәтижелеріне талдау жасалған. «*Тұлғаның әлеуметтік табыстылығын дамытудың негіздері*» атты арнайы курс бағдарламасын әзірленіп, қолданысқа ұсынылған.

Кілт сөздер: әлеуметтік табыстылық, диагностика, мотивациялық іс-әрекет, эксперимент әдістеме.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында «әлеуметтік, саяси-мәдени жағдайларға кеңінен талдау жасап, болашақ кәсіби мамандарын даярлау үдерісінде сапалы кәсіптік білім беру көкейкесті мәселелердің бірі» - деген пікіріне сүйенсек, қарастырылып отырған мәселенің өзектілігі арта түседі [1].

Әдебиеттер талдауы көрсеткендей, біздің зерттеуімізге қатысты бастауыш сынып мұғалімдерін дайындаудың жалпы мәселелері Ресей ғалымдарының (К.Абдуллаев, С.И. Волкова т.б.) еңбектерінде зерттелінсе, ал бастауыш білім берудің әдіснамалық, технологиялық, дидактикалық және әдістемелік аспектілері Қазақстандық ғалымдар: Қ.Аймағамбетова, С.Р. Рахметова, Ә.С. Әмірова және т.б. еңбектерінде қарастырылған [2]

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге сүйенсек, әлеуметтік табыстылық психология және педагогика ғылымының әлі де толық зерттелмеген саласы. Адамның қоғамдағы табыстылығы оның әлеуметтік табиғатымен, оның мәнді бастауымен байланысты. Тұлғаның дамуы оның қоғаммен әрекеттестігін көрсететін өмірдің екі өзара байланысты жақтарының динамикалық тепе-теңдігінде мүмкін: социумға енуі және одан оқшауланы, яғни қоғаммен бірге болуы және өзінің әрекетімен бөлінуі, мойындалуы. Сондықтан осы екі бағыт арасындағы қарама-қайшылық тұлғаның әлеуметтік табыстылығының әлеуметтік-психологиялық көрсеткіштерін айқындайды. Бұл болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әлеуметтік табыстылығын дамыту мәселесін өзектендіреді.

Аталмыш мәселе бойынша, эксперименттік-тәжірибе жұмыстары Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде іс-тәжірибелік сынақтан өткізілді.

Зерттеу бойынша эксперименттік - тәжірибе жұмыстары ұйымдастырылып, экспериментке Абай атындағы ҚазҰПУ және Алматы университетінің «Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі» мамандығының студенттері қатысты.

Анықтау экспериментінің мақсаты – жоғары оқу орны жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімі ретінде студенттердің әлеуметтік табыстылығының алғашқы мәліметтеріне сүйене отырып, дамытудың жолдарын анықтау, сонымен бірге болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің әлеуметтік табыстылығын дамыту моделінің үш компоненттері *(мазмұндық, мотивациялық, іс-әрекеттік)* бойынша студенттердің әлеуметтік табыстылық деңгейлерін (жоғары, орта, төмен) айқындау болып табылады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері-студенттердің әлеуметтік табыстылығын дамытудың диагностикасын ұйымдастру барысында біз төмендегідей әдістемелер кешенін пайдаландық:

- тұлғаның табысқа жетудегі түрткісін диагностикалау» әдістемесі (Т.Элерс) [3];
- «Шығармашылық ойлау» тесті, шығармашылық белсенділік деңгейін диагностикалау, яғни жеке тұлғаның шығармашылық диагностикасы (Е.Е.Туник) [5];
- тұлға құрылымының мотивациялық диагностикасы (В.Э.Мильман) [4].

Эксперименттік – тәжірибелік зерттеу барысында оқудан тыс әрекетте әлеуметтік табыстылығының құраушылары ретінде өзінің табысқа жету құндылығы мен мотивациясын қалыптастыруға әсерін зерттеу мақсатында студенттермен сауалнама жүргізілді.

Т.Элерстің «Тұлғаның табысқа жетудегі түрткісін диагностикалау әдістемесі».

Бастауыш оқыту педагогикасы мамандығының II курс студенттеріне (6 студент), педагогика және психология мамандығының, орыс бөлімінің III курс студенттеріне (32) және сонымен қатар II курс студенттері (23) мен магистратура бөлімінің студенттеріне (26) жауап парағы мен нұсқаулық ұсынылды. Онда берілген 41 сұрақтың әрқайсысына "ИЯ" немесе "ЖОҚ" деп жауап беру қажеттілігі түсіндіріліп, студенттердің жауап парағы сауалнаманың кілтімен тексеріледі: "Иә" жауабына 1 ұпайдан мына реттік нөмірдегі сұрақтарға қойылып, барлығы қосылады: 2–5, 7–10, 14–17, 21, 22, 25–30, 32, 37, 41 және "жоқ" - келесі: 6, 13, 18, 20, 24, 31, 36, 38 және 39. 1, 11, 12, 19, 23, 33–35 және 40 сұрақтарының жауабына қосылмайды. Барлық ұпайлар саны қосылады. Табысқа деген мотвацияның интерпретациясы (Элерс тестінің нормасы): Ұпайлар саны жоғары болған сайын, табысқа деген мотивация жоғары болады. 1 ұпайдан 10 ұпайға дейін - табысқа деген мотивацияның төмендігі; 11 ұпайдан 16 ұпайға дейін - табысқа

деген мотивация деңгейі орташа; 17 ұпайдан 20 ұпайға дейін - табысқа деген мотивация деңгейінің аса жоғарылығы; 21 ұпайдан жоғары - табысқа деген мотивацияның тым жоғарылығы. Студенттердің басым көпшілігінің табысқа деген мотивацияның төмендігі байқалды (жауаптары бойынша 10-11 ұпай жинаған).

Студенттер жауаптарына Т.Элерс сауалнамасының кілтіне сәйкес талдау жасап, оны төмендегі кестеде көрсеттік.

Кесте -1. Т.Элерс сауалнамасының нәтижесі

Р/с	Мамандық атауы	Студент саны	Курс, тобы, бөлімі	Мотивация деңгейі –орташа (пайыздық көрсеткіші)	Мотивация деңгейі – жоғары (пайыздық көрсеткіші)
1	Бастауыш оқыту педагогикасы	6	II курс, қазақ бөлімі	47%	23%
2	Педагогика және психология	23	II курс, қазақ бөлімі	45%	25%
3	Педагогика және психология	32	III курс, орыс бөлімі	65%	25%
4	Педагогика және психология, дефектология, бастауыш оқыту (магистратура)	26	I курс, қазақ бөлімі	73%	27%

Келесі әдістеме - Тұлға құрылымының түрткілік диагностикасын анықтау болды (В.Е.Мильман). Әдістеме тұлғаның жалпы және шығармашылық қабілетіне, қарым-қатынасына, әлеуметтік статусына және т.б. кейбір ұстанымдарына әсер етеді. Тұлғаның бағыттылығына және жұмысына қатысты сұрақ-жауап құрастырылады.

Нұсқаулықта: Сіздің өмір салтыңызға және өмірлік ұстанымдарыңызға қатысты 14 дәлел көрсетілген. Берілген сұрақта 8 нұсқа бар (а,б, в, г, д, е, ж, з). Мақұлданған жауаптың тұсына келесі көрсетілген белгіні қойыңыз (+) келісемін, (=) әрқалай, (-) жоқ, (х) келіспеймін, (?) білмеймін. Әрбір көрсетілген 1-ден 14-ке дейінгі сұрақтарға ұзақ ойланбай тезірек жауап беруге тырысыңыз. Жауап қате белгіленбеуін қадағалаңыз делінген.

В.Е. Мильман ұсынған тұлғаның мотивациялық диагностикасын анықтау үшін педагогика және психология мамандығының II курс (32 студент) студенттерінен тест алынды.

Нәтижелерді өңдеу және интерпретациялау. Сыналушының жауаптары баллмен көрсетіледі «+» - 2 балл, «-» - 1 балл , «=» немесе «?» - 0 балл. Баллдар шкала бойынша бағаланады: өмірлік қолдау (ө), жайлылық (ж), әлеуметтік жағдай (ә), қатынас (к), жалпы қызмет (жқ), шығармашылық қызмет (шқ), әлеуметтік пайда (әп). Сосын график құрылады (мотивациялық профиль). Егер сыналушы шкала бойынша (жқ), (шқ), (әп) жоғары балл жинаса, демек онда «қызметтік» тұлғаның мотивациялық профилі, ал егер шкала бойынша одан жоғары балл жинаса ө, ж, ә, жқ (немесе басқа шкаламен тең жағдайда) демек тұлғаның күнделікті мотивациялық профилі көрініп тұр.

Кілт: Өмірлік қолдау – жауабы: 1аб, 2а, 3а, 4е, 5а, 6з, 8а, 10д, 11а, 12а

Жайлылық – жауабы: 1е, 2г, 7в, 8в,з, 9в,г,е, 10г, 12д,е

Қатынас – жауабы : 1в, 2д, 3в, 4б,в, 7б,з, 8б,г, 9д,з,10а, 11г, 12в

Жалпы қызмет (жқ) – жауабы: 1г,з, 4а,г, 5з, 6а, 7д, 9б, 10в, 12з

Шығармашылық қызмет (шқ) –жауабы: 1ж,з, 2е,ж, 3ж, 4д, 5д,е, 6е, 7е,ж, 8д,ж, 10ж, 11з, 12г.

Әлеуметтік пайда (әп)– жауабы: 1д, 2з, 3г,д, 4в,ж, 5г,ж, 6ж, 8е, 9ж, 10б,е, 11е,ж, 12ж.

Бұл шкаладағы балл қосындысы жеке тұлғаның жұмысқа бағыттылығын сипаттайды.

Мысалы, педагогика және психология мамандығының II курс студенті Н. сауалнама нәтижесін талдар болсақ, «Өмір әрекетінде қандай ұстанымдарды ұстану қажет?» деген сауалға «Ең бастысы – денсаулық. Өзін және жүйке жүйесін сақтау» деп жауап берген. Жұмыс әрекетінде жұмыс – бұл өмір сүрудегі қажеттілік деген ұстанымды ұстанса, бос уақытымда орын алатын жағдайлар: демалыс, қызығушылық деп көрсетсе, ал жұмыс уақытында орын алатын жағдайлар: қосалқы, табыс табу жұмыстары деп көрсеткен. Сонымен қатар, студент Н. демалыс уақытында көңіл көтергісі келетіндігін, егер жұмыс уақытын жоспарлауға мүмкіндік берілсе, онда білімді жетілдіретіндігін және көбіне ортақ таныстары бар ортада болғысы келетіндігін атап көрсеткен. Сәтсіздікке ұшыраған қателіктерін түсінуге тырысады және қазіргі уақыттағы жеткен жетістіктері: басқаларға қажет екенін сезінеді.

Студенттің жұмысқа бағыттылығын сипаттау үшін жоғарыда көрсетілген сауалнаманың кілтімен нәтижелерді өңдейміз. Өмірлік қолдау, жайлылық, қатынас шкаласы бойынша студент жоғары балл жинап, демек тұлғаның күнделікті мотивациялық профилі жоғары.

Сондай-ақ, осы негізде студенттердің әрбір жауабын жеке талқылап, күнделікті немесе қызметтік мотивациялық профилін анықтадық.

Нәтижесінде 32 студенттің 7 студентінің, яғни күнделікті мотивациялық профилі жоғары болса, ал 12 студенттің, қызметтік мотивациялық профилі төмен екендігі анықталды.

Келесі сауалнама мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу, педагогика және психология, бастауыш оқыту педагогикасы мамандықтарының магистратура бөлімінен (26 магистрант), педагогика және психология мамандығының I курс (25 студент), II (33 студент), бастауыш оқыту педагогикасы мамандығының I курс (25 студент) және III курс (4 студент) студенттерінен алынды. Сауалнама 18-27 жас аралығында жүргізілді. Студенттерге оқу жылында орын алған факторларды белгілеулерін сұрадық. Сауалнама сіздің оқуыңызда табысқа жетуіңізге өз үлесін қосқан және сіздің табысқа жетуіңізге не кедергі болды деген факторлар негізінде құралған. Табысқа жетуге үлес қосқан факторлар: еңбек жағдайы, ыңғайлы кесте, үйден қашықта жүретін жұмыс, менің тәртібім, өз жұмысымды орындауға қызығушылық т.б., ал табысқа жетуге кедергі болатын факторлар: жұмыс кестесі ыңғайсыз, үйден қашықта жүретін жұмыс, ата-аналар, әріптестер мен басшылықтың әлеуметтік жағдайы, жұмыстың дұрыс жоспарланбауы т.с.с. Студенттерден алынған сауалнаманың нәтижесі төмендегідей:

Мамандық	**Курс, студент саны**	**Табысқа жетуге үлес қосатын факторлар**	**Табысқа жетуге кедергі факторлар**
Педагогика және психология	I курс, 25 студент	Ыңғайлы кесте; Еңбек жағдайы; Тұрақты бақылау; Белгілі сабақтарды өткізетін мұғалімдердің болуы	Ыңғайсыз кесте; Басқа жұмыстардың кедергі болуы; Іс-шараларды атқаруға уақытымның болмауы;
Педагогика және психология	II курс, 33 студент	Ыңғайлы кесте; Өз жұмысымды орындаудағы қызығушылық; Белгілі сабақтарды өткізетін мұғалімдердің болуы	Ыңғайсыз кесте; Біліктіліктің төмендеуі
Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі	I курс, 25 студент	Жеке жұмыс тәжірибемнің болуы; Ыңғайлы кесте; Ұйымдағы қолайлы ахуал;	Ыңғайсыз кесте; Басқа жұмыстардың кедергі болуы; Іс-шараларды атқаруға уақытымның болмауы
Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі	III курс, 4 студент	Өз жұмысымды орындаудағы қызығушылық; Біліктілікті жоғарылату үшін курстардан өту	Біліктіліктің төмендеуі; Жоғары тығыздықтағы жұмыс жоспары
Педагогика және психология, мектепке дейінгі оқыту, бастауыш оқыту педагогикасы мамандықтарының магистратура бөлімі	I курс, 26 магистранттар	Ыңғайлы кесте; Еңбек жағдайы; Тұрақты бақылау; Бір айлық іс-шаралардың нақты жұмыс жоспарының болуы; Өз жұмысымды орындаудағы қызығушылық; Менің тәртібім Белгілі сабақтарды өткізетін мұғалімдердің болуы	Жұмыс кестесі ыңғайсыз; Жоғары тығыздықтағы жұмыс жоспары; Қолдан келмейтін немесе қажет емес жұмыстың тапсырылуы; Басқа (жоспарда жоқ) жұмыстардың кедергі болуы; Іс-шараларды атқаруға уақытымның болмауы; Біліктілікті жоғарылату үшін курстардан өту

Қорытындылай келе, педагогика және психология мамандығының I курс студенттерінің 89%-ы табысқа жетуге үлес қосатын факторлар ыңғайлы кесте, еңбек жағдайы, тұрақты бақылау, белгілі сабақтарды өткізетін мұғалімдердің болуы деп, ал 87%-ы табысқа жетуге кедергі келтіретін факторлар ыңғайсыз кесте, басқа жұмыстардың кедергі болуы, іс-шараларды атқаруға уақытымның болмауы деп есептесе, II курс студенттерінің 91%-ы ыңғайлы кесте, өз жұмысымды орындаудағы қызығушылық, белгілі сабақтарды өткізетін мұғалімдердің болуы деп, ал 82%-ы табысқа жетуге кедергі келтіретін факторлар ыңғайсыз кесте, біліктіліктің төмендеуі деп есептейді екен.

Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі мамандығының I, III студенттерінің жауаптарына талдау жасар болсақ, I курс студенттерінің 94%-ы табысқа жеткізетін факторлар жеке жұмыс тәжірибемнің болуы, ыңғайлы кесте, ұйымдағы қолайлы ахуал деген нәтижені көрсетсе, 91%-ы табысқа жетуге кедергі келтіретін факторлар өз жұмысымды орындаудағы қызығушылық, біліктілікті жоғарылату үшін курстардан өту деген нәтижені көрсетіп отыр. Ал III курс студенттерінің 93%-ы табысқа жеткізетін өз жұмысымды орындаудағы қызығушылық, біліктілікті жоғарылату үшін курстардан өту деген факторларды көрсетсе, 95%-ы біліктіліктің төмендеуі,жоғары тығыздықтағы жұмыс жоспары деген факторлар табысқа жетуге кедергі келтіреді деп есептеген.

Педагогика және психология, мектепке дейінгі оқыту, бастауыш оқыту педагогикасы мамандықтарының магистратура бөлімінің I курс студенттерінің 94%-ы ыңғайлы кесте, еңбек жағдайы, тұрақты бақылау, бір айлық іс-шаралардың нақты жұмыс жоспарының болуы, өз жұмысымды орындаудағы қызығушылық, менің тәртібім, белгілі сабақтарды өткізетін мұғалімдердің болуы деген факторлар табысқа жетуге үлес қосады деп есептесе, ал 95%-ы оқуда табысқа жетуге кедергі келтіретін факторлар жұмыс кестесі ыңғайсыз, жоғары тығыздықтағы жұмыс жоспары, қолдан келмейтін немесе қажет емес жұмыстың тапсырылуы, басқа (жоспарда жоқ) жұмыстардың кедергі болуы, іс-шараларды атқаруға уақытымның болмауы, біліктілікті жоғарылату үшін курстардан өту деп есептейді екен. Сонымен, жоғарыдағы біз өткізген диагностиканы қорытындылай келе, зерттеу мәселемізге қатысты болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің табысқа деген түрткілік деңгейі әлі де болса өз шешімін таппаған екенін анықтадық. Осы мәселенің шешімі ретінде студенттердің әлеуметтік табыстылығын дамытуға бағытталған «*Тұлғаның әлеуметтік табыстылығын дамытудың негіздері*» атты арнайы курс бағдарламасын әзірлеп, ұсындық. Курстың мақсаты: заманның талабына сай әлеуметті табысты тұлғаны дамытуға жағдай жасау болды.

Резюме

Усенова А.М. – *PhD докторант, Казахский национальный педагогический университет им. Абая*

Организация диагностики развития социальной успешности будущих учителей

В данной статье был сделан краткий теоретический анализ диагностических методикразвития социальной успешности будущих учителей начальных классов. Показана заимосвязь социальной успешности будущих учителей начальных классов с их социальной природой и инициативой. Автор обобщил и проанализировал результаты проведенного диагностического исследования. В статье предложена к использованию программа специального курса «Основы развития социальной успешности личности».

Ключевые слова: социальный успешность, диагностика, мотивационный деятельность, эксперимент, методика.

Summary

PhD students, Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Organization of diagnostics of social success of future teachers

This article concludes the outcome of the research which has been done to find out the theoretical analysis of diagnostic methods of development of successfulness of future primary school teachers. The correlation between social successfulness of future primary school teachers with their social nature and initiative was shown. The author summarized and analyzed the results of provided diagnostic studies. The article suggests the use of special program of the course “Basics of social successfulness of an individual”.

Key words: success, social success, diagnostics, motivational activities, experiment technique

1.Назарбаев Н.А. «Инновациялар мен оқу – білімді жетілдіру арқылы білім экономикасына»: Л.Н.Гумилев атындағы Евразия ұлттық университетінде оқылған лекция. – Астана, 2006. – 43 б.

2. Элерс Т. Методика диагностики мотвации к достижению успеху /Розанова В.А.Психология управления. – М., 1999. – С.105-106.

3. Мильман В.Э. Метод изучения мотивационной сферы личности /Практикум по психодиагностике. Психодиагностика мотивации и саморегуляции. – М., 1990.

4. Диагностика успешности учителя: об методических материалов для директоров и заместителей учебных заведений. – М.: Педагогический поиск, 2004. – 160 с.

5. Туник Е.Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты. – СПб.: СПбУПМ, 1997.

ӘОЖ: 378

СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН БАҚЫЛАУ ТҮРЛЕРІ

Торғаева Қ.Б. – *магистрант, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті*

Мырзаханова А.Б. – *магистрант, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті*
e-mail:kyralai_94_94@mail.ru

Мақалада қазіргі заманның өзекті мәселесі құзыреттілікті студенттің ақыл-ойына мәдениет және педагогика арқылы ендіртудің маңызы, оның педагогикалық бақылау түрлері қарастырылған.

Еліміздің егемендік алып, басқа елдермен саяси, экономикалық және мәдени байланыстарға түсуі шет тілін оқытудың маңыздылығын көрсетіп, оның мақсатын анықтап беретіндігі және шет тілін оқыту барысында оқушыларды өздеріне жат әлемді түсіне білуге үйрету керектігі сипатталған.

Әрбір тілді үйренушілер тек сол тілдің жүйесінде кездесетін ерекшеліктерге ғана емес, сондай-ақ сол тілді қолданушы елдің мәдениетіне тән үлкен ерекшеліктерге де жолығады. Жат мәдениетті түсініп, өз мәдениетін меңгеру, басқа мәдениет өкілдерінің әрекеті мен сөзін түсіне білу үшін өз мәдениеті мен басқа мәдениетті салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын ажырата білуге үйренетіндігі айқын көрсетілген. Олар өз әлемін, тілін, мәдениетін білмей, мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігіне қол жеткізу мүмкін емес. Басқа тілді қоғамда, мәдениетте өз орнын таба білу үшін сол елдің тілін ғана меңгеру аз, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін де меңгеру керек. Студенттер жаңа шығармашылық іс-әрекетке, жаңа ақпараттық технологияларды үйренуге, жеке тұлғалық және мәдениетаралық қарым-қатынаста туындайтын қарама-қайшылықты болдырмауға және оларды шешуге икемді болуы қажет.

Түйін сөздер: мәдениет, құзыреттілік, бағалау, жүйе, кредиттік жүйе, бақылау, білім, білік, дағды, баға.

Өркениетті елдер қатарына жету деңгейінде жастарды қазіргі қоғамда ізгілікке, парасаттылыққа баулитын жалпы мәдениеттілігі, болашақ мамандағына деген кәсіби құзыреттілігі мен білімділігін арттыру өзекті мәселенің бірі болып отыр. Жалпы рухани құндылық, ұлттық мәдениет пен дәстүрді қорғау мәселесі білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың ұстанымдары болып келеді. Демек, еліміздің қоғамда болып жатқан әлеуметтік – экономикалық және саяси, мәдени өркендеуі өндірістің барлық салаларында қызмет жасайтын мамандарды даярлаудың сапасын жетілдіруді қажет етеді. Бұлар білім беру мен тәрбиелеу ісін жаңаша сипатта жаңғырту, жетілдіру міндеттерін қамтитын білім беру жүйелерінің қабылданған жаңа мазмұнды заңдар мен тұжырымдамаларда т.б. көрсетілген. Жоғары оқу орындарындағы студент тұлғасын қалыптастыру, олардың кәсіби маман есебіндегі көрінісін білдіретін құзыреттілігін мәдени тұрғыда қалыптастыру білім беру саласындағы түйіткілді мәселе. Бұл мәселені теориялық талдауды алдымен арнайы ұғымдарды, түсініктерді анықтаудан бастаған дұрыс деп есептедік. Сондықтан бұл ұғымдардың ғылыми – педагогикалық, әдістемелік т.б. әдебиеттердегі талдануын зерделеу маңызы.

Әрбір тілді үйренушілер тек сол тілдің жүйесінде кездесетін ерекшеліктерге ғана емес, сондай-ақ сол тілді қолданушы елдің мәдениетіне тән үлкен ерекшеліктерге де жолығады. Жат мәдениетті түсініп, өз мәдениетін меңгеру, басқа мәдениет өкілдерінің әрекеті мен сөзін түсіне білу үшін өз мәдениеті мен басқа мәдениетті салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын ажырата білуге үйренеді. Ал, кейде екі мәдениет өкілі арасында белгілі бір дәрежеде қиындықтар болуы мүмкін. Ол , әрине, тілдегі ерекшеліктер ғана емес, мәдениетке тән өзгешеліктерге де байланысты болып келеді. Өйткені, әрбір тіл мен оны қолданушы тіл иелерінің өздеріне тән ерекшеліктері болады. «Тіпті адамдар бір тілде сөйлесіп жүріп, әрқашан бірін-бірі түсіне бермейді», - деп көрсетеді Е.М. Верещагин [1, 514].

Студенттердің дидактика бойынша білім, білік, дағды яғни құзыреттіліктерін бақылау және есепке алу ерекшеліктерін педагогика бойынша студенттердің оқу-танымдық әрекетінің нәтижелерін тексеру. Бұл мәселеге педагогикалық көп көңіл бөлінеді. Зерттеулерде оның:

- оқу-таным әрекетінің спецификасы, әрдайым тексеру мен бағалаудың қажеттілігі;
- тексерудің оқыту және тәрбиелеу сипатында болуы;
- білім беру міндеттері мен сипатын, оқу пәні мен міндеттердің спецификасын есепке алу;
- тексерудің оқу процесін ұйымдастыру және оның сипатымен тығыз байланыстылығы жақтары көрсетіледі;
- Бұл қағидалар оқу-танымдық әрекетін тексеруді белгілейді. Міне, сондықтан, теориялық материалдың білімін анықтаумен қатар түрлі жаттығулар, практикалық тапсырмалар, есеп шығару әдістері ұсынылады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында келесі мәліметтер көрсетіледі:

- Барлық жұмыс түрлерін бағалау ережесі (максималды балл, айыптық және көтермелеу балдары).
- Қорытынды (емтихан) бағасын қою критериялары және аппеляция ережесі.

- Сабаққа кешігу, сабақты қалдыру, дәрісханадағы тәртіп, жұмысты кеш тапсыру, емтиханға қатыспау, т.б. мәселелер [2].

Жоғары оқу орнындағы бақылау жүйесін емтихандар, сынақтар, ауызша жауаптар, жазбаша бақылау, реферат, коллоквиум, семинарлар, курстық жұмыстар, зертханалық бақылау жұмыстары, жобалар, күнделікті жазбалары, бақылау журналдары құрайды. Ауызша бақылау барысында тек білім тексеріліп қоймайды, сонымен қатар, ауызша сөйлеуге жаттығады, педагогикалық қарым-қатынас дамытылады. Жазбаша жұмыстар материалдың меңгерілуі деңгейін құжат түрінде көрсетуге мүмкіндік береді, бірақ оны өткізуге көп уақыт жұмсалады.

Емтихан студенттердің психикасына қосымша әсер етеді. Курстық және дипломдық жұмыстар болашақ маманның шығармашылық тұлғасын қалыптастыруға жағдай жасайды. Бақылау түрлерін үйлесімді біріктіру – ЖОО-дағы оқу үдерісін ұйымдастырылу деңгейінің көрсеткіші және оқытушының педагогикалық біліктілігінің маңызды көрсеткіші.

Уақыты бойынша педагогикалық бақылау ағымдық, тақырыптық, аралық, қорытынды, соңғы болып бөлінеді. Ағымдық бақылау студенттерді үлгерімі төмен және үлгерімі жоғары деп ажыратуға мүмкіндік береді, оқу мотивациясын тудырады (сұрау, бақылау, тапсырмалар, өзін-өзі бақылау мәліметтерін тексеру). Тақырыптық бақылау – бағдарламаның нақты тақырыбын және тарауының нәтижелерін бағалау. Аралық бақылау – оқу материалының бір бөлігінен келесі сатысын өту үшін әрбір студенттің оқу жетістіктерін тексеру. Қорытынды бақылау – курс бойынша емтихан. Өтілген пәнді оқытудың нәтижесі, бұнда студенттің әрі қарай оқуға қабілеті анықталады. Соңғы бақылау – мемлекеттік бақылау, дипломды жұмысты немесе ғылыми жұмыстар мен жобаларды қорғау, мемлекеттік емтихан комиссиясының біліктілік беруі [3, 205].

Бағалау және баға – өтілген педагогикалық бақылаудың нәтижелері. Бағалау – студенттердің білімі, іскерлігі, дағдысының оқытудың мақсаты мен міндеттеріне сәйкестігінің/сәйкессіздігін бекітетін тәсіл және нәтиже. Ол үлгермеушіліктің себептерін анықтау, оқу әрекетін ұйымдастыру мүмкіндіктерін береді. Оқытушы жауаптағы қателердің себептерін анықтайды, студентке қайта тапсыру, қайта қарау үшін не нәрсеге көңіл аударатынын көрсетеді [4].

Баға – бағалаудың сандық анадогы. Білімді бағалауда мына ұсыныстардан шығу керек:

- «Өте жақсы» берілген көлемдегі материалдық нақты және берік білген жағдайда қойылады. Жазбаша жұмыста қате болмауы тиіс. Ауызша сұрау кезінде студенттің сөзі қисынды негізделген және грамматикалық қатесіз болуы тиіс.

- «Жақсы» елеусіз қателіктер, дәлсіздіктер (екі-үштер артық емес) барында пәнді берік білгені үшін қойылады.

- «Қанағаттанарлық» - елеулі қателіктері бар пәндік білім үшін қойылады, бірақ ол қателер әрі қарай оқуды жалғастыруға кедергі болмауы тиіс.

- «Қанағаттанарлықсыз» - ауызша жауабында немесе жазба жұмыстарында қате көп жіберілетін болса, пәнді білмесе қойылады.

Бұнда шкаланың артықшылығы – оның қарапайымдылығы, сондақтан ол кең таралған. Кемшіліктері: 1) оқытушы студенттің үлгерімін жеке түсінеді. Мұнда оқытушының субъективтілігі, ағымдық үлгерімге реакциясы, студенттің сабаққа қатысуы, іс-әрекеті, сыртқы түрі, өзін-өзі ұстауы, киім киісі және сөйлеу әсер етеді. Бірақ сабаққа келмей-ақ жаттап алуға, конспект жазбай-ақ өте жақсы жауап беруге болмайды ма?! 2) әлсіз саралау қабілеті. Бұл жүйе (бес баллдық жүйе деп аталғанмен, төрт бағалау категориялары қолданылады) тек төрт топқа жіктеуге мүмкіндік береді.

Білімді бағалау мәселесі өзектілікке ие. Көптеген оқытушылар бес баллдық жүйеге «+» немесе «-» белгісін қосып, нәтижесінде 10 баллдық жүйе алады.

Кредиттік білім беру жағдайында, білімді бағалау 100 балдық жүйеде жүріп, бағалау саясатына байланысты мәліметтер силлабустың арнайы бөлімінде көрсетіледі.

Білім бағалау мәліметінде білім бағалау шкаласы, критериясы, жұмыс түрлерінің тізімі және осы жұмыстарды орындау талаптары беріледі.

Құзыреттілік әдіс – бұл білім беру нәтижесіне баса көңіл бөлетін әдіс, оның үстіне нәтиже ретінде меңгерілген ақпарат жиынтығы емес, адамның әр түрлі мәселелік жағдаяттарда әрекет етуге қабілеттілігі. Басқаша айтқанда, компетенцияларды меңгерген түлектің қабілеттерін, яғни оның қандай іс-әрекет тәсілдерін игергенін, не істей алатынын, неге дайын екенін анықтау [5, 32].

Құзіреттілікті іс-әрекетте, қарым-қатынаста, әдіскерлік, белсенділікте және т.б. қызмет барысында байқауға болады. Сонда да зерттеулерде «құзіреттілік» ұғымының маңызды сипаттамасын ашуда айтылған пікірлерде бірауыздық немесе біркелкілік жоқ. Сондықтан «құзіреттілік», «құзірет» ұғымдары мен «сту-

денттердің мәдениетаралық құзіреттілігі» деген мазмұны терең ұғымның мәніне ерекше көңіл бөлу қажет етіледі.

«Құзіреттілік» ұғымына жасалған сипаттамаларын талдау жалпы мәдени құзіреттіліктің мазмұны мен мәнін ашуға, оның құрылымын бөлшектерге бөліп, оны тиімді қалыптастыруға ықпал жасайтын педагогикалық кешенді шарттарды сынақ тәжірибеде тексеріп, теорияда негіздеуге, тәжірибеде тексеруге мүмкіндік береді. Құзіреттілік туралы жалпы айтылған ұсыныстарды ғылыми тұрғыда немесе дәрежеде әр түрлі бастамалардан алынған «құзірет», «құзіреттілік» ұғымдарына жасалған кейбір анықтамаларға талдау жасау негізінде қарастырамыз.

Құзыреттілік (лат. Competence – үйлесімді, сәйкес, тиісті, қабілетті, білуші) белгілі бір саладан жан-жақты білім меңгерген, абыройлы адамның сапасы [6, 137].

Құзыреттілік – «істі білетін» деген ұғымды білдіретін жалпы бағдарлаушы термин, ол тұлғаның қызмет жасай білетін қабілетін білдіреді. Әдетте, бұл термин белгілі бір әлеуметтік-кәсіби лауазымы бар тұлғаларға қолданылады, айталық, шешімі табылатын мәселелер мен міндеттердің орындалу деңгейінің күрделі болуына байланысты ол тұлғаның түсінігі, білімі мен қабілетінің соңы орындауға сәйкес болуымен сипатталады [7, 21].

Құзырет – 1. Белгілі бір тұлғаның мәселелер шеңберінен жақсы хабардар болуы. 2. Белгілі бір тұлғаның өкілеттігі мен құқығының шеңбері.

Құзырет – орасан көлемде білімді және тәжірибеде шеберлігі шыңдалған белгілі бір тұлғаның тәжірибесі немесе білімінің аймағы [8, 7].

Педагогика мен психологияда «құзыреттілік» және «мәдени құзыреттілік» терминдері жиі қолданылса да, оларды әр түрлі жағдайда әр қалай түсіндіреді. Маңызды деген ғылыми жұмыстарда құзыреттілік төмендегідей тұрғыда қарастырылған:

Өз ісін түбегейлі толық білетін, орындайтын жұмысының мәнін, күрделі байланыстардың, құбылыстар мен үдерістердің мәнін білетін, жоспарланған жұмыстарға қол жеткізудің тәсілдері мен құралдарының мәнін білетін тұлға [9, 37];

Күнделікті қызметтегі міндеттер мен мақсаттарын орындай алатын субъектінің еңбекке қабілеттілігі мен кәсіби дайындылығы [10, 99];

Алуан түрлі әлеуметтік және кәсіби қызметтерге еркін бағдарланған мамандағының қабілеті [11, 48].

Оқудың нәтижесінде қол жеткізілген білімділіктер, құндылықтар, тәжірибе мен білімге негізделген ерекше қабілеттілік [12, 19].

Философиялық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттерге жасалған талдаулар «мәдениет» ұғымының бейнесі тым көп екендігі көрсетеді. Біз «мәдениет» дәрежесін талдаймыз. Алайда, шешімін іздеп отырған мәселеге байланысты біз мәдениеттанымдық білімдерді ортаға саламыз немесе тікелей пайдаланамыз. «Мәдениет» ұғымын анықтайтын көптеген анықтамалардан біз, біріншіден, мақаламызға сәйкестерін, екіншіден, адамның субъективті жасампаздық қызметін өзекті ететінін таңдадық, Ресей ғалымы мәдениеттің мазмұнын төмендегі ретпен ашады:

Мәдениет адамның қабілеті мен шығармашылық қуатын, қоғам дамуының қадір-қасиетін және қызмет түрлерін түгел қамтиды, сондықтан ол адам болмысының бірегей тәсілі.

Адамның өзін дамыту тәсілі, қоғамдағы сан қилы іс-әрекеттерде оның маңызды қуатын жүзеге асыру әрі кеңейту. Адамның өмір сүру тәсілі. Бойында біртұтастық пен жан-жақтылық қасиеттері бар шығармашылық, жасампаз іс-әрекеттер жасайтын адамның сипаты [13, 77].

Ұстаздың міндеті тәрбиеленушінің мәдениетке қажеттілігін ояту, әрі оны қалыптастыру, әрекет жасауға ынталандыру, қоршаған ортаны, мәдениетті, өзін бағалауды және түсінуді үйрету, мақсатқа жетуге және өзінің тұлғалық ұстанымын жүзеге асыруға жетелеу, жалпы айтқанда, өзін мақлұдату әрі оны мәдениетті етіп жасау. Ұстаз өзі жаңа мәдениетті жасайтын тәсілдерді меңгергенде ғана студентті жоғарыда аталған дәрежеге жеткізе алады. Ал бұл жаңа жағдай туғызады: әр бір тұлға қандай да бір дәстүрлі тыйымдармен шектелген жаңа мәдениет үлгілерін игеріп әрі оны жаңа іс-әрекеттерде орындауды меңгереді. Сонда мәдениетаралық құзыреттілік терең мазмұнды, сапалы болып, тұлғаны жекелендіреді, оған жеке тұлғалық бейне береді. Жеке тұлға оқу, білім арқылы рухани, интеллектуалды дамиды мәдениеттілікті меңгереді және бұл тек ата – тегіне немесе қандай да бір әлеуметтік, этникалық немесе конфессиялық топтарға қатынасы барына байланысты болмайды.

Ресейлік ғалымдар К.А. Абульханова - Славскойдың, Б.Г. Ананьвтің, А.Н. Леонтьевтің, Б.Г. Рубинштейннің зерттеулері және Қазақстандық А.Қ. Рысбаева, Р.Дюсупова олардың арасындағы мазмұндық ерекшеліктердің бар екенің көрсетеді. Ғалымдардың зерттеулерінде «индивидті» адамның

ерекше кескіні деп қарастырса, басқа ғалымдардың пікірінше, индивит адамды оның жасына, жынысына, жеке тұлғалық сипатына, психологиялық және физиологиялық іс-әрекетіне, тіршіліктегі қажеттілік құрылымдарына қарай танытады немесе белгілейді. «Субъект» ұғымына тоқталар болсақ, педагог ғалымдар бұл ұғымды адами қалыптағы құзіреттілікті көрсетуге арналған деп қарастырады. Адамды субъект ретінде оның өмірінің біртұтас күйі, оның сипатының қоры немесе жиынтығы деп келтірген. Қоғамдық қатынастар жүйесінде өзінің өмір тіршілігін саналы басқаратын субъектіні өзін көрсету, белгілеу деп атап көрсеткендерде болған. Педагогикада өте көп қолданылатын сөз тіркесі «іс-әрекеттің субъектісі» деп қарастыру теориясының негізін қалаушы С.Л. Рубинштейн. Оның тұлға іс-әрекеттің субъектісі деген тұжырымын К.А. Абульханова – Славская терең жетілдірді. Ол субъект ұғымын тек іс-әрекетті орындаушы ғана емес, ол алғашқы кезеңнен бастап субъектінің іс-әрекеттерді қалай жүзеге асыратынын сипаттады және субъектінің қоғамдық пәнін әлеуметтік тұрғыдан белгілеуіне және оның әлеуметтік ұстанымдарына байланысты әлемді сезінуіне де сипаттама жасағанын еңбектерінен көруімізге болады.

«Тұлға» ұғымын адамның жан-жақты дамыған деңгейі деп түсіну түрлі жағдай. «Тұлға» дәрежесін «жеке тұлғалық» дәрежесі ұғымымен байланыстыруда Б.Г. Ананьев: егер тұлға дегеніміз адамның ең биік даму деңгейі болса, онда жеке тұлғалық ұғымы оның терең өлшемі. Өмірдің біртұтас субъектісі «тұлға» ұғымымен орындалады», дейді. Ол: «Тұлға болып өмірге келмейді, тұлға болып қалыптасады» - деп есептейді [14, 50].

Мәдениетаралық қатысымда басты мәселе – әр түрлі мәдениеттер өкілдерінің өзара түсінісудің қатысым кезіндегі түсініспеушіліктердің алдын алу. Тілдер мен мәдениеттер арасында қаншалықты айырмашылықтар көп болса, соншалықты деңгейде тілді мәдениетаралық қатысым құралы ретінде меңгеру күрделі болады. Әр түрлі қарым-қатынас жағдаяттарындағы тілдік тұлғаның іс-әрекеті мәселесімен көптеген ғалымдар айналысуда. Олардың ойынша қатысым барысында жетістікке қол жеткізу үшін мынадай міндеттерді іске асыру маңызды:

- Әр түрлі мәдениеттер өкілдерінің өзара әрекеттесуі мен тіл табысуы үшін қажетті дағдылар мен іскерліктерді қалыптастыру.
- Мәдениет ерекшелігіне байланысты түсініспеушіліктерді боллдырмау.
- Басқа мәдениетке, мінез-құлыққа төзімділік, құрмет қалыптастыру.

Ұлы ғалым Вильгелм фон Гумбольдт: «Тілдің алуан түрлілігі біз танып білетін әлем байлығына есік ашады; адами болмыс біз үшін ауқымды болуда сондықтан тіл нақты жағдайларда ойлау мен қабылдаудың әр түрлі жолдарына мүмкіндік береді» [15, 94].

Ағылшын тіліне оқытуда мәдениетарлық құзыреттілікті қалыптастыру үшін интернеттің алатын орнына тоқталсақ, студенттер электронды пошта арқылы хат алысып, виртуалды қатынас клубтары, конференцияларға қатыса алады. Интернет шетел тілін үйренушіге аутентті мәтіндерді қолдану, сол тіл өкілін тыңдау, олармен қарым-қатынас жасау табиғи тілдік ортаны қалыптастырады. Студенттер бойында мәдениетарлық қарым-қатынас біліктілігін дамытудың тиімді әдістеріне ойын технологиясын, проблемалық оқытуды жатқызуға да болады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындыласақ, қазіргі заманауи техникалық құралдардың мүмкіндіктері мен инновациялық мүмкіндіктерін ұштастырып оқыту мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін үйретуді ұйымдастырудың ұтымды тәсілі болмақ.

1. Верещагин Е.М., Костомарова В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение и преподавание русского языка как иностранного. – М. : Русский язык, 1990. – 1308 с.

2. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Негізгі ережелер. ҚРМЖБС 2.003-2009. Ресми басылым. ҚР Білім және ғылым министрлігінің №566/1 бұйрығымен 22.11.2007 жылы бекітілген.

3. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – 1955. – Б. 287.

4. Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – 2002.

5. Леонтович О.А. международное обучение на базе Центра американистики ВГПУ // Модернизация содержания и методов иноязычного обучения как приоритетное направление в условиях непрерывного языкового образования» : Тез. Докл. II регион науч. – практ. Конференции, Волгоград 17-18 января, 2003. Сост.: С.А. Пятаева. М.А. Железнякова. – Волгоград: Перемена, 2003. – С -32-33.

6. Плужник И.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки» : автореф. Докт. Пед. Нпук. – Тюмень, 2003. – 326 с.

7. Привалова И.В. Ранообразие подходов в развитии теоретических основ межкультурного общения. Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация . – 2004. - №3. – С. 18-38

8. Тарасов Е.Ф. межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания. // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С. 22

9. Шиян О.М. Аутопедагогическая компетентность учителя // Педагогика. – 1999. – № 1. – С. 63.
10. Сластенин В.А., Подымова Л. С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М., 1997.
11. Ситаров В.А. Дидактика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений.
12. Шишов С.Е., Кальней В.А., Гирба Е.Ю. Мониторинг качества образовательного процесса в школе (монография). – М.: Издательский дом ИНФРА-М., 2013.
13. Каган М.С. ФИЛОСОФИЯ КУЛЬТУРЫ. Учебное пособие. – Санкт-Петербург, 1996 г.
14. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т. / Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1980. — (Труды действительных членов и членов-корреспондентов Акад. пед. наук СССР)
15. Вильгельм фон Гумбольдт «Язык и философия культуры» Издательство: "Прогресс" (1985)

Резюме

Торгаева К.Б. – *магистрант, Казахский государственный женский педагогический университет*
Мырзаханова А.Б. – *магистрант, Казахский государственный женский педагогический Университет*

Обучение студента компетентности для видов кортроля

В статье рассматривается актуальная проблема современности: значимость внедрения компетенции в сознание студента через культуру и педагогику, также рассмотрены виды ее педагогического контроля. С получением суверенитета в нашей стране стали укрепляться политические, экономические и культурные связи с другими государствами, что и явилось показателем важности изучения иностранного языка, определив его цели и указав на необходимость обучения учеников пониманию чужого мира в процессе обучения иностранному языку. Изучающие иностранный язык не должны обращаться только к особенностям, встречающимся в изучаемой языковой системе, но, наряду с ними, необходимо прибегать и к языковым особенностям своего родного языка. Понимая чужую культуру, осваивать свою собственную, для понимания действий и слов представителей других культур, необходимо сравнивать свою культуру с культурой других народов, умея четко находить их сходства и различия.

Они не зная свой мир, свой язык, свою культуру, не могут достичь компетентности межкультурного общения. Для того, чтобы уметь находить место другого народа в обществе, культуре, мало овладеть языком того народа, необходимо освоить культуру народа, говорящего на этом языке. Для того чтобы приучить студентов к творческой деятельности, новым информационным технологиям, личностным и межкультурным взаимоотношениям, необходимо не допускать возникновение противоречий и пути их решения должны быть гибкими.

Ключевые слова: культура, компетентность, система оценки, кредитная система, контроль, знаний, навыков,цена.

Summary

Torgaeva K.B. – *undergraduate, Kazakh state women pedagogical university*
Myrzakhanova A.B. - *undergraduate, Kazakh state women pedagogical university*

Types of pedagogical competence of students

In the article the actual problem of the present: the importance of the implementation of the student's competence in consciousness through culture and pedagogy are also considered forms of pedagogical control. On receipt of the sovereignty of our country became stronger political, economic and cultural ties with other countries, which was an indicator of the importance of learning a foreign language, defining its goals and pointing to the need to train the students understanding of an alien world in the process of learning foreign language. Learning foreign languages should not apply only to the features encountered in the study of language system, but, along with them, it is necessary to resort to the language features of their native language. Understanding other cultures, to develop their own, to understand the actions and words of other cultures, it is necessary to compare their culture with the culture of other nations, is clearly unable to find their similarities and differences.

They do not know their own world, their language, their culture, can not achieve intercultural competence. In order to be able to find the location of other people in society, culture, few learn the language of the people, you must learn the culture of the people speaking the language. To teach students to creative activity, new information technologies, personal and intercultural relations, it is necessary to prevent the emergence of conflicts and their solutions have to be flexible.

Keywords: culture, competence, evaluation system, credit system, control, knowledge, skills, and price.

ӘОЖ 802.0 =00:371.15

СТУДЕНТТЕРГЕ КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТА ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Раманова Л.Б. – *PhD докторант,*
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
e-mail: lyakosh_k_88@mail.ru

Мақалада тілдік саясаттың негізгі форматының идеясы тілдің үшбірлігі, атап айтқанда, мемлекеттік тілді дамыта отырып, орыс тілін қолдап, ағылшын тілін үйрету арқылы биология пәнін оқытудың мәселелері қарастырылған.

Жаһандану тұсында үштілді оқыту ең өзекті мәселенің бірі болып отыр, бұл мақалада үштілділіктің маңыздылығы және тұлғаны үштілді білім беру негізінде қалыптастыру жайы берілген. Сондықтан өмірден өз орнын таңдай алатын өзара қарым-қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласында білімі мен білігін көрсете алатын, бәсекеге қабілетті, көптілді және көпмәдениетті құзіреттіліктерді игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру келтірілген. Жоғары оқу орындарында студенттердің көптілді білім беру жағдайында кәсіби құзырлылығын қалыптастыру компоненттерін қалыптастыру үшін дамыта оқыту мәселесін қарастыру мақаланың өзектілігін арттыра түседі.

Тірек сөздер: интербелсенді, жаһандану, кәсіби құзыреттілік, көптілді, көпмәдениетті, когнитивтік, психологиялық және мотивациялық компоненттер, коммуникативтік қатынас, мультимедиа, ұлтаралық қатынас, патриотизм, халықаралық стандарт

Қазақстан Республикасының шетелдермен халықаралық байланыстары күннен-күнге арта түсуде. Сол байланыстарды дамыту үшін шет тілін білетін мамандар қажет-ақ.

Президентіміз Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауындағы білім беру жүйесінде үш тілдің — мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және әлемдік экономикаға үйлесімді кірігу тілі ретінде ағылшын тілін меңгерген, бәсекеге қабілетті маман даярлау міндетін атап көрсеткенін білеміз. Бұл дегеніміз оқу орындарына жаңа міндеттер, жаңа талап, жаңа мақсаттар қойып отыр дегенді түсіндіреді. Негізгі мақсаты – өмірден өз орнын таңдай алатын өзара қарым – қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласында білімі мен білігін көрсете алатын, көптілді және көпмәдениетті құзіреттіліктерді игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру. Тек қана жоғары оқу орындарында ғана емес, сонымен бірге, мектептерде де көптілді білім беру үшін тілді терең меңгерген мұғалімдер дайындау жұмысы да дұрыс шешілуі тиіс. Бір жағынан мемлекеттік тілдің қызмет аясын кеңейту бізде шешімін таппай жатқан мәселе. Ол ұлттық келісім мен қазақстандық патриотизмді нығайтудағы рөлін арттыру ең басты мәселелердің бірі [1].

Тілдік форматтың негізгі идеясы тілдің үш бірлігіне негізделген. Ол мына кескін арқылы нақтыланып берілген (1-сурет).

1-сурет. Тілдің үш бірлігі

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасындағы көптілді білім беру жоғары білім беру саласының негізгі бағыттарының бірі болып саналады. Көптілді тұлғаны қалыптастыру жолында жоғары оқу орнының рөлі зор, себебі негізгі құндылықтар мен өмірлік қағидалар осы уақытта қалыптасады. Жоғары оқу орнында студент өзінің мәдени-ұлттық, этникалық қажеттіліктерін жүзеге асырып, оның бойында гуманистік, жалпы адамзаттық қасиеттердің қалыптасуына қолайлы жағдай және орта жасалады. ҚР БҒМ ұсынған

мәліметтеріне сәйкес жоғары оқу орындарында көптілді білім беруді еңгізу 2008 жылы басталған. 360 мың күндізгі оқу бөлімінің студенттерінің 1,4%-ы шет тілінде оқиды, ал 40,5 мың адамды құрайтын профессор-оқытушы құрамының 8,3% шет тілін меңгерген. 2011 жылы бакалавриат деңгейінің типтік оқу бағдарламасына «Кәсіби қазақ (орыс) тілі» мен «Кәсіби шет тілі» пәндері енгізілді. Халықаралық стандарттарға сай тілдерді оқудың деңгейлік моделі енгізілуде, институционалды және арнайы акредиттеуден ЖОО-ры үш тілде өтуі мүмкін, ЖОО-на арналған негізгі оқулықтарды мемлекеттік тілге аудару, құрастыру мен басып шығару бойынша жүйелі жұмыстар жүргізілуде [2].

Көптілді білім – көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың өзегі. Ана тілінен басқа шетел тілдерінің бірін білу тұлғаның ой-өрісін кеңейтеді. Маманға шет тілін меңгеру кез-келген шетелдік ортада өзін еркін ұстап, жаңа кәсіптік ақпараттар легіне немесе жалпы ақпараттық ғаламшарға бейімделу мүмкіндігіне жол ашады. Әр адамның түрлі әлеуметтік қызметтерінде жеткен жетістіктерінің нәтижелері түрлі болмақ, сол себептен шетел тілін оқытудың мақсаты тек нақты білім іскерліктерін біліп қана қоймай, сондай тілдік тұлғаны қалыптастыру болып табылады, оған шет тілі «өмір заңдылықтарында» және «нақты жағдаяттарда қарым-қатынас жасай алу үшін» қажет болмақ [3]. Сондықтан қазіргі таңда мектептерде шет тілін бастауыш сыныптардан бастап оқыту енгізілуде. Себебі, ағылшын тіліне ерте жастан оқытудың тілді жақсы әрі еркін меңгеруге тигізер әсері мол. Ол адамның интеллектуалдық, тәрбиелік және рухани әлеуетін жақсартады. Көпжылдық зерттеу көрсеткендей, ағылшын тіліне ерте жастан оқыту балалардың жалпы және тілдік дамуын реттейді, бастауыш мектепте тәрбиенің жалпы білімдік құндылығын көтереді, балаларды өзге ұлт мәдениетін білуге және құрметтеуге үйретеді. Ғалымдардың зерттеулері көрсеткендей, үлкен адамға қарағанда кішкентай бала ағылшын тілін тез меңгереді. Баланың ағылшын тілін үйренуге деген қабілеттілігі өсе келе бәсеңдейді. Дегенмен, сол көптілділік іргетасы ана тілден қалануы керек. Мысалы, жапондар секілді. Олар баласын қашан жапон тілінде дұрыс сөйлей білгенше өз тілінде оқытып, үйретіп, содан кейін ғана барып басқа тілді білуге ден қоя бастайтын көрінеді [4,5].

Себебі осы саладағы ағылшын тілін оқыту жұмысы әлемдік талапқа сай болмай отыр. Осыған байланысты келешекте осы мәселені шешу үшін нақты іс-шаралар өткізілу керек екендігі айтылып та жүр, іске асырылып та жүр. Сондықтан жоғары білім беруді жаңартудың негізгі құжаттарында ең негізгі мақсат білікті маман даярлау деп көрсетілген болатын. Ал, ол жауапкершілігі мол, өз мамандығы бойынша халықаралық стандарт деңгейінде тиімді іс-әрекетке қабілетті болуы, әлеуметтік және кәсіби бейімділігі жоғары, үш тілді: мемлекеттік тілді-қазақ тілін, ұлтаралық қатынас құралы ретінде орыс тілін, дүниежүзілік экономикалық кеңістікке кірігу тілі ретінде ағылшын тілін еркін меңгерген тұлға болуы керек.

Үш тілді білім беру жүйесіндегі жоғары білім беру орны Қазақстан Республикасының Мемлекеттік білім беру стандарты талаптарына сәйкес студенттердің оқу дәрежесін алуына барынша қолайлы жағдайлар жасайды. Ең алдымен, жоғары оқу орны оқу жұмысын әдістеме жағынан қамтамасыз етуге жауапты. Осы мақсатта:

1. Әрбір студентті қамтамасыз ету үшін анықтамалар.
2. Әрбір пәннен студенттер мен оқытушылар үшін оқу-әдістемелік кешендер.
3. Әрбір пәннен дәрісхана жұмыстарын жүргізуге арналған материалдар: дәріс көшірмелері, тәжірибелік және зертханалық сабақ жоспарлары, оқу құрал жабдықтары.
4. Студенттердің өзіндік жұмыстарына арналған материалдар: үй тапсырмалары, мәтіндері, әр пәннен бақылау мен тексеру сұрақтары, тақырыптық баяндамалар және курстық жұмыстар, электрондық оқу құралдары.
5. Білімді бақылауға арналған материалдар: жазбаша бақылау жұмыстары, тестілер, емтихандық билеттер және т.б.

Тәжірибе жұмысын жүргізуге арналған материалдар: тәжірибе жұмысын жүргізу үшін әдістемелік нұсқаулар және жоспарлары, есеп беру, құжат түрлері әзірленеді

Осыған байланысты біздің модель құрудағы мақсатымыз - университет студенттерінің арнайы және экономикалық дайындықтарын жетілдіру (1-кесте).

1-кесте. **Тіл маманы студенттерінің кәсіби бағыттылығын дамыту моделі**

Мазмұндық сипаттама	**Студенттердің кәсіби бағыттылығын дамыту**			
	Таным	**Қарым-қатынас**	**Өзін-өзі**	**Тұлғалық**

Психологиялық сипаттама			жетілдіру	көріністері
Когнитивтік компонент	- жаңа әлеуметтік-экономикалық қатынаста кәсіби қызметтің қоғамдық маңызын түсіну - білу; - таңдаған кәсібі саласында кәсіп-керлік іс-әрекеттің мүмкіндігін түсіну-білу; - нарық кәсіби өнімінің және білім ұсынысын түсіну - білу.	- кәсіби қызметтің байлығын және көп бейнелігін түсіну-білу; - тіл кәсібі саласында нәтижелі қызмет ету факторы ретінде ынты-мақтастықтың рөлін түсіну - білу	- тіл кәсібінің бәсе-келестік өлшем-дерін түсіну -білу ; - өз іс-әрекетінің жағымды және жағымсыз жақ-тарын түсіну-білу; - болашақ кәсіби қызметінде тұлға-лық өсу жолдарын түсіну-білу	өзін-өзі бағалау
Мотивациялық компонент	- жаңа әлеуметтік - экономикалық жағ-дайда кәсіпке қызы-ғушылық білдіру; - нарық саласында өз білімін ұсынудың жолдарын табуға талаптану; - өмірде тұлғалық маңызды мақсаттарын барынша жүзеге асыру.	- тұлғаға объект және субъект ретінде көңіл бөлу; - тұлғааралық қатынасқа ұмтылу; - іскерлік қарым-қатынастыққа ұмтылу.	- білім беру саласында жетістіктерге жетуге ұмтылу; -өзінің жеке тұлғалық өзгешелігін көрсетуге ұмтылу; -білімін заман та-лабына сай жетіл-діріп отыру	Біліктілік
Мінез-құлық компоненті	-кәсіби қызметінде білімін қолдана білу.	- қарым-қатынас жасай білу, тәжірибесінің болымды жақтарымен алмасу	- көздеген мақса-тына барынша жету үшін өз іс-әрекетін түзету	Белсенділік, өз мақсатын жүзеге асыру

Қорыта айтқанда, қазіргі Қазақстандық жоғары оқу орындарының үш тілді білім беру жағдайында кәсіби бағыттылықты дамытудың ерекшеліктеріне студенттердің білім алу траекторияларын өз беттерімен тиянақты жоспарлауы; бірыңғай халықаралық жоғары білікті еңбек нарығында бәсекелестік қабілетке дайындығын дамыту. Сондықтан, «Өзге тілдің бәрін біл, өз тілдіңді құрметте» демекші жас ұрпақтың қазақ тіліне деген сүйіспеншілігін, өзге тілдерді оқып білуге деген қызығушылығы мен талпынысын арттыруымыз керек және де сол арқылы Отанға деген патриоттық сезімі жұдырықтай жүректерінде оттай лаулап тұратын тұлға тәрбиелеуді – басты міндетіміз деп білуіміз керек.

1. *Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Орта мектепте оқыту процесінде көптілділікті дамыту мәселелері / Әдістемелік құрал. – Астана 2013.*
2. *http://www.akorda.kz/kz/category/poslaniya_narody. Қазақстан Республикасы Президентінің Ресми сайты.*
3. *http://baq.kz/kk/regional_media/post/45590. Университет тынысы газеті. Көптілді білім берудің бүгінгі жағдайы мен өзекті мәселелері. 17 қаңтар. 2014.*
4. *http://www.group-global.org/ru/publication/view/3526. Сулейменова Г.М. Үш тілді меңгеру – полимәдениетті тұлға қалыптастыру кепілі. 19.04.2013*
5. *К вопросу изучения межпредметных связей в профессиональной подготовке студентов языковых специальностей. - Вестник КарГУ. - 2007.- №1(45). – С. 79 -81. (Соавтор Г.К. Нургалиева)*

Резюме

Раманова Л.Б. – *PhD докторант, Кызылординский государственный университет имени Коркут Ата*

Особенности обучение для развития профессиональной компетентности студентов в условиях внедрения полиязычного образования

В статье рассматривается вопросы об языковой формате. Основной идеи языкового формата является триединства языков, а именно: государственный язык для развития, русский язык - для поддержки, а английский – для изучения. На основе данной идеи излагается в статье методы обучения предмета «Биология».Известно, что в

эпохе глобализации и кибернетики полиязыковое обучение является одним из актуальных проблем, в данной статье рассматриваются его важность и воздействие на формирование личности. Актуальность статьи заключается в том, что рассмотрены вопросы формирования профессиональной компетентности студентов высших учебных заведений в условиях полиязычного образования. Таким образом, формирование поликультурной, конкурентноспособной, компетентной и развитой личности в жизни и науке является основной целью данной статьи.

Ключевые слова: информационная технология, интерактивный, полиязычие, поликультура, психологические и мотивационные компоненты, коммуникативное общение, международный стандарт, межнациональное общение, мультимедиа, патриотизм, профессиональная компетентность.

Summary

Ramanova L.B. – *PhD students, The Korkyt Ata Kyzylorda State University*

Features of training for the development of professional competence of students in the conditions of the introduction of multilingual education

The article deals with questions about the language format. The main idea of the language format is a trinity of languages, namely the national language for the development of the Russian language - to support, and English - for the study. On the basis of this idea is presented in the article "Biology" subject teaching methods.

It is known that the multilingual education is one of the most urgent problems in the period of globalization and cybernetics. This article considers its importance and impact on the formation of individualsRelevance of article is that questions of formation of professional competence of students of higher educational institutions in the conditions of polylingual education are considered. Thus, formation of the polycultural, competitive, competent and developed personality in life and science is a main objective of this article.

Key words: information technology, interactive, multilingualism, polyculture, cognitive, psychological and motivational components, communicative communication, international standard, international communication, multimedia, patriotism, professional competence.

УДК 37.013.77

КРЕАТИВТІЛІК - ТҰЛҒАНЫҢ МАҢЫЗДЫ САПАСЫ РЕТІНДЕ

Мустояпова А.С. – *п.ғ.к., доцент .*
С.Бәйішев ат.Ақтөбе университеті Ақтөбе қ., altyn-ac@mail.ru

Мақала студенттердің креативтілігін қалыптастыру мәселесіне арналған. Психология мен педагогика ғылымында шығармашылық туралы әртүрлі зерттеулер жүргізіліп келеді. Бұл зерттеулердің ерекшеліктерінің бірі – шығармашылық феноменін анықтау, талдау, саралау болып табылады. Педагогикалық-психологиялық зерттеулерде осы мәселеге сәйкес терминологиялық аппарат жетілдіріле бастады. Креативтіліктің ерекше феномен екендігін шет ел ғалымдарының зерттеулері мен қазіргі зерттеулерде креативтілікті жеке тұлғаның интеллектуалдық және тұлғалық ерекшеліктері ретінде қарау беталысы айқындалды. Бұл креативтілік мәселесіне деген әр түрлі бағытталғандықты көрсетеді: ол әрине, барлық тұлға бірдей жете алмайтын шығармашылық әрекет, рефлекция және субъективті өз-өзін бағалау негізіндегі тұлғалық маңызды жаңа сапа деп зерттеледі.

Түйін сөздер: креативтілік феномені, шығармашылық іс-әрекет, креативтілікті қалыптастыру, жеке сапалық қасиет.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиялық бағыттарына сәйкес білім беру жүйесін дамыта отырып, әлемдік білім кеңістігіне ықпалдастырудағы негізгі бағдар – адамды қоғамның ең маңызды құндылығы ретінде танып, оның рухани жан-дүниесінің дамуына, көзқарастары мен шығармашылық әлеуетінің, танымдық біліктілігі мен мәдени құндылықтарының жоғары деңгейде дамуына, жеке тұлғасының қалыптасуына жағдай жасау.

Бұл міндеттерді жүзеге асыру еліміздегі жоғары оқу орындарында оқыту процесінің мазмұндық болмысына жаңа әдіснамалық тұрғыдан негіздеуді талап етеді. Мұндай жаңа әдіснамалық жүйе дәстүрлі оқыту процесінт жаңа бағыт қоудың қажеттігін көрсетіп, студенттердің оқу-танымдық, шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастыра отырып, креативтілігін қалыптастыруда білім мазмұнының ұлттық негізде берілуін жаңа өркениеттік бағдар тұрғысынан жетілдіруді қарастырады.

Студент бойындағы креативтілік қабілеттерін дамытуда, олардың өшуіне жол бермеу оның рухани күшін нығайтып, шығармашылықпен жұмыс жасауға бағыттайды, өмірден кәсіби қызметте өз орнын табуға көмектеседі. Өйткені, қазіргі кезде орын алап отырған жұмыссыздық салдарынан жоғары оқу орнын бітірген түлектер кәсіп немесе жұмыс таба алмай отыр. Түлектердің кәсіби құндылық бағдары

мектеп қабырғасынан бастап қалыптаспағандықтан мамандық таңдауда қателескен, олар мамандық таңдаудың орнына мен пән таңдағандары да кездеседі. Осының бәрі жеке тұлғалық қасиеттері мен сапалардың қалыптаспағандықтарынан туындайды. Осыдан келіп, шығармашылық іс-әрекетке бейімделу мен креативтілік мәселесінің тіпті болашақ мамандық таңдауда кәсіби бағдарына да, өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру, өзектендіруде де маңыздылығы көрінеді.

Болашақ маман ретінде студенттің өз болмысын тануға ұмтылысына көмектесіп, тереңде жатқан талап тілегін, қабілеттерін дамыту, сол арқылы оған рухани күш беру белсенділігін арттыру білім беру ісінің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Қарастырып отырған зерттеулер аясында С.А. Букш пікірі қызығушылық тудырады, ол шығармашылық жеке тұлғаның өзін-өзі дамуының, әлеуметтік өмірде адамның жүзеге асырылуының тәсілі болып табылатындығын айтады [1].

Шығармашылық принцип әрекеттің белгіленген шекарасын, кедергілерін игеру, адам алынған ақпарат, білім және өзінің өзекті мүмкіндіктері шегінен шыққан кезде, адамға тән өзін өзі трансценденциялау қабілетімен ұйғарылады. Практикада шығармашылық жетістіктер жеке тұлғалық қана емес, әлеуметтік мәнге ие екендігі дәлелденіп, психологиялық-педагогикалық зерттеулерде осы мәселені өзекті етуі себепті қазіргі психология мен педагогикада шығармашылық іс-әрекет саласында зерттеулердің белсенді түрде жүріп жатқаны байқалады.

Бұл бағыт креативтілік – бұл білімнің, әрекеттің және тілектің толық өрістеуі деп есептейтін Р.Арнгейм еңбектерінде мейлінше айқын көрінеді [2]. Психологиядағы эвристика мәселесін зерттей отырып, В.Н. Пушкин: «соның көмегімен мәселе шешілетін, жаңа стратегия жасалып шығарылатын, қайсыбір жаңашылдық байқалатын психологиялық процесс... эвристикалық іс-әрекет деген атауға ие» деп жазды [3].

Креативтілік сипаттамалары белгілі бір нәтиже немесе кәсіби іс-әрекеттерде көрінетін психикалық қасиеттер кешенімен байланысты. Я.А. Пономорев, Е.Р. Торренс және т.б. креативтілік элементі ретінде түрлі қабілеттерді бөліп көрсетеді [4,5]. Олардың пікірінше, негізгі қабілет идеялардың проекциялану мен генеризациялану мүмкіндігінде көрінеді.

Д.Б. Богоявленская креативтілікті жеке тұлғаның «шығармашылық дарындылығы» ретінде қарастыра келе, шығармашылықты талдау бірлігі – интеллектуалдық белсенділікті (шығармашыл тұлғаның танымдық және мотивациялық сипаттарын олардың бірлігінде бейнелеп көрсетеді) және интеллектуалдық белсенділіктің үш деңгейін: *стимулдық - өнімді, эвристикалық* және *креативтілік* деп ажыратады [6].

Алғашқы деңгейге интеллектуалдық белсенділігі танымдық ынта және жігерлілікпен жұмыс жасау барысында да бастапқы берілген тәсіл шеңберінде қалатын адамдар жатқызылады, олардың іс-әрекеті сыртқы стимулмен анықталады. Эвристикалық деңгейдегі адамдарға өз іс-әрекетінің құрамы мен құрылымын талдау, түрлі міндеттерді өзара салыстыру тән, бұл жаңа шешімдерге ашуға жетелейді. Интеллектуалдық белсенділіктің креативтілік деңгейіндегі адамдар құбылыстардың себептерін түсінуге тырысады, ал бұл өз кезегінде, зерттеудің жаңа мақсаттарына айналады, талдау процесін тереңдетеді.

Егер стимулды-өнімді деңгейлі тұлға берілген тәртіп шеңберінде жұмыс қарқынын арттырып, іс-әрекетті ұғынбай көшірсе, эврист оны жаңа тәсілдермен орындайды, ал креативті *субъект* мәселені теориялық тұрғыда түсіну үшін пән мазмұны тереңіне бойлайды.

Креативтілік, шығармашылық ойлауды қамтамасыз ететін жағдайлар арасынан ынталандыру, өзекті сұрақ көптігіне орай мадақтау, ізденімпаздық жағдаятын туғызу.

Психологиялық зерттеулерде креативтілік терминімен мәселені өз бетінше ілгерілетуге, көркем идеялардың мол санын генеризациялауға және оларды үлгіден тыс шешуге мүмкіндік беретін индивидтің интеллектуалдық және жеке тұлғалық ерекшеліктері кешені деп түсіндіріледі.

Демек, бұдан шығатын тұжырым: креативтілік - ерекше және бірегей феномен ретінде сипатталатын бұрынғы зерттеулермен салыстырғанда, қазіргі зерттеулерде креативтілікті әрбір жеке тұлғаға тән индивидтің интеллектуалдық және жеке тұлғалық ерекшеліктер кешені мен шығармашылық процесінің биік сатыдағы көрінісі ретінде қарастыру тенденциясы айқын көрінеді. Бұл креативтілік мәселесіне түрлі тәсілдерді кез келген жеке тұлғаға тән нәтиже ретінде, шығармашыл тұлғалар жететін, объективті әлеуметтік мәнді жаңа нәтиже ретінде, рефлексия мен субъективтік өзін-өзі бағалау негізіндегі жеке тұлғалық мәнді сапа ретінде де зерттеліп жатқандығын дәлелдейді.

Креативтілік - тұлғаның өзін-өзі дамытудағы маңызды фактор. Адамның креативтілік процеске дайындығы оның тәжірибеге деген ашықтығымен анықталады.

Креативтілік - адамның шапшаң, нақты ойлау, жоғары қызығушылықтарға негізделген бай қиял, ойы ұшқыр және проблеманы жылдам түсіну қабілетімен танылады. Креативтіліктің негізгі шартының бірі –

тұлғаның өзін-өзі ұстауы мен өзіне деген сенімділігі. Креативтілік тек қана ойлау операцияларының сапасымен ғана емес, тұлғалық мінездемемен, креативтілік кезеңдеріне қажетті білім, білік, дағдыны меңгеру деңгейімен ерекшеленеді.

Шығармашылық - жаңаны жасаудағы процесс, *креативтілік* – адамның ішкі ресурсы, әлеуеті. Креативтілікте қалыптасқан ойлау жүйесінен бас тарту болып есептелінеді.

Сонымен, білім беру кезеңдері тарихына талдау жасау бүгінде ең алдымен адамның шығармашылық мәні мен рухани-адамгершілікті дамытуға бағытталған жаңа білім беру парадигмаларын жасау қажеттілігін түсінуге алып келді. Бұл ретте білім беру парадигмасының негізгі міндеттері табиғат пен қоғамның заңдарын оқыту ғана емес, сонымен бірге, әлемнің шығармашылық тұрғыдан қайта жасалуының гуманистік әдіснамасын меңгеруге көмек беру және «адам-табиғат-қоғам» жүйесіндегі қарым-қатынастарды үйлесімді ету болып отыр. Мұндай міндеттердің негізгі мақсаты адамның шығармашылық әлеуетін сақтау мен дамыту болып табылатын креативтілік бағыт ұстанған білім беру ғана шеше алады.

Шығармашылықтың әрекет есебіндегі тиімділігі жеке тұлғалық қасиет ретінде креативтілікпен байланысты.

Креативтілік ұғымы педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде кең мәнінде былайша түсіндіріледі:

- танымдық мақсатқа жетуге, жаңалықтарға, басталған шығармашылық істі, оны аяқтауға шыдамдылықпен немесе оған қызығушылығы болмаса да, жалғастыруға ұмтылысты;
- жаңаны ойлап табуға немесе жаңа идеяны ұсынуы;
- танымдық және шығармашылық әрекетте қиындықты жеңуді;
- ақыл-ой әрекетінің жоспарлылығы мен бірізділігі;
- танымдық мақсатқа жету тәсілдерін, баламаларын іздеу;
- көңіл-күй белгілері (алдағы танымдық және шығармашылық әрекетке орай қуаныш сезімі, ойлап табу принципінде қиындықты жеңуге даярлық, танымдық және шығармашылық мақсатқа қол жеткізудегі шаттық, бір нәрсе ойлап табу мүмкіндігіне ырзалық сезімде болу, шығармашылық әрекет басындағы жақсы көңіл-күй; оның жақсы аяқталатындығына сенім; сәтсіздік және т.с.с. жағдайларда шыдамдылық);
- бақылаудың ішкі аясы, өз мүмкіндіктері мен қабілеттерін танытуға құлшыныс;
- шығармашылық бастамаларда дербес әрі тәуелсіз болуға;
- өзін, өз ісін қорғай алуға, дүниетанымын кеңейтуге, өзінің шығармашылық қабілеттерін және т.с.с. дамытуға ұмтылыс.

Демек, берілген түсініктер ойдың қозғалысын, оның талдаудан (стимульды-нәтижелі деңгей), *ерекше* (эвристикалық деңгей) *жалпы деңгейге* (креативті деңгей) бірізді өтуін бейнелейді. Олардың бөлінуі мәселені қою ерекшелігінің, «кенеттен» ашылулардың тетіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Студенттердің креативтілігін қалыптастыруда шығармашылық орта құрудың маңызы зор.

Шығармашылық көзі – танымдық қызығушылық, интеллектуалдық қабілет, білім, ойлау стилі, тұлғалық мінездеме, мотивация және қоршаған орта. Осылардың болуы, жетілген түрі мен жоғары деңгейінің студент бойында болуы оның кез келген іс-әрекетіне интеллектуалдық белсенділікті дамытып, шығармашылыққа жетелеп, креативтілігінің қалыптасуына әсерін тигізеді.

Жоғары мектептегі оқыту процесінде оның креативті іс-әрекеті студент тұлғасын дамытуда бірнеше бағытта маңызды қызмет атқарады:

біріншіден, студенттің интеллектуалдық қабілетінің, шығармашылық ойлауының, зерделілігінің артуын, ақыл-парасатының қалыптасуын қамтамасыз етеді;

екіншіден, танымдық ізденістің негізін қалайды, студенттің жан-жақты дамуына жол ашады;

үшіншіден, жаңаны ойлап табады, *білім, білік, әрекеті мен қызығушылығын толық түрде іске асырады;*

төртіншіден, шығармашыл жеке тұлға қалыптасып, кәсіби білім мен біліктілігінің дамуын қамтамасыз етеді; психологиялық даярлығын жетілдіреді;

бесіншіден, шығармашылық орта пайда болады соның негізінде әлеуметтік немесе кәсіби бағдар беріледі, ал ең бастысы мотивациялық әрекетінің, жағымды қарым-қатынасының қалыптасуына мүмкіндік жасайды.

Сонымен қатар шығармашылыққа негізделген оқу-танымдық жұмыстарды орындау, интеллектуалдық даму студенттің жеке тұлғасына әсер етуінің күші мен тереңдігін қамтамасыз етеді. Студент саналылықпен қызығушылықпен атқарған қызметі тану немесе оқудың мәнін түсінуге ұмтылуы оның тұлғалық дамуына жол ашады.

Студент үшін оқу, кәсіби білім мәні құндылықтар, идеалдар жүйесіне байланысты, осының арқасында студенттің санасында оқуға түспес бұрын-ақ оның мәні жөнінде түсінік қалыптасады, жоғары мектепте

оқу барысында бұл көптеген өзгерістерге ұшырайды. Жетістікке жетудің бір жолы ретінде шығармашылықты қарастырсақ, оның мәні күрделі құрылым ретінде, оған: студенттің әлеуметтік ортасы, креативтілігі, жаңа идея табуға ұмтылысы, отбасындағы экономикалық жағдай, қабылданған адамгершілік құндылықтарға сүйенетін оқудың объективті мәнін оның саналы сезінуі кіреді.

Жеке тұлғаның өзін-өзі дамытудың барлық мәселелеріне шығармашылық қатынасын талап етерлік өзін-өзі жүзеге асыруда шығармашылық бастаулардың танылу түрі мен тәсілдері акмеологиялық мәдениеттің қалыптасуымен тығыз байланысты, ал акмеологиялық мәдениеттің дамуы, өз кезегінде, жеке тұлғаның өзіндік дамуына шығармашылық көзқарас танытуымен ұйғарылады. Болашақ маманның кәсібіне шығармашылық көзқарас қажеттігі ендігі кезекте міндет ретінде қарастырылған жөн. Жеке тұлғаның акмеологиялық мәдениет деңгейі төмен болған сайын, соғұрлым өзін өзі дамыту тиімсіз, акме және өзін өзі жүзеге асыруға қол жеткізу мүмкіндігі де аз.

Креативтілігі қалыптасқан студенттер жоғары мектепке білім алушының жеке білім алу өрісін құруға, білім алу мақсатын қоюға, оқытудың мазмұны мен нысандарын таңдауға, яғни өзіндік білім алуды жобалауға қатысуға мүмкіндігі бар, өз білімінің субъектісі ретінде көрінеді. Студенттің іс-әрекеті оның жеке басының әлеуетін іске асыруға негізделген және оның оқылатын пәндер мен салаларға сәйкес келетін білім алуын талап етеді.

Демек, терең білім мен креативті тұрғыда шешім қабылдауы, арнайы біліктер студенттің білімді теориялық, танымдылық негізде қорытуына мүмкіндік беріп, интеллектуалдық белсенді ойлауын жандандырып, шығармашылыққа ұмтылдырады. Студенттің белсенді танымдық ойлауы мен креативті бағдары арқылы кез келген іс-әрекет «сана сүзгісінен» өтіп, оның ақыл-ойында жүйеленіп, бекіп, оның танымдық әрекеттерді ұйымдастыру біліктері түрінде көрініс береді.

1. *Развитие творческой активности школьника / Под ред А.М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1991. – 332 с.*
2. *Арнгейм Р. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. – М., 1981. – 225 с.*
3. *Пушкин В.Н. Эвристика – наука о творческом мышлении. – М., 1967.*
4. *Пономарев Я.А. Психология творческого мышления. – М.: Просвещение, 1960. – 355 с.*
5. *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред.Е.С. Полат. - М.,2003. –185 с.*
6. *Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология. – М.: Академический проект, 2004. – 560 с.*

Резюме

Мустояпова А.С. – *к.п.н., доцент*
Актюбинский университет им С.Баишева, altyn-ac@mail.ru

Креативность как одно из важных качеств личности

В данной статье рассматривается проблема формирования креативности личности. Рассматриваются различные исследования по проблеме творчества и креативности в психологии и педагогике. Одна из особенностей этих исследований содержится в определении, анализе, дифференциации феномена творчества. Креативность характеризуется как потенциальная склонность к творчеству, которой обладает каждый индивид и которая может проявиться в соответствующих условиях.

Ключевые слова: феномен креативности, творческая деятельность, формирование креативности, индивидуальное качество личности.

Summary

Mustoyapova A.S. – *candidate of pedagogical sciences, associate professor.*
Aktobe university n.a. s.Baishev, altyn-ac@mail.ru

Creativity as one of major qualities of a person

There is some problem of formation creative person in this article. Consider several issues of creativity research in psychology and pedagogy. One of the features of this issue is contained in definition, analysis, differentiation the phenomenon of creation. Creativity is characterized as potential addiction to creation which every individual possesses and which can manifest in appropriate conditions.

Key words: the phenomenon of creation, creative activity, formation of creativity, individual quality of a person.

УДК 378.14

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ КАК ОБЪЕКТ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Сагадиева К.К. – *магистрант второго года обучения,*

КарГУ им. Е.А .Букетова, преподаватель иностранного языка КарГТУ, kamatay@mail.ru
Научный руководитель: **Мирза Н.В.** – *д.п.н., доцент КарГУ им. Е.А.Букетова*, d61975@rambler.ru

Статья посвящена проблеме формирования иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых специальностей в процессе самостоятельной работы. Проблеме формирования данной компетентности посвящено много исследований. В статье предложена экспериментальная модель формирования компетентности для повышения мотивации изучения иностранного языка.Успешное формирование коммуникативной компетентности непосредственно связано с развитием образовательной компетенции студентов, умением управлять своей учебной деятельностью, навыками самообразования. Условием формирования профессиональной компетентности студентов является развитие коммуникативной компетентности, что отражено в государственных образовательных стандартах. Иноязычная коммуникативная компетентность предполагает формирование лингвистической, социокультурной, прагматических умений.При разработке данной модели авторы обратили особое внимание на отечественные методологические исследования. Предлогаемая экспериментальная модель формирования иноязычной коммуникативной компетентности учитывает принципы формирования, условия для успешного формирования, уровни владения иностранным языком, критерии сформированности.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная компетентность, компетентность, мотивация, компетентностный подход.

На всех этапах истории развития человечества педагогика активно формируется согласно требованиям реалий. Глобализация всего мира является одной из главных причин изменений в процессе преподавания на всех этапах обучения. Республика Казахстан не стала исключением. На данный момент Казахстан открыт для международного сотрудничества и диалога. Подтверждению данного факта стало большое количество различных иностранных компаний, предлагающих свои услуги на рынке страны. Но Казахстан не только принимает данные предложения, а также активно принимает участие как на мировом экономическом рынке, предлагая свои услуги, так и на политической арене. Как следствие для поддержания данных экономических, политических, культурных и социальных взаимоотношений требуются высококомпетентные специалисты не только в своей профессиональной среде, но и умеющие представить интересы нашей страны в поликультурном сообществе. Траектория ведения языковой политики в многонациональном обществе президентом Н.А. Назарбаевым учитывает все стороны построения стабильного, развивающегося демократического государства, стремящегося занять достойное место в мировом сообществе. Идея уникального проекта, предложенного Президентом Республики Казахстан в 2004 году, «Триединство языков» начала свое поэтапное осуществление в 2007 году при активизации Послания народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире». «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, - неоднократно подчёркивал Президент, - население которой пользуется тремя языками. Это: казахский язык - государственный язык, русский язык - как язык межнационального общения и английский язык - язык успешной интеграции в глобальную экономику» [1].

За истекший период, с начала реализации, данный проект не потерял своей ценности. В подтверждение этому служат 72 и 79 шаги в «Плане нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева», где сказано: «72. Введение английского языка в качестве официального на территории финансового центра. Самостоятельное законодательство центра должно составляться и применяться на английском языке. 79. Поэтапный переход на английский язык обучения в системе образования – в старшей школе и вузах. Главная цель - повышение конкурентоспособности выпускаемых кадров и рост экспортного потенциала страны образовательного сектора» [2].

Постепенный переход с билингвизма на полилингвизм воспринимается нормой для экономически развитого сообщества. Конкурентоспособное образование - это конкурентоспособные специалисты: мобильные, профессионально эрудированные и свободно владеющие иностранными языками. Они должны быть не только мобильными, самостоятельными в своих действиях, но и коммуникабельными. Знание одного языка недостаточно для организации и ведения конкурентоспособного бизнеса. Требования к молодым выпускникам вузов возрастают. Умение самостоятельно вести переговоры на иностранном языке для современных специалистов неязыковедов является одной из главных проблем в подготовке кадров. Нехватка иноязычной коммуникативной готовности будущих выпускников считается причиной низкой конкурентоспособности. Актуальность формирования иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых специальностей объясняется глобальным уровнем понимания особенностей современной социокультурной ситуации.

Основные методологические подходы для осмысления проблемы теории и практики профессиональной подготовки предполагают разработку основных принципов и закономерностей, отражающих специфику объекта и предмета изучения. Перед преподавателями иностранных языков в вузах также встают такие проблемы: слабая иноязычная подготовленность самих студентов (маленький объем словарного запаса, знание только простых грамматических конструкций, психологический языковой барьер), которые мешают свободной иноязычной коммуникации. Проблема формирования иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых специальностей была изучена рядом ученых, как зарубежных, так и отечественных. Проводимые исследования потребовали обращения к трудам современных зарубежных педагогов, в которых разрабатываются проблемы подходов к формированию иноязычной коммуникативной компетентности: Д.Уилкинс, А.Хардинг, П.Хартман и др., многочисленным исследованиям в странах СНГ: И.Л.Бим, М.З. Биболетова, А.К. Маркова, Е.И. Негневицкая, И.Нужа, Сафонова В.В. и др.[3], исследования казахстанских ученых: Ф.К. Атабаева [4], Б.А. Жетписбаева [5], С.С. Кунанбаева [6], Э.А. Утеубаева [7], А.Т. Чакликова [8] и др. Согласно проведенному анализу психолого-педагогической литературы такой феномен, как «компетентность», не имеет однозначных и четких определений. Это объясняется становлением компетентностного подхода в современной педагогической науке. Появление компетентностного подхода к образованию (Н.Хомский, Р.Уайт, Д.Равен, В.А. Байденко, А.В. Хуторской) было обусловлено созданием единого европейского образовательного пространства [9].

Д.Р. ван Эком и Триммом согласно спецификациям Совета Европы были определены 6 составляющих коммуникативной компетентности: лингвистическая компетенция, социолингвистическая компетенция, дискурсивная компетенция, социокультурная компетенция, социальная компетенция, стратегическая компетенция [10].

Согласно нашему представлению иноязычная коммуникативная компетентность - это умение и возможность специалиста к плодотворному ведению иноязычной коммуникации и организации деятельности при условиях профессионального или/и бытового направления в межкультурном пространстве.

Разработанная нами экспериментальная модель формирования иноязычной коммуникативной компетентности (учитывая содержание самого понятия иноязычной коммуникативной компетентности), основанная на коммуникативном и компетентностном подходах, учитывала принципы формирования, условия для успешного формирования, уровни владения иностранным языком, критерии сформированности. Эксперимент проводился на базе технического и медицинского вузов.

Ведущим условием выступало изучение иностранного языка самостоятельно, то есть любой вид самостоятельной деятельности приветствовался (общение в Интернет-сети, защита проектов по профильным дисциплинам, ролевая игра). В течение эксперимента студентам были предложены в основном творческие задания: взять интервью не только у своего сокурсника, но и преподавателя; написание эссе «Я - специалист», проведение дебатов на различные темы; представление и защита проекта «Мой автомобиль» «Моя клиника». Для студентов специальности «Профильное обучение» особенно интересным было задание подготовка и проведения самостоятельно практического задания с обязательной рефлексии в конце занятия. Для будущих медиков, как отметили преподаватели клинических дисциплин (выступавшие в качестве экспертов), ролевая игра – это неоценимый опыт для развития коммуникативных навыков в работе с пациентами. Подобные задания, согласно результатам проведённых опросов, необходимы для повышения мотивации и интереса не только к иностранному языку, но и к выбранной ими профессии, самоорганизации, активной самостоятельной деятельности в будущем.

Совокупность определённых педагогических условий, таких как: использование аутентичных материалов для естественной коммуникативной площадки, проведение дискуссий для решения поставленных задач, мобилизующие знания и опыт; проведение саморефлексии для развития чувства ответственности; задания, связанные с будущей профессией положительно повлияли на динамику сформированности иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых специальностей в процессе самостоятельной работы.

В начале эксперимента по результатам проведенного тестирования был выявлен низкий процент знаний по страноведению (поверхностные знания, почерпнутые из туристических поездок и во время общения с друзьями). Для пополнения данного пробела студентам, будущим архитекторам, былопредложено принятие участия в студенческой зарубежной конференции. Но, к сожалению, подобный вид задания заинтересовал небольшой процент учащихся. Причиной к отрицательному отношению к данному

заданию, по результатам анкетирования, ведущее место было – это боязнь критики со стороны преподавателей. Приняв во внимание данный аспект, этой же группе студентов была предложена групповая и/или парная деятельность для выполнения самостоятельной работы. Данная форма обучения также может считаться активной, поскольку студент автономен, и освобожден от направленного авторитаризма со стороны преподавателя. При парной форме работы процесс решения поставленных задач не отменял, а даже усиливал дух соревнования, потому что каждый участник в мини - группе старался внести свой вклад в успех. Положительная динамика была также заметна при проведении текущего среза. Но успешная активность может обеспечиваться только при условии доброжелательных отношений её участников друг к другу. Коллективная форма работы развивает навык работы в команде, высоко ценимый в современном обществе.

В качестве критериев оценивания уровня подготовленности специалиста взят единый стандарт, известный под названием «Общеевропейские компетенции уровней владения иностранным языком»: А (А 1, А 2) – элементарный пользователь, В (В 1, В 2) – независимый пользователь, С (С 1, С 2) – опытный пользователь. Казахстанская Концепция иноязычного образования также ориентирована на требования Европейского стандарта.

Основным показателем сформированности иноязычной коммуникативной компетентности является самостоятельная деятельность, как в обучении, так и в последующей профессиональной деятельности. Тем более что при обучении студентов преподаватели должны учитывать особую возрастную сензитивность к самостоятельности. Стремление действовать самостоятельно зависит от уровня мотивации и уверенности студента, а способность – от уровня знаний и умений.

Целью нашего исследования было расширить научные представления о формировании иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыковых вузов в процессе самостоятельной работы через конкретизацию контента понятия «модель формирования иноязычной коммуникативной компетентности», а также разработать и представить теоретическую базу критериев оценивания владения иноязычной коммуникативной компетентностью студентов неязыковых вузов в процессе самостоятельной работы.

Также подготовлено и апробировано учебно-методическое пособие «II курс «Медико-профилатикалық іс» мамандығы бойынша ағылшын тілінен лексикалық-грамматикалық жаттығулар жинағы», которое может быть использовано преподавателями английского языка в учебных заведениях с медицинским профилем; подготовлен учебно-методический материал для студентов технического вуза «Электронное пособие для самостоятельной работы по профессионально-ориентированному иностранному языку по специальности «Организация перевозок».

Опытно-экспериментальной целью исследования являлось выявление результативности модели формирования вышеуказанной компетентности при базировании данной модели на компетентностном и коммуникативном подходах, а также повышения у студентов - не лингвистов мотивации к самостоятельному изучению иностранного языка, опираясь на такие принципы как: связь иностранного языка и будущей профессии, лингвострановедческий аспект. Достижением положительного результата при использовании данной модели стало повышение уровня мотивации к изучению иностранного языка и развития самостоятельности.

1. *Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. – № 33(25278). –2007. – 1 марта.*
2. *Назарбаев Н.А. План нации -100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kazpravda.kz/rubric/100-shagov*
3. *Сагадиева К.К., Мирза Н.В. Иноязычная коммуникативная компетентность как неотъемлемая составляющая успешной профессиональной деятельности специалиста. Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Dnyvedy - 2015». – Прага: Educationandscience, 2015. – С. 32-36.*
4. *Атабаева Ф.К. Методика использования инновационно-коммуникационных технологий в иноязычном образовании студентов неязыковых вузов: автореферат. – Алматы, 2010. – 22 с.*
5. *Жетписбаева Б.А. Компоненты иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://articlekz.com/article/11919*
6. *Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. – Алматы: Эдельвейс, 2005. – 264 с.*

7. Утеубаева Э.А. Методические рекомендации для СРСП и СРС по дисциплине "Язык для академических целей" . – Алматы:Эверо, 2014. – 68 с.
8. Чакликова А.Т. Категории «компетентность» и «компетенция» в современной образовательной парадигме // Вестник КазНУ. Серия педагогические науки. – 2007. – №2. – С. 9-17.
9. Мирза Н.В. Профессиональная компетентность педагога. – М., 2008. – 254 с.
10. Van Ek J.A., Trim J.L. Vantage. Cambridge University Press, – 2002. – 176 с.

Түйіндеме

Сагадиева Қ.К. – *Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің II курс магистранты, kamatay@mail.ru*
Ғылыми жетекші: **Мирза Н.В**. – *п.ғ.д., доцент, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, d61975@rambler.ru*

Шетел тілді коммуникативтік құзыреттілігінің үлгісін қалыптасуы отандық методологиялық зерттеулердің нысаны ретінде

Мақала тілдік емес мамандықтардың студенттерінің шетел тілі коммуникативтік қалыптасуы мәселесіне арналған. Шетел тілді оқу уәждемені жетілдіретін эксперименттік үлгі ұсынылады. Табысты қалыптастыру коммуникативтік құзыреттілігінің дамуына тікелей байланысты білім беру құзыреттілігі студенттерді іскерліктер басқаруға өзінің оқу іс-әрекетін басқару. Коммуникативтік құзыреттілігінің қалыптастырудың басты шарты студенттердің мемлекеттік білім беру стандарттары бойынша кәсіби біліктілігін дамыту болып табылады. Шетел тілді коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруы лингвистикалық, әлеуметтік-мәдени, прагматикалық дағдыларды болжайды.

Түйін сөздер: шетел тілі коммуникативтік құзыреттілік, құзыреттілік, мотивация, құзыреттілік тәсіл.

Summary

Sagadyieva K.K. – *II course master student of Academician E. A. Buketov Karaganda State University, kamatay@mail.ru*
Scientific supervisor: **Mirza N.V**. – *doctor of pedagogical sciences, docent, Academician E. A. Buketov Karaganda State University,d61975@rambler.ru*.

The model of foreign language communicative competence forming as an object of the native methodological researches

The article is devoted to the problem of foreign language communicative competence forming of non-linguistic specialties' students. The experimental model of formation of this competence is proposed to increase motivation of learning a foreign language. The successful formation of communicative competence is directly linked with the development of educational competence of students, ability to manage their learning activities. Prerequisite of formation of professional competence of students is to develop communicative competence, which is reflected in the state educational standards. The foreign language communicative competence involves the formation of linguistic, sociocultural, pragmatic, general teaching and compensatory skills.

Keywords:foreign language communicative competence, competence, motivation, competence approach.

ӘОЖ: 37.022

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Ерсултанова З.С. - *техника ғылымдарының кандидаты, Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, e-mail: ersul_67@mail.ru*

Мақалада жоғары білім беруде студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, оларды орындау, бағалау әдістемелері қарастырылған. Автор біздің елімізде жоғарғы білім беруде студенттердің оқу бағдарламаларында көп уақыт білім беру пәндерін теориялық оқытуға бөлінгендіктен студенттер ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуды қосымша жұмыс деп қарастырады да, онымен айналысуға уақыт бөлуді өз еріктеріне қалдырады деп санайды.

Мақалада еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауда ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысу белсенді әдістердің бірі болып табылатыны баяндалған. Мақаладағы әдістемелер РЖББҚБАИ «Өрлеу» курстарының шетел ғалымдарының дәрістер материалдарына негізделген. Автор өз тарапынан студенттермен өздік жұмысты орындаудың бір тәжірбие нәтижесін көрсеткен.

Қорытындыда автор студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының маңыздылығын баяндап, оқу бағдарламасында уақыт реттемесін жаңартуға ұсыныс жасаған. Мақаланың идеясында жоғары білім берудегі өзекті мәселе көзделген.

Тірек сөздер: ғылыми-зерттеу, мәнжазба, өздік жұмыс, жобалық жұмыс, Блум таксономиясы, Kolb шеңбері, диаграмма, схема,сурет, кесте, кредит саны.

Жоғарғы білім берудің үш мақсаты бар, олардың бірі – студенттердің кәсіби мамандығы бойынша білім беру, екіншісі-қоғамымыздың өнегелі, патриот тұлғасынтәрбиелеу, үшіншісі-студенттердің жоғары білімге сәйкес ғылыми- зерттеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Бірінші мақсат бойынша әртүрлі пәндер оқытылып, сабақ кестелері жасалып, аудиториялар қоры қарастырылады. Екінші мақсат бойынша-топтардың тәрбиешілері (эдвайзерлер) тағайындалып, тәрбиелік іс-шаралар жоспары бойынша жұмыстар жүргізіледі. Ғылыми-зерттеу тұрғысынан алғанда біз студенттердің алдына көптеген мақсаттар қоямыз: алдымен информатик ретінде қандай да бір компьютерлік бағдарламаны қолданып, қосымша жаса, сол қосымша жайында түсініктеме мәтін жаз, оны қорға, әртүрлі олимпиадаларға қатыс, мәнжазба (реферат) жазып әкел, мақала жаз, кейін дипломдық жұмыс жаз деген сияқты. Дипломдық жұмыс жайында уақыт реттелуі түсінікті: студенттер 1-семестр оқиды, 2-семестрде 10 апта педагогикалық практика кезінде диплом жұмысының материалдарын дайындап, 3 апта дипломалды практикада ғылыми жұмысты тәмәмдауға мүмкіндіктері бар. Сонда, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысына тек 4 курста ғана уақыт бөлінген болып тұр ғой. Бұл мәселе шынымен, студенттің оқу бағдарламасында дипломдық жұмысқа қандай да бір кредит саны бөлінеді.

Ал басқа курстарда, айталық 2, 3 курстарда, курстық жұмыстар үшін кредит саны қарастырылмаған. Шетелде оқу бағдарламасында студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарына ерекше уақыт қарастырылған. Мысалы, Ұлыбританияда NewCastle университетінің тәжірбиесінде студенттің оқу бағдарламасының үштен бір бөлігі ғылыми жобалау жұмыстарына арналады екен. Оларда оқу бағдарламасы 120 кредиттен тұрса, оның 40 кредиті жобалау жұмыстарына беріледі. Бұл ауқымды үлестірілім. Сосын әр оқытушының жылдық жүктемесіне жобалық жұмыс енгізіледі, ал бұл жағдай әр оқытушының студенттердің ғылыми жұмыстарына ғылыми жетекші болуына мүмкіндік береді. Ұлыбритания профессорлары, PhD докторлары Paul Eshilchelvan мен Chris Philips студенттердің өздік жұмыстары, жобалық жұмыстары жайында өз дәрістерінде баяндады.

Chris Philips оқытудың Kolb шеңберінің әдістемелік ойы келесідей: идея-қарастыру-басқа идеялармен біріктіру-тәжірбиеде қолдану. Бұл реттеулер - тәжірбие арқылы оқытудың негізгі болып табылады. Шеңбер түрінде Kolb әдістемесі келесідей сызбаны көрсетеді (Сурет 1):

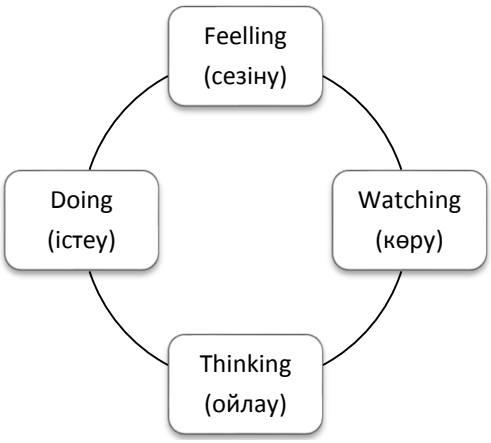

Сурет1. Оқытудың Kolb әдістемесі схемасы

Осы әдістемеге сәйкес студенттер жобалық жұмысты топпен орындау барысында алдымен, өзіне берілген тапсырманы алады, қарастырады, орындайды, топтың басқа мүшелерінің нәтижелерімен біріктіреді және топ ортақ жобаны қорғайды. Chris Philips студенттердің жобадан алған бағасын екі бөлікке бөледі-10%+90%=100%. Мұндағы 90% әр студентке әртүрлі қойылуы мүмкін. Мысалы, топта 8 студент бар делік. Жұмысты орындау белсенділігі әр студентке 12,6%-дан келеді. Бірақ, бір студентке 16% қойылса, келесісі 12,6%-дан аз алады. Ал балл саны -16*560=89.6%, ал 11*560=61,6% алуы мүмкін. Сонда біріншісінің балы 70%-дан артық, ал екіншісінікі 70%-дан кем екені көрінеді. Яғни 560=8*70 нәтижесінен шыққан сан. Chris Philips әдістемесі бойынша студенттердің өздік жұмысын орындау барысы келесі кестеге біріктіліген (Кесте 1):

Кесте 1. Студенттердің өздік жұмысын бағалау.

№п/п	Студенттің аты-жөні	Тақырып таңдалуы	Құрылымы, %	Реферат көлемі,14 шрифт	Тақырыпқа сәйкестігі,%	1-бағасы/ 2-бағасы %	бағасы
1	Аскарова Н.	Ақпаратжәнеқызметқұпиялығының мазмұны	27/100	3/5	60	80/100	90
2	Бекқұлы М.	Ақпараттық жүйелер нарығы және оның Қазақстанда дамуы	27/100	3/7	100	100/100	100
3	Егимбердиева Н.	Корпоративтік ақпараттық жүйелер	27/100	2/7	100	100/100	100
4	Ертышпаев Е.	Электрондық Коммерция	27/50	2/3	100	100/50	75
5	Смаилов А.	Құқықтық ақпараттық жүйелер	27/50	2/3	80	90/50	70
6	Бекбулатов Е.	Ақпараттық технологиялардың даму кезеңдері	27/50	3/3	60	80/50	65
7	Жақсылыков С.	Құқықтық ақпараттық жүйелер	27/50	3/3	30	50/50	50
8	Тынымбек С.	Географиялық ақпараттық жүйе	27/100	5/7	100	100/100	100
9	Тұрысбек Д.	Медициналық ақпараттық жүйелер	27/100	2/7	100	100/100	100

Мәнжазба келесі элементтерден құралуы керек:

1. Титул қағазы
2. Мазмұны-оның ішінде бақылау жұмыстарының бөлімдері және бөлім басталатын беттер ретімен көрсетіледі.
3. Кіріспе-онда брілген тақырыптың мәні тұжырымдалады және көрсетілген проблеманың мәні құралады.
4. Негізгі бөлім – оның бөлімнің әрқайсысы тақырыптың бір жағына көшу керек, алдындағы бөлімді логикалық түрде жалғастыру керек және кестелерден, суреттерден құралуы мүмкін, қолданылған әдебиетке сілтемелер келтіріледі.

5. Қорытынды – мәнжазба тақырыбы бойынша жалпылама қорытынды келтіріледі.
6. Әдебиет тізімі – мәнжазбаныжазуүшін кемінде 3 әдебиет қолданылу керек.
7. Өздік жұмыстың көлемі 5-7 беттен құралады. Өздік жұмысын жазғанда кемінде СТП -164 -98 оқулық жұмыстарда жазылған талаптарға сүйену керек [3,5].

Жоғары оқу орындарының оқытушыларына арналған ғылыми-педагогикалық біліктілікті арттыру институтында (РИПКСО "Өрлеу") PhD докторы Зейнолла Сәуле Жанатқызы өзінің «Үздіксіз оқытудағы инновациялық әдістері» атты дәріс сабақтарында тыңдаушыларға педагогикалық оқыту әдістемесі –Блум таксономиясы жайында [1] , оның студенттердің өздік жұмыстарын орындауға қолданылуы жайында баяндаған болатын. Әдістеменің негізгі идеясы-Блум үшбұрышымен (Сурет 2) жылжи отырып, оқытушы студенттердің өздік жұмысын орындатудағы мақсатына жету болып табылады.

Сурет 2. Блум таксономиясы схемасы

Жоғарыдығы кестеден (Кесте 1) студенттің өздік жұмысы 2 рет тексеріліп, талдау жасалып, бағаланғанын көруге болады. Студенттің өздік жұмысын бағалауда Блум таксономиясына сәйкес бірінші орындауда студент жұмысы тақырыпты ашуда 2 бет ақпарат болса, кейін оның көлемі толықтырылып 5-7 бетке дейін болған және оны сәйкес талаптар бойынша толықтырып, қорытынды жасап, тұсукесер жасап, тақырыпты пысықтап, оны оқытушыға қорғауы арқылы тапсырғаны ескерілген. Кестеде мәнжазба тақырыбы қаншалықты ашылуына көңіл бөлінген. Мәнжазбада пән бойынша терминологиялар, проблемалардың мәнін ашатын ақпарат көлемі, студенттің әдебиетке сүйенуі, жалпы пән бойынша теориямен байланысты мысалдар келтіруі және тұсаукесерді әзірлеу технологиясы да ескерілген.

Бұл жұмысты орындауда студенттердің ғылыми-зерттеу икемділігін арттыру, тақырып бойынша терең ойлауын дамыту, кәсіби дайындығын қалыптастыру, ғылыми-зерттеу жұмыста мақсат қойып, оны шешу жолдарын іздеу, оған жету, зерттеушілік қорытынды жасай білу және ойды жинақтап, оны қорғай білуге алғашқы қадамдар жасау мақсаттары қойылды. Бұл жұмыс жобалық жұмыстарды орындаудың алғашқы адымдары десе де болады. Студенттерге жеке тапсырма беру арқылы оларды ғылыми-зерттеу жұмыстарына машықтау оқытушының басты мақсаты болып табылды. Бұл топпен жұмысты орындауғы дайындық болып табылады. Топпен жұмысты талқылай келе, студенттердің өздік жұмысын иерархиялық диаграмма түрінде келесі схеманы қолдануға болады.Бұл схеманы да жоғарыдағы шетелдік ғалымдар ұсынған.

Сурет 3. Өздік жұмыс иерархиясы

Бұл схеманың нұсқасы топпен жұмыс әдістемесін толық бейнелейді. Жоғарыда айтылғандай топпен жұмыс бағаланғанда екі баға ескеріледі, бірі - студенттің өз бағасы да, екіншісі - студенттің топпен бірге бағасы. Ал қорытында бағалауда жоба мен оның орындалу процесі ескеріледі. Топпен жұмыс жасауды үйренген студент кейін өзі де көлемді жоба жасай алады деуге болады [6].

Нарық заманына сәйкес мамандар дайындауда студенттердің жан-жақты білім алып, ғылыми көзқарасы қалыптасқан, білім мен ғылымды ұштастыра алатын тұлға болып қалыптасуы әр оқу орнының басты міндеті деп білемін. Және осы мақсатты ауыртпалықсыз орындау үшін уақыт реттемесінің дұрыс жоспарлануы маңызды орын алады. Сондықтан, осы мақаланың ойын қорыта келе, болашақта білім беру стандарттарында [4] жоғары оқудың ғылыми-зерттеу жұмыстарына кредит сандары беріліп, оқытушының оқу жүктемесіне енгізілсе екен деген ұсыныс білдіргім келеді.

1. Материалы курса РИПКСО «Өрлеу» / Статья. Критерии организации и оценки заданий, направленные на развитие дивергентного мышления студентов вузов. /зав.каф. международных образовательных программ РИПК СО, доктор PhD Джантемирова Д.С. ст.пр. каф. международных образовательных программ РИПКСО, доктор PhD Зейнолла С.Ж.

2. РББҚБАИ «Өрлеу» курсының материалдары /Дәрістер конспектісі/ Ұлыбритания профессорлары, PhD докторлары Paul Eshilchelvan мен Chris Philips.

3. Интернет ресурсы: «Ғылыми зерттеу жұмыстарының негіздері» /http://www.uniface.kz/index.php?id=458&post=article&section

4. ГОСО РК 6.08.067-2010 42 Приложение А (обязательное) Типовой учебный план специальности 5В011100 – Информатика.

5. Хакимова Т.Х. Инновационные методы обучения информатике. – Алматы: Издательство «NURPRESS», 2013. – 272 с.

6. Ғылыми-әдістемелік журнал «Информатика негіздері» /Мақала. Бабырбаева Б. Оқушылардың танымдық белсенділігін және шығармашылық ізденістерін қалыптастыру. – №5. – 2013 ж.

Резюме

Ерсултанова З.С. – *кандидаттехнических наук, Костанайский государственный пеагогический институт*

Вопрос формирования научно-исследовательских навыков у студентов высшего педагогического образования

В данной статье рассматриваются проблемы об организации научно-исследовательской работы студентов в высшем образований, об ее исполнений, о методах оценки. Автор считает, что в образовательной программе студентов в вузах нашей страны недостаточно уделено внимания на выполнение научно-исследовательской работы студентов, так как большую часть программы занимают учебные дисциплины и теоретическое обучение, для чего студенты уделяют много времени занятии в вузе. Автор статьи отметила важность научно-исследовательской работы студентов, как одного из способов развития конкурентноспособного специалиста на рынке труда в наше время.

Методы статьи основаны на материалах лекции зарубежных ученыхкурса РИПКСО "Өрлеу". В данных методах рассматриваются пути развития студенов с помощью самостоятельной работы как индивидуальной так и в групповой форме. В статье данные методы имееют краткое изложение. Со своей стороны, автор показывает результат выполнения студентами самостоятельной работы, как реализацию выше указанных методов.

В выводе статьи сделано предложение об увеличенийраспределения времени и количества кредитов в рабочей программе обучения студентов в вузе и возможности включения часов связанных с научно-исследовательской работой студентов в учебную нагрузку преподавателя. Автором изложенная идея имеет актульность в высшем образованиий.

Ключевые слова: Научно-исследовательская, реферат, самостоятельная работа, проектная работа, таксономия Блума, круг Колба, схема, диаграмма, рисунок, таблица, количество кредитов.

Summary

Ersultanova Z.S. – *candidate oftechnicalscience, Kostanay State PedagogicalInstitute*

The problems of the organization of research work of students in higher pedagogical education

This article deals with the problems of the organization of research work of students in higher education, for its performances of the assessment methods. The author believes that, in the educational program of students in higher educational institutions of our country is not enough attention paid to the performance of scientific research work of students.Methods article is based on a lecture course of foreign scientists in Republican Institute of Professional Development of Higher Education Workers "Orleu". These methods are considered the way of the students with the help of independent work both individually and in groups. In the article the data methods Immersed summary. For its part, the author shows the result of the students' independent work, as the realization of the above methods. The conclusions of the article made a proposal to increase the time and the number of credits in the work program of study students in high school and the possibility of including hours associated with research work of students in teacher training load. The author has set forth the idea in higher education. It has at the current timeimportantrelevance.

Key words: The researchwork, abstract, independent work, project work, Bloom's taxonomy, Kolbs circle, diagram, drawing, table, number of credits.

PECULIARITIES OF LANGUAGE TEACHING AND ASSESSMENT

Yeshimbetova Z.B. – *candidate of Pedagogical sciences. Kazakhstan, Almaty*
e-mail: zabira124@mail.ru

Abstract: This article deals with the assessment that has a role to play in motivation, self-reflection and wash back. Good assessment can even provide opportunities for learning: In our view the main purpose of language testing is to provide opportunities for learning both for the students who are being tested and for the professionals who are administering the tests. Assessment is a very broad term that can cover formal exams and tests, both external and internal, which are structured and built into the fabric of the academic year, as well as more informal types of assessment that teachers undertake as a part of their day-to-day practice. One of the biggest and most obvious changes that has happened to assessment is that there is now much more interest in the area of formative assessment. In other words, we assess students at different stages and provide feedback that they can use to improve, re-draft or change what they are currently working on, but also to help them into their future learning (often referred to as feed-forward). Key to this change is an understanding that assessment is part of the learning cycle. In other words, for students to improve, they need to take the information from assessments and use it to improve their work. This immediately makes the feedback provided from assessments a vital cog in the process. It is the feedback and information from assessments that will help students improve. This shift is not easy. Both teachers and students struggle with providing good formative feedback.

Key words: assessment, formal exams and tests, both external and internal, summative, formative, portfolios, wash back, peer evaluation, self-evaluation and reflection, the use of ICT, what a teacher teaches, what the students revise, how motivated the student feels, what skills the students focus on.

Assessment has a role to play in motivation, self-reflection and wash back (we will talk more about the terminology in the next section). However, not only has our understanding of what skills and knowledge we need to be effective language users changed, and hence what we assess, but the way we assess has also changed. This is because our understanding of what assessment is and how to assess effectively has also developed. This changing in our understanding of the nature of assessment covers topics like who does the assessment, where it happens, who uses the assessment and when it happens. We understand that many different stakeholders may want to use the information gathered from assessments. We no longer take the narrow view that they are just for students and teachers. We also understand that a simple mark or score does not fully represent a real picture of a student's language ability. Even the goals of assessment have changed. It isn't about simply evaluating a student's level. In fact, good assessment can even provide opportunities for learning: In our view the main purpose of language testing is to provide opportunities for learning both for the students who are being tested and for the professionals who are administering the tests.(Tomlinson, 1995: 39)Technology is another area that is having a direct impact on language assessment. Technology can offer affordances that provide new ways of assessing. We can now assess and evaluate students in ways that simply were not available to us even ten years ago. We can video our students interacting in groups or even working on a monologue or story. We can get our students to record podcasts and audio files. We can get them to develop their written work in blogs and wikis. There is an abundance of tools that can be used in assessment and these broaden the types of assessment tasks we can create as well as offer quicker and easier ways to distribute them. So assessment has changed. It has changed because firstly the skills and content of any modern language course have changed and because what we understand about the nature of assessment has also changed. It has also changed because of the impact of technology and the affordances that it offers, but that is still not the full picture. There are other 'drivers' that are also influencing both the way we teach and learn a language, and the way we assess it. Many of these have their roots in the changes that are taking place in mainstream education and not just language education. We know that the move towards a more communicative view of language learning began to emerge in the 1960s but the changes did not stop there. Over the next 50 years, a whole range of ideas in mainstream education began to impact on language learning and on assessment too. For example, the importance of autonomous learning, learning based around tasks and real situations, the ideas around constructivism, the role self-reflection and peer reflection can play in learning, and the issue of motivation to name just a few (Stoynoff, 2012). We need to consider the influence of all these areas if we are to develop a clear picture of why assessment has changed and how we might effectively assess in the 21st Century language class.

The first presents the key factors that have influenced the way assessment has changed. It breaks down the influences into four areas, which in reality often merge. Firstly, the changes in language teaching; secondly, the changes in our understanding of assessment; thirdly, the impact technology has had; and finally, other drivers

from mainstream education that have influenced our views on assessment. It includes a series of short case studies, which provide real examples of the types of assessments that teachers are currently experimenting with using ICT. It is hoped that the practical examples set in the real lives of teachers in their contexts will offer you some useful ideas for adaptation for your own assessment practices.

Assessment is a very broad term that can cover formal exams and tests, both external and internal, which are structured and built into the fabric of the academic year, as well as more informal types of assessment that teachers undertake as a part of their day-to-day practice. We recognize that tests and exams set both internally and externally by organizations such as UCLES have changed in major ways over the past 50 years; however, most teachers have little say in the exams offered by an institution since exams are generally set at institutional level or run by external exam bodies. Our focus, then, is on the types of assessments that the teacher can set while teaching a course.

These are often less formal and may not even be part of the official evaluation of a student but because the teacher has control over these and has a much clearer idea of learners' needs at any point in a course of study, it is our view that these types of assessments have an important impact on a student's learning. We provide a series of mini case studies or snapshots throughout this chapter. We spoke to a total of about 20 teachers and drew from some of their examples, as well as our own. Some interesting points emerged from the discussions that we had and it is worth pointing these out right from the start. We believe that this will help paint a much more real picture of what teachers are doing and perhaps provide encouragement to those teachers who are potentially reticent or worried about incorporating ICT into the assessment they do:

■■e-assessment is still in its infancy and it is almost always experimental.

■■Teachers often start with a tool that helps to broaden the skills base of their assessments. For example, they might introduce videoing a pair work activity or getting the students to keep a blog. Often the motivation is to broaden what they are assessing.

■■The process tends to be developmental. Changing assessment procedures can be quite complex, so teachers might start by introducing a technology into their assessment to broaden the base, then later they might look at improving the evaluation criteria that goes with the assessment and later still they might look at the feedback they are providing. So, for example, they might start by getting their students to blog. Once they feel they have got the blog task right, they might start to look at the assessment criteria for the blog and then perhaps the feedback they are providing. The process is generally done in stages with the focus shifting as the teachers get

Once teachers build their confidence they tend to become more experimental and make use of a greater number of tools. We hope that through the 'snapshots' of real-life practice we can build towards a set of e-assessment design principles. We really hope that once you have read this chapter you might have a clearer understanding of why assessment is changing and some ideas about how to introduce assessments that include an ICT component.

Before we look at why assessment has changed, we want to cover some of the terminology associated with assessment. We deal with a number of terms like summative, formative, portfolios, wash back, peer evaluation, self-evaluation and reflection, but before we start it is worth just contextualizing where assessment sits in the learning cycle.

The evaluation and feedback of the assessments is also important. The feedback could be provided by other students, it could even be practiced by the students themselves and so encourage self-assessment. What emerge from this process is a picture of the students' development and a better understanding of whether the content of the course is achieving its outcomes. In light of what we learn about learners' performance during the learning cycle changes may need to be made to the content of the course.

For example, that the teacher is focusing on writing. The objective is to make the students more fluent in their writing and to get them to focus on the process of writing, as well as the end product. Various activities are set up in the class to support this, including the students writing regular blog posts after their ELT classes. As part of the assessment, students are asked to do a free writing exercise where each week they reflect on the following things:

1. What have you learned this week? What topics have you covered?
2. What things were new to you: grammar, lexis, ideas, content?
3. What specific vocabulary have you learned and can remember?
4. What haven't you understood from this week? What things do you need to do additional work on, or revise?
5. How do you feel about your general progress this week? How well have you worked? What factors influenced how much you worked?

This work is read by the teacher but not marked. The teacher leaves occasional encouraging comments after the blog entries, providing guidance on how to improve and what to think about. In the blog posts students are expected to reflect on what they learn in class and consider the questions. So the assessment is doing much more than simply helping to gauge and evaluate the student's progress, it is also helping them to reflect on their own learning, think about their own progress and what they are learning. It has the additional benefit of helping the students learn about blogging, a skill that could be useful to them in the future; it enhances their digital literacy.

At the end of the process the teachers may become aware of various problems on the course. They may have noticed in the students' reflections that there are certain things the students feel they have not learned properly. The teacher might also notice certain shortfalls in their writing. All this information can then be used to change some of the content of the course for the following year. For the teacher this also becomes a form of formative assessment of the course, helping to guide their practice. Summative and formative assessments Students when receiving the assessment usually pay most of their attention to their scores and are almost negligent to the instructional comments given by the teacher for future improvement.(Kwok, 2008: 85)'Summative assessments' often take place at the end of a unit, module, or a whole course. The focus tends to be on the mark and the idea is to evaluate how well the student has learned what has been presented. Formative assessments take place during a course, module or unit. The focus is more on gathering data about the student's progress and using this data to help them improve. We often read about these two forms of assessment as if they are clearly distinct from each other. However, it is our view that the distinction between summative and formative assessment is perhaps exaggerated, and that if greater use was made of the information from summative assessments, then in reality they too could inform. The distinction between the two types of assessment really develops out of how the information from assessments is used. Summative assessments often come at the end of the course and therefore the information gathered from them cannot always be acted upon since the teacher may not continue teaching the class. The literature often talks about product and process. When we provide formative feedback we are trying to focus more on the process and helping students to produce better drafts or recordings. Focus on the product is providing feedback on the final outcome.

What is perhaps more important, is that the formative assessments and summative assessments are well aligned and that what is summatively assessed at the end of a course or unit has been supported by the formative assessments that take place during the learning. Most teachers no longer view assessment as something that only occurs after the fact. Rather they recognize the benefits of conducting assessment before, during, and following teaching and learning. (Stoynoff, 2012: 527)

One of the biggest and most obvious changes that has happened to assessment is that there is now much more interest in the area of formative assessment. In other words, we assess students at different stages and provide feedback that they can use to improve, re-draft or change what they are currently working on, but also to help them into their future learning (often referred to as feed-forward). Key to this change is an understanding that assessment is part of the learning cycle. In other words, for students to improve, they need to take the information from assessments and use it to improve their work. This immediately makes the feedback provided from assessments a vital cog in the process. It is the feedback and information from assessments that will help students improve. This shift is not easy. Both teachers and students struggle with providing good formative feedback. Lam and Lee (2010) in their study of process writing and the benefits of formative assessments and feedback found that students still valued the mark more than the feedback they received on formative assessments, and teachers worried about the additional time and energy that would be required to provide feedback and conferencing on drafts and re-drafts. The importance of formative feedback is obvious, but the practicalities of the classroom may mean that it is not done as much as one would hope. Of course, teachers informally provide feedback all the time but providing feedback in various stages of a process can be very time-consuming.

We believe that well designed formative assessments with useful, and well thought through feedback, will greatly help both our students and our understanding of their progress. We believe that it is in this area where teachers in the classroom can have the most impact. Hence our focus in this chapter is on the use of ICT to provide formative assessments. Wash back (backwash) effect The wash back (backwash) effect is the impact that an assessment will have on the teaching and learning. This impact can be very broad. A certain assessment might impact on what a teacher teaches, what the students revise, how motivated the student feels, what skills the students focus on. If an assessment correctly reflects the skills a student needs to be a good language learner then it is likely that any work the students does in preparation for the assessment, or as part of the assessment, will have a positive impact on their learning. Prodromou (1995) highlights the limitations of the positive impact of wash back if the assessments the students are given are too narrowly defined, focus too much on accuracy and are time

limited. Good assessments, that reflect good practices in language learning, are likely to have a positive wash back both from the teaching perspective (what the teachers do in preparation or as part of the assessment) and the learning perspective. Indeed, as we pointed out at the start of this chapter, good assessments will actually offer real opportunities for learning (Tomlinson, 1995).

Peer evaluation/self evaluation Davison and Leung (2009) offer a four-stage process to guide teachers in organizing classroom assessments:

1. Planning assessments.
2. Collecting information on student learning through the assessment.
3. Making judgments about performance.
4. Providing appropriate feedback.

As views on assessment have changed this whole process has become much more inclusive (Bullock, 2011). There is considerable interest in the idea of students self-evaluating and in getting the students to build up a picture of their own learning. You hear terms like reflection, peer evaluation, self-evaluation and self-assessment. All these procedures are attempting to make students better learners, to get them to think more about their own learning, to be aware of their own shortfalls and strengths. The ultimate goal is to make the students more independent learners and hopefully more motivated too. These processes are at the heart of assessment since one of the key goals of assessment is to provide information that will help students in their learning.

Our experience from talking to teachers suggests that perhaps there is a lag between changes in teaching methodologies and the related ways to assess. So, for example, many of the teachers were using technology in their classes, working in groups and pairs and setting up collaborative activities, and yet their assessments were quite traditional. Sometimes this is because the teacher makes the changes in the classroom teaching but the assessments are set more centrally, as discussed above, and so the teacher has less influence over any changes. Another reason might be that the teacher first wants to see if the experimental ideas they attempt in class work well, and then if they do, they begin to think about how to assess them. The change in the way we teach and learn languages did not stop evolving with the development of CLT. As we mentioned at the beginning, there have been a number of emerging ideas that have impacted on our current view of teaching and learning. Indeed, a lot of teachers do not subscribe to any specific methodology or approach, but rather take an eclectic view of language learning which incorporates the best bits from a range of approaches or methodologies; we often describe the era we are in now as a post-method era (Kumarvalivedu, 1994). There has been a lot of interest in autonomous learning, in making learning more authentic and related to real situations or work-related contexts (often called task based learning) and in social interactions that aid learning (Vygotsky, 1962). The emergence of constructivism has been enthusiastically received by the CLT community since there are parallels in the two approaches. Learning a language is an active, mainly social process where a learner develops and builds his own constructs through interacting and using the language. Language is not handed down to the user from the teacher; rather it is learned and built up through the interactions with other learners (O'Dwyer, 2006).The view that classroom knowledge is socially constructed rather than being merely transmitted from teacher to student has made a significant impact in English language teaching.(Smith, 2001: 221).

1. Alderson, JC (2005) Diagnosing foreign language proficiency: The interface between learning and assessment.London: Continuum.

2. Bachman, LF (no date)Language Assessment: Opportunities and Challenges. Available online at: www.google.co.uk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web

3. Bachman, LF and Palmer, AS (1996) Language testing in practice: designing and developing useful language tests. Oxford: Oxford University Press.

4. Beatty, K (2010) Computer Assisted Language Learning. – London: Longman.

5. Biggs, J (1999) Teaching for quality learning at university: What the student does. Higher Education 40/3: 374–376.

6. Bullock, D (2011) Learning self assessment: an investigation into teachers' beliefs. English Language Teaching Journal 65/2: 114–125.

7. Choa, C-C (1999) 'Theory and Research: New Emphases of Assessment in the Language Learning Classroom', in Egbert, J and Hanson-Smith, E (eds) (1999) CALL Environments Research, Practice and Critical Issues. Alexandria, Va.: TESOL.

8. Cummins, P and Davesne, C (2009) Using Electronic Portfolios for Second Language Assessment. Modern Language Journal 93: 848.

9.Davison, C and Leung, C (2009) Current Issues in English Language Teacher-Based Assessment. TESOL Quarterly 43: 393–415.

10. Dewey, J (1916)Democracy and Education. – New York: Free Press.

11. Egbert, J and Hanson-Smith, E (1999) CALL Environments Research, Practice and Critical Issues.

12. Fulcher, G (2000) The 'communicative' legacy in language testing. System 28/4: 483–497. Heift, T (ed) (2009) Technology and Learning Grammar. Special Issue. Language Learning and Technology , 13/1.

13. Hymes, DH (1972) 'On communicative competence', in Pride, JB and Holmes, J (eds) (1972) Sociolinguistics, Harmondsworth: Penguin, 1972

Резюме

Ешимбетова З.Б. – *кандидат педагогических наук, Казахстан, Алматы*

В данной статье рассматриваются оценивание знаний студентов, которая имеет определенную роль в мотивации, само рефлексии и обратной связи. Хорошая оценка может повлиять для возможности обучения.Основной целью языкового тестирования является предоставление возможности обучения для студентов, которые проходят испытания и для профессионалов, которые разрабатывают тесты. Оценивание является широким термином, который может охватывать формальные экзамены и тесты, как внешние, так и внутренние, которые структурированы и встроены в течении учебного года. А также неформальные виды оценивание, что преподаватели проводить как часть их дня - в день практики. Одна из самых больших и самых очевидных изменений, что произошло с оцениванием является то, что в настоящее время интерес в области оценивании. Другими словами, мы оцениваем знание студентов на разных этапах и обеспечивать обратную связь, что они могут использовать для улучшения, иих будущее обучения (часто называют прямоеоценивание). Ключ к этому изменению является понимание того, что оценивание является частью цикла обучения. Другими словами, чтобы улучшить их знание, студенты должныбыть информированы оценками и использовать его для улучшения их работы. Это сразу же делает обратную связь, предоставленную от оценок жизненно важную роль в этом процессе. Это обратная связь и информация оценок, которые помогут студентам улучшить их знаний. Этот сдвиг не так простои преподаватели студенты работают обеспечивая хорошую формирующую обратную связь.

Ключевые слова: оценка, формальные экзамены и тесты, внутренние оценки, суммативная оценка, формирующая оценка, портфели, по экспертной оценке, самооценки и рефлексии, навыки использование ИКТ.

Түйіндеме

Ешімбетова З.Б. – *педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақстан, Алматы*

Бұл мақалада студенттердің білімін бағалаудың мотивацияға, өзін-өзі дағдыландыру және өзін-өзі бағалауға назар аударады. Жақсы баға білім алу мүмкіндіктерімен қамтамасыз ете алады. Тілдік тестілеудің негізгі мақсаты студенттер мен оқытушылар үшін оқыту мүмкіндіктерін қамтамасыз ету болып табылады. Бағалау ресми емтихандар мен сынақтарды, сыртқы және ішкі де, құрылымдық және оқу жылындағы біріктірілген нәтиже болып табылады. Сондай-ақ оқытушылар өздерінің ағымдағы іс-тәжірибесінің бір бөлігі ретінде жүзеге асыруға және бағалаудың бейресми түрлерін қамтуы мүмкін. Бағалау ең үлкен және ең айқын өзгерістердің бірі, сондықтан да қалыптастырушы бағалау қазіргі уақытта әлдеқайда үлкен пайыздық болып табылады. Басқаша айтқанда, біз әр түрлі кезеңдерінде студенттердің білімін бағалау және оларды қайта жобалау, жақсарту үшін пайдалануға немесе оларға қазіргі уақытта өзгерту, сонымен қатар (көбінесе тікелей жеткізу деп аталады). Олардың болашақ мамандарды даярлау, оларға көмектесу, кері байланысты қамтамасыз ету бағалаудың өзгеруінің оқыту циклінің бөлігі болып табылады. Басқаша айтқанда, студенттердің білімін жақсарту үшінбағалау ақпараттарын алуға және олардың жұмысын жақсартуға пайдалану керек. Бұл бірден бағалау үдерісінде аса маңызды COG көзделген кері әсерінің нәтижесін береді. Студенттердің білім сапасының жоғарылауына көмектеседі. Бұл кері байланыс ақпарат пен бағалаудың нәтижесі деп тану қажет. Бұл үдеріс оңай емес, оқытушылар мен студенттер екі жақты кері байланысты қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Түйінді сөздер: бағалау, ресми емтихандар мен сынақтар, сыртқы және ішкі бағалау, жиынтық бағалау, формативті бағалау, портфельдер, тәуелсіз бағалау, өзін-өзі бағалау және рефлексия, студенттердің дағдыларын АКТ арқылы ынталандыру.

УДК 811:372

ОБУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Ярмухамедова К.Г. – *ст. преподаватель,*
Университета иностранных языков и деловой карьеры

Статья является результатом практического опыта использования демонстрационных методов обучения иностранному языку, показаны методы использования компьютерных технологий. Особое внимание уделяется инновационным методам обучения, в том числе с применением скайпа, блогов, интернет-сайтов, электронных словарей, предоставляя новые возможности для эффективного изучения языка, делая этот процесс более содержательным, интересным.

Ключевые слова: английский язык, компьютерные технологии обучения, сайт, скайп, демонстрационный метод, слайд-презентация

Анализируя проблемы, возникающие сегодня перед преподавателем иностранного языка, обучающего студентов неязыковых специальностей в вузе, в данной статье предлагается рассмотреть практический опыт, который используется в работе со студентами УИЯиДК г. Алматы в рамках функционирования коммуникативной модели обучения иностранному языку.

Изначально следует уяснить, как согласуется социальный заказ общества − (подготовить в короткий срок специалиста, хорошо владеющего иностранным языком), с требованиями учебной программы неязыкового вуза и минимальным количеством часов в действующем учебном плане. Чтобы добиться поставленной цели - научить студента в течение ограниченного учебными рамками периода говорить о проблемах своей специальности и понимать речь носителей языка в этом плане - можно, сочетая традиционные и инновационные методы, но делая решительный упор на принцип коммуникативности как в обучении, так и в построении используемых учебных материалов и учебных пособий.

В Казахстане применение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в системе образования, в том числе в вузах осуществляется в рамках государственной политики информатизации общества и образования.

Образование признано одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан – 2030». Общей целью образовательных реформ в Казахстане является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде. Совершенствование системы образования играет важную роль в достижении этой цели. [2]

В наше время - век интенсификация и модернизация образования требует внедрения таких инновационных технологий, которые преследуют цель творческого воспитания личности в интеллектуальном и эмоциональном измерении. Задачи развития общества предъявляют высокие требования к профессионализму современных специалистов с высшим образованием, к уровню их способности и готовности продуктивно решать научно-технические, инновационные, управленческие и другие задачи.

Модернизация содержания образования в Казахстане на современном этапе развития общества не в последнюю очередь связана с инновационными процессами в организации обучения иностранным языкам.

В последние десятилетия инновации проникли во все сферы жизни, что значительно упростило и ускорило процесс межличностной и деловой коммуникации. С присоеди-нением Казахстана к Болонскому Соглашению еще острее встали вопросы применения инновационных образовательных технологий, в том числе информационных коммуникационных технологий обучения. Болонский процесс определил принцип компетентностного подхода как основополагающий в новой образовательной системе. [1]

Целью данной статьи является обзор существующих в данное время инновационных технологий и обоснование целесообразности их практического применения в процессе преподавания иностранных языков в свете проводимых реформ образовательной системы.

Эту проблему можно решить, используя современные мультимедиа и гипермедиа-технологии. Большинство аудиторий в нашем вузе оснащены современными техническими средствами (компьютеры, видеопроекторы, интерактивные доски, телевизоры,лингафонное оборудование и т.д.) и преподаватели

работают над апробацией новых образовательных технологий на практических занятиях и во время самостоятельной подготовки студентов с использованием большого числа онлайн компонентов и Интернет ресурсов.

Интеллектуальные образовательные технологии предполагают интеграцию наиболее эффективных технологий образования в целостную систему. Они охватывают различные алгоритмы взаимодействия преподавателей со студентами при активном использовании в учебном процессе современных технических средств. ИОТ предполагают:

- многоплановое сотрудничество и личностные контакты преподавателя и студентов;
- повышение эффективности индивидуальной образовательной и творческой деятельности студентов;
- обязательность связи научных и учебных исследований студентов с содержанием образовательного процесса;
- увеличение объема самостоятельной работы студентов;
- тесная связь теории и практики;
- управляемость и непрерывная возможность коррекции процесса обучения и т.п.

Основной особенностью и отличительной чертой обучения студентов в университетах инновационного типа является нацеленность на подготовку научных кадров, способных развивать вузовский научный потенциал, а также на удовлетворение потребностей наукоемкого сектора экономики. В рамках инновационных образовательных проектов ведущих университетов реализуются программы активного использования интеллектуальных образовательных технологий, предполагающих обязательность связи решаемых учебных, научных и практических задач, многоплановость сотрудничества преподавателей и студентов.

При такой целевой установке познавательные универсальные действия являются одним из ведущих компонентов образовательного стандарта. В связи с этим, познавательные универсальные действия включают:

- действия по извлечению информации;
- способность ориентироваться в системе знаний и осознавать необходимость нового знания;
- способность делать предварительный отбор источников информации для поиска нового знания.

В статье рассмотрены существующие в настоящее время инновационные обучающие технологии (Интернет, программное обеспечение, технические средства, слайд-презентации), возможности и преимущества их использования в процессе преподавания иностранных языков, чтовызывает интерес у аудитории, повышает мотивацию изучения предмета, и это создает особое эмоциональное восприятие учебного материала. Все выше перечисленное дает обоснование целесообразности их практического применения в системе образования; отражает их влияние на методику преподавания и учебный процесс; приведены примеры обучающих технологий и средств.

Образовательный процесс с их использованием позволит открыть широчайшие перспективы, как для студентов, так и для преподавателей. В первую очередь – с точки зрения возможности двустороннего индивидуального взаимодействия с ресурсами сети, во вторую – исходя из возможностей доступа к разнообразным и постоянно обновляемым глобальным иноязычным профессионально – ориентированным информационным ресурсам.

1. Современные технологии в обучении иностранным языкам

1.1. Интернет-ресурсы

Использовать Интернет для обучения иностранным языкам очень удобно, плодотворно и перспективно. На занятиях процесс обучения становится более привлекательным для учащихся, так как они получают неограниченный доступ к интересным страноведческим материалам, выгодно отличающимся от статичных устаревших текстов в учебнике. Благодаря Интернету, мы имеем доступ к неограниченному количеству аутентичной информации на иностранном языке.

Основным электронным средством обучения языку на сегодняшний день является Интернет. Его привлекательность, по нашему мнению, связана с тем, что он создает среду, способствующую развитию творческих и когнитивных способностей учащихся и студентов в условиях нерегламентированности и многовариантности обучения, формирования и развития дивергентного (нестереотипного) мышления, которое характеризуется способностью выдвигать одновременно множество правильных идей, быстротой, гибкостью, оригинальностью, точностью. Интернет в процессе обучения иностранным языкам может быть использован в следующих случаях:

- поиск информации при подготовке к занятиям, как студентов, так и преподавателя (Интернет ускоряет процесс, экономит время и позволяет охватить большее количество источников);

- примером в данном случае может служить использование электронных библиотек с возможностью быстрого доступа к большому количеству справочного материала и как источник дидактической и учебно-методической базы для ее дальнейшей обработки или переработки преподавателем;

- синхронная (on-line) или асинхронная (off-line) коммуникация, в том числе с носителями языка, посредством общения на тематических форумах и в чатах, в которой создается среда для формирования и развития основных речевых навыков и коммуникативной компетенции;

- дистанционное обучение, которое становится распространенной формой получения знаний, дающее возможность становиться дипломированными специалистам и международного уровня;

- тестирование в режиме реального времени, доступное на сайтах языковых школ и учебных Web–порталах, а так же на серверах учебных заведений.

Для эффективного обучения английскому языку можно использовать ряд Интернет-сайтов. Они помогут решить целый ряд дидактических задач: формировать умения и навыки чтения, используя материалы глобальной сети; пополнять словарный запас, формировать устойчивую мотивацию к изучению английского языка. Расширять кругозор студента, тем самым формируя его социокультурную компетенцию.

Студенты могут использовать уникальный Интернет-сайт “bbcleaningenglish.net” при самостоятельной работе в изучении английского языка. Сайт предлагает всевозможные учебные и методические материалы и позволяет студенту проверить свои знания.

Информационные и коммуникационные технологии, основанные на Интернет, становятся в настоящее время одними из ведущих аспектов научной деятельности вузов. Их использование на совершенно новом уровне позволяет обеспечивать интерактивность обучения, создавать специальную обучающую среду. При этом необходимо применять уже новые приемы овладения иностранным языком, но они еще недостаточно изучены в методике обучения.

В обучении английскому языку в современных условиях велика значимость применения скайпа. Общение онлайн, несомненно, способствует обогащению словарного запаса студентов и пробуждению живого интереса к фразеологии изучаемого языка. Формируется интерес к языковым фактам, развивается умение зорко видеть и слышать, пытливо проникать в смысл встречающихся выражений, а также стремление к самостоятельному их употреблению.

Студенты могут общаться в скайпе с носителями языка – своими сверстниками или участниками в групповых занятиях, проводимых носителями языка. Это может заменить пребывание в стране изучаемого иностранного языка для практики погружения в языковую среду. В процессе общения через скайп студенты развивают навыки восприятия английской речи на слух и разговорные навыки, увеличивают словарный запас, изучают грамматику. Происходит обучение чтению и письму (чат). [5]

1.2. Программное обеспечение

Наряду с использованием Интернет, применение специальных компьютерных программ становится интегральной единицей процесса обучения. К данной группе технологий можно отнести такие специализированные программы, как:

- компьютерныекурсы (Reward, The Business);
- электронные словари и переводчики (MacmillanEnglishDictionary, Lingvo, Prompt);
- тестовые оболочки, с возможностью для преподавателя создавать собственные тесты,
- профессиональный софт, примерами которого являются такие программы, как PowerPoint, которая используется для подготовки презентаций, слайд шоу и PR-акций, создания портфолио;
- AdobeAudition, позволяющая совершенствовать фонетические навыки и создавать собственные аудио тексты.
- ПрограммыдлязакреплениянройденногоматериалаInteractive Learning Oxford University Press “New English File” elementary, pre-intermediate, intermediate, upper-intermediate levels; Pearson Longman New Addition “Market Leader” Business English course.

1.3. Технические средства

В новые образовательные стандарты многих ВУЗов Казахстана уже вошло обязательное обеспечение процесса обучения иностранным языкам инновационными техническими средствами, к которым можно отнести интерактивные доски, проекторы, DVD, видеокамеры и диктофоны; позволяющие внести разнообразие в процесс обучения и сделать возможным анализ учебных ситуаций преподавателем и самими студентами.

Современная ситуация диктует не только использование новейших технологий в процессе обучения иностранным языкам, но и требует изменения методики преподавания и умения внедрять новейшие

инновационные технологии в процесс изучения иностранных языков со стороны преподавателя. Использование Интернет и других технологий дает большие возможности преподавателю при:

• поиске дополнительного материала – преподаватель может обратиться к существующим специализированным сайтам и найти большее количество материала, экономя свое время;

• подготовке заданий – например, использование электронного словаря MacmillanEnglishDictionary для составления лексических упражнений и толкования слов на английском языке;

• проверке отдельных заданий – например, написание учащимися факса, e-mail или делового письма и отправка его в электронном виде на адрес преподавателя или другого студента с возможным получением ответа;

• совершенствование методической работы – например, создание учебного пособия с аудио материалом, записывая свою речь или привлекая носителей языка, с помощью профессиональных программ, таких как AdobeAudition.

Одним из способов активизации студентов в процессе обучения иностранным языкам является проектирование (метод проектов), когда студент самостоятельно планирует, создаёт, защищает свой проект, т.е. активно включается в процесс коммуникативной деятельности. Учебный проект – это комплекс поисковых, исследовательских, расчетных, графических и других видов работы, выполняемых учащимися самостоятельно с целью практического или теоретического решения значимой проблемы.

Основными целями проектной методики являются:

1) самовыражение и самосовершенствование студентов, повышение мотивации обучения, формирование познавательного интереса;

2) реализация на практике приобретённых умений и навыков, развитие речи, умение грамотно и аргументировано преподнести исследуемый материал, вести дискуссионную полемику;

3) продемонстрировать уровень культуры, образованности, социальной зрелости.

Виды проектов:

1. Ролевые игры, драматизации, инсценировки (сказки, телешоу, праздники, музыкальные представления и т.д.).
2. Исследовательские (страноведение, обобщение научных знаний, исторические, экологические и т.д.).
3. Творческие (сочинения, перевод, сценарии, стенгазеты и т.д.)
4. Мультимедийные презентации.

Какими источниками информации обычно пользуются при подготовке проекта? а) книги; б) периодическая печать; в) интернет; г) преподаватель; д) другие

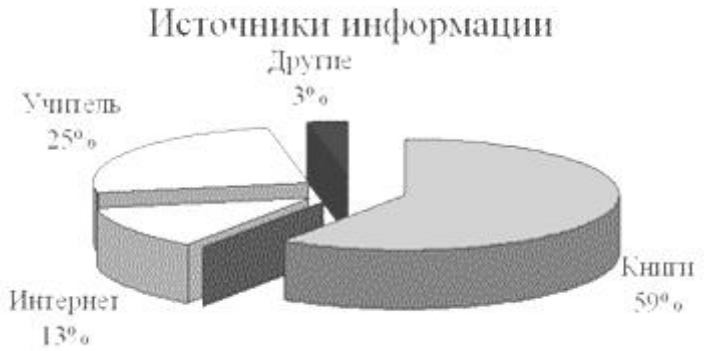

Особенно интересно использовать материалы Интернета при работе над проектом. Преподаватель может дать наиболее актуальную тему, например, в рамках темы экономические проблемы в условиях модернизации РК, а студенты, в свою очередь, подготовят проект по данной теме, с которым они потом выступят. Проектный метод помогает развивать языковые и интеллектуальные способности, устойчивый интерес к изучению языка, потребность в самообразовании. В конечном итоге предполагается достижение коммуникативной компетенции, т.е., определенного уровня языковых, страноведческих, социокультурных знаний, коммуникативных умений и речевых навыков, позволяющих осуществлять иноязычное общение.

1.4. Демонстрационный метод.

В настоящее время в обучении иностранным языкам широко используется демонстрационный метод, основанный на применении особых компьютерных программ, способствующих созданию слайд-

презентаций. Все чаще подобный вид представления информации используется и в учебном процессе. Слайд-лекции обычно вызывают интерес у аудитории, повышают мотивацию к изучению предмета. Создают особое эмоциональное восприятие учебного материала. [6 с. 29]

Для создания и редактирования презентаций существует несколько программных средств, наиболее известная программа PowerPoint, входящая в программный комплекс Microsoft Word. Данная программа обеспечивает пользователя широким выбором средств для презентации материала:

- образцы оформления слайдов (варианты расположения текста, графики и иллюстраций на слайде);
- шаблоны дизайна слайдов (цветовое и графическое оформление);
- шаблоны для презентаций на различные темы, например дипломная работа, научный доклад и т.д.);
- анимационные функции работы с текстом и графическими изображениями;
- построение диаграмм;
- набор иллюстраций;
- вставка гиперссылок на какой-либо документ, адрес в Интернете, определенный слайд в данной презентации;
- вставка в изображении, аудио и видеофайлов.

Выводы:

Использование современных технологий, в частности компьютеров, Интернет – ресурсов, специальных обучающих мультимедийных программ, а так же современных технических средств (DVD, видеокамер, диктофонов), позволяет оптимизировать учебный процесс на следующих направлениях:

- повышение мотивации студентов и преподавателей за счет активной вовлеченности в процесс живой коммуникации;
- воспитание самостоятельной личности студента благодаря навыкам находить, извлекать, оценивать и анализировать релевантную информацию;
- интенсификация учебного процесса, позволяющая рационально организовать учебный процесс, как в рамках аудиторных занятий, так и в условиях самостоятельной работы студентов;
- обеспечивают прочность усвоения учебного материала;
- способствуют формированию дидактически целесообразной информационно-обучающей среды;
- развитие профессионально - коммуникативных навыков студентов и преподавателей.

Таким образом, интеллектуальные образовательные технологии играют важнейшую роль в развитии научного потенциала университетов, интеллектуального потенциала студентов. Именно они выступают движущей силой становления современного специалиста-профессионала в сфере управления научными и инновационными проектами.

Развитие понятия информационная компетенция связана с качественно новым этапом развития информатизации современного общества и является интегральным компонентом современного процесса обучения.

1. *Байденко В.И. Болонский процесс: середина пути. – М., 2005.*
2. *Назарбаев Н.А. Индустриально-технологическое развитие Казахстана ради нашего будущего // Казахстанская правда. – 15 мая. – 2009 г.*
3. *Цатурова И.А. Компьютерные технологии в обучении иностранным языкам/ Учебное пособие для вузов. – М.: Высшая школа, 2010. – 200 с.*
4. *Пудова Г.В. Роль возможностей Интернета в обучении иностранному языку // Сравнительно-историческое и типологическое изучение языков и культур. Преподавание иностранных языков. Материалы XXIII Междунар. конф. Дульзоновские чтения. Ч. II. – Томск: Изд-во ТГПУ, 2012.*
5. *Артамонова Л.А., Архипова М.В. Инновации в обучении английскому языку студентов неязыковых вузов // - НУ,2012. – №2. – С. 28-33.*
6. *Буран А.Л. Использование демонстрационного метода в обучении иностранным языкам //– Томск: Изд-во ТГПУ. –2011. – №5. – С. 29-31.*

Summary

Yarmukhamedova K.G. – *senior teacher of University of Foreign Languages and Business career*
kamilla_1959@mail.ru

The article deals with intellectual andeducational technologies that significantly enrich and bring variety to the methodology of teaching foreign languages. In place of monotonous work comes intellectual creative search, during which a new type of personality is formed, active and goal-oriented, focused on continuous self-education and development.

Key words: foreign language, non-linguistic speciality, information technologies, Skype, Power Point Presentation, m-learning.

Түйіндеме

Ярмухамедова К.Г. – *Шет тілдер және Іскерлік Карьера Университетінің аға оқытушы*
kamilla_1959@mail.ru

Мақалада шет тілдерінің сабақ беруін әдістемесіне әр түрлілікті кіргізеді және зияткерлік білімділікті айтарлықтай молайтатын технологиялар қаралады. Бір қалыпты жұмыстың орнына белсенді және нысаналы үнемі жаңашылдыққа дамуға бағдарланған зияткерлік шығармашылық ізденіске талпынған жаңа тұлға қалыптасады.

Түйін сөздер: ағылшын тілі, ақпараттық-коммуникациялық технологиясы, сайт, скайп, көрсету әдісі, слайд-презентация.

УДК 378.016:7(574)

ПРОЯВЛЕНИЕ АРТПЕДАГОГИКИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ

Небесаева Ж.О. – *докторант КазНПУим. Абая, Института искусств, культуры и спорта, кафедры: Теории и методики изобразительного и декоративного искусства*
г. Алматы, РеспубликаКазахстанE-mail- gold_15k1@mail.ru

В статье раскрывается значение артпедагогики, понимание артпедагогики через историю казахского искусства. В статье даются определения потенциалу искусства Казахстана и его роль в образовательной системе ВУЗа. Описывается главное назначение преподавания искусства через формирование этнокультурной личности студента, ориентированной на художественную культуру Казахстана во взаимосвязи с иными культурами. Обобщаются размышления и теории зарубежных авторов. Сравнивается применение артпедагогики на практике в современной образовательной системе. В статье осуществлен этимологический разбор термина «артпедагогика», выделены ключевые подходы в интерпретации данного понятия в современной отечественной педагогике и представлен сравнительный анализ его со смежными педагогическими терминами (арт-терапия, художественное воспитание и др.). Для написания данной статьи послужило раскрытие понимания артпедагогики в Казахстане.Существующих исследований по артпедагогике и научно-методических изданий крайне мало, что создает настоятельную потребность в содержательномом раскрытии термина «артпедагогика».

Ключевые слова: артпедагогика, педагогика, искусство Казахстана, художественное воспитание, педагогический потенциал искусства.

В современной образовательной системе наиболее важной задачей изучения искусствоведческо-культурологического цикла дисциплин является вовлечение в духовный мир личности более широкого спектра культурно-художественных смыслов, многообразия мировосприятий как в историческом аспекте, так и через раскрытие своеобразия национальных культур. План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева. Это ответ на глобальные внутренние вызовы, современное становление этнокультуры в образовании и одновременно ПЛАН НАЦИИ по вхождению в 30-ку развитых государств в новых исторических условиях [1].

Гуманитарное знание в ходе изучения истории искусства и культурологии выступает как взаимосвязь универсального и регионального. Именно поэтому образовательные учебные планы и программы в Республике Казахстан составляются исходя из этнокультурной модели общего и профессионального образования, в связи с национально-региональным компонентом. Художественное образование создает творческий потенциал, побуждающий молодое поколение к вопросам, поиску форм самовыражения и

осмысливанию господствующего идеологического дискурса. Обучение искусству способствует повышению культурного образования личности, что является весьма важным фактором, так как самоидентификация и менталитет любой общественной группы основаны на культуре ее членов. В мульти культурных странах школы играют важную роль, помогая людям понять культуру других этносов иновационные учебные планы и программы, использующие творческие дисциплины и креативную педагогику, способствуют повышению межкультурного взаимопонимания и толерантности. Такие способности приобретают особо важное значение перед лицом угроз, стоящих перед обществом в XXI веке. Например, вследствие изменений в обществе, воздействующих на структуру семьи, дети часто лишены родительского внимания. Кроме того, из-за недостаточного общения и умения строить взаимоотношения внутри семьи дети часто сталкиваются с рядом эмоциональных и социальных проблем. К тому же внутри семьи становится все труднее (особенно в городских условиях) передавать культурные традиции и творческие навыки. [2]. Сегодня культура Казахстана продолжает эволюционировать, основываясь на тех же принципах единства и стремления к миру, что и раньше. С одинаковой радостью народ Казахстана отмечает древнейший праздник кочевников Наурыз и православную Пасху, мусульманский Курбан-айт и католическое Рождество. А для вас, представителей молодого поколения казахстанцев естественной нормой стало говорить на трех языках - казахском, русском и английском [3].

Главное назначение преподавания «Истории искусств Казахстана» — формирование этнокультурной личности студента, ориентированной на художественную культуру Казахстана во взаимосвязи с иными культурами; на развитие художественно-гуманитарного сознания будущих специалистов, отвечающего предназначению этнокультурного образования.

Искусство - одна из форм общественного сознания, специфический род практически - духовного освоения мира [4]. Искусство, моделируя определенный тип культуры, наглядно воссоздает целостную «картину мира» эпохи. Традиция является основополагающим понятием художественной культуры, так как существование художественной культуры без традиции невозможно. С термином «традиция» связаны такие понятия, как преемственность, наследие, самобытность.

Несмотря на то, что в Казахстане накоплен практический материал об использовании потенциала искусства в процессе воспитания детей, в качестве научно-обоснованного метода артпедагогика начинает формироваться только сейчас. Вплоть до последнего времени об этом перспективном направлении, объединяющем педагогические возможности всех форм художественной активности субъекта, было известно явно недостаточно, что и стало причиной его разрозненных толкований. Так, существующих исследований по артпедагогике и научно-методических изданий крайне мало, что создает настоятельную потребность в содержательномом раскрытии термина «артпедагогика». Современный термин «артпедагогика» является двухэлементным, способом синтетического образования. Согласно исследованиям Г.И. Железовской, Д.С. Лотте, В.И. Скворцова и др. [5, с.18] это простейшая форма иноязычных терминов-словосочетаний, наиболее ярко выражающих определяемый (в форме существительного) и определяющий (прилагательное, реже - причастие или существительное) элементы, возникших в отечественной науке путем калькирования внутренней формы и заимствования внешней формы устоявшегося англоязычного термина. Так, сам термин «артпедагогика» включает в себя два понятия. Первое из них - «арт» (от англ. «Art») – дословно означает искусство, мастерство, ремёсла, художество; второе понятие «педагогика» (от греч.пайдос - дитя, аго-вести, детовождение) - наука о воспитании, развитии и обучении человека. Соединяя в себе эти два термина-элемента, артпедагогика есть целостность, новая сущность, которая не сводится к совокупности ее составляющих, а становится «более чем эта сумма». Так, буквально под артпедагогикой понимают педагогику искусства; образование, воспитание и развитие человека через искусство.Один из наиболее известных основоположников «воспитания через искусство» («EducationthroughArt») - Г. Рид придавал особое значение данному термину. Согласно его концепции, в соединении понятий «арт» и «педагогика» отмечается сознательный переход от «процессов воспитания» в их общепринятом понимании к живому конструктивному союзу ребенка и взрослого в пространстве искусства. Это определение «позволяет избежать всякого авторитаризма в понимании воспитания. Не воспитание в искусстве, не место искусства в воспитании, а гуманистический путь воспитания через искусство» [6, с. 121]. Г.Рид обозначил искусство, как единственный путь воспитания, выдвигая его на роль всеобъемлющей деятельности.

В отечественной науке термин «артпедагогика» появился относительно недавно - в 1997 году - после опубликования Ю.С. Шевченко и Л.В. Крепица научно-методического пособия «Принципы арттерапии и артпедагогики в работе с детьми и подростками» [7]. Однако наиболее интенсивное распространение

термина «артпедагогика» произошло позже - в 2001 году- после выхода в свет учебника «Артпедагогика и арттерапия в специальном образования» [8].

В последние годы данный термин (и его синтаксический вариант «арт-педагогика» с написанием через дефис) все активнее внедряется в понятийно-категориальный аппарат отечественной педагогики и психологии. Однако его отсутствие в педагогических словарях и учебниках при одновременном распространении артпедагогической практики способствует многообразию смысловых оттенков данного термина и размыванию функциональных границ самой артпедагогики. В качестве примера приведем лишь несколько определений: артпедагогика это «синтез двух областей деятельности (педагогики и искусства), обеспечивающих педагогический процесс социального становления и развития подростка» [9, с. 37]; «совокупность средств искусства и методов художественно-творческой деятельности для достижения педагогической цели» [10, с.83]; «культурно-ценностная ориентация и субъектная направленность сопровождения личности ребенка с проблемами в развитии в его социокультурном становлении с помощью искусства» [11, с.99]; «педагогическая технология, оказывающая комплексное воспитательное воздействие посредством интегрированного влияния последовательно организованных форм художественной деятельности детей (художественного восприятия, индивидуального и совместного художественного творчества, коллективной работы с созданными образами, артпедагогических игр)» [12, с. 42] и т.д.

Приведенные интерпретации термина иллюстрируют мысль о множественности значений и противоречивости определений понятия «артпедагогика». Это, с нашей точки зрения, можно объяснить «молодостью» артпедагогики, слабой разработанностью ее понятийного аппарата, а также искажениями при переводе текстов с других языков. Тем не менее, осуществив анализ множества определений артпедагогики в современной отечественной теории и практике, нами выделено несколько ключевых подходов в интерпретации термина [13].

Наиболее распространенным является подход, названный нами коррекционно-педагогическим. Согласно ему артпедагогика рассматривается в контексте коррекционной работы как педагогическая помощь детям с проблемами в развитии средствами искусства. Типичный пример этого подхода - описание артпедагогики в учебнике Е.А. Медведевой, И.Ю. Левченко и др. «Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании»: «Артпедагогика это синтез двух областей научного знания (искусства и педагогики), обеспечивающих разработку теории и практики педагогического коррекционно-направленного процесса художественного развития детей с недостатками развития и вопросы формирования основ художественной культуры через искусство» [14, с. 24].

В основе артпедагогики находятся теоретико-методологические подходы педагогики, связанные с применением искусства в качестве средства воспитания и педагогической поддержки участников образовательного процесса (детей, подростков, учителей, родителей), то есть формирования совокупности их личностных новообразований и выработки индивидуально-ценностной интенциональности. С этих позиций артпедагогикаориентирована на выполнение воспитательной, развивающей, ценностно-определяющей функций, функций экзистенциональной поддержки и поддержки индивидуальности.

В понятийном поле педагогических категорий термин «артпедагогика» идентифицируется чаще всего с понятием «художественное воспитание». Однако Е.А. Медведева отмечает: «понятие «артпедагогика» не подменяет более узкий термин «художественное воспитание». Артпедагогика позволяет рассматривать в рамках специального образования не только художественного воспитание, но и все компоненты коррекционно-развивающего процесса (развитие, воспитание, обучение и коррекцию) средствами искусства, а также формирование основ художественной культуры» [15, с. 25].

Основной целью художественного воспитания чаще всего определяется формирование «человека культуры», эстетическое развитие личности, как становление ее эмоционально-ценностного отношения к произведениям искусства, художественного вкуса, эстетических интересов, развитие художественных качеств и способностей и т.д. (А.В. Бакушинский, А.И. Буров, Н.И. Киященко, В.М. Шацкая, Н.Е. Щуркова, Б.П. Юсов и др.). Художественное воспитание как процесс целенаправленного воздействия средствами искусства на человека, направлено, прежде всего, на формирование таких новообразований в структуре личности, которые связаны с искусством и обеспечивают эффективное взаимодействие с ним (художественные чувства и вкус, любовь к искусству, оценки, художественное восприятие и т.д.). При этом центральное место в художественном воспитании отводится развитию творчества человека. «Основная задача художественного воспитания – раскрыть и развить потенциальные творческие способности» [16, с. 49]. К тому же художественное воспитание рассматривается в основном в контексте обучения искусству, когда через первичную ориентацию на практико-ориентированную

творческую деятельность человека и накопление практических навыков, происходит формирование группы эстетически-ориентированных личностных новообразований.

В отличие от художественного воспитания в артпедагогике на первый план выдвигается задача становления индивидуально-личностных внеэстетических феноменов, т.е. формирование мотивационно-смысловой сферы человека, его духовного мира, мироощущения, мировосприятия, миропонимания. При этом, являясь не столь приоритетным, художественное развитие личности также осуществляется, но происходит параллельно и не становится самоцелью. К тому же артпедагогика не предполагает прямого обучения искусству или изучения предметов художественно-эстетического цикла, в результате все многообразие видов художественной деятельности человека реализуется более свободно и вариативно, не только в художественно-образовательном процессе. Таким образом, осуществленный анализ артпедагогики в понятийном поле педагогических и арттерапевтических категорий, позволил дифференцировать данную область научного знания от близких и в чем-то смежных феноменов педагогической теории и практики, что создает возможность определения тех феноменологических характеристик артпедагогики на современном этапе ее развития, которые активизируют механизмы личностного развития и определяют специфику ее педагогического потенциала. Так, под артпедагогикой нами понимается интегративная область современного гуманитарного знания о закономерностях, принципах и механизмах использования педагогического потенциала разных видов искусства и пробуждаемых ими форм художественной активности личности в целях оптимального профессионально-педагогического решения задач ее воспитания, обучения и развития (не преследуя при этом специальных целей серьезного художественного образования).

Итак, в современной актуальной культуре и фон полемического отталкивания, и стимул творчества. Постмодернизм современной эпохи выявляет контрасты с целью культурно-исторической перспективы: «разрушая старые мифы, но не культуру, мы встраиваемся в мировую историю» [17;51].

1. *АСТАНА. КАЗИНФОРМ - План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева. http://www.inform.kz/rus/article/2777943*
2. *Пралиев С.Ж., Кенжебаев Г.К., Оспанов Б.Е., Айтбаева А.Б., Музафаров Р.Р., Султанова М.Э., Шайгозова Ж.Н. Артобразование: Учебник для вузов. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2014. – 314 с. – С. 12.*
3. *Пралиев С.Ж., Кенжебаев Г.К., Оспанов Б.Е., Айтбаева А.Б., Музафаров Р.Р., Султанова М.Э., Шайгозова Ж.Н. Артобразование: Учебник для вузов. – Алматы: КазНПУ им. Абая, 2014. – 314 с. – С. 3.*
4. *Философский энциклопедический словарь. – М., 1983.*
5. *Железовская Г.И., Еремина С.В. Принципы формирования дидактических терминов // Педагогика. –1999. – №5. – С. 18-22.*
6. *Art and children: Esthetic education abroad. / Under the editorship of V. Shestakov. – M.: Art, 1969. 272 pages, Page 121.*
7. *Shevchenko Yu.S., A.V.Principle of art therapy and art pedagogics in work with children and teenagers fastens: method. grant. – Balashov, 1998. – 56 pages.*
8. *Art pedagogics and art therapy in vocational education /E.A. Medvedev, I.Yu.Levchenko, L.N.Komissarova, T.A.Dobrovolsky. – M.: Prod. Akademiya center, 2001. 248 pages. – Page 24.*
9. *Валеева Ж. С. Социализация личности подростка средствами артпедагогики в условиях культурно-досуговой деятельности общеобразовательного учреждения: дис. … канд. пед. наук. – Барнаул, 2007.*
10. *Старикова С.В. Развитие профессиональной компетентности будущего социального педагога средствами арт-технологии: дис. … канд. пед. наук. – М., 2008.*
11. *Медведева Е.А. Социокультурное становление личности ребенка с проблемами психического развития средствами искусства в образовательном пространстве: дис. … д-ра псих. наук. – Нижний Новгород, 2007.*
12. *Taranova E.V.Nravstvennoye education of the senior preschool children by means of art pedagogics: yew. … edging. пед. sciences. – Stavropol, 2003.*
13. *Таранова Е.В. Анализ термина «артпедагогика» в понятийном поле педагогических и арт-терапевтических категорий. Электронный научный журнал «Педагогика и психология» ISSN 2304-3288.*
14. *Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании /Е.А. Медведева, И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова, Т.А. Добровольская. – М.: Изд.Центр «Академия», 2001. – 248 с. – С. 24.*

15. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании /Е.А. Медведева,И.Ю. Левченко, Л.Н. Комиссарова,Т.А. Добровольская. –М.: Изд.Центр «Академия», 2001. – 248 с. – С. 25.

16. Бакушинский А. Художественное творчество и воспитание. – М., 2008. – 187 с. – С.49.

17. Каталог художественного проекта «Вавилонская башня» /Авт. проекта Г.Маданов; авт. ст. Б.Барманкулова, А.Ордабаев; пер. на каз.яз. Д.Базарбаева; пер. на англ.яз. Л.Власенко. – Алматы: Фонд Сорос-Казахстан,1998. – 58 с. ил.

Түйіндеме

Небесаева Ж.О. – *Бейнелеу өнері және сәндік қолөнер теориясы мен әдістемесі кафедрасы, Өнер мәдениет және спорт институты, Абай атындағы ҚазҰПУ докторанты, Алматы қ., Қазақстан Республикасы, E-mail- gold_15k1@mail.ru*

ЖОО-да білім беру жүйесінде артпедагогика ұғымының негізделуі

Мақалада артпедагогика пәнінің маңыздылығы айтылып, мағынасы ашылады. Қазақ өнерінің тарихы арқылы артпедагогиканы түсіндіреді. Жоғары оқу орнында білім беру жүйесінде Қазақстан өнері әлеуетіне анықтамалар мен рөлін қамтиды. Шетелдік авторларының ойлары және ұғымдары біріктірілген. Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде артпедагогиканың пайдаланылуы салыстырылады. Мақалада «артпедагогика» ұғымына этимологиялық талдау ұсынылған, қазіргі заманғы отандық педагогикасына осы ұғымының тұжырымдамасын түсіндіру кілтті тәсілдерін атап көрсетеді. Осы мақаланы жазуда Қазақстанда артпедагогика ұғымын түсіндіріп, ашып көрсету болды. Ғылыми-әдістемелік басылымдар бойынша артпедагогика ұғымын этнопедагогика арқылы мағыналы ғылыми зерттеулер қолдануы өте аз, осы мәселе тақырыпты ашуының қажеттілігін тудырды.

Тірек сөздер: артпедагогика, педагогика, Қазақстан өнері, өнер білімі, өнердің педагогикалық әлеуеті.

Summary

Nebessayeva Zh.O. – *Instituteof Art, Culture and Sports, Departments: Theories and techniques of fine and decorative arts, Doctoral Student KazNPU named*after *Abai, Almaty, Republic of Kazakhstan, E-mail- gold_15k1@mail.ru*

Manifestation art pedagogy in the system of education in high school

The article reveals the importance of art pedagogy, art pedagogy through understanding the history of Kazakh art. The paper provides definitions of potential art of Kazakhstan and its role in the educational system of the university. It describes the main purpose of art teaching through the formation of ethnic and cultural identity of the student focused on the artistic culture of Kazakhstan in relation to other cultures. We generalize the thinking and theory of foreign authors. Comparing the use of art pedagogy in practice in the modern educational system. The article presents the etymological analysis of the term "art pedagogy", highlights the key approaches to the interpretation of this concept in the modern domestic pedagogy and provides a comparative analysis of its teaching with related terms (art therapy, art education, etc.). To write this article was the disclosure of the understanding of art pedagogy in Kazakhstan. There exists studies of art pedagogy and scientific-methodical publications is extremely small, which creates the urgent need for meaningful disclosure of the term "art pedagogy".

Keywords: art pedagogy, pedagogy, Kazakhstan art, art education, pedagogical potential of art.

УДК 378.147

КУЛЬТУРА УСТНОЙ РЕЧИ В НЕЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ

Еспаева Б.А. – *старший преподаватель*
кафедры «ГиИЯ», Алматинский технологический университет
e-mail: batiha_73@mail.ru

В данной статье рассматривается вопрос повышения уровня культуры устной речи в неязыковом вузе. Высокий уровень культуры устной речи необходим современным специалистам вне зависимости от специфики их профессии. Данная необходимость вызвана большой конкурентоспособностью на рынке труда.

Студенты как начинающие специалисты должны уметь презентовать собственные навыки, использовать специальную терминологию, эффективно общаться на профессиональном языке. Развитие данных навыков и способностей возможно лишь на занятиях русского языка, который на данный момент является одним из основных разговорных языков в различных отраслях бизнеса. Русская устная речь обладает особыми характеристиками, такими как интонация, произношение, выразительность и др., их необходимо практически развивать.

Автор делится опытом обучения студентов неязыковых специальностей на занятиях по русскому языку. В статье описаны упражнения, разработанные автором для студентов специальности «Химическая технология органических веществ», указываются цель, время выполнения каждого упражнения, приведена подробная инструкция по их выполнению. Также перечислены основные результаты, получаемые студентами, от применения данных упражнений, и рассмотрена основная задача преподавателя в ходе выполнения упражнений.

Ключевые слова: культура устной речи, речевые компетенции, вербальные навыки, узкоспециальная и общенаучная терминология, свободная дискуссия.

Грамотного человека всегда отличает высокая культура речи. Она характеризует его не только как образованного человека, но и как специалиста в своей профессии, способного решать разнообразные задачи. Цель преподавателя русского языка в неязыковом вузе – подготовка специалистов с развитыми речевыми компетенциями, поскольку без речевых навыков невозможно деловое общение и карьерный рост.

Коммуникативные способности студентов тесно связаны с их уровнем культуры устной речи. Под культурой речи понимается область языкознания, занимающаяся проблемами нормализации речи, разрабатывающая рекомендации по умелому пользованию языком. Культура речи содержит в себе три компонента: нормативный, этический и коммуникативный. Именно коммуникативный компонент способствует достижению целей общения. Культурная речь отличается богатством словаря, разнообразием грамматических конструкций, художественной выразительностью, логической стройностью. Правильность речи воспитывается в процессе обучения языку, изучения литературы [1, с.118].

Культура устной речи – более узкое понятие, охватывающее успешное применение языковых норм русского языка при вербальном общении. К характеристикам устной речи можно отнести ее направленность на определенного собеседника или аудиторию, эмоциональность и быстроту восприятия слушателем.

Устная речь использует разговорно-бытовую, просторечную, иногда диалектную лексику и фразеологию. Ее синтаксис характеризуется частым употреблением простых и неполных предложений; порядок слов не всегда обычный. Из сложных предложений употребляются чаще сложносочиненные, чем сложноподчиненные; причастные и деепричастные обороты в устной речи используются редко. Чаще всего устная речь является диалогической. Но она применяется также в лекциях, докладах, выступлениях и в этих случаях носит монологический характер, а по лексике и синтаксису приближается к письменной речи. В устной речи кроме лексико-грамматических средств используются вспомогательные средства передачи мысли: мимика, жесты, интонация, паузы, возможность повторения [2, с.9].

Уровень культуры устной речи определяется способностью студентов к профессиональному общению, использованию профессиональной терминологии, логичностью и выразительностью речи. Автором была разработана серия упражнений для студентов специальности «Химическая технология органических веществ», направленных на совершенствование речевых компетенций студентов, поднятие их уровня культуры устной речи. В каждом упражнении указываются цель, время на выполнение задания и инструкция по выполнению.

Упражнение № 1: «Вербальная терминология».

Цель упражнения - отработка умения передавать суть сказанного своими словами; развитие взаимодействия участников между собой; введение элемента игры. Время на выполнение задания: 15 мин.

Инструкция. Группа студентов разбивается на 4 команды. Каждой команде предоставляется текст по специальности, например, «Химическая технология», «Энергетический эффект химического процесса, «Химические методы анализа», «Природные и синтетические красители». Командам требуется выписать из данных текстов термины и записать их значение своими словами. Каждая команда зачитывает свои записи перед другими, задача других команд назвать сами термины по прозвучавшим определениям. Преподаватель по итогам выполнения задания задает студентам следующие вопросы: «Каким должно быть определение, чтобы оно наиболее точно передавало суть термина?», «Каким образом вы будете использовать термины в своей профессиональной деятельности?» и т.д.

Знание узкоспециальной и общенаучной терминологии и передача их своими словами развивают способности к запоминанию, умение использовать научные понятия и термины в практических ситуациях, в профессиональном общении [3, с.85].

Упражнение №2: «Использование причастных и деепричастных оборотов для построения высказываний».

Цель упражнения - развить вербальные навыки — говорения и слушания. Время на выполнение задания: 15-20 мин.

Инструкция. Преподавателем выбираются двое студентов из группы. Выбранные участники садятся попарно спиной к спине. Одному участнику выдаются рисунки, изображающие различные профессиональные ситуации так, чтобы партнер не видел изображения. Это может быть «Взрыв на химическом заводе», «Ссора подчиненного с руководителем», «Химическая реакция» и т.п. Пример ситуации приведен на рисунке 1.

Рис.1. Взрыв на химическом заводе

Участник, получивший рисунки, должен описать словами, что изображено на его листке, при этом его речь должна быть построена с использованием причастных и деепричастных оборотов. Другой участник записывает его высказывания и оценивает, насколько правильно была описана ситуация, выявляет ошибки в построении предложений. В дальнейшем студентами группы приводятся способы разрешения ситуаций. Преподавателем подводятся итоги упражнения: указываются пропущенные ошибки, даются рекомендации по грамотному построению предложений, обобщается информация о вербальной коммуникации, подчеркивается ее значение для профессиональной деятельности.

Упражнение № 3: «Особенности речевого поведения в профессиональной сфере».

Цель упражнения - развить логическое мышление, ораторские навыки. Время на выполнение задания: 10-15 мин.

Инструкция. Группа разделяется на две части — «ученые» и «потребители» — для обсуждения вопроса: «Следует ли ограничивать использование генетически модифицированных организмов (ГМО) в продуктах питания?» Каждая группа может занять как положительную, так и отрицательную позицию. Главная задача студентов – подготовка публичного выступления. Каждая группа приводит логически обоснованные выводы в защиту собственной позиции. Представители от каждой группы выступают поочередно, обращаясь к другим участникам и стремясь привлечь их на свою сторону путем убедительного изложения своей позиции. После окончания всех выступлений участники делают вывод о том, какая группа - «ученые» или «потребители» - произвела на них наиболее сильное убеждающее воздействие, с какими трудностями они столкнулись в процессе выступления. Преподавателем анализируются выразительность и убедительность выступлений. Вместе со студентами обсуждаются языковые средства, использованные выступающими, составляются рекомендации для успешного выступления.

Данное упражнение схоже со свободной дискуссией, которую отличают спонтанность развития и невысокая организованность. Такая дискуссия имеет как плюсы, так и минусы. К преимуществам можно отнести, прежде всего, отсутствие жесткого регламента и свободу высказываний, что способствует большей активности участников, а это расширяет поле возможных точек зрения и подходов к решению ситуации. К недостаткам такой техники ведения дискуссии можно отнести неорганизованность, в ходе которой можно потерять цель дискуссии, спровоцировать хаос [4, с.79].

Таким образом, разработанные упражнения по культуре устной речи приводят к следующим результатам:

- знание узкоспециальной и общенаучной терминологии;
- применение различных грамматических конструкций в ходе профессионального общения;
- овладение навыками публичного выступления;
- стремление к использованию грамотной и логически построенной речи.

В ходе выполнения упражнений студенты не только развивают свои речевые навыки, но и учатся командной работе, оттачивают умение искать необходимую информацию, а также презентовать ее перед аудиторией. Задача преподавателя заключается в мотивации студентов, пробуждении интереса к культуре устной речи для формирования специалистов, отвечающих требованиям современных работодателей, и достижения ими успехов в профессиональной деятельности.

1 Азимов Э.Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.

2 Голуб И.Б. Русский язык и культура речи: Учебное пособие. – М.: Логос, 2010. – 432 с.

3 Еспаева Б.А., Жунусова К.А. «Профессиональный русский язык для студентов специальности «ХТОВ». Учебное пособие по русскому языку для студентов специальности «ХТОВ». – Алматы: АТУ, 2014. – 100 с.

4 Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение: учебное пособие / А.П. Панфилова. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. –192 с.

Түйіндеме

Еспаева Б.А. – *«МжШТ» кафедрасының аға оқытушысы, Алматы технологиялық университет*

Тілдік емес жоғары оқу орнында ауызша сөйлеу мәдениеті

Бұл мақалада тілдік емес жоғары оқу орынында ауызекі тіл мәдени деңгейін арттыру мәселесі талқылануда. Сөз мәдениетінің жоғары деңгейі қазіргі заманғы мамандарға қажет. Бұл еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру жөнінде қажеттілігінен туындады.

Оқушылар бастауыш сарапшылар кәсіби тілде тиімді қарым-қатынас үшін арнайы терминологияны қолдануға өз дағдыларын ұсынуға қабілетті болуы тиіс. Осы дағдылар мен қабілеттер орыс тілі сабақтарында дамыту мүмкін, ол қазіргі уақытта бизнестің әр түрлі салаларында негізгі сөйлейтін тілдердің бірі болып табылады. Орыс тілдің арнайы сипаттамалары: интонациясы, айтылуы, сөз мәнерлілігі, оларды практикалық дамытуға керек.

Автор тіл емес мамандықтарының студенттерінің оқыту тәжірибесімен бөліседі. Мақалада «Органикалық заттардың химиялық технологиясы» мамандығының студенттеріне үшін әзірленген жаттығулар келтіріледі, әрбір жаттығудың орындалуын, оларды іске асыру үшін егжей-тегжейлі нұсқаулар көрсетілген. Осы жаттығулардың негізгі нәтижелері түгендерленген және жүзеге асыру кезінде оқытушының басты міндеті көрсетілген.

Тірек сөздер: сөйлеу мәдениеті, сөйлеу құзыреті, ауызша дағдылары, жоғары мамандандырылған және жалпы ғылыми терминология, еркін пікірталас.

Summary

Espaeva B.A. – *senior teacher of «GaIL» department, Almaty technological university*

The culture of oral speech in non-linguistic university

This article discusses the question of raising the cultural level of the spoken language in «not language high school». The high level of culture of speech requires a modern professionals, regardless of their specific profession. This is caused by the need for greater competitiveness in the labor market.

Students beginners experts should be able to present their own skills to use a special terminology to communicate effectively in professional language. The development of these skills and abilities is possible only in the classroom of the Russian language, which is currently one of the main languages spoken in the various sectors of business. Russian speaking has special characteristics, such as intonation, pronunciation, expression et al., They must be practical to develop.

The author shares his experience of training of students of not language specialties in the classroom in the Russian language. The article describes the exercises developed by the author for the students of specialty "Chemical technology of organic substances" specified target, the execution of each exercise, detailed instructions for their implementation. It also lists the main results obtained by students from the application of these exercises and is considered the main task of a teacher during exercise.

Keywords: culture of speech, speech competence, verbal skills, highly specialized and general scientific terminology, free discussion.

ӘОЖ 372. 8: 811.111

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Жумашбекова Д.Ш. – *магистрант,* e-mail: *dari-gusha@mail.ru*
Ережепова А.Т. – *магистрант,* e-mail: *aiza_erezhepova@mail.ru*
Қазақ Мемлекеттік Қыздар педагогикалық университеті

Мақалада шетел тілін үйрету үдерісінде ойын технологиясын қолдану арқылы білім алушылардың танымдық қабілеті мен мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру қарастырылады. Бұл педагогика ғылымдағы өзекті мәселелердің бірі. Шетел тілін үйрету барысында болашақ тұлғаның гуманистік, гуманитарлық қалыптасуына ықпал етіп, танымдық қабілетін дамыту мен мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыруда мектепте оқытылатын тіл саласындағы пәндер ерекше мәнге ие болуда. Сондықтан, тілдерді оқыту үдерісінде оқушылардың танымдық қабілеті мен мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді жолдары – ойын технологиясын қолдану. Ойын технологиясы өзінің жүйелілігінің, мақсаттылығының нәтижесінде пәннің оқытылу сапасына тікелей ықпал ете алатындығымен, білім алушы бойындағы мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру, танымдық қабілеттерін арттыра алатындығымен ерекшеленеді. Шетел тілін оқыту үдерісінде ойын технологиясын қолданудың маңызы зор. Ойын өз-өзіне сенімсіз, ұялшақ білім алушылар сөйлеу арқылы сенімсіздік кедергісін жоюға көмектеседі. Ойын арқылы білім алушылар әңгімені бастау, оған ілесу, қолдау, әңгімелесушінің сөзін бөлу, оның ойымен келісу немесе келіспеу, сұрақтар қою сияқты қарым-қатынас элементтерін меңгереді. Ойын элементтерін пайдалану арқылы қиын да күрделі тақырыптарды оқыту үдерісінде білім алушыларға жеңіл де оңай үйретуге мүмкіндік береді. Мақалада танымдық қабілетке, мәдениетаралық құзыреттілікке, ойын технологиясына жеке анықтамалар берілген. Сонымен қатар, оқыту барысында қолданылатын дидактикалық ойын түрлері мен ойын элементтері көрсетіледі.

Түйін сөздер: ойын технологиясы, мәдениетаралық құзыреттілік, танымдық қабілет, оқыту процесі

Қазіргі Қазақстан Республикасында болып жатқан өзгерістер шетелдермен қатынастың көбеюі, шетел инвестициясының деңгейінің жоғарылауы, экономикалық өсу шетел тілін оқыту заман талабына сай, уақыт ағымына қарай өзгертіп, толықтыруларды талап етеді. Сонымен қатар, еліміздің қарқынды даму жолындағы елді демократияландыру, әлеуметтік өркендеу саласындағы талпыныстары білім беру жүйесін жаңаша бағытта дамытып оқыту мен тәрбие үрдісін жетілдіруді талап етіп отыр. Егемендік алған еліміздің даму кезеңінде оның дүниежүзілік аренаға шығып, басқа елдермен саяси-экономикалық, мәдени қатынастарды қалыптастыруы, әр түрлі дипломатиялық қызмет атқаруы шетел тілінің рөлін көтеруді қажет етеді. Шетел тілін мектепте оқыту дәрежесін арттыру, әсіресе қазақ тілінің мәртебе алуына байланысты шетел тілін ана тілімен салыстыра отырып үйрету еліміздегі халыққа білім берудің өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Оған үш тұғырлы тіл туралы «Мен қазіргі заманғы қазақстандықтар үшін үш тілді білу әркімнің дербес табыстылығының міндетті шарты екендігін айтып келемін. Сондықтан

2020 жылға қарай ағылшын тілін білетін тұрғындар саны кемінде 20 пайызды құрауы тиіс деп есептеймін» - деген елбасының жолдауы айғақ бола алады [1].

Ұлы француз жазушысы В.Гюго былай деген: «Халықтың ұлылығы санымен өлшенбейді, жалғыз ғана өлшем оның ақыл-ойының және өнеге деңгейінің дамуы» [2,37 б.]. Бұл жағдайларда қазіргі оқу үрдісі тек мемлекеттік тілді насихаттау ғана емес, сонымен бірге басқа халықтардың тілі мен мәдениетін игеруге бағытталғандығы атап көрсетілген. Шетел тілін үйрену барысында болашақ тұлғаның гуманистік, гуманитарлық қалыптасуына ықпал етіп, танымдық қызығушылығы мен мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыруда мектепте оқытылатын тіл саласындағы пәндер ерекше мәнге ие болуда. Өйткені, теориялық және практикалық ұғымдар ғылымның қай саласында болса да тіл арқылы меңгерілетіндігі ешбір талас туғызбайтын ақиқат шындық. Осы орайда, тілдерді оқыту үрдісінде оқушылардың танымдық қабілеті мен мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді жолдарын айқындай түсу және оның міндеттерін шешу қазіргі кезеңдегі басты мәселелердің бірі. Сондықтан, тек бір ғана тілді оқыту аясында шектеліп қалмай, білім берудің жалпы дидиактикалық негіздерін басшылыққа ала отырып, білім алушыларға тілдерді оқыту арқылы танымдық қабілеті мен мәдениетаралық құзыреттілігін арттыру мәселелерін шешу, оның әдіс-тәсілдерін аша түсу өмір қажеттілігінен туындауда.

Білім алушылардың танымдық қабілеті мен мәдениетаралық құзыреттілігін бүгінгі қанат жайып қарыштай дамыған ғылым саласымен ұштасса, ол тек тиісті деңгейде табысқа жетіп, оны біліп қана қоймай, келешекте өрістете түсетіні сөзсіз. Ертеңгі іс бүгіннен бастау алатындықтан, білім алушыны оқи білуге, оқығанын көңілге тоқи білуге қалыптастыру, заңдылықтарды меңгеру мен дағдыларды бойына сіңіру, үйрету – білім беру негіздерін басшылыққа алумен шарттас. Шетел тілін үйрену барысында осы дағдыларды пайдалана білу білім алушының қабілетіне байланысты. Әдетте, болашақ тұлғаның білімді меңгеруі, өмірді түйсініп түсінуі тану әліппесінен бастап өркендейді. Осы орайда, Мұқағали Мақатаевтың:

Бар кітапқа бас болған,
Әліппе - ғылым атасы.
Әліппеден басталған,
Даналықтың данасы, - деген өлең шумақтары орынды айтылған [3, 29 б.].

Оқу әліппесі сияқты ғылымға бастар жолдың әліппесі жаңа ақпаратты алуға деген қызығушылықтан, оларды тану білудегі танымдық қабілеттен басталады. Демек, оқушыны іздендіруге, өзін-өзі тануға, қоғамдағы қарым-қатынасқа тисіті бағыт-бағдар ұстай білуге үйрету де тіл арқылы жүзеге асатын құбылыс. Сондықтан, шетел тілін меңгеруге ынталандыру білім алушының танымдық қабілеті мен бірлікте шешілетін күрделі мәселе. Қазіргі таңда еліміздегі қазақ, орыс және ағылшын тілдерін менгеру басшылыққа алынып отырған кезде, оны игеруге деген қабілет пен қызығушылықты қалыптастырудың тиімді де ортақ жолдарын көрсету қажет.

Мәдениетаралық құзыреттілік– оқып жатқан тіл елінің немесе елдерінің мәдени ерекшеліктері туралы білімін кеңейту, тілдік және тілдік емес іс-әрекетті сол ерекшеліктерге сай қолдана білуін дамыту, өз елі мен оқып жатқан тіл елінің жалпы және жеке мәдени ерекшеліктерін айыра білу. Ал *танымдық қабілет* – білім алушылардың негізгі іс-әрекеті болып табылатын күрделі үрдіс. Білім алушының танымдық қабілеті танымдық ақпаратты қабылдаудан бастап, күрделі шығармашылық үрдістің қалыптасуымен аяқталатын түрлі сезімдік көріністермен сипатталады. Шетел тілін үйрету үдерісінде білім алушылардың танымдық қабілеттерін арттыру, белсенді іс-әрекеттерін ұйымдастыру, құзыреттілігін және мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру, білім сапасын көтеру мақсатында қолданылатын әдіс-тәсілдердің бірі – ойын технологиясы. Ойын ойнау арқылы білім алушылар:

- өздерін көрсете алады;
- өзара қарым-қатынасқа түседі;
- жеңіске деген ұмтылыстары пайда болады [4, 36 б.];

Бастауыш сынып оқушыларының ең негізгі әрекеті – ойын. Тек дәстүрлі әдіспен білім беру арқылы алға қойған мақсатқа жетіп, қалаған нәтижеге қол жеткізе алмайтындықтан шетел тілін оқыту үдерісінде ойын технологиясын қолданудың маңызы зор. Ойын арқылы қызықсыз да қиын тақырыптарды жеңіл де оңай және барлық оқушыларды қамти отырып, қойылған мақсатқа бір қадам жақындай түсуге болады. Сабақ барысында қолданылатын дидактикалық ойындарды төрт топқа бөлуге болады [5, 4-5 б.].

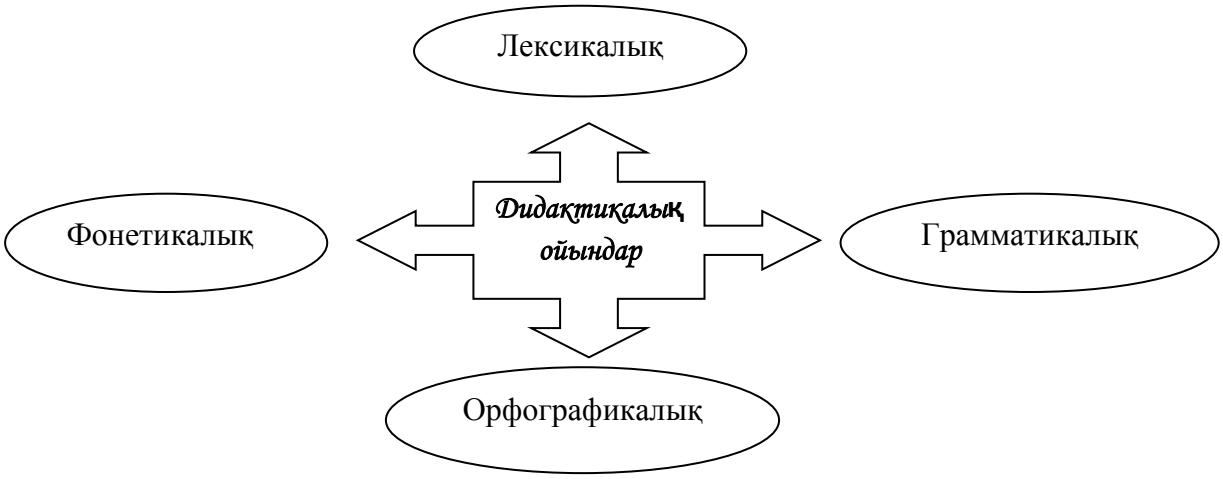

1. Фонетикалық ойындар

Мақсаты: Оқушыларды ағылшын дыбыстарын еш қиындықсыз дыбыстауға, алфавитті меңгертуге үйрету. «Аралар» ойыны. Құрал-жабдықтар: ковбой қалпағын киген ағылшын арасы мен тақия киген қазақ арасының суреті. ***Ойын барысы:*** Мұғалім екі араны таныстырады. Ағылшын арасы [ð] деп (тілімізді тістеп «з» деп айту) ызылдайды, ал қазақтың арасы [ʒ] деп ызылдайды. Екі ара бір гүлдің үстінде кездесіп қалып бір-біріне екі елдің жаңалықтарын айтып жатыр (кезек-кезек [ð], [ʒ] деп айту).

2. Лексикалық ойындар. ***Мақсаты:*** өткен тақырып бойынша сөздік қорларын кеңейту және бекіту. «Алтыншысын ата» ойыны. ***Ойын барысы***: Ойыншылар дөңгелектеніп отырады. Ойынды бастаушы өткен лексика бойынша сөздерді атай бастайды. Мысалы, 5 спорттың түрі, 5 мамандық, 5 мектеп құралдары, 5 жануар т.с.с. Жалғастыруға ұсынған адам 6-шысын атайды. Егер тез айтса, сол адам жүргізуші болады. Біраз ойланып айтса, бұрынғы адам бола береді. Мысалы: a rubber, a desk, a ruler, a chair, a board… (a pen).

3. Грамматикалық ойындар. ***Мақсаты:*** Грамматикалық тақырыптар бойынша білім, білік, дағдыларын бекіту. «Күн мен түн» ойыны. ***Ойын барысы:*** Мұғалімнің командасымен «night» деп айтқанда оқушылар көздерін жұмады, ал «day» дегенде тапсырманы орындайды. Мұғалім қазақша айтады, оқушылар ағылшын тіліне аударады; Мұғалім ағылшын тілінде сөйлем айтады, оқушылар болымсыз түрі мен сұраулы сөйлем жасайды. Мысалы: Т: «мысық», Р: «a cat»; Т: «мысық жақсы көреді», Р: «a cat like»; Т: «мысық доппен ойнағанды жақсы көреді», Р: «a cat likes to play with a ball»;

4. Орфографиялық ойындар. ***Мақсаты:*** сауатты жаза білуге дағдыландыру. «Қуыршақ» ойыны. Құрал-жабдықтар: магнит, әріптер жазылған дөңгелектер. ***Ойынның барысы:*** Тақтада домалақтардан құралған қуыршақтың суреті бар. Бірінші қуыршақта қысқа сөз жазылған. Әр қуыршақ бір домалаққа артығырақ (домалақтар бос), қатысушылар кезекпен тақтаға шығып ереже бойынша сөз жазады. Ереже: барлық сөздер бірдей әріптен басталу керек. Алдындағы сөзден келесі сөз бір әріпке артығырақ болу керек. Пәнді оқытуда ойын түрінде өткізу, ойын технологияларын пайдалану тұлғаның дамуына әсер етеді, жеке даралықтың пайда болуына жол ашады. Бұл өз кезегінде білім алушылардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру, танымдық қабілеттерін арттыру, белсенді іс-әрекеттерін ұйымдастыру үшін аса маңызды. Сыртқы қажеттіліктерден еркін, өзіндік бағалау, ерікті түрдегі әрекет ретінде анықталатын ойын технологиялары тіл білімінде жүзеге асуымен аса құнды. Өйткені, ол шетел тілін үйренумен сәйкес келеді. Егер ол тұлғаның еркін шығармашылығын, еліктеу мен еріктің, ойдың белсенді жұмысын жорамалдамаса, онда ойын өзінің мағынасын жоғалтады.

Ойын әрекеттерінің жүйесін жасау үшін түрлі ойындарды кешенді пайдалану қажет: ойын – жаттығулар, іздестіру ойындары, драмалаушы ойындар және басқалар. Тұлғалық дамуға ойындарды тек кешенді пайдалануда ғана қол жеткізуге болады. Фольклор, ұлттық дәстүрлер мерекесі ретінде қабылданатын театрландырылған қойылымдардың маңызы ерекше [3,31б.].

Әдебиеттерден ойынды басқару проблемасына бір мағыналы қатынасты таппадық. Ойын еркін әрекет ретінде басқаруды жоққа шығара алмайтындығы туралы дидактиктердің ұстанымдарын құптаймыз. Білім алушыларды тұлғалық дамыту тұрғысында нәтижелі болу үшін ойын стихиялы болмауы тиіс. Педагогикалық басқарудың мәні қатысушылардың, көрермендердің және сарапшылардың ойынға деген дұрыс қатынасын анықтайтын жағдай жасаудан тұрады. Ойын түрлерінің материалдары сабақтың тақырыбы мен мазмұны неғұрлым сәйкес алынса, соғұрлым оның танымдық, тәрбиелік маңызы да арта түседі. Оны тиімді пайдалану сабақтың әсерлігін, тартымдылығын күшейтеді, білім алушылардың сабаққа деген ынтасы мен қызығушылығын арттырады. Ойын түрінде өтетін сабақтар білім алушыларды үлкен өмірге

дайындайды. Олар үшін тек қандай да бір жағдайда не істеу керектігін жаттап, есіне сақтаудан гөрі іс-жүзінде көріп, өзін рөлге қойып, шешім қабылдау әлдеқайда қызық. Осындай ойын түрлері имитациялық деп аталады. Оқытудың имитациялық түрі арқылы білім алушылардың білім сапасы мен белгілі бір пән немесе тақырып бойынша дайындығын білуге болады [6, 47 б.]. Ойын түрлері өте көп. Соның ішінде көп пайдаланылатын: ойын - сабақ, ойын - жаттығу, сергіту ойындары, дидактикалық мақсаттағы ойындар, сөздік ойындар, логикалык ойын есептер, ұлттық ойындар. Мұндай ойындар білім алушыны жан-жақты дамытып, білімді толық игеруге көмектеседі. Оқу үрдісінде кеңінен қоладынылатын ойынның тағы бір түрі ол - дамытушы ойындар. Дамытушы ойындардың маңызы білім алушылардың ынта – ықыласын есепке ала отырып, оқуды қызықты етіп, білім, білік, дағдыны қалыптастыру. Дамытушы ойындарға қойылатын талап – білім алушының танымдық әрекетін, қызығушылығын дамыту, мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру [7, 52 б.].

Жалпы ойын білім алушылардың танымдық мүддесінің қалыптасуына жағымды әсер етіп, шетел тілін жақсы игеруіне әсерін тигізеді және олар білім алушының бойындағы дербестік, талапшылдық сияқты қасиеттерді дамытып, ұжымшылдық сезімін тәрбиелейді. Білім алушылар белсене жұмыс істеп, бір-біріне көмектесіп, жолдастарын мұқият тыңдайды; ал мұғалім тек бақылаушы, оқу қызметін басқарушы болады. Ойын әрекетіндегі жүргізуші мұғалімнің рөлі, оның негізгі мәртебесіне байланысты. Ол – әріптес. Сондықтан, қарым-қатынас ынтымақтастық пен өзара қарым-қатынас арқылы, «субъект – субъектіге» қағидаты бойынша құрылуға тиісті. Егер жүргізуші міндетін оқытушы атқарса, онда ол төмендегі рөлдерде көрінеді: 1) ойын тәртіптері мен ойын әрекеттерін түсіндірумен ғана шектелетін нұсқаушы; 2) білім алушылардың әрекетін бағалайтын, ойын тәртіптерінің сақталуын бақылайтын, ойын әрекетін қадағалайтын төреші – сот; 3) ойын барысында көмек көресететін, ақыл айтатын, тапсырма беретін жаттықтырушы; 4) ойын қорытындысын шығаратын және үлгіленген жағдайды шынайлықпен жалғастыратын, ойын барысын реттейтін, ойын барысында көңіл бөлетін және қолдайтын жүргізушінің өкілі.

Біз мақаламызда екі тілдің ерекшеліктерін ескере отырып, дамытуға арналған тапсырмалар мен жаттығулар ұсындық. Білім алушылардың тілді меңгерудегі іс-әрекеттерін белгілі бір іскерліктері мен дағдыларын дамыту, мәдениетаралық құзыреттіліктерін қалыптастыру, танымдық қабілеттерін арттыру үшін ойынды қолдану ерекшеліктері ескеріліп, білім алушылармен тиімді жұмыс жүргізілді. Білім алушыларды топқа бөле отырып, берілген тапсырмаларды жарыса орындауға, қызығушылығын арттыруға септігін тигізеді. Танысу тақырыбында қатысушыларды айнала шеңбер түрінде отырғызып, «Interesting name» атты тақырыппен сұхбат алу ойыны. Бұл ойынның мақсаты – қатысушы өзін таныстыру және өз есімін түсіндіріп өту. Оқытушы білім алушыға өзінің атын қызықты, ерекше, есте қаларлықтай түсіндіріп өтуді тапсырады. «Interview» жұппен жұмыс жасау керек. Оқытушы қатысушыларға өзінің жұбын табуды ұсынады. Таңдаған жұбын жақсы тану үшін одан сұхбат алу қажет. Сосын сұхбат алушы сұхбат алған адамының не туралы айтқанын топқа түсіндіреді. Топтың әр адамы сол жұптардың ұқсастығы жайлы бір-біріне түсіндіреді. Мысалы, шашының түсін, бет-әлпетінің т.б. сияқты ұқсастықтарын айтады. Осы тәсіл білім алушының еркін ойын жеткізуге, сөздік қорды байытуға көмектеседі деп ойлаймыз. Өткізілген сабақтардың бірінде студенттерді 1-2 санау арқылы екі топқа бөліп, қазақ және ағылшын наным-сенімдеріне байланысты дайындалған мәтін таратылады (1-топқа 1-мәтін, 2-топқа 2-мәтін). Бірінші этапта қатысушылар мәтінмен танысады. Әр топ өз қатысушыларымен мәтіндегі негізгі мағынасын, неге көңіл аудару керектігін бірлесе отырып ақылдасады. Ал түсінбеген жолдары болса оқытушыдан сұрауға мүмкіндіктері бар. Келесі этапта 1-топтағы білім алушылар 2-топтағы білім алушылармен бірігіп жұп құрайды. Содан соң жұптасу арқылы өз мәтініндегі наным-сенімдер туралы түсінгенін бір-біріне айтады. Осы орайда, әр қатысушы мәтінді кең көлемде түсінеді. Ал оқытушы сұрақ қою мен суреттер көрсету арқылы студенттердің екі елдің наным-сенімдері бойынша алған білімдерін тексере алады.

Сабақта ағылшын тілінде сөйлейтін мемлекеттердің мәдениеті мен өз елінің мәдениетімен қатар қарастыру білім алушылардың мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруда, танымдық қабілеттерін арттыруда қолданылған ойындардың бірі «Holidays...», «Just the facts» .

«Holidays...» ойынында – Ұлыбритания мен Қазақстанның мерекелері жайлы қысқаша мәлімет беріледі. Осы тақырыптарды өту барысында ағылшын тілінде мерекелерге байланысты бейне фильмдер көрсетіліп, оларды талдау, біздің елімізде тойланатын мерекелермен салыстыру. Осы тақырыптарға байланысты білім алушыларға түрлі түсті тәттілер ұсынылады, таңдаған тәттілерінің түсіне қарай 3 топқа бөлінеді және түсіне қарай тапсырмаларын алады. Үш топқа үш түрлі тапсырма: 1) мереке жайлы диалог құру; 2) мереке туралы қысқа қойылым қою; 3) Венн диаграммасы арқылы ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау; Соңында елтану тесттін жүргізу арқылы сабақты қорытындылауға болады.

«Just the facts». Оқытушы тақтаға 3 сұрақ жазады, мысалы: What kind of music do you like? Where do you usually listen to music? Who is your favourite singer? Әрбір студент 3 үлестірмелі қағаздан алып, оның әрқайсысына, әр сұраққа жауап жазады. Оқытушы барлық қағаздарды жинап алып, араластырады да, әр студентке 3-3-тен таратады. Кезекпен студент тақтаға шығып қолындағы карточкада жазылған сөздерді сипаттайды, ал қалған студенттер сипатталуына қарай сұрақтың жауабын табады. Барлық карточкалардың жауабын тапқанда ойын аяқталады.

Жалпы мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруда, танымдық қабілеттерді арттыруда ойындардың рөлі ерекше. Себебі ойын білім алушының бір-бірімен, оқытушымен әрекеттесуге деген талпынысын жандардырады және әңгімелесу барысында теңдік шартын тудыру арқылы оқытушы мен білім алушының арасындағы дәстүрлі кедергіні жояды.

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына Елбасының жолдауы, «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». – 2007. – 28-ақпан

2. Құнанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образованияю. – Алматы, 2010 г.

3. Құлжанова Н. Ойын мақсатын талдау және ойын мәні // Қазақстан мектебі. – 2001 жыл. –№1.

4. Қарашева Т. Студенттерге шет тілін үйрету үрдісінде мәдениетаралық құзырлықты қалыптастыру. Хабаршы, Абай атындағы ҚазҰПУ, 2011 ж. – № 4.

5. Нұртаза А.Ш. Ағылшын тілі сабағында дидактикалық ойындар арқылы коммуникативтік құзыреттілікті дамыту, Шетел тілін оқыту әдістемесі, 2014, 4 (60)

6. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам. – 2005 г.

7. Тоқсанбаева Н.Қ. Танымдық іс-әрекетке кіріспе: Оқу құралы. – Алматы, 2007.

Резюме

Жумашбекова Д.Ш. – *магистрант,* **А.Т. Ережепова** – *магистрант,*
Казахский Государственный Женский Педагогический Университет

Эффективность использования игровых технологий в процессе обучения иностранному языку

Данная статья рассматривает использование игровой технологий для формирование межкультурной компетенции студентов и их когнитивных навыков в процессе обучения иностранного языка. Предмет в языковой сфере имеют особенный смысл в развитий когнитивных навыков и формирований межкультурной компетентности влиял на гуманное и гуманитарное развитие личности в процессе обучения иностранного языка. Использование игровой технологий в процессе обучение языков – одно из эффективных путе в развитий когнитивных навыков и формирований межкультурной компетенттости. Игровый элементы помогают студентам устранить в себе неуверенности. С помощью игры студенты усваивают следующие элементы как начать разговор, перебивать его, высказывать свое мнение, ставить вопросы и т.д. Этот метод имеет некоторые особенности, ее системность и цельность может повлиять на качество предподавания, проконтролировать и оценить знания студента, определить формирование знаний студентов и возможности совершенствований знаний. Это одна из актуальных проблем в педагогике. Также игровые технологии предоставляют нам возможность облегчить процесс обучения. Данная статья рассматривает объяснения когнитивных навыков, межкультурной компетентности и игровой технологий.

Ключевые слова: игровая технология, межкультурной компетенция, когнитивные навыки, процесс обучения

Summary

Zhumashbekova D.Sh. – *undergraduate,* **Erezhepova A.T.** – *undergraduate*
Kazakh State Women Teacher Training University

The effectiveness of usage game technology in the process of teaching a foreign language

This article considers the usage of game technology to improving students' intercultural competence and cognitive skills in the process of learning a foreign language. It is one of the topical problems of pedagogical science. Subjects concerning to a language which taught at school to create students' cognitive skills and intercultural competence to formulate human and humanitarian skills of future identity in the process of teaching a foreign language.

One of the most effective way to improve students' cognitive skills and intercultural competence in the process of learning a language is – game technology. This method has some peculiarities, with its systematic and focus on the quality of teaching, show the students' knowledge and qualification clear and exactly, easy to evaluate, direct to determine the students' intercultural competence formation and future development opportunity. Game technology helps to make away with uncertainty and incertitude. With the help of game students can give their own opinion, own ideas, to prove his judgement, to have own point of view, put a questions and share impressions. Also game technology give us opportunity to make easier teaching process. In this article were given description and concrete information about cognitive skills, intercultural competence and game technology.

Key words: game technology, intercultural competence, cognitive skill, teaching process

УДК 373.1013.54

ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ҒЫЛЫМИ ЖҮЙЕСІ (МОДЕЛІ)

Капанова Б.К. – *Абай атындағы ҚазҰПУ,*
Қазақстан географиясы және экология кафедрасының аға оқытушысы, Bagilagsh@mail.ru

Мақалада пәнаралық байланыс арқылы экологиялық білім мен тәрбие берудің ғылыми жүйесі баяндалған. Қазіргі таңда мектептегі оқыту процесінде пәнаралық байланыс ерекше әрі жылдам дамуда. Пәнаралық байланыс оқу бағдарламаларының өзара үйлесілімдігі, тоғысқан жүйесі. Ғылым салаларының негізі белгілі бір білім жүйесін қалыптастыруға бағытталған. Пәнаралық байланыстың нәтижесінде оқытудың дамытушылық, білім және тәрбие берушілік қызметі арта түспек. Сонымен қатар эколгиялық ұғымдардың ішкі табиғи байланыстарын ашу, қоршаған орта, табиғат, адам, қоғам ойының даму заңдылықтарын дамыту, қазіргі білім беретін мектептің экологиялық білім мазмұнының бағытын жасауға септігін тигізеді. Бұл бағдарламаның басты ерекшелігі-ұлттық, өлкелік. Жергілікті жер материалдарымен жасай отырып, білімін тереңдету.

Түйін сөздер: Пәнаралық байланыс, категория, теория, практика, объектив, диференция, интеграция, биосфера, модель, этноэкология, анализ, кәсіби білім, технологиялық әдістер.

Жалпы білімнің мазмұны ғылымдардың өзара байланысы,өндіріспен қоғамдық дамудың жаңарту процесіне тікелей ықпал жасайтындығы дәлелденіп отыр. Сондықтан да, қазіргі таңда мектептегі оқыту процесінде пәнаралық байланыс ерекше орын алып, педагогикалық маңызға ие болып келеді.

Пәнаралық байланысқа ғылыми зерттеулерде көптеген анықтамалар берілген. **Педагогикалық сөздікте:** «пәнаралық байланыс оқу бағдарламаларының өзара үйлесімдігі», - деп көрсетілген. Бұл анықтама пәнаралық байланыстың нақты маңызын көрсетеді. Ал, пәнаралық байланыс ұғымы үш бөліктен тұрады. Бірінші-құрамы, екінші-байланыс амалы, үшінші-байланыстың бағыттылығы (3-сызбанұсқа). [1]

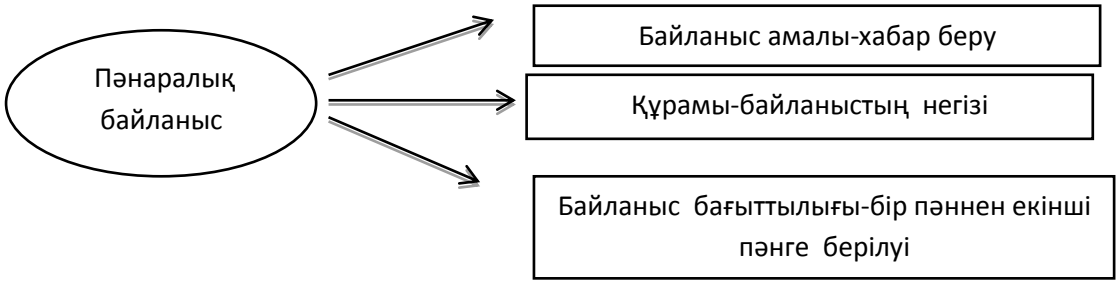

3-сызбанұсқа. Пәнаралық байланыстың нұсқасы

Пәнаралық байланыстың негізгі бөлігі – оқу пәндері арасындағы тақырыптары мен пәндік хабарламалардың объектілері кіреді. Ал, екінші бөлігі-байланыс амалына-бір пәннен екінші пәнге және басқаларына хабар беру амалы алынады. Байланыс амалы әр түрлі жағдайларға байланысты шешіледі. Олар: білім деңгейі, көрнекі құралдары, техникалық оқу құралдары, әр түрлі жабдықтар, яғни материалдық базасына байланысты. Үшінші бөлімі-хабардың бір пәннен екінші пәнге өтіп отыру бағыты көрсетіледі. Пәнаралық байланыс **маңызды әдістемелік категория**. Ғылымдар жүйесін пәнаралық байланыс негізінде қарастырып, жекелеген арнайы түсініктермен қатар бірнеше ғылымға ортақ түсініктер алынады. Осылайша, ғылым салаларының ұғымдары белгілі бір білім жүйесін қалыптастыруға бағытталады. Теория мен практика арасындағы байланыс ашып көрсетіледі, біртұтас мақсатқа жұмсалады (4-сызбанұсқа). [2]

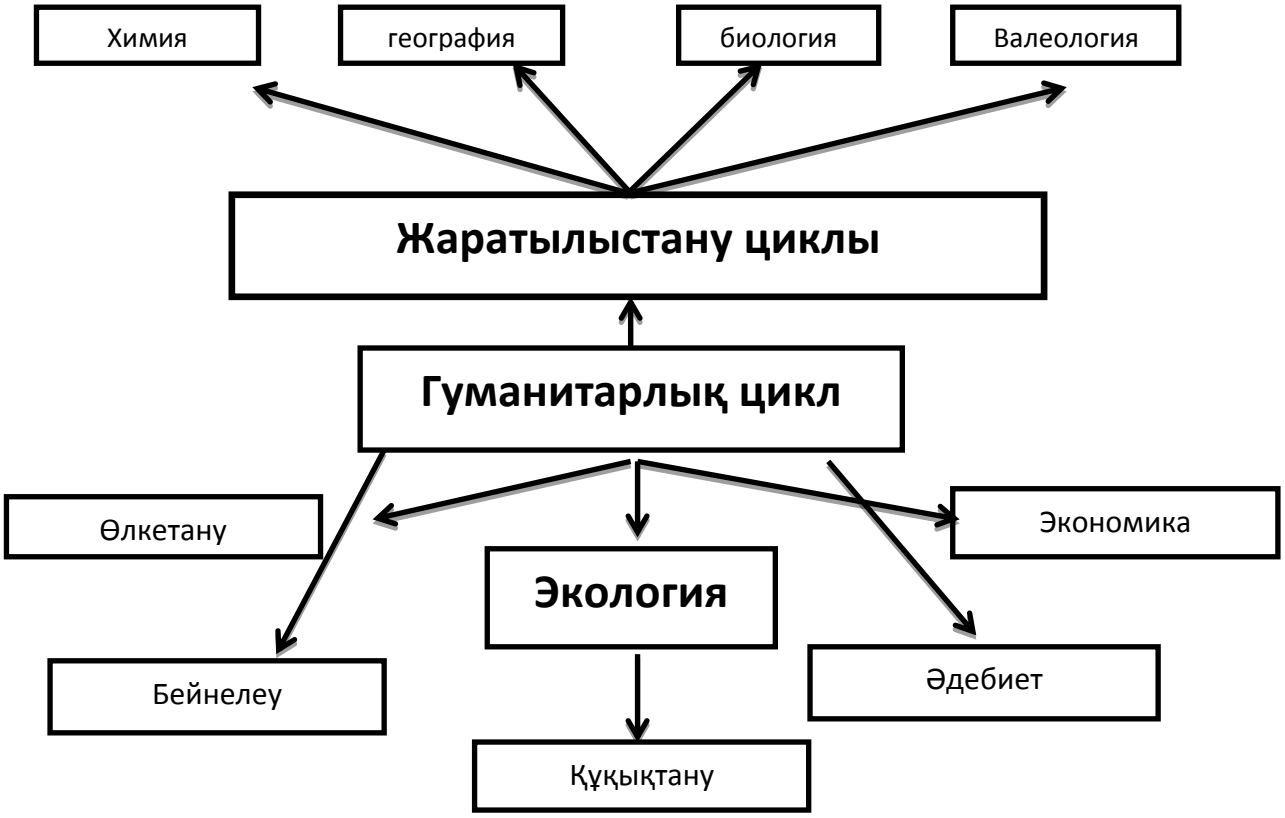

4-сызбанұсқа. Пәнаралық байланыстардың моделі

Пәнаралық байланыс білім беру мазмұнын, әдістер жүйесін және ұйымдастыру жұмыстарының түрлерін сапалық жағынан қайта құруды қажет етеді. Бұл жұмыс нәтижесінде оқытудың дамытушылық, білім және тәрбие берушілік қызметі объективтік түрде кеңейеді. Білім мазмұнын анықтауда диференциялану, интеграциялану қағидалары негізге алынады. Сонымен экологиялық ұғымдардың ішкі табиғи байланыстарын ашу, табиғат, қоғам, адам ойының даму заңдылықтарын дамыту, қазіргі білім беретін мектептің экологиялық білім мазмұнының бағытын жасауға негіз болады. [3]

Экологиялық білім мен тәрбие беру ісінде пәнаралық байланысты пайдалану ісінде мына қағидаларды ескердік:

- оқыту процесінде пәнаралық және пәншілік байланысты пайдалана отырып, ғылым аралық байланысты ұғындыру;
- туған халқының, ұлтының мәдени-тарихи байлығын меңгеруді, жалпы адамзаттық қатысты білімдермен ұштастыру қағидасы;
- білім мазмұнын дербес жүйе ретінде қарай отырып, жеке тұлғаның жан-жақты білімді болу қағидасы;
- білім мазмұны, жалпы деңгейде болуы мен ғылымның жаңалықтарын қамту.

Пәнаралық байланыс негізінде экологиялық білім берудің жоғарыда келтірілген талаптарын ескере отырып, өткізілген сабақтар негізінде биосфераның біртұтастығын қоршаған ортаны әр текті ластанудан қорғау, табиғат байлықтарын тиімді пайдалану шаралары,өлкелік, ұлттық материалдармен танысу негізінде туған жер оған деген сүйіспеншілік, оны аялау, қорғау, үнемді пайдалану, сақтау жолдары тәрізді жағдайларға өте терең мән беріп, мазмұнын ашуға тырыстық. Біз бұл бағдарламаны құрған кезде И.Д. Зверевтің [117, 118 ,119] идеясын ұстандық (5-сызбанұсқа). [4]

– Табиғаттың дамуының біртұтастығы.
– Қоғам мен табиғаттың байланыстығы.
– Адамның еңбек процесінде табиғаттың өзгеруі.
– Адам денсаулығына қоршаған ортаның әсері.
– Адамның адамгершілік дамуындағы табиғат.
– Табиғат-қоғам-адам жүйесінің өзара оптималдығы.

«Этноэкологияның» пәнаралық байланысы:

1. Табиғат және біз-экология:

- ботаника

- зоология
- география
- химия
- тарих
- бейнелеу өнері
- әдебиет.

2. Табиғат байлықтары, оларды қорғау - **экология:**
- геология
- география
- ботаника
- зоология
- химия
- құқықтану, тарих, әдебиет

3. Ауаның ластануы, оны қорғау - **экология:**
- география
- ботаника
- зоология
- химия

4. Су ресурстарын қорғау, су қоры оны пайдалану - **экология:**
- география
- ботаника
- зоология
- химия
- құқықтану, тарих, әдебиет

5. Топырақты қорғау, топырақ, оның эрозиясы - **экология:**
- география
- ботаника
- зоология
- химия
- құқықтану,тарих,әдебиет

6. Өсімдікті қорғау,тіршілік үшін өсімдіктің маңызы-**экология:**
- география
- ботаника
- зоология
- химия
- құқықтану,тарих,әдебиет

7. Жануарлар дүниесін қорғау,жануардың табиғаттағы,адам өміріндегі маңызы- **экология:**
- география
- ботаника
- зоология
- химия
- құқықтану,тарих.әдебиет

8. Табиғатқа адамның әсері-**экология:**
- география
- ботаника
- зоология
- химия
- құқықтану,тарих.әдебиет

9. Ерекше қорғалатын аймақтар,олардың маңызы-**экология:**
- география
- ботаника
- зоология
- химия
- құқықтану, тарих, әдебиет

5-сызбанұсқаның моделі

Бұл бағдарламаның негізгі ерекшелігі-көрсетілген бағыттар ұлттық, өлкелік, жергілікті жер материалдарымен толықтырылуды қажет етеді.

- оқушыларды осы материалдар негізінде жағдайдың негізін анықтап, одан шығу жолдарын көрсетіп, қорытынды жасай білуге баулу.

- ұлттық материалдарды сабақта пайдалану нәтижесінде қушылар елдің, жердің тарихымен тереңірек танысып, білуге қызығушылығы артады. Бұл жұмыстар нәтижесінде қызықты материалдар жинақталады. Осы материалдар сол жердің, елдің тарихы, өткені туралы мәліметтерді толықтыруға септігін тигізеді.

- жергілікті жер жағдайын қарастыру негізінде оқушылар теориялық білімді,практикамен байланыстырады. Анализ жасауға үйренеді. Осылайша, өздері таңдаған кәсіби мамандықтары бойынша эколог, биолог, тарихшы, заңгер, химик, дәрігер, мұғалім, құрылысшы, фермер, т.б. осы мәліметтерді ескеретін болады. Қазіргі заман талабына сай жан-жақты білімді, экологиялық мәдениетті ойлай алатын, қорытынды шығарып, шешім қабылдай алатын жоғары адамгершілікті жеке тұлға қалыптастыруға септігін тигізеді. [5]

1. Балтаев А.Д. "Пән аралық байланыс арқылы оқушыларға экологиялық тәрбие беру. Диссертация жұмысы, педагогика ғылымының кандидатын алу үшін. – Алматы: ҚазҰПУ, 1994. –145б.

2. Бейсенбаева А.А. Мектептегі оқу тәрбие процесіндегі пәнаралық байланыс 24 (лекция). – Алматы, 1991. – 4-9 бет.

3. Значение межпредметных связей в учебной работе школы. – Алматы,1998. – С. 219

4. Божович Л.И., Словина Н. Психологические развитие школьников и его воспитания. – М.:Знание, 2004. – С. 96.

5. Зверев И.Д. Ведущие идей и понятие содержании экологического образования. Проблемы экологического образования в школе. – М.:Педагогика,2001. – 45 с.

Резюме

Капанова Б.К.- *Старший преподаватель кафедры география Казахстана и экология, , ҚазНПУим. Абая.*
Bagilagsh@mail.ru

Экологическое образование через междисциплинарного образования и научно-исследовательской системы (модели)

Статья черезмеждисциплинарного экологического образования в системе образования и научных исследований. В настоящее время быстрое развитие междисциплинарного общения и процесс обучения в школе. Совместимость с образовательными программами междисциплинарной системы коммуникационной шине. Направленных на формирование основы отдельных отраслей научного образования.

В результате, междисциплинарный учебного образование и обучение развития увеличит уровень обслуживания клиентов. А также открытие естественных экологических концепций внутренних коммуникаций, охраны окружающей среды, природы, людей, развития мышления шаблонов компании, школа будет способствовать направлению содержания экологического образования. Главной особенность этой национальным, региональным и местным материалы, чтобы создать знания.

Ключевые слова: Экологическое образование и профессиональная подготовка, модель, профессиональное образование, технологические методы, теория, практика, объектив, биосфера, анализ, категория.

Summary

Kapanova B.K. – *chief teacher Kazakh National Universitynamed after Abai*

Environmental education through the interdisciplinary education and research system (model)

Article through inter disciplinary environ mental education in the system of education and research.Currently,the rapid development of inter disciplinary communication and learning process at school.Compatible with the educational programs of inter disciplinary communication bus system.Aimed at forming the basis of certain branches of science education.As a result,Inter disciplinary teaching developmental education and training will increase customer service.As well as the opening of the natural ecological concepts of internal communications,environment,nature,people the development of the company's thought patterns of development the school will contribute to the environmental education.The main feature of this program is national, regional, and local materials to create knowledge.

Keywords: Environmental education and training, model, professional education, technological methods ,theory, practice, obeetive, biosphere, analysds,category

УДК811.161.1

ФРЕЙМОВЫЙ СПОСОБ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ЗНАНИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Утегенова Д. – *кандидат педагогических наук, доцент*
кафедры казахского и русского языковАО «Университет КАЗГЮУ», email. ytegenova58@mail.ru

В статье рассматриваются возможности использования в образовательном процессе фреймовой технологии. Данная технология позволяет студентам развить познавательную активность, самостоятельное мышление и творческие способности, меняет саму природу образовательной педагогической среды, наполняя ее духом сотрудничества.

Под фреймовой технологией автор этой статьи понимает изучение учебного материала, структурированного определенным образом в специально организованной последовательности. Основной признак технологии – увеличение объемов изучаемых знаний без увеличения учебного времени.

Ключевые слова: фреймовая технология, фреймовая схема, модель знаний, слоты.

В настоящее время практически все развитые страны осознали необходимость реформирования систем образования с тем, чтоб студент действительно стал центральной фигурой учебного процесса.

Реформирование системы образования сопровождается внедрением и применением инновационных технологий. Гуманистический характер образования в системе высшей школы предполагает, что в центре образовательного процесса находится личность студента. Познавательная деятельность и оказание помощи студентам со стороны педагога являются ведущими в тандеме «преподаватель - студент». Именно такая система образования отражает гуманистическое направление в инновационной педагогике. Методика преподавания русского языка как наука тесно связана с другими науками и, в частности, с психологией и лингвистикой. Любое изменение научных парадигм в указанных сферах знаний должно с неизбежностью влиять и на методику. Вторая половина XX века ознаменовалась вступлением науки в новую «эру» – когнитивную, характеризующуюся интересом к изучению познавательных процессов, проблем памяти и мышления, соотношения последнего с языком.

Одним из основных понятий когнитивной науки является понятие знания. Процесс жизнедеятельности индивида рассматривается в когнитологии как процесс получения, обработки, хранения, порождения и использования им знаний. При этом имеющиеся у индивида знания не только играют важную роль в понимании окружающего мира, но и активно используются в процессе вербальной коммуникации, а также детерминируют поведение человека. В электронном словаре Lingvo в переводе с английского *frame* имеет несколько значений. Как существительное *фрейм* – это структурная единица различных интеллектуальных и других объектов; как глагол – обозначает «строить высказывание», «строить планы; как прилагательное – переводится: «рамочный, имеющий в основании раму», « фреймовый, имеющий как важную единицу «фрейм» (в различных смыслах этого слова).В качестве основных структур знаний рассматриваются фреймы (структуры данных, предназначенные для представления стереотипной ситуации – М.Минский), схемы (структуры, организующие прошлый опыт – F.Bartlett), скрипты (сценарии) (ментальные репрезентации каузально связанных действий – R.Abelson, R. Schank). При попытке познать новую ситуацию индивид выбирает из своей памяти структуру, в наибольшей степени соответствующую этой новой ситуации, и использует ее для интерпретации поступающей информации. Будучи связанными с лексемами, указанные структуры знаний обусловливают понимание, запоминание и порождение вербальных сообщений (Минский 1978, 1979; Чейф 2001; Schank 1990).Все указанные авторы отмечают, что применение «фреймового» подхода в обучении языку позволит сделать процесс обучения более эффективным.

На основании вышесказанного, мы под фреймовой технологией понимаем изучение учебного материала, структурированного определенным образом в специально организованной последовательности. Основной признак технологии – увеличение объемов изучаемых знаний без увеличения учебного времени. Обычно фрейм состоит из нескольких ячеек (слотов), каждый из которых имеет свое назначение. Фрейм представляет собой модель – абстрактный образ стандартных стереотипных ситуаций в символах – жесткую конструкцию, содержащую в качестве элементов пустые окна – слоты, которые многократно перезаряжаются информацией. При помощи фреймовой модели можно «сжимать», структурировать и систематизировать информацию в виде таблиц, матриц.Если обобщить имеющуюся

литературу по данному вопросу, можно выделить следующие элементы концептуальной картины мира, или **единую классификацию фреймов.**

Схемы – способы представления информации, в результате которого происходит упорядочивание информации и разделение явлений на сходные и различные [1]. Часто в качестве синонимов употребляются фрейм, скрипт, МОР, сценарий. Главным признаком схемы является наличие в ней постоянного каркаса, заполняемого переменными, возможность одной схемы опираться на другие (подсхемы).

Образы – результаты отражения предметов и явлений в сознании человека. Образы *(images)* являются одной из форм репрезентации и хранения информации об окружающем мире в форме «квазикартинок». В основе создания образов лежат «отпечатки» (replicas) прошлого опыта сенсорной деятельности. Образы создаются путем «топографической съемки» репрезентируемого объекта. Метафорические образы могут быть уподоблены «изображению, генерируемому на катодно-лучевой трубке в соответствии с компьютерной программой» [1].

Скрипты – типы структур сознания, виды фрейма, выполняющие задание в обработке естественного языка: привычные ситуации описываются скриптом как стереотипные смены событий. Так, рассказ о культпоходе в музей можно представить через указание на скрипт «музей». Действие *ознакомиться* мы запомним, если поймем, что *знакомство*встречается именно в скрипте «музей». Скрипт «музей» (картины, художники, Третьяковская галерея) достаточен для того, чтобы воспроизвести рассказ о посещении музея. Важным свойством скриптов является повторяемость слов, ролей, единиц, входящих в структуры текстообразования. Скрипт позволяет понимать не только реальную или описываемую ситуацию, но и детальный план поведения, предписываемого в этой ситуации. Скрипты могут быть не только повествовательными (дающими развертывание линии рассказа), но и локационными (описывающими реорганизации в пространстве или времени), логическими (показывающими линию размышлений) и т. п. [2].

Гештальт-структуры – когнитивные и психические структуры, которые характеризуют человеческое восприятие и интерпретацию действительности [3]. Наиболее ярким примером в теории гештальтов является различие ФИГУРА–ФОН. Суть этого различия заключается в том, что при восприятии любого дифференцированного поля одна из его частей инвариантно выделяется; эта часть называется фигурой, а все остальное – фоном, основой фигуры.

Энграммы – отражение внешнего окружения в сознании человека в виде образов вещей и других предметов. Они исполняют роль «опор» и представляют собой «своеобразные следы опыта».

Стратегии – выбор необходимого слова, его поиск в памяти, а также способ создания новых слов и предложений [1].

Планы (план – заранее намеченная система деятельности, предусматривающая порядок, последовательность и сроки выполнения работ; взаимное расположение частей, краткая программа какого-либо изложения [1].

Сценарии. Под сценарием, одним из основных понятий концепции М.Минского, понимается разновидность структуры сознания. Сценарий вырабатывается в результате интерпретации текста, когда ключевые слова и идеи текста создают тематические («сценарные») структуры, извлекаемые из памяти на основе стандартных, стереотипных значений. М.Минский выделяет следующие уровни сценарной структуры:

Поверхностно-синтаксический фрейм (обычно структуры вида «глагол + имя»). Примером такого фрейма может служить модель или схема структуры предложения (его графический образ).

Поверхностно-семантический фрейм: значения слов, привязанные к действию. Говоря о семантическом фрейме, необходимо обратиться к такому понятию, как денотат. Это слово обозначает некоторые языковые единицы – множество объектов действительности (вещей, свойств, состояний, процессов, отношений), которые могут именоваться данной единицей (в силу ее языкового значения) [4]. Семантический фрейм построен на денотатах. Например, при обучении лексике на уроках по развитию речи часто прибегают к фреймовым цепочкам.Семантические фреймы являются прекрасным способом развития логического мышления и пополнения лексического запаса.

Тематические фреймы – сценарии, связанные с деятельностью, портретами, окружением. Например, фрейм «*плакать*» предполагает наличие определенной эмоции (печаль, грусть и т. п.), которая имеет определенную причину (обида, страх и т. п.), с одной стороны, и определенные внешние характеристики – с другой (слезы, характерный тон голоса и т. п.).

Преподавателю необходимо обращать внимание, обладает ли студент знанием определенного фрейма для адекватного понимания содержания изучаемого материала.

Фрейм повествования – скелетные формы типичных рассказов, объяснений и доказательств, позволяющие слушающему сконструировать полный тематический фрейм. Такой фрейм содержит информацию о том, как может меняться фокус внимания, о главных действующих лицах, о формах сюжета, о развитии действия и т. п.

Типичным примером фрейма повествования служит структура сочинения:

- Вступление
- Переход к основной части
- Основная часть
- Переход к заключению
- Заключение.

В данной статье хотелось бы остановиться на фреймовой технологии, успешно применяемой нами в ходе преподавания русского языка.

Ход занятия разделен на пять этапов:

1) предложение студентам определенной схемы; 2) самостоятельная работа с текстом, поиск необходимой информации; 3) заполнение слотов; 4) анализ проделанной работы, оценка, сопоставление найденной информации; 5) передача смысла заполненного слота через символику.

Если проводитсятрадиционная схема теоретических занятий (опрос – изложение нового материала – закрепление) в виде лекций и семинаров, то данная схема позволяет трансформировать обучение в самообучение, развить способность у студентов из потока информации выбирать главное, сопоставлять, оценивать, находить связи и структурировать полученную информацию, активизировать мышление студента в процессе изучения нового материала, делать его активным участником приобретения знаний, умений и навыков, побуждает к самостоятельному добыванию знаний. Фреймовая технология отличается от других тем, что в процессе обучения на занятиях, благодаря структурированию учебного материала, экономится время. При изучении теоретического материала первой темы студенты впервые знакомятся с использованием фреймов на занятии. Они занимаются репродуктивной деятельностью, которая близка к нулю. Но при этом преподавателю очень важно показать студентам, как связан теоретический материал внутри темы. При изучении второй темы, когда студенты уже знают, как использовать фрейм, процесс восприятия происходит быстрее, и на занятии остается время для продуктивной деятельности. За это время студент может:

– анализировать услышанную учебную информацию (обдумывать, раскрывать, рассуждать, сравнивать);

– синтезировать информацию (комбинировать, придумывать, составлять, творить);

– проводить сравнительную характеристику (оценивать, обсуждать).

На этапе, когда фреймовый сценарий учебного материала войдет в сознание студентов полностью, будет применяться ими автоматически, продуктивная деятельность вытеснит репродуктивную. Схематичное представление базовой информации позволит сэкономить время для самостоятельной работы студента, цель которой:

– систематизация и закрепление теоретических знаний и практических умений студента, выработка умений использовать справочную документацию и специальную литературу;

– развитие познавательных способностей и активности студента, творческой инициативы, самостоятельности, ответственности и организованности;

– формирование самостоятельности мышления, способности к саморазвитию, самосовершенствованию и самореализации.

Такая форма проведения занятия существенно повышает:

– мотивацию учения, эффективность и продуктивность учебной деятельности;

– обеспечивает работу всей группы, позволяет студентам развить познавательную активность, самостоятельное мышление и творческие способности;

– учит понимать проблемы, решать их научными методами, которые он осваивает и изучает вместе с преподавателями.

Анализируя вышеизложенное, следует заметить, что в целом методология фреймов представляется весьма продуктивной. Она расширяет круг понятийного базиса, внутри которого вращается проблематика методологии науки. Причем то, что подвергается схематизации, относится к учебному материалу, являющемуся той самой сущностью, которая может иметь различную степень дробности и связности

(обобщения). Под учебным материалом мы понимаем специальным образом структурированную (обобщенную) и упорядоченную информацию, которую предполагается передать студентам. Также можно предположить, что в процессе обобщения учебного материала будет оставаться свободное время для продуктивной деятельности студентов. Поэтому дидактические условия и дидактические возможности фреймовой технологии рассматривались в двух направлениях:

1) фрейм, как степень упорядоченности (обобщения, связности) учебного материала (структурно - содержательный аспект);

2) фрейм, как сценарий учебного процесса (временной аспект).

Фреймовая технология является противоположностью традиционной (классической) формы обучения, причем нельзя сказать, что эта противоположность выражена несовместимостью. Можно предположить, что разумное чередование фреймовой технологии и традиционной формы обучения (разные методы решают разные задачи) даст положительные результаты.

Педагогическая фреймовая технология, на наш взгляд, позволяет решать ряд взаимосвязанных проблем:

1) проблему интенсификации образовательного процесса;

2) проблему активизации познавательных процессов студентов.

Фреймовая технология, на наш взгляд, позволяет решать проблему путем интенсификации учебного процесса. Соответственно, интенсификация происходит двумя направлениями:

1) путем систематизации (схематизации, структурирования) и одновременно расширения учебного материала;

2) путем поиска новых активных средств, методов, форм обучения.

Помимо чувственного познания неотъемлемой частью познания является абстрактное мышление (к нему можно отнести: понятие, суждение, умозаключение) и деятельностный самостоятельный подход к решению различных задач. Поэтому актуальной остается проблема формирования личности обучающегося. Ее главное требование состоит в отсутствии разорванности в группах знаний (сформированных в памяти), чувственном познании, абстрактном мышлении, а также в волевом стремлении к познанию. Это возможно осуществить лишь при цельном влиянии на все составляющие человеческой природы. Фреймовая технология, располагая широкими пространственно-временными возможностями, может решать проблему целостного формирования личности, включая решение трех важнейших задач:

1) формирование целостных знаний студента;

2) формирование абстрактного мышления;

3) формирование стремления к познанию.

Возможность решать при помощи педагогической фреймовой технологии названные проблемы делает необходимым и важным осмысление практического применения данной технологии и наполнение этого опыта целостным теоретическим содержанием, так как:

1) фреймовая организация учебного времени позволяет экономить учебное время за счет алгоритмичности;

2) технология применима к дисциплинам, в которых теоретический материал подвергается «сгущению», т.е. можно представить в виде схем, рисунков, крупноблочных опор и т.д.

Фреймовая педагогическая технология позволяет:

– систематизировать знания студентов;

– «горизонтально» увязывать материал внутри темы, а также «вертикально» увязывать материал между темами;

– четко распределять время не только в процессе занятия, но и на протяжении изложения всего учебного материала;

– плавно изменять деятельность обучающихся от репродуктивной к продуктивной;

– реализовать принцип индивидуальности, позволяя каждому студенту познавать материал природосообразным темпом.

Таким образом, анализ существующих форм структурирования учебного материала позволил вывести определение фрейма применительно к дидактике как периодически повторяющийся способ организации учебного материала (фрейм как концепт) и учебного времени (фрейм как сценарий) для дисциплин, теоретический материал которых подвергается обобщению и имеет универсальную каркасную структуру.

1. Селиванова Е. Е.Когнитивно-дискурсивный уровень репрезентации футуральных ситуаций: когнитивные модели и динамические фреймы // Вестник МГЛУ. – М., 2002. Вып. 469.

2. CharniakE. On the use of framed knowledge in language comprehension // Artificial Intelligence, 1978.Vol.11.
3. Langacker R. Remarks on English Aspect // Tense-aspect: Between Semantics and Pragmatics. Ed. byP. J.Hopper.Amsterdam, 1982.
4. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. –М., 1995.

Түйіндеме

Утегенова Д. – *педагогика ғылымдарының кандидаты, «КАЗГЮУ Университеті» АҚ Қазақ және орыс тілдері кафедрасының доценті*

Білімді оқу процесінде фрейм тәсілі бойынша ұсыну

Мақала фрейм технологиясының оқу процесінде пайдалану мүмкіндігін қарастыруға арналған. Бұл технология студенттерге танымдық белсенділігін, тәуелсіз ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді, білім беру педагогикалық ортасының мәнін ынтымақтастық рухымен толтырып өзгертеді.

Фрейм технологиясын мақала авторы «белгілі біржолмен құрылымдалған оқу материалын арнайы ұйымдастырылған рет пен меңгеруі» деп түсінеді. Технологияның басты ерекшелігі - оқу-әдістемелік уақытын ұлғайтпай білім көлемін ұлғайту.

Түйінді сөздер: фрейм технологиясы, фрейм схемасы, білім моделі, слоттар.

Summary

Utegenova D. – *candidate of pedagogical sciences, docent of Kazakh and Russian Languages Department of JSC "KAZGUU University*

Frame-based method of knowledge presentation in the educational process

The author of the article considers the possibility of frame technology using in the educational process. This technology allows students to develop cognitive activity, independent thinking and creativity, changes the nature of the educational pedagogical environment, filling it with a spirit of cooperation.

The author considers the frame technologyas studying of an educational material, structured in a certain way in a specially organized sequence.The main feature of the technology is the increase of knowledge volume without increasing of study time.

Keywords: frame technology, frame-based scheme, the knowledge model, slots.

ӘОЖ 373.3.016.026. 52(574)

СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ОҚУ ҮРДІСІНЕ ЕНГІЗУ

Алпысбаева Н.С. – *п.ғ.магистрі,*
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекекттік университеті
e-mail: nurka.tk@mail.ru

Мақалада сын тұрғысынан ойлауды дамытуда оқыту технологияларын пайдаланудың табысты әдістері мен тәсілдері қарастырылған. Білім беру технологияларының негізін қалауда әлеуметтік-педагогикалық идеялардың өзектілігі анықталған. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы сипатталып, мазмұны талданған. Оқу үрдісінде сын тұрғысынан ойлау стратегияларын қолдану әдістемелері ұсынылған.

Тірек сөздер: ойлау, сыни ойлау, сын тұрғысынан ойлауды оқыту технологиясы, дидактикалық оқыту моделі.

Сын тұрғысынан ойлау-Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Қазақстандағы кәсіби дамудың жаңа бағдарламасына сай сын тұрғысынан ойлайтын мұғалімдер рефлексиялық оқыту ұғымын саралап, білім беру бағдарламасындағы сын тұрғысынан ойлауға деген қажеттілікті ескеруіміз қажет. Сын тұрғысынан ойлау әдісі баланың еркін де терең ойлауына, үздіксіз жұмыс жасауына жол ашады. Сын тұрғысынан ойлау-оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Оқушыны мұғаліммен, сыныптастарымен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама [1, Б.38-39].

Сын тұрғысынан ойлау әдісін пайдаланатын әр ұстаз өз педагогикалық қызметінде, оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынасқа деген көзқарасының мүлдем өзгергенін байқайды. Қазіргі кезеңдегі оқу мен оқытуда нені оқыту емес, қалай оқыту маңыздырақ болып отыр. Осығын орай оқу мен оқытуда

оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында қолданылатын жаңа әдістер баршылық.

Солардың бірі - «Сын тұрғысынан ойлау» әдісі.

Мақсаты: Барлық жастағы оқушылардың кез келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға сапалы шешім қабылдауға үйрету [2, б.48-50].

Сын тұрғысынан ойлау бақылау, тәжірибе, толғану және пайымдау нәтижесінде алынған ақпаратты ұғыну, бағалау, талдау және синтездеуде қолданылатын әдіс болып табылады, сонымен қатар ол әрекет жасауға негіз, түртікі болуы да мүмкін. Сын тұрғысынан ойлау көбінесе бір нәрсені елестетуге, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекеттің жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерін енгізуге дайын болуды көздейді, ол ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге бейімділік пен басқаларды сын тұрғысынан ойлауға баулуды білдіреді.

Оқыту мен оқудағы сын тұрғысынан ойлау сияқты күрделі міндеттермен қатар, бұл үдеріс анықталмаған болжамдар мен құндылықтарды, проблемаларды мойындау және оларды шешудің тиімді құралдарын табуды, түрлі міндеттерді шешуде басымдықтарды белгілеудің маңызын түсінуді қамтиды.

Бұл жолдағы ең оңтайлы тәсіл–студенттердің өз тәжірибесіндегі дәлелдерге мән беруге ынталандыру. Сын тұрғысынан ойлау мәнмәтінді есепке ала отырып, бақылау мен тыңдау арқылы дәлелдер жинастыру және шешім қабылдау үшін талапқа сай өлшемдерді қолдану сияқты дағдыларды дамытуды қарастырады. Сондықтан студенттерге бақылау, талдау, қорытынды жасау және интерпретациялау дағдыларын дамытуға мүмкіндік жасау керек.

Тәжірибе кезінде "Геометрия элементтері" мазмұндық-әдістемелік желі материалдарын оқыту технологиясы тақырыбы бойынша алғашқы сабағымнан бастап студенттердің сыни ойлауына ықпал еттім. Олардың топ құруы, топ ережесін ойластыруы сыни ойлай алатынын көрсетті. Осыған байланысты мен дәріс сабағымды "Сен білесің бе?" миға шабуыл арқылы бастадым. Мысалы, "Бастауыш мектеп математика курсында қандай геометриялық ұғымдар оқытылады?" және т.б.

Сабақтың негізгі идеясын ашу мақсатында слайд арқылы сын тұрғысынан ойлауға шолу жасадым. Мағынаны тану кезеңінде (мәтінмен жұмыс барысында) "Джигсо" стратегиясы арқылы студенттерді сыни тұрғыдан ойлауға шақырдым. Студенттер мәтінді шағын топтарда талдап, өзара пікірлесті. Содан кейін топтар ауысты, осы кезде мен топтар арасында кейбір студенттердің басқа топқа ауысқысы келмей жатырқап тұрғанын байқадым. Оған себеп осы уақытқа дейін олар сол бір үйреніп қалған топқа бірігіп жүрген болатын. Сол кезде мен "Капитан" ойынын ұйымдастырып жібердім. Студенттердің көңілдері көтеріліп, қалай басқа топқа бірігіп кеткендерін байқамай қалды. Келесі кезекте бастапқы топтар қайта табысып, нәтижесінде постерлер көмегімен "Жобалау" стратегиясы бойынша моделдерін қорғады. Келесі кезекте тірек сөздермен жұмыс жасауды тапсырдым. Ондағы мақсатым, студенттердің қызығушылығын ояту. Сабақтың келесі кезеңінде шығармашылық жұмыс ұйымдастырылды. Бұл кезеңде "Болжау кестесі" стратегиясы жүзеге асты. Сабақтың аяғында кері байланыс ретінде студенттердің сабақтан алған әсері мен сұрақтарын білу үшін "ZERDE" алгоритмін пайдаландым. Тәжірибелік сабағымның басында өткен теориялық материалды бекіту мақсатында "Миға шабуыл" стратегиясы арқылы осы тақырыпты қарастыруда қандай практикалық жұмыстар жүргізіледі? деген проблеманың шешімін табуды тапсырдым. Топтық жұмыс барысында студенттер оқулықпен жұмыс жасады. Бұл кезде студенттер тақырыпқа байланысты 3 тапсырманы таңдап, қандай мақсатпен берілгенін және тапсырманы орындау жолдарын көрсетіп, кестені толтырды. Бұл тапсырманы орындау барысында "Кітап оқу" және "Түртіп алу" стратегиялары орын алды. Мен топтардың арасындағы талқылауды тыңдап жүрдім. Сабақтың келесі кезеңінде жұппен жұмыс ұйымдастырдым. Студенттер берілген сұрақтар мен тапсырмаларды жұппен орындады. Шығармашылық жұмыс барысында студенттерге қалаған сыныптары бойынша сабақ үзіндісін әзірлеп, кесте бойынша рәсімдеуді тапсырдым. Сабақтың соңында кері байланыс INSERT стратегиясы бойынша студенттер сабақтан алған әсерінен түйген идеялары мен сұрақтарын қағазға жазып, талдады.

Сабақтың соңына таман студенттердің сыни тұрғыдан ойлауға біршама дағдыланып қалғандарын байқадым. Осы топта сабаққа араласпай отыратын студент бар еді. Сабақта қол көтеріп, сабақ айтуға талпынбайтын. Сол студент қасыма келіп, қосымша тапсырма беруімді сұрады.

Студенттердің берілген тапсырмаға логикалық тұрғыдан талдап, ойларын қорытындылауға, нақты фактілерге сүйеніп дәлелдеуге және рефлексияны жүзеге асырып, сын тұрғысынан ойлауға жетелегені көрініп тұр.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерді саралай отырып, студенттердің тапсырманы орындау барысында бір жақты дамуға бағытталатынын байқадым, себебі топтық жұмысты жасау барысында кімнің қолынан сызу, әрлеу, тақырыпты ашу, болжау келетін болса сол тапсырманы алуға ыңғайланады, ал бұл өз кезе-

гінде студенттің жан-жақты дамуына кедергі келтіретін сияқты. Бұдан шығудың жолы, барлық студенттерді бірдей нәтижеге жету үшін, студенттің бойындағы жоқ қасиеттерін анықтап, оқытушы соған сәйкес тапсырмаларды бөліп берсе тиімді болар еді. Тақырыпты талдауда студенттердің ойдарынан түсінгенім не сәтті, не сәттсіз болды деген ойға келдім.

Сабақтың сәтсіз жағы-студенттер шығармашылық тапсырмаларды орындағанда уақытты тиімді пайдалана алмай қалды. Бұл кемшілікті келешекте студенттердің бейімделуіне байланысты түзетуге болады деп ойлаймын. Сабақтың соңында, «екі жұлдыз, бір тілек» әдісін ұсындым. Бұл тәсіл мен үшін бүгінгі жұмысымның нәтижесін шешетінін білдім. «Сабақ жақсы өтті, рахмет!», «осындай сабақтар көп болса екен» - деп айтып жатқандар болды. Сол кезде маған бірден, "келесі сабақты бұдан да жақсы қалай жоспарласам екен" - деген ой келді.

Алдағы уақытта сын тұрғысынан ойлау стратегияларын студенттерге үйрету.

Бағдарлама маған алдағы уақытта өткізетін сессияға қатысты сабақты болжауға мүмкіндік береді. Осы педагогикалық әдісті яғни, СТО студенттерге үйрету мақсатында сабақты қысқаша жоспарлауым төмендегідей:

Оқу мақсаты: Студенттердің сын тұрғысынан ойлау туралы жалпы білімдері мен дағдылары қалыптасады, пәнге бағдарланған сын тұрғысынан ойлау туралы қорытынды тұжырым жасайды. Қандай оқушы сын тұрғысынан ойлай алады және оған қандай сипаттар тән екендігі туралы біледі.

Табыс критерийлері: болашақ мұғалімдер оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын қалай дамытуға болатынын білетін болады. Студенттер оқушының сын тұрғысынан ойлауын дамыту туралы бірқатар ғылыми деректермен танысады.

Сабақта төмендегідей жаттығуларды пайдаланамын деп жоспарлап отырмын. Солардың кейбіріне тоқталсам:

1. Қызығушылықты оятуға байланысты ой қозғау кезеңінде, қандай адам сын тұрғысынан ойлайтын адам? Осы сұрақ бойынша пікірлерін айтады. Сыни ойлауға берілетін анықтамалар таратылып беріледі. Анықтамаларды қиындығына қарай орналастырады. Әрбір анықтама қарастырылып, талқыланады. Бұл жаттығуды қолданудағы мақсатым-әрбір анықтаманы талдау барысында кездескен қиындықтарды анықтау. Өзіндік жұмыста студенттерге арналған нұсқаулықтан сын тұрғысынан ойлауға қатысты тақырыпты қарастырады. Содан соң "Түртіп алу" (INSERT) стратегиясы арқылы талдау жүргізеді. Бұл кезде студенттер «v» - білемін, «+» - білмеймін, «-» - мен үшін жаңа білім (ақпарат), «?» - мені таң қалдырды-деген белгілерді қойып отырып мәтіннің мазмұнын түсінеді. Бұл әдіс оқығанын саналы түсінуге, өз ойын басшылыққа алуға, ойын білдіруге үйрететін ұтымды әдіс. Студенттер білгендерін анықтап, білмейтіндерін сұрауға әзірленеді. Бұл әрекет арқылы жаңаны түсіну үшін бұрынғы білетіндерімен жаңа материалды байланыстыруға дағдыланады.

2. Мағынаны тану сатысында топпен жұмыс ұйымдастырылады. Сын тұрғысынан ойлайтын адамға қандай сипаттар тән екендігі туралы пікірталас, - сын тұрғысынан ойлау дегеніміз не? Пікірталастан кейін "Бес жолды өлең" арқылы ойларын жүйелейді. Себебі осы мәселе төңірегінде ойлануды жалғастыруға мүмкіндік береді.

3. Ой толғаныс сатысында Венн диаграммасы арқылы "ойлау" және "сын тұрғысынан ойлауды" салыстыруды тапсырамын. Мақсатым - салыстыру сияқты күрделі ойлау операциясын меңгерту. Салыстыруға арналған тапсырмаларды осы диаграммаға салып толтырады. Бір-бірімен айқасқан екі шеңбердің екі жағына салыстыруға берілетін объектілердің сипаттамалары жазылады. Ал айқасқан жерге екеуіне ортақ сипаттар тізіледі. Студенттер осы кезеңде өз шығармашылықтарын көрсете алады. Өздерін бағалайды. Оқып, білгендерін таразылайды.

Осы жаттығуларды орындатуда төмендегідей ресурстар пайдаланылады: сын тұрғысынан ойлауға қатысты өткізілетін жаттығуларға шолу слайды, сын тұрғысынан ойлауға берілетін таратпа материалдар, флипчарт парақтары мен маркерлер, стикерлер, студенттерге арналған нұсқаулық, INSERT кестесі, бес жолды өлең үлгісі, Венн диаграммасы.

Сондай-ақ, болашақта жоспарлайтын басқа сабақтар кезеңдеріне байланысты қолданылатын басқа да стратегияларға тоқталып өтетін болсам: 1. Қызығушылығын ояту кезеңінде: Болжау кестесі, Тірек сөздер, Т кестесі, Бір айналым күнделік, Блум таксаномиясы, Топтастыру; 2. Мағынаны тану кезеңінде: Пікірталас, Аквариум, RAFT, Кубизм, Геометриялық фигуралар, Бір айналым сұхбат, Жұпта талқылау, Бағытталған оқу, Талдау картасы; 3. Ой толғаныс кезеңінде: Эссе, Пирамида, бес жолды өлең т.б. [3].

Сабақтың соңында мен өз көзқарасым бойынша бүгінгі сабақта не іске асты, не аспағаны жайында айтамын. Содан соң студенттер сабақтың жақсы жақтары мен жаман жақтарын талдайды. Ақырында бұл

кемшіліктерден арылу үшін не істеу қажет жөнінде ұсыныстар беріледі. Талдау аяқталған соң қайтадан мен өз пікірімді айтамын.

Сабақ соңында мен болашақ мұғалімдерден сын тұрғысынан ойлау туралы жалпы түсінгендерін, қандай оқушы сын тұрғысынан ойлай алады және оған қандай сипаттар тән екендігі туралы, оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын қалай дамытуға болатынын білгендерін күтемін.

Егер бірінші сабақ болса онда кедергілер болуы мүмкін. Студенттер ойларын жеткізе алмай қалған кездер кездеседі. Бір-біріне сұрақ қойғанда қайталанған сұрақтар болады, сұраққа жауап берумен шектеледі. Екінші сабақта ол кедергіні жоюға жұмыс жасау керек. Яғни, сабақты әрдайым түрлендіріп отыру қажет. Сабақ құрылымы үш кезеңнен тұрғанымен, ондағы қолданылатын стратегиялар ауыса береді. Ал, кейбір стратегиялар кезеңге нақты арналған. Сол себептен, орынымен пайдаланған ұтымдырақ болады.

Қорыта келе, мен сын тұрғысынан ойлауды дамытуда маңызды сұрақтар қоюды, аса қабілетті студенттерге айтарлықтай жоғарғы деңгейде ойлауды дамытуға мүмкіндік беретін күрделі тапсырмалар дайындауды үйрендім. Қазіргі заман-жаңалықтар кезеңі. Өткенді еске алып, қатені түзетіп, жаңаны қабылдау керек.

1. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы – Тренерге арналған нұскаулық, бірінші басылым. – Астана, 2015. – 38-39 бет.

2. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы – Тренерге арналған нұскаулық, бірінші басылым. – Астана, 2015. – 48-50 бет.

3. www.cpm.kz.

Резюме

Алпысбаева Н.С. – *магистр педагогических наук,*
Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова

Критические стратегии мышления для реализации в учебном процессе

В статье рассматриваются методы и приемы развития критического мышления, успешность использования технологии обучения. Определяется актуальностью социально-педагогической идеи, положенной в основу педагогической технологии. Анализировано содержание критического мышления, описана технология мышления. Изложена методика применения критического мышления в процессе обучения.

Ключевые слова: мышление, критическое мышление, технологии обучения мышлению, дидактическая модель обучения.

Summary

Alpysbayeva N.S. – *master pedagogical sciences, Zhetysu state university named after Ilyas Zhansugurov*

Critical thinking strategies to be implemented in the educational process

This article discusses the methods and techniques of critical thinking development, the success of the use of learning technologies. Determines the relevance of socio-pedagogical ideas laid the basis for educational technology. Analyze the content of critical thinking, describes the technology of critical thinking. The technique of applying critical thinking in learning.

Key words: thinking, critical thinking, thinking of learning technologies, didactic learning model.

УДК 378.4

ОСОБЕННОСТИ ДИАЛОГИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ

Мальтекбасов М.Ж. – *д.п.н., профессор,*
Жетысуского государственного университета им.И.Жанскугурова, zhgu_rauka@mail.ru
Жолтаева Г.Н. – *к.п.н., доцент*
Жетысуского государственного университета им.И.Жанскугурова, gnzh1661@mail.ru

В статье рассматриваются вопросы эффективного использования идей Программы дополнительного профессионального образования для студентов выпускных курсов высших учебных заведений, осуществляющих подготовку педагогических кадров, разработанной на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан.

На примере проведения занятий по обучению и преподаванию на основе диалога показан подход, при котором диалог между студентами, между студентом и преподавателем помогает обучающимся самостоятельно формировать и развивать собственное мышление.

Ключевые слова: диалоговое обучение, профессиональное образование, педагогические кадры, беседа, геометрический материал.

В условиях реформирования и модернизации педагогического образования назрела необходимость в повышении требований к эффективности и результативности процесса подготовки конкурентоспособных, высококвалифицированных специалистов. В соответствии с этим была разработана Программа дополнительного профессионального образования для студентов выпускных курсов, которая нацелена на ознакомление с ключевыми идеями и педагогическими подходами программы семи модулей, которые интегрируются в процессе преподавания и обучения.

Идеи Программывторой годреализовываются в Жетысуском государственном университете имени И.Жансугурова в процессе преподавания учебных дисциплин студентам педагогических специальностей.

Базовый материал программы дифференцирован на семь модулей. Идеи, приведенные в данных модулях взаимосвязаны, равно как отдельные стратегии и подходы, которые строятся на основе актуальных тем. Понимание обучения на основе социоконструктивистского подхода лежит в основе модуля «Новые подходы в преподавании и обучении». Студенты (или ученики) являются активными обучающимися, которые строят свое собственное пониамние, исходя из личных исследований и социального взаимодействия. Педагогический подход, известный как «преподавание и обучение на основе диалога» (Мерсер, 1995; Александер, 2008) служит в качестве важной современной интерпретации социоконструктивистской идеи. Обучение и преподавание на основе диалога предполагают подход, при котором диалог между обучающимися, между обучающимся и педагогом помогает им самостоятельно формировать и развивать собственное мышление.

В глоссарии, определяющем основные понятия Программы курсов дополнительного профессионального образования для студентов выпускных курсов высших учебных заведений, осуществляющих подготовку педагогических кадров, разработанной на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических работников, *диалогическое обучение* определяется как подход в преподавании и обучении, построенный с учетом определенных регулятивных правил подготовки учебного материала и проведения сообщающей беседы с целью объяснения учебного материала учителем и усвоения его учащимися [1].

Размышляя об использовании на занятияхдиалогическогообучения с целью формирования коммуникативных компетенций, развития предметной речи студентов, мы обратились к модели обучения Л.С. Выготского. Автор предполагает, что знания приобретаются в результате вовлечения обучающегося в диалог. Когнитивное развитие становится более эффективным в период, когда обучающийся работает в своей «Зоне ближайшего развития» и в этом случае речь становится главным инструментом в обучении [2]. Результаты научных исследований Мерсера и Литлтона (2007) показывают, что диалог в классе может способствовать интеллектуальному развитию учеников и их результативности в обучении [3].

Мерсер различил три типа бесед, в которые зачастую вовлекаются обучающиеся субъекты:

• Кумулятивная беседа, в которой каждый принимает и соглашается с тем, что говорят другие участники.

• Исследовательская беседа, в которой каждый участник предлагает свою информацию. Идеи каждого расцениваются как эффективные, но подвергаются тщательному оцениванию. Участники группы стремятся достичь согласованности .

• Беседа-дебаты, в которой существует принципиальное расхождение во мнениях и каждый приходит к своему решению [3].

Кумулятивнуюбеседумыиспользовали на первой лекции из серии последовательных занятий по изучению темы «Технология изучения материала содержательно-методической линии «Элементы геометрии» на этапе актуализации знаний, с целью обмена знаниями содержания программы математики начальной школы, развития навыка говорения, выражения собственного понимания через толерантное отношение к пониманию других участников беседы.

Беседа строилась по линии «преподаватель-студент». Были заданы как закрытые (уточняющие) вопросы, направленные на констатацию и уточнениефактов (например, какие геометрические представления и понятия формируются у младших школьников в процессе изучения математики, показать последовательность изучения этих понятий), так и открытые (восполняющие) вопросы, направленные на выяснение интересующих нас фактов и процессов. Например, почему изучению геометрических фигур предшествует изучение форм предметов в 1 классе?

На этом этапе работы проблемы были связаны с неумением некоторых студентов четко излагать свои мысли, используя предметную терминологию, поэтому было запланировано продолжить развитие кумулятивной беседы в групповой работе, через разнообразие заданий, с учетом создания комфортной атмосферы в группе (формирование групп по способу «деление по желанию») .

Групповая работа была организована на втором лекционном занятии по методу «Радуга», т.е., изучив свой материал, один представитель из первой группы объяснял этот материал второй группе, другой представитель – 3-ей группе и соответственно один представитель 2-ой группы рассказывал 1-ой группе, другой – 3-ей группе и т.д. Здесь диалог строился по линии «студент-студент». Студентам-слушателям предлагалось для лучшего усвоения учебного материала задавать вопросы. Для этого надо было научить студентов правильно формулировать вопросы и задавать их в группах. Для формирования навыков постановки вопросов и ведения беседы большое значение имеет метод примера: навыки формулирования вопросов у студентов формируются на основе тех вопросов, которые формулирует преподаватель, например, по содержанию учебного материала. Важная роль в диалогическом обучении должна отводиться знанию терминологии изучаемого предмета. Поэтому надо учить студентов говорить, правильно употребляя соответствующие категории и термины.

В связи с этим в ходе подготовки и проведения данной работы были использованы следующие стратегии:

1. *«Толстые» и «тонкие» вопросы* были заданы студентам каждой группы, объяснившим свой материал студентам другой группы. Эти вопросы касались интерпретации жизненно-практического значения навыков черчения и измерения младших школьников и причин формирования этих навыков.

Пример «тонкого» вопроса, заданного студенткой К.Р.: С какими учебными предметами устанавливается межпредметная связь при изучении темы «Углы»?

Пример толстого вопроса, заданного студенткой Т.Н.: Почему изучение правила для вычисления объема следует начинать с повторения приема определения площади?

2. *Групповое обсуждение,* при котором студенты подготовили аргументированный ответ. Вопрос для обсуждения: благодаря каким упражнениям ученики могут получить конкретные понятия об углах?

Здесь хотелось бы отметить о достаточно хороших навыках культуры общения у студентов, сформированных в процессе изучения дисциплины «Культура педагогического общения».

Исследовательская беседа была использована на занятиях с целью развития познавательных способностей обучающихся, умения работать с источниками информации, и понимания важности самостоятельно полученных результатов.

Исследовательская беседа проходила во время обсуждения в группах информации, которая была им предложена, т.е. тексты учебного материала для изучения в группах по темам.

Для 1-ой группы. *Многоугольник. Четырехугольник. Прямоугольник.*

Для 2-ой группы. *Куб и прямоугольный параллелепипед.*

Для 3-ей группы. *Углы. Окружность и круг.*

Геометрический материал очень важно дополнить фигурамикруга и окружности, которые необходимы на уроках ИЗО и труда. Дети должны знать центр, радиус и диаметр окружности уметь начертить

окружность заданного радиуса), при отборе главного и заполнении таблицы 1, также при составлении и отборе вопросов для других групп.

Таблица 1.

Класс, концентр	Геометрический материал	Примеры практических упражнений	Внутрипредметные связи

Студентам удалось составить *исследовательские вопросы.* Например:

- Какие упражнения способствуют усвоению терминологии?
- Каковы возможные ошибки учеников при выполнении задания на классификацию четырехугольников и почему?
- Как разработать творческие задания для изучении геометрического материала?
- Какие виды упражнений более эффективны для формирования понятий «окружность» и «круг»?

Такая форма работы студентам понравилась,наблюдения показали, что это было им интересно и они с увлеченностью выполняли задания.

Беседа-дебаты была запланирована на практическом занятии. После выполнения задания 1 для групп был организован взаимообмен работ студентов, изучение и анализ выполненных работ и выработка рекомендаций.

Задание 1. *Разработать фрагмент урока по введению геометрического понятия (у каждой группы свое), раскрыть этапы: подготовка к введению геометрического понятия, изучение нового материала, первичное закрепление. Оформить по схеме:*

Класс _____

Тема урока _____

Цель урока _____

Этап урока	Планируемые действия	Ресурсы	Оценивание
подготовка к введению геометрического понятия			
изучение нового материала			
первичное закрепление			

Затем работающие группы студентов объединились воедино для создания большой группы для совместного обсуждения и взаимооценки. Им был задан вопрос: Как вы сможете адаптировать это на практике в школе? Студенты показывали составленные фрагменты урока математики, обсуждали и оценивали выступления своих сокурсников.

Работа на этапе выработки рекомендаций, совместного обсуждения и взаимооценки проходила в форме беседы-дебатов.

В результате каждая группа студентов аргументировала свои рекомендации по улучшению планов урока и оценки, выставленные ими своим товарищам. Вместе с аргументами они смогли представить примеры (факты), подтверждающие их позицию, т.е. приводили примеры из своего опыта обучения в школе или наблюдений во время посещения уроков школьных учителей. Применение диалогического обучения подвело студентов к поиску самостоятельного решения. При выполнении этого задания студенты больше думали, рассуждали, что способствовало развитию мышления и речи. Это может потребовать немного больше времени, чем планируется. Поэтому следует учитывать теорию Харгривса и Гэлтона (2002) [3] и продумывать распределение времени.

Таким образом, использование диалогического обучения на занятиях помогло формированию у студентов таких умений, как выражать свое понимание темы, аргументировать свои идеи, четко и логично выражать мысли, вступать в диалог, также способствовало развитию мышления и речи, стремления к самообразованию.

1. Глоссарий Программы курсов дополнительного профессионального образования для студентов выпускных курсов высших учебных заведений, осуществляющих подготовку педагогических кадров, разработанная на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических работников //http://cpm.kz/ru/portal/programs/ Дата обращения. 19.03.2015.

2. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1999. – 350.

3. Руководство для студентов. Раздаточный материал 1-го этапа «Лицом к лицу». – Астана, 2015.

Түйіндеме

Мальтекбасов М.Ж. – *п.ғ.д., І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің профессоры, zhgu_rauka@mail.ru*

Жолтаева Г.Н. – *п.ғ.д., І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің доценті, gnzh1661@mail.ru*

Диалог арқылы оқытудың ерекшеліктері

Мақалада Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы идеяларын тиімді пайдалану мәселелері қарастырылған.

Диалог негізінде оқыту мен оқу сабақтары мысалдарында студенттердің өзара сұхбаттасуы және оқытушы мен студент арасындағы диалогтің шәкірттердің өзіндік ой-пікірін жүйелеу мен дамытуға көмектесетін амал екені көрсетіледі.

Түйін сөздер: диалог арқылы оқыту, кәсіби білім, педагогикалық кадрлар, әңгіме, геометриялық материал.

Summary

Maltekbasov M. – *professor of Zhetysu State University named after I.Zhansugurov, zhgu_rauka@mail.ru*

Zholtaeva G. – *associate professor of Zhetysu State University named after I.Zhansugurov,,gnzh1661@mail.ru*

Features dialogical learning

The article deals with the effective use of the ideas of additional vocational training programs for graduate students of higher educational institutions offering teacher training, developed on the basis of level training programs for teaching staff of the Republic of Kazakhstan.

On the example of studies on learning and teaching through dialogue shows the approach that a dialogue between students, between students and the teacher helps students to independently form and develop their own thinking.

Keywords: dialogue training, vocational training, teaching staff, conversation, geometric material.

УДК 371.335:372.878

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАГЛЯДНЫХ МЕТОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ МУЗЫКАЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН

Асылбаева С.З. – *магистр педагогических наук,*
СКГУ им. М.Козыбаева, г. Петропавловск (samal.asylbaeva82@mail.ru)

Данная статья посвящена вопросам использования наглядных методов обучения в преподавании музыкальных дисциплин. В педагогической деятельности учителя музыки применяются практически все общепедагогические методы, выполняющие обучающую, развивающую, воспитывающую, побуждающую (мотивационную) и контрольно-коррекционную функции. Применение наглядных и технических средств обучения способствует не только эффективному усвоению соответствующей информации, но и активизирует познавательную деятельность обучающихся; развивает у них способность увязывать теорию с практикой, с жизнью; формирует навыки технической культуры; воспитывает внимание и аккуратность; повышает интерес к учению и делает его более доступным.

Ключевые слова: наглядные методы, методы музыкального образования, музыкальное искусство.

Методы обучения – система последовательных, взаимосвязанных действий учителя и учащихся, обеспечивающих усвоение содержания образования, развитие умственных сил и способностей учащихся, овладение ими средствами самообразования и самообучения. Методы обучения обозначают цель обучения, способ усвоения и характер взаимодействия субъектов обучения [1].

Под методами музыкального образования понимаются определенные действия педагога и учащихся, направленные на достижение цели музыкального образования обучающихся. В педагогической деятельности учителя музыки применяются практически все общепедагогические методы, выполняющие

обучающую, развивающую, воспитывающую, побуждающую (мотивационную) и контрольно-коррекционную функции. В начальных классах основными методами являются объяснительно-иллюстративный, репродуктивный, игровой. В среднем и старшем звене на первый план выступают эвристический и исследовательский методы. Для организации познавательной деятельности учащихся (карточки, перфокарты, опорные сигналы и т.п.). Но, исходя из специфики предмета, все применяемые общепедагогические методы приобретают на уроках музыки несколько другую форму. Например, самый распространённый словесный метод на уроках музыки применяется в качестве образно-психологического настроя на духовное единение ребёнка с музыкальным искусством. Наглядный метод преломляется в наглядно-слуховой, наглядно-выразительный, наглядно-зрительный и т.д.

Существует особая группа методов, определяемых спецификой музыкального искусства:

- метод наблюдения за музыкой;
- метод не навязывать музыку, а убеждать ею, не развлекать, а радовать;
- метод импровизации;
- метод сопереживания;
- метод музыкального обобщения, забегания вперёд и возвращения к пройденному;
- метод размышления о музыке.

В педагогике музыкального образования метод обучения понимается в широком смысле как совокупность педагогических способов, направленных на решение задач и освоение содержания музыкального образования. В узком смысле метод рассматривается как определённые средства, приёмы, предназначенные для приобретения музыкальных знаний, умений и навыков, развития памяти, мышления, воображения, а также для формирования опыта эмоционально-ценностного отношения к музыке, художественного вкуса, интереса к искусству и потребностей общения с ним [2].

Под методами музыкального образования («methodos» с греческого как «путь к чему-либо») понимаются определенные действия педагога и учащихся, направленные на достижение цели музыкального образования студентов, или способы работы преподавателя и студентов. Это способы взаимосвязанной деятельности преподавателя и студентов, направленные на решение задач музыкального образования, воспитания и развития. Методы состоят из более частных приемов, которые их конкретизируют и детализируют.

Наглядность как принцип обучения был впервые сформулирован Я.А. Коменским, а в дальнейшем развит К.Д. Ушинским и другими педагогами. Учитель может использовать различные средства наглядности: реальные объекты, их изображения, модели изучаемых объектов и явлений. Знание форм сочетания слова и средств наглядности, их вариантов и сравнительной эффективности даёт возможность учителю творчески применять средства наглядности сообразно поставленной дидактической задаче, особенностям учебного материала и конкретным условиям обучения [3].

Ведущие ученые нашей республики С.А. Узакбаева, Ж.Ж. Наурызбай, К.Ж. Кожахметова, К.Б. Жарыкбаев, С.К. Калиев, Ш.Б. Кульманова и другие показали востребованность знания подрастающим поколением современных школьников истории, быта, обычаев и традиций, богатого культурного прошлого многих поколений казахов. Они в своих исследованиях определили направления, позволяющие реализовать идею воспитания детей в духе прогрессивных традиций, поднимавшуюся в свое время многими выдающимися просветителями, учеными, деятелями казахского народа. Так учёный-педагог Ш.Б. Кульманова в своей статье «О методах обучения на уроках музыки в процессе изучения младшими школьниками казахской народной музыки» пишет, что метод используемый в процессе обучения, является необходимым «инструментом» в руках учителя для достижения положительных результатов в работе с учащимися [4, с. 179].

Применяется следующая группа методов, которые классифицируются: по источнику знаний (практический, наглядный, словесный, работа с книгой, видео метод); по назначению (приобретение знаний, формирование умений и навыков, применение знаний, творческой деятельности, закрепление приобретенных знаний, проверка знаний, умений и навыков); по характеру познавательной деятельности (объяснительно-иллюстративный, репродуктивный, эвристический, исследовательский, игровой); по дидактическим целям (методы, способствующие первичному усвоению материала, закреплению и совершенствованию приобретенных знаний).

Все перечисленные выше методы общей педагогики выполняют обучающую роль, развивающую, воспитывающую, побуждающую и контрольно-коррекционную функции в музыкальном образовании

студентов. Естественно, что общепедагогические методы в музыкальном обучении имеют свою специфику. Так, например, широко распространенный словесный метод, экономичность и эффективность которого в педагогической практике были отмечены рядом отечественных ученых (М.Н. Скаткиным, И.Я. Лернером и др.), в музыкальном обучении понимается не столько как передача необходимой информации, сколько в качестве образно-психологического настроя, направленного на духовное общение с музыкальным искусством. То есть для словесного пояснения музыки речь должна быть не бытовой, а образной. Происходит своеобразное преломление и других общепедагогических методов в музыкальном обучении студентов, которое заключается в применении наглядного и практического методов, что отражено в самих формулировках: наглядно-слуховой, наглядно-выразительный и художественно-практический методы. К группе методов, определяемых спецификой музыкального искусства, известные педагоги-музыканты относили и относят: метод наблюдения за музыкой (а не обучения ей); метод не навязывать музыку, а убеждать ею; не развлекать, а радовать; метод импровизации (Б.В. Асафьев); метод сопереживания (Н.А. Ветлугина); методы музыкального обобщения, забегания вперед и возвращения к пройденному, размышления о музыке, эмоциональной драматургии (Д.Б. Кабалевский и Э.Б. Абдуллин); метод развития стилеразличения у подростков (Ю.Б. Алиев); метод музыкального собеседования (Л.А. Безбородова); метод интонационно-стилевого постижения музыки и моделирования художественно-творческого процесса (Е.Д. Критская и Л.В. Школяр).

Главное не забывать, что в музыкальном обучении важно постижение музыки через интонацию, постижение музыки музыкой, другими видами искусства, жизнью природы и человека, а не отдельными выразительными средствами, вырванными из целого.

Все методы музыкального образования направлены на развитие художественного мышления студентов и адекватны эстетической сущности музыкального искусства, а также целям и задачам музыкального воспитания. На занятиях, как правило, различные методы применяются в совокупности с учетом источника приобретения знания, видов художественной деятельности студентов, типов урока, а также задач развития художественно-творческих способностей человека.

Без методов невозможно достичь поставленной цели, реализовать намеченное содержание, наполнить обучение познавательной деятельностью. Метод-сердцевина учебного процесса, связующее звено между запроектированной целью и конечным результатом. Его роль в системе «цели – содержание – методы – формы - средства обучения» является определяющей. Методы всегда связаны с закономерностями общественного развития и зависят от целей и задач, выдвинутых обществом, а также от содержания образования. Поиск новых методов, форм и приемов обучения в наше время - явление не только закономерное, но и необходимое.

Применение наглядных и технических средств обучения способствует не только эффективному усвоению соответствующей информации, но и активизирует познавательную деятельность обучающихся; развивает у них способность увязывать теорию с практикой, с жизнью; формирует навыки технической культуры; воспитывает внимание и аккуратность; повышает интерес к учению и делает его более доступным [5].

Использование наглядных методов обучения в образовательносм процессе предоставляет преподавателю большие возможности при проведении урока, делает занятие более увлекательным, запоминающимся.

1. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: Для студентов высшего и среднего пед.учебных заведений. – М.:Издательский центр «Академия», 2003. – 176 с.

2. Абдуллин Э. Б. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. завед. /Э. Б. Абдуллин, Е.В. Николаева. – М.: Издательский центр "Академия", 2004. – 336 с.

3. Осмоловская И.М. Словесные методы обучения. – М.: Издательский центр «Знание», 2008. – 120 с.

4. Мынбаева А.К. Садвакасова З.М. Искусство преподавания: концепции и инновационные методы обучения: учебное пособие. 5-е издание. – Алматы: Өнер, 2013. – 228 с.

5. Осмоловская И.М. Наглядные методы обучения: учебное пособие для студентов высшего учебных заведений. – М.:Издательский центр «Академия», 2009. – 192 с.

Түйіндеме

Асылбаева С.З. – *педагогика ғылымдарының магистрі М.Қозыбаев атындағы СҚМУ, Петропавл қ.*

Музыкалық пәндерді оқыту барысында көрнекілік әдістерді қолдану

Ұсынылған мақала музыкалық пәндерді оқыту барысында көрнекілік әдістерді қолдану мәселелеріне арналған. Бұл мақала пайдалану мәселелері көрнекі оқыту әдістерін оқытуда музыкалық пәндер. Педагогикалық қызметтегі мұғалімнің музыка қолданылады іс жүзінде барлық жалпы педагогикалық әдістері орындайтын, үйретуші, дамытушы және бақылау-түзету функциялары. Қолдану, көрнекі және техникалық оқыту құралдарының ықпал етеді ғана емес, тиімді меңгеруге тиісті ақпарат, бірақ және жандандырады білім алушылардың танымдық қызметін жетілдіреді.

Түйін сөздер: көрнекілік әдістер, музыкалық білім беру әдістері, музыкалық өнер.

Summary

Asylbaeva S.Z. – *Master of Education NKZU of the name of M.Kozybaev, Petropavlovsk town*

The use of evident methods is in teaching of musical disciplies

This article is sanctified to the questions of the use of evident methods of educating in teaching of musical disciplines. This article is sanctified to the questions of the use of evident methods of educating in teaching of musical disciplines. Practically all общепедагогические methods, executing teaching, developing, educative, propulsive (motivational) and control-correction to the function, are used in pedagogical activity of music master. Application of evident and technical facilities of educating assists not only the effective mastering of corresponding information but also activates cognitive activity of student; develops for them.

Keywords: are evident methods, methods of musical education, musical art.

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

УДК: 37.018

ВОСПИТАНИЕ КАЗАХСТАНСКОГО ПАТРИОТИЗМА НА ИДЕЯХ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Калыбекова А.А. – *д.п.н., профессор кафедры «Общая педагогика и музыкальное образование»* ,
Булетова Л.А. – *к.п.н., зав кафедрой «Общая педагогика и музыкальное образование»*,
Сулейменова А.А. – *к.п.н., доцент кафедры «Общая педагогика и музыкальное образование»* ,
ЮКГУ им. М.Ауэзова, г.Шымкент, Казахстан
Kalubekov@ list.ru

В статье рассматривается проблема воспитания патриотизма у молодежи.

Сегодня возникает необходимость глубокого знакомства молодежи с духовными ценностями своего народа, с его национальной культурой, обычаями и традициями. Ведь только зная свои национальные корни, уходящие вглубь веков, можно воспитать у молодежи уважение и искреннюю любовь к родной земле и вырастить из них истинных патриотов своей Родины, которые сохранят и бережно передадут накопленные знания будущим поколениям.

Ключевые слова: обычаи, традиции, народная педагогика, патриотизм.

В связи с демократическими реформами, гуманизацией общественной жизни и исходя из государственных интересов Республики Казахстан, направленных на сохранение межэтнической стабильности, утверждения казахстанского патриотизма и этнического возрождения народов в современном обществе, продолжает возрастать роль народной педагогики и ее идей. Решение большинства проблем народной педагогики, т.е. определение и обоснование ее методологических основ, целей и задач, содержания народных традиций, обычаев, возможностей их использования в современной практике воспитания и образования требует совместных усилий ученых, педагогов-практиков, органов образования, общественных организаций.

В этом смысле работа Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «В потоке истории» является важным и многозначимым событием в научной, культурной жизни всех центрально-азиатских народов, ибо это культурологическое исследование как по своему содержанию, так и по многим методологическим аспектам, раскрывает новую страницу в решении проблем переосмысления и более глубокого освоения нашей истории. **Язык, память и культура – важная трилогия народного менталитета - находят в работе важное переосмысление**.

В этой работе он пишет: «Дух народа вел незримую неустанную кропотливую работу, выражаемую в обрядовых церемониях рождения и смерти, национальных песнях и танцах, праздниках, в повседневной жизни, радости и горе простых казахов. Эстафета духа народа передавалась из поколения в поколение, в формах сохранявшейся традиционной земледельческой и скотоводческой магии, в секретах народного целительства. Мне приходилось говорить о том, что надо бы переписать в каждом регионе, в каждом ауле историю населенного пункта, горы, реки, обычаи этих мест. Что говорят, когда рождается ребенок, как его благословляют? Что говорят на свадьбах? Что говорится на похоронах? Какие исторические легенды связаны с каждым населенным пунктом? Почему эти, а не другие названия они носят? Ведь все это и составляет нашу историческую память. Это и есть культура народа, которая никогда не исчезнет, если мы зафиксируем ее» [1, с.278].

Глава Государства призывает укреплять национальный дух Казахстана – дух традиций, патриотизма, обновления и побед. Ведь только зная свои национальные корни, уходящие в глубь веков, можно воспитать у детей и молодежи уважение к достоянию прошлого, искреннюю любовь к родной земле и вырастить из них истинных патриотов своей Родины, которые сохранят и бережно передадут накопленные знания будущим поколениям.

Нашу историю обязательно должна знать молодежь, считает Нурсултан Абишевич.

Казахский народ имеет богатое духовное наследие, уходящее корнями в глубь веков Казахстана - край орлиных крыльев, он занимает территорию от седого Каспия до Алтайских гор, от Уральского хребта до высокогорного Алатау. Казахи - жители Великой степи – испокон веков имели и громадную единую территорию, и единый язык, и единую национальную культуру. На этой земле родился великий сын казахской степи, ученый-энциклопедист, Аристотель Востока Абу Наср аль-Фараби. Богат казахский фольклор: в нем сконцентрированы все оттенки и нюансы народной педагогики и народной психологии кочевников. Нашествия арабов, монголов, джунгар, длившиеся почти десять веков, разрушили древнюю казахскую цивилизацию. Одна Отрарская трагедия, героическая борьба жителей этого центра цивилизации казахской степи напоминает о многом. Несмотря на варварское уничтожение, наш народ сохранил самобытную культуру, язык, почти не подвергая его деформации. Удивительно и то, что изречения, философские толгау первого степного философа Асана Кайгы устно, слово в слово передавались из поколения в поколение на протяжении **пяти веков**. Это тоже свидетельствует об **этнопсихологических** особенностях народа.

Таким образом возникает необходимость глубокого знакомства молодежи с духовными ценностями своего народа, с его национальной культурой, обычаями и традициями. Мы должны всемерно содействовать тому, чтобы все граждане Казахстана с гордостью заявляли о себе как о представителях интеллектуальной, образованной и единой в своем многообразии нации. Для этого всем нам необходимы вера, мудрость и терпимость друг к другу. В итоге такой многогранной и целенаправленной работы наш общий казахстанский дом становится богаче от развития и взаимообогащения различных культур.

Казахстанцев должно объединять общее желание построить государство, в котором высшей ценностью признаются человеческая личность, права и свободы каждого гражданина вне зависимости от национальной принадлежности. И кто бы куда ни поехал, чтобы говорил с большой гордостью и достоинством: «Я – казахстанец».

Не одно десятилетие я возглавляла кафедру педагогики и этнопедагогики Южно-Казахстанского государственного университета им. М.Ауэзова и глубоко убеждена, что культура, народные традиции, национальная педагогика становится сегодня базовой основой воспитательного процесса.

Язык, память, культура – это важная трилогия народного менталитета – переосмысливаются с учетом новых реалий нашей жизни. В том числе, и взгляд на то, что школа – главный воспитатель детей, а семья - лишь ее помощник и союзник. Жизненный опыт показывает, что все с точностью да наоборот. Семья – главный воспитатель личности. Житейские правила и приемы воспитания – это первые законы, с которыми человек сталкивается в жизни. А дает им понятия о них кто? Семья. Многие ритуалы, обычаи казахского народа, по существу, неписанные законы, своего рода моральные кодексы семьи, из которых выкристаллизовывался многовековой опыт воспитания молодого поколения. В сочетании с эмпирическими знаниями, проверенными на практике, он и составляет ядро народной педагогики. Поражает народная мудрость как «просто» стать «Личностью», если ты обретешь пять друзей и избавишься от пяти врагов. Если хочешь быть человеком – будь на расстоянии пяти зол – лени, сплетен, хвастовства, лжи и напрасного расточительства. Знай, что это пять твоих врагов. А стремление, труд, глубокий ум, удовлетворение и милосердие – это пять твоих добрых друзей. Думаю, если родители постоянно будут говорить своим детям об этом, те вырастут хорошими людьми. Я глубоко убеждена – в семье создается неповторимый образ каждого ребенка, формируется его личность. Поэтому родители не меньше, чем учителя, должны быть вооружены педагогическими знаниями и умениями. И преимущество идей народной педагогики в том, что она, будучи хозяйкой у себя дома, и оказывая каждодневное влияние на молодое поколение, служит как бы посредником, связующим звеном между мудростью народа и обществом. На протяжении всей истории человек был и остается объектом и субъектом воспитания, так как и нация в целом. Она должна «вырасти» - обрести свое самосознание, культурные и духовные ценности, приобщиться к духовным традициям, хорошо владеть родным языком. Все это – духовная связь между **прошлым, настоящим и будущим.** А носители ее – учителя, семья, традиции, т.е. в народной педагогике процесс развития личности рассматривается как целостный, многоаспектный и многофакторный, предполагающий преемственность поколений на вековых гуманистических народных традициях.

Большую часть жизни ребенок проводит в семье, и долг пап и мам, бабушек и дедушек – привить ему нравственные качества. А вот союзниками родителей в процессе воспитания станут детский сад и школа, точно так же опирающиеся в своей работе на народную мудрость и традиции. Многовековой опыт

показывает, что культура межнационального общения, преемственность традиций, уважительное и бережное отношение к народной мудрости уходят своими корнями в этнопедагогику.

Воспитание человека в современных условиях вряд ли возможно без учета психологического склада народа, его обычаев и ценностей. У казахского народа было много традиций, облагораживающих жизнь. Они проявлялись и в отношении к природе, и в устном народном творчестве, и в удивительных народных ремеслах, и в красоте одежды. У казахов очень тщательно продуманы ритуалы, обряды, которые сопровождают человека с рождения до смерти. Все они очень красивы по форме, имеют глубокий смысл и воспитательное значение.

Кругам времени подчинена и жизнь отдельного человека – цепочка двенадцатилетий. У каждого человека через 12 лет наступает мүшелі жас. Это переходной период, сопровождаемый неустойчивостью личных обстоятельств, ухудшением здоровья, психологических и социальных сложностей. Это 13-й, 25-й, 37-й, 49-й, 61-й, 73-й и т.д. годы жизни, требующие особого внимания, осмотрительности, осторожности.

Мүшелі жас совпадают с известными современной медицине периодами перестройки гормональной системы человека, временно выводящими организм и психику из состояния равновесия. 13 лет – период полового созревания, 25 лет – прекращение выработки гормона роста, конец физической молодости, 37 лет – известный период психологических кризисов, из-за чего этот рубеж назван американскими учеными «теневой чертой человеческой жизни», 49 лет – выключение функции воспроизводства. Переход из одного мушеля в другой мыслился как резкая перемена, опасный момент жизни, когда человек особенно беззащитен перед болезнями и всякого рода напастями. Такие переходы мифологически осмыслялись как смерть в одном качестве и рождении новом.

По истечении рубежного периода у казахов принято отдавать любимую вещь младшему родственнику или другу с пожеланием, чтобы он благополучно миновал предстоящее ему испытание. Этот обычай сходен с раздачей вещей умершего старца, прожившего долгую счастливую жизнь. Что лишний раз подчеркивает осмысление переходного момента как времени реального пребывания в особом пространстве между Этим и Тем миром, опасно близким к небытию.

Систему летоисчисления древние казахи вывели, изучая звездное небо. Начнем с того, что юрта кочевника, купол которой большую часть года оставался открытым, служила своеобразным планетарием, идеально располагающим к общению с космосом.

Кочевники ежегодно перемещались со своими стадами на большие расстояния. Выращивание скота – длительный процесс. Это сформировало в психологии кочевника особое чувство «большого» времени, столь отличающее его от представителя земледельческих культур. И потому была необходима система летоисчисления, позволяющая предвидеть коварные изменения климата. И она должна была работать на много лет вперед, не меньше того срока, за который молодняк любого из «төрт түлік мал», то есть из четырех видов скота, разводимого кочевниками (лошади, овцы, коровы, верблюды) успел бы вырасти и дать приплод. Эта концепция «большого» времени и легла в основу философии казахов, проповедующей долготерпение, стойкость перед испытаниями, спокойствие и игнорирование преходящих мелочей жизни. И, Аллах тому свидетелем, известная ментальность казаха, реагирующего на сотрясения внешнего мира присказкой «Әй, мейлі, аман болсақ болды!» («Да ладно, быть бы живу!») надо полагать, и позволила выжить народу Степи, которого природа и история очень старались извести под корень.

Вот выработанный веками запрет на позы за дастарханом «Нельзя сидеть, опираясь на что-либо – эта поза больного человека. Нельзя сидеть, подперев руками – а) землю – это поза скорби и горя по умершему; б) поясницу – это поза означает күші кеткен, т.е. «мужская потенция ушла» или поза плакальщицы; в) щеку или лоб (что является выражением печали или озабоченности)». Истинный казах еще много чего не имеет права делать за столом: закладывать руки за голову, потягиваться при посторонних, сцеплять руки замком, принимать пищу полулежа (кроме немощного старца), вытягивать ноги вперед, сидеть на карточках. По поводу последней позы хозяин вполне резонно может спросить: «Жөндеп отырсаңшы! Қойың кетіп бара ма?» (Садись-ка правильно, стадо твое, что ли, разбредется?). Так сидели в старину бедняки и скитальцы, не имеющие ни семьи, ни скота, ни имущества. Так вот, вспомните, как сидим мы – не только в редчайших случаях, трапезничая по старинке на полу, а даже в современном жилище – за высоким столом, на удобных стульях. И потягиваемся, и щеку подпираем, и, хуже того, зеваем, чихаем и прочее.

Что мы еще делаем не так? Разрешаем дочкам ходить с распущенными волосами и сами ходим, разметав их по плечам. Надеваем одежду не обязательно с правой руки, как предписывает народный этикет. Отламываем хлеб одной рукой. Нюхаем за столом пищу. Буквально заставляем гостя есть и пить

(верх неприличия у казахов прошлого!). Гасим огонь водой. Телят и ягнят умиленно гладим по голове или похлопываем по спине (что, по казахской примете, задерживает рост молодняка). Моем голову отнюдь не со лба. Сидя, обнимаем колено. Качаем головой или скрипим зубами на людях. Засыпаем при случае на заходе солнца. Стрижем волосы и ногти в пятницу. Разбив нечаянно посуду, приговариваем: «На счастье!» (а следует беззвучно окреститься от шайтана).

Все это передавалось из поколения в поколение. Можно встретить много восторженных отзывов путешественников об уникальности юрты и устройства быта в этом передвижном доме без углов. «Нет ничего приятнее в степи летом, чем зайти в жару в полутемную, чистую, просторную юрту, - писал русский исследователь К.Носилов в 1897 году. Великолепное описание юрты встречаем в трудах ученых XI-XIII веков, отзывы о юртах Ш.Уалиханова, А.Ханкожина, М.Жанайдарова. Первые две демонстрировались в Москве, юрта Жанайдарова – в Петербурге. И что ведь любопытно – спустя много столетий казахская юрта по-прежнему остается самым надежным и удобным переносимым жилищем. Может, эта уникальность и способствует рождению каких-то легенд… Для меня же очень ценно другое «дом без углов» уже своей формой говорит о желании жить в мире и дружбе, без конфликтов со всем миром, который тебя окружает. Любого гостя в ней примут как самого почетного. За века сложились многие замечательные традиции освоения пространства в ней, семейных ценностей. И все это с малых лет воспитывало ребенка в почитании и уважении к старшим, гостям, семейным ценностям, этикету, а украшения юрты давали понятие о культуре, народных традициях, прививали любовь к эстетике, развивали таланты.

Важнейшее место в народном этическом кодексе занимает, например, такое понятие, как почитание старших. Уважение к ним внедряется в сознание как высший принцип, следуя которому можно достичь успехов в жизни и завоевать авторитет народа. «Слово старца - мед», «Слово старца – лекарство», «Как отблагодаришь отца, так и отблагодарят дети тебя». Эти пословицы служат подтверждением того, что люди пожилого возраста олицетворяют мудрость, они хранители житейского опыта. Идея воспитания у подрастающего поколения чувства ответственности за заботу о родителях в старости лежит в основе понятия – «қара шаңырақ», «кенже ұл».

Существуют правила, которым должны следовать дети по отношению к старшим: перед старшим не проходи – вырастишь, никто уважать тебя не станет, не вмешивайся в разговоры старших и не подслушивай, выйди и не мешай, иначе станешь глухим, со старшими всегда разговаривай на «вы». Старшие в свою очередь проявляют заботу о детях, стараясь в непринужденной обстановке, в процессе общения с ними передать свои знания. Без их участия не обходится ни одно семейное торжество, к ним молодые обращаются за советами, их мнением дорожат, стараются обеспечить им спокойную старость. Знания об этикетном поведении дети получали от родителей.

Заслуженным уважением пользуется женщина-мать. Многие источники свидетельствуют о том, что существует культ матери. «Родичей много, а мать одна», «Ребенок без отца – наполовину сирота, ребенок без матери – полный сирота», «Трижды на себе мать в Мекку свези – с материнским долгом не рассчитаешься».

Народная мудрость не только содержит ценные мысли о воспитании ребенка, о формировании его личности, о привитии юному поколению любви к труду, благородных нравственных качеств, светлых идеалов, тонких эстетических чувств и вкусов, но и указывает, в каком возрасте, какими приемами и методами следует прививать эти благородные человеческие качества.

Обычаи и традиции, ритуалы, пословицы, поговорки, сказки оказывают воспитательное воздействие не сами по себе, а при условии, если родители личным примером в семье поддерживают принципы и идеи, выраженные в них. Каждая поговорка, пословица, каждый ритуал, обычай, если они разумны, правильно применимы, соответствуют духу и традициям казахской семьи, если они понятны и близки сердцу детей, становятся прекрасным поучительным нравственным уроком.

Сегодня интерес к вековым традициям, а следовательно, и к казахскому языку, поскольку только через язык можно в полной мере постичь кладезь народной мудрости, растет. Причем со стороны не только казахов, но и людей других национальностей, живущих в Казахстане. Основой нашего единства и прогресса Глава государства назвал сбалансированную языковую политику, неоднократно подчеркивая, что в нашем обществе произошло осознание роли казахского языка как фундамента, на котором строится все здание нашей государственности. Так исторически сложилось, что мы многонациональная страна, и задача всех казахстанцев – сохранить единство общества. Мы должны следующие поколения воспитывать по трем принципам, о которых говорит наш Президент – мир, согласие, созидательный труд. Главное

– не упустить момент. Помочь подрастающему поколению узнать свои корни, привить интерес к истории, национальной культуре, над самобытностью и величием которой не властны ни время, ни суровые невзгоды, ни забвение. Вот в чем задача всех, кто призван воспитывать. Если мы воспитаем истинных патриотов, любящих и знающих родной язык, традиции, обычаи, историю своей Родины, то они сохранят и бережно передадут все духовные и нравственные традиции будущим поколениям.

1. *Назарбаев Н.А. В потоке истории. – Алматы:Атамұра, 1999. – С.278.*

Түйіндеме

Қалыбекова А.А. – *М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, п.ғ.д., профессор.,*
Бөлетова Л.А. – *М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, п.ғ.к., кафедра меңгеруші.*
Сулейменова А.А. – *М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, п.ғ.к..*

Халық педагогикасының идеялары негізінде ұлтжандылыққа тәрбиелеу

Мақалада жастарды ұлтжандылыққа тәрбиелеу мәселесі қарастырылады. Бүгінгі таңда жастардың ұлттық мәдениеті, әдет-ғұрыптары мен дәстүрлерін, өз халқының рухани құндылықтарымен тереңтанып білу қажеттілігі туындап отыр. Ғасырлар қойнауында жатқан ұлттық тамырымызды білгенде ғана, келешек ұрпаққа өз жинақталған білімдерін көзінің қарашығындай аялап, сақтап жеткізетін, туған жерін сыйлай білетін, сүйе білетін нағыз ұлтжанды жастарды тәрбиелей аламыз.

Түйін сөздер: әдет-ғұрып, дәстүрлер, халықтық педагогика, ұлтжандылық.

Summary

Kalybekova A.A. – *Department of General Pedagogy and musical education,*
South Kazakhstan State Universitety named after M.Ayezov
Buletova L.A. – *Department of General Pedagogy and musical education,*
South Kazakhstan State Universitety named after M.Ayezov
Suleymenova A.A. – *Department of General Pedagogy and musical education,*
South Kazakhstan State Universitety named after M.Ayezov

Upbrining of kazakhstani patriotism on the ideas of the national pedagogics

The issues of upbringing the young people's patriotism are considered in the article. Nowadays there is a necessity of deep acquaintance of the youth with cultural values of the nation, its national culture, customs and traditions. Only being aware of the national roots leading deep into the centuries, it is possible to educate the young people's respect and sincere love of the homeland and to make them true patriots who will maintain it and carefully impart the stored knowledge to the future generations.

Keywords: customs, traditions, national pedagogics, patriotism.

УДК 378

SCIENTIFIC RESEARCHERS THE ISSUE OF INNOVATION MANAGEMENT IN THE EDUCATION AND METHODICAL WORK OF THE UNIVERSITY

Zhappasov Zh.E. – *c.h.s.,associate Professor,al-Farabi Kazakh National University*
e-mail: Zhappasov-74@mail.ru
Asanov N.A. – *D.p.s., professor, al-Farabi Kazakh National University*
e-mail: asanov1950@mail.ru
Ibragimova M.N. – *teachersof history,al-Farabi Kazakh National University*
e-mail: ibragimova.meruert@mail.ru

The authors of the article have considered effective ways of managing innovation in teaching of higher education institutions. The technologies of managing innovations in teaching of higher education institutions provide systematic management process. Therefore, the effective use of technologies of managing innovations provides the theoretical model of managing innovations to the practical implementation of the model.The authors of the article have given the separate description and analysis to a series of traditional and innovative technologies for the managing innovations in teaching of higher education institutions. Each technology finds its correct function owing to giving the separate description and analysis to a series of traditional and innovative technologies for the managing innovations in teaching of higher education institutions. According to these two views on the analysis to a series of innovative technologies, the traditional technologies are fundamental despite of the development of culture of managing innovations in teaching.The authors have deeply analyzed the problems on the practical use of innovative technologies on the basis of the results of scientific research and have identified technologies' correct functions.

Keywords: innovation, technology, practice, higher education institution, methodology.

The process of managing innovations in teaching process at Higher educational system is a clearphenomenon in practice.That process has deephistory. Because, in the world higher education institutions are associated with the use of innovations in the development of the education system.

Using and managing innovations at the level of historical development higher education institutions can not only be practical process. Because the innovations in the education system of higher education institutions have often only a scientific conclusion. In other words,we thinkthe process of managing innovations in teaching process at Higher education system is the scientific study with methodological apparatus.

The systematic andscientific analysis ofteaching methodological work is carried out all over the world.Nowadaysthere are comprehensive conclusions in this aspect. Among them, there is a huge fund of Kazakhstani scientists. The works of N.A. Assanov, Ş.T. Taubayeva, A.K. Mynbayeva, S.S. Hassenov. E.Sh. Kozybayevhave made a great contribution to the scientific studying teaching methodological process.

Based on the practice of the world, the Ministry ofEducation and Science has presentedthe main socio-economic demands in the education system as the content of regulatory system for educational work of higher education. The Ministry of Education and Science has aimed at organization and harmonization of methodological process at Higher education system .

The Kazakhstani Science has divided into several areas at studying teaching methodological process: the structural organization of teaching methodological process; the formation of active learning technologies; providing witheducational materials the educational process; management of teaching methodological process;the implementation of the objectives of teaching,developing and upbringing in the educational process; to improve the competence of teachers, etc. Despite this, the multidisciplinary research combines a common goal. The main purpose of the educational work is to provide high-quality education. To ensure the quality of the teaching work is the main issue in this context. Because the criteria for the quality of the teaching is changing phenomenon.It changes according to development of the society.

Besides the main task of educational work isto educate. That's why Kazakhstani scientists have identified scientifically that traditional teaching has ineffectiveness. The traditional teaching inefficiency has identified in most cases. Among them: a change in the requirements for the competence of the specialist; a change of the culture of the students; a change of public relations; changing purpose of education, etc. The first step of Kazakhstani scientists in the research is using the word "innovation" in educational work.

"Innovation" is translated from the Latin term (new) - a new entry in the etymological meaning. Innovation is the introduction of this new trend. Its new innovation is the phenomenon of new content, new technology,new method, new process [1].

Kazakhstani scientists for the first time began to pay attention to the term “Innovation”isin 2005. NemerebaiNurakhmetov has given the first reference to the term “ Innovation”. He has presented reference that "Innovation, innovation process” is the news which is created,used,developed at educational institutions”.Since then the issue of innovation has been comprehensively analyzed in all the socio-economic fields of Kazakhstan. This issue has been studied by N.A. Assanov, A.K. Mynbayeva, N.R. Yussufbekova, Ş.T. Taubayeva, S.N. Laktionova, Z.M. Sadvakassova, G.D. Urastayeva.

N.A. Assanov has studied innovation as the aspect of the managementof educational process. According to his conclusions, innovation is the new technology that managing educational process [2].

A.K. Mynbayeva, Z.M. Sadvakassova have studied new technologies of teaching innovation in their work "Innovative methods of teaching". They have introduced“ innovation” as a novelty and the process realizing the novelty inpractice and as a goal-oriented process [1].

N.R. Yussufbekova has paid a lot of attention to educational innovation. According to her opinion, the pedagogical innovation isthe study constructing pedagogical novelties, assessing and managing teaching community, the practical implementation. [3] That’s why, the term“ innovation” has been studied as as a scientific issue. The scientific study of managing innovations in teaching methodological process at Higher education system is current. As shown above, the problem is that innovations haven’t given qualitative results. Scientists haven’t carried out systematic,direct, specific studies on teaching innovation management systems at institutions of higher education. They have researched only specific direction of teaching innovation management systems at institutions of higher education and haven’t analyzed fully.

One of them is V.M. Polonsky’sscientific findings.V.M. Polonskyconsidered that the previous instruments, rules shouldn’t be lost at educational innovation management operation. According to his statements, innovation is a sequence of historical experience. As well he considers that the current position has been laid on previous practice. For instance, the principle of natural spectacle and demonstration; humanist pedagogy; principle of personality; Pedagogic of partnership and etc [4].

A.I. Uman has continued V.M. Polonski’sstudy on the management of educational innovation. According to his statements, today there are major changes in general learningand in the work of teaching of the institutions of higher education. The reason for that is based on the innovative processes in education, a change from the traditional to innovative way of teaching. This trendhas broken down the difference between pedagogical theory andpedagogical practice. Current innovation process is a continuation of a long tradition of innovative processes and teaching didactics. Thenew content of didactics has been already developed, it is synthesis of didactic theory anddidactic technologies. In this case, A.I. Umanconsiders that didactic categories’ significance shouldn’t be maintained in the management of innovations in teaching process. Because it believes that didactic categories are focused on the development of innovation process. One of the most important didactic categories is the purpose of teaching. A.I. Uman consecutively believes that it is necessary to enter the previous didactic categories the management of innovations in teaching process of current institutions of higher education [5]. E.A. Novikova has presented her scientific statements regarding the issue of management of innovations in teaching process of current institutions of higher education. In her opinion, during the development of innovative technologies the following requirements must be taken into account: dialogue, working creative ability, designed to the development of student’s individuality, students’ making their own decisions and giving opportunity for creativity.

G.S. Gavreevashows the importance of social and psychological support to innovation creativity at teaching in higher education institutions. According to her statements, the most important demand for innovation creativity ofinstitutions of higher education are intellectual potential, critical thinking, research. But a lot of research which conducted at intellectual circles shows that most teachers use only 50-70 per cent of creativity. The lack of social and psychological support causes that situation. Therefore, the importance of the work is the social and psychological support to innovation creativity of teaching [6].

S.D. Reznick in his book "Management of Higher Education Institution" presents as a key aspect of innovation management system to prepare systematically teaching documents organizing educational process.The preparation educational documents associated with the teaching complex. According to the scientist, the educational system is how well thought-out, so the quality of the educational process management system is formed. S.D. Reznik states that the basic scientific work in educational innovation management is to formulate educational preparation of documents. [7]

A.K. Mynbayeva has conducted scientific research on the aspect of innovative teaching methodology system ofmanaging innovations in teaching process at higher education system. In her book "Innovative methods of education" she considers the problems of innovation teaching. She showspedagogy methodological platforms as the basis of educational innovations. In this case, the whole idea of A.K. Mynbayeva that Pedagogy methodological platforms in general contributes to the systematization of the development of innovative processes, that is the priority of the importance of methodological approaches to the management of innovation. A.K. Mynbayeva has given analysis to the followingin the educational process:

System platform consists of two main elements: a static system and dynamic system. Static system shows the order of the components and the connection of each other. Dynamic system is functional and consists of the input and output components. We can call "educational system" category as the application of the system of pedagogical science. Pedagogical system is the system which united for for the purpose of development of the person and has ties between the various components. Pedagogical system of four main components can be distinguished: the teacher and the student, educational content, material and technical base. If each component in the system works pedagogical system becomes a process. Educational process is the system that has its components and elements. We can observe the universal elements in educational components of educational process. They are: goal; task; content; methods; tools; forms; control; success. The scientific study of managing innovations in teaching process at Higher education system has been researched in all aspects.

1 Mynbayeva A.K., Sadvakassova Z.M. Innovative methods of education. – Almaty: IPVolkova, 2009. – 341 p.

2 Assanov NA, VyshenskyV. V. Scientific and methodical bases of planning and organization of educational process in higher educational institutions for correspondence learning: for High School teachers.KazNU.-: Kazakh University, 2004. – 32 p.

3 Yussufbekova N.R.Generalbases of Pedagogical innovations. The experience of the development of innovative processes in education. – M., 1991. – 91p.

4 Polonsky V.M. Innovative training // Innovations in Education. –M., No. 2, 2007. –4-5p.

5 A.I.Uman. Theory of teaching: from one to triune didactics // Innovations in education. –M., 4, 200g., 4-11p.

6 Gavreeva G.S. Socio-psychological conditions of creativity // Innovations in education. – M., 4, 200g. – 93-108s.

7 Reznick S.D. "Management of Higher Education Institution. – M: Infra-M, 2013. –610 p.

Түйін

Жаппасов Ж.Е. – *т.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*
e-mail: Zhappasov-74@mail.ru
Асанов Н.А. – *п.ғ.д., профессор,әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*
e-mail: asanov1950@mail.ru
Ибрагимова М.Н. – *оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ*
e-mail: ibragimova.meruert@mail.ru

Инновациялық басқарудың ғылымдағы зерттелу мәселесі

Мақалада авторлар жоғары оқу орындарының оқу-әдістемелік жұмысындағы инновацияларды тиімді басқарудың жолдарын қарастырған. Жоғары оқу орындарының оқу-әдістемелік жұмысындағы инновацияларды басқару технологиялары жүйелі басқару үрдісін жүргізуді қамтамасыз етеді. Сол себепті, инновацияларды басқару технологияларын тиімді қолдану инновацияларды басқарудың теориялық моделін практика жүзінде жүзеге асуын қамтамасыз етеді. Мақала авторлары жоғары оқу орындарының оқу-әдістемелік жұмысындағы инновацияларды басқарудың дәстүрлі және инновациялық технологиялар топтамасына жеке-жеке сипаттама бере отырып, талдау жасайды. Жоғары білім беру саласының оқу-әдістемелік жұмысындағы инновациялардың дәстүрлі және инновациялық технологияларына жеке-жеке сипаттама беру арқылы әр технологияның өз ретімен орынды қызмет атқаруы анықталды. Осы екі инновациялық технологиялар топтамасын талдау көрінісі бойынша, дәстүрлі технологиялар оқу-әдістемелік жұмысындағы инновацияларды басқару мәдениетінің дамуына қарамастан фундаменталды қызмет атқаратыны айқындалды. Авторлар қазіргі уақыттағы ғылыми ізденістер нәтижесін сараптау негізінде инновациялық технологияларды практикалық қолдану мәселелеріне жан-жақты тоқталған және олардың өз ретімен орынды қызмет атқаруы анықталған.

Түйін сөздер: инновация, технология, практика, жоғары оқу орны, әдістеме.

Резюме
Жаппасов Ж.Е. – *к.и.н., доцент, КазНУ им. аль-Фараби*
e-mail: Zhappasov-74@mail.ru
Асанов Н.А. – *д.п.н., профессор, КазНУ им. аль-Фараби*
e-mail: asanov1950@mail.ru
Ибрагимова М.Н. – *преподаватель, КазНУ им. аль-Фараби*
e-mail: ibragimova.meruert@mail.ru

Вопрос о научном исследовании управления инновациями

В статье авторы рассматривают проблемы и пути эффективного управления инновациями в учебно-методической работе высших учебных заведений. Технологии управления инновациями в учебно-методической работе вузов обеспечивают процесс системного управления. Следовательно, эффективное использование технологий управления инновациями является залогом осуществления на практике теоретической модели управления инновациями. Авторами проанализированы и в отдельности охарактеризованы группы традиционных и инновационных технологий управления инновациями в учебно-методической работе. Посредством отдельной характеристики традиционной и инновационной технологий в учебно-методической работе вузов выявлено, что каждая технология выполняет свою функцию должным образом. На основе анализа современных научных исследований авторы подробно освещают проблемы практического использования инновационных технологий и определяют их надлежащие функции.

Ключевые слова: инновация, технология, практика, высшее учебное заведение, методология.

ӘОК 378.853:004

ИНЖЕНЕРЛІК МАМАНДАРДЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Баялы Ә.Т. [1] – *аға оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, bayaly.azimxan@mail.ru*

Мақалада экономикалық жағдайларға жастарды бейімдеу, нарықтық қатынастардың субъектісін дайындау – бүгінгі күнгі негізгі әлеуметтік қажеттіліктердің бірі. Әлеуметтік-экономикалық тұрақты даму және оның бәсекелес сипатын қалыптастырудың басты күштерінің бірі – кәсіпкерлік іс-әрекетті дамыту болып табылады. Бұл жастарды еркін нарықтық экономикаға өту шарттарында өмірге және еңбекке дайындайтын мақсатты әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет қажеттілігін үйлестіреді.

Қоғамды компьютерлендіру, білімді ақпараттандыруда есептеу техникасы құралдарының белсенді түрде қолданылуы оқу орны және кәсіби педагогика ғылымы алдына бірқатар көкейкесті міндеттер қоюда.

Есептеу жүйелерін жаһандандыру кезінде ақпараттандырудың маңызы өте зор. Бірінші кезекте ақпараттандыруды жоғары оқу орындары мен мекемелер, фирмалар талап етеді.

Қазіргі таңда болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың маңызы зор. Жоғары оқу орнының алдына қойған ең бірінші мақсаты - қоғамға қажетті жоғары білімді кәсіби мамандарды даярлау. Болашақ мамандардың кәсіби міндеттерді шешу үшін өз бетінше ізденуге және білімді игеруге даярлау қажеттігі туындайды.

Тірек сөздер: Компьютерлендіру, ЖОО - жоғары оқу орны, ЭЕМ - Электронды есептеу машинасы, ақпараттандыру.

Президент Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында: «Халықаралық деңгейдегі сертификаттарды иеленген заманауи техникалық мамандықтарды, инженерлік білім беру жүйесін дамытуды қамтамасыз етуіміз керек» деп, техникалық білім беруге қатысты нақты міндеттерді жүктеген болатын.

Жаңа экономикалық жағдайларға жастарды бейімдеу, нарықтық қатынастардың субъектісін дайындау – бүгінгі күнгі негізгі әлеуметтік қажеттіліктердің бірі. Әлеуметтік-экономикалық тұрақты даму және оның бәсекелес сипатын қалыптастырудың басты күштерінің бірі – кәсіпкерлік іс-әрекетті дамыту болып табылады. Бұл жастарды еркін нарықтық экономикаға өту шарттарында өмірге және еңбекке дайындайтын мақсатты әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет қажеттілігін үйлестіреді.

Қоғамды компьютерлендіру, білімді ақпараттандыруда есептеу техникасы құралдарының белсенді түрде қолданылуы оқу орны және кәсіби педагогика ғылымы алдына бірқатар көкейкесті міндеттер қоюда.

Есептеу жүйелерін жаһандандыру кезінде ақпараттандырудың маңызы өте зор. Бірінші кезекте ақпараттандыруды жоғары оқу орындары мен мекемелер, фирмалар талап етеді.

Қазіргі таңда болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың маңызы зор. Жоғары оқу орнының алдына қойған ең бірінші мақсаты - қоғамға қажетті жоғары білімді кәсіби мамандарды даярлау. Болашақ мамандардың кәсіби міндеттерді шешу үшін өз бетінше ізденуге және білімді игеруге даярлау қажеттігі туындайды [1].

Қазіргі ғылыми-техникалық даму кезеңінде инженерлі, экономикалық, басқару, ғылыми және басқа түрлі есептерді тиімді түрде шешу мен медициналық диагноз қою т.б. зерттеу нәтижелерін жоғары дәлдікпен алуды электронды есептеу машиналарынсыз (ЭЕМ-сыз) ұйымдастыру мүмкін емес. Сондықтан, орта және жоғары білімді мамандар өз білімін ЭЕМ-ді тиімді пайдалану әдістерін кеңінен үйлестіре алатын болуы тиіс. Бұл олардың келешек жұмысында ЭЕМ-мен жұмыс істеуді күнделікті дағдыға айналдыруы үшін де қажет.

Қазіргі әлемнің көптеген елдеріндегі ақпараттық білім орталарының негізгі көрсеткіштерін 30 жыл кейінге шегеріп қарайтын болсақ, онда бүгінде біз адамдардың бұлтартпас жаңа ақпараттық кезеңде тұрмыс кешіп жатқанын айта алатынымыз айдан анық. Міне, дәл осы ақпараттық орта қазір адамдардың әлеуметтік жағдайының жаңа бейнесін, олардың өмір сапасын, жаңа әдеттерін қалыптастыруда. Білім беруді ақпараттандыру жағдайында инженер мамандардың біліктілігін көтеру – бүгінгі күннің негізгі міндеттерінің біріне айналып отыр. Сондықтан инженер мамандардың біліктілігін көтеруді ақпараттандыру туралы тұжырымдама, стандарт және оқу-тақырыптық жоспарларын жасақтау қажет. Аталған қажеттілікті шешу барысында инженер мамандардың біліктілігін ақпараттық технологияны өз қызметтеріне пайдалану саласы бойынша тұжырымдама, модульдік жұмыс бағдарламалары жасақталды. Сонымен бірге білім беруді ақпараттандыру жағдайында инженер мамандардың ақпараттық сауаттылығын, ақпараттық мәдениетін және ақпараттық құзырлығы сияқты қабілеттіліктерді қалыптастыру мәселесі бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Ал, қазіргі таңда жоғарыдағы аталған мәселе қалай жүзеге асырылып жатыр деген сауал туындайды. ЖОО-ның маңызды міндеттерінің бірі - мамандарды дайындаудағы іргелі орны мен рөлін жоғарылатудан келіп шығатын білім беруді ізгілендіру [3].

Қазіргі кезде әрбір қоғамның, мамандардың алдына қоятын талаптарына сәйкес «маман моделін», маманның кәсіби бейнесін жасау міндеті зерттеушілердің назарын аударуда.

Сондай-ақ, адамның жеке функционалдық мүмкіндіктері қабілеттердің ғана емес оларды практикада қолдануға тілек білдірудің нәтижесінде іскерлік сапаны анықтауы мүмкін.

Сондықтан, алдымен болашақ мамандардың кәсіби бағыттылығының қалыптасу үдерісі зерттелді. Бұл үшін студенттердің таңдалған мамандық бойынша оқуға түсуге және басқа мамандыққа ауысуға қызығушылықтары зерттеліп, кәсіби бағыттылық деңгейі мен оның құрылымына тәуелді болашақ қызметтері мен оған дайындықтарының түрлі тұғырлары бойынша қанағаттандырылу дәрежелері айқындалды.

Теориялық талдау барысында кәсіби бағыттылықты қалыптастыру үдерісін жетілдіру үшін тұлғаның мотивациялық саласын түрлендіру қажеттілігі белгілі болды. Тәжірибелік жұмыс нәтижелерінде кәсіби бағыттылыққа қабілет және мінез сипаттары сияқты тұлғалық сапалардың үлкен ықпал ететіндігі анықталды.

Кәсіби бағыттылықты қалыптастырудағы негізгі психологиялық-педагогикалық тетігі кәсіби еңбек мазмұны мен кәсіпті таңдаудағы тұлғалық ойлаудың арасындағы *қарама-қайшылық* екендігі айқындалды.

Осы *қарама-қайшылықты* шешу және ЖОО жағдайында кәсіби бағыттылықтың даму динамикасын қамтамасыз ету үшін:

- кәсіп таңдаудағы тұлғалық ойлауды тереңдету;
- іс-әрекеттің объективті мазмұнына қатысты жетекші мотивке басымдық жасау;
- іс-әрекеттегі тікелей мотивтерді қалыптастыру;
- іс-әрекеттің бастамаларын анықтау.

Болашақ маманның кәсіби мағыналы сапаларының құрылымын кәсіби бағыттылық пен жауапкершілік анықтайды. Студент өндірістік және оқу практикалары мен арнайы пәндерді оқу барысында өзінің болашақ жұмысы туралы көбірек білсе болашақ маманға өз міндетттерін орындауға қажетті дағдыларды көбірек игеріп, кәсіби маңызды сапаларының қалыптасу деңгейі жоғарылайды.

Кәсіби білімдердің (әдіснамалық, теориялық, әдістемелік, технологиялық) қалыптасу критерийлері:

- тұлғаның танымдық белсенділігі мен бағыттылығының даму деңгейі;
- кәсіби білімдердің көлемі, жалпылануы және жүйеленуі;
- ойлау сипаты, нақтылықты стандартты емес шығармашылықпен ойлау;
- білімді түрлі еңбек жағдайларында қолдану біліктілігі.

Маманның ақпараттық мәдениетінің қалыптасуы туралы ғылыми зерттеулер “басқару саласындағы маманның ақпараттық мәдениетін” бөлуге және мағынасын нақтылауға мүмкіндік береді.

Маманның ақпараттық мәдениеті қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың потенциалдық мүмкіндіктері туралы білімдерден; оларды күнделікті оқу, болашақ кәсіби іс-әрекеттерінде басқарушылық шешімдерді қабылдау үдерісінде дұрыс қолдану біліктілігінен құралады.

Болашақ маманның ақпараттық мәдениетінің бағалану критерийлерін информатика және ақпараттық технологиялар аймағындағы білімдер, біліктіліктер мен дағдылар кешені негізінде анықтау үшін, біз маңызды деген бірнешеуін бөліп алдық.

Қорыта келе, білім беру саласындағы жүргізілген зерттеулер, сараптаулар мен тәжірибелерге сүйене отырып, келешекте оқу жүйесін дамытудың мынадай үдерістерін атап өтуге болады:

- оқу саласын демократияландыру;
- гуманитарландыру;
- жоғары білім, ғылым және өндіріс салаларын бірлесе жұмылдыру;
- халықаралық ізденіс пен тәжірибелерді есепке алу;
- оқу үдерісін ғылым мен техника жетістіктері негізінде жүргізу;
- мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық және ұлттық психологиялық ерекшеліктерін есепке алу;
- жоғары оқу орындары мен болашақ мамандардың өмірге көзқарасы араларындағы байланысқа зер салу, т.б.

1. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру. пед.ғыл.докт.дисс... автореферaты. – Қарағанды, 2005. – 33 б.

2. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2007. – 70 б.

3. Нәбиев Ы.А. Жоғары оқу орындарында болашақ инженерлерді графикалық даярлаудың ғылыми-әдістемелік негіздері: пед.ғыл.докт.дисс. ... автореф. – Алматы, 1996. – 47 б.

4. Антонова С.Г. Информационная культура личности: Вопросы формирования //Высш. Образование в России.- 1994. – №1. – С.82-88

5. Информационная культура специалиста: гуманитарные проблемы: Межвуз. научн. конф. Краснодар-Новороссийск 23-25 сентября 1993 г. Тезисы докладов. – Краснодар, 1993. – 249 с.

Резюме

Баялы[1] Ә.Т. – *аға оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,*
bayaly.azimxan@mail.ru

Особенности использования инновационных технологий в изучении технических специалистов.

В статье рассматриваются устойчивое экономическое и социальное развитие и его конкурентно способности, одной из основных сил в формировании характера бизнеса является развитие действия. Это, чтобы подготовить молодых специалистов к жизни в условиях свободной рыночной экономики и занятости целевых координат потребности социальной и образовательной деятельности.

Очень важная информация, это глобализации вычислительных систем. В первую очередь высших учебных заведений и научных учреждений, компании требуют высококвалифицированных специалисистов.

В настоящее время, будущее обучения является очень важным. Для того, чтобы решить проблему будущего профессионала есть потребность в обучении и образовании для развития своих собственных интеллектуальных навыков.

Ключевые слова: Компьютеризация, ВУЗ-Высшее учебное заведения, ЭВМ-Электронные вычислительные машины, информатизация.

Summary

Bayaly A.T. – *PhD students, Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

Features of the use of innovative technologies in the study of technical experts

The article deals with sustainable economic and social development and its competitiveness, a major force in shaping the nature of the business is the development of action. This is to prepare young professionals to live in a free market economy and the employment target coordinate social activities and education needs.

Very important information is the globalization of computing systems. First of all institutions of higher education and research institutions, companies require highly spetsialisistov.

At the moment, the future of education is very important. In order to solve the problem of the future there is a need in the professional education and training to develop their own intellectual skills.

Key words: Computerization, Higher Education Institutions of higher educational institutions, computer-Electronic computers, informatization.

ӘОЖ: 37.026.6:377

КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫН КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІНІҢ РӨЛІ

Саудабаева Г.С. – *п.ғ.д., қауымдастырылған профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ*
gylmiraS75@mail.ru
Айтбаева М.А. – *п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.,*
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
maira71@list.ru

Мақалада орта кәсіптік білім беру жүйесіндегі оқушылардың танымдық белсенділікпен байланысты сұрақтары қарастылған, кәсіптік даярлау үдерісіндегі рөлі айқындалған. Қазіргі кезеңде орта кәсіптік білім беру жүйесі еңбек нарығының қажеттіліктері мен орта кәсіптік білім берудің мемлекеттік стандартқа қарай өндіріс, мәдениет, қызмет көрсету саласы және т.с.с. жетекші салалардың нақты талаптарына сай келуге талпынуда. Мақалада оқытушылардың құрамы, оқыту үдерісін әдістемелік, материалдық-техникалық қамтамасыз ету мәселесіне және оны ұйымдастыру формалары мен әдістеріне қойылатын талаптардың да жоғарлауы жайлы айтылған. Орта кәсіптік білім беру ұғымы анықталған. Ол жалпы білім берудегі меңгеріліп жатқан дағдылармен, таңдап алған мамандықпен үйлесетін тұлғалық бағдары мен сапасын қалыптастыру және жетілдіру тұрғысынан ерекшеленеді. Орта кәсіптік білім берудің мақсаты мен міндеттері көрсетілген. Белсенді танымдық іс-әрекет барысында аталған міндеттерді шешу - жоғары білікті маманды, бәсекеге қабілетті кәсіп иесін даярлауды қамтамасыз етеді және оқушылардың белсенді және шығармашыл білім алуға бағдарлаудағы бастапқы қағида болып табылады. Білім беру үдерісін ұйымдастыруындағы колледждің рөлі және маңыздылығы жайлы ашық түрде айтылған.

Тірек сөздер: орта кәсіптік білім беру, колледж, танымдақ белсенділік.

Әлеуметтік-саяси және экономикалық жағдайдың өзгеруі орта кәсіптік білім беру мекемелерінің түлектерінің сапасы мен даярлау деңгейіне қойылатын талаптардың артуы алғышарты болды. Өз бетінше шешім қабылдап, оларды жүзеге асыра алатын әлеуметтік белсенді тұлғаға деген сұраныстың артуы орта кәсіптік білім беру жүйесінің қызметінің күрделене түсуіне әкелді.

Қазіргі кезеңде орта кәсіптік білім беру жүйесі еңбек нарығының қажеттіліктері мен орта кәсіптік білім берудің мемлекеттік стандартына бағдарлана отырып өндіріс, мәдениет, қызмет көрсету саласы және т.с.с. жетекші салалардың нақты талаптарына сай келуге талпынуда. Оқытушылар құрамы, оқыту үдерісін әдістемелік, материалдық-техникалық қамтамасыз ету мәселесіне және оны ұйымдастыру формалары мен әдістеріне қойылатын талаптар да күшеюде. Мұның себебі оқушылардың танымдық белсенділігін қалыптастырумен, оларға берілетін білімнің сапасын қамтамасыз етумен және шығармашылық мүмкіндіктерін дамытумен байланысты мәселелерді дәстүрлі әдістер және тәсілдермен шешу қиынға соғып отыр. Бүгінгі қалыптасқан жағдайда орта кәсіптік білім беру мекемелерінің оқушыларын міндеттерді өз бетінше тиімді шеше алып, өз әрекетін талдап, жобалай алуға, дүниетанымын кеңейтуге деген даярлықтың өзектілігі арта түсуде. Нормативтік құжаттарда («Білім беру туралы» ҚР Заңы, Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарла-масы, Қазақстан Республикасының 12-жылдық жалпы орта білім беру тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйе-сіндегі тәрбие тұжырымдамасы) жоғары білікті және еңбек нарығында бәсекеге қабілетті маманды даяр-лауға бағытталған орта кәсіптік білім берудің міндеттері анықталған. Сонымен қатар зерттеу мәселесінің өзектілігі қоршаған ақиқатты қайта құруға белсенді қатысуға қабілетті, жан-жақты дамыған шығармашыл маман тұлғаны қалыптастыруға деген мемлекеттік пен қоғамның тапсырысымен арта түсуде.

Оқушылардың танымдық белсендігін арттыру мәселесін шешудің қазіргі заманғы тәсілдері индивид іс-әрекетте және іс-әрекет арқылы өзін субъект әрі тұлға ретінде қалыптастыру мүмкіндіктеріне негіздел-ген. Зерттеу мәселесін қоюда біз Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, Н.Ф. Талызина және т.б. ғалымдардың іс-әрекет теорияларын басшылыққа алдық.

Қазақстандық ғалымдар А.А. Бейсенбаева, А.Х. Аренова, А.Е. Әбілқасымова, Р.Омарова, Ә.С.Әмірова, Ресей ғалымдар Ю.К. Бабанский, В.А. Беликов, Ф.Харламова, Г.И. Щукина және т.б. еңбектерінде тұлғаны дамытуға ықпалын тигізетін танымдық белсенділігін қалыптастырудың жолдары анықталған.

Н.А. Дарханов, Д.Ж. Кішібаева, Т.И. Қоқымбаева, В.И. Загвязинский, П.И. Пидкасистый, Г.И. Щукина, Т.Н. Шамова және т.б. танымдық белсенділікті қалыптастыру құралдарын жүзеге асырудың дидактикалық шарттарын жасап, танымдық белсенділіктің деңгейлерін анықтады.

И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин, Г.И. Щукина, Р.С. Омарова, Е.Ж. Рысбаев, Ильясов С., М.И. Махмутов, Т.И. Шамова және т.б. еңбектерінде танымдық белсенділігін қалыптастырудың жолдары анықталған.

Кәсіптік білім беруді жетілдіру және дамыту мәселелері С.А. Батышев, Э.Ф. Зеер, А.П. Сейтешев, Б.К. Момынбаев, Өстеміров К. және т.б. ғалымдардың еңбектерінде қозғалады. Оқыту үрдісіндегі қазіргі педагогикалық технологиялар Ш.Т. Таубаева, А.Әлімов, К.Бұзаубакова еңбектерінде қарастырылған. Әдебиет көздерін талдау, педагогикалық тәжірибелерге қорытынды жасау ғалымдардың танымдық белсенділікті қалыптастыру мәселесіне деген қызығушылықтары артып отыр деген тұжырым жасауға мүмкіндік берді.

Қазақстанда заманауи күрделі міндеттерді кәсіби деңгейде шешуге қабілетті білікті мамандардың жетіспеушілігі байқалады.

Орта кәсіптік білім беру жоғары кәсіптік біліктілік пен құзіреттіліке ие мамандарды арнайы даярлауға бағдарлануы тиіс. Қазіргі заманғы маманға білім, бастамашылдық, белсенділік, қандай да бір күрделі жағдайда өз бетінше әрекет ете алу мен өзі атқарған жұмысқа сыни көзқараспен қарау қабілеті қажет. Оқушылардың белсенді танымдық іс-әрекетті қалыптастыруға бағытталған іс-әрекет жүйесін айқындау қажеттілігі туындап отыр.

Зерттеу мәселесін қою мен шешудің бастапқы аспектісі орта кәсіптік білім беур ұғымын анықтаудан басталады. Ол жалпы білім беруден меңгеріліп жатқан білімдер, біліктер мен дағдылардың сипаты және бағыттылығымен, таңдап алған кәсібі және мамандығымен үйлесетін тұлғалық бағдары мен сапасын қалыптастыру және жетілдіру тұрғысынан ерекшеленеді [2, 211 б.]. Мемлекеттік білім беру стандартында орта кәсіптік білім беру аталған стандарттың барлық талаптарына сай келетін жалпы негізгі, жалпы орта (толық) немесе бастапқы кәсіптік білім беру базасындағы білім беру ретінде анықталады.

Кәсіптік білім берудің мақсаты өндірістің барлық бағыттары мен салалары бойынша білікті мамандарды лаярлау болып табылады.

Аталған мақсат орта кәсіптік білім берудің міндеттерін анықтайды:

а) қоғамның орта кәсіптік білім бар мамандарға деген қажеттіліктерін қанағаттандыру;

б) білім алушылардың азаматтық ұстанымын және еңбекке деген сүйіспеншілігін қалыптастыру, жауапкершілікті, өз бетінше жұмыс жасай алу қабілетін және шығармашылық белсенділігін дамыту;

в) қоғамның адамгершілік және мәдени құндылықтарын сақтау және ұлғайту [3].

Белсенді танымдық іс-әрекет барысында аталған міндеттерді шешу жоғары білікті маманды, бәсекеге қабілетті кәсіп иесін даярлауды қамтамасыз етеді.

Бізге жоғары құзіреттілікке, әлеуметік және кәсіби маңызды сапаларға, өз бетінше әрекет ете алудың жоғары деңгейіне ие әлеуметтік және кәсіби белсенді тұлғаны қалыптастыруға бағдарлану маңызды [4]. Оқушылардың белсенді және шығармашыл білім алуға бағдарлау бастапқы қағида болып табылады.

Осылайша, орта кәсіптік білім берудің қалыптасуы мен дамуы оқушыларды кәсіби даярлаудың деңгейі және сапасымен шартталады.

Өндірістің техникалық тұрғыдан алға жылжуы мен тиімділік қарқынын үздіксіз арттырудың міндетті шарты мамандықтар санын көбейту мен кәсіби даярлау деңгейін арттыру болып табылады [5, 53 б.].

С.Я. Батышевтің пікірі бойынша, мамандарды кәсіби даярлаудың қазіргі заманғы жүйесі қазіргі қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайды ескере отырып негізделген бастамаларды басшылыққа алуы тиіс [6, 3 б.].

Кәсіптік білім беру теориясында кәсіптік даярлау ұғымы түрлі аспектілерде қарастырылады. Біріншіден, кәсіптік даярлау белгілі бір мамандық бойынша табысты еңбек ету мүмкіндігін қамтамасыз ететін білімдер, біліктер мен дағдылар, сапалар, еңбек тәжірибесі және мінез-құлық нормаларының жиынтығы ретінде қарастырылады [7, 390 б.]. Екіншіден, кәсіптік даярлау кең мағынада кәсіби мамандарды оқытуды ұйымдастыру, кәсіптік білім алудың түрлі формалары; ал тар мағынада: кәсіби дағдыларды меңгерудің жеделдетілген формасы болып табылады.

Біз кәсіптік даярлауды маман өзіне қажетті құзіреттіліктер жиынтығын меңгеретін танымдық белсенділік қағидасы негізінде жүзеге асырылатын ұйымдастырушылық үдеріс ретінде қарастырамыз.

Орта кәсіптік білім бар мамандардың кәсіптік және жалпы білім алуын колледждер қамтамасыз етеді. Б.К. Моминбаев, Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков колледжді мамандарды даярлау деңгейінің қазіргі заманғы талаптарын қамтамасыз ететін, алдыңғы қатарлы педагогикалық технологияларды пайда-

ланудың қажетті жағдайын жасайтын инновациялық оқу орны ретінде қарастырады. Колледжде орта кәсіптік білім берудің тереңдетілген бағдарламалары білім алушыларға жоғары біліктілік деңгейін қамтамасыз ететін дербес оқу жоспарлары негізінде жүзеге асырылады.

Колледж білім беру үдерісін ұйымдастыруда даярлықтың басты міндеті – білім алушыларға қоғамның және өндірістің қазіргі заманғы талаптарына сай терең және берік білім беру, оларды тәжірибеде пайдалану біліктері мен икемділіктерін қалыптастыру, тұлғаның үйлесімді дамуын қамтамасыз ету. Дегенмен, аталған міндеттің шешімін табу оқушылардың белсенді танымдық іс-әрекетінсіз мүмкін емес. Себебі, тиімді кәсіптік білім беру факторларының бірі оқушылардың танымдық іс-әрекетін арттыру болып табылады.

Оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастыру дидактика саласындағы зерттеулердің басты мәселелерінің бірі болып отыр. Оқушыларының танымдық белсенділігі оқыту үдерісінде оқушылардың өз бетінше іс-әрекет етуі және шығармашылық белсенділігін дамытудың негізгі тәсілі ретінде қарастырылады.

Осылайша, кәсіби іс-әрекетін шығармашылық тұрғыдан жүзеге асыруға, ғылымның жетістіктері мен алдыңғы қатарлы технологияларды белсенді ендіре алуға, өз бетінше білім алып, өзін-өзі жетілдіруге қабілетті мамандарды даярлау қажеттілігімен қатар кәсіптік колледж оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастырудың рөлі де арта түсуде.

1. *Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, 2007 жыл.*
2. *Российская педагогическая энциклопедия: в 2 т. / гл. ред. В.В. Давыдов. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – Т.2 – М-Я. – 672 с, ил.*
3. *Талызина, Н. Ф. Теория поэтапного формирования умственных действий и проблема развития мышления / Н.Ф. Талызина // Советская педагогика. – 1967. – №1. – С. 28-32.*
4. *Климов, В. А. Субъект как реальность глазами разнотипных профессионалов / В.А. Климов // Акмеология. - 1994. – № 1. – С. 52-66.*
5. *Нарбекова, Р. А. Развитие инициативы трудящихся. Экономика и организация производства /Р.А.Нарбекова. – М.: Знание, 1985. — 64 с.*
6. *Профессиональная педагогика : учебник для учащихся , обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям / под общ. ред. С. Я. Батышева. - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. – 904 с.*
7. *Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / под ред. С. Я. Батышева. - М.:Российская Академия образования, Ассоциация «Профессиональное образование». – 1998. – Т.1. – 568 с.*

Резюме

Саудабаева Г.С.– *д.п.н., ассоциированный профессор, КазНПУ имени Абая*

Айтбаева М.А. – *к.п.н.., и.о. ассоциированного профессора,*

Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата

Роль познавательной активности в процессе профессиональной подготовки учащихся колледжа

В статье рассматриваются вопросы, связанные с познавательной активностью учащихся в системе среднего профессионального образования, расскрывается ее роль в процессе профессиональной подготовки. Говорится о повышении требований к преподавательским кадрам, методическому, материально-техническому обеспечению учебного процесса, формам и методам обучения.

Уточняется понятие среднего профессионального образования, которое отличается от общего образования характером и направленностью осваиваемых компетенций. Указываются цели и задачи среднего профессионального образования. Решение этих задач при активной познавательной деятельности обеспечит подготовку высококлассного специалиста, конкурентоспособного профессионала. Подчеркивается, что исходным положением становится ориентированность учащихся на активное и творческое обучение. Подробно разбирается понятие профессиональная подготовка. Раскрывается роль и значение колледжа в организации образовательного процесса.

Ключевые слова: среднее профессиональное образование, колледж, познавательная активность.

Summary

Caudabayeva G.C. – *doctor of pedagogical sciences, associated professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

Aitbayeva M.A. – *candidate of pedagogical sciences, associated professor, Kizilorda state university named after Коркыт Ата*

Role of cognitive activity in the process of professional preparation of students college

The article discusses issues related to cognitive activity of secondary vocational education students, conveys its role during the training process. It also refers to the increasing demands for teaching staff, methodological, material-technical provision of educational process, forms and methods of training.

It specifies the concept of secondary vocational education which differs from general education by the nature and focus of developing competencies. Indicates the goals and objectives of vocational education. The solution of these tasks will ensure the provision of high quality specialist, competitive professional. It is emphasized that the original position becomes the focus of students on active and creative learning.The concept of training is revealed in details. The role and value of College in the organization of the educational process is discussed.

Key words: secondary professional education, college, cognitive activity

УДК37.015.3.42

GENDER STEREOTYPES AND REAL MANIFESTATION OF GENDER DIFFERENCES

Otarbayeva A.B. – *candidate of pedagogical science,senior lecturer, Department of pedagogy and educational management Al-FarabiKazNU, the al-Farabi Avenue 71, sarah-991@inbox.ru*

In the article the authors consider the problem of gender stereotypes and theoretically substantiate the emergence of the phenomenon of gender differences in society. In particular examines the concept of "gender", "gender identity", "the sex-role identity", "gender stereotypes", "gender-scheme" "auto-stereotypes", "hetero-stereotypes", "gender-role socialization", "gender segregation" and others from the point of view of foreign researchers of gender. Also discusses the characteristics of male and female sex-role identity associated with the occurrence of stereotypically. Red thread on article is the idea that gender schema as cognitive categories of gender begin to manage the processes of processing of the information we receive such a way that we begin to perceive, memorize and to interpret it in accordance with our ideas about the genders.

The key concepts: gender, gender identity, sex-role identity, gender stereotypes, gender scheme, gender-role socialization, gender segregation.

Questions related to special features of gender and psychological differences, in recent years are among the most actively discussed in society. Although the term "gender" (social gender, as a product of culture) appeared in 1975 (which is relatively recently), in science and the previously existed research and ideas of sexual dimorphism. "Gender" in psychology refers to socio-biological characteristic by which people define the concepts of "man" and "woman".

Psychologists prefer to use the term "gender", thereby emphasizing that many of the differences between men and women are created by culture, whereas the word "sex" implies that all differences are a direct consequence of biological sex. For the average person gender is an important social category, through which he processes information about people around him.

To deny the existence of the phenomenon of gender differences is illogical, and numerous studies conducted on this issue, it should be considered justified and necessary, but nevertheless these differences cannot be overstated.

Today in the media and on television often use the theme that men and women are creatures from different planets, speaking different languages. The authors of such programs deliberately prefer not to notice the huge amount of proven scientific research of the facts, telling us that men and women have more similarities than differences. Apparently, society, and the media are interested in how to perpetuate a myth about existence in the world of creatures, different in appearance and having substantial differences. I.e. we see men and women a lot more differences than they actually have, and it's not in the differences themselves, and the particularities of social cognition gender.

It is known that inherent in us from birth strategies of information processing, and especially our tendency to categorize, influence our perception of others. In order to bring our diverse external world to cognitive perceivable

form, we will distribute incoming information for certain categories. Thus, it is formed a specific cognitive structures called schemas. These schemas influence the perception, storage and playback of incoming external information. In short, these schemas direct the processing of information. Usually we have the ready cognitive categories for most social situations (event-driven schemes), for people who are familiar to us (personal scheme), and for social groups identified on the basis of gender, ethnicity and occupation (role schema) [1].

This category direct the processing of incoming information about people and situations. Most people believe that perception is direct copy of objective data. However, the concept of schema is based on the fact that systematic prior knowledge (schema) affect the active construction of social reality. While objective data form what you perceive, your beliefs and expectations shape the way you see this information. But nowadays most people even with niesiolowski education know that the accumulated General knowledge about categories of people do not allow fair to judge about the unique qualities of the individual.

In 1954, psychologist Gordon Allport [2] noticed that, when faced with information overload, people allocate people into categories as objects and situations, is stereotypization. Currently stereotypes are seen by many social psychologists as cognitive categories (schemas) social groups. Stereotypes is a widespread view that members of identifiable groups are similar to each other, working as a schema in the perception of these groups. Common stereotypes of men are active, aggressive and effective, and women as passive, dependent and emotional (Bergen and D. J. Williams [3]). They are the results of studies that demonstrate that the most stereotypical gender differences are too small to expect their regular manifestations [4]. The researchers agree that gender stereotypes arise on the basis of gender roles. Established patterns serve as norms for women and men and are models for gender-role socialization [4,5]. I.e. according to these studies, the distribution of genders in different social roles leads to some social norms, in which women and men behave in a certain way: it is expected that women are more sensitive, expressive and emotional than men, and men masculine, independent, assertive.

In a short study we will also try to dispel some of the stereotypes about the essential differences of men and women.

Gender identity, sex-role identification, and other mechanisms that affect the psyche of people of different sex

The identification with certain floors, the development of appropriate forms of behavior and formation of personal characteristics is the formation of gender identity [6]. Features male and female sex-role identification specifically affect the individual's position in society, his personal and professional life.

This is because different social roles of men and women suggest they have a different psychological qualities and capabilities. Moreover, in our society too often says about the fundamental differences between women and men. And most importantly, inherent in us from birth strategies of information processing can also contribute to the exaggeration of the scale of the differences between the genders.

Gender stereotypes appear here as a gender schema. Gender schema: cognitive categories of gender begin to manage the processing of incoming information in such a way that we begin to perceive, remember and interpret it in accordance with our perceptions of genders.

Consider how gender schemas and how they can influence on gender identification. So, the breakdown of the constituent elements of the surrounding world into categories begins in childhood and is the essence of the process of cognitive development. To facilitate the assimilation of a vast amount of information, children resort to categorization.

Gender acts as an important criterion for categorization is partly because in our society we are constantly told about the importance of gender differences. TV, literature and folklore often depict men and women are creatures, absolutely different from each other. Parents, teachers and peers are also often pushed the children to pay particular attention to gender, and as a consequence of those thoughts that men and women differ not only in the genitals. Children notice that men and women strive to look different and do different things. This belief is formed from the observation of such members of society, such as their parents.

Over time, children begin to classify people, their behavior and characteristics from the point of view of their belonging to "male" or "female" categories. In the mind of the child arise "gender schema of their own group" and "gender schema of another group". When an object (or its behavior) is classified as belonging to the opposite sex, it is usually not attract much attention of the child. In this regard, children are more likely to show interest and desire to model actions typical for their own gender. Thus the gender schema is fixed in the mind of the child. This scheme consists of scenarios and action plans necessary to implement behaviours associated with gender. As soon as children are able to identify their gender, they have the motivation to be similar to other members of their group, they begin to more carefully observe accepted in their group behaviour.

When an object (or its behavior) is classified as belonging to the opposite sex, it is usually not attract much attention of the child. Even the child who starts correctly identify your gender, you may receive the disposition on the basis of his knowledge of a very limited number of people (with certain features), to ascribe these characteristics to all the men and women. In this case, it may come to the erroneous perception of a strong link between gender and behavior, characteristics or skills, so there are primary gender stereotypes.

In a further choice of children of this or that type of behaviour or formation of their own preferences largely corresponds to their awareness of gender stereotypes.

In this connection the tendency of boys to play with boys and girls with girls begins to emerge in children at approximately three years of age and gradually increases until the entry into puberty. This process is called gender segregation, and he is fully dependent on gender stereotypes. Gender segregation is also stimulated by differences in socialization processes: this leads to the fact that boys and girls prefer different games, different toys and be interested in different things.

The concept of Sandra BEM, also called the gender schema S. BEM, reflects the existence of three types of people with different gender identity:

1)with a predominance of feminine characteristics,

2)with a predominance of masculine characteristics

3)with a predominance of "androgynous" traits (those who observed the balance of masculine and feminine characteristics, i.e. moderate, average - this was understood to androgyny) [7].

Until the 70s of the twentieth century manifestation of the "masculine" traits in women and "feminine" traits in men were for psychologists a source of concern. And among the people, far from psychology, this understanding is widespread now and it is because of him people are confused when their children show interest and behavior typical of the opposite sex. However, studies of American psychologists do not confirm the statement that the deviation from sex-role standards entails psychological mismatch [8]. Indeed, according to the concept of Boehm [7], mental health should not have a gender, and androgyny has a positive effect on the psychological state of a person.

The organization of mini-research

Mini-study examines the influence of gender stereotypes on the perception of males and females and the real gender difference in some psychological aspects. The total sample of the study was 60 students (students 3 and 4 courses of the faculty of philosophy and political science KazNU. Al-Farabi), male – 15, female – 45 people.

Materials and methods

For the organization of mini-studies was used:

1. Method interviews with representatives of male and female students at the University, i.e. with both male and female students.

2. Projective test Heckhausen on the measurement of achievement motivation – for diagnostics of motivation of success and fear of failure. Test Heckhausen or TAT (variant of Hekhauzen) is aimed at diagnostics of two motives — the hope of success (WELL) and fear of failure (bn). The two motifs believed to be related with achievement motivation. Hope of success (COS) is a positive motivation, reflecting the installation of the subject at the success, whereas fear of failure (bn) is linked to the negative setting of the subject and has a lot to do with the motivation of avoidance.

Required material: 6 images TAT (the"business" version of X. Hekhauzen is designed to explore three types of motivation [9]: a) achieve (D); b) power (C); C) affiliations (A) needs for love, attachment, group membership).

3. Sex-role questionnaire of Sandra BEM [10] as the most widely used tool for measuring how a grown man evaluates himself from the point of view of gender.

The procedure is mini-research, processing and interpretation of results

1.The interview results were processed by comparing the fixed answers of the representatives of the male and female sexes.

2. In the sex-role questionnaire of Sandra BEM respondents are encouraged to note in the list of those qualities which, in their opinion, they have. Given a list of qualities consisting of 60 items arranged alternately. For example, such qualities: belief in yourself; learn to compromise; the ability to help; tendency to defend their views; cheerfulness; gloominess; independence; modesty; conscientiousness; athlete; tenderness; theatricality; assertiveness, etc.

Each of the qualities the respondents to rate on a 7-point scale based on how accurately it describes it. Twenty adjectives from this list are the scale of masculinity, another twenty are at the scale of femininity, and the remaining twenty - neutral: jealous(-th), reliable(-ae), serious(-th), with great esteem, tactful(-th).

People who have the highest number of points as on a scale of masculinity and femininity scale, is considered to be androgynous; those who scored high on the femininity scale, but low on the scale of masculinity, is considered to be feminine; the same, whose score on a scale of masculinity much higher than the results on the scale of femininity, is considered to be masculine. The term "undifferentiated" in the questionnaire indicated those who scored equally low scores, on a scale of masculinity and femininity scale. The sex-typed person we call, whose determination and behavior coincide with what is considered his society was gender-appropriate.

3. When using projective techniques TAT: pictures sequentially presented to the subject from the first to the sixth (he looks at each 10-15 sec.).

Given a clear instruction: "You will be asked 6 images. Look within 10 seconds at the first picture, then approximately 4 minutes to write an essay — a short story for this picture. Describe how you think, what preceded the events depicted in the picture, what you feel and think in the moment, the participants of the events, how these events will develop in the future. Then go to the second picture, etc., including the sixth".

First, subjects were asked, as well as in the classic TAT, to make coherent stories based on the pictures. The theme of the pictures was quite specific and was related to achievement. Secondly, a projective test of Heckhausen on the measurement of achievement motivation was used in three variants: under neutral conditions, using stimulus (motivating statement) and using social incentives.

The results of mini-research

1. We describe the results of interviews with representatives of both sexes. When interviewing with representatives of both males and females studying at University we found evidence favorable attitude towards their gender group of male and female students, especially when we asked the subjects to identify which characteristics are associated with women and some with men.

The analysis of the interview and the oral fixation of answers of respondents we were able to establish that the majority of students (82.2 percent) consistently showed a more positive attitude to women than the one that showed the majority of students (73.3 per cent) compared to women. Also the majority of students (≈87%) also consistently showed a more positive attitude towards men than the one that showed female students (64.6 per cent) compared to men.

In response to the question, in which males and females evaluated the characteristic human qualities, it became clear that students evaluated the quality is higher in those cases where they were told that it is more characteristic of their sex.

Also we found some convergence of young men and women about his own and the opposite sex (in gender psychology of gender, they are called auto - and heterostereotype) and more frequent mismatches.

Here are a few examples in which sex differences are found. According to the majority of representatives of both floors (93,3% of girls and 80% boys): 1) women are impulsive, emotional, cheerful, laugh a lot, longer experiencing sadness, love to talk and are pleasant companions, among them more than those who never do not drink alcohol, prudent, gentle and caring towards their children; prone to talking mainly about people; in sickness try to stay positive and patient; 2) men cautious, less emotional, calm and thorough, sensible; independent in his views; tell briefly, strictly adhering to the topic; more often satisfied with their abilities and behavior; prone to talking mainly about the phenomena and the objective world; love games that require work of the mind, and more risky gambling.

The discrepancy between auto - and heterostereotypes both sexes are represented in the following characteristics.

The opinion of the majority of the girls (88.8 per cent) of women (compared with men): more persistent in the exercise of their intent; attentive during lessons and during the occupation in any case; when you receive a job immediately proceed to business; I love the neatness and order; truthful; punctual (not late, on time hand over of the job); show the vehemence in conversation; good-natured; changeable in mood; more interested in new experiences and new friends; I love trying new things, easy to perceive new; a practical and easily find the exit from a difficult situation; Supervisory; more prone to self-criticism and recognize the superiority of others; polite; have a beautiful and speech. The majority of young men (73,2%) claim that both sexes are the same.

The opinion of the majority of the girls (97.7 percent) of the males (compared to females) after the flash of anger immediately put up, and some time upset; holding on to old habits; have a good memory; are more accurate memorization and reproduction of information; punctual. Boys (93,3%) once again see no differences between the sexes.

The opinion of more than half of respondents-boys (66.6 per cent) of the representatives of the female sex: a lover of cleanliness and order; frivolous, i.e., inclined to hope that everything is settled (this is one of the biggest mismatches, the divergence of opinion is almost 100%).

As you can see from the interview results gender stereotypes are changing, but differently for males and females. So, if the stereotype of femininity developed in the nineteenth century, remains still popular (especially among males): the woman should be gentle, beautiful, soft, gentle and at the same time, passive and dependent. Then, on presentation of themselves and future women, they have to be intelligent, considered, energetic, enterprising, to possess male qualities.

2. Projective test Heckhausen on the measurement of achievement motivation was used in three variants. Let us recall them: 1) under neutral conditions, 2) using the stimulus (motivating statement) and 3) using social incentives.

The first option was the neutral condition: subjects were asked to write stories on the TAT technique (based on the presented images). In this case, the majority of female students (82.2 percent) showed a higher achievement motivation than male students (60%).

The second option is called "motivational manual". First, respondents were given an incentive to achieve success in the form of special instructions: it was reported that he will solve problems (anagrams), which test not only intelligence but also leadership ability (ability to organize material and to quickly and accurately assess the situation). Then, the subjects were stories to TAT pictures, and then solved the problems-anagrams. It turned out that in this case are the young men (93.3%) of achievement motivation increased (they responded to encourage user manual), and the girls – no (just 17.7% shown in this embodiment, the presence of a motive of hope of success).

A third option was the use of social incentives associated with the adoption of the individual by other group members. Here the results were completely different: both boys and girls increased their indicators of achievement motivation, but boys – slightly (73.2 per cent showed a motif well), and the girls there was a sharp growth of this indicator (in 91.1% of students are in this embodiment was shown the brighter hope of success).

Thus, we can say that the females showed higher motivation achievements in the neutral conditions, and the young men to bolster the motivation needed special achievement (intellectual leadership) stimulation. In addition, girls to motivate the necessary social incentives (related to the adoption group). I.e. the motive of the avoidance (or fear) of success is not found in females (as suggested by the developers at the time), while certain conditions stimulate them to hope for success, i.e., marked differences in achievement motivation for males and females is not detected. In our view, these trends erase gender differences in motivation related to modern conditions of competition in various fields and the same orientation of students, caused by dynamics and mobility of modern society.

3. Processing the sex-role questionnaire of Sandra BEM on the study of masculinity – femininity showed that the highest scores on a scale of masculinity gained students of the 4th course, the most feminine of the third – year student, androgynous young men enrolled in the 3rd year. Thus from the total sample (60 students) sex-typed was only 18.3% of students. I.e. modern students increasingly exhibit traits that are in demand in the society, girls are becoming less feminine and men more androgynous.

The concept of androgyny implies that some of welcome qualities are "masculine" and some "feminine", because it radically contradicts our intention to reduce gender polarization.

Conclusion

So, our perception of genders as "opposites" is not confirmed by the results of our mini-research on gender differences. Theoretically, we are almost convinced that is inherent in us from birth strategies of information processing may contribute to the exaggeration of gender differences.

Theory, which States that the person belongs to the group much kinder than others, and it allows him to gain self-esteem, is called the theory of social identity. As a result of interviews with men and women we have seen that this theory is valid. But this theory is completely built on the basis of gender schemas and stereotypes. I.e., the interview confirmed the presence of gender stereotypes among students.

I n the end we can conclude the following: if we have expectations of the genders, we are more likely to notice and remember all the cases, confirming our expectations. This will be due to the fact that our expectations act as a scheme.

Conduct educational conversations with students about gender stereotypes and a reminder that in cases when people resort to such stereotypes, also help to get rid of gender bias. The impact of the schemes can be significantly reduced in cases when people start to realize how the scheme can make them biased thinking, and

when they begin to think about examples that do not fit into the framework of the scheme. It is very important that both gender when assessing the behaviour of each other would resort to stereotypes.

We must not forget also that the underlining of gender differences contributes to the formation of prejudice against their group and biased to a stranger and provokes conflicts between the genders. Teachers and parents should create children an environment in which gender equality reigns, to model equitable gender-role attitudes and to prevent the occurrence of gender stereotypes portrayed in the media.

1. Fiske, S. T., & Taylor, S. E. Social cognition. – New York: Random House. – P. 7.

2. Hell HP, D. Ziegler theory of personality (basic provisions, research and application). SPb, 1999. –p. 608. – P. 479.

3. Bergen, D. J., & Williams, J. E. Sex stereotypes in the United States revisited: 1972-1988. Sex Roles, 24, 413-423.

4.Williams, J. E., & Best, D. L. Measuring sex stereotypes: A thirty-nation study (rev. ed.). 1990, Beverly Hills: Sage. – P.240.

5.Williams, J. E., & Best, D. L. Sex stereotypes and intergroup relations. In S. Worshel& W. G. Austin (Eds.), Psychology of intergroup relations. Chicago: Nelson-Hall. – P. 244-259.

6. Bendas T. V. Gender psychology: textbook. - SPb.: Peter, 2006. - 431 with: ill. - (Series "study guide").

7.Bem, S. L. Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. sychological Review, 1981, 88. – P. 354-364.

8. Dossey, J. A., Mullis, I. V. S., Lindquist, M. M., & Chambers, D. L. The mathematics report card: Are we measuring up? Trends and achievement based on the 1986 National Assessment. Princeton, 1988, NJ: Educational Testing Service.

9. Hekhauzen X. Motivation and activity. Vol. 1. St. Petersburg, 2003. – C.37-42.

10. Workshop on cave psychology / Under the editorship of I. S. and Clarinol. SPb.: Peter, 2003. – P. 277-280.

Резюме

Отарбаева А.Б. – *к.п.н., кафедры педагогики и образовательного менеджмента КазНУ им. аль-Фараби,*
sarah-991@mail.ru

Гендерные стереотипы и реальное проявление гендерных различий

В статье авторы рассматривают проблему гендерных стереотипов и теоретически обосновывают возникновение феномена гендерных различий в обществе. В частности анализируются понятия «гендер», «гендерная идентичность», «полоролевая идентификация», «гендерные стереотипы», «гендерные схемы», «авто-стереотипы», «гетеро-стереотипы», «гендерно-ролевая социализация», «гендерная сегрегация» и др. с точки зрения зарубежных исследователей гендера. Также рассматриваются особенности мужской и женской полоролевой идентификации, связанные с возникновением стереотипизирования. Красной нитью по статье проходит идея о том, что гендерные схемы, как когнитивные категории гендера начинают управлять процессами обработки поступающей к нам информации таким образом, что мы начинаем воспринимать, запоминать и интерпретировать ее в соответствии с нашими представлениями о гендерах.

Ключевые понятия: гендер, гендерная идентичность, поло-ролевая идентификация, гендерные стереотипы, гендерные схемы, гендерно-ролевая социализация, гендерная сегрегация.

Түйіндеме

Отарбаева А.Б. – *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, педагогика және білім беру менеджмнті кафедрасының п.ғ.к.,*
sarah-991@inbox.ru

Гендерлік стереотип және оның шынайы көрінісі

Мақалада авторлар қоғамдағы гендерлік ерекшеліктердің пайда болу феноменін теориялық негіздей келе, гендерлік сетеротиптердің ерекшеліктерін қарастырады. Оның ішінде «гендерлік», «гендерлік ұқсастық», «жыныстық-рөлдік ұқсастық», «гендерлік стереотиптер», «гендерлік-рөлдік әлеуметтену», «гендерлік сегрегация» және басқа да ұғымдарға шетелдік зерттеушілердің пікірі бойынша талдау жасалынған. Сондай-ақ стереотиптеудің пайда болуымен байланысты ерлер мен әйел адамдарының жыныстық-рөлдік ұқсастықтарының ерекшеліктері қарастырылады. Мақала бойынша негізгі мәселе гендер туралы біздің қабылдауымыз мен есте сақтауымыз гендер категориялары туралы ақпаратты өңдеу үдерісін басқару сияқты гендерлік кесте пікірімен көрсетіледі. Мақалада берілген шағын зерттеу жұмысы гендерлік стереотиптердің жеке психологиялық аспектіде нақты гендерлік ерекшеліктері мен ер адам мен әйел адам өкілдерінің қабылдауына әсерін зерттеуге арналған.

Кілтті сөздер: гендер, гендерлік ұқсастық, жыныстық-рөлдік ұқсастық, гендерлік стереотиптер, гендерлік кестелер, жыныстық-рөлдік әлеуметтену,гендерлік сегрегация.

ӘОК 687.16

ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІН ХАЛЫҚТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ЖЕТІЛДІРУ

Дарменова Р.А. – *п.ғ.к., профессор м.а. e-mail: rahiya1961@mail.ru*
Бәкірова Л.Ш. – *магистр, аға оқытушы e-mail: 15.01.70@mail.ru*

Мақалада ұрпақ тәрбиесін халықтық құндылықтар негізінде жетілдіру жалпы білім беру, орта-кәсіптік, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдер дайындау барысында қазақтың ұлттық қолөнерін жасату арқылы еңбекке тәрбиелеу жүйесі теориялық және практикалық тұрғыдан оқыту процесі қарастырылған.

Тірек сөздер: тәрбие, халықтық құндылық, жоғары, орта, жалпы білім беретін оқу орындары.

Атадан балаға мирас болып келген қол өнер халық арасындағы жекеленген шеберлердің қажыр-қайраты мен терең зейінпаздығының арқасында күні бүгінге дейін мұра болып сақталып, бізге жетіп отыр.

Демек, ұрпақ тәрбиесі мәселесін халықтық құндылықтар негізінде жетілдіру, қазіргі педагогика ғылымының алдында тұрған ауқымды істердің бірі. Осы тұрғыдан алғанда жалпы білім беретін орта оқу орындарында қазақтың ұлттық қолөнер бұйымдарын жаңа технологияның негізінде жасату арқылы еңбек тәрбиесін беру - әлеуметтік сұраныс талаптарына сай көкейкесті мәселе екендігін көрсетеді. Сондықтан еңбек тәрбиесін беру жүйесіндегі педагогикалық қызмет ету қажеттілігін қалыптастыруда жоғары оқу орындарында болашақ технология пәні мұғалімдерін даярлау процесінің көкейкесті мәселесі – олардың кәсіби іс-әрекетке қызығушылығын, іскерлігін дамыту [1].

Мемлекеттік стандартқа «Технология» аты білім бөлімін енгізу жай ғана жаңа новация емес. Бұл ойдың негіздеушілері еңбекке баулудың дәстүрлі түрі әлеуметтік-экономикалық жағдайға, уақыттың қалауымен қарама қайшылыққа шығу мүмкіндігін алдын ала болжады. Ғалымдар XXI ғ. адамзаттың тұрмысында ғылым және инновацияны өзгерту – технология ғасыры деп бағалады.

Мектептегі технология, математика, физика, химия және т.б. курстарын, ғылыми білімдерінің синтезін өндірісте, ауыл шаруашылығында қолданатын интерактивті білім беру жүйесімен тікелей байланыстыру көзделіп отыр. Технология сабағының ықпалы техникалық және ғылыми-жаратылыс, ағартушылықпен шектелмейді. «Технология» пәнінің қайта өзгертушілік мәні мұғалімнің жұмысындағы әлеуметік орнық-қан орнын қалыптастыру құқықтылы және жауапкершілігі мол өмір иелерін тәрбиелеу, оларға өмірдің қатаң талаптарына бейімдеуге жағдай жасау, Қазақстанның қалыптасып келе жатқан әлеуметтік-экономикалық ортасының «авторитарлы» болуына көмектесу [1. 15 б.].

Кәсіптік білім саласы бойынша даярланатын ұстаздардың білім мазмұны жаңа педагогикалық ғылым-дардың жетістіктері негізінде және жаңашыл мұғалімдердің алдыңғы қатарлы тәжірибесі мен қазіргі за-манғы техника мен технология өндірісінің негізінде құрылуы керек. Себебі, арнайы пән оқытушысы мен технология пәні ұстаздары сабақ барысында сарамандық жұмыспен өндірістік жұмысты жақсы байла-ныстыра білуі тиіс. Кәсіптік білім – болашақ мұғалімдерді кәсіби шеберлікке, білімділікке үйретуде маңызы зор екені белгілі. Сондықтан да жалпы білім беретін мектептердің «Технология» пәні оқытушысы өзінің жұмыс орнында еңбегін дұрыс жоспарлауды, оқушылардың белсенділігін арттыруды, нұсқау карта-ларын дұрыс пайдалануды, еңбек қауіпсіздігі ережесін және тазалық сақтауды т.с.с жетік білуі тиіс. Осы мәселені шешу мақсатында оқу-әдістемелік құралында мектептің іс-тәжірибесінде оқыту формалары және ондағы жаңа технологиялармен қатар теориялық, практикалық сабақтарды жүргізу, оқу барысында сара-мандық жұмысын жасау және де педагогикалық іс-тәжірибені өту әдістемесі кеңінен қамтылған [2, 6 б.].

Бұл сарамандық оқытудың мақсаты – студенттерді болашақ педагогикалық қызметке дайындаудың әдістемелік негізін қалау, жалпы білім беретін мектептерде оқушылармен бастауыш, кәсіптік білім оқу бағдарламаларының тарауларына сәйкес жемісті жұмыстар жүргізуіне, Республикадағы жаңаша әлеумет-тік және экономикалық жағдайларда еңбекке дайындауға қажетті білім, іскерлік және дағдысын қалып-тастыруға жол ашады.

Бұл жаңа әдістемелік нұсқау өмір сүруге қажетті алғашқы білімдерді және үй шаруашылығын, отбасы экономикасын жүргізуге қатысты іскерліктерді, адамның табиғатпен, қоғаммен өзара қатынасындағы негізгі салаларды қоса алғанда, баланың жеке тұлға ретінде жан-жақты дамуына бағытталған. Мектептегі технология – қоршаған ортаның өзгеруі мен қайта құру барысында адамның іс-әрекет тәсілдері туралы ғылым. Технология оқулығы жалпы білім беретін арнайы пән мұғалімдеріне сынақтан өткен көп жыл-дық тәжірибенің нәтижесі көлемінде ұсынылады. Технология оқулығының құрылымы міндетті және таңдаулы компонент бойынша тақырыптың өзектілігі, сабақты ұйымдастыру шаралары, сабақ жоспары,

лекциялық материалдар, технологиялық карталар, бұйымның дайын, өңделген суреттері, мұғалімге арналған тақырыпқа байланысты кең көлемді материалдар ұсынылады, сабақ жүргізу әдістемесіне кең көлемді мүмкіндіктер ойластырылған [2. 11 б.].

Рухани мәдениетіміздің зерттелу тарихын дәл мына уақыттан басталды деп басып айту қиын. Халықтық мәдениет қаншалықты көне болса, оның зерттелу тарихы да соншалықты тереңге таратады. Сол сияқты рухани мұрамыздың жиналуы, саралануы, насихатталуы да тереңге тамыр созады.

Мәдениет - қоғам өмірінің қозғаушы күші. Қазақстанның мемлекеттік басшысы Н.Ә. Назарбаев: «... бүгінгі таңда біздің төл мәдениетіміздің міндеттерін өзіміз айқындай алатын мүмкіндігіміз бар. Оны шешу мәдени санаткерлеріміздің еншісінде» екенін атап көрсетті. Қазақ мәдениетінің үш мың жылдық тарихы ұрпақтарға жалғастық пен сабақтастық арқылы жетіп отыр. Мәдениеттің басты таратушылары болған көшпенді ата-бабаларымыз рухани қазынаны ең биік құндылыққа қоя алғандықтан және өздері сол рухани құндылықты бойына жинақтай да білді. Қазіргі бізге жеткен ұлттық салт-дәстүріміз бен әдет-ғұрыптардың қайсысын алып қарасақ та осыны аңғарамыз. Кешегіге дейін өткеніміз бен бүгінгімізді жалғастырған нәзік жіп үзілмей, ұрпақ пен ұрпақты байланыстырып келеді. Сәби кезімізден анамыздың әлдиі мен әжеміздің ертегісін тыңдадық. Демек, ұрпақтар сабақтастығы үзілген жоқ. Мәдениетіміз тірі, оған серпін мен ырғық керек. Ғасырлар бойы екшеленген мұраларды бір сәт те естен шығармаған абзал» - деген.

Мәдениет - жеке адамның өмір сүру мақсаты мен құндылық жүйесі, адамның өмір сүрген ортамен қарым-қатынасы. Ол - өзара қарым-қатынас нәтижесінде қалыптасатын ерекше құбылыс.

Адамдар өздерін қоршаған ортаға, оның әлеуметтік және мәдени қатынасына әсер етеді, өзгертеді. Олар оны өз мақсатына пайдаланады. Болашақ қоғамға, ұрпаққа мұра етіп қалдырады, ал ол мұра белгілі жағдайда үнемі дамуда болады.

Мәдениет - әлеуметтік фактор, қоғамның қозғаушы күші. Мәдениеттің дамуы қоғамды ілгері жылжытады. Жеке адам мәдениеті мен қоғам талабы тікелей байланысты.

Мәдениеттің тұрақты жағы – мәдени дәстүр, соның арқасында тарихтағы адамзаттық тәжірибесіне сүйеніп, оны кемелдендіреді, дамытады. Өмірдің заңына сәйкес мәдениет үнемі жаңғыруды қажет етіп отырады. Өзен өзінің мөлдірлігін суы ағып жатқан кезде сақтайды, тазалығымен адамды тәнті етеді, әлемділігімен табиғатты құлпыра түседі. Сол сияқты кез келген мәдениет жаңа толқынға, жаңа мағынаға ұмтылады, оған зәрулік танытады. Әрине, бұл дегеніміз ғасырлар сынағынан өткен дәстүрлі құндылықтарды түбегейлі жоққа шығару деген сөз емес. Өйткені, тарихи сабақтастықтың логикасына сәйкес мәдениеттің ілгері үлгілері болады, онсыз ұлттық мәдениеттің қабырғасы сөгіледі, іргесі шайқалады. Міне, сондықтан жаңа үлгілерге жаппай бетбұрыс жасаудың өз қисыны, өз ырғағы, өзіндік келбеті бар. Сондықтан, өтпелі кезеңнің мәдени өзгерістерінен дәстүрлік пен жаңашылдықтың ерекше синтезін іздеуіміз қажет сияқты. Әрбір жаңа нәрсені ұлттық ерекшеліктерді ескере отырып қабылдаған абзал. Мәдениеттің басқа салаларында жіктелген заттық және руханилық объектілік және идеалдық, рационалдық және эмоционалдық... - осылардың бәрі өнерде жігі бұзылмай, бірлесе, біте қайнасып жатыр [2. 13 б.].

Өнер - қоғамдық сананың ең көне формаларының бірі. Ол сананың басқа формаларынан, мәселен ғылым мен философиядан айырмашылығы сол, ғылым мен философия сыртқы дуниенің теориялық бейнесі, яғни олар теориялық ойлау болып табылса, өнер шындықтың көркем бейнесі болып табылады. Осы бағытта еңбек ете отырып, толыққанды, мәдениетті, эстетикалық талғамы мол, жеке тұлға қалыптастыруда қолданбалы өнерінің ықпалы, зор екенін, өмірде болашақ маманның алатын орны ерекше маңызды екенін көрсете білу. Керемет өнер арқылы эстетикалық тәрбие бере отырып, ата-бабаларымыздың көпжылғы еңбек, мұраларын жастарға мысал ретінде және болашақтың сәттілігі екенін дәлелдеу.

Халықтың дүниені танып білуі, өзі өмір сүріп отырғын ақиқат дүниеге деген көзқарасы күнделікті тұрмыс-тіршілігіндегі, шаруашылығы мен кәсіби қызметіндегі тәжірибеге негізделген. Қандай да болсын белгілі бір зат пен құбылысты тану оның сыртқы бейнесі мен адамға тигізетін пайда зиянын ажырата білу, оның түрлі әсерін бақылап, түйсіну, күнделікті тәжірибеде қолданудың нәтижесінде жүзеге асады. Танылған заттар мен құбылыстар айрықша қасиеттеріне, өзіндік ерекшелігі мен пішініне, адам санасында қалдырған әсеріне қарай белгілі бір атауға ие болады. Бұрынғы тұрмыстағы адам ақыл-ойы мен еңбегінің арқасында жасалған сан алуан заттар, бұйымдар, құбылыстар халқымыздың этнографиялық мұрасы болып табылады.

Ұлттық мәдениет пен өнер негізінде жан-жақты эстетикалық тәрбие беру сұлулыққа, тазалыққа үйрету. Жастарға еңбектің даму өміріндегі мәні мен маңызын түсіндіру, шығармашылық еңбекті дамыту, еңбек дағдысын баланың бойына жастайынан сіңіру, оны табиғи қажеттілікке айналдыру, жоғары білімділікке бейімдеу.

Оқушыларды еңбекке дайындау мынадай талаптарға сай болуы керек: белсенділік, екпінді еңбек үлгіге сәйкес емес шешім қабылдай білу, тапқырлық, жеке жауапкершілік тәріздес қасиеттерді қалыптастыру.

Халық өнерін игеру – оқушыны еңбек сүйгіштікке, әсемдікке талаптандырып, халқының тарихын біліп, мәдени мұрасын қадірлеп, дәстүрін жалғастыра білуге баулиды. Қазіргі заман талабына сай оқушыларды халқымыздың көнеден келе жатқан қолөнеріне үйрету бүгінгі күнде маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Оқушылардың көркемдік білім алуын арттыру және рухани деңгейін дамыту, шығармашылыққа тәрбиелеу қазіргі кездегі көзделініп отырған негізгі мәселе. Сондықтан оқушының жеке дара қабілетін ескеріп, өз бетімен ізденуге жағдай туғызу керек және өз ойын еркін жеткізіп бейнелеуге, шығармашылық жұмыс жасауға жұмылдыру біздің басты парызымыз.

Өнер мен білім беру ісін бір-бірімен ұштастырып, бала санасына ұялатуда үлкен жүрек, мол іждахат, мейірімділікпен қоса кәсіби талант, ізденімпаздық, іскерлік керек екендігін қадай айтуымыз керек [3. 13 б.].

Осы халық қолөнерін бүгінгі күнде өнімді технология сабағы барысында кең қолданып, жаңаша мазмұн беріп, жастарды шеберлікке үйретсек, өз үлесімізді қостық деп санауға болады.

Жастардың өміріне, жүріс-тұрысына, ізеттілігіне, тіпті еліне деген құрметіне бұл әрекеттердің қаншалықты әсері болады деген алаңдаушылық болса керек.

Осы кезекте қолөнерді үйретудің, ондағы тәрбиелік жүйенің қоғам өркениетіндегі мәні бұрынғыдан да арта түсіп жаңа шығармашылық ізденістерді талап етеді [4. 11 б.].

Бұл – қазіргі өнердің барлығын жоққа шығару емес, керісінше жастарды жақсылыққа бейімдейтін, адамгершілікке, парасаттылыққа жетелейтін өнерді тани алатын, өнерді кәсіби тұрғыдан сараптап, талдай білетін маман етіп дайындаудың қажеттілігін түсіну деген сөз.

Технология пәні қазіргі білім жүйесіндегі ең маңызды, әрі өзекті проблемалардың бірі. Өйткені бабаларымыздың мұралық негізін, әдіс тәсілін, еңбектің қайнар көзін ашатын да осы технология пәні. Сондықтан да біз қолдан келгеннің барлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып бабаларымыздан келе жатқан дәстүрлі өнерді қазіргі заман талабымен байланыстыра отырып барынша ұрпаққа үйретуге тырысуымыз керек.

Ұрпақ тәрбиесі мәселесін халықтық құндылықтар негізінде жетілдіру, қазіргі педагогика ғылымының алдында тұрған ауқымды істердің бірі. Осы тұрғыдан алғанда жалпы білім беретін орта оқу орындарында қазақтың ұлттық қолөнер бұйымдарын жаңа технологияның негізінде жасату арқылы еңбек тәрбиесін беру, әлеуметтік сұраныс талаптарына сай көкейкесті мәселе екендігін көрсетеді. Сондықтан еңбек тәрбиесін беру жүйесіндегі педагогикалық қызмет ету қажеттілігін қалыптастыруда жоғары оқу орындарында болашақ технология сабағы мұғалімдерін даярлау процесінің көкейкесті мәселесі – олардың кәсіби іс-әрекетке қызығушылығын, іскерлігін дамыту. Бұл мәселенің нәтижелі жүзеге асуы болашақ технология сабағы мұғалімдерінің білім сапасынан және оны оқушыларға еңбек тәрбиесін беру процесінде пайдалана білуі іскерлігі мен дағдыларынан талап етіледі. Осыған орай болашақ технология сабағының мұғалімдерін даярлау барысында оқу орындарының оқу-тәрбие процесіне қазақтың сәндік қолөнерін жаңа технология үлгісінде жасартудың теориялық және практикалық негіздерін енгізу өте қажет [5. 23 б.].

Жалпы білім беру, орта-кәсіптік, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдер дайындау барысында қазақтың ұлттық қолөнерін жасату арқылы еңбекке тәрбиелеу жүйесі теориялық және практикалық тұрғыдан оқыту процесінде әлі де болса нақты зерттеле қойған жоқ. Оның ең басты себебі, жоғары оқу орындарындағы мамандандыру пәні оқытушыларының және қазақ мектептеріндегі, сурет-сызу, технология пәні мұғалімдерінің қолөнер бұйымдарын жасаудағы біліктілігі мен іскерлігі, ұлттық тәлім-тәрбиеден ұғымдары жеткіліксіз болуынан туындап отыр. Сонымен педагогика ғылымы саласында жарық көрген жұмыстарға жасалған талдау, болашақ технология мұғалімдерін қазақтың ұлттық қолөнер бұйымдарын жаңа технология үлгісінде жасауға даярлау педагогикалық мәселе тұрғысынан, мұғалімнің іс-әрекет объекті ретінде жеткіліксіз қаралғандығын, қазақтың ұлттық бұйымдары жас өспірімдерге эстетикалық, тәрбие беру мақсатында зерттелгендігін дәлелдейді [4. 5 б.].

1. *Адамқұлов Н.М. «Ұлттық қолданбалы қолөнер». – Алматы, 2005.*
2. *“Технология” журналы. – Алматы, 2007.*
3. *“Қазақстан мектебі” журналы. – Алматы, 2010.*
4. *Ұзақбаева С. Тамыры терең тәрбие. – Алматы, 1995.*
5. *«Этнокөркемдік мәдениет» журналы. 2010-2014 жж. сандары.*

Резюме
Дарменова Р.А. – *к.п.н., профессор*.,
Бэкірова Л.Ш. – *магистр, старший преподаватель*

Формирование воспитания молодого поколения на основе народного достояния.

В статье рассматривается процесс воспитания к труду молодого поколения на основе народного достояния при обработке декоративно-прикладных искусств в высших, средних и общеобразовательных учебных заведениях на практических и теоретических занятиях учебного процесса.

Ключевые слова: воспитание, народное воспитание, высшее, среднее и общеобразовательные учебные заведения.

Summary
Darmenova R.A. – *professor*., **Bakirova L.S.** – *senior lecturer*

Formation of the education of young generation on the basis of national wealth

The article deals with the process of education to the young generation of labor on the basis of national wealth in the processing of decorative and applied arts in the top , middle and secondary schools in the practical and theoretical studies of the educational process .

Key words : education , public education , higher education, secondary and secondary schools

ӘОЖ: 37.018.11-053.81

ЖАСТАРДЫ ОТБАСЫ ӨМІРІНЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жиентаева Б.Ж. – *п.ғ.к., Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-нің доценті,*
Жанзакова М.К. – *Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ-нің 1-курс магистранты*

Мақалада болашақ мамандарды кәсіби тұрғыда даярлаудың, білім беру жүйесінің бағыттарының бірі ретінде отбасылық өмірге дайындаудың ерекшеліктері, негізгі мәселелері және педагогикалық-психологикалық негіздері қарастырылады. Сонымен қатар, студенттерді отбасылық өмірге дайындау білім берудің әлеуметтік бағыттары ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: отбасылық өмір, білім берудің әлеуметтік бағыты, отбасылық қарым-қатынастар.

Елбасымыз Н.Назарбаевтың «Қазақстан–2030» стратегиялық бағдарламасында және Қазақстан халқына Жолдауында: «Біз жергілікті деңгейде де отбасын, әйелдің жүкті кезін және балаларды тәрбиелеуді қолдаудың жаңа жолдарын табу керекпіз. Неке мен отбасы институтын нығайтудың жолдарын мұқият талдау, жалғызбасты аналар проблемасын шешу керек. Егер біз адамгершілігі жоғары қоғам болғымыз келсе, жұбайлардың бір-бірінің алдындағы, ал ең бастысы, балалардың алдындағы жауапкершілігін күшейтуге тиіспіз. Ата-аналар балаларына, ал балалар өздерінің қартайған ата-аналарына қамқор болғанда, әйел отбасы мен қоғамда құрметке ие болғанда – еліміз үшін алаңдамауға да болады... Қандай жағдайда да, әйелдің өмірі мен денсаулығына қауіп төндірмейтін отбасын жоспарлаудың өркениетті жолына түсуіміз керек. Жас шамасына қарай жүргізілетін саясатта біз жастар мен жеткіншек ұрпаққа, сондай-ақ жас отбасыларға көңіл бөлуді күшейтуге тиіспіз», - деп атап көрсетті.

Біздің қоғамның маңызды мәселелерінің бірі – отбасы тұрақтылығын, отбасылық қатынасты нығайту, отбасылық-некелік өмірге жастарды даярлауды жетілдіру.

Қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық, саяси және құқықтық қатынастардағы елеулі өзгерістер білім беру үрдісіндегі бағыттар мен талаптардың мазмұнындағы жаңа бетбұрыстардың қалыптасуына ықпал етуде. Жоғары оқу орындарында білім беру стратегиясының басты мақсаты жас ұрпаққа сапалы білім мен тәрбие беруді әлемдік және ұлттық білім беру жүйесінің озық үлгілеріне сай, мәдениет пен ғылымның соңғы жетістіктері негізінде қалыптастыруды қамтамасыз етуге бағытталады. Сонымен қатар болашақ маманның рухани қуаты мол, дүниетанымы кең, ой-өрісі биік парасатты, саналы азамат және жеке тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ету барысында, ұлттық құндылықтарды, этникалық саналылық қағидаларын, ел мен жердің шежіресін, жалпы адамзаттың мәдени құндылықтары мен мұрасын қастерлеу бағыттары ескерілуі тиіс.

Болашақ мамандарды даярлауда білім негіздерін ғана үйретіп қоймай, олардың кәсіби даярлықтарының, кәсіби бағдарлануы және дағдыларының қалыптасуына аса мән беріледі. Осыған орай студенттерге білім беру үрдісінде теориялық мәселелерді терең, тиянақты және шығармашалықпен меңгерулеріне жағдай жасап, өздерінің шығармашылық бастамаларын қолдап отырудың маңызы зор. Оқыту үрдісінде студенттердің жаңа педагогикалық инновацияларды қабылдап, оларды шығармашалықпен ұштастыра білу дағдыларына үйрету сыни ойлауға машықтандырумен байланысты.

Қоғамдағы әлеуметтік маңызға ие болып отырған ұстанымдар қатарында ғылым мен өндірістің барлық салаларында қызмет атқаратын болашақ мамандарды даярлауды сапалық және тұлғалық жағынан жетілдіру мәселелері айтылады. Жоғары оқу орындарындағы білім беру мен тәрбиелеу шараларын жаңа сипатта, жаңа әлеуметтік қажеттіліктерге сай бағытта жетілдіруді ұлттық құндылықтар мен ұлттық дәстүрлер негізінде жүзеге асыру уақыт талабы болып отыр өйткені, жеке адамның қалыптасуы ұлттық тағылымдардың бағыттарына сай оның саналы әрекеттеріне, моральдық - адамгершілік қасиеттеріне, дербестігіне, мінез-құлқының ұстамдылық ерекшеліктеріне тікелей байланысты.

Психолог ғалымдар тұлғаның қоғамдағы әлеуметтік ортаға араласуы барысында оның өзіндік көзқарастары негізінде жеке бағыттары, бағдарлануы, болашақ өмірлік іс-әрекеттеріне байланысты жоспарлары мен саналы әрекеттері, жеке дара тұлғалық ерекшеліктері, танымдық қызығушылықтары, дербестігі қалыптаса бастайтынын зерттейді. Бұл болашақ мамандығына керекті білімді, шеберлікті және тәжірибелік іс-әрекеттерді талап ететін кәсіби даярланудың бастапқы кезеңіне сай келеді.

Болашақ мамандарды биік адамгершілік қағидаларға сай тәрбиелеуде ұлттық ұстанымдардың, халқымыздың рухани асыл мұраларының, тарихи жәдігерлердің орны ерекше, ұлттық тәрбие мен тәлім құндылықтарын білім беру үрдісімен ұштастырудың елжанды, ұлттық болашағы үшін қызмет ететін мамандар даярлаудағы ықпалы зор.

Халқымыздың тәлімдік, даналық және тәрбие мектебінде болашақ ұрпақтың бойындағы ар-ұят, намыс, әдеп сезімдерін дамыту, ізгі адамгершілік, отаншылдық қасиеттерге, еңбексүйгіштікке баулу мәселелері қарастырылады, ғасырлар бойы жаңғырып келе жатырған халқымыздың тәрбие бағыттары адамгершілікке негізделіп, ұрпақтың ой-өрісі мен дүниетанымын арттыру үшін, оларға білім беруді басты қағида ретінде ұстанған. Халқымыздың рухани құндылықтары ретіндегі тәлім-тәрбиеге байланысты осы бағдарларын ескере отырып, қазіргі заман талабына сай болашақ мамандардың өркениеттің үздік мәдени және білім үлгілеріне сай білімдар болуына, адамзатқа ортақмәдени мұралардан хабардар болып, әлеуметтік және қоғамдық сұраныстарға орай бәсекеге қабілетті маман ретінде қалыптасуына ықпал ету уақыт талабы болып отыр.

Білім берудің ғаламдық жүйесінде де өскелең ұрпаққа өз ұлтының мәдени, рухани және дәстүрлік құндылықтарын терең ұғындыра отырып, олардың этникалық санасын қалыптастыруға, ұлттық дәстүрлер негізіндегі тәрбие бағыттарына маңыз берілуде. Тәрбиелеу үрдісіндегі ұлттық нақыштар болашақ маманның жеке тұлғасын тәрбиелеуде ұлтқа, барлық ұлттарға және адамзатқа тән тәрбие мұраларын, этномәдени құндылықтарды және адамгершіліктің биік қағидаларын қолдануды қарастырады.

Жоғары оқу орындарындағы білім беру үрдісіндегі әлеуметтік және тұлғалық бағыттардың бірі ретінде студенттерді отбасылық өмірге дайындау мәселелері маңызды болып отыр, өйткені қоғамдағы әлеуметтік сұраныстар білім берудегі осы бағыттарды жетілдіруді талап етуде [21-23. Б. 1].

«Отан - отбасынан басталады» дегендей кез-келген қоғамда болашақ қоғам мүшелерін, елдік дәстүрді ардақтайтын және сақтайтын мұрагерлер тәрбиелеуге, халқын, туған жерін ардақтайтын ұлтжанды азамат тәрбиелеуге үлкен мән берілген.

Ұрпақ тәрбиесі, отбасылық қарым-қатынастар мемлекеттің ең өзекті мәселелері қатарынан саналады, жас ұрпақтың қалыптасуында отбасының алатын орны ерекше екендігі Қазақстан Республикасының «Отбасы және неке туралы» Кодексінде отбасының бала тәрбиелеудегі орны мен маңызы жан-жақты тұжырымдалған.

Елбасы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында және «Қазақстан-2030» старатегиялық бағдарламасында: «жас шамасына қарай жүргізілетін саясатта біз жастар мен жеткіншек ұрпаққа, сондай-ақ, жас отбасыларға көңіл бөлуді күшейтуге тиіспіз» деп атап көрсетілді.

Жоғары оқу орындарындағы білім беру жүйесі болашақ мамандарды кәсіби бағдар мен кәсіби даярлық тұрғысынан ғана даярлап қоймай, олардың өмірдегі өз орындарын тауып, «Сенде бір кірпіш дүниеге, кетігін тап та, бар қалан» деп дана Абай айтқандай адал еңбекті мұрат етіп, белсенді қызмет етуіне, отбасын құрып, адал да сенімді жолдас болып, ұрпақ өсіруіне яғни қоғамдық әлеуметтік өмірдің барлық саласына әзір болуына ықпалды болуы қажет. Студенттерді отбасылық өмірге дайындаудың бағыттарын түрлі мазмұнда қарастыруға болады.

Жалпы білім беру үрдісінің басты ұғымдары оқыту, тәрбиелеу және тұлғаны дамыту болғандықтан, болашақ мамандарды отбасына дайындау тікелей мәселе ретінде қойылмайды. Отбасылық қарым-қатынас, отбасын құру тұлғаның жеке әлеуметтік бағыт-бағдары ретінде қарастырылғанымен, студенттерді отбасылық өмірге дайындау білім берудің әлеуметтік бағыты немесе қызметі ретінде маңызды болатыны анық.

Бірқатар ғалымдардың еңбектерінде отбасылық өмірдің ерекшеліктері, отбасы психологиясының мәселелері, некелік қатынастар туралы зерттелген (Ф.Бизақова, И. Қарақұлов, Г.Исаева т.б.).

Қазір отбасына деген көзқарас қандай? Сәбидің дүниеге келуінің төмендеуі, ажырасу санының көбеюі және осыған байланысты баланың панасыз да қараусыз қалу санының өсуімен қатар отбасына әлеуметтік қаупі барынша төнуде. Некеге тұру мерзімі 28-30 жасқа дейін созылды. 18 жасқа дейінгі балалардың тек төрттен бір бөлігін ғана сау деп есептеуге болады.

Ата-аналардың көбі балаларын жатсынуынан дарашылдық пиғылдың етек алуы, балалардың бетімен кетуі және т.б. байқалған дағдарыстан шығудың жолын қарастыру туралы түсінігі жоқ. Одан басқа ақылой және мүше дамуының кемшілігі бар балалар саны өсті. Елде нашақорлық өсіп барады, балалар маскүнемдігі азаймай отыр, ЖИТС (СПИД) ауруы қатты қауіп-қатер төндіріп тұр.

Сондықтан жастарды отбасы-некелік өмірге дайындаудағы басты педагогикалық-психологиялық іс-әрекет – отбасы туралы көзқарастарын қалыптастыру, отбасы туралы толық білім беру және отбасындағы үлгілі іс-әрекеттерге тәрбиелеу болып табылады. Отбасы мен неке туралы ғылыми әдебиеттерде жыныстық қызметті биологиялық құбылысқа жатқызу қабылданған. Алайда отбасындағы жыныстық қызметті көбірек, толық қарастырсақ, ол биологиялық қана емес, сонымен бірге әлеуметтік қызмет екенін, бұл отбасындағы басқа әлеуметтік қызметтермен қатар қоюға құқық береді деген қорытындыға келуге болады [168-172. Б. 2].

Болашақ мамандарға білім беру жүйесінің қызметінің бірі ретінде отбасылық өмірге дайындаудың педагогикалық-психологиялық негіздерін қарастыру барысында, қоғамдағы әлеуметтік жағдайлардың тұрақтылығы және қоғамның орнықтылығы ең алдымен, қоғамдағы отбасылық қарым-қатынастарға, отбасылық мәселелердің орнықтылығына тікелей байланыста болатынын ескеру қажет. Отбасының тәрбие институты ретіндегі маңызы жоғары, өйткені жеке тұлға отбасында өмірге келеді, оның ержетіп, тұлға ретінде қалыптасуына да отбасы ұзақ, мағыналы тәрбиелік ықпал етеді. Жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуы отбасы жағдайына тікелей байланысты болатыны түрлі зерттеулерде қарастырылған [3].

Отбасы тәрбиесі тұлғаның өзіндік санасының қалыптасуына әсер етеді. Отбасындағы қолдау мен өзара сенім тұлғаның мінез-құлқының орнықты болып қалыптасуына да ықпал етеді.

Белгілі ғалым А.Б. Харчев отбасы ұғымына «отбасы жеке тұлға мен әлеуметтік өмір арасын байланыстырушы аралық тізбек болып табылады» деп анықтама береді. Осыған орай, отбасының тәрбиелік қызметінің психологиялық тұрғыдағы ықпалы өте зор және отбасы мүшелерінің өзара сенімді сыйластыққа және құрметке негізделген қарым-қатынасынан тұлғаның қоғамға, өзгелерге деген оң көзқарастары қалыптаса бастайды деп есептейміз. Сондықтан, студенттерді отбасылық өмірге дайындауда отбасындағы тұлға аралық қатынастарда: өзара сыйластықты сақтау, үлкенге құрмет көрсету, кішіге үлгі болудың маңызды екенін ұғындыру қажет.

Адамзат тәжірибесінде ұрпақ тәрбиелеу, отбасын құру дәстүрлері атадан балаға мұра болып келген. Осы ұлттық жәдігер ретіндегі отбасы мәселесі қазіргі таңда да жеке адамның ғана емес халықтың, қоғамның және ұлтымыздың ертеңге деген сенімі мен аманатын жалғайтын асыл мұраты болып отыр.

Студенттерді отбасылық өмірге дайындауда халықтық салт-дәстүрлерді, даналық қағидаларды қолданудың маңызы зор. Сонымен қатар, отбасы мәселелерін, оның қалыптасуы мен даму үрдісін және қоғамдағы әлеуметтік маңызы мен қызметін талдау жастардың отбасылық өмірге дайындықтарына тиімді ықпал етеді.

Отбасындағы қарым-қатынастарды және жеке тұлғаның қалыптасуындағы отбасының алатын орнын зерттеушілер отбасындағы эмоциялық жағдайлар мен ондағы тұрақты, өзара сенімге негізделген ахуал тұлғаның кәсіби әрекетінің табысты болуына оң әсер ететіндігіне назар аударады. Олар отбасылық қатынастарды адамның жеке тұлғалық қалыптасуындағы басты фактор ретінде қарастырады [4].

Қазіргі таңда қоғамдағы саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістер жағдайында қоғамның отбасына ықыласы мен қамқорлығы, әлеуметтік жеңілдіктері мен қолдаулары барынша арта түсуде. Отбасының қоғамда алатын орны, ана мен бала тақырыбы, отбасына жүйелі түрде әлеуметтік қызмет көрсету мәселелері туралы нақты шаралары қолға алынып, ғылыми зерттеулер жүргізілуде. Алайда, осы

отбасы мәселесіне қатысты ажырасу санының артуы, демографияның төмендеуі, балалар үйіндегі жетім балалардың жағдайы бұл мәселенің өзектілігін айқындай түседі.

Ғалымдар отбасын құрмау немесе ажырасудың себебін шынайы іскерлікті талап етпейтін қияли сезімдермен байланыстырады. Жастарды отбасылық өмірге дайындауда осындай келеңсіздіктердің алдын алу үшін түрлі әлеуметтік қолдаулар көрсету және психологиялық кеңес беру маңызды.

Қоғамның әлеуметтік маңызды бағыттары ретінде отбасының берік әрі тұрақты болуына жағдай жасау, отбасылық қатынастарды нығайту мәселелері қатарында студенттерді отбасылық өмірге дайындаудың негізділігі айқындала түседі. Студенттерді отбасын құруға дайындаудың психологиялық негіздері ретінде олардың мінез-құлқының орнықты болуына және сезімдерінің шынайы әрі тұрақты болуына ықпал етуді айтуға болады.

Студенттердің жалпы отбасылық өмір туралы ұғымымен оң көзқарасы болуының орны бөлек, сонда ғана олар отбасын құруға дайын тұлға ретінде шынайы сезім арқылы өмірлік серігін таңдап, үлкен өмірге сенімді қадам баса алады,бұл өз кезегінде тұлғадан үлкен ерік-жігерді, қабілетті, өзіне деген сенімді, өзін тәрбиелеуді және үлкен жауапкершілікті талап етеді. Отбасылық өмірге дайындаудың педагогикалық мәселелері қатарында тұлғаның бойында рухани-адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуы, отбасылық өмір туралы ұғымдарының болуы, бала тәрбиелеудің заңдылықтарын, отбасы құндылықтарын білуі туралы айтуға болады.

Студенттердің отбасылық құндылықтар туралы ұғымдарын қоғамның әлеуметтік сұраныстарына орай жүйелі, сапалы түрде қалыптастыруға бағытталған шаралар жастардың өз болашақтарына деген сенімі мен жауапкершіліктерін арттырып, ата-баба дәстүрін жалғастыратын ұрпақ сабақтастығының мұрагерлері ретіндегі орнын айқындай түсері анық.

Жастар отбасын құруға дайындалуда оның өздеріне қатысты жеке мәселе болумен қатар, қоғам алдындағы әлеуметтік жауапкершілік екенін де сезінулері керек.

Қоғамның келешегі, елдігіміздің ертеңі ұлттық мұраларды, мәдени құндылықтарды қадірлейтін, ғылыми білімдер мен кәсіби дағдыларды меңгерген, ақылды және парасатты жастардың отбасылық өмірге жан-жақты дайындықтарына тікелей байланысты. Жоғары оқу орындарында білім беру үрдісінде әлеуметтік бағыт ретінде отбасылық өмірге дайындау мәселелерін қарастыру жастардың болашағына дұрыс бағдар береді, өмірдегі өз жолын адаспай табуына ықпал етеді. Студенттер өздерін отбасылық өмірге дайындауда әлеуметтік орта, кәсіби мамандар және ата-аналары тарапынан қолдауды көріп, сезінген жағдайда олар үлгілі отбасын құруға бар ықыластарын салатыны анық. Сондықтан білім беру үрдісінде отбасылық өмірге дайындауға бағытталған білімдік, тәрбиелік және әлеуметтік шаралардың маңызы зор.

1 Бизақов Ф., Мамашбаева Ш. Отбасылық дағдарыс психологиясы. – Алматы: Фолиант, 2010. – 21-23 б.

2 Отбасы – жеке тұлғаның қалыптасуын анықтайтын фактор. // Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті. «Шоқан тағлымы-10» халықаралық ғылыми конференция. II-том. – Көкшетау, 2005. – 168-172 б.

3 Бутенова Қ. Некелік өмірге даярлау мәселесінің кейбір қырлары // Қазақстан мектебі. – №4. – 2003.

4 Мандыкаева А. Р., Кенжеғараева А. Б. Отбасылық өмірге қадам басып келе жатқан жастардың қарым-қатынас мәселесі. // Абай атындағы ҚазҰУ, Хабаршысы. Психология және социология сериясы. №4. 2004.

Резюме

Жиентаева Б.Ж. – *к.п.н., доцент ЕНУ имени Л.Н.Гумилева,*
Жанзакова М.К. – *магистрант 1курса ЕНУ имени Л.Н.Гумилева.*

Основные вопросы подготовки будущих специалистов к семейной жизни

В этой статье рассматриваются особенности, основные вопросы и психолого-педагогические основы подготовки к семейной жизни как одно из напралений подготовки будущих специалистов и системы образования. Также, здесь рассматривается подготовка студентов к семейной жизни как социальные направления образования.

Ключевые слова: семейная жизнь, социальное направление образования, семейные отношения.

Summary

Zhientaeva B.Zh. – *Candidate of pedagogic sciences, assistant professor,*
Zhanzakova M.K. – *1st year master student, L.N. Gumilyov Eurasian national university.*

The main issues of preparing future specialists for the family life

This article discusses the features of the major issues and psycho-pedagogical bases of the preparation future specialists for family life as one of the main directions in the educational system. Also, the preparation of students for family life is considered as social direction of education.

Keywords: family life, social direction of education, family relationships.

ОӘЖ: 378.013.42

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ ЛИДЕРЛІК САПАЛАРЫ ӘЛЕУМЕТТІК ТАБЫСТЫЛЫҚ КӨРСЕТКІШІ

Алимбекова А.А. – *PhD докторант, Л.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті*
Усенова А.М. – *PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті*

Мақалада әлеуметік табыстылық болашақ педагогтардың кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттерін қамтамасыз ететін лидерлік сапаларын дамытудың маңызды құраушысы ретінде анықталады. Әлеуметік табыстылық болашақ педагог тұлғасының кәсіби-маңызды лидерлігін анықтайтын ұйымдастырушылық, коммуникативтілік және тұлғалық сапаларының дамуына тікелей ықпал етеді.

Бүгінгі студент болашақ педагогтан талап етілетін кәсіби білімдермен бірге мақсаттылық, белсенділік, жауапкершілік, көпшілдік т.б. көптеген маңызды лидерлік сапаларды меңгеруі қажет. Сондықтан жоғары оқу орнында студенттің лидерлік сапаларын дамыту өзекті мәселе. Себебі, ол болашақта педагогикалық іс-әрекетті тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беріп, әлеуметтік табысты маманның қалыптасуына ықпал етеді

Түйін сөздер: табыс, табыстылық, әлеуметтік табыстылық, лидер, лидерлік сапа, педагог тұлғасы, болашақ педагогтың лидерлік сапасы

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы Жоғары оқу орындары қауымдастығы XXI ғасырда білім мен ғылым саласындағы әлемдік білім беру кеңістігіне сәйкес білім алу, жалпы ғаламдық таным мен ойлауды дамыту, ұлттың интеллектуалды әлеуетін арттыру, өз іс-әрекетінің субъектісі болуына мүмкіндік туғызу болашақ мамандарды кәсіби даярлаудағы кезек күттірмес міндеттердің жүзеге асырылуында әртүрлі бағыттағы жұмыстар атқаруда. Соның ішінде: түйінді, басқарушылық, әкімшілік және кәсіптік құзыреттіліктерді қалыптастырумен байланысты ғылым, экономика, техника және жоғары білімнің модернизациясы бағыттында дайындалған «Жоғары білімдегі қазіргі заманғы лидерлік» (16 ақпан, 2015 жыл) жаңа білім беру жобасының бағдарламасы маңызды болып табылады [1].

Болашақ педагогтың бойында анықталған лидерлік сапалары қазіргі заманғы қоғамдық нормалар, құндылықтар, дәстүрлер жүйесін меңгеру деңгейін көрсететін әлеуметтік табыстылығы.

Әлеуметтік табыстылық әр түрлі деңгейде көрініс табады: тұлғалық және әлеуметтік жетістіктер деңгейінде; ұйымдастырушылық және әлеуметтік лидерлік деңгейінде; әлеуметтік жарыс деңгейінде, карьера мен гендерлік рөлдер деңгейінде; әлеуметтену және әлеуметтік бейімделу деңгейінде; әлеуметтік сапа, әлеуметтік сезім және әлеуметтік жауапкершілік; әр түрлі әлеуметтік институттар, құрылымдар мен үрдістер деңгейінде, т.б.

Осыған орай бүгінде болашақ лидерлерді даярлау мемлекеттің стратегиялық міндеті болып саналады, оны шешу жоғары кәсіби білім беру жүйесінің оқу-тәрбие үрдісінде табыстылыққа жеткізетін лидерлік сапаны және лидерлік әлеуетті дамыту үшін психологиялық-педагогикалық және ұйымдастырушылық шарттарды қамтамасыз етумен тығыз байланысты. Ол жоғары оқу орнында студенттердің кәсіптік-маңызды лидерлік сапаларын дамыту мәселесі бойынша теориялық, қолданбалы сипаттағы педагогикалық зерттеулерді талап етеді.

Жоғары білімі бар маманның кәсіби біліктілік дәрежесі бәсекеге қабілеттілік деңгейін анықтайды. Яғни жас маманға теориялық білімін тәжірибеде тиімді қолдана алуы лидерлік сапаларына байланысты. Бойында лидерлік сапалары дамыған мамандардың теориялық білімдерін практикада сенімді қолдана алу мүмкіндіктері басым, сондықтан олар бәсекеге қабілетті келеді. Нарықтық қоғамда маманның лидерлігі ерекше орынға ие. Сол себепті кез келген жұмыс беруші бойында лидерлік сапалары анықталған мамандарды жұмысқа алғысы келеді.

Лидерлік сапалардың дамуының маңызы рефлексиялық қабілеттердің дамуымен, адамға жағымды ықпал етумен, қоғамға белсенді және жауапкершілік қатынаспен. Қоғамдық мәнді іс-әрекетпен анықталады. Демек қоғамның білім беру мекемесіне лидер-педагогты, табысқа жетуге қабілетті маманды қалыптастыру мәселесі әлеуметтік сұраныс болып табылады.

Қазіргі заманғы педагогтар іс-әрекетінің тәжірибесі көрсеткендей, бүгінгі таңда бәсекеге қабілетті тұлға лидер ретінде дербестік, инициативтілік, ұйымдастырушылық икемділік, өзін-өзі танытуға, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі дамытуға қабілеттілік сапаларын меңгергені және кәсіби іс-әрекетте белгілі бір жоғары деңгейде екендігі айқындалады.

Ғалымдардың (Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров, Р.Л. Кричевский және т.б.) пікірінше, осы сапа-қасиеттерді меңгерген адамдар лидерді сипаттайды.

Жалпы педагог кәсіби іс-әрекетінде балалар ұжымын (сыныпты) басқарады, әртүрлі оқу-тәрбиелік істерді ұйымдастырады, мінез-құлық үлгісі ретінде әлеуметтік маңызды тұлғалық құндылықтарды тасымалдаушы болып табылады.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекетті зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздері адамның іс-әрекеттері, олардың өзара байланысы мәселесі және оның әртүрлі аспектілері философияда (Б.Ф. Ломов, А.В. Петровский және т.б.), психологияда (Б.Г. Ананьев, С.Л. Рубинштейн, және т.б.), педагогикада (Х.И. Лийметс, Г.И. Щукина және т.б.) қарастырылады. Ғалымдар тұлға адамның әлеуметтік рөлді қаншалықты игеруіне, әлеуметтік іс-әрекетке қаншалықты қосылуына байланысты өмір бойына қалыптасып дамиды деп тұжырымдайды. Философтар (М.С. Каган, Э.Г. Юдин, т.б.) еңбектерінде адамның іс-әрекетінің жетекші ережелері мен қағидалары анықталған.

Іс-әрекет қоршаған әлемге, мазмұны оның тұтастығын өзгерту және қайтадан құруды құрайтын белсенді қатынастың өзіндік адамзаттық формасы ретінде анықталады. Білім беру саласындағы *іс-әрекеттік тұрғыдан* қарау теориясы сана мен іс-әрекеттің бірлігі деген психологиялық теорияға негізделеді. Бұл теория бойынша болашақ маман ретінде әрбір студенттің оқу-танымдық іс-әрекетке саналы, белсенді қатысуы арқылы өзін-өзі іске асыруы, табысқа жетуі, кәсіби өзін-өзі анықтауы тиіс. Кез келген мәселені тиімді, дұрыс шеше алатын, еңбек іс-әрекетіне және танымдық іс-әрекетке қабілетті, кәсіби білімді тұлға қашанда қоғам талаптарының сұраныстарына ие мамандар болмақ. Әрбір тұлға тек өзінің белсенді іс-әрекеті арқылы ғана табысты дами алады.

А.Байтұрсынов «іс-әрекет атаулары көп болар. Солардың бастылары «өшпес жарық, кетпес байлық» даналыққа ұмтылу. «Өнердің кілті – ғылымда екенін» анық тани отырып, саналы түрде біліммен қарулану, сөйтіп жан-жақты толысу. Сөз жоқ білім – ақылдың қазынасы. Дана қашан да біліммен мақтанады. Білек бүге алмағанды білім бүгетіні жастарға мәлім», - десе [2], Ш.Құдайбердиев «құбылған әлем жарысы, ақылды жанның табысы», - деп тұжырымдайды [3].

Е.К. Климов табыстылық кез келген әрекеттің маңызды сипаттарының бірі деп тұжырымдай отырып, іс-әрекет табыстылығының өлшемдеріне: еңбектің өнімділігі, өнімнің сапасы, жылдамдық, еңбек әрекетінің нәтижелігі, т.б. жатқызады [4, 60 б.].

Кәсіби табыстылық тұлғаның болашақ маман ретінде кәсіби іс-әрекетте кәсіби өзін-өзі танытуының шарты, ол субъектінің өз еңбегіне қанағаттануынан көрінеді. Табыстылық тұлға іс-әрекетінің соңғы нәтижесіне және оның тиімділігіне тікелей байланысты. Сондықтан табыс субъектінің өзіндік бағалауының және әріптестерінің бағалау өлшемі, лидер ретінде әлеуметтік мойындалуын сипаттайды.

Лидерлік қоғам дамуының барлық сатысында ерекше орын алған мәселе. Бір жағынан, билік пен лидердің жауапкершілігіне, оны мойындау және құрметтеуге, екінші жағынан, сол немесе басқа қоғамдағы құндылықтар жүйесі мен мораль нормаларымен тікелей байланысты. Демек лидерлікті қабылдау, оны түсіну және оған деген қарым-қатынас мәселесі барлық уақытта өзекті болған. Ал табыстылық - бұл қазіргі заманғы қоғамдағы лидерлік үшін маңызды өлшем.

Лидерлік көне заманда да, қазіргі кезеңде де философ, педагог, психолог және тарихшы мамандардың шұғылданып келе жатқан мәселелерінің бірі. Лидерлік мәселесіне арналған зерттеулер нысаны сан алуан түрлі. Лидерлік феноменін зерттеудің ғылыми тәсілінің ғасырлық тарихы бар. Алғашқы зерттеулерде лидерліктің жетекші, бағынушылар іс-әрекетін бақылау, үйлестіру және реттеу секілді қызметтерін зерттеуге назар аударылды.

Қазіргі білім беру контексті жағдайында лидерлік субъектінің мақсатты бағыттағы белсенділігін көрсететін тұлғаның сапасы ретінде ерекше мәнге ие. Лидерлік мәселесі философиялық-тарихи (В.Ю. Большаков, Е.В. Осипова, т.б.); саясат (Г.А. Авцинова, Е.В. Кудряшов, т.б.); әлеуметтік-психологиялық (Т.А. Бендас, М.Вебер, А.Л.Ершов, А.В.Петровский, т.б.); экономикалық (П.Друкер, О.В. Лукашова, т.б.); технологиялық (Дж. Адаир, А.Г. Золотова, т.б.) аспектілерде зерттелінген.

Бүгінгі қоғамда лидерлік қажетті сапа. Ол табыстылықтың синонимі, бірақ әрқайсысының өзіне тән мағыналық, стильдік ерекшеліктері бар. Лидерлік және табыстылық феномендері пәнаралық тұрғыдағы мәселе. Бірқатар зерттеушілер лидерлікті адамның табысқа жету үшін айналадағылардың күшін біріктіре отырып, оларға ықпал ету қабілеті ретінде қарастырады. Лидерлік сапа адамның тұрақты ішкі ерекшеліктері болса, лидер өзін таныта алатын, әрекет ететін адам.

Табыс әлеуметтік-педагогикалық құбылыс, ол адамның қоғамдағы беделі, оның өмірдегі рөлі мен орны; оның мақсаттары мен қажеттіліктері иерархиясының шыңы ретінде қарастырылады. Сондықтан

табыс – бұл адамның дамуында, өзін-өзі танытуында қажеттіліктерге жауап беретін өмірлік міндетті ісі, оған бағытталуының шарты [5,6].

Педагогикада табыстылық уақытқа байланысты іс-әрекеттер нәтижесінің сапалы сипаттамасы ретінде қарастырылып, адамның табыстылығы іс-әрекеттің сан алуан түрінде, оның ішінде әлеуметтік, кәсіптік іс-әрекеттер де ерекше көрініс табады.

Жалпы алғанда мұғалім балаларды адамгершілік құндылықтарға тәрбиелейді және олардың басымдылықтарына ықпал етеді және оқушылардың танымдық іс-әрекеттерін ынталандырады және жағымды ұстанымдарын қалыптастырады. Осындай жұмыстарды жүзеге асыру, білімалушылардың оқу-тәрбие үрдісін тиімді басқару, субъект-субъектілі қатынастар негізінде нәтижелі өзара әрекеттесу тек беделді, белсенді, мәртебелі, рефренттік, әсер етуші педагогқа ғана тән.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерді (Р.С. Немов, А.В. Петровский, т.б.) талдау осы сапалардың лидердің түйінді қасиет-сапалары болып табылатынын көрсетеді. Осыдан лидерлік сапаларды меңгере отырып, болашақ педагогтар лидер болуы тиіс деп тұжырымдауға болады.

Осы орайда педагог тұлғасын және оның әлеуметтік маңызды сапаларын зерттеген ғалымдар еңбектеріне назар аударылды. Соның ішінде ғалымдар (И.А. Зимняя, Н.В. Кузьмина, т.б.) ұйымдастырушылық, коммуникативтілік және тұлғалық, яғни лидерге тән сапаларды бөліп көрсетеді.

Е.В. Андриенко педагогикалық іс-әрекеттің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, педагогтың лидерлік сапаларының екі тобын бөліп көрсетеді. Бірінші топқа табысты қарым-қатынасқа мүмкіндік беретін сапалар жатады: көпшілдік, басқаға бағыттылық, ынтымақтастыққа икемділік, эмпатия, әдептілік, өнегілілік, сабырлылық, эмоциялық тұрақтылық, жаңа рөлді меңгеруге икемділік, шеберлік. Екінші топ сапалары педагогикалық еңбектің ерекшеліктерімен анықталады: жоғары интелллектуалдық икемділік, сыни және жылдам ойлау, шешендік, өзіне сын көзбен қараушылық, дербестік, ынталылық, т.б. Ғалым бөліп көрсеткен мұғалімнің лидерлік сапаларының ішінде, тек педагогқа ғана тән өзіндік ерекше және басқа кәсіби іс-әрекет лидерлеріне тән жалпы қасиет-сапалар да кездеседі [7].

Сондықтан осы мәселе бойынша зерттеулерге жасалған талдау лидерлік сапалардың келесі құраушыларын анықтауға мүмкіндік берді: ұйымдастырушылық (жинақылық, жауапкершілік, топты күшейтуді ықпалдастыру қабілеті); коммуникативтілік (көпшілдік, ашықтық, ықпал етуге икемділік) және тұлғалық (белсенділік, жауапкершілік, дербестік) сапалар [8,9].

Жоғары оқу орнында болашақ педагог ретінде студенттің лидерлік сапасын қалыптастыру және дамытуға бағдарлана отырып, олардың барлығының мұғалім жұмысында маңызды екендігі айқындала түседі.

Осы орайда педагогтың кәсіби іс-әрекетіне сүйене отырып, олардың мүмкіндіктері ашып көрсетіледі. Ұйымдастырушылық құраушысы, яғни бұл сапаның жоғары деңгейі педагогқа әрбір білімалушының және жалпы топтың іс-әрекетін тиімді құруға көмектеседі. Коммуникативтік құраушы сапаларының қалыптасуы педагогқа оқушылармен тұлғаралық қатынастарды нәтижелі құруға және оқушылар, олардың ата-аналары, әріптестер арасындағы қарым-қатынасты реттеуге мүмкіндік береді. Тұрақты және жағымды бағыттағы мақсаттылық, сенімділік, жауапкершілік, белсенділік секілді тұлғалық сапалар мұғалімнің кәсіби өзін-өзі жетілдіруге және тұлғалық өсуге мүмкіндік туғызады.

Демек, лидерлік сапаларды педагог тұлғасының маңызды құраушылары ретінде мойындай отырып, оларды болашақ педагогта қалыптастыру және дамыту мүмкіндіктерін қарастыру қажет деп тұжырымдаймыз.

Осы бағыттағы зерттеулерді талдау студенттердің лидерлік сапаларын қалыптастыруға әсер ететін әртүрлі ішкі және сыртқы факторларды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді: лидер болуға деген ынта-тілек (И.Вагин, А.Глущай); «дамудың жақын зонасы» (Л.С. Выготский); студенттердің бағыттылығы мен топтың даму деңгейі (М.Ю. Кондратьев, А.В. Петровский).

Сондықтан И.В. Пескованың лидерлік сапаларды қалыптастыру мүмкіндіктері жөніндегі көзқарастарына сүйенуді жөн көрдік. Оның пікірінше, тұлғаның жеке қасиет-сапаларын белгілі мөлшерде дамытуға болады, мысалы, атап айтқанда, топ ішіндегі қарым-қатынасқа аса назар аудару; сыныптастармен мазмұнды қарым-қатынас жасау; сан алуан түрлі қажеттіліктер мен талпыныстарға қамқорлық таныту, т.б. [10, Б. 57].

Жоғарыдағы бөліп көрсетілген факторларға сүйене отырып, студенттің лидерлік сапаларын бірінші курстан бастап қалыптастыру қажет, себебі ЖОО-ның бітіру сәтінде ол тиімді әрі нәтижелі болады, сонымен қатар ары қарай дамиды.

Қорыта келгенде, лидерлік сапаның болуы педагогтың табысты жұмысының қажетті шарты болып табылады. Олар педагогқа білімділік және тәрбиелік міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Сондықтан лидерлік сапаларды қалыптастыру және дамыту жоғары оқу орнындағы кәсіби білім алуда маңызды болып саналады.

1. «Современное лидерство в высшом образовании» - Новый образовательный проект Ассоциации вузов Казахстана по повышении квалификации руководителей, администраторов и ППС вузов. – Алматы. – 16 февраля 2015 г.www.edurk.kz/.../5501-sovremennoje_liderstvo_v_vysshem_obrazovani..

2. Байтұрсынов А. Шығармалары. – А.: Жазушы,1989. – 464 б.

3. Құдайбердиев Ш. Өлеңдері мен поэмалары. – Алматы: Жалын, 1988. – 256 б.

4. Климов Е.К. Психологические критерии успешности предпринимательской деятельности:дисс...канд. психол. наук. – Калуга, 2004.

5. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.

6. Карнеги Д. Как завоевать друзей и оказывать влияние на людей: перевод с англ./Под общ.ред. предисл. В.П.Зинченко, Ю.М.Жукова. – М.: Прогресс, 1989. – 712 с.

7. Андриенко Е.В. Социальная психология. – М.: Акадамия, 2000. – 264 с.

8. Евтихов О.В. Тренинг лидерства: монография. – СПб.: Речь, 2007. – 256 с.

9. Клименко О.Е. О лидерах и лидерстве: воспитание личности лидера в условиях профессионального объединения. Студенчество: Диалоги о воспитании. – 2007. – №2. – С. 9-10.

10. Пескова И.В. Организационно-педагогические условия формирования позитивных лидерских качеств у детей. Дис. канд. пед. наук. – Нижний Новгород, 2003. – 176 с.

Резюме

Алимбекова А.А. – *PhD докторант, ЕНУ им. Л.Н.Гумилева*
Үсенова А.М. – *PhD докторант, КазНПУ им. Абая*

Лидерские качества будущего педагога показатель социальной успешности

В статье анализируется проблема формирования и развития лидерских качеств у студентов как будущего педагога, обеспечивающих им в будущем успешную профессионально-педагогическую деятельность. Рассматриваются лидерские качества как профессионально-значимые качества личности будущего педагога, являющиеся сложным образованием, включающим в себя организаторские, коммуникативные и личностные составляющие.

Современный студент как будущий педагог должен обладать профессиональными знаниями, а также помимо их успешного педагога на сегодняшный день отличают такие важные и необходимые качества, как целеустремленность, активность, ответственность, общительность, т.е. востребованы педагогу, являющиеся лидерами. Следовательно, в вузе необходимо формировать и развивать лидерские качества студентов, которые в будущем позволят им эффективно осуществлять педагогическую деятельность.

Ключевые слова: успех, успешность, социальная успешность, лидер, лидерские качества, личность педагога, лидерские качества будущего педагога.

Summary

Alimbekova A.A. – *Eurasian PhD students L.N.Gumilyov National University*
Usenova A.M. – *PhD students Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

The leadership skills of a future pedagog is a key to social successfulness

Key words: success, success, leader, leadership, personality of the teacher, the quality of future teachers.

The article analyzes the problem of the formation and development of leadership skills of students as future teachers, providing them a successful professional and educational activities in the future. We consider leadership as a professional-significant qualities of the person of the future teacher, is a complex form, comprising organizational, communication and personal components.

Modern student as a future teacher should possess professional knowledge, as well as in addition to their successful teacher of today, is distinguished by such important and necessary qualities of commitment, activity, responsibility, sociability, ie demanded the teacher, are leaders. Therefore, in high school you need to build and develop the leadership qualities of students, which in the future will enable the

ӘОЖ: 371.38

СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУДЫҢ ҒЫЛЫМИ ТЕОРИЯЛЫҚ АНЫҚТАМАЛАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кемалова Г.Б. – *магистр, оқытушы*
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті
e-mail: gul_kemalova@mail.ru

Мақалада шығармашылықты оқытудың өзектілігі, шығармашылықтың түрлері мен қарым-қатынасы қарастырылған. Шығармашылық ізденудегі ойлау мен ойлаудан тыс элементтеріне сипаттама берілген. Шығармашылық дамудың міндеттері көрсетілген. Соңғы жылдардағы ғылыми шығармашылық жетістіктер және де ғалымдардың әдістемелік көзқарастары бейнелеу өнеріне, щығармашылыққа, қабілетке, дамуға анықтамалар берілгенін көруге болады.

Тірек сөздер: шығармашылық, креативтілік, бейнелеу өнері, педагогика, психология, сабақ, үрдіс.

Өнер деп адамның рухани болмысына, сезіміне, эмоциясына әсер етіп, оны толғандыратын суреткер қолынан шыққан шығармашылық үлгісін айтамыз. Өнер – адами ақиқат, адамдандырылған «екінші әлем». Өнер, көркем бейне және жасампаздық тікелей әлеуметтік адам тұлғасымен байланысты категориялар.

Жалпы берілген тақырып бойынша ғалымдардың көзқарастарына сүйенбестен бұрын, зерттеу тақырыбымыздың теориялық анықтамаларына тоқталғанымыз жөн болар еді. Өнердің жекелеген түрлерін және олардың бір-бірінен ерекшеліктерін білу, ажырату адамзатты көнеден бері толғандырып келеді. Сондай ерекше өнердің бір түрі – бейнелеу өнері.

Бейнелеу өнері – дүниені көзбен көріп түйсіну негізінде бейнелейтін пластикалық өнердің бір саласы.

Бейнелеу өнеріне негізінен кескіндеме, мүсін, графика, қолданбалы қолөнер, дизайн өнері, сәулет өнері жатады. Сондай-ақ, театр, кино, теледидарға безендіруді, көркем дизайнды да бейнелеу өнері ретінде таниды. Бұл өнердің де негізінде адам, табиғат және заттық әлемді тұтастықта, бірлікте қарастыру жатыр. Бейнелу өнері дүниені байқау, бақылау, көру нәтижесінде оның көркем бейнесін жасайды. Әр ғасыр, дәуір, кезеңде пайда болды. Бейнелеу өнерінің туындылары өзіндік бейнелеу жүйесі мен көркемдік үндесудің түрлі типтерін құрайды. Бұл өнер танымдық, құндылық және қарым-қатынастық қызметімен де ерекшеленеді [1]. Уақыттық даму процесі басқа өнер түрлеріне (әдебиет, музыка, театр, кино) қарағанда бейнелеу өнерінде шектеулі, ол негізінен кеңістіктік ауқымымен ерекшеленеді.

Бейнелеу өнерінің барлық жанрындағы шығармалары мазмұнына қарай монументальді – сәндік және қондырмалы шығармалар негізінен музейлер, галереялар немесе үй интерьерлерін безендіріп, сол жерлерде орналасады. Монументальді мүсін архитектура кешендерде, қала көшелері мен алаңдарда, мекеме ғимараттарының қасбеті мен интерьерлерінде орналасады. Бейнелеу өнеріне тарихи даму процесі барысында қалыптасқан портрет, пейзаж, натюрморт сияқты жанрлар ортақ [2].

Қазіргі уақытта бұл өнерді бағалаушылар қазақстандық шеберлер А.Бренердің, Б.Шульцтың, А.Жұмаеваның, К.Ибрагимовтың. Ш.Ноғайбаевтың, Е.Нүсіповтың еңбектерін ерекше атап жүр.

Осыған орай, үздіксіз білім беру жүйесінде білім беруді дамыту, дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында елімізде білім берудің жаңа жүйесі құрылып жатыр. Сол білім беруді дамытуды оқушыларға мәдени–тарихи құндылықтарды, нормалар мен дәстүрлерді, білім берудің арнайы таңдап алынған мазмұны мен нысандарын беру болып табылады. Нәтижелі білім алудың мәнісі сол, мұнда оқушының іс-әрекеті оның жеке басының қабілетін іске асыруға негізделген және оның оқытылатын пәндер мен салаларға сәйкес келетін білім алуын талап етеді.

Сондықтан өмірге жан-жақты дайындалған, еңбек сүйгіш, ынталы, шығарамашылықпен ойлайтын, интеллектуалдық және адамгершілік тұрғысынан бай, жоғары білімді, өнерлі студентті оқытып-тәрбиелеу қажеттігін дамыту мәселесі тұр [3].

Қазақ халқының бүкіл ұлағатты мәдениеті тарихында үлкен орын алатын ұлы ақын Абай Құнанбаевтың біздің зерттеуіміз үшін зор мәні бар ойларының бірі - адамдардың әртүрлілігі және кісілік жайлы пікірлер. Оның «Адам бол» деген шығармасындағы негізгі философиялық ойда адамның өз орнын табуының маңыздылығын айта отырып, әр адам ішкі мүмкіндігін іске қосып, өзін жетілдіре алады және жетілдіруі тиіс екендігі өтіледі. Сонда ғана жаратылысынан өзіне берілеген орынға сай келетіндігіне ерекше назар аударылады. Бұл үшін оған жол сілтеу, бағыт беру қажеттілігі оның барлық шығармаларының

негізгі мотиві деуге болады [4]. Мысалы ақынның терең философиялық шығармаларының бірі – 1896 жылы жазған «Сенбе жұртқа...» деп басталатын сол дәуірдің жалпы жұртына ғана емес, көкірегі ашық, көзі ояу ойлы жанға арналған өлеңінің негізгі идеясы кісіні биік мұратқа бастайтын, сол мұратқа жеткізетін ұлы күш оның өз бойында дегенге келіп саяды. Онда шын асыл әр адамның жүрегінде, сол асылды таңдаған адам «жүрегінің түбіне терең бойлап», іздегенін тек содан ғана табады деген терең де тағылымды философиялық тұжырым жасаған.

Ақын бұл ойының психологиялық сипаттамасын 43 қара сөзінде келтіреді: онда адам баласының екі нәрсемен: тән және жан қуатымен адам екенін, оның ішінде жан қуатын ерекше бөліп атап, әуелде оның кішкене ғана болатынын, ескеріп баққан адам оны үлкейтіп, ұлғайтып, зор айтатынын, ал ескерусіз қалса, ол қуаттың қайсысы болса да жоғалады делінген. Біздің зерттеп отырған шығармашылық қабілетте жан қуатына жататын құбылыс, оның зорайып сол адамның өз қажетіне жарауы тек кісінің сол асылды аршып ала білуі, қаншалықты іске қоса алуына байланысты деген көзқарасымызды білдіре кеткіміз келеді.

Халқымыз аққан жұлдызға балаған ғалым, этнограф, саятшы Ш.Уәлиханов адамды табиғаттың өзгеруіне байланысты өзгеретін биологиялық тіршілік деп қарайтын антропологиялық материализмге қосылмайтындығын атап өтеді. Адам табиғаттың бір бөлігі болғанымен одан айырмашылығы онда (адамға) білім бар. «Білім – миға, жүйкеге әсер ете отырып, адамды өзгертеді. Сондықтан адам білім ала отырып, табиғаттан тәуелсіз бола алады», - деген пікір білдіреді.

Қазақ ағартушыларының көрнекті өкілі Ыбырай Алтынсарин арнайы философиялық тақырыпта еңбек жазбаған, дегенмен оның ағартушылық шығармалырында дүниетанымдық ерекше пікірлер болғаны белгілі. Ол уағыздаған «Өнер, білім бар жұрттар» атты өлеңінің басты идеясы халықтың өркендеуі, оның өркениетке ұмтылуы деген насихат еді. Мұндай үндеу егемендікті енді алып жатқан еліміздің қазіргі күнгі де басты ұрандарының бірі болуы тиіс екендігі білімге қатысты барлық мемлекеттік құжаттарда көтеріліп келеді. Шығармашылық – білімді адамдар жететін биіктік. Демек бұл ойлардың өзектілігі жойылған жоқ деуге болады.

Қазақтың рухани мәдениеті мен менталитетінде өшпес із қалдырған тұлғалардың бірі – Шәкәрім Құдайбердиев Абай көзқарастарындағы адамдыққа байланысты ойларды жалғастыра отырып, батыстағы материализм және идеализм сияқты екі анықпен шектелмей, өз жолы үшінші анықты ұсынады.

Осы философиялық ойдың заңды жалғасы С.Торайғыровтың мына бір өлеңінде байқалады десек қате болмас:

Шығамын тірі болсам адам болып,
Жүрмейтін бұл дүниеде жаман болып.
Жатқаным көрде тыныш жақсы емес пе?
Жүргенше өмір сүріп надан болып.

Дәл осы шығарманы бүгінгі күннің адамға деген сұраныстары тұрғысынан қарастырар болсақ, «адам болу» бұл жерде көптің бірі болып қалмау, артында із қалдыру деген философиялық тұжырымға сәйкес келеді деген болар едік. Шығармашыл болу да ақын көксеген «адамдықты» аша түсетін сипаттаманың бірі емес пе?

Шығармашылық мәселесінің дамуына ерекше үлес қосқан философтардың бірі Л.Фейербах болды. Ол шығармашылыққа антропологиялық тұрғыдан қарап, оны адамның жеке қасиеттермен байланыстырады. Ойшыл шығармашылықты тек қана адамның өз белсенділігі, күші мен ерік-жігері және еркіндігі деп қарастыратын идеяға негізделген тұжырымдаманы ұстана отырып, адамның ішкі қуаттары мен қабілеті туралы мәселе көтереді. Бұл идея қазіргі уақытқа дейін шығармашылыққа қатысты зерттеудің негізі болып отырғаны белгілі. Біздің зерттеуімізде де осы идея басшылыққа алынады.

XIX-XX ғасырларда ойшылдар арқасында әр адамның бойында шығармашылыққа бастайтын негіз болатындығы жайлы көзқарастар айтыла бастайды.

Сондай ойдың иесі шығармашылық жайлы өзіндік пікір қалдырған А.Шопенгауэрдің тұжырымдамасында адам ерік пен интеллектінің иесі ретінде қарастырылады. Оның назарына адамның субъектілігінің сезімдік астарларынан гөрі ерік күші көбірек ілігеді. Философтың ойынша шығармашылық әрекет ететін адамдар – дарынды адамдар. Ал дарындылықтың ең жоғарғы көрінісін ол даналық деп есептейді. Бұл қасиеттің сақтаулы және дамытылуы қажеттілігіне баса назар аударады.

Осы оймен сабақтаса айтылған Ф.Ницщенің пікірінше, шығармашылыққа қабілеттілік ешкімге ұқсамайтын, ерекше адамдарға тән сапа. Ол өз философиясында шығармашыл адамдар айрықша жаратылғандар екенін атап өте отырып, дегенмен «шығармашылық біздің құзырымызда: біздің биік мақсаттар мен

құндылықтарымыздың құра алуымызда», - дейді. Ф.Ницщенің адамның өз мақсатын, өмірінің мәнін анықтауы оның шығармашылығын туындатады деген ойы сол уақыт үшін аса құнды пікір еді. Бұдан адамның барлық өмірі шығармашылық әрекеттен тұрады деген қорытынды жасауға болады.

Шығармашылық туралы келесі ой айтқан тарихи тұлғалардың бірі К.Маркс оны саналы қоғамдық әрекет деп санаған. Ол бұл әрекет нәтижесінде айнала және адамның өзі де өзгереді деген тұжырым жасаған. Оның адамның еңбек арқылы пайда болуы – нағыз шығармашылық деген ойы бүкіл әлемдік тарихта қалды. Шығармашылықтың субъектісін талқылау оның «ұйқыда жатқан қабілетін» немесе ішкі күштерін зерттеуге әкеледі. Оның пікірінше ішкі күштер – ол қажеттіліктер мен қабілеттер. Қажеттіліктер адам белсенділігіне түрткі болады да, ал қабілеттер қажеттіліктерді қанағаттандыратын әрекет түрінде қарастырылады. Дәл осы ойлар шығармашылыққа арналған теориялық және практикалық зерттеудің негізі болып есептеледі.

Студенттің шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау психология мен педагогика ғылымдарында өте ертеден зерттеліп келеді. Шығармашылық әлемдік мәдениеттің барлық дәуіріндегі ойшылдардың назарында болғандығын, шығармашылық теориясын жасауға деген көптеген ізденістердің болғанынан байқауға болады. Бұл әрекеттер өзінің логикалық шегіне жеткен деп айтуға болмайды. Сондықтан шығармашылық педагогикасының негізгі мақсаты – бүгінгі күн талаптарынан туындаған, озық қоғамға лайықты жаңа сапа, рухани сана қалыптастыру және дамытуда тың жолдар мен соңы шешімдер іздестіру болып табылады.

Көрнекті педагогтар К.Д. Ушинский, Ы.Алтынсарин, А.С. Макаренконың шығармаларында қабілеттерді дамытудың жолдары қарастырылса, адам шығармашылығына бағыт бағдар беруді ең алғаш білім мазмұнына енгізген М.Жұмабаев болатын, (1923).

Жалпы – адамның ақыл-ой өзгешелігінің жеке қасиетін көрсететін кез-келген адамнан табылатын қабілет.

Арнаулы – іс-әрекеттің жеке салаларында көрініп, нәтижелі орындалуына мүмкіндік беретін қабілет.

Практикалық – ұйымдастырғыштық, конструктивті техникалық қабілет.

Қабілет – әр адамның әртүрлі іс-әрекетінің орындалу жолындағы жетістіктерінде көрінетін қасиет. Психологтардың айтуынша қабілетті айқындау мақсатындағы зерттеулер XIX ғасырда басталған.

Қабілет психологияда жалпы ұғым бойынша жеке адам мінез-құлқын реттеп отыратын және оның өмір сүру жағдайына қызмет ететін психикалық қасиет.

Қабілеттің дамуы үшін оқушы бойында міндетті түрде **талаптың** болуы шарт. Талап, құлшыныс болмаған жерде қабілет дами алмайды.

Қабілеттілік «оқу» және «шығармашылық» болып екіге бөлінеді. Бұл екеуі егіз ұғым. Өмірді танып – білу, оқып-үйренуден бастау алады. Сонан соң адам сол білімін шығармашылықпен пайдалануға ұмтылады. Яғни студент бір деңгейден екінші деңгейге көтеріліп, әрі қарай талпынып, келмелдене түседі.

Психологтардың пайымдауынша қабілетсіз шәкірт болмайды. Бұл пікірді орыстың ұлы жазушысы, ойшылы Л.Толстой «Барлық мүмкіндіктер балалардың бойында» деген даналық сөзімен тереңдете түседі.

Демек, сол ашылмай жатқан мол мүмкіндіктерді дер кезінде аша білуіміз, дұрыс жолға бағыттай білуіміз керек.

Психологтар қабілеттердің екі түрлі деңгейінің болатындығын дәлелдейді.

1. *Репродуктивті* – іс-әрекетті, білімді берілген үлгі бойынша қабылдай алу деңгейі.
2. *Шығармашылық* – жаңалық ойлап табуға бағытталған қабілеттер деңгейі.

Қабілеттің педагогикалық қызмет тұлғаның шығармашылық әрекеті арқылы жүзеге асады. Біздің зерттеуіміз шығармашылық қабілет сияқты сапаның оқушы тұлғасында жетілуіне арналып отырғандықтан, оқушының шығармашылық қабілетін дамытудың диалектикалық астарлары ең алдымен «даму», «тұлғаның дамуы» ұғымдарының мәнін теориялық тұрғыда қарастыруды талап етеді.

«Даму» ұғымына философияда «мөлшерлік өзгерістердің белгілі бір өлшем шегінен шығып сапалық өзгерістерге айналуы» деген анықтама беріледі, яғни мәңгі, қажетті қозғалыс, уақыттағы өзгеріс деп түсіну қажет. Даму спираль тәрізді, қарама-қайшылықтардың бірлігі мен күресінде, санның сапаға ауысуы түрінде және керісінше өрбиді.

«Даму» - жаңару үрдісі. Жаңаның өмірге келіп, ескінің жоғалуы деген мағынаға сәйкес. Демек, жаңаның пайда болуы мен даму тікелей байланысты. Барлық табиғат құбылыстары сияқты табиғат туындысы адамда диалектикалық жолмен дамып, бір деңгейден екінші деңгейге ауысып, өзгеріп отырады.

Дамудың барлық түрі – қозғалыс, алайда қозғалыстың барлығы бірдей даму бола бермейді. Тек сапалық өзгерістерді қамтамасыз ететін, кері қайтпайтын сипаты бар қозғалысты даму деп айтуға болады.

Жоғарыда талданып кеткен философиялық ой-тұжырымдар уақыт тексерісінен өткен, бүгінгі күнге дейін өзінің көкейтестілігін жоғалтпаған идеялар болып табылады. Бұл идеялар қазіргі білім философиясының негізгі ұстанымдары мен амалдарында да айқын көрініс тауып отыр. Осыған байланысты айтылған көзқарастарымызды саралай отырып, бейнелеу өнері арқылы оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытудың жолдарына мынадай теориялық анықтама бере аламыз.

Бейнелеу өнері сабақтарында студенттердің шығармашылық қабілеті арнайы берілген дизайн өнері негізінде, оның жасалу техникасының негізгі түсініктері мен анықтамалары, әртүрлі өнер түрлерінің көркем эстетикалық мәнін ашу мен, бейнелеу өнері түрлерімен танысу арқылы қалыптасады.

Қорыта айтқанда, шығармашылық жолы – ол үміттер мен күдіктер, жеңілістер мен жеңістер жолы. Осы жолдан өзіне сабақ ала білу, жетер биігін белгілей білу, өзінің жетістіктерін мен кемшін тұстарын талдай алу – оқушының шығармашылығын дамытуға стратегиялық бағыттар болып табылады.

Әр индивидтің бойында болатын шығармашылықтың бастауларынының болатындығы жайлы мәселе адамның жан қуаттарының барлық қызметтерінің қатысуы нәтижесінде болатын оның жаңа сапалық деңгейі болғандықтан, психологиялық және педагогикалық еңбектерде кең қарастырылған.

1 *Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы //Егемен Қазақстан. 2015 жыл.*

2 *Яковсон П.М. Психология художественного восприятия. – М., 1998 г.*

3 *Мизанбаев Р.Б. «Живопись». – Алматы, 2005 г.*

4 *Кожахметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы,1998 г.*

Резюме

Кемалова Г.Б. – *магистр, преподаватель*

Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова

Особенности научно-теоретической определений в развитие творческих способностей студентов

В данной статье рассматриваетсяактуальность изучения творчества. Виды творчества и их взаимосвязь. Логические и внелогические элементы творческого поиска. Развитие теории решения творческих, изобретательских задач. Творческое мышление и его изучение с учетом последних достижений науки и техники. Теоретические методологические определение ученых на тему изо, творчество, способность, развитие.

Ключевые слова: творчество, креативность, изо, педагогика, психология, урок, процесс.

Summary

Kemalova G.B. – *master of Pedagogics and Psychology Aktobe Regional State University named after K.Zhubanov*

Features theoretical determinations in developing creative flairs of students

This article discusses actuality the studying of creativity. Kinds of creativity and their interrelation. The logical and extra-logical elements of creativity. Development of the theory creative, inventive problems solving. Creative thinking and its learning based on the latest scientific and technological achievements. Theoretical methodological definition of scientists on the theme Fine Art, creativity, ability, development.

Keywords: creative work, creativity, Fine Art, Pedagogics, Psychology, lesson process.

ӘОЖ: 00.009

«МӘҢГІЛІК ЕЛ» ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ МЕН ҒЫЛЫМДЫ ДАМЫТУ

Кдыралиева Ж.Б. – *ҚазҰПУ, филология кафедрасының магистры,*
Интеллектуалды ұлт қалыптастыру ҒЗИ эксперті
e-mail: zhandai-88@mail.ru

Мақалада Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты жолдауы негізінде Мәңгілік Ел - жалпы қазақстандық ұлттық идеясының мәні мен маңызы қарастырылды. Ұлттық идея негізінде жасыл экономиканы, тілді, дінді, халықтар достастығын, еңбек тәртібін, болашақ ұрпақты жан-жақты ұлттық құндылықтар негізінде оқыту жолдары, білім мен ғылымды барынша дамыту керектігі жөнінде жазылды. Сондай-ақ, ғылыми мақалада білім мен ғылымның бүгінгі таңдағы рөлі, болашақ ұрпақты Мәңгілік ел ұлттық идеясы негізінде, барынша ұлттық тәрбие арқылы оқыту керек екендігі жөнінде нақты мысалдар келтірілді.

Түйін сөздер: білім, ғылым, жаңа технология, болашақ, Мәңгілік Ел, дамушы ел, ұрпақ, Елбасы, жас мемлекет, тіл, діл, дін, инновация, балабақша, бастауыш мектеп, негізгі орта мектеп, жоғары сынып, жоғары мектеп, тәрбие.

Елбасымыздың Қазақстан халқына арналған қандай жолдауы болмасын білім мен ғылым мәселесінен аттап кеткен емес. Мемлекет басшысы заман ағымын толығымен пайымдай келе келешектің кілті кемел білім мен сол білімді кемелдендіретін ұлы күш ғылым екендігіне, ғылымды қажетсінетін экономиканы жүзеге асыру бағытында өскелең елдің айбынды болашағын қамтамасыз ету үшін ең әуелі білім сапасын арттыру қажеттігін баса айтады. Білім кілті көп есікті ашатындығы, көксеп, болашақта мақсат тұтып келе жатқан «Мәңгілі Ел» атануымызға да зор ықпалын тигізетіні белгілі. Яғни, «Мәңгілік Ел» атануымыз үшін ең дамыған 30 мемлекеттің қатарында көрініп, ел экономикасын өркендету, бәсекеге қабілетті болу, индустриялық-инновациялық дамыту бағдарламасынан ғылымға негізделген экономикалық стратегияға бірте-бірте ауыса отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау білікті де білімді жастар еншісінде екені белгілі. Сондықтан да, еліміздің білім саясатында ғылыми-техникалық әлеуетіне жұмылдыру, ғылымның басым бағыттарын дамыту жолындағы ресурстарды шоғырландыру, оның жетістіктерін өндіріске енгіздірту инновациялық дамудың негізгі көзін, болашақтағы даму бағытын айқындайтын маңызды факторлардың бірі білім саясатының дұрыс әрі нәтижелі жүргізілуі өте маңызды.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Қазақстан халқына арналған жолдауында «Біздің жас мемлекетіміз өсіп-жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Олар өз ұрпағының жауапты да жігерлі, білім өрісі биік, денсаулықтары мықты өкілдері болады. Олар бабаларының игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр. Олар қазақ, орыс, ағылшын тілдерін еркін меңгереді, олар бейбіт, жылдам өркендеу үстіндегі күллі әлемге әйгілі, әрі сыйлы, өз елінің патриоттары болады» [1] - деп көрсетілгендей, ертеңгі келер күннің бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш – тұлттық білім мен ғылымда екендігін көреміз. Ұлттық білім мен ғылым дамымай біз алысқа бара алмайтындығымыз, жаңа технологиялардың, инновациялық әдістерді меңгермейінше алға ілгерлемейтінімізді түсінуіміз керек. Сондықтанда бүгінгі білім беру парадигмасы төмендегідей кесте негізінде болмақ:

Білім және ғылым

«Мәңгілік Ел» құндылықтарына негіздел-ген «Ұлттық білім беру моделін» білім беру сатысына қарай, кезең-кезеңмен енгізу

Жеткіншек ұрпаққа мектеп табалды-рығынан бастап, ЖОО-на дейін әлемдік деңгейде білім мен тәрбие берілуімен қатар, ғылыммен шұғылданатын дағдылар жүйесін құру.

1-кесте

Осы кестенің негізінде ұлттық білім беру моделін шығарамыз. Яғни:

Ұлттық білім беру моделі:

1. Балабақша жасында (таза ұлттық білім беріледі)
2. Бастауыш мектеп буынында (Патриоттық тәрбие негізі қаланады)
3. Негізгі мектепте (басқа ұлттар мәдениетімен танысу, адамзат дүниесіндегі озық тәрбие және діни сауаттылық, діни тәрбие негіздері)
4. Жоғарғы сынып сатысында (өз ана тілі негізінде әлемдік мәдениет құндылықтарын, шетелдер тілін меңгеру арқылы интеллектуалды жастар қалыптастырамыз)
5. Кәсіптік білім беруде (Мәдениет, дәстүрді қоғам жетістігімен байланыстыра анықтау, Тәуелсіз Қазақстандағы мәдени үрдістер және «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы арқылы жаңа иедаялармен толықтыру)
6. Жоғары мектепте (Елдің бәсекеге қабілетті және индустриялық-инновациялық дамуы жағдайындағы білім мен ғылым негіздері) формасында деп алып, жеке-жеке қарастырамыз

Тәрбиенің діңгегі отбасынан қаланып, балабақшада жалғасын тауып жетілетіндіктен, балдырғандардың санасына ұлттық тәрбиенің нәрімен сусындаты өте маңызды. Бұл жөнінде Ел Президентімізі: «Қазіргі заман талабына сай, жан-жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен ұлттық психология қалыптасқан, имандылық әдебі, парасаты бар ұрпақ тәрбиелеп өсіру, білім беру бүгінгі отбасының, балабақшаның, барша елдің, халықтың міндеті» [2] - деп нық айтқан да болатын. Ұлттық тәрбие арқылы баланың жеке басын үйлесімді дамытып, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарға баулып, оның мүдделерін қанағаттандыру мен қабілеттерін дамыта отырып, қоғамдық-әлеуметтік, табиғи ортада өмір сүруі мен жемісті әрекеттенуіне мүмкіндік беретін жеке тұлғаның әлеуметтік-рухани қасиеттерінің қалыптасуына септтігін тигіземіз. Ол үшін ең алдымен:

- *Тәрбиешілер мен жас мамандар педагогикалық* кеңестер мен ұлттық құндылықтарға, қанық болып, семинар, тренингтерден дәріс ала отырып, халық педагогикасымен, психология, философиядан хабардар болуы өте маңызды, себебі бүлдіршіндерді осы салалардың негізінде тәлім берудің маңызы зор.
- *Екіншіден, баланың ой-өрісіне әсер ету үшін балабақшаның* қабырғаларында әдемі әсемделген суреттермен қоса, қазақтың ұлттығын дәріптейтін образдар, ертегі кейіпкерлері сияқты (қазақтың ою-өрнектері, ұлттық киімдері, аспаптар, қыздардың, апа-аталардың, әкелердің киім үлгілері, замануи бағытта көркемделген) суреттер міндетті түрде болуы тиіс

Балаға тәлім-тәрбиені халықтық педагогика негізінде жас ерекшелігіне қарай кезең-кезеңмен жүріп отыруы тиіс.

Ал, Бастауыш мектеп буынында, Ұлттық тәрбиемен таныс, рухани құндылығы даму үстінде жүрген балалар бастауыш сыныпқа қадам басқанда жеке тұлға ретінде адамгершілік қасиеттерді, қоршаған ортаға деген эмоциональды-құндылық қатынастарды, оқу процесіне оң мотивацияның қалыптасуын және таным әрекетіндегі жеке қабілеттері мен шеберліктерінің дамуын, сондай-ақ, патриот азамат ретінде қалыптасуға көшеді. Жеке тұлғаның бойына мұндай қасиеттерді қалыптастыруға ата-аналар мен мұғалімдердің еңбегі талап етіледі. Бұл жөнінде қазақ тілінде жүргізілетін мектептер үшін жазылған *«Ұлттық тәрбие» атты оқу бағдарламасында* бастауыш сынып балаларына білім мен тәрбие үдерісін жүйелі түрде ұйымдастырып, оларға туған жерінің, ата-тегінің, табиғат жайлы (аспан-жер, аң-құс, өзен-көл, тау-тас, өсімдіктер әлемі мен адамдардың оларға қарым-қатынасы) танымын арттырып, көркем және ғылыми шығармаларды оқыту арқылы қоршаған ортаға, табиғатқа, сүйіспеншілік сезімін оятып, экологиялық мәдениетін тәрбилеу мен салауатты өмір салты арқылы адамзаттың рухани тағылымын әсемдік әлемімен ұштастыра оқыту керек екендігі дұрыс жазылған. Мұның негізінде, бастауыш кезеңнін портреті өз отанын қастерлейтін, жақсы көретін, отанымен мақтана алатын, ана тілін жетік меңгерген, қазақ жерінде тұратын өзге ұлт өкілдерін сыйлап, құрметтей білетін баланы көруіміз керек. Сондықтан жас жүректің бойына еліне, жеріне деген сүйіспеншілігін қызықтыру арқылы оятуымыз керек.

Негізгі мектепте (басқа ұлттар мәдениетімен танысу, адамзат дүниесіндегі озық тәрбие және діни сауаттылық, діни тәрбие негіздері) Баланың балабақшадан, бастауыш мектеппен жалғасқан рухани құндылықтары, қоршаған әлем жайлы түсініктері, адамгершілік, сыпайлық, мейрімділік қасиеттері негізгі орта мектепке келгенде өзге ұлттар мәдениетімен танысу, көпұлтты жандарды құрметтеп, сыйлау керек екендігін ұғына бастайтын жасқа келеді. Негізгі орта мектеп балаларына тәлім-тәрбие мен білім беруде кең байтақ қазақ жерінің, Қазақстандағы ұлттар достастығы, толеранттылық ұымы, Тәуелсіз Қазақстан келешегі жастар екендігі, Отанға қызмет ету ұғымы, экологиялық тәрбие мен еңбек тәрбиесін, ең бастысы

адами қарым-қатынасты үйренетін кезге келеді. Себебі, осы жастағы балалар оң солын тануға, ақ пен қараны ажырата алуға қабілетті кезеңге көшіп жатады.

Балалардың қабілетіне қарай, өзге ұлт өкілдерінің мәдениетін оқытып, үйретіп, өзгені сыйлау, өзіңді сыйлаумен тең екендігін пән мұғалімдері өз сабақтарында дұрыс үйрете білулері қажет. Мысалы ән сабағында әр ұлттың әнін салыстырмалы түде талдап, шырқап, биінің ерекшелігі мен танысып, ділі мен дінімен танысып жалпы мәдениетімен қаныққаны дұрыс. «Дінтану» сабағында діннің өзектілігіне аса мән беріледі. Дін мәселесі дамыған елдерде бастауыш сыныптан негізге алынған, атап айтқанда, Аустрия, Ұлы Британия мемлекеттерінің орта мектептерінің білім беру стандартындағы бағдарламаларында кездеседі. Оның түпкі саясаты – тұлға жастайынан саналы түрде өзінің өмірлік бағытын дұрыс түсінуге, ұлтының дінін ұғуға, туралық және әсемдікке тәрбиелеуге негізделгені айғақ. Жалпы дін туралы білім қазіргі қоғамдық жағдайда маңызды мәселердің бірі. Өйткені, дін дегеніміз – адамды шындыққа жеткізетін жарық, ақылды адамдарды өз қалаулары бойынша ізгілікке бастайтын құдайлық шариғат адамдарды тек игілікке, жақсылыққа бағыттайтын заңнама ретіндегі іс-әрекеттер жиынтығы [3] Ал қазіргі кездегі діннің маңыздылығы – рухани-адамгершілік құндылықтардың жаңартылған жүйесін құруға бағыттау, экстремизм, терроризм және діни радикализм идеологияларын қабылдамауға үйрету, сол зиян әсерлердің алдын алуда, дұрыс жолдан адаспауын, тұрақты ой қалыптастыруда дінтану ілімінің рөлі ерекше. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, кейбір мемлекеттерде діни білімсіздіктен халықтың басқа секталарға кіру орын алып, ақырында бір мемлекеттің бірлігі шайқалып, келеңсіз оқиғалармен аяқталып жатыр. Қазіргі кезде біздің елімізде де белгілі бір идеологиялық білім ретінде дінге деген қажеттілігі бар. Сол себептен, Қазақстан халқы түрлі ұлттан тұратындығын, конфессиялық сипатын ескере отырып, дінтану пәнін орта мектептерде оқытылу бұйрығы енгізілді. Осы тұрғыдан Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың: «Біз бұқара санасындағы діншілдіктің артуына әзір болуымыз керек, онда тұрған қатерлі ештеңе жоқ. Жалпы дін өздігінен өнегелі ақиқаттан бөтен ештеңе үйретпейді. Жалғыз-ақ, бізге қауіп төндіретіні: діни біліміміздің деңгейі онша жоғары болмай отырғаны» [4] - деген ескертпесі бүгінде айрықша теориялық-әдіснамалық мағынаға ие екендігін көрсетті. Қазіргі еліміздегі және дүниежүзіндегі діни жағдайларды бағалай білу, интернеттегі діни мәліметтерді саналы түрде ақиқаттылығын ажырата білу, діни экстермизм әрекеттерді болдырмау және алдын алу секілді, жалған діни идеяның дұрыс бағыттағы діннен айырмашылығын ажырата алу сынды тақырыптар қазіргі қоғамдағы діни топтардың сыртқы келбеттері, дінге шақыру әрекеттерінің әдістерін бойынша айыра білуі үшін бұл пәннің сұранысы жоғары болуы тиіс. Осы пәнді оқыту барысында, елімізде және дүниежүзінде дінге қатысты қазіргі болып жатқан оқиғалармен байланыстырып, түсіндіріп, жасөспірімдердің өмірге деген дұрыс көзқарасын тұрақтандыру міндетін қою керек.

Жоғарғы сынып сатысында (өз ана тілі негізінде әлемдік мәдениет құндылықтарын, шетелдер тілін меңгеру арқылы интеллектуалды жастар қалыптастырамыз) Жоғары сынып сатысы негізгі орта мектеппен салыстырғанда күрделі, кәсіби даярлық алды, маңызды баспалдақ. Жалпы адамзаттық, ұлттық құндылықтар негізінде, ғылым мен білімді ұштастыратын, кәсіби шыңдалуға негізделген буын өкілдері қалыптасатын мектептің түлектері. Бүгінде тауар өндіруші елдер қатарына қосылу, бәсекелестікке қабілетті елдер қатарында болу үшін білім мен ғылымның соңғы жетістіктермен қаруланған, ғылымның соңғы жетістіктерін өндіріске ендіруге бейім, жаңа бағытта дамып келе жатқан әдістер мен инновациялық жобалар, заманауи технологияларды меңгерген тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Бұл міндетті орындаудағы мәселелердің бірі білімге енгізіліп жақтан өзгерістің бірі «Үш тілділікті» айтуға болады. Үш тілді білу заман талабынан туындап отырған мәселе. Ертеңгі күннің еншісін ұстар жастарымыз үш тілді білуі тиіс. Ағылшын және орыс тілі қазақ тілінің ығында ғана өмір сүретіндігін, ағылшын тілін үйренгеннен біз мәңгүрттенбейтіндігімізді, ол - әлемдік бизнес тілі екендігін түсіне білуіміз керек. Қазіргі кезде күллі әлемге есігін айқара ашып, “ақылды” экономиканы енгізіп жатқан елдер қарыштап дамуда. Ал бұл бағыттағы толайым табыстарға, ілім-білімге алып барар жол – ғаламшардағы үстемдік құрған тілдерді үйрену. Қай заманда болсын, бірнеше тілді меңгерген мемлекеттер мен халықтар өзінің коммуникациялық және интеграциялық қабілетін кеңейтіп отырған. Кәсіптік, жоғары мектепте де осы мәселелердің күрделі формасынан қарастырып оқытқан жөн.

Қорытындылай келгенде, «Мәңгілік Ел» идеясы – елімізді өз мақсатына талай дәуір сынынан сүріндірмей жеткізетін, еліміздің жүрегі, тәуелсіздігіміздің тірегі, болашағымызға бағдар бола алатын, ұлтымызды ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін тұғырлы идея болмақ. Осы идея бізді 30 дамыған елдің қатарынан бой көрсетуімізге себеп болары сөзссіз. Жұмысымызда нақты көрсетіп кеткендей, білім мен

ғылым сапасын жақсарту ұлттық білім корпусын барлық буынға кезең-кезеңімен өткен жағдайда нәтижеге қол жеткізеріміз анық.

1. *Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «Қазақстан жолы–2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». – 17 қаңтар. – 2014.*
2. *Тәрбие өзегі балабақшадан басталады. http://referatikz.*
3. *Білімділер порталы http://bilimdiler.kz*
4. *Назарбаев Н.Ә. Әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының II съезінде сөйлеген сөзі. Әлемдік және дәстүрлі діндер лидерлерінің «II сьезі». – Алматы, 2006. – 147 б.*

Резюме

Кдыралиева Ж.Б. – *КазНПУ им.Абая, магистр кафедры филологии Эксперт. НИИ Формирование интеллектуальной нации*

Развития науки и образования на основе идеи "Мангилик Ел"

В статье написанно о послании народу Казахстана «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» Глава государства Нурсултан Назарбаев изложил и обосновал совершенно новую концепцию в отечественной истории - «Мәңгілік Ел». По этим путем мы должны провести индустриализацию страны, перейти на «зеленую» экономику, сохранить язык и религию, сохранить единство народа, строить добрососедские отношения с сопредельными странами, воспитывать молодое поколение на примерах предков, дать детям достойное образование, развивать науку и при этом добросовестно трудиться. А также четко рассмотренно о важности образовании и науки.

Ключевые слова: образование, наука, новые технологии, будущео, Мангилик ел, развивающая страна, поколение, Президент, молодая страна, язык, религия, менталитет, инновация, детский сад, начальная школа, средняя школа, старший класс, университеты, воспитание.

Summary

Kdyralieva Z.B. – *Pedagogical University, Department of Philology master's Experts Institute of formation of the intellectual Nations*

Development of science and education based on the idea of " Mangylyk El"

The article is written on the message of the people of Kazakhstan "Kazakhstan's way - 2050: Common goal, common interests, common future" President Nursultan Nazarbayev stated and substantiated a completely new concept in the country's history - "Mangilik El". In this way we have to industrialize the country, go to the "green" economy, to preserve their language and religion, to preserve the unity of the people, to build good-neighborly relations with neighboring countries, to educate the younger generation on the examples of the ancestors, to give children a decent education, to develop science and at the same time in good faith work. And clearly the consideration of the importance of education and science.

Keywords: education, science, new technologies, the future, Mangilik eating, developing countries, the generation, the President, a young country, language, religion, mentality, innovation, kindergarten, elementary school, middle school, high school, university, education.

ӘОЖ 159.92

ФРЭНСИС СКОТТ ФИЦДЖЕРАЛЬДЫҢ «ҰЛЫ ГЭТСБИ» РОМАНЫНДАҒЫ ЭМОЦИЯЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТҰРҒЫДА ТАЛДАУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ДЕҢГЕЙЛЕРІНЕ ОРТАҚ МІНЕЗДЕМЕ

Кабылова М.С. – *І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы. Талдықорған қ. e-mail: madina.3024 @mail.ru*

Бұл мақалада ХХ-шы ғасырдың америка әдебиетінің классигі Фрэнсис Скотт Фицджеральдың 1925 жылы жарық көрген, әлем оқырмандарының ыстық ықыласына бөленген «Ұлы Гэтсби» атты романындағы алынған бірнеше эмоцияның көркем мәтінде берілу тәсілдерін кешенді түрде ұсынылуы болып табылады. Романындағы көркем мәтініндегі эмоциялардың лингвистикалық және психологиялық деңгейлеріннің ортақ мінездемесі мен баяндалады. Эмоцияның көркем мәтінде берілу тәсілдерін кешенді түрде ұсынылуы болып табылады. Эмоция және оның түрлері мен эмоция болмыстың көрінісінің формасы, адамның өз сезімдерін бастан кешіруі, оны біліп, жасап жүрген нәрсеге деген көзқарасы, қатынасы ретінде қарастырылады. Эмоция – тікелей күйінішін, жағымды және жағымсызды сезінуін, адамның әлемге және адамдарға қатынасын, оның іс-тәжірибелік әрекетінің үрдісі мен нәтижелерін көрсететін субьективті психологиялық жағдайдың ерекше түрі. Эмоция тобына көңіл-күй, сезім, аффект, құмарлық, күйзеліс жатады. Олар адамның барлық психикалық үрдісі мен жағдайында кездесіп отырады.

Кілттік сөздер: эмоция, аффект, ынтықтық ым-ишара, мимика, пантомимика, вербалды, бейвербальды қарым-қатынас, коммуникативтік қарым-қатынас, лингвистика, паралингвистика, инверсия, пейзаждық лексика, авторлық ремарка.

Тіл – ғасырлар жемісі, халық мұрасы, ұлттық құбылыс. Бір тіл – бір ұлт. Кез келген халықтың ойлау ерекшелігі оның ұлттық тілінде көрініс табады, халық даналығы, дүниетаным көзқарасы тілінде түйінделеді. Тіл – халықтың рухани болмысымен біте қайнап, ұлттың тағдырына қызмет етіп, өмірімен өзектес жүріп отырады. Әр кезең, әр дәуір өзіне қажетті жаңалықтар туғызады. Осыған орай тәуелсіздік туымен ел өмірінде қаншама жаңалықтар еніп отыр. Бүгінде егеменді қазақ халқының бүкіл әлем халқымен терезесі тең. Қазіргі таңда әлем халықтарының қақпалары айқара ашылып, бір-бірінің тілі мен әдебиетін, тарихы мен мәдениетін құрметтеп салыстыра зерттеу үрдісі белең алып келеді. Тілдегі әлем көрінісі – сол тілде сөйлейтін халықтың ұжымдық шығармашылығы, және әр ұрпақ тілмен бірге ұлттық мінез, дүниетаным адамгершілік, т.б. мәдениеттің толық жиынтығын алады. Қазіргі жаһандану заманында халықаралық қатынастардың нығайып, еліміздің шет мемлекеттермен экономикалық, саяси және мәдени байланыстардың дамуы – шетел тілдерін, соның ішінде әсіресе ағылшын тілін жетік меңгеруді талап етеді. Тіл ғылымы соның ішінде ағылшын тілі де психологиямен тығыз байланысты. Олай дейтін себебіміз, психология түйсік пен қабылдауды, ес пен ойды, сезім мен эмоцияны, зейінді зерттейді. Ал бұлардың сөйлеу процесіне оны қабылдап, түсіну процесіне тікелей қатысы бар екені баршаға аян. Өйткені, біреудің айтқанын қабылдау, оны ұғыну процесі болмаса, қарым-қатынас жасау, пікір алысу да болмаған болар еді. Адам сөз арқылы белгілі бір затты атап қана қоймай, сонымен бірге, сол затқа, іске, құбылысқа өзінің қатынасы мен оған қалай қарайтындығын эмоция арқылы білдіреді. Яғни тіл ойды білдірудің ғана құралы емес, сезімді де білдірудің құралы.Адамдар арасындағы тілдік қарым-қатынаста эмоцияның болуы, олардың бір-бірін жақсы түсінісуіне себтігін тигізеді. Бұл мақалада атақты, ХХ-шы ғасырдың америка әдебиетінің классигі Фрэнсис Скотт Фицджеральдың 1925 жылы жарық көрген, әлем оқырмандарының ыстық ықыласына бөленген «Ұлы Гэтсби» атты романындағы эмоцияның көркем мәтінде берілу тәсілдерін кешенді түрде ұсынылуы болып табылады. Роман мәтініндегі эмоциялы сөйлемді талдамас бұрын, алдымен эмоцияның адам өміріне қаншалықты психологиялық маңызды орын алатын саралауымыз керек.

Эмоция – тікелей күйінішін, жағымды және жағымсызды сезінуін, адамның әлемге және адамдарға қатынасын, оның іс-тәжірибелік әрекетінің үрдісі мен нәтижелерін көрсететін субъективті психологиялық жағдайдың ерекше түрі. [1] Эмоция тобына көңіл-күй, сезім, аффект, құмарлық, күйзеліс жатады. Олар адамның барлық психикалық үрдісі мен жағдайында кездесіп отырады. Адам эмоциясының басты қызметі: эмоцияның көмегімен біз бір-бірімізді жақсы түсінеміз, сөзді пайдаланбай-ақ бір-біріміздің жағдайымызды біле аламыз және өзара әрекет және қарым-қатынасқа тиісінше бағыштала аламыз. Мысалы, әр мәдениетке жататын адамдардың басқа адамды оның бет-әлпетіне қарай айна қатесіз қабылдап және бағалай алатындығы, соның нәтижесінде қуаныш, ашу, мұң, қорқыныш, жек көру, таңқалу сияқты эмоционалды жағдайларды анықтай алуы керемет факт болып табылады. Өмірді сезімсіз сияқты эмоция-

сыз да елестету мүмкін емес. Атақты жаратылыстанушы Ч.Дарвин эмоциялар эволюция үрдісінде тіршілік иелері өздері үшін өзекті болып табылған қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған белгілі бір шарттардың маңыздылығын анықтайтын құрал ретінде туындаған деп есептейді. [2] Ф.И. Шаляпиннің мысалы бойынша, шетелге бірінші рет саяхат жасағанда ағылшын тілін білмейтін Федор Иванович «бірде мейрамханада қатар стөлде отырған көршілері ағылшындарға ағылшын тілінің ырғағын ыммен келтіріп «Great! (қошемет сөзін)» айтады, бірақ мұның ағылшын тілінде сөйлескенге ұқсауы және биік шляпалы Шаляпиннің айбарлы келбетінің сенімді әсер еткені сонша, ағылшындар оны түсініп, өздерінің отандасы екен деп қабылдағандай ыммен стакан соғыстырады. [3]

Бұл жерден эмоцияның қарым-қатынастағы эмоциялық күй түрінде пайда болуын көреміз. Әңгімеге араласқан адам әңгімелесушіге эмоцияның ыңғайына икемделгенін көреміз. Адамның эмоционалды-суреттеу қимылдары – мимика, ым, пантомимика қарым-қатынас құралы қызметін атқарады, яғни сөйлеушінің жағдайы және оның дәл осы уақытта болып жатқан жағдайға көзқарасы жайлы ақпарат береді. Сонымен қатар, ықпал ету қызметін атқарады. Эмоционалды-суреттеу қимылды қабылдаушы субъекті болып табылатын адамға ықпал етеді. Мұндай қимылдарды қабылдаушының түсінуі оның қатынас орын алып отырған контекске сәйкес қозғалуы негізінде жүзеге асады. Адамның айқын қимылдары тілмен шебер сараланды, оның көмегімен тіршілік иелері өздерінің жағдайы және айналада болып жатқан оқиғалар туралы ақпаратпен алмасады. Эмоциялар ішкі тіл, субъектіге болып жатқан оқиғаның өзінің қажеттіліктіктеріне қарай маңыздылығын білдіретін дабыл жүйесі ретінде қабылданады.

Өз кезінде П.К. Анохин эмоцияның мобилизациялық, интегративті-қорғаныштық маңызы туралы айтып кеткен болатын. Ол: «Эмоциялар барлық ағза қызметінің дереу түсіндіре отырып (біртұтас, бірігу), ең алдымен пайдалы немесе зияндының ағзаға әсерінің абсолютті дабылы бола алады, көп жағдайда ағза әсерді өршітпеу жолдарын анықтап және жауап ретінде реакциясының нақты механизмдерін анық-тауынан да бұрын болады» - деп айтқан болатын. [4] Дер кезінде туындаған эмоцияның көмегімен ағза қоршаған орта жағдайына тиімді бейімделе алады. Ол сыртқы әсердің түрін, формасын және тағы басқа жекелеген нақты параметрлерін анықтамастан-ақ оған тез және өте үлкен жылдамдықпен жауап қата алады. Тіршілік иелері арасында эмоционалдық күйініш формасының ең қарапайым түрі кең таралған және шығу тегі жағынан, ең ежелгі органикалық қажеттіліктерін қанағаттандырылуынан ләззат алатын және мұны істеу болмауымен байланысты сәйкес қажеттіліктердің күшеюі кезінде наразылық тудырады. Барлық қарапайым органикалық сезімдер эмоционалды реңге ие. Эмоция мен ағза әрекетінің тығыз байланысын барлық эмоционалды жағдай кезінде ағзаның көптеген физиологиялық өзгеріске түсуі дәлелдейді. Психолингвистердің бұл өзгерістерді арнайы эмоциялық жағдаймен (күй) байланыстырылды бірнеше мәрте және органикалық өзгерістер кешенін, сондай-ақ басынан өткерген сезімдерінің сан алуандығын дәлелдеуге бағыталып отырды. Дегенмен, қандай субъективті мәліметтер әртүрлі эмоционалды күйініштер кезінде қандай органикалық өзгерістер орын алатындығын нақты анықтау мүмкін болмады. Бұл жағдай эмоцияның өмірлік маңызын түсінуде елеулі болып табылады. Біз басымыздан өткеретін эмоциялық жағдайлардың ерекшелігі олармен қоса жүретін органикалық өзгерістерге қарағанда, нәтижесінде туындайтын сезімдерге байланысты Адам басынан кешіретін негізгі эмоционалдық күйлер эмоция, сезім және аффект болып бөлінеді. Эмоциялар мен сезімдер қажеттілікерді қанағаттандыруға бағытталған, идеаторлық сипатқа ие және оның бастамасы болатын үрдісіне алдын ала масаттандырады. Эмоциялар мен сезімдер адам үшін дәл қазіргі уақыттағы қажеттілік тұрғысынан өзекті болып табылатын жағдаяттың мәнін, оның алда тұрған қимыл немесе әрекетті қанағаттандыру үшін маңызын ашып көрсетеді. [5]

Эмоциялар шынайы және елестетілген жағдайларға байланысты туындауы мүмкін. Адамдар оларды сезімдер сияқты өзіндік ішкі күйініштері ретінде қабылдайды, олар да басқа адамдарға беріледі, өзгелердің аяушылығын тудырады. Егер адам өз сезімін жасыра алатын болса, эмоциялар салыстырмалы түрде сыртқы мінез-құлықта әлсіз байқалады, кейде өзге тұлғаларға байқалмайды. Олар белгілі бір қылықпен қатарласа келетіндіктен, әрдайым түсіне бермейміз, дегенмен біз анықтағанымыздай барлық мінез-құлық қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталғандықтан эмоциямен тікелей байланысты. Адамның эмоционалды тәжірибесінің шегі оның жеке күйініштеріне қарағанда әлдеқайда кең. Ал адам сезімі керісінше, сырттай байқала бермейді.

Эмоциялар мен сезімдер – тұлғалық қалыптастырушы. Олар адамды әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан сипаттайды. Эмоционалдық үрдістердің жеке тұлғалық маңызына назар аудара отырып, В.К. Вилюнас: «Эмоционалды оқиғалар әртүрлі жағдайларға жаңа эмоционалдық қатынасты қалыптастыруы мүмкін... Ұнату-жек көру, өшпенділік нысаны субъекті қанағаттану не қанағаттанбау себебі деп танитын нәрселердің барлығы болады» деп жазған. [6] Эмоциялар, әдетте уәжді жүзеге асырады және оған субъекті әрекетінің барабарлығын тиімді бағалайды. Олар рефлексияның емес қалыптасқан қарым-

қатынастар күйінішінің тікелей бейнесі. Эмоциялар әлі болмаған, бұрын басынан кешкен жағдайлармен байланысты немесе елестеткен жағдайлар мен оқиғаларды таңдана ете алады.

Ал сезімдер заттық сипатқа ие, белгілі бір нысан туралы идея немесе елестетумен байланыстырылады. Сезімнің тағы бір ерекшелігі олардың үнемі жетілдірілуінде, олар дами келе, тікелей сезімдерден бастап, рухани құндылықтар мен мұраттарға қатысты жоғары сезімдерге дейінгі деңгейлер қатарын жасайды. Сезімдер тарихи сипатқа ие. Олар әр халықта әртүрлі болуы мүмкін және бір ұлт пен мәде-ниетке жататын адамдарда әр алуан тарихи дәуірлерде түрліше бейнеленуі мүмкін. Адамның жеке дамуында сезімдер маңызды әлеуметтендіруші рөл атқарады. Олар жеке тұлғаны, әсіресе, оның уәждік саласын қалыптастыруда маңызды фактор болады. Жағымды эмоционалды күй арқылы сезімнің түрлері байқалады және адамның мүдделері мен қажеттіліктері бекиді. *Сезім* – сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының адам қажеттеріне сәйкес келуі келмеуінің нәтижесінде пайда болып отыратын психикалық процестің түрін сезім деп атайды. Сезім - адамның мәдени-тарихи дамуының өнімі. Олар әрқашан сананың жұмысымен тығыз байланыста болады және өз еркінше басқара алады. Олай болса, адамның сезімдері де қоғамдық сипатта болып, сезімнің мазмұнын қоғамдық болмыс белгілеп отырады. [7]

Аффект – латынша «аффектус» деген сөз, қазақша жан ұшыру, күйіп пісу деген мағынаны білдіреді. Қысқа уаққытта созылсада, бұрқ етіп қатты көрінетін эмоцияның бір түрі. Аффект ол - адам көңіл-күйінің кенеттен өзгеріп, әсерленуі. Аффектер кейде адамның бүкіл психикалық қалпын бұзып, мәнерлі қозғалыстарға толы, ерік күшінің әлсіреу жағдайында өтеді. Аффект кезінде оқыс қимыл-қозғалыстар жасалып, қатты дауыс шығады. Мысалы, тынышсызданудан басталған қорқу сезімі үрейленуге ұласып, аффект дәрежесіне жетеді. [8]

Ынтықтық (құмарлық) – ұзақ мерзімді жіне тұрақты эмоциялық жағдай болып табылады. Бірақ, көңіл күйден айырмашылығы, құмарлық күшті эмоциялық жағдай. Тек қана адамда кездесетін эмоционалдық күйдің тағы бір күрделі, сапалық жағынан ерекше түрі. Жастарға арналған өзінің белгілі хатында И.П. Павлов ғылыми-зерттеу жұмысында ынтызарлықтың ерекше рөл атқаратынынан атап көрсетті; «Ғылым адамнан үлкен қиындықты және ұлы құмарлықты талап етеді. Өз жұмысыңыз бен ізденістеріңізге құмар болыңыздар». [9] Ынтықтық белгілі бір әрекет түрі немесе зат айналасында шоғырланған эмоциялардың, уәждер мен сезімдердің жиынтығын құрайды. Ынтықтық нысаны адам болуы да мүмкін. С.Л. Рубенштейн «ынтықтық әрқашан жинақталған (шоғырланған) түрде, ниеттің жинақылығы мен күші, олардың бір мақсатқа бағытталуы арқылы көрінеді. Ынтықтық барлық талпыныстардың құлшыныс, елігу (құмарлық), бағытын және тұлғаның күшін бір бағытта, олардың бір мақсатқа бағытталуын білдіреді» деп жазған.[10]

Сипатталған эмоция түрлерінің әрбіреуі іштей жіктеледі, ал олар өз кезегінде әртүрлі белгілері бойынша бағаланады, атап айтқанда: қарқындылығы, ұзақтығы, тереңдігі, саналылығы, шығу тегі, туындау шарттары мен жойылуы, ағзаға әсері, даму динамикасы, бағыты (өзіне, басқаларға, әлемге, өткеніне, осы уақытқа немесе болашаққа), оларды жеткізу амалдарына (экспрессия) және нейрофизиологиялық негіздері бойынша. Бұл мақалада эмоция болмыстың көрінісінің формасы, адамның өз сезімдерін бастан кешіруі, ол біліп, жасап жүрген нәрсеге деген көзқарасы, қатынасы ретінде қарастырылады. Объективті түрде байқалатын құбылыс ретінде эмоцияның әртүрлі формасы мен реңктерінің спектрі кең болады. Эмоциялар динамикалық: дами отырып олар сапалы түрде күрделенеді, сондықтан оны бір ғана белгісіне қарай жіктеуге болмайды. Психологтар эмоцияны дәстүрлі түрде жағымды, жағымсыз және амбиваленттi деп бөледі. Лингвистикалық талдау үшін жұмыста типтік эмоция түрлері ретінде қуанышты білдіретін эмоциялар, жағымсыз эмоциялар мен оқыс жағдай ұсынылып отыр.

Эмоционалды синтаксис зерттеуде ең алдымен ағылшын тіліндегі олардың эмоционалдық реңктері өзіне ғана тән тұрақты құрылымы, интонациясы, әртүрлі интенсификатор сияқты белгілерін көрсететін сөйлемдердің құрылымдық бөлшегі ретінде назар аударды. Мұндай құрылымдар тек сөйлемнің мазмұнын ғана емес, олардың субъективті-бағалауыштық, айтушының ойға қатысты эмоционалды реңкті көзқарасын да жеткізуді мақсат етеді және эмоционалды коннотацияларды білдіреді. Бұл құрылымдардың барлық түрлері негізінен екі құбылысқа – элипсис пен инверсияға негізделеді. [11] Кешенді түрде атау және тақырыптық топтарға жіктеу мәселесі және оны шешу осы мақала жұмысының өзегі болмақ, эмоцияларды атау, эмоцияны түсіндіру, эмоцияны жеткізу түрлері анықталды. Әр тәсілдің мәні мынада: көркем мәтінде берілген әр эмоция лингвистикалық немесе паралингвистикалық құралдар арқылы атау керек. Бұл атау эмоцияны тікелей және жанама түрде сипаттауы тиіс. Эмоцияны дешифраторы (түсіндірушісі) эмоционалды перформативі эмоционалды құрылым, контекст, пейзаждық лексика, авторлық ремарка және т.б. болуы мүмкін. Контекст (жағдаят), пейзаждық лексика деңгейінде бір сөзбен ғана

жеткізілмейтін эмоционалдық туындайды, оның мағынасы интонацияның әсерімен ерекше трансформацияға ұшырайды. Эмоция сипатын айқындаушы форма оны жүзеге асырушы эксплицитті мағына болып табылады.

Кейбір жағдайларда эмоция тілдік әрекетпен қатар жүретін, тіпті оның орнын алмастыратын паралингвистикалық амалдар арқылы беріледі. Экстралингвистикалық құралдардың эмотивті қызметі адресаттың эмоциясына әсер ету қабілетімен байланысты. Басымдыққа ие паралингвистикалық амалдар коммуникативтік жүйені жеткізетін, вербалды коммуникативтік жүйенің қызметін атқаратын мимика, ым және дене қимылы болып табылады. Эмоцияны тақырыптық топтарға жіктеудің жетекші құралына авторлық баяндаудың формасын анықтау да жатады. Автордың жеке стилінің бір белгісі тілдің көптеген грамматикалық және лексикалық формаларының ішінен мәтіннің сәйкес эмоционалды мазмұнын неғұрлым сәтті ашатынын таңдай білуі болып табылады. Авторлық баяндау тілдік және тілдік емес құралдардың санымен безендірілетін терең мазмұн болып табылады, оның көмегімен автор шығармашылық тұлға ретінде эмоцияны оқырманның сезіміне әсер ете отырып ашады. Эмоцияны тақырыптық топтарға жіктеудің тағы бір әдісі – эмоцияны жеткізетін басымдыққа ие құралдарды анықтау. Қаһарманның эмоционалдық күйін жеткізуде тілдік құралдар да, тілдік емес құралдар да басымдыққа ие болуы мүмкін. Кейбір жағдайларда эмоцияның сипатын ашуда олардың ішінен ең маңыздысын анықтауға болады. Дегенмен эмоционалды жүктемеге екеуі де ие болуы мүмкін, ондай жағдайда эмоцияны жеткізуші басым құрал лингвистикалық және паралингвистикалық құралдардың жиынтығы болады. [12]. Сонымен, автор эмоцияны тақырыптарға жіктеуде әртүрлі құралдарды пайдалана алады. Тек қана олардың қалай қызмет атқаратындығын анықтау керек: мәтінге тән бола ала ма, белгілі бір эмоцияны көрсететін дәстүрлі немесе автор ойын айқындайтын (шығармашылық, эмоцияны жеткізетін дәстүрлі емес тәсіл) бол ала ма? Эмоцияның гиперсипаты дегеніміз осы.

Тәсілдердің өзара әсерінің негізінде эмоция кешенді түрде тақырыптық топтарға жіктелді.

Ф.С. Фицджеральдың «Ұлы Гетсби» романында эмоциялы көңіл-күйді талдай отырып, ағылшын тілінде берілу жолдарын қарастырамыз.

1. “Suppose you met somebody just as careless as you self”. – “I hope I never will”, she answered. “I hate careless people. That’s why I like you”.

– “Сізге өзіңіз сияқты ұқыпсыз адам тап болса ше?” – «Тап болмас деп үміттенемін», - деді ол. «Ұқыпсыз адамдарды жеккөремін. Міне, сондықтан да сіз маған ұнайсыз».

Берілген мысалда лексикалық деңгейде *«to like»* және «ұнату» сөздері сәйкес келіп тұр. Автор бұл етістікті қыз балаға жас жігітті ұнататынын, тіпті оған ғашық екендігін, сол сезімді білдіру сәтін суреттеу үшін пайдаланған. Демек, аталған лексикалық бірлікті «қуаныш» эмоциясын жеткізу үшін таңдап алуын көрсетіп отыр.

2. “The old Metro pole”.

– «Ескі Метрополь».

Бұл жағдайда лексикалық тұрғыда *«old»* және «ескі» сөздерінің «жақсы таныс», «өте жағымды», «жайлы» деген мағынада қолданылып, сәйкес келіп тұрғандығын байқаймыз. Бұл сын есім сондай-ақ еркелету мәнін де күшейте түседі: «өте жақсы таныс», «ең сүйікті», яғни оқырманның «Метрополь» дәмханасына деген ыстық ілтипатын, жақсы көзқарасын тудырады. Автор бұл құрылымды шығарманың кейіпкерлеріне бұл орынның қаншалықты қымбат екендігін, олардың бұрынғы басынан кешірген уақыттарын, олардың жастық дәуренін және «Метропольдің» адамға лық толы болатын кезін қайтарып алғысы келетіндігін жеткізу мақсатында қолданған.

Әдеби шығармаға жасалған талдау лексикалық бірліктің тағы бірі

3. «I love New York on summer afternoon when everyone’s away. There’s something very sensuous about it – overripe, as if all sorts of funny fruits were going to fall into your hands».

– «Нью Йорктің жазын, әсіресе, түстен кейін, ол бос болған кезін ұнатамын. Онда сезімтал бірнәрсе бар. Қолыңды созсаң болғаны-ақ, таңғажайып жемістер үзіліп түсе беретіндей».

Мысалда көрініп тұрғандай, автор кейіпкердің сезімін табиғатты суреттеу және салыстыру арқылы беруге тырысқан.

4. ‘To like’

“I like to come,”- Lucille said. - «Маған осы жер ұнайды », - деп Люсиль айтты.

Бұл мысалда қыз бұл жердің қолайлығын және жақсы екендігін көтеріңкі көңіл күймен хабарлайды, яғни бұл жерде өз ойын қабылдап отырған адресат адамға тағы да бір рет мұнда келгісі келетіндігін біл-

діререді. Демек, to like етістігі осы ұсыныста экспрессиялылықтың бірінші дәрежесіндегі қуаныш эмоциясын көрсетіп тұр.

5. ‘Good’

- “Did you have a nice ride?”
- “Very good roads around here”.
- «Жақсы жол жүріп келдіңдер ме?»
- « Ия, мұнда жолдар жақсы екен ».

‘Good’ сөзі бұл жерде сын есім болып қолданылып тұр, бірақ бұл мысалда, ‘good’ сөзі сәтті сапар болғанын көрсетсе, ал екінші жағынан бұл жолмен жүргізуші көлікті жүргізу кезінде еш қандай да кедергісіз ләззат алатынын білдіреді. Яғни бұл жерде оң эмоцияны сынап көрсетіп тұр. Автор өз ойын айтқанда қаһарман күйін келтіріп, экспрессиялылықтың бірінші дәрежесіндегі қуаныш эмоциясын көрсетіп тұр.

6. ‘To love’

- “Come along”, he said but- to her only.
- ” I mean it”, she insisted.
- I’d love to have you. Lots of room.

Тек сол қызға ғана назар аудара отырып. - «Жүр кеттік» деді ол, -

- «Жоқ, шыныменде» деді қыз, - ұсынылған ұсыныстан бас тарта. Егер сен келіссең жақсы болар еді, орын бәрімізге де жетеді» - деді жігіт.

Бұл сөйлемде “ to love”, етістігі қуаныш белгісін білдіре қоймай, сонымен қатар қыздың серуендеуге келісім беруі жігіт үшін жағымды жаңалық боларын білдірер еді.

7. «Old sport»

«They can't get him, old sport. He's a smart man».

– «Достым, ештеңені дәлелдей алмады. Оны құрықтау оңай емес».

Мысалдан сөйлеушінің өзінің тыңдаушысына деген жағымды қатынасын, ал өз пікірінің нысанына тіпті ирониялық қатынасын байқауға болады. Сәйкесінше *«old sport»* тіркесі айтушының өзінің пікірінде жағымды күйді жеткізуіне қызмет ететін психологиялық мәнге ие болады.

8. «Fine»

«The grass looks fine, if that's you mean».

– «Егер сіздер шөп жайлы айтып тұрсаңыздар, ол тамаша».

Сөйлеуші өзінің сұхбаттасушысына үйдің айналасындағы шалғынның әдемілігін, оған бағбанның мұқият қарайтын көк шөптің балғындығының ұнайтындығын жеткізу арқылы жағымды көңіл-күй тудырмақшы. Сәйкесінше, бұл пікірде негізгі экспрееивті жүктемеге *«fine»* сын есімі ие болып тұр.

Қорытындылай келе, көркем мәтіндегі эмоцияны талдай отырып адам эмоцияның көмегімен біз бірбірімізді жақсы түсінеміз, сөзді пайдаланбай-ақ басқалардың жағдайы жайлы біле аламыз, ортақ әрекет пен қарым-қатынасқа бейімделе аламыз. Әр мәдениет өкілдері адамды жүзіне қарап қабылдап, бағалай алады. Тіпті қуаныш, ашу, мұң, қорқыныш, жеккөру, таңқалу сияқты эмоционалды күйді қатесіз аңғарып қабылдай алады. Бүгінгі ғаламдастыру, жаһандандыру саясатының аясында ғылымдардың даму көкжиегін жаңа бағыттармен кеңейту, қайсыбір ғылым саласы болмасын, оны "адами факторлармен, адами құндылықтармен" бірлікте қарастыру - адамзат өркениеті мен заманауи керуенінің алға тартып отырған кезекті талабы. Әлемдік қолданбалы және теориялық ғылымдардың ішіндегі негізгі қоғамдық, әлеуметтік коммуникацияның жетекші идеяларын жүзеге асыруда мақсат еткен ағылшын тіл ғылымының қазіргі бағыт-бағдары ғасыр талабына толық жауап беріп отыр. Эмоцияны объективті шындықтың бейнелену, танылу және бағалану формаларының бірі. Ол жағымды немесе жағымсызды сезіну, адамның адамдарға және әлемге деген қатынасы, үрдіс және оның тәжірибелік әрекетінің нәтижесін тікелей басынан өткеру, сезіну формасында көрсететін субъективті психологиялық күйдің ерекше түрі.

1. *Артемьева Е. Ю. Психология субъективной семантики. – М., 1980.*
2. *Дарвин Ч. Выражение эмоций и животных и человека. – Соч., т. 5. – М., 1939.*
3. *Буряков М. А. К вопросу об эмоциях и средствах их языкового выражения // Вопр. языкознания. – 1979. – № 3.*
4. *Анохин П.К. Эмоции. - В кн.: энциклопедия, т. 35. –М., 1964.*
5. *Дерябин В. С. Чувства, влечения, эмоции. – Л., 1980.*
6. *Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений. – М., 1976.*

7. Макдауголл У. Различение эмоции и чувства. – В кн.: Психология эмоций. Тексты. /Под ред. В.К. Вилюнаса и Ю.Б. Гиппенрейтер. – М., 1984.
8. Выготский Л. С. Психология искусства. – М., 1986.
9. Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений. – М., 1976.
10. Столин В. В. Самосознание личности. – М., 1983.
11. Новиков А. И. Лингвистическое толкование художественного текста. – М., 1979
12. Бабенко Л. Г. Обозначение эмоций в языке и речи. – Свердловск, 1986.

Резюме

Кабылова М.С. – *Жетысуского государственного университета имени Иьляса Джансугурова, Магистр педагогических наук, преподаватель. г Талдыкорган e-mail:madina.30243024@mail.ru*

Обшая характеристика психологического и лингвистического анализа и их общий уровень в романе Фрэнсис Скот Фицжераля «Великий Гэтсби»

В статье рассматриваются о сюжете художественного романа Фрэнсис Скотт Фицджеральда «Великий Гэтсби» в котором описываются лингвистические и психологические уровни эмоций. Вхудожественном произведении восполняются в полной мере способы иследования проявления эмоций.

Эмоции – особый класс субъективных психологических состояний, отражающих в форме непосредственных переживаний, ощущений приятного или неприятного, отношения человека к миру и людям, процесс и результаты его практической деятельности. Основные эмоциональные состояния, которые испытывает человек, делятся на собственно эмоции, чувства и аффекты. Эмоции и чувства предвосхищают процесс, направленный на удовлетворение потребности, имеют идеаторный характер и находятся как бы в начале его.

Ключевые слова: эмоция, аффект, мимика, пантомимика, комуникация, вербалный комуникация, не вербальный комуникация, коммуникативный, лингвистика, паралингвистика, инверсия, пейзажный лексика, ремарка.

Summary

Kabylova M.S. – *Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, master of pedagogic and psychology sciences, teacher. e-mail:madina.30243024@mail.ru*

General characteristics of psychological and linguistic analysis and the overall level of the novel by Francis Scott Key Fitzgerald "The Great Gatsby"

This article discusses about the plot of the novel feature F. Scott Fitzgerald's "The Great Gatsby" in describing the linguistic and psychological levels of emotion. Vhudozhestvennom work fully replenished ways isledovanija displays of emotion. Emotions - a special class of subjective psychological states, which reflect in the form of immediate experiences, pleasant or unpleasant feelings, man's relationship to the world and people, the process and the results of his practice.

Major emotional states experienced by people are divided into their own emotions, feelings and passions. Emotions and feelings anticipate the process aimed at meeting the needs are ideational in nature and are, as it were at the beginning of it.

Key words: emotion, affect, facial expressions, pantomime, communications, verbal communication, non-verbal communication, communicative linguistics, paralinguistics, inversion, landscape vocabulary remark.

УДК. 796.8

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Анарбаев А.К., Сейдахметов Е.Е., Баймуханбетов Б. – *кафедра «Физического воспитания» Международного казахско-турецкого университета им. Х.А. Ясави, E-mail: Almas_6262@ mail. ru*

В статье рассматриваются вопросы проведения занятий физической культуры в высшем учебном заведении. Исследуются конкретные направления и организационные формы использования массовых оздоровительных, физкультурных и спортивных мероприятий в условиях высших учебных заведений, которые зависят от пола, возраста, состояния здоровья, уровня физической и спортивной подготовленности занимающихся, а также от имеющейся спортивной базы, традиций вуза и других условий. Выделяются гигиеническое, оздоровительно-рекреативное, общеподготовительное, спортивное, профессионально-прикладное, лечебное направления физической культуры.

Ключевые слова: физическая культура, формирование здорового образа жизни, учебные занятия, самостоятельные занятия.

Физическая культура в высшем учебном заведении является неотьемлемой частью национальной программы по формированию общей и профессиональной культуры личности современного специалиста. В условиях реформирования высшего образования приоритетным направлением в работе по физическому воспитанию является поддержание и укрепление здоровья студентов, формирование у них здорового образа жизни и потребности в физическом самосовершенствовании. Это направления отражены в важнейших государственных нормативно-правовых документах Республики Казахстан [1]. Физическое воспитание студентов в основном учебном отделении помогают сосредоточить все внутренние ресурсы организма на достижении поставленной цели, повышают работоспособность, позволяют втиснуть в рамки короткого рабочего дня выполнение всех намеченных дел, вырабатывают потребность в здоровом образе жизни.

Физическая культура - часть общей культуры общества, одна из сфер социальной деятельности, направленная на поддержание здоровья, развитие физических способностей человека и использование их в соответствии с потребностями общественной практики.

Под физической культурой понимают совокупность всех присущих данному обществу целей, задач, средств, форм мероприятий, способствующих физическому развитию и совершенствованию людей. Сюда входят физическое воспитание, спорт и т.п.

Физическое воспитание – это педагогический процесс, который направлен на совершенствование форм и функций организма человека, формирование двигательных навыков, умений связанных с ними знаний, а также на воспитание физических качеств. Физическое воспитание связано с другими сторонами воспитания – нравственной, эстетической, производственной, трудовой [2]. Физическая культура объективно является сферой массовой самодеятельности. Она служит важнейшим фактором становления активной жизненной позиции.

В ряде исследований установлено, что у студентов, включенных в систематические занятия физиической культурой и спортом и проявляющих в них достаточно высокую активность, вырабатывается определенный стереотип режима дня, повышается уверенность поведения, наблюдается развитие престижных установок, высокий жизненный тонус. Они в большей мере коммуникабельны, выражают готовность к сотрудничеству, радуются социальному признанию, меньше боятся критики. У них наблюдается более высокая эмоциональная устойчивость, выдержка, им в большей степени свойствен оптимизм, энергия, среди них больше настойчивых, решительных людей, умеющих повести за собой коллектив. Этой группе студентов в большей степени присущи чувство долга, добросовестность, собранность. Они успешно взаимодействуют в работе, требующей постоянства, напряжения, свободнее вступают в контакты, более находчивы, среди них чаще встречаются лидеры, им легче удается самоконтроль. Эти данные подчеркивают основательное положительное воздействие систематических занятий физической культурой и спортом на характерологические особенности личности студентов.

Основным этапом в воспитании этих качеств является образовательный период в жизни человека (8 – 26 лет), в течение которого происходит закрепление нужного учебного материала для его дальнейшего применения в жизни. Конкретные направления и организационные формы использования массовых

оздоровительных, физкультурных и спортивных мероприятий в условиях высших учебных заведений зависят от пола, возраста, состояния здоровья, уровня физической и спортивной подготовленности занимающихся, а также от имеющейся спортивной базы, традиций вуза и других условий. Можно выделить гигиеническое, оздоровительно-рекреативное, общеподготовительное, спортивное, профессионально-прикладное, лечебное направления [3].

Лечебное направление заключается в использовании физических упражнений, закаливающих факторов и гигиенических мероприятий в системе лечебных мер по восстановлению здоровья или отдельных функций организма, сниженных или утраченных в результате заболеваний или травм.

Учебные занятия являются основной формой физического воспитания в высших учебных заведениях. Они планируются в учебных планах по всем специальностям, и их проведение обеспечивается преподавателями кафедр физического воспитания.

Самостоятельные занятия студентов физической культурой способствуют лучшему усвоению учебного материала, позволяют увеличить общее время занятий физическими упражнениями, ускоряют процесс физического совершенствования, являются одним из путей внедрения физической культуры и спорта в быт и отдых студентов. В совокупности с учебными занятиями правильно организованные самостоятельные занятия обеспечивают оптимальную непрерывность и эффективность физического воспитания. Эти занятия могут проводиться во внеучебное время по заданию преподавателей или в секциях.

Физические упражнения в режиме дня направлены на укрепление здоровья повышения умственной и физической работоспособности, оздоровление условий учебного труда, быта и отдыха студентов, увеличение бюджета времени на физическое воспитание.

К группам здоровья относятся группы утренней гигиенической гимнастики (зарядки), реабилитационной (восстановительной) гимнастики и лечебной гимнастики.

Занятия проводятся с широким использованием разнообразных средств физического воспитания и включают виды легкой атлетики, плавания, лыжного спорта, гимнастики, а также общеразвивающие физические упражнения, подвижные и спортивные игры и др. Реализация программы занятий может осуществляться последовательно, когда занятия одним видом физических упражнений через некоторое время сменяются другим видом, или комплексно, когда в одном занятии присутствуют различные виды физических упражнений. Практический опыт показывает, что комплексные занятия более эффективны. С помощью целесообразно подобранных для каждого занятия упражнений и применения соревновательно-игрового метода можно повысить эмоциональность занятий, что позволяет добиться от занимающихся максимального проявления их физических способностей [4].

Наряду с разнообразными упражнениями в процессе занятий можно большее внимание уделять совершенствованию в каком-либо одном виде спорта с учетом интересов и пожеланий занимающихся, возможностей преподавателей и условий материальной базы. Такой подход поможет привить интерес к занятиям спортом.

Для определения эффективности занятий применяются функциональные пробы, дающие представление об уровне работоспособности сердечно-сосудистой и дыхательной систем, антропометрические индексы, показывающие изменения в физическом развитии, и выполнение контрольных нормативов (тестов), характеризующих степень развития физических качеств (силы, быстроты движений, ловкости, гибкости, выносливости). Важны также показатели самоконтроля: самочувствие, настроение, сон, аппетит и др.

В группы специальной физической подготовки зачисляются лица, отнесенные по результатам медицинского освидетельствования к основной или подготовительной медицинской группе. К зачёту допускаются студенты, полностью выполнившие практический раздел учебной программы, т.е. выполнившие все запланированные практические контрольные упражнения и нормативы. Контрольные упражнения и нормативы по оценке физической подготовленности студентов выполняются только в условиях спортивных соревнований. К выполнению зачётных требований, упражнений и нормативов допускаются студенты, регулярно посещавшие учебные занятия и получившие необходимую подготовку. Отметка о выполнении зачёта по физическому воспитанию вносится в зачётную книжку студентов в конце каждого семестра. В процессе прохождения курса физического воспитания каждый студент обязан:

- систематически посещать занятия по физическому воспитанию (теоретические и практические) в дни и часы, предусмотренные учебным расписанием;
- повышать свою физическую подготовку и выполнять требования и нормы и совершенствовать спортивное мастерство;

- выполнять контрольные упражнения и нормативы, сдавать зачёты по физическому воспитанию в установленные сроки;
- соблюдать рациональный режим учёбы, отдыха и питания;
- регулярно заниматься гигиенической гимнастикой, самостоятельно заниматься физическими упражнениями и спортом, используя консультации преподавателя;
- активно участвовать в массовых оздоровительных, физкультурных и спортивных мероприятиях в учебной группе, на курсе, факультете, в вузе;
- проходить медицинское обследование в установленные сроки, осуществлять самоконтроль за состоянием здоровья, физического развития, за физической и спортивной подготовкой;

Врачебный контроль в вузе обеспечивает медицинское наблюдение за динамикой здоровья студентов в течение всего периода обучения в вузе и проводится в следующих формах:

- регулярные медицинские обследования студентов, занимающихся физической культурой;
- врачебно-педагогические наблюдения за студентами во время занятий по физическому воспитанию (в т.ч. физкультурно-оздоровительных мероприятий и соревнований);
- санитарно-гигиенический контроль за местами и условиями проведения занятий, физкультурно-оздоровительных мероприятий и спортивных соревнований;
- санитарно-просветительская работа, пропаганда здорового образа жизни, физического развития, степень приспособленности (адаптации) к физическим нагрузкам и медицинскую группу.

На основе данных медицинского обследования студенты распределяются на 3 медицинские группы: основную (лица без отклонений в состоянии здоровья), подготовительную (лица с недостаточным физиическим развитием или подготовленностью) и специальную (лица, имеющие отклонения в состоянии здоровья и требующие ограничения физических нагрузок). Занятия физическими упражнениями проводятся с этими студентами по специальным учебным программам.

Целью физического воспитания в вузах является содействие подготовке гармонично развитых, высококвалифицированных специалистов. В процессе обучения в вузе по курсу физического воспитания предусматривается решение следующих задач:

- воспитание у студентов высоких моральных, волевых и физических качеств, готовности к высокопроизводительному труду;
- сохранение и укрепление здоровья студентов, содействие правильному формированию и всестороннему развитию организма, поддержание высокой работоспособности на протяжении всего периода обучения;
- всестороняя физическая подготовка студентов;
- профессионально-прикладная физическая подготовка студентов с учётом особенностей их будущей трудовой деятельности;
- совершенствование спортивного мастерства студентов-спортсменов;
- воспитание у студентов убеждённости в необходимости регулярно заниматься физической культурой и спортом.

Процесс обучения организуется в зависимости от состояния здоровья, уровня физического развития и подготовленности студентов, их спортивной квалификации, а также с учётом условий и характера труда их предстоящей профессиональной деятельности. Физическая подготовка студентов является одной из главных задач высших учебных заведений.

Непосредственная ответственность за постановку и проведение учебно- воспитательного процесса по физическому воспитанию студентов в соответствии с учебным планом и государственной программы возложена на кафедру физического воспитания вуза. Массовая оздоровительная, физкультурная и спортивная работа проводится спортивным клубом совместно с кафедрой и общественными организациями.

1. Типовая учебная программа по дисциплине физическая культура. Департамент высшего и послевузовского образования международного сотрудничества от 03.11. 2014года 03-3/529.

2. Мухамеджанов Б.Қ. Болашақ дене мәдениеті мамандарын кәсіби дайындаудың ғылыми практикалық негіздері Пед. ғыл. докт. дисс....- Түркістан, 2010.

3. Беляков Р.Н. Педагогический и медицинский контроль физического воспитания учащихся, посбие для преподавателей физической культуры и медицинских работников учебных заведений Р.Н. Беляков, Г.А. Баник, И.А. Мотевич. – Минск,2004.

4. Әбділлаев Ә.К., Мухамеджанов Б.Қ. Дене мәдениеті. ЖОО арналған оқу құралы. – Түркістан ,2008 ж.

Түйін

Анарбаев А.К. – *педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, E-mail: Almas_6262@ mail.ru.*

Сейдахметов Е.Е. – *доцент, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті.*

Баймуханбетов Б.М. – *PhD, и.о. доцента, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті.*

Мақалада дене мәдениеті сабағын ЖОО-да өткізудің ерекшеліктері қарастырылған. ЖОО-да студенттердің жастық, жыныстық ерекшеліктеріне қарай ұйымдастырылған спорттық және дене шынықтыру сауықтыру іс-шараларының формаларының нақты бағыттары, сонымен бірге ЖОО-ның дәстүрлі ерекшеліктері мен оларда бар спорттық базасын зерттеледі. Дене мәдениетіндегі гигиеналық, рекреативті-сауықтыру, жалпы даярлық, спорттық кәсіби-қолданбалы, емдік бағыттары ескеріледі.

Кілтті сөздер: дене мәдениеті, салауатты өмір салтын қалыптастыру, оқу жұмыстары, өзіндік жұмыстар.

Summary

Anarbaev A.K. – *Phd Assosiate professor of International Kazakh-Turkish University named by A.Yasawi*
E-mail: Almas_6262@ mail.ru

Seidakhmetov E.E. – *assistant professor of International Kazakh-Turkish University named by A.Yasawi*

Baimukhambetov B.M. – *PhD,p.d. of assistant professor of International Kazakh-Turkish University named by A.Yasawi*

The article deals with issues of physical training in higher education. We study the specific directions and organizational forms of the use of mass health, physical education and sports activities in the conditions of higher education institutions that depend on sex, age, state of health, level of physical and athletic preparedness involved, as well as from the existing sports facilities, university traditions, and other conditions. Are allocated hygienic, health-recreational, vocational and crafts, medical direction of physical training.

Keywords: physical education, promoting a healthy lifestyle, training sessions, self-study.

ӘОЖ: 37.017:37034:371

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА МҰРАЖАЙ МАТЕРИАЛДАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Омаров Д.К. – *PhD докторант, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті*
e-mail: daulet_omarov_2014@mail.ru

Мақалада заманауи қоғамның өмірінде отандық білімді жаңғырту және мұражай рөлін күшейту үшін мұражай ортасының жағдайында және білім беру мекемесінде педагогикалық тапсырмаларды шешуге қабілетті мамандардың кәсіби дайындығы қажет екені ескеріледі.

Автор мұражай педагогикалық әдіспен арнайы ұйымдастырылған дамытатын білім беру ортасын құру негізінде білім алушыларды тәрбиелеу, оқыту, дамыту және рухани-адамгершілікпен сауықтыру мәселелері жолдарын қарастырылуда. Ол болашақ педагогтардың рухани-адамгершілік мәдениетін қалыптастыруда мұражай материалдарын пайдаланудың тұжырымдамалық бағыттары көздеп отыр. Осыған орай ол мұражай материалдарын оқу үдерісінде пайдалану кезінде ЖОО оқытушысы білуге қажетті нұсқалар айқындаған.

Тірек сөздер: рухани-адамгершілік тәрбие, рухани-адамгершілік мәдениет, мұражай, мұражай мұрағаттары, мұражайлық ескерткіш, гуманистік тұжырымдама, мәдени-тарихи құндылықтар

Өсіп келе жатқан адамның дамуы, оқуы және тәрбиесі үшін өткен ұрпақпен, мәдени және тарихи ескерткіштің қалыптасуымен байланыста болу ерекше маңызды. Бала осы сезімдерді жете ұғынуы үшін оқып шығу, көру немесе қажетті ақпаратты есту ғана жеткіліксіз. Сол дәуірге жанасып, оны қолмен ұстап және жасанды дүниені эмоциялық тұрғыда бастан кешіру қажет. Бұл тұрғыда мұражай педагогикалық әдіспен арнайы ұйымдастырылған дамытатын білім беру ортасын құру негізінде білім алушыларды тәрбиелеу, оқыту, дамыту және рухани-адамгершілікпен сауықтыру мәселелерінің кешенді шешімін қамтамасыз ете отырып, білімнің ресми (жалпы) және бейресми (қосымша) бірлігін қамтамасыз ету мүмкін-

дігін береді. Бұл орта топсаяхаттың және басқа да ағартушылық іс-шараларды ұйымдастыру ғана емес, оқушылардың және оқытушылардың педагогикалық қызмет барысындағы мұражайлық жәдігерлерді жинауы және зерттеуі болып табылады.

Білімдегі гуманистік тұжырымдаманың артықшылығы бүгінде теориялық деңгейде де, сондай-ақ Ш.А.Амонашвили, Л.И. Новикова және Е.В. Бондаревская қызметінің тәжірибесі растайтын педагогикалық тәжірибеде де дәлелденген. «Оқыту, тәрбие беру және білім беру педагогикалық үдерісінде субъектілердің мүмкіндіктерді және жеке тұлғалық мүдделерді еркін есепке алуға» бағытталған гуманистік психология негізінде қалыптасқан педагогикалық тәжірибеде оқушыны мұғалімнің серіктесі ретінде қарастыруы әдеттегідей болып кеткен, яғни «оқыту және тәрбиелеу объектісі» емес, ал «оқыту және тәрбиелеу субъектісі» ретінде қарастырған [1, 486 б.]. Мұражайлық педагогика үшін бұл тұжырымдаманың ерекшелігі, оның гуманистік бағытымен, баланың шығармашылық дамуына ықпалымен, сондай-ақ педагогикалық ортаның мәдени сәйкестігінің мағынасы туралы пайымдауымен анықталады.

Жоғары оқу орнындағы және мұражайдағы оқу мен тәрбиелеу үдерісінің негізі ретінде білім алушылар шығармашылыққа нұсқама алады. Себебі дәл осы шығармашылық тұлғаның маңыздануына және өзін-өзі тануына жол нұсқайды. Мұражай эмоциялық, білімдік, тәрбиелік және ақпараттық шамаларды ашатын мәдениет құралдарын жинайды, сақтайды, зерттейді, көрмеге қойып көрсетеді. Мұражай зат-тарында адамның ғасырлық білімі, оның әлеуметтік тәжірибесі мен кәсіби қызметі, мәңгілік және таңғажайып құндылықтары туралы көрінісі тіркелген. Мұражай арқылы адамның өмірге, өзіне, әлемге, табиғатқа деген қарым-қатынасын түсінуге және зерделеуге болады. Бұл мұражайдағы бұрынғы және қазіргі шеберлердің қолымен жасалған төлтума заттардың сақталуы нәтижесінде болуда, бұл заттар көптеген адамзат ұрпақтарының өмірі мен шығармашылығымен тікелей байланысты. Мұражайдағы заттар бұрынғы өткен ұрпақ пен қазіргі өмір сүріп жатқан ұрпақтың және осы ғасыр мен өткен ғасырдың арасындағы көзге көрінбейтін көпір, делдал секілді тұрады. Тәрбиелік-оқыту жұмыстары үдерісінде мұра-жай мен студенттерді өзара әрекеттестіре отырып, біз білім беру, тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтендіру мақсаттарына сүйенеміз. Бұл мақсаттардың әрбірі студенттер аудиториясымен, мұражай қызметінің негізгі үлгілерінің бағытымен және педагогикалық шамамен сәйкес келетін нақты мағыналық мәнді таратады.

Білім беру мақсаты студенттер ой-өрісінің кеңеюін, олардың жалпы дамуы мен кәсіби қызметі үшін қажетті білім алуын шамалайды. Тәрбиелеу мақсаты өзіне студент жастарын азаматтық-отан сүйгіштік, эстетикалық, рухани-адамгершілік тәрбиелеуді және олардың дүниетанымдық және құндылықты бағдарын қалыптастыруды қосады. Дамыту мақсаты болашақ маманның тұлғалық және кәсіби сапаларын дамытуға негізделеді. Әлеуметтендіру мақсаты студенттерді өзінің кіші және үлкен Отанының, әлем халықтар мен өз халқының мәдени-тарихи құндылықтарына араластыруға ниеттенеді. Әрбір мақсат түрі сарқылмайтын білім беру мүмкіндіктерінде, аймақтық мұражайлардағы сабақтар мен саяхаттар барысында ойдағыдай іске асырылуы мүмкін.

Мұражай материалдарына сүйенетін сабақтарды ұйымдастыру кезінде оқытушы мұражаймен өзара әрекеттің әдіснамалық тәсілдер мен тұжырымдар қатарының негізінде болатынын ескеруі қажет екенін атап өту қажет (№ 1 кестені қарау):

№	Тұжырымдар мен әдіснамалық тәсілдер	Жұмыс мазмұны
1	Гуманистік тәсіл	Мұражай жұмысында келушілердің сұранысына, олардың қызығушылықтарына, ықыластарына бейімделуге басым жағдай жасау, олардың кәсіби және әлеуметтік ерекшеліктерін есепке алу, адамның пікірі мен ұстанымын, мұражайға деген қарым-қатынасын құрметтеу
2	Мәдениеттану тәсілі	Мұражай залдарында студенттер өз халқының ұлттық ерекшеліктері, дәстүрлері, әдет-ғұрыптары, олардың әлем мәдениетінің дамуына қосқан үлесі туралы қызықты ақпарат пен жалпы мәдени білім алады.
3	Қызметтік тәсіл	Мұражайдағы сабақтар мұражай құралдарының, ой әрекетінің және ойлану маңыздылығын ұғыну, бұл құралдарды тұрмыста, адамның тәжірибелік қызметінде қолдануы туралы болжамдар негізінде құрылады.

4	Интегративтік тәсілі	Болашақ мамандарда жалпы мәдени және кәсіби ұстанымдарды қалыптастыру мақсатында жоғары оқу орындарындағы студенттермен мұражайдағы сабақтарды біріктіреді.
5	Ақпараттық тәсіл	Студенттердің кәсіби қызметі үшін мұражайдағы қажетті мәдени-тарихи ақпаратты алу.
6	Коммуникативтік тәсіл	Мұражай жағдайында сабақтар өткізу кезінде мәселелерді қою, сұқбаттасу, әңгімелесу негізінде студенттермен өзара әрекет жасау.
7	Жеке бағытталған тәсіл	Мұражайда студенттермен әртүрлі кәсіби бағыттағы сабақтар мен саяхаттар жүргізу үшін қолайлы орта құрылады, олардың жеке және жас ерекшеліктеріне бағдар жасалады.
8	Тәжірибелік бағытталған тәсіл	Болашақ мамандардың, әсіресе болашақ педагогтардың заманауи мектеп жағдайында оқитындардың оқу-тәрбие жұмысында мұражайда алған білімдерін қолдануға мүмкіндіктері бар.
9	Құндылықты тәсіл	Студенттер мұражайда Адам, Өнер, Мәдениет, Еңбек, Отан, Сұлулық, Әлем және басқалар туралы білетін жалпы адами құндылықтарға бағдар жасау.

Аталған тәсілдерді есепке алу оқытушыға мұражаймен өзара әрекет етуде жоғары оқу орнында оқу-тәрбиесі үдерісін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Мұражай материалдарын оқу үдерісінде пайдалану кезінде ЖОО оқытушысы білуге қажетті мамандармен ұсынылған осы үлгінің негізгі нұсқаларын атаймыз:

1. *Танымдық* – келуші мағлұмат алу мақсатымен мұражай қызметкерімен (саяхаттанушы, сақтаушы, қайта қалпына келтіруші және т.б.) тілдеседі, ал жәдігер бұл тілдесудің мазмұны немесе құралы ретінде қызмет етеді (К.Хадсон). Бұл үлгі көркемдік емес бағыттағы мұражайларда кеңінен таралған. Аталған байланыс түрі монологтік, сондай-ақ сұхбаттық сипатқа ие болуы мүмкін.

2. *Эстетикалық* – мұражайға келуші маңыздылығы бар жәдігермен тікелей тілдеседі (Г.Осборн, Д.Вайлер). Бұл тілдесудің мақсаты - өнертану ақпаратының басымдығы емес, эстетикалық қабылдау. Мұндай байланыс түрі ең алдымен көркемдік мұражайға қатысты болады.

3. *Белгілік* – мұражай келушісі әлеуметтік-тарихи мазмұнның (Ю.Ромедер) қандай да бір белгісін көрсететін жәдігер арқылы өткен шақтың, осы шақ пен болашақтың байланысын қалпына келтіре отырып, оның жасаушысымен, иесімен және т.б. "тілдеседі". Жәдігер мәдени-тарихи қашықтықты еңсеру және басқа тарихи уақыттың мәдениетімен тілдесу құралы болып табылады.

4. *Сұхбаттық* – мұражай келушілері өзара тілдеседі. Зерттеушілердің пікірі бойынша (Р.Стронг, Е.Александер), бұл байланыс үлгісі мәдени және қоғамдық өмір орталығының "қызметін" орындайтын мұражай үшін ерекше сипатқа ие. Келушілердің әртүрлі санаттары - балалар мен үлкендер, әртүрлі халықтың өкілдері және т.б. арасында туындайтын сұхбаттар (пікірталас) кенеттен немесе ұйымдастырылған болуы мүмкін. Осылайша мұражай қоғамдағы әртүрлі құндылықты мақсаттардың тіршілігі мен өзара әрекетін анықтайды.

5. Пәнаралық – заманауи мұражай гуманитарлық сипаттағы кешенді мәселелердің шешімін іздеуші мұражайтанушы, өнертанушы, тарихшы, психолог, мәдениеттанушы, әлеуметтанушы және т.б. әртүрлі бағыттағы мамандардың ынтамақтастық орны болып табылады. Пәнаралық тәсіл ғалымдармен әртүрлі бағыттағы мұражайлардың ынтамақтастығы үшін ерекше пайдалы деп қарастырылады (М.С. Каган, Б.А. Столяров).

6. Ақпараттық-байланыс – мұражайды келушілер әлеуметтік ортаға қосылған "Мұражай — Келуші" ерекше биожүйелік құрылымды құрайтын компонеттер болып табылатын нысанның әлеуметтік мәдени кеңістігінде қызмет етуші ретінде қарастырады (С.В. Пшеничная).

Қарастырылған мұражай байланысының алты құрылымдық үлгісі мұражай бағытынан емес, оның қызметтік жұмысының дамуы және көрермендердің келу мақсаты мен уәждеріне, қызығушылықтарына қатысты әртүрлі түрлерін пайдалану мүмкіндігін дәлелдейді. Сол себепті мұражай өз тәжірибесінде аталған үлгілердің барлық элементтерін пайдаланады. Осылайша, келушілердің мұражай жәдігерлерімен тілдесу үдерісі құрылып жатқан негіз ретінде жасала отырып, мұражай байланысының теориясы XX ғасырдың 1930-50 жылдарында қалыптасқан мұражайды білім беру жүйесінің формалды қосымшасы деген көзқарасты еңсеруге мүмкіндік берді. Осылайша, 1950-80 жылдардағы мұражайлардың білім беру қызметін гуманистік педагогика идеяларымен байыту және мұражай байланысы теориясын дамыту олардың жасөспірім-балалар аудиториясымен жұмыс істеу мүмкіндігін кеңейтті және мұражай педагогикасының теориялық аспектілерін әзірлеуге негіз дайындады.

Мұражайдың жаңа тұжырымдамаларын әзірлеу әлеуметтік мәдени институт секілді мұражайдың білім беру қызметінің маңыздылығын бекітуге негізделеді. Сонымен бірге, шетелдік және отандық зерттеушілер білім беру саласындағы мұражайдың төмендегідей міндеттерін бөліп шығарады [3,4,5].

1. Білім алушыларды материалдық ортаның құралдарын немесе табиғат құбылыстарын бақылау негізінде бірінші қайнар көзден ақпаратты алу қабілетін дамыту.

2. Материалдық ортаның құралдарымен және табиғатпен тілдесу, бақылау арқылы түсінік аппаратын қалыптастыру.

3. Өздігінен оқуға дағдыландыру.

4. Оқыту үдерісінің уәждемесі, оқыту барысында «қуаныш тәжірибесін» оқушылармен иемдену.

«Физикалық әлемнің, адами жетістіктердің құралдары мен көріністерін жинау және көрмеге қою, сондай-ақ өзінің топтамаларын адами білім мен өзара түсінікті көбейту үшін қолдану» – еліміздегі мұражайлардың жалпы міндеттерін ресми мәлімдей отырып, біз қазіргі уақыттағы мұражайлық білім берудің маңыздығы мен мәнін белгілейміз [6]. Жоғарыда аталған ой-пікірлерге сүйене отырып, бүгінгі күні мұражайдың білім беру қызметіне қатысты келесі үлгілердің дамуына жоғары оқу орны оқытушыларының көңіл аударуы қажет:

Бұл үлгідегі *бірінші* және басты үлгі үш элементтен тұратын мұражай компоненті болып табылады:

1. Мұражайлық ескерткіш – мұражайды басқа білім беру мекемелерінен ажырататын басты білім беру құралы.

2. Мұражай – қоғаммен сеніп тапсырылған мәдени мұраның жай-күйіне жауап беретін, оны сақтайтын, қайта қалпына келтіретін бірегей мекеме.

3. Пәнаралық және гуманистік тәсілдерден құралатын білім беру қызметі. Егер оқушы әртүрлі оқу пәндерінің мазмұндары арасындағы өзара байланысты табуға үйренсе, оған мәселелерді шешу және өзінің білімін біртұтастыққа байланыстыру оңай болар еді.

Екіншіден, қарастырылатын үлгінің құраушысы меншікті білім болып табылады. Сөз мұражай мен мектеп/ЖОО өзара әрекет ету аясында мұражай ортасының, осы негізде білім беру бағдарламаларын дайындауда және тиімді педагогикалық ойлар мен технологиялардың бірігуі туралы болуда.

Үшінші құрастырушы білім беру үдерісінің негізгі міндетіне «бағынышты» және оның тиімділігін күшейтуге мүмкіндік беретін білім шеңберін таңдаумен анықталады. Мұндай білімнің таратушысы табиғи ғылыми мұражайда оның ғылыми қызметкері, ғалым, өнертапқыш болуы мүмкін. Көркемдік мұражайда суретші, қайта қалпына келтіруші, ғылыми қызметкер және т.б. болса, ЖОО білім беру үдерісінде мұғалім болып табылады.

Осыған орай, мұражай білімі мен тәрбиесіне жаңа көзқарас тұтас алғанда ғылыми жүйелі тұжырымдамаға негізделуі және оқу-әдістемелік материалдарымен қамтамасыз етілуі тиіс.

Мұражай білімінің және тұлғаның рухани-адамгершілік даму мәселесіне жаңа тәсілдер тұлғаның рухани-адамгершілік мәдениетінің қалыптасуының тиімді тетігі болып табылатын мұражай маңыздылығының құндылығын арттыруға себепші болады. Біздің зерттеулеріміздің аясында педагогикалық кезеңнің пән сабақтарында, студенттердің рухани-адамгершілік қалыптасу үдерісінде мұражай материалдарын пайдалану бойынша әдіснамалық және әдістемелік базасы ұсынылды.

Мұражайдың, мұражай материалдарының білім беру қызметінің тұлғаға әсер етуі үш бағытта жүзеге асырылатыны көпшілікке мәлім:

А) танымдық бастаманы күшейту;

Б) дүниетанымды қалыптастыру;

В) жалпы және гуманитарлық мәдениетті дамыту.

Бұл қызмет екі озық қағидадан құралады – танымдық мағлұмат алу және тарихты тану. Мұражай материалдарының пайымдауына сүйсіну тілсіз мағлұмат түрі болып табылатын тұлғаның эстетикалық тәжірибесін қамтамасыз етеді. Көптеген зерттеушілердің (Г.Осборн және басқалар) осындай тәжірибенің қалыптасуын мұражайдың білім беру-ағартушылық қызметінің маңызды міндеті ретінде көретіні кездейсоқ емес.

Екіншіден, әлем және адам туралы көріністерді кеңейтуде, оның дүниетанымын қалыптастыруда тұлғаға мұражай материалының әсер ету мәнін қарастыра отырып, қабылдау үдерісінің зиялылық маңыздылығын айрықша айтуға болады. Оқушыны/мұражайға келушіні танып білудің үздіксіз үдерісіне қатыстыра отырып, мұражай материалдары олардың өмірлік тәжірибесін байытады, сондықтан мұражай әрбір жеке тұлғаның икемділігі мен тәжірибесінің дамуына мүмкіндік туғызуы тиіс. Алайда аталған қызметтің

бұл элементтерінің ара қатынасы білім беру үдересінің нақты ұйымдастырушылары мен қатысушыларының ұстанымдарына тәуелді болады.

Заманауи мұражайдың жоғары оқу орнымен өзара әрекет ету жоспарындағы білім беру қызметін қамтамасыз ету үшін келесі қағидаларды сақтау қажет:

- қоғамның барлық әлеуметтік және жас аралық топтарына мұражай топтамасына барынша ашықтық және қолжетімділік;

- өткен дәуірдің мұражай ескерткіштерінде, тарихи-мәдени айғақтарында сақталып қалған әлемнің суреттерін мұражай экспозицияларында іске асыру;

- мұражай экспозицияларының сұқбаттастығы (өткен мен осы шақтың, ескеркіш пен келушінің, мұражай қызметкерінің, мұғалім/оқытушының, оқушы/студенттің және т.б. арасындағы сұқбат). Себебі, «мұражай – бұл адамзат қоғамының сан ғасырлық тарихы мен салт-дәстүрінен, өнері мен мәдениетінен, ғылымы мен білімінен ең қысқа уақыт ішінде хабардар ететін ақпараттық жылдамдыққа ие бірден-бір ғылыми танымдық орын, әрі көп қырлы тарихи қалыптасқан мәдени-әлеуметтік институт» [7,175 б.].

Студенттермен жұмыс істеу кезіндегі жаңа тәсілдер тұлғаның шығармашылық шамасын ашуға бейімделген. Осылайша, мұражай педагогикасының басым мақсаты өзін өзі тану мен өз ойын білдіруге апаратын шығармашылық, адамгершілік қабілеттер арқылы тұлғаның үйлесуі, ал оған жету әдісі – оның кең мағынасындағы сұхбат болып табылады (мұражай материалымен (жәдігермен), педагогпен сұхбат және нақты мұражай материалы, сонымен қатар тұтас мұражай туралы тұлғааралық сұхбат).

Жоғары оқу орны мұражайының жалпы міндеттері:

1. Отансүйгіштік сезімін тәрбиелеу.

2. Тәрбиеленушілер үшін тарихи, көркемдік немесе басқа да құндылықтарды көрсететін мұражай заттарын, қайнар көздерін, түпнұсқаларын сақтау.

3. Мұражай материалдарын оқу үдерісіне енгізуге мүмкіндік жасау.

4. Мұражайлық заттарды өткен дәуірлердің ақпараттық және эмоциялық қабылдау құралына түрлендіру.

5. Өз Отанының тарихын қалпына келтіру, оқып-білу бойынша іздеу-зерттеу қызметіне, әлеуметтік мәдени шығармашылығына студенттерді қосуға мүмкіндік жасау.

6. Рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік жасау.

Жоғарылатылған міндеттердің шешімі келесі қағидаларды сақтаған кезде негізге алынуы тиіс:

- жоғары оқу орнында оқытылатын пәндердің тереңдетілген мазмұнын және қосымша білімді құрайтын жоғары оқу орны мұражайының педагогтары мен ата-аналардың, оқушылардың біріккен теориялық және тәжірибелік қызметі арқылы жеткіліксіз дағдыларды, білім мен икемділікті қалпына келтіруге мүмкіндік туғызатын *қосымшалылық*.

- *түсінік пен әрекеттің тұтастығы* (А.Н. Леонтьевпен және С.Л. Рубинштейнмен қалыптасқан), демек адами психика еңбек, оқу, ойын және т.б. – белсенді қызметтерде көрінеді және қалыптасады; аталған қағида бағыт ретінде соңғы нәтижеге жетуді ғана емес, білім алушылардың қандай тәсілдермен әрекеттенгендері, қалай қол жеткізгендері, мұражай қызметінің «затына» тікелей қызығушылықты қалыптастыру арқылы олардың уәждемелері қандай болғанын, олардың танымдық қызметінің қаншалықты өзіндік екеніне жағдай жасайды;

- білім алушының дамуының жас және психофизикалық ерекшеліктерін есепке алуды, оның қолжетімділігі жағынан қосымша бағдардың жоғары оқу орнындағы негізгі пәндері мен бағдарламалары бойынша оқу-тәрбие материалдарының мазмұнын талдауды және зияткерлік, моральдық, физикалық жүктеме мен қолайсыздықты көрмейтін оқу мен тәрбиелеу ұйымын талап ететін *оқудың қол жетімділігі;*

- мұражай педагогикасының белсенді түрлерін пайдалану арқылы өмірмен жоғары оқу орындарындағы оқыту пәндерінің *оқу және тәрбиелеу мазмұнының байланыстары.* Аталған қағиданы іске асыру оқушының шынайы өмірде, мұражай қызметіндегі тәжірибелік тапсырмаларды шешуде жоғары оқу орнында алған білімін пайдалану үдересін ынталандырады, өмірге қажетті жеке көзқарастар мен адамгершілік сапасын қалыптастыра отырып, қоршап тұрған болмысты талдауға, ал алынған тәжірибелік білімді сабақтарда пайдалануға мүмкіндік береді.

- мұражайдың даму білім беру кеңістігінде дәрісханалық, дәрісханадан тыс қызметті ұйымдастыру тәсілдері мен *ұжымдық және жеке үлгілерін ұтымды байланыстыру.* Аталған қағиданы іске асыру тәрбиелеу, дамыту және рухани-адамгершілік сауықтыруды ұйымдастырудың әртүрлі үлгілерін пайдалануды, сондай-ақ тұрақты және ауыспалы сабақтардағы, кіші және үлкен топтардағы, әртүрлі жастағы ұжымдардағы жұмыс және жеке жұмыс секілді қызмет түрлеріне білім алушыларды өзара әрекеттестірудің әртүрлі тәсілдерін бағамдайды.

- білім алушылармен әлеуметтік ортада жүріс-тұрысты және өмірлік мұратты таңдаудың негізіне қызмет ететін, Отанға деген сүйіспеншілік пен отансүйгіштіктің, рухани-адамгершілік және азаматтық сапаларын қалыптастыруға бағытталған даму, тәрбиелеу және рекреациялық сипатта тұлғаға *кешенді ықпал жасау.*

Қорыта келгенде, мұражайдың дамушы-білім беру ортасы әртүрлі ғылыми салаларды білуге, жалпы және қосымша білім беруді ұйымдастырудың, қызметтің педагогикалық технологиялары мен әдістерінің үлгілері мен мазмұнын біріктіруге, тұлға аралық байланыс дағдыларын дамытуға, студенттердің пәндік, пәнаралық және негізгі тұжырымдамаларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұражаймен іске асырылатын қосымша білім білім алушылардың эмоциялық түрде мазасызданыуына, жоғарғы оқу орны білімімен баюына және түйсінуіне мүмкіндік береді, шығармашылықтың, баланың жеке зияткерлік және эмоциялық аясын дамыта отырып, олардың ой-өрісін кеңейтеді, азаматтық және дербес ұстанымды қалыптастырады.

1 Бордовская Н.В. Диалектика педагогического исследования. – СПб., 2001. – С. 486.

2 Alexander E.P. Museums in motion: an introduction to the history and functions museums. – Nashville, 1978. – P. 308.

3 Вишина Г.В. Музейная педагогика как направление развития системы дополнительного образования: дис.к-та пед. наук: 13.00.01 / Г.В. Вишина. – Липецк, 1999. – 203 с.

4 Knowles M.S. The Modern Practice of Audit Education; From Pedagogy to Andragogy. Chicago, 1980.

5 Жибраев С.К. Қазақ әдебиеті сабақтарында музей мұрағаттарын пайдаланудың әдістемесі: педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты – Алматы,2003.

6 Museum education: History, Theory and Practice / Ed. N. Berry and S. Mayer Reston. – 1989. – P. 90.

7 Омаров Д. Мұражай - рухани-адамгершілік тәрбие орталығы// Ғылыми журнал «Қазақстанның ғылымы мен өмірі- Наука и жизнь Казахстана». – Астана, 2016. – №1(35). – 175-177 бб.

Резюме

Омаров Д.К. – *PhD докторант, Кызылординский государственный университет им.Коркыт Ата*

Концептуальные подходы к использованию музейных материалов в процессе формирования духовно-нравственной культуры будущего педагога

В статье автор констатирует, что модернизация отечественного образования и усиление роли музея в жизни современного общества обусловили необходимость профессиональной подготовки специалистов, способных решать педагогические задачи в условиях музейной среды и образовательного учреждения.

Исходя из этого он раскрывает концептуальные подходы по использованию музейных материалов в процессе формирования духовно-нравственной культуры будущего педагога. Автор научно обосновывает, что музей позволяет обеспечить интеграции формального (общего) и неформального (дополнительного) образования, обеспечивая комплексное решение вопросов воспитания, обучения, развития и духовно-нравственного оздоровления обучающихся на основе создания педагогически целесообразно организованной развивающей образовательной среды.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, духовно-нравственная культура, музей, музейные материалы, музейный экспонат, гуманистическая парадигма, историко-культурные ценности

Summary

Omarov D.K. – *PhD students, Korkyt Ata Kyzylorda State University*

Conceptual approaches on the use of museum materials in the formation of spiritual and moral culture of the future teacher

The author notes that the modernization of the national education and strengthening the role of museum in modern society necessitated the training of specialists capable of solving the pedagogical problems in a museum environment and the educational institution.

On this basis it reveals the conceptual approaches to the use of museum materials in the formation of spiritual and moral culture of the future teacher. Author Research proves that the museum allows for the integration of the formal (public) and non-formal (additional) education, providing a comprehensive solution to the issues of education, training, development and moral improvement of the students through the creation of pedagogically useful to organize a developing educational environment

Key words: spiritual and moral education, spiritual and moral culture, museum, museum materials, museum piece, humanistic paradigm, historical and cultural values

ӘОЖ: 37.377

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК БОЛМЫСЫН ЭТНОПЕДАГОГИКА ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМЫТУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗІ

Сейсенбаева Ж.А. – *Абай атындағы ҚазҰПУ.*
Интеллектуалды ұлт қалыптастыру ҒЗИ директордың орынбасары,
филология ғылымдарының кандидаты,Ы. Алтынсарин атындағы мемлекеттік сыйлықтың иегері
e-mail: janka-1980@mail.ru,
Мырзагельдиева М.А. – *Тараз инновациялық гумманитарлық университеті*
Педагогика және Психология кафедрасының 2 курс магистранты

Ғылыми мақалада білім алып жатқан болашақ мамандардың рухани-адамгершілік болмысын этнопедагогика құралдары арқылы дамытудың ғылыми негізі қарастырылады. Жоғары оқу орнында оқу барысында болашақ маман ретіндегі студентті еңбек нарығының сұраныстарына сай қалыптастыруда ұлттық құндылықтармен толағай білім нәрімен сусындата отырып, оқу үрдісін қазіргі білім беру талаптарына сәйкес жоспарлы және мақсатты ұйымдастырудың ғылыми мәні ашылады. Болашақ маманның рухани – адамгершілік болмысын этнопедагогика құралдары арқылы дамыту жолдары анықталады.

Түйін сөздер: маман, рухани-адамгершілік, этнопедагогика, тәрбие, жоғары мектеп, оқу үрдісі, ұлттық білім, ұлттық құндылықтар, еңбек нарығы, әдіс, ұлттық болмыс, тұлға, салт-дәстүр, халық педагогикасы, озық тәсілдер, халық ауыз әдебиеті.

Елімізде жүріп жатқан экономикалық өзгерістер мен әлеуметтік-мәдени өзгерістер білім беру саласын жаңаша бағдарлауды, кәсіби қызметтің барлық үрдісіндегі мамандарды даярлау іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді. Жоғары оқу орнының түлегі жоғары деңгейде дамыған, коммуникативті ептіліктерді меңгерген, өзгермелі ортаға бейім, алғыр, бәсекеге қабілетті тұлға болуы тиіс. Сондықтан, жоғары мектепте барлық жаңалықтар мен өзгерістерге батыл жол ашарлық инновациялық білім беру технологиялары мен қатар этнопедагогикалық білім негізін, оқу іс-әрекетінің жаңа әдістері мен тәсілдерін белсенділікпен қолдануда тәрбиенің басты қырларын жоғары орынға қою – маңызды мәселелердің бірі. Жоғары оқу орнында оқу барысында болашақ маман ретіндегі студентті еңбек нарығының сұраныстарына сай қалыптастыруда ұлттық құндылықтармен толағай білім нәрімен сусындата отырып, оқу үрдісін қазіргі білім беру талаптарына сәйкес жоспарлы және мақсатты ұйымдастырумен тығыз байланысты. Ол үшін оқыту үрдісіне жаңа және бұрын қолданылған озық тәсілдер мен бағыттарды жетілдіре енгізу қажет. Олардың ішінде рухани адамгершілік болмысын қалыптастыруда этнопедагогика ғылымы айрықша орын алады. Оқу үрдісіне білім мен қатар тәрбие берудің ықпалын белсенді енгізу білім беруде дағдарыстарды жеңуге мол мүмкіндік береді, әрі білім беру мазмұны мен әдістерінің қоғамның және тұлғаның өзгермелі талаптарына сай болуын қамтамасыз етеді. Этнопедагогика құралдары арқылы білім бере отырып, білім алушының бойына ата-бабамыздан қалған игілікті тәрбие мен адамгершілік құндылықтарды білімдік тұрғыдан қалыптастыра отырып, болашақ маман иесін ғана емес, өмірге даяр, еліміздің ертеңін қалыптасарымыз анық.

Қоғам жаңарған сайын адам да жаңара түседі, оның мінез-құлқы да жаңарып отырады. Ол заңды да. Экономикалық және әлеуметтік табыстардың түп қазығы жаһандану сипатындағы моральдық және мәдениеттілік сипатында екендігі түсінікті. Білім берумен қатар, қоғамға адал, арлы мәдениеті мол адам тәрбиелеу оқу орындарының міндеті. Осы жолда рухани-адамгершілік болмысын этнопедагогика құралдары арқылы қалыптастырудың білім беру сипатындағы жолдарын айқындап алғанымыз жөн. Ұлттық тәрбиелік білім беру ғасырлар бойы жалғасқан мол халықтық мұра – тәлім-тәрбие негіздері қайта қаралып, ғылыми сипатқа ие болу деген мақсатта болуы тиіс. Оның басты түйіні халық ауыз әдебиетінің түрлері мен аңыз-әңгімелерінде, ертегілерінде, батырлық жырларда, ғибраты мол би-шешендердің нақыл сөздері мен тәрбиелік ой-пікірлерінде жатыр. «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлттың тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» [1. 56 б.], - деп, кезінде ғалым М.Жұмабаев айтып өткеніндей, ұлт тәрбиесін білім алушыға дұрыс деңгейде бере білсек, бүгінде белең алып жатқан жастар арасындағы келеңсіз оқиғалардан арылуға жол салған болар едік.

Этнопедагогика ғылымының зерттеу объектісі – халықтың ғасырлар бойы дамып, қалыптасқан мәдениеті мен мінездерінің нормалары, салт-дәстүр, әдет-ғұрыптардың жиынтығы, ал, оны білім беру үрдісіне ендіріп, рухани адамгершілікке баулу білім бағдарламаларына қойылатын міндеттердің бірі. Этнопеда-

гогикалық мәдениет, ұлттық дәстүрлер, әдет-ғұрып, мінездердің нормалары өмір тіршіліктің өзгеруіне сәйкес өзгерістерге ұшырап, үздіксіз даму үстінде болды, және сол өзгерістерді қоғам сұраны-сына сай дамыта отырып, болашақ маманның тұлғасын дамытуға пайдалана білу керек. Бұл, біріншіден, қоғам дамуының заңдарын білдірсе, екіншіден, белгілі бір кезеңдерде жаңаша сапаның пайда болып, әлеуметтік өмірдегі жағдайларды өзгертуге себепші бола отырып, білім алушының ұлттық құндылық-тармен толықтырылған білім негізінің қалыптасуының бірден бір жолы.

Этнопедагогика ұғымын айналымға тұңғыш енгізген чуваш ғалымы Г.Н. Волков. Этнопедагогика – халықтың тәрбиелік тәжірибесін, оның көзқарасын зерттейтін ғылым, сонымен қатар тұрмыстық педагогикасы, ұлт, ру, тайпа педагогикасы туралы ғылым. Зерттеу объектісі халықтың тәлім-тәрбиесі жөніндегі ұғым түсініктері, дәстүрлері, тәжірибесі болып табылатын ғылым саласы ретіндегі этнопедагогика қалыптасу, даму үстінде. Әсіресе соңғы жылдары оның зерттеу пәні, әдістері туралы, халықтық педагогикалық идеяларды бүгінгі тәрбие теориясы мен практикасында жүзеге асыру жолдарының мәселелері туралы зерттеулер едәуір көп. Бұлардың ішінде халықтық педагогиканың пайда болуы мен дамуы, қазіргі жайы жан-жақты сөз етіліп, оның теориялық - әдістемелік мәселелерін анықтауға бағытталған еңбектердің маңызы айтарлықтай [2].

Көрнекі қазақ ғалымдары А.Байтұрсынов, М.Дулатов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов халықтық педагогиканың тәжірибесін зерттей білуге ерекше мән берді. Сонымен қатар, этнопедагогика, халықтық педагогика мәселелеріне қатысты ой түйіндерді Г.Н. Волков, К.Ж. Кожахметова, Е.Л. Христова, З.Ә. Әбілова, Қ.Б. Жарықбаев, Ә.Табылдиев сияқты ғалым зерттеушілердің осы мәселені жан-жақты зерттеген еңбектерінен кездестіреміз.

Ұлттық рухты үнемі ұлықтап жүретін қазақтың тәлім-тәрбиесінің қайнар көзі тым тереңнен басталады. Ұлттық тәрбие алған ұрпақтың дені сау, ақылды, білімді, ұлтжанды, еңбекқор, кішіпейіл болып өседі. Халықтың өмірін, рухын және тілдерінен тұратын ішкі заңдары, оның ұлттық мінезін, болмысын таныту бүгінгі таңда жастарымыздың тәрбиесіне берер пайдасы мол. Ұлттық тәрбие берудегі негізгі тетіктерін айырып, білім беру үрдісіне ендіру жолын дұрыстау – бүгінгі күндегі елеулі мәселелердің бірі. Ол тетіктерге біріншіден – мемлекетшілдік нышандарды дамыту, оны ұлттық тәрбиемен ұштастыру, сөйтіп, алдымен отаншылдық рухын ояту керектігін айта кету қажет. Ұлттың мәңгілік болуы оның уақытқа бағынбайтындығында және ұлттың мәңгілік болуы халқын, жерін, елін сүйетін азаматтарды қалыптастырып, тәрбиелеуде болмақ. Сондықтан да, жаңа ғасырды жақсы қарқынмен бастап келе жатқан егеменді еліміздің болашағы үшін саналы да, ұлтжанды ұрпақты тәрбиелеудің ұлттық сипатын жанды-рып, дамыту жолында ұлттық болмысты қалыптастыру жолын нақтылағанымыз жөн. Өркениетке қадам басқан тұстағы оның алғышарттарының бірі ұлттық тәлім-тәрбие мен сапалы білім беру болып табылады. Себебі, жастарға ұлттық құндылықтар негізінде жан-жақты тәрбие беру – сол өркениетке жету жолындағы мұратымыздың кепілі. Біз – жаңадан аяғына тұрып келе жатқан дамушы мемлекетпіз. Егер де, қазіргі жағдайымыз бен күш-қуатымызды білім-білік пен рухы биік жастарды отаншыл етіп тәрбиелер өнегелі білім беру жолына негіздегеніміз жөн. Бұл жайында еліміздің ертеңі – жастарымыздың өмірден өз орнын тауып, қарым-қабілеттерін шыңдап, әлеуетін анықтап, танытуына барынша жағдай жасау керек екендігі туралы Елбасы өзінің халыққа жолдауында да ашық айтқан болатын. Мұның өзі жастарды қоғамда белсенділігін арттыруға, олардың бойында ұлттық сана мен отаншылдық қасиеттердің дамуына, жеке тұлға болып қалыптасуы үшін ашылған ақ жол тәрізді, рухты демеп отыратынына септігін тигізбек. Біз жастарды тәрбиелегенде шынайы отаншылдарды тәрбиелеуді естен шығармағанымыз жөн, себебі, солар ғана еліне игілікті істер тындырып ауқымды үлес қоса алады. Жалпы, келешек ұрпақтың қамын бүгін ойлау – аға ұрпақ борышы.

Егемендік алып, тәуелсіз ел болған тұста біз тәрбие процесін ұлттар мен халықтардың, тайпалар мен ұлыстардың ғасырлар бойы қалыптасқан этностық белгі-қасиеттеріне, салт-санасына, дәстүрлеріне негіздеуге ден қойып, халықтардың өткен тарихы мен салт-дәстүрлерін жаңғыртып, тәлім-тәрбиелік істерін қазіргі заман талабына сай қайта құруға бет бұруымыз – әлеуметтік өмір талабынан туындап отырған мәселе. Бұлар этнопедагогикалық зерттеулерде ұлттық тәлім-тәрбие істерінің мазмұнын тереңдетіп, объективті түрде шындықтың бетін ашып көрсетеді. Ал, біз қарастырып отырған ұлттық тәрбиелік білім беру – жаңа сипатта білім беру бағдарламасында зерттеліп келе жатқан ғылыми сала.

Этнопедагогика ғылымы екі саладан тұрады: халықтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлерінен құралған ауыз әдебиеті және ұлттық тәлім-тәрбиенің жазу мәдениетіндегі көрінісі. Халықтың игі әдеттері дағдылана келе әдет-ғұрыпқа, әсерлі әдет-ғұрыптар салт-дәстүрлерге айналып, халықтың өмірінде қалыптасқан салт-дәстүрлер салт-сана болып қалыптасқан. Халықтың салт-дәстүрлері рәсімдер мен жөн жорал-

ғылар, рәміздер, ырымдар мен тыйымдар, түрлі сенімдер арқылы өмірде қолданыс тауып келеді. Оның бәрі толысып, дамып, жаңарып отырады [3].

Салт-дәстүр дегеніміз – халықтардың кәсібіне, сенім-нанымына, тіршілігіне байланысты қалыптасқан ұрпақтан-ұрпаққа ауысып отыратын қоғамдық құбылыс [4]. Халықтың игі мәдени дәстүрлері: ізеттілік, қайырымдылық, мейірімділік, қонақжайлылық, имандылық, иманжүзділік – барлық мәдени үлгі өнегелі іс-әрекеттердің көрінісі - әдеп деп аталады. Қазақ халқының осы игі дәстүрлерін айқындап, дәлелдей келе, халықты рухани тазалығы жағынан алып, қазақ халқын әдепті, яғни қайырымды, мейірімді халық деп атауға әбден болады.

Этнопедагогикадағы салт-дәстүрлердің ұлттық санаға сіңіп, біржола заңдандырылуы – салт-сана деп аталынады. Ұлттық санаға сіңіп, қалыптасқан салт-дәстүрлер сол ұлттың ой санасының дәрежесін көрсетеді. Ұлттық сананың қозғаушы күші – ұлттық намыс, ұлттық абырой. Ол жеке тұлғалардың перзенттік борышты өтеу дәрежесіне сай өмірден өз көріністерін байқатады. Халықтық педагогиканың құрамдас бөліктері: әдет-ғұрып, таным, наным, ұғым, салт, сана және дәстүрлер.

Қазіргі кездегі эстетикалық тәрбиенің міндеттерін шешу үшін халықтың осы уақытқа дейінгі тәжірибесін меңгеру қажет. Мәдени құндылықтарды жасауда әр халықтың өзіндік ерекшелігі бар. Халық әрдайым әсемдікті іздеді, қолдан жасады және оны өмірде, тұрмыста, еңбекте бекітуге тырысады. Оны халқымыз үй жиһаздарын жасауынан және оны әсемдікті сезінудегі тәрбие құралы ретінде пайдалануынан көруге болады.

«Педагогикалық үрдіс барысы кезінде жинаған іс-тәжірибелерге сүйене отырып, қазақ халқының салт-дәстүрлерінің мынадай мүмкіндіктерін аштық.

- Қазақ халқының салт-дәстүрлері жастарға ұлттық құндылықтарды бойына сіңірте отырып, оны меңгерген, жас ерекшеліктеріне сай өмірде жүзеге асыра білетін шығармашылық тұлға қалыптастырудың кепілі.
- Халық педагогикасы – адамгершілік, ақыл-ой, еңбек, дене және эстетикалық тәрбиенің жүзеге асыру құралы.
- Халық педагогикасының мазмұны оқу-тәрбие, тәлімдік жұмыстардың негізі бола алады» [5. 45 б.]. - делінген, Ұлттық тәрбие (салт-дәстүр, әдет-ғұрып негізінде) оқу құралында.

Сонымен, болашақ мамандардың рухани-адамгершілік болмысын этнопедагогика құралдары арқылы қалыптастыруда ғылыми сарапталған ғалымдардың еңбектерін пайдаланып, еліміздің ертеңіне нық қадам басқан тұлға дайындауды мақсат тұтуымыз керек. Ол үшін этнопедагогика ғылымында іргелі білім құралдарын орынды пайдалана білгеніміз абзал.

1. *Жұмабаев М. Шығармалар. 2, 3 Т. – Алматы: Білім, 1996. – 512 б.*
2. *Волков Г.Н. Этнопедагогика. – М.: Педагогика, 2000. – 188 с.*
3. *Әдібай Табылды. Этнопедагогикалық оқылымдар. – Алматы: Білім, 2006, 2-кітап, – 312 б.*
4. *Оразбекова К.А. Жеке тұлға ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері. – Алматы, 2001. – 298 б.*
5. *Піралиев С.Ж. Нуриев М.А. Сейсенбаева Ж.А. Оразымбетқызы Ә. Ұлттық тәрбие/салт дәстүр әдет-ғұрып негізінде / Оқу құралы. – Аламты: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2011 ж. – 164 б.*

Резюме

Сейсенбаева Ж.А. – *КазНПУ имени Абая*
заместитель директора НИИ формироваия интеллектуальной нации кандидат филологических наук.
Лауреат государственной премии им. Ы.Алтынсарина
Мырзагельдиева М.А. – *Таразский инновационно-гуманитарный университет.*
Магистрант 2 курса психолого-педагогической кафедры

Научное основания развития духовно-нравственного воспитания у будущих специалистов путем этнопедагогического воздействия

В настоящее время особую роль приобретают проблемы формирования духовного, нравственного и физического здоровья подрастающего поколения, воспитания нового типа граждан – истинных патриотов, самостоятельно мыслящих, активно действующих, обладающих интеллектуальным потенциалом и нравственными принципами. Важнейшей целью современного образования, общества и государства является воспитание, социально-педагогическая поддержка становления и развития высоконравственного, ответственного, творческого, инициативного, компетентного гражданина Казахстана.

Ключевые слова: специалист, духовно-нравственное воспитание, этнопедагогика, высшая школа, учебный процесс, национальное образование, рынок труда, национальные ценности, национальная сущность, личность, традиции, национальная педагогика, новейшие технологии, устная народня литература.

Summary

Seisenbayeva Zh.A. – *KazNPU Named after Abai*
Deputy director of Research Institute of the formation of the intellectual nation
candidate of philological sciences Winner of the State Prize.by Y.Altynsarin
Myrzageldiyeva M.A. – *Taraz Innovative Humanitarian University*
Master student of the 2nd course of Department of Education and Psychology.
Scientific substantiation of spiritual and moral education of future professionals by ethno pedagogical exposure

Future professionals in the scientific basis for the spiritual and moral development by means of ethnopedagogics

Now the special role is got by problems of formation of spiritual, moral and physical health of younger generation, education of new type of citizens – the true patriots who are independently conceiving, actively acting, possessing intellectual potential and the moral principles. The most important purpose of modern education, society and state is education, social and pedagogical support of formation and development of the highly moral, responsible, creative, initiative, competent citizen of Kazakhstan

Keywords: expert, spiritual and moral education, ethnopedagogics, the higher school, educational process, national education, labor market, national values, national essence, personality, traditions, national pedagogics, the latest technologies, literature.

ӘОЖ: 796.07

ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІ

Нарықбай Р.Т. – *оқытушы*
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті e-mail: dene-tarbiesi@mail.ru

Бұл мақалада жеке адамның мәдениеті, әдетте, оның өзі жататын әлеуметтік топтың мәдениетінің шеңберінде қалыптасады, бірақ үлкен ауытқудың болуы мүмкін. Бұл көбіне құқықтық мәдениетке қатысы. Құқық мәдениеті ресми-идеологиялық құбылыс ретінде жеке адамның саяси және құқықтық сана-сезімінің, олардың құндылықты-нормалық кешенінің, сонымен қатар құқықтық ортадағы жүріс-тұрысы мен қызметінің қалыптасуына және дамуына мемлекет пен қоғам арқылы бағытталған. Бұл ықпал айқындалған құқықтық көзқарастарды, рухани байлық, қазыналарды және т.б. бекітеді: құқықтық идеология мен құқықтық сана-сезімнің мазмұнының дамуы мен мүлдем өзгеруі, жеке тұлғаның, әлеуметтік топтың, бүкіл қоғамның құқықтық сана-сезіміне жаңа көзқарастарды, құқықтық құндылықтарды және т.с.с. көнерген құқықтық таптаурындарды, үлгілерді, көзқарастар мен құндылықтардың бөлшектерін енгізу арқылы жүзеге асады.

Әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан құқықтық мәдениет тұтас құқықтық жүйе сияқты құқықтық нормаладың және адамның шынайы мінез-құлқының бірлігімен, мөлшерлер мен құндылықтардың сәйкес келуімен, құқықтың әлеуметтік тиімділігіне жетуімен сипатталады. Демек, құқықтық мәдениеттің интеграцияланған, яғни кіріктіріліп дарытылған қасиеттері нормалық бағыттаудың мәнімен шектелмейді. Оның мақсаты - әлеуметтік ортаға белсенді енуі, қалыптасқан ұстанымдарға ықпал жасауы, ұжымдары мен әлеуметтік топтардың мүшелерін ілгерішіл нормалардың, олардың құқықтық жүріс-тұрысына қажеттілігін түсінуге бағыттау болып табылады. Құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығы ашылған. Құқықтық тәрбие берудің түрлері мен әдістері одан әрі жетілдіруді жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер: Сараптау, дамыту, білім беру, руханият, жетілдіру, дағды.

Қазақстанның қазіргі даму кезеңі қоғам өмірінің барлық саласындағы терең өзгерістермен сипатталады. Осыған орай қазіргі заман адамға: өз іс-әрекетіне жауапты болу, әлеуметтік өзгерістер жағдайына тез бейімделе отырып, байыпты шешім қабылдай білу және т.с.с. жаңа талаптар қоюымен ерекшеленеді.

Сондай елеулі өзгерістердің бірі – демократиялық-құқықтық мемлекет құру міндетін шешу.

Мемлекеттік саяси-құқықтық қайта құрудың маңызды құрамдас бөлігі – адамның құқықтық мәдениетінің деңгейін көтеруге тікелей тәуелді. Өйткені, құқықтық мемлекетке азаматтардың жоғары саяси және құқықтық білімділігі, құқық бұзушылыққа қарсы тұра білу қабілеттілігі мен дайындығы тән.

Қазақстан Республикасының құқықтық мемлекет ретінде дамуы әрбір азамат бойына құқықтық құндылықтарды сіңіріп, құқықтық сананы қалыптастырудан көрініс береді. Өркениетті қоғам үшін қымбат қазына – адам, адамның бостандығы мен өмірі десек, бүгінгі жас ұрпақтың осы қымбат қазынаны бағалай білуі аса маңызды. Сол себептен құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығы да осыдан басталады. Оны қалыптастыру үшін жүйелі де мазмұнды тәрбие қажет [1].

Осыған орай, құқықтық тәрбиенің мақсаты – жастарды мемлекет заңдары мен қоғамда өмір сүру ережелерін құрметтеуге, қоғам заңдылықтарын бұзуға төзбеушілікке, қоғамдық тәртіпті сақтауға тәрбиелеу болып табылады. Тұлғаның аталған сапалары болашақ қоғам азаматының құқықтық мәдениетінің мәнін құрайды.

Құқықтық мәдениет қамтамасыз етілмеген жерде шынайы бостандық пен жеке тұлғаның қауіпсіздігі, азаматтық белсенділіктің болуы мүмкін емес.

«Өркениетті қоғамда құқықтық мәдениет әр адамның жалпы мәдениетінің қажетті бөлшегі, әрбір лауазымды адамға қойылар кәсіби талап болып табылады. Тиісті құқық тәртібін орнықтырмайынша, біздің экономиканы реформалауымыз, қоғам өмірінде демократиялық қалыпты өлшемдерді бекітуіміз неғайбыл» деген Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың пікірі қоғамда құқықтық мәдениетті қалыптастырудың маңыздылығына аса назар аудартады.

Сондай-ақ, осы мақсатта мемлекеттік деңгейде басқа да маңызды шаралар жүзеге асырылды.

Солардың бірі жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруды іске асыруды нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету болды. Мәселен: 1989 жылы 20 қарашада БҰҰ Бас Ассамблеясы Бала құқықтары туралы Конвенцияныақабылдады. 1994 жылы Қазақстан Республикасы Конвенция ратификацияланды. 2002 жылы 8 тамызда ҚР «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Заңы; 2004 жылы 7 шілдеде «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңы және осы жылы 9 шілдеде «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың және балалардың қадағалаусыз, панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Ел Президенті Н.Ә. Назарбаев 2007 жылғы 28 ақпандағы өзінің Қазақстан халқына Жолдауында жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруды ерекше атап өтті.

Дегенмен, жоғарыда аталғандай, студенттің құқықтық мәдениетін қалыптастыруға байланысты игі шаралармен қатар кемшіліктер де жеткілікті. Соның бірі, тәжірибе көрсеткендей, бүгінгі таңда құқықтық мәдениетті қалыптастыру ісіне әлі де қажетті назар аударылмауы кездеседі [2].

Ғылыми зерттеу барысында мәселеге қатысты әдебиеттерді зерделеу нәтижесі жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесі әр кезеңде де өзекті болғанын көрсетеді. Мәселен құқықтық мәдениет мәселелері философ-ойшыл, ағартушылар әл-Фараби, Ж.Баласағұн, Ш.Уәлиханов, А.Байтұрсынов, Ш.Құдайбердиев және т.б. еңбектерінде әр қырынан көтерілген. Ал психологиялық-педагогикалық тұрғыда құқықтық мәдениетті қалыптастыруды В.Г. Баженов, Л.К. Керимов, В.В. Трифонов, Л.А. Байсеркеев, М.В. Лукьяненко, Ә.Табылдиев, Г.П. Давыдов, В.М. Обухов, Р.Р. Бирюшев, Г.М. Дайрабаева, Д.Р. Жарықбаевалар зерттеген. Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығы және оның алдын алуды заң ғылымында К.С. Сапарғалиев, К.А. Бегалиев, Ө.Қопабаев, М.С. Нәрікбаев, Е.К. Нұрпейісов, М.Нығметоллаев, А.Ибраева, А.К .Мұхтарова, Д.Б. Бұғыбаева, Л.Қ. Ерінбетова, С.Б. Бейсебаева, Ш.Ж. Колумбаева т.б. жете қарастырған. Демек аталмыш мәселе әр кезеңде де әр қырынан біршама жақсы зерттелген деген қорытындыға келуге болады. Дегенмен, білім беретін орындардағы құқықтық мәдениетті қалыптастыру жеткілікті зерттелген, оның тиімділігін көтеруге қажетті педагогикалық жағдайлар туғызудың шарттары мен тетіктері анықталған деп айта алмаймыз.

Педагогикалық-психологиялық және әдістемелік әдебиеттерді, ғылыми зерттеулерді, жалпы орта білім беретін мектептердің тәжірибелерін зерттеу нәтижесінде біз:

- қазіргі қоғамның белсенді, заңды құрметтеуші азаматтарға мұқтаждығының артуы мен халықтың, оның ішінде жастардың құқықтық құзырлылығы мен құқықтық мәдениет деңгейінің төмендігі;
- жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру үрдісінің тиімділігін арттыру мен осы саланың теориялық және әдістемелік қырларының әлі де жеткілікті зерттелмеуі;
- оқу-тәрбие үдерісінде жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру қажеттіліктері, мүмкіндіктері мен жалпы білім беретін мектептерде педагогикалық кадрларды даярлауды жүзеге асырудың жеткіліксіздігі;
- жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыруға қазіргі сұраныстың өзектілігі мен оны ұйымдастырудағы педагогикалық ұжымның дайындығының төмендігі мен оны жетілдіру жолдарының толық айқындалмағандығы арасында қарама-қайшылықтардың әлі де бар екендігін анықтадық.

Аталған қайшылықтар жас ұрпақтың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесінің өзектілігін дәлелдейді.

Еліміз әлеуметтік-экономикалық және құқықтық қарым-қатынасты жаңарту, құқықтық жүйенің жаңа типін қалыптастыру жолына түсті. Оның табысты жүруі бір жағынан, заңшығарушылық пен мемлекеттік басқаруды жетілдіруді қажетсінсе, екінші жағынан, субъективті фактор – жеке тұлғаның жаңа өмір жағдайларына дайындығы, әр адамның заң үстемдігін қабылдауы мен жүзеге асыруы, азаматтардың құқықтық мәдениетінің жоғары деңгейімен қамтамасыз етіледі [3]. Ғылыми зерттеу жұмысымыздың түйінді ұғымдарының бастысы «құқықтық мәдениеттің» шығу, қалыптасу тарихына тоқталмас бұрын, құқық және құқықтық тәрбие ұғымдарына тоқталған жөн. Өйткені, құқықтық мәдениет жүйелі жүргізілген

құқықтық тәрбиенің жемісі екені түсінікті. Ал құқық ұғымының мәнін әр қырынан түсініп алмай, құқықтық тәрбиені жүргізу мүмкін емес. Зерттеушілердің пікірінше, құқық мемлекетпен бірге пайда болған. Құқықтың пайда болуының бірнеше негіздері бар: *әлеуметтік негізі* – адамдар мінез-құлқы мен психологиясындағы өзгерістерге байланысты. *Экономикалық негізі* – бірте-бірте өнеркәсіп пен сауда айналымының өсуі алынған өнімді жеке иелену тәжірибесін дүниеге әкелді, яғни жеке меншік пайда болды. Жеке меншіктік қатынастарды реттеудің ең икемді құралы ретінде құқық дүниеге келді. Өйткені, моральдық, діни нормалар мен дәстүр өз табиғатында жеке меншіктік қатынастардан аулақ болды. *Саяси негізі* – қоғамдық қатынастардың дамуы өмірге мемлекет, әлеуметтік топтар және т.б. адамдардың ұйымдасу құрылымдарын әкелді. Нақты басқару жүйесі бар мемлекет бір қалыпты жүйеге түсірілген мінез-құлық ережелерін бекітті. Құқықтың саяси негізі осылайша қаланды. Мораль, дін, не дәстүр ережелері өздерін сақтау үшін күш қолдануды қажет етпейтін, тіпті олар көптеген жағдайларда күш қолдануға қарсы болды. Сондықтан олар мемлекетке құқық сияқты тірек бола алмады.

Заң ғылымында «құқық» термині бірнеше мағынада қолданылады:

- біріншіден, құқық – ресми түрде танылған жеке және заңды тұлғалардың заңға сүйене отырып, әрекет жасау мүмкіндігі. Мысалы, азаматтардың еңбек ету бостандығы, білім алу, меншік иесі болу, кәсіпкерлікпен шұғылдану құқығы. Бұл субъективтік мағынада қолданылуы деп түсінеміз;
- екіншіден, құқық дегеніміз құқық нормаларының жүйеге келтірілген жиынтығы. Бұл объективтік мағынадағы құқық, себебі олардың жасалуы жеке адамның еркіне байланысты емес;
- үшіншіден, құқық термині оқу пәнін білдіретін ұғым ретінде қолданылады. Құқық пәндері түрлі салаларға бөлінеді: конституциялық құқық, әкімшілік құқық, еңбек құқығы, отбасы құқығы, азаматтық құқық, қылмыстық құқық, қаржылық құқық т.б.;
- төртіншіден, «құқық» термині тұлғалық құқық пен объективтік құқықтың жиынтығы ретінде де қолданылады [4].

Осыған байланысты «құқық жүйесі» деген түсінік бар. Мысалы, қазіргі жағдайда елімізде Қазақстанның құқық жүйесі қалыптасуда. Біздің тұжырымымыз бойынша, «құқық - мемлекет бекітіп, жүзеге асырылуын қадағалайтын, жалпыға міндетті тәртіп ережелерінің жиынтығы және қоғам өмірінде тұлғалардың заңға сүйеніп әрекет етуінің көрсеткіші» деген анықтама ұсынамыз.

Мемлекеттік құқық жүйесінің тарихы туралы сөз еткенде ежелгі заң ретінде Вавилонның «Хаммурапи заңы», Үндінің «Ману заңы», көне Римнің «XII кестесі» заңдары айтылады.

Құқық жүйе болып қалыптасқанға дейін оның дамып, қалыптасуына белгілі тұлғалар ықпал етіп, үлес қосып отырды. Периклдің тұсында мемлекеттік құрылысты, сот құрылысын және сот ісін жүргізу жүйелерін жетілдіру заң шаралары белгіленген. Платон – саяси ғылымның, құқық пен заң ғылымының ең алғашқы негіздерін жасады. Заң шығарушы, атқарушы және сот билігін бөлу идеясы – Аристотельдің негізгі құқықтық тұжырымдамасы. Цицерон мемлекетті барлық еркін адамдардың келісілген құқықтық қатынасы деп түсінеді. Юстиниан таққа отырған екінші жылы-ақ Азаматтық құқықтар жинағын жасауға кіріскен. Джефферсон Солтүстік Америкада тәуелсіздік үшін соғыс жүріп жатқан тұста Конгресс қабылдаған атақты Тәуелсіздік декларациясының авторы. Джефферсон Декларациясының негізгі қағидалары барлық кезеңде, барлық халықтар үшін пайдалы болып шықты.

XVII-XIX ғғ. қазіргі заманғы құқықтық жүйелердің негізі қаланды деуге болады. Жаңа дәуірде адамзат тарихында тұңғыш рет, жалпыға бірдей бостандық пен теңдік ұстанымдарына шақырған «Адам және азамат құқықтарының Декларациясы» өмірге келді. Ол 1789 жылы қабылданды. «Есім ханның ескі жолы», «Қасым ханның қасқа жолы», «Жеті Жарғы» заңдары көшпелілердің талай мың жылдар түзген, адамның адам ретінде өмір сүруіне кепілдік беретін ережелерге негізделген еді. Бұл ережелер мыңдаған жылдар көшпелілердің мемлекет пен құқықтық кодекстеріне, билеріне үлгі болып келді, көшпелілермен қарым-қатынасы бар көптеген отырықшы елдердің заң ережелерінің қалыптасуына ықпал етті. 1867-1868 жылғы «Уақытша ережелердің» енуі қазақ қоғамының дәстүрлі құрылымын түбегейлі өзгерістерге ұшыратып, қоғамдық қарым-қатынастарды реттеуші заң жүйесінің де өзгерісін талап етті. Осы уақыт талабына сай, 70-ші жылдардан бастап «Ережелер» келді. Кеңес империясы және коммунистік-тоталитарлық режим қалыптастырған Жеке адамның басына табынушылық, бір партиялық жүйенің диктатурасы, мемлекеттің демократиялық институттары құзырларының шектелуі, адам құқығының аяққа тапталуы сияқты көріністер мемлекеттік құқықтық идеяларға тікелей әсерін тигізді. Тәуелсіз Қазақстанда құқықтық реформаларды іс жүзіне асыруда прогрессивтік, халық мүддесіне сай келетін мемлекеттік-құқықтық идеялардың рөлі өлшеусіз мағынаға ие болып отыр.

Мемлекеттік-құқықтық идеялардың дамуы мемлекет пен құқықтың пайда болуымен тікелей байланыстылығын айта отырып, құқықтанушы отандық ғалым Сәкен Өзбекұлы құқық ұғымының генезисіне талдаудың нәтижесін, бірнеше кезеңге бөліп қарастырған жөн деген қорытынды жасайды [5].

1 кезең. Қазақ хандығы құрылғанға дейінгі аралықта Қазақстан территориясында қалыптасқан әскери демократия санатындағы мемлекеттік құрылымның мемлекеттік – құқықтық идеялары.

2 кезең. Қазақ хандығы кезінде дамыған мемлекеттік құқықтық идеялар. XV-XVIII ғасырлар аралығында дамыған мемлекеттік - құқықтық идеяларды қамтыған заң жинақтары дүниеге келді.

3 кезең. Ресей империясының отарына айналған Қазақстанда қалыптасқан мемлекеттік -құқықтық идеялар XIX-XX ғасырды қамтиды.

4 кезең. Кеңес империясы және коммунистік-тоталитарлық режим қалыптастырған мемлекеттік-құқықтық идеялар. (1917-1991 жж.)

5 кезең. Тәуелсіз Қазақстан мемлекетінің мемлекеттік-құқықтық идеялары. (1991 жылдан бастап қазіргі кезеңге дейін)

Оқу-тәрбие үдерісінде құқықтық мәдениетті қалыптастыру тек студенттерді құқықтық білім және түсініктермен қаруландыруды ғана білдірмейді, сонымен қатар іс-әрекетте жүзеге асатын күнделікті заңды мінез-құлық дағдылары, біліктері мен әдеттері негізінде құқықтық салада белсенді ұстанымдарын тәрбиелеуді білдіреді. Құқықтық тәрбие – бұл тәрбиеленушілерде терең және тұрақты сенімдер мен сезімдерді, жоғары құқықтық мәдениетті, заңдық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру мақсатында олардың санасына, психологиясына, барлық қоғамдық өмір құрылысына, идеологиялық факторларға нақты бағытталған жүйелі әсер ету [6].

Құқықтық мәдениет мазмұны жалпы адамзаттық рухани мәдениет мазмұнына енеді. Оны екі тұрғыда қарастыруға болады. Біріншісі – кең мәнінде алғанда, құқықтық межелер, құқықтық қатынастар, құқықтық мекемелер әрекетінің ауқымын қамтиды. Ал екіншісі – тұлғалық, психологиялық және педагогикалық мәнінде қарастыру. Құқықтық тәрбие адамның құқықтық мәдениетімен тығыз байланысты.

Құқықтық мәдениетті қалыптастыруға қатысты заң, философия ғылымдары саласында мейлінше жақсы зерттелсе, педагогика, психология, әлеуметтану ғылымдары саласында әлі де әр қырынан зерттеуді қажетсінеді деп есептейміз.

Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру дегеніміз – олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес, құқықтық мәдениет элементтерін қоғамдағы шынайы құбылыс ретінде қабылдатуды мақсат ететін, арнайы ұйымдастырылған педагогикалық әрекет. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудың табысты жүруі оның жалпы мәдениетінің даму деңгейі мен осыған сәйкес білім беру ұйымында оларға өзін-өзі танытуға және шығармашылығына мүмкіндік беретін, құқықтық кеңістіктің болуымен тікелей байланысты.

Жастардың бойында құқықтық мәдениетті қалыптастыру олардың құқықтық санасы мен құқықтық мінез-құлқын жетілдірудің басты жолы болып табылатындықтан, оның негізі құқықтық білім беруде десек, гуманитарлық пәндер шеңберінде құқыққа ерекше орын береміз. Құқық пәнінің тәрбиелік әлеуеті де өте жоғары.

Оқу орындарында құқықтық мәдениетті қалыптастыру жұмысының жүйесі білім беру технологияларын, оқу іс-әрекетінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды, жеке тұлғаға бағдарланған амал, жобалар әдісі және т.б. қолдану арқылы жүзеге асырылады. Зерттеу мәселесін зерделеу барысында құқықтық тәрбие берудің түрлері мен әдістері одан әрі жетілдіруді талап ететіндігіне көз жеткіздік. Жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру жұмысының тиімділігін диагностикалау әдістері теориялық жағынан әрі қарай зерттеуді қажетсінеді.

Педагог ғалымдар К.Қожахметова, М.Демеуова және т.б. еңбектерінде: «Құқықтық мәдениет – қоғамның қазіргі даму кезеңінде құқықтық жетістіктерін айқындайтын азаматтардың құқықтық білімінің мазмұны, сипаты, деңгейі мен дағдысы» деп атап көрсетеді [7].

Теориялық әдебиеттерде жастардың тәрбиелік деңгейін өлшеуде үш - жоғары, орташа, төмен деңгейлер алу қалыптасқан. Дамудың жоғары деңгейі деп біз, осы барлық көрсеткіштердің қойылатын талаптарға сәйкес келуін, ал орташа деңгей деп осы өлшем көрсеткіштердің жартысына немесе жартысынан көбірегіне сәйкес келуін, төмен деңгейде өлшемнің жалпы санының жартысынан азымен немесе олардың мүлдем болмауы деп қарастырамыз. Ол белгілердің маңыздылық деңгейі әрбір өлшем көрсеткішінен тұрады. Көрсеткіштер мотивациялық (бағалаушылық), танымдық және мінез-құлықтық салада қарастырылады.

Құқықтық мәдениетті құқықтық сана мен іс-әрекеттің бірлігі ретінде анықтаймыз, яғни мотивациялық (қажеттілік, түрткі, қызығушылық), танымдық (білімдік), мінез-құлықтық (іс-әрекет, қылық, тәртіп) компоненттерін қалыптастыру арқылы жүзеге асатын, адамдардың қылықтары, сөздері және істерінде заттанған сана ретінде сипаттаймыз.

Тәжірибелік жұмысымыздың айқындаушы кезеңінде теориялық, әдістемелік зерттеулерімізге сүйене отырып, жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудың жүзеге асыру жолдарын ұсынамыз.

Заң мамандығында білім алатын студенттер «Заң клиникасын» оқытушылар мен құқық қорғау органдарының қатысуымен ұйымдастыру.

Оқу орындарында «Заң және біз» үйірмелерін оқытушылардың бақылауымен студенттердің өткізуі. Мысалы, студенттер құқықтық тақырыпта семинарлар, конференциялар, іскерлік ойындар, жеке тақырыптар бойынша сабақтар, құқық қорғау органдарына экскурсия т.б. өткізілуі тиіс.

Қорыта айтқанда құқықтану материалдары мақсатты бағытталып, жүйелі жүргізілетін болса, онда жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру мәселесінің оңтайлы шешімін табады. Құқықтық мәдениет деңгейінің жоғары болуы білім беру жүйесінің, қоғам, елдің дамуы қажеттілігінен туындайды.

1 Қазақстан Республикасы. Конституция (1995) Қазақстан Республикасының Конституциясы : ресми мәтін. – А. : Заң әдебиеті, 2008.

2 Ағдарбеков Т. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құрал / Т. Ағдарбеков. – Қарағанды:Болашақ баспа, 2001.

3 Баққұлов С. Д. Құқық негіздері: Оқу құрал / С. Д. Баққұлов. – А. : Атамура , 2004.

4 Баянов Е.К. Қазақстан Республикасының мемлекеті мен құқығының негіздері: Оқулық /Е.К. Баянов. – А.: Юрист, 2003.

5 Маймақов Ғ.С. Қазақстан Республикасының саяси құқықтық тарихы: оқулық / Ғ.С. Маймақов. – А.: Жеті жарғы, 2000.

6 Сапарғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы: оқу құрал / Ғ. Сапарғалиев. – А.: Жеті жарғы, 1997 .

7 Сапарғалиев Ғ. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құрал / Ғ. Сапарғалиев. – А.:Атамұра, 1998.

Резюме

Нарықбай Р.Т. – *преподаватель, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави*

Правовой культуры молодежи

В этой статье, как правило, формируется в рамках группы, к его социальной культуры, но могут быть большие отклонения. В основном это имеет отношение к правовой культуре. Официальный правовой культуры-личности как явление идеологического и политического правосознания, их ценности-комплекса нормативно, правовой среде, а также поведения и деятельности, направленных на становление и развитие государства и общества, через. Это влияние определенных правовых взглядов, духовности, ценностей и т.б. утверждает: правовой идеологии и правового самосознания, развитие и изменение содержания вообще, личности, социальной группы, всего общества, правовое сознание новых взглядов, правовых ценностей и т.с.с. устаревших правовых стереотипов, образцов, ценностей, взглядов и осуществляется путем внедрения деталей. Социально-психологической и правовой культуры как правовой системы в целом в реальных нормаладың человека, правового поведения, единством, ценностей и норм, в соответствии с приходом, характеризуется достижением социальной эффективности права. Следовательно, интегрированной правовой культуры, т.е. соответственно выше, не ограничивается значением свойства дарытылған маршрутизации. Его цель - активное вхождение в социальную среду, влияние сложившихся принципов, норм, социальных групп, коллективов и прогрессивных членов, их правового поведения является необходимость понять направление. Значимость формирования правовой культуры. Пути дальнейшего совершенствования формы и методы правового воспитания.

Ключевые слова: Экспертизы, образования, развития, духовность, совершенствование, навыки.

Summary

Narikbai R.T. – *Lecturer, H. A. Yssawi International kazakh-turkish university*

Legal culture of youth

In this article, usually formed within the group, its social culture, but can be large deviations. Basically it has to do with legal culture. Official legal culture of personality as a phenomenon of ideological and political consciousness, their values-complex regulatory, legal environment, and the behavior and activities aimed at formation and development of the state and society, through. The influence of certain legal opinions, spirituality, values etc. claims: legal ideology and legal consciousness, development and change of contents in General, personality, social groups, entire society, the legal consciousness of new attitudes, legal values and T. S. S. legacy legal stereotypes, samples, values, attitudes, and implemented by implementation details. Socio-psychological and legal culture as a legal system as a whole in real normality human rights, legal behavior, the unity, values and norms, in accordance with the parish, is characterized by the achievement of social efficiency of law. Therefore, an integrated legal culture, i.e., respectively, above, is not limited to the value of daryala routing. His goal - an active role in the social environment, the influence of existing principles, norms, social groups, progressive groups and members, their legal behavior is the need to understand the direction. The significance of formation of legal culture. Ways to further improve the forms and methods of legal education.

Keywords: Education, development, spirituality, improvement, skills.

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

УДК811.161.1

ЮСУФ БАЛАСАГУНИ И АБАЙ: ВЗАИМОВЛИЯНИЕ КОНЦЕПТОВ ГУМАНИЗМА ВЕЛИЧАЙШИХ ЭПОХ МИРОВОЙ ИСТОРИИ

Кошербаева А.Н. – *д.п.н., профессор КазНПУ имени Абая*

Уважаемые коллеги! Нынешний 2016 год объявлен Международной организацией тюркской культуры Turksoy Годом Юсуфа Баласагуни и 1000-летним юбилеем мыслителя. В*еличайший ученый и поэт Караханидской эпохи стоит в одном ряду с такими выдающимися деятелями как Абу Наср аль-Фараби, Ходжа Ахмед Яссауи, Махмуд Кашгари и др. Мыслитель жил и творил в XI веке в столице государства Караханидов в городе Баласагун. Еще при жизни он был удостоен звания «Хас Хаджиб» за первый трактат на тюркском языке «Кудатгу Билиг» («Благодатное знание»), ставший шедевром письменной литературы и памятником, сконцентрировавшим в себе истоки педагогики гуманизма и человековедения.*

В представленной ниже статье даются аналитические размышления, изложенные автором в рамках первого докторского исследования и монографии по педагогическим взглядам Юсуфа Баласагуни - преемственность концепции гуманизма тюркского ученого и Абая Кунанбаева.

Исключительной особенностью кочевой цивилизации является то, что рельефнее всего и с большей зрелостью она выступала именно в Центрально-Азиатской части мира, именуемой в истории Великой Степью. Основной формирующей этнической группой здесь были тюрки и их предки. Отсюда Степь в культурно-этническом смысле называли Тураном или Туркестаном.

Эпоха тюрков – время больших культурно-исторических свершений. Это расцвет городов, развитие просвещения и науки. Это соприкосновение великих цивилизаций Востока. Древнейшая земля Турана впитала лучшие традиции византийской, арабской, персидской, индийской, китайской культуры. Именно на этот созидательный период человечества приходится появление известного трактата многогранного значения «Кутадгу билиг», написанного великим тюркским мыслителем Юсуфом Баласагуни» [1,2].

Глубина содержания древнетюркского сочинения «Кутадгу билиг», на что указывал сам автор, была доступна только избранной аудитории читателей. «Полезна, во всем безупречна она, Но многим из тюрков понятьем трудна» - писал Юсуф Баласагуни. И в тоже время он утверждал: *«кто руки и очи к сей книге приложит, тому в двух мирах она делом поможет».* Автором предельно четко очерчен круг читателей. Тем не менее, книга завоевала большую популярность сразу после своего выхода в свет. Неисчислимое количество ее почитателей – это те, кто по – настоящему понимал назначение произведения для своего времени и особенно в плане воспитания подрастающего поколения.

Пожалуй, одним из самых внимательных и творческих читателей, на наш взгляд, является Абай Кунанбаев. Именно ему в полной мере удалось понять, переработать и развить основы гуманистической педагогики о нравственном совершенствовании личности Юсуфа Баласагуни. Еще в 1934 г. биограф акына Мухтар Ауэзов отмечал: «Концепция Абая, ставшая сама по себе своеобразным познанием, собственным его философским представлением, имела в своих истоках по некоторым признакам общие черты с основами философии морали, которая насчитывает многовековую историю на Древнем Востоке».

Знакомство Абая Кунанбаева со средневековым тюркским сочинением не оставляет сомнений. Из биографических свидетельств его двоюродного брата Шакарима Кудайбердиева, известного философа, можно прочесть, что тюркоязычный памятник XI века «Кутадгу билиг» имелся в библиотеке акына. И как справедливо отмечает знаток творчества Абая, ученый М. Мырзахметов «это дает нам полное основание, чтобы признать необходимость исследования возможностей познания Абая и средневекового мыслителя Юсуфа Хас-хаджиба Баласагуни» В тоже время им подчеркивается важная деталь о том, что Мухтар Ауэзов в своих конспектах, говоря о старотворческих литературных источниках, оказавших благотворное влияние на Абая, имел в виду книгу «Кутадгу билиг» [2].

Таким образом, на преемственную взаимосвязь творчества двух титанов восточной мысли указывают солидные источники, что позволяет окончательно убедиться в существовавшей исторической преемственности и представить собственные суждения в этом вопросе.

Сходство в миропонимании двух мыслителей наблюдается, прежде всего, в теме познания души человеческой. Как известно из вышеупомянутых исследований [2]. вопросы *хауаса* занимают в ,творчестве Абая превалирующее место. *Хауас* – в переводе с арабского означает нечто вроде ощущения, чувства. Но это только прямое лексическое значение слова, которое приобретает у Абая философский, теологический смысл. Акын раскрывает свои мысли в нескольких произведениях, в числе которых «Алла деген сөз женіл» («Сказать слово «Аллах» легко»). Здесь раскрывается тезис Абая о *хауас селиме* – врожденных здоровых органах чувств. В 38 Слове Назиданий об этом сказано наиболее отчетливо. Абай, обращаясь к детям, пишет: «Любовь человека неотделима от его разума, человечности, знаний. Исходной, изначальной причиной этих свойств являются те совершенства, которые даются человеку от рождения – крепкое здоровье, прекрасная внешность, все остальное зависит от благородства отца и матери, от мудрых наставников и добрых друзей. Устремленность и понятливость порождаются любовью. А разум, человечность и знания будят в человеке интерес к науке». Одним словом, природные и социальные факторы личностного развития человека предопределяют три важных компонента. *Это разум, человечность и знание*. Созвучные мотивы мы находим у Баласагуни. Разум возводится им в основу системы познания. Категория человечности пронизывает все его учение. Знание – это фундаментальная линия его концепции. Разум воплощен в образ молодого юноши, открывшего вершины многих наук. *Очевидной является параллель в обращении Абая и Юсуфа к молодому поколению как самой значительной опоре общества.* Последний посвящает самостоятельный раздел поэмы «Кутадгу билиг» повествованию о том, что “достоинство сынов человеческих – в знаниях и размышлениях”. Эти свойства людям дарованы от Творца, который выделил их в числе всех живых существ. Помимо этих двух, творец отличил человека *речью*. Если не брать во внимание религиозные оттенки этих познаний, то все учение выглядит примерно так, как повествует современная психологическая наука. В вопросе о соотношении таких понятий как «человек - индивид – индивидуальность» с понятием «личность» свойства сознания, речи и деятельности выдвигаются в качестве главных, указывают на отнесенность существа к высшей ступени развития живой природы – человеческому роду. У Юсуфа Баласагуни категория деятельности созвучно понятию *знание*, ибо им сказано: «ученым вершатся труды и дела [1, 167]. Что касается *речи*, на ней Юсуф акцентирует неоднократное внимание. О *слове*, как высшем божественном даре он упоминает в составе важнейших человеческих компонентов, панорамно освещается эта тема в беседах главных героев поэмы. Монолог Юсуфа – завершающий аккорд в теме «о достоинствах и пользе языка» (7 глава). Кульминацией всех умозаключений, по нашему убеждению, являются мысли: «Всеведущий создал язык твой толковым – храни свою голову, властвуй над словом!» [1, 169]. В числе необходимых признаков «властвующих над словом» названы праведность слова, мудрая речь, немногословие, умеренность в речи, разумное слово. Последний признак звучит в сочетании с добрым делом, что подразумевает гуманные действия. По существу, идея Баласагуни очень созвучна современным учениям о Деятельности и Общении, благодаря которым совершенствуется личность человека. Таким образом, логическая категория *хауас салима* в воззрениях Баласагуни получает четкие очертания воспитательной направленности, позволяющие говорить об основах педагогики гуманизма.

Несколько столетий позже философско-этические познания о хауас углубляются в размышлениях Абая Кунанбаева. Комплекс внутренних и внешних чувств присущи Аллаху: восемь неизменных ликов и девяносто девять благостных имен выражают неповторимый образ и действия его. Абай обстоятельно анализирует, выделяя в качестве первых – *Науку* и *Могущество*, остальные являются неотъемлемой составной частью, дополняющей и объясняющей сущность первых двух. Отмечается одно из шести ликов – *жизнь*. Что касается *Слова*, то есть речи, разве оно «может обойтись без буквенных знаков и голоса? Только слово Аллаха беззнаково и безголосно. Но коли есть потребность говорить, есть способность *слышать* сказанное и *видеть* зримое …». Следующий его образ – Созидание, то есть претворение в жизнь. Отсюда следует – благодаря *Науке* и *Могуществу* находят единение все восемь ликов Аллаха. Наука безмерна и совершенна. Могущество – всесильно и безупречно (4, 217 – 222 – Слова). Дифференция Абая выглядит следующим образом: 1) Жизнь (хаят); 2) наука; 3) могущественная сила (худрет); 4) зрение (басор); 5) слух (салип); 6) желание (ирада); 7) речь (калам); 8) сотворение (тякин); 9) милосердие (рахим); 10) справедливость (гадалет). Профессор М.Мырзахметов уточняет, что последние два свойства, дополненные Абаем, новые черты Аллаха. Справедливость и Милосердие

находят целостную интерпретацию в поэме Баласагуни. К тому же на четвертый и пятый признаки – Басор (зрение) и Салиг (слух) указывает в поэме Огдильмиш (эквивалент Разума):

Два глаза, два уха Бог создал, - заметь, -

Сей мир и грядущий *слушать* и *зреть.*

На первый взгляд ничем не выделяющиеся поэтические бейты хранят очень ценную познавательную информацию. И безошибочное их прочтение – задача не из легких. Спираль с собранной в ней информацией заслуживает обстоятельной расшифровки.

В познаниях Абая Кунанбаева встречаются такие сложные философские воззрения как *имани гул* (культ сердца*), жуәнмәрттілік* (человечность)*, камили инсани* (нравственная личность). Выделяя комплекс этих понятий, М.Мырзахметов отмечает, что система этих взаимосвязанных построений выражает взгляды Абая на ключевые вопросы нравственно полной личности. Особенно интересны суждения профессора о троекратной любви в системе *имани гул,* которую необходимо рассматривать в рамках философии морали. Первым условием троекратной любви – учения об *имани гул* (культе сердца) считалось необходимость «больше жизни любить Аллаха, так как он создал с великой любовью человечество». Вторая любовь заключалась в идее беспредельной любви каждым всего человечества, как своего брата. Третья любовь восходит к аргументам из нравоучительных *наклия* и *гаклия*, которым посвящено Тридцать восьмое слово. В нем сформулированы понятия о справедливости идеальной и абсолютной (гадалет). Главная мысль стихотворения «Әсемпаз болма әрнеге» («Не будь пристрастным ко всему») также адекватна этой третьей любви – «*любить справедливость»* [3, 4].

Концепция троекратной любви с заметной устойчивостью освещается в «Кудтадгу билиг». Особенно вторая и третья: любить человечество и любить справедливость, которые интерпретируются Абаем. По всей видимости, они исходят из диалогов главных героев «Кудтадгу билиг». Шаг за шагом Юсуф подводит своего героя Элика Кюнтогды к разъяснению сущности справедливости. Сначала он дает ответ на вопрос Айтолды о том, в чем функция Солнца как справедливости, затем о сущности добра и доброго человека и в конечном итоге: «справедливость – какая она есть»? Справедливость, по сути, и есть человечность. Людей много, но качество человечности очень редкое: «людей справедливых немного пока» [1, 866]. *Справедливый человек сверяет свое слово только сердцем.* Подобно тому, как справедливость Солнца не меркнет: «Достойным и злым светит солнце равно» [1, 826,831], так и справедливость должна быть присуща всем. В мировоззрении Баласагуни динаково регламентируются системы *имани гул* и *имани акыл.* Это очевидно из идеи «эквивалентности» в системе образов. Справедливость и Разум во главе всей фабульной линии. Открыто культивируется понятие *сердца.* Тезис «быть сердечным» характерен для всех персонажей поэмы. Таким образом, преемственность взглядов Юсуфа и Абая в этом вопросе не исключена. Обратим внимание на то, что Абай, также как и Юсуф, передает свои основные мысли через диалог персонажей. В Семнадцатом слове Назиданий разворачивается целая система суждений между Разумом, Волей и Сердцем. Наука, выступившая главным арбитром в споре триады, разрешает её в пользу Сердца: «*Вам следует объединиться и во всем повиноваться сердцу. Если вы все трое мирно уживетесь в одном человеке, то прахом с его ног можно будет исцелять незрячих. Не найдете согласия, я отдам предпочтение Сердцу. Береги в себе человечность, Всевышний судит о нас по этому признаку. Так сказано и в писаниях – сказала Наука»* [4, с.173-174]. Отсюда следует, что Абай бесспорно брал за основу учения восточных мыслителей. На наш взгляд, акыну симпатизировали сюжеты из диалогов героев «Кудтадгу билиг». Слишком созвучен композиционный строй, близки идеи. Хотя надо отметить то, что Баласагуни не дает такой панорамной картины как его предшественники в лице аль-Фараби. Но придает значимость сердцу: справедливость, счастье, разум, непритязательность должны развиваться в согласии с сердцем. *Не только «рацио» (разум), а гуманные чувства – вот что необходимо человеку.* Каждый герой «Кутадгу билиг» провозглашает сердце, согласно канонам средневекового учения Жуәнмәрттілік-*Жуанмартство* (казахский вариант основы слова – *жомарт)*. Главный герой Элик перечисляет три уникальных качества, характерные для человека, щедрого душой: во – первых, кто своими деяниями приносит пользу народу; во – вторых, кто осознанно творит добро для народа, не требуя благодарения; в – третьих, кто бескорыстен и щедр, не дожидается благ от людей и не ищет ответной щедрости. Совокупность этих качеств составляет суммированный образ совершенной личности. В этом монологе Элика собрано всё средневековое учение о гуманизме [5].

Преемственность научных знаний очевидна: учения аль-Фараби перерабатываются его последователями, в частности Баласагуни и ко времени творческой деятельности Абая Кунанбаева создается солидная школа, исследующая проблему совершенства человека. Благодаря мощной историко-генети-

ческой платформе, гуманистические воззрения акына-философа поднимаются до уровня философского повествования. Гармонически совершенная личность представлена в системе: разум-сила-сердце.

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста,
Сонда толық боласын елден бөлек

Вместе с тем, Абай размышляет над такими понятиями как *толық адам (нравственная личность)*, *толық инсаният (нравственное человечество), инсанияттың кәмәләттігі (совершенность человечества), пенделіктің кәмәләттігі (совершенность раба божьего)***.** [4,с.258]

Таковы основные контексты нашего анализа о взаимовлиянии и преемственности учений гуманистов двух величайших эпох истории. Они не претендуют на завершенность. Тематика познаний мыслителей, их органическая взаимосвязь заслуживают более обстоятельного исследования. В то же время, представленная точка зрения позволяет заключить, что программные идеи Юсуфа Баласагуни и Абая Кунанбаева претендуют на бесспорные педагогические знания, являются высшей целью гуманного воспитания личности. Не случайно их повествует юный Огдюльмиш, как знамение нового поколения, а в своих «Назиданиях» Абай обращается к детям.

1. Юсуф Баласагуни. Благодатное знание / Перев. С.Н. Иванова, вступ. статья М.С. Фомкина. Примеч. А.Н. Малеховой. – Л.: Сов. писатель, 1990. – 560 с.

2. Баласағұн Жүсіп. Құтты білік. / Көне түркі тілінен аударған, алғы сөзі мен түсініктерін жазған А.Егеубаев. – Алматы: Жазушы, 1986. – 616 б.

3. Мырзахметов М. Восхождение Мухтара Ауэзова к Абаю. – Алматы: Санат, 1994. – 320 с.

4. Кунанбаев Абай. Книга слов. Поэмы. Перевод с казах. К. Серекбаевой, Р. Сейсенбаевой. – Алма-Ата: Ел, 1992. – 272 с.

5. Ұлы ойшыл Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» дастаны- түркі халықтарының рухани өзегі. - Хабаршы-Вестник КазНПУ имени Абая, № 4, 28 вып.,2009. – С.15-20.

Түйін

Мақалада екі ғасырдың ұлы даналары Жүсіп Баласағұн мен Абай Құнанбаевтың имандылық және гуманизм мәселелері бойынша көзқарастары талқыланады.

Summary

The article describes the humanistic views Yusuf Balasaguni and Abay on the perfect person, the two greatest humanists of the medieval period.

ӘОЖ 378.091.3:070

ҚАЗАҚСТАН ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРІНДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТҮРЛЕРІНІҢ СИПАТТАМАСЫ

(*2005-2014 жж. аралығындағы*)

Абсатова М.А. – *п.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ*
Педагогика және психология кафедрасының профессоры, absatovamar@mail.ru
Таженова Г.С. – *Абай атындағы ҚазҰПУ*
6D010300 – Педагогика және психология мамандағының1 курс докторанты, karakulovagulsara@bk.ru

Мақалада Қазақстан ғалымдарының педагогикалық зерттеулеріндегі құзыреттілік ұғымының мазмұны ашылады. Қазақстан ғалымдарының құзыреттілікті зерттеу жұмыстарында анықтаған құзыреттілік ұғымының мәні, зерттеулерінде келген тұжырымдары, нәтижелері, құзыреттілік ұғымының теориялық және қолданбалы жолдарын қарастыру сөз етіледі. Бұл бүгінгі жоғары оқу орындарының алдына болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру үшін, оқытуды құзыреттілікке бағыттап ұйымдастыру, білім беруден күтілетін түпкі нәтижені құзыреттілік тұрғысынан айқындау қажеттілігін талап етеді, сондықтан еңбекте осы мәселелер алға қойылып қарастырылған. Жалпы құзыреттілік ұғымы туралы көптеген отандық ғалымдардың ғылыми педагогикалық пікірлері сараланып, ғалымдардың 2005-2014 жж. аралығындағы педагогикалық зерттеулерін (п.ғ.д. және п.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациялары бойынша) талдау негізінде «құзыреттілік» түрлерінің мазмұндық контент-талдауы берілген.

Сондай-ақ, қазақстан ғалымдарының педагогикалық зерттеулеріндегі құзыреттілік түрлерінің мазмұнына талдау, құзыреттілік - күнделікті өмірдің нақты жағдайларында пайда болатын мәселелер мен міндеттерді тиімді түрде шешуге мүмкіндік беретін, ізденімпаздықпен, жауапкершілікпен әрекет етуге адамның еңбегінің нәтижесінде байқалатын, біліктіліктермен білімдерді оқу іс-әрекетін жобалауда, оны әрі қарай дамытуға қабілеті; өз іс-әрекетінің тиімділігі мен нәтижелілігін талдауда шығармашылық пен зерттеушілік ізденісі; белгілі бір дәрежеде әмбебап болатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеттер жиынтығы - деп, өз тұжырымдарын беруге тырысқан.

Түйін сөздер: білімділік, біліктілік, құзыреттілік, іскерлік, қабілеттілік, оқу белсенділігі.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында білім алушылар үшін: «баршаға бірдей сапалы білімге қол жеткізу; коммуникативтік және кәсіптік құзыреттілікті дамыту», – деп көрсетілген [1]. Бұл бүгінгі жоғары оқу орындарының алдына болашақ мамандардың құзыреттілігін қалыптастыру үшін, оқытуды құзыреттілікке бағыттап ұйымдастыру, білім беруден күтілетін түпкі нәтижені құзыреттілік тұрғысынан айқындау қажеттілігін талап етеді.

Ендеше, қазіргі студенттің мамандыққа қажетті дағдыларды игеруі қаншалықты маңызды болса, олардың бәсекеге қабілетті тұлға ретінде қалыптасуы, құзыреттілікке ие болуы соншалық маңызды. Осыған байланысты соңғы жылдары педагогика саласында құзырет, құзыреттілік терминдері кең тарала бастады.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді талдау көрсеткендей, құзыреттілікті зерттеу жұмыстары Л.А. Петровская еңбектерінен басталса, ал жалпы білім беру саласындағы құзыреттілікті зерттеу И.А. Зимняя еңбектерінен байқауға болады. «Құзыреттілік» ұғымы тұлға субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде еніп отырған ұғым болғандықтан, белгілі сала бойынша жан-жақты хабардар, білгір, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығара алу, - дегенді білдіреді [2]. Н.Хомский «құзыреттілік» терминін латын тіліндегі «Competere» - бір нәрсеге қабілетті болу, яғни айрықша тілдік қызметті атқаруға қажетті қабілеттілік, - деп тұжырымдайды. И.Л. Зимняя «құзырет» терминінің мәні «құзыреттіліктен» әлдеқайда кең мағына беретінін айтады [2]. Ғалымдардың ойынша, «құзырет» адам әрекеті ретінде танылса, «құзыреттілік» осы әрекетті орындай алу деңгейі түрінде анықталады. Құзырет студенттің білуі қажет нәрсе болса, құзыреттілік осы нәрсені жақсы істеуі, өзін-өзі тануы, білімі, білігі, өзін-өзі бағалауы және т.б. мәселелерді қамтиды.

Жалпы құзыреттілік туралы көптеген отандық ғалымдардың ғылыми педагогикалық пікірлерін саралай отырып, зерттеуіміздің мақсатын ғалымдардың 2005-2014 жж. аралығындағы педагогикалық зерттеулерін (п.ғ.д. және п.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациялары бойынша) талдау негізінде құзыреттілік түрлерінің сипаттамасын ашу деп анықтадық.

Төмендегі кестеде біз ғалым – зерттеушілердің 2005-2014 жж. аралығындағы еңбектерінде құзыреттілік түрлерінің контент-талдауын беруді жөн көрдік. (Кесте -1)

Кесте 1 – Қазақстандық ғалым – зерттеушілер еңбектеріндегі 2005-2014 жж. аралығындағы «құзыреттілік» түрлерінің мазмұндық контент-талдауы.

№	Ғалымдарың аты - жөні	Еңбектің тақырыбы және шыққан жері	Түрі, мазмұны
1	Б.Т. Кенжебеков	ЖОО жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру. п.ғ.д. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Қарағанды, 2005 ж. 235 б.	Жоғары білімді маманның кәсіби құзыреттілігі – маман тұлғасының ішкі психологиялық қасиеттері мен күйлерінің, кәсіби іс-әрекетті атқаруға қабілеті мен дайындығының күрделі де тұтас жүйесі.
2	Ш.Т.Мұқанбетова	Тұлғалық-бағдарлы білім беру негізінде оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары. п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Атырау, 2008ж. 35 б.	Құзыреттілік – бұл ситуацияға сәйкес, құзыреттіліктерді (іскерлік пен дағды) пайдалану үшін таңдау. Түйінді құзыреттіліктер жөнінде айтылғанда жаңа ситуацияларды меңгеруге «есікті» ашатын құралдар, «кілттер» деп түсіндіруге болады. Түйінді құзыреттілік – бұл анықтаушы құзыреттілік, себебі жүзеге асыру жағдайларына сәйкес келеді, олар шектелмеген, спецификалық емес, бірақ белгілі бір дәрежеде әмбебап болып келеді.
3	М.А. Ғалымжанова	Мұғалімдердің ақпараттық құзыреттілігін дамытудың педагогикалық шарттары. п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Атырау, 2008 ж. 38 б.	Құзыреттілік - бұл күнделікті өмірдің нақты жағдайларында пайда болатын проблемалар мен міндеттерді тиімді түрде шешуге мүмкіндік беретін қабілеттілік. Ақпараттық құзыреттілік – ізденімпаздықпен, жауапкершілікпен ірекет етуге адамның еңбегінің нәтижесінде байқалатын, белгілі бір еңбек функциясын қабілеттілікпен және біліктілікпен АКТ-ны меңгеруіне мүмкіндік беретін психологиялық жағдай.
4	К.А. Жолдасбекова	Студенттердің жалпы мәдени құзыреттілігін этнопедагогика материалдары негізінде қалыптастыру. п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Шымкент, 2010 ж. 47 б.	Этнопедагогика материалдары негізінде студенттердің жалпы мәдени құзыреттілігі дегеніміз – болашақ кәсіп иелерінің халықтық рухани құндылықтарын түсінуі арқылы оларды құзыреттілікте қолдана алуымен анықталатын, кәсіби мәнді, тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуын құрайтын адамгершілік тұрғыдағы мәдени басқарушы іс-әрекеті.
5	С.Н. Исабаева	Студенттердің ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары. п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2010 ж. 25 б.	Ақпараттық – технологиялық құзыреттілік тұлғаның алдына қойған міндетті шешу мақсатында алынған ақпаратты сын көзбен бағалай және талдай, жүйелей тұжырымдай білуі, өз іс-әрекетінде, қандайда бір әрекетте алынған ақпаратты жоспарлау мен жүзеге асыру, ақпараттық сұраныстарға бар ақпаратты құрылымдай білу, оны тасымалдаушы арқылы әртүрлі түрде беру қабілеті ақпараттық және технологиялар туралы білімі және іс-әрекет технологиясы, әдістері, құралдары, формасы және оларды қолдану, ұйымдастыру шарттары бойынша білімі және сәйкесінше біліктіліктермен білімдерді оқу іс-әрекетін жобалауда, өз іс-әрекетінің тиімділігі ме нәтижелілігін талдауда шығармашылық түрде қолдана алуы.
6	Ш.О. Омарбекова	Университеттік білім беру жадайында студенттердің ақпа-	Студенттердің педагогикалық құзыреттілігі – кәсіби біліктілігі, педагогикалық қызметті

		раттық – коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2010 ж. 17 б.	жүзеге асырудағы теориялық және практикалық дайындықтың бірлігі, шығармашылық іс-әрекеті мен зерттеушілік әрекетін айтамыз.
7	С.С. Измуханбетова	Оқушылардың зерттеушілік әрекеттері арқылы коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың педагогикалық шарттары. п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Атырау, 2010 ж. 46 б.	Коммуникативтік құзыреттілік – бұл оқушының өз коммуникативтік мүмкіндіктерін сай әрекеттерін ұйымдастыруға, өзіндік жазбалар жүргізуге ынтасы; жазбаша рәсімдеу түрлерін білуі; нәтижелік өнімді презентациялау, сөз сөйлеу, монолог, диалог, полилог ережелерін меңгерген, оны әрі қарай дамытуға қабілетті тұлға.
8	Б.Ж.Еспенбетов	Ұлттық қолданбалы қолөнері негізінде болашақ мұғалімдердің кәсіби – көркемдік құзыреттілігін қалыптастыру (айшықты ши тоқу мысалында). п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Қарағанды, 2010 ж. 42 б.	Болашақ мұғалімнің кәсіби-көркемдік құзыреттілігі педагогтарды кәсіби даярлаудың нәтижесі және кіріктірілген кәсіби-тұлғалық сипаттамасы, яғни кәсіби – көркемдік білімділік және біліктілік, кәсіби-көркемдік іс-әрекетке лайық танымдық іскерлік пен дағдылар, кәсіби мәні бар тұлғалық қасиеттердің біртұтас жиынтығы болып табылады. Ол болашақ мұғалімдердің кәсіби-көркемдік әрекетінің сапасын анықтайды, үнемі өзгеріп тұратын кәсіби жағдайларда оңтайлы іс-әрекет жасау қабілетінде көрінеді және өзін-өзі дамытуға, өзіндік баға беруге дайындығын бейнелейді.
9	А.Т.Дюсенбаева	Мектептегі қоғамдық ұйымдарда оқушылардың менеджерлік құзыреттілігін қалыптастыру. п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2010 ж. 27б.	Оқушының менеджерлік құзыреттілігі дегеніміз – ол басқару іс-әрекетіне деген жағымды мотивациясы негізінде басқару туралы білімдерін, тәжірибесін өз өмірі мен іс-әрекеті және қоршаған ортадағы құбылыстарды басқаруда қолдана алу қабілеттілігін сипаттайтын оқушы тұлғасының кіріктірілген қасиеті.
10	А.Д.Рысқұлбекова	Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. п.ғ.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2010 ж. 27 б.	Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру диалогтық сөйлеу, көпшілік алдында сөз сөйлеуі, жазбаша қарым-қатынас және топтық қарым-қатынасқа түсе алу білімі, білігі, дағдысы және тұлғалық сапалар жиынтығы.
11	К.Т.Мулдабекова	Ақпараттық технологиялар арқылы болашақ мамандықтарының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2014 ж. 35 б.	Болашақ мамандардың коммуникативтік құзыреттілігі – алған теориялық тілдік білімін тәжірибеде пайдалана білу белсенділігі, болашақта таңдаған мамандығына сәйкес кәсіби даярлығына қатысты қарым-қатынас әдістері, технологиялары мен құралдарын меңгеруде ақпараттық технологияларды саралап, өзінің даму деңгейіне сәйкес келетін және қоршаған ортаның әсер ету факторларын шеше алатын тұлғаның қасиеттер жиынтығы.
12	Дәулетбекова Ж.Т., т.б.	Тілді оқыту: интеграциялық білім мен интеллектуалдық тұлға қалыптастырудың сабақтастығы. Монография. Алматы: «Нурай Принт Сервис», 2014.- 216 б.	Мәдени-танымдық құзыреттілік – өз бетінше жаңа білімді игеруі, білім деңгейін үнемі жетілдіруге дайын болуы, өзін-өзі ұйымдастыра алуы және дамытуы, жеке, қоғамдық, кәсіби өмірде мәдени танымдық қызметті дамытатын қабілетінің болуы.

Сонымен, жоғарыда қарастырылған қазақстандық зерттеушілердің пайымдауынша, құзыреттілік күрделі, көпастарлы ұғым болып табылады. «Құзырет» және «құзыреттілік» терминдері өзара сабақтас,

мағыналас, «құзырет» кең мағынадағы ұғым да, «құзыреттілік» - осы құзыретті қолдана білуі, іске асыруы, білімі, білігі, дағдысы.

Нәтижесінде төмендегідей «құзыреттілік» түрлерін байқадық (сурет-1):

Сурет – 1. Құзыреттілік түрлері

Қорыта келгенде, біздің көзқарасымыз бойынша, қазақстан ғалымдарының педагогикалық зерттеулеріндегі құзыреттілік – *бұл күнделікті өмірдің нақты жағдайларында пайда болатын мәселелер мен міндеттерді тиімді түрде шешуге мүмкіндік беретін,ізденімпаздықпен, жауапкершілікпен әрекет етуге адамның еңбегінің нәтижесінде байқалатын, біліктіліктермен білімдерді оқу іс-әрекетін жобалауда, оны әрі қарай дамытуға қабілеті; өз іс-әрекетінің тиімділігі мен нәтижелілігін талдауда шығармашылық мен зерттеушілік ізденісі; белгілі бір дәрежеде әмбебап болатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеттер жиынтығы*, – деп өз тұжырымызды жасаймыз.

1. Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы – Астана, 2010 жыл.

2. Зимняя И.А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы качества образовании. – М.: Уфа Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.- 34-38 б.

3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учебн. заведений. –М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 256 с.

4. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. – Алматы, 2007. – 236 б.

5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции: технология конструирования // Народное образования. – 2003. – № 5.

Резюме

Абсатова М.А. – *д.п.н., профессор кафедры педагогики и психологии КазНПУ им. Абая,* ***absatovamar@mail.ru***

Таженова Г.С. – *докторанторантка 1 курса по специальности 6D010300*

Педагогика и психология, ***karakulovagulsara@bk.ru***

Характеристика видов компетентности в педагогических исследованиях ученых Казахстана

В статье раскрывается содержание понятия «компетентность» в педагогических исследованиях Казахстанских ученых. Рассматриваются сущность понятия «компетентность», выводы, результаты, теоретические и прикладные пути, выявленные в исследовательских работах ученых Казахстана. Это ставит перед вузами требование о формировании компетенции будущих специалистов, организации компетентностно-ориентированного обучения, о необходимости выявления окончательного ожидаемого результата образования с точки зрения компетенции, поэтому в труде рассмотрены эти первостепенные вопросы. На основе анализа научно-педагогических литературы многих

отечественных ученых о компетентности с 2005 по 2014 годы (по диссертациям на соискание ученой степени д.п.н. и к.п.н.) были рассмотрены виды компетенций и дана содержательная характеристика видам компетентностей.

Кроме того, на основе проведенного анализа видов компетентностей, рассмотренных в педагогических исследованиях казахстанских ученых, было уточнено сущность компетентностей как способность, дающая возможность эффективного решения проблем и задач, появляющихся в конкретных ситуациях каждодневной жизни, способность, проявляющаяся в результате творческого, ответственного труда человека, способность проектирования знаний и навыков в учебной деятельности и их дальнейшего развития; творческий и исследовательский поиск при анализе эффективности и результативности своей деятельности; набор интегрированных качеств личности, становящегося в определенной степени универсалом.

Ключевые слова: образованность, квалификация, компетентность, деловитость, способность, активность знания.

Summary

Absatova M.A. – *doctor of pedagogical sciences, professor,*
KazNPU named after Abai, ***absatovamar@mail.ru***
Tazhenova G.S. – *1th course PhD doctoral specialty of Pedagogy and psychology,*
KazNPU named after Abai, ***karakulovagulsara@bk.ru***

Characteristic comptentence in pedagogical researches of Kazakhstan scientists

The article reveals content of notion "competency" in pedagogical research works of Kazakh scientists.Also it Discusses the essence of concept "competence", conclusions, findings, theoretical and applied paths identified in the research works of scientists of Kazakhstan. This puts a higher requirement on competence formation of future professionals, organization of competence-orientation in teaching, about need to identify final expected result of education from the point of view of competence, therefore this work is devoted to these priority issues. Based on the analysis of scientific-pedagogical views of many Russian scientists about competence and analysis of pedagogical research of scientists from 2005 to 2014 (dissertations on competition of a scientific degree Ph. D. and Ph. D.) examined the types of competencies and given content and a content analysis of kinds of "competencies".

In addition, we conducted content analysis of types of competencies addressed in teacher training among researchers that tried to give the following definitions: "the ability that gives the ability to effectively solve problems and tasks that appear in concrete situations of everyday life, the ability manifested in the result of a creative, responsible labor rights, the ability of design knowledge and skills in training activities and their further development; creative and research finding in the analysis of the efficiency and effectiveness of its activities; a set of integrated qualities becoming to some extent a generalist".

Keywords: education, qualification, competence, efficiency, ability, activity.

ҒЫЛЫМ МЕТРИКАСЫ ЗЕРТТЕУШІЛІК ӘЛЕУЕТТІ ДАМЫТУДЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Меңлібекова Г.Ж. – *педагогика ғылымдарының докторы, профессор,*
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Email: gmen64@mail.ru

XXI ғасырда жоғары білімнің сапасын қамтамасыз етудегі әлемдік үрдістердің дамуы білім, ғылым және инновациялардың өзара байланысын, ғылым мен білімнің кірігу тетіктерінің тиімділігін арттырудың маңызын айқындай түседі. Ғалымдарды даярлауда ғылым мен білім салаларының тұтастығын қамтамасыз ететін бірыңғай ғылыми-білімдік кеңістіктегі жүзеге асырылып отырған білім беру бағдарламалары мен ғылым субъектілері ғылыми зерттеулерінің сапасын өлшеудің қажеттілігі таным аймағына деген құндылықтық қарым-қатынасты және көзқарастар жүйесін қайта қарауды керек етеді. Қазақстан Республикасының «Өлшем бірлігін қамтамасыз ету туралы» Заңында (2000 ж.): «Өлшем бірлігін қамтамасыз етудің негізгі мақсаттарының бірі іргелі зерттеулерде және ғылыми талдамаларда өлшем дұрыстығын қамтамасыз ету», - деп көрсетілген.

Шығыстың ғұлама ойшылы әл-Фараби «Ғылым классификациясы туралы трактат» деген іргелі еңбегінде зерттеудің пәнін анықтады, атап айтқанда:

- бірінші бөлім – тіл және оның бөліктері туралы;
- екінші бөлім – логика және және оның бөліктері туралы;
- үшінші бөлім – математикалық ғылымдар, яғни арифметика, геометрия, оптика, жұлдыздар туралы ғылым, музыка;
- төртінші бөлім – физика және оның бөліктері, метафизика және оның бөліктері;

- бесінші бөлім – азаматтық ғылым және оның бөліктері, юриспруденция және догматикалық дін ілімі [2]. Бұл орайда Шығыс әлемінің данышпан ғалымы әл-Фараби зерттеу пәнін философиялық тұрғыдан түсінудің мәніне жете назар аударып, логикалық аргументация негізінде диалогты таным әдісі ретінде қарастырудың қажеттілігін тұжырымдағаны айқын көрінеді.

Олай болса, «Заманауи әр түрлі өркениеттер (шығыстық және батыстық) мен мәдениеттер арасындағы өзара қатысым арнасында зияткерлік қауымдастықта жүзеге асырылатын ғылыми іс-әрекеттің өзіндік өлшем бірліктері қандай болмақ?», - деген сұрақтың ғылым мен білім тарихының сахнасында занды орын алатыны ақиқат.

Ғылымды өлшеу (scientometrics) ғылымтанудың бір бөлімі ретінде зерттелгені баршаға белгілі. XX ғасырдың екінші жартысында Львов қаласында ғылымның дамуын кешенді зерттеуге арналған бірлескен симпозиумының өткізілуі тарих сахнасына әлемдік деңгейде ғылыми зерттеудің нәтижелерін өлшеудің қажеттіліктерін негіздеді.

Ғылымды өлшеу туралы ғылымның (scientometrics) ірге тасын қалаушы «Ғылымның әлеуметтік функциясы» атты классикалық туындының авторы J.D. Bernal болатын. Ол: «Ғылым институт, әдіс, білім дәстүрлерін жинақтау, өндірісті қолдау мен дамытудың маңызды факторы, адам және адам әлеміне сенімді және қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал етуші фактор ретінде қарастырылуы мүмкін», - деп жазды [1,13].

Ғылымның даму үдерісін зерттеуге мүмкіндік беретін логикалық схемалардың кең аспектілері туралы айта келе, ғалым келесі үлгілерді ажыратып көрсетті, атап айтқанда: ақпараттық үлгі (ғылым өзінің ақпараттық ағымын өзі басқаратын жүйе ретінде қарастырылды, яғни ақпараттық ағымды басқару негізінде ғылымның дамуы); логикалық үлгі (ғылым идеялардың логикалық дамуы ретінде түсіндірілді. Бұл үлгі Б.М. Кедровтің «Ғылым классификациясы» атты монографиясында егжей-тегжейлі зерттелді); гносеологиялық үлгі (ғылыми зерттеу әдіснамасын зерттеумен айналысады және математика, болжам, эксперимент, эксперименттің математикалық теориясы т.с.с. басты мәселелерді шешуге бағытталдаы); экономикалық үлгі (ғылым және елдің экономикалық дамуының өзара әрекеттестігі зерттеледі, сонымен қатар ғылыми зерттеулердің экономикалық тиімділігі бағаланады); саяси үлгі (ғылымның саяси идеологиямен өзара әрекеттестігі, ғылымның дамуы және елдің мәртебесі, сондай-ақ оның қорғаныс әлеуетімен байланысы зерттеледі); әлеуметтанушылық үлгі (ғылыми қызметкерлердің көпшілігі әлеуметтік топ ретінде қарастырылады); демографиялық үлгі (елдің ғылыми әлеуеті демографиялық мәселе ретінде зерттеледі және «кәрі қалалардағы жас ғылыми ұжымдарды сақтауға бола ма?» деген мәселемен айналысты); «ғылыми қызметкер – шығармашыл белсенді индивидуум» үлгісі (ғылыми шығармашылық психологиясы), системотехника (ғылымды жүйе ретінде қарастыру көзделді). 1967 жылы А.А.Ляпуновтың жетекшілігімен ғылыми әзірлемелерді оңтайлы ұйымдастыру мәселелері бойынша арнайы симпозиумның өткізілуі де ғылым метрикасының қоғамның сұранысына ие болғанын көрсетті.

Дирек Прайс ғылымның дамуын зерттеуде сандық әдістерді қолдану аясын кеңейтуге атсалысты. 1961 жылы Калифорнияда ғылыми ақпараттар институты ұйымдастырылып, «Ғылыми сілтемелер индексі» (Science Citation Index) даярланды. XX ғ. ғылымтану мәселелерімен кәсіптік деңгейде айналысқан ғалым, «Ғылым туралы ғылым» атты монографияның авторы Г.М. Добров болды. 1967 жылдардың өзінде КСРО ғылым академиясының жаратылыстану және техника тарихы институтында ғылымның дамуын зерттейтін сандық әдістеріне арналған қалалық семинар өткізіліп тұрды.

«Ғылымды ақпаратты үдеріс ретінде зерттеуде сандық (статистикалық) әдістерді қолдану мүмкін болғандықтан, бұл бағыттағы зерттеулер ғылымды өлшеу (scientometrics) деп атауге негіз болды»,- деп тұжырымдады J.D.Bernal. Демек, бұл –«кибернетикалық тұғыр» дегенді білдіреді.

L.Leydesdorff «Ғылымды өлшеу дегеніміз – ғылыми коммуникацияны сандық зерттеу - ұйымдасқан білімді өндіруді және оны бақылауды көрсете отырып, өлшеуге болатын, ғылым мен технологияның зерттеу мәселесі», - деген анықтама ұсынды [2, 27].

М.Е. Солнышков «орындалған ғылыми-педагогикалық зерттеулердің сапасына ғылыми ретроспективтік өлшемдік талдауды жүзеге асыру керектігіне назар аударды.

Д.Л. Солодкин ғылымды өлшеудің даму тарихын үш кезеңге бөлді:

Бірінші кезең «Жүйелі жарияланым» деп аталды. Бұл кезеңде «Journal des sgavans» тұңғыш ғылыми басылым жарыққа шығып, ғылыми іс-әрекет нәтижелері мерзімді басылымда үзбей жарияланып отырды, бірақ ғылыми қорытындыларға талдау жүзеге асырылмады.

Екінші кезең «дәйексөз индекстері» зияткерлік құрал ретінде», - деп белгіленді, өйткені 1955 жылы Филадельфиядағы ғылыми ақпарат институтын құрған Ю.Гарфилд ғылыми дәйексөздің индекстері

туралы жұмысын жариялаған болатын, сегіз жыл өткеннен кейін, яғни 1963 жылы Institute for scientific information ғылыми дәйексөз индекстерін жариялай бастады, сондықтан нәтижесінде библиографиялық сілтемелер мәліметтерінің тұңғыш қоры пайда болды. «Ғылыми сілтемелер көрсеткіштерінің» ("Science Citation Index" – SCI) ғылыми жарияланымдарды бағалаудағы мүмкіндіктерін зерттей отырып, ғылыми дәйексөз алудың талдау жүйесін құруға ұмтылыс жасады.

Үшінші кезең «ғылыми іс-әрекетті талдау» делінді. 1990 жылы Web of Science платформасы пайда болып, ғылыми өлшемдік талдауға арналған коммерциялық, кәсіптік өнімдер дами бастады. Бұл талдаудың нәтижелері ғылымды әкімшілік басқаруда кеңінен қолданыс тапты

Ғалым: «ғылымды өлшеудің қолданбалы нәтижелері ғылымды басқару үшін, ал дәйексөз индексі ғылыми ақпаратты іздеу үшін көп қолданылады. Қазір аталмыш ғылыми пәннің әзірлемелері коммерциялық өнімдерде қолданыс тапты. Осы сәттен бастап жеке экономикалық сала - ғылыми өлшемдік өнімдер нарығы қалыптасып келеді», - деп тұжырымдайды [4, 187].

Жүйелік тұрғыдан қарағанда ғылыми іс-әрекеттің дамуын оның өзара байланысқан және өзара тәуелді үш түрінің (қол жеткізілген білімді жинау; жаңа білімді өндіру; белгілі және жаңа білімдерді табыстау) өзгеру деп қарастыруға әбден болады. Адамның жастық шағында (зерттеушінің ғылыми іс-әрекетінің бастапқы кезеңінде) зерттеудің қол жеткізілген ғылыми білімдері мен әдістерін меңгеруге бағытталған күш-жігері басым болады. Іс-әрекеттің бұл түрі жаңа білімдерді өндіруге серпін береді. Кейінірек жинақталған және өндірілген ғылыми білімдерді табыстау мен оны жүзеге асырумен байланысты болатын іс-әрекет түрлері басымдау болады. Ғалымның жеке жасаралық кезеңдерінде көрсетілген жинақтау, өндірушілік, табыстаушылық басымдықтар біріздiлігінің болуы оның шығармашылық жолындағы іс-әрекеттерінің арақатынасына тән өзгеру ықтималдығының дәрежесін көрсетеді [5, 82].

Ғылымтанудың мақсаты ғылымды теориялық ұғынуды әзірлеу, өмір және қоғамның дамуында ғылымның рационалды қатысу тәсілдері мен критерийлерін анықтау болып табылады. Ғылымтану ғылыми іс-әрекетті ұйымдастыру мәселелерін, ғылыми қауымдастықтың және ғылыми мамандықтың әрекет етуін реттеуге бағытталған өзін-өзі басқаратын үдерістерді, ғылым саласындағы саясатты жүзеге асыру мен ғылыми білімдерді ұйымдастыру мен оның өсуінің ақпараттық ерекшеліктерін; ғылыми әлеуеттің құрылымын; әлеуметтік-экономикалық дамуды ғылыми тұрғыдан болжау; жаһандық және ұлттық ғылыми-техникалық бағдарламаларды әзірлеу мен іске асыруды зерттейді.

В.В. Налимов ғылым өлшемін дамыту үшін негізгі міндеттерді шешіп алуды ұсынды: нені өлшеу керек және қалай өлшеу керек. Ғылымның дамуын айқындайтын сандық параметрлердің қаншалықты дұрыс таңдалып алынғанын бағалау да қажет [6]. Өлшенетін параметрлердің ішінде жарияланымдардың саны, ғылыми қызметкерлердің саны, ғылыми ұжымдардың мөлшері т.с.с. кең таралды. Бұл жанама көрсеткіштер ғылымның өсу үдерісінің жеке аспектілерін ғана сипаттады. Ал нақты ғылымдарда көп жағдайларда жанама көрсеткіштерді зерттеу және оларды өлшеумен шектелді. Әрине, отандық ғылымның дамуының өсуіне талдау жасау мен оны құру; ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру құрылымын зерделеу; мамандарды даярлау және оларды іріктеуді зерттеу; ғылым дамуын болжау мен басқару мәселелері де қарастырылды. В.В. Налимов: «ғылымды басқару міндеттерін шешу үшін келесі сұрақтарға жауап іздеу керек:

1) ғылыми зерттеулерге мемлекет қанша қаражат бөлуі керек және бұл қаражат білім салалары арасында қалай бөлінуі керек;

2) жеке ғылыми бағыттардың дамуын сандық жағынан байқау жүйесін қалай ұйымдастыру керек?» дей келе, отандық ғылымның даму тиімділігі осы міндеттерді шешуге тікелей байланыстылығын атап көрсетті [7]. Сондықтан да ол ғылымның құрылымы анықталғаннан кейін ғылым метрикасына назар аударуға және библиографиялық сілтемелер құрылымын талдауға айрықша мән берді.

Ғылыми метрикалық талдау жасау барысында ғылыми ақпараттық ағымдарының ағылшын және орыс тілдеріндегі ағымдар деп бөлінетінін ескеру керек.

Ғылым метрикасы құзырет туралы ілімнің, яғни құзыреттанудың құрамдас бөлігі болып табылады. Ғылым метрикасының құралдарына зияткерлік құралдар болып саналатын ғылыми метрикалық индекстер және библиометриялық ақпарат жатады. «Ғылыми қызметкерлердің іс-әрекетіне жан-жақты объективті әрі тыңғылықты сараптамадан және көпшілік алдында алынған ғылыми нәтижелерді талқылаудан өткеннен кейін ғана баға берілуі тиіс» [8].

Дәйексөз алуды қолданудың үш аспектісін ажырытуға болады: дәйексөзді келтіру бойынша жарияланымдарды іздеу; ғылыми жұмыстың сапасын анықтау; зерттеулердің «қарқынды» бағыттарын айқындау және ғылыми бағыттың пәндік құрылымын белгілеу. Дәйексөзді келтіруге негізделген әдістер қатарына статистикалық (жарияланымдарды дәйексөзге алу статистикасы ғылыми пәннің даму заңды-

лықтарын зерттеуге мүмкіндік береді), аналитикалық (дәйексөздер желісіне талдау жасау) әдістерді жатқызуға болады.

Дәйексөз индексі ғылыми әлемде қабылданған көрсеткіш ретінде ғылыми мерзімдік басылымдарда ғалымның жарияланымына жасалған сілтеменің санын және нақты ғалымның еңбегінің нәтижелігін көрсетеді Хирш индексі – нақты ғалымның өнімділігінің сандық сипаттамасы болғандықтан, басқа мамандардың оның еңбегіне жасалған сілтеме санын есептеу негізінде жүзеге асырылады. Бұл орайда назар аударатын нәрсе - басылымның ғылыми беделінің есепке алынуы. L.Egghe «информетрия» ұғымына өзіндік анықтамасын ұсынды. Оның пікірінше, «информетрия» информатикамен байланысты метрикалық зерттеулерді қамтитын термин, соның ішінде библиометрия (библиография, библиотекалар т.с.с.), ғылым метрикасы (ғылыми саясат, дәйексіз келтіруге талдау жасау, зерттеулерді бағалау т.с.с.), вебометрия (Интернет желісінің метрикасы, ынтамақтастық желісі, тағы басқа әлеуметтік желілер) бар [11].

«Білім» бағыты бірнеше мамандықтарды («қазақ тілі және әдебиеті», «орыс тілі және әдебиеті», «шет тілі: екі шет тілі», «математика», «физика», «информатика», «химия», «биология», «мектепке дейінгі оқыту мен тәрбие», «бастауыш білім беру», «дене-тәрбиесі мен спорт», «бейнелеу өнері», «әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» т.б.) қамтиды. Болашақ педагогикалық қызметкерлердің білім ұйымдарындағы зерттеушілік іс-әрекетін дұрыс өлшеудің білімге негізделген қоғамның дамуында маңызы бар. Өйткені олардың зерттеушілік іс-әрекеттің тетіктерін жетік меңгеруі және ғылыми нәтижелерді дұрыс өлшеу қабілетінің болуы кәсіптік құзыреттілікті қалыптастыру мен оны басқару негізінде жүзеге асады.

Жоғары білімнің үшінші деңгейіне (докторантура) арналған құзыреттіліктің әмбебап сипаттамасының Дублиндік үлгісінің («дублиндік дескрипторлар») құрылымы келесі бөліктерді қамтиды:

- білім және ұғыну (өзінің зерттеу шеңберін жүйелі ұғынуы және осы шеңберде пайдаланатын зерттеу дағдылар мен әдістерді игеру);
- білім мен ұғынуын қолдану (тұтас ғылыми зерттеу жобасын құру қабілеттілігі, ұлттық және халықаралық басылымдарда жариялауға лайықты ғылыми нәтижелерге қол жеткізу нәтижесінде зерттеу аумағын кеңейту арқылы ғылымға үлес қосу);
- ой -пікірді, пайымды тұжырымдау (сыни тұрғыдан талдау, бағалау және жаңа кешенді идеяларды топтау қабілеттілігі);
- коммуникативті қабілеттіліктер (өз әріптестерімен, ғылыми қауымдастықпен және жалпы қоғаммен өзінің мамандану саласымен байланысты мәселелер бойынша диалогты форматта қарым-қатынас жасау қабілеттілігі);
- оқуға, үйренуге қабілеттілігі (академиялық және кәсіби арнада технологиялық, әлеуметтік және мәдени жетістіктерге жету қабілеттілігі).

Демек, білім (сананың ақпаратты кодификациялау құралдарына байланысты перцептивті, ұғынымдық, дискурсті, интуитивті, эмпирикалық, теориялық, ғылыми, ғылымнан тыс т.с.с. білімдер) мен ұғынудың өзара байланысы зерттеу аумағының ерекшеліктерін білу (когнитивтік), ізденістік дағдылар мен ғылыми әдістерді игеру үдерісі (танымдық-әрекеттік) негізінде қамтамасыз етіледі.

«Қазақстан Республикасында білім және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға аралған мемлекеттік бағдарламасында» межеленген тарихи міндеттерді шешу ғылым метрикасының ұстанымдары мен көрсеткіштерін басшылыққа алуды, ғылыми-білімдік үдеріс субъектілерінің зерттеушілік әлеуетін дамытудың теориялық негіздері мен қолданбалы тетіктерін жетілдіруді, әр түрлі ғылым (жаратылыстану және гуманитарлық) салаларының нәтижелерін синтездеу мүмкіндіктерін зерделеу негізінде жаңа ғылыми білімдерді өңдеуді керек етеді.

1. *Аль-Фараби. Историко-философские трактаты. – Алма-Ата, 1985.*
2. *Bernal J.D. Science in history. -London, Watts, 1954.*
3. *Loet Leydesdorff. The Challenge of Scient0metrics. The Development, Measurement, and Self-Organization of Scientific Communications. The Netherlands, 1995.*
4. *Солнышков М.Е. Педагогическая наукометрия: история, теория, практика: Монография/ Под ред. Е. А. Михайлычева. – Таганрог: Изд-во ИП Ступина А. Н., 2009. – 244 с.*
5. *Солодкин Д.Л. К вопросу о становлении и развитии наукометрии//Вестник Омского университета. – 2013. Выпуск. -№ 3 (69). – С.185-189.*
6. *Оноприенко В.И. Поколения в науке: взгляд социолога //Социологические исследования. – 2007. – №4. – С.75-85.*
7. *Налимов В.В., Мульченко З.М. Наукометрия: Изучение развития науки как информационного процесса. – М.: Наука, 1969. – 192 с.*

8. Грановский Ю.В. Можно ли измерять науку? Исследования В.В. Налимова по наукометрии //Науковедение. – 2000. – № 1.

9. Глущенко В.В., Глущенко И.И. Компетенциология как составляющая Современной науки, социальной и экономической практики // Компетентность. – 2015. – № 3. – С.36- 41.

9. Marx W., Cardona M. The citation impact outside references – formal versus informal citations // Scientometrics. – 2009. –V. 80 (1). – P. 1–21.

10. Hirsch J.E. An index to quantify an individual's scientific research output //Proc. National Academy of Sciences of the USA. – 2005. – V. 102 (46). – P. 16569–16572.

11. Egghe L. Expansion of the field of informetrics: Origins and consequences // Information Processing & Management. – 2005. –Vol. 41. - Iss. б. – P. 1311-131б.

Резюме

В статье рассматриваются возможности наукометрики в управлении процессом развития исследовательского потенциала, раскрываются сущность и содержание понятия «наукометрика». В статье дана характеристика различных моделей наукометрики в истории развития науки, определяются возможности управления наукой с учетом применения наукометрических криетериев и показателей, выявлены соотношения наукометрики и компетенций в теории и практике подготовки научных кадров нового поколения.

Ключевые слова: наука, науковедение, метрология, наукометрика, модель, компетенция

Summary

This article discusses scientometric capabilities to manage the process of development of scientific potential, reveals the essence and content of the concept "scientometrics". The paper presents the characteristics of different scientometric models in the history of science and science management capabilities are determined based on the use of scientometric criteria. The ratio of scientometrics and competence in the theory and practice of training a new generation of scientific personnel have been identified.

Keywords: science, metrology, scientometrics, model, competence

УДК 37.01

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТҰСЫНДАҒЫ ЗАҢ ЖҮЙЕСІ НЕГІЗІНДЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МОДЕЛІ

Нөкетаева Д. – *п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.*
(Алматы қ., Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті)

Мақалада бүгінгі заманауи мемлекеттің жаңа тұрғыда дамуы, білімнің сапасын арттырып жоғары дәрежеге жеткізу мақсатының жүзеге асырылуы мектеп табалдырығынан бастау алып, патриоттық сипатқа ие болу тетіктері қарастырылды. Мектеп табалдырығында оқушы жастарға берілетін білім мен тәрбие мемлекет азаматының тұлғасын қалыптастырып, дамытушы құрал болып табылады. Есейген адамға қарағанда санасы мен мінез-құлқы жаңадан қалыптаса бастаған жасөспірім – тәрбиенің қолайлы объектісі болып табылады. Осыдан келе тұлғаның патриоттық санасы мектептегі патриоттық білім беру мен тәрбиелеу жүйесі арқылы қалыптасатындығына көзіміз жетеді. Осы мақсатта жеке тұлғаға сапалы құқықтық тәрбие берудің негізгі дәлелі – тұлғаның жоғары деңгейде дамыған құқықтық санасы мен патриоттық мәдениеті. Мектеп табалдырығынан басталатын патриоттық тәрбие оқушының патриоттық ұғымын қалау арқылы, құқықтық санасын қалыптастырып, жетілдіреді.

Кілт сөздер: Құқықтық тәрбие, патриоттық тәрбие, мектеп, модель, жеке тұлға.

Патриоттық тәрбие тұлғаның құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастыру ғана емес, сондай-ақ барлық құқықтық қызметінің негізгі бағыттарын анықтай отырып, патриоттық сананың сапалылығын арттыру, отанға деген махаббаттың жүзеге асуына негіз болады.

Түркі елі деп аталған мемлекет өзінің 1500 жыл өмір сүруі барысында әдептілік тәлім-тәрбиеге ерекше мән берген. Олар:

- Еділ-Жайық өңірін жайлаған Қазан татарлары, башқұрттар, шуаштар, қырым татарлары;
- Кавказды жайлаған әзірбайжан, дағыстандық, ноғай, қарашай-балқар;

- Батыс Түркістанды жайлаған қазақтар, өзбектер, түрікмендер, қырғыздар, қарақалпақтар;
- Шығыс Түркістанды мекендеген саһа, шор, саян, хақас, алтайлықтар еді.

Қазақ хандығы дәуіріндегі заң жүйесін оқыту арқылы оқушыларды құқықтық тәрбиелеу мәселесі ұлттық, патриоттық тәрбиемен тығыз байланыстылығы айтпай-ақ белгілі. Бала дүниеге келгеннен отбасында көрген ұлттық тәрбие арқылы оның санасы мен мәдениеті, тәртібі қалыптасып, мектеп табалдырығында жетіле бастайды. Жастарды өз Отанын сүйетін, адамгершілігі мол, қоғамдық және құқықтық санасы мен мәдениетін, белсенділігін, білімін дамыту үшін мектептегі ұйымдастырылып, өтілетін тәрбие түрлерінің бірі құқықтық тәрбие. Оқушыларға қазақ даласындағы заң жүйесін оқыту арқылы құқықтық білім мен тәрбие беру ұлттық тәрбиенің бір саласы десек те болады.

Н.Рысбайұлы баланы ұлттық тәрбиелеудің мынадай жүйесін қолдануды ұсынады:

1) Балаңыз дүниеге келгенде, оны бесікке бөлеп, бесік жырымен тербетіңіз.

2) Балаңыз 2-3 жасқа келіп, тілі шыққан кезде тілашар, санамақ, жаңылтпаш жаттатып, оның дүние танымын арттыру үшін, үнемі ертегі айтып беріңіз.

3) 4-5 жасында жұмбақ шешкізіп, ой-өрісін өсіру керек.

4) 6-7 жасқа келіп, қаріп таныған уағынан бастап, батырлық жырлар мен қисса-дастандар жаттатыңыз. Бұл жырлар мен қисса-дастандар өскелең ұрпақ санасында елдік, патриоттық сананы нығайтып, халықтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпының мол қайнарынан сусындатады.

5) Өз үйіңізде тек қана қазақша сөйлесіп, күнделікті тұрмысыңызды салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды тұтыныңыз. Нәтижесінде, оны көріп өскен балаңыз – сол нәрселерді өзі де өмірде тұтына бастайды [1].

Қазақ халқы ар, намыс, адамгершілік, имандылық идеяларын терең түсініп, оларды тәрбиеге топтастырған. Тәрбие мәні адамдық қасиеттерді сақтау, тәртіп бұзбау, біреудің құқығына қол салмау сипатында өрілген.

Кең ауқымды территориядағы көші-қон процестерін қамтамасыз етудің күрделілігі мемлекет тарапынан жер қатынастарын реттеуде жаңа әдістерге көшу қажеттігін тудырды. Оның үстіне терең этникалық процестердің орын алуы, қазақ халқының ұлт ретінде қалыптасу процестерінің әлі де болса кең қанат жаюы, жаңа рулар мен тайпалардың пайда болуы бұл процестерді реттеуге деген қажеттілікті туындатты. Бұл тұрғыдан жаңа нормативті құжаттардың, оның ішінде «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», Тәуке ханның «Жеті жарғысының» пайда болуы Қазақ хандығының дамуындағы терең эволюциялық процестерді айқындайды. Бұл процестердің орын алуын Елбасымыз Н.Назарбаев былай түсіндіреді: «Қазақ құқығының тарихында сол заманнан жеткен үш заң ескерткіші бар, олар аңыз бойынша Қасым мен Есім хандардың есімдеріне байланысты айтылатын «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы» және «Тәуке ханның жеті жарғысы». «Жеті жарғыға» XVII ғасырдағы қазақ қоғамының саяси және әлеуметтік өмір қажеттерінен туған қаулылар енді. Осынау құқықтық ескерткіштер қазақ халқының дербес мемлекеттік алып, бірлесуге құлшынған сан ғасырлық арманын айқын көрсетті».

Қазақ халқының құқықтық әлемін терең білетін заңғар ғалым С.З. Зиманов адамгершілік пен құндылықтарға толы ұлы дала демократиясының институттары негізінен әділ сот пен шешендік ділмарлықтан тұрып, өзін-өзі басқару еркіндігін сақтағанын айта отырып, оны үш фактормен түсіндіреді [2].

Бірінші фактор – Орталық Азияны мекендеген тұрғындардың басым бөлігі үшін ортағасырлық тарихи жағдайда өмір сүрудің бірден-бір негізін құраған мал шаруашылығын дамытуға барлық жағынан қолайлы болып келген, халқы сирек қоныстанған ірі табиғи кеңістіктің болуы...

Екінші фактор – осы ұлан-ғайыр жерде еркін психологияға ие көшпелілер бірлестіктерінің өмір сүруі. Оның қайнар көзі мен негізін мыналар құрады:

а) көшпелі өмір үрдісі еркіндігі мен оның дәстүрлі мәдениетін қызу қолдаушылар;

ә) ғұн, қыпшақ, монғол және темуридтер империясы қол астындағылардан түрлі себептермен бөлінген қоныс аударушылар...;

б) жайылымдық – көшпелі жерлерді және өзін-өзі басқару еркіндігін іздеушілер...

Үшінші фактор – қыпшақ даласы деп аталатын кең байтақ аймақ көшпелі өркениет пен еркін көшпелілердің көп жағдайларда жалпы адам құндылықтарымен үндес мәдениетін бойына сіңірді. Қоғамда Сөз құдіреті мен Әділ Сот құдіреті өмірлік күшке ие болды. Міне, осылайша кең байтақ қазақ жері еркіндік пен бостандық аясында өзара теңдік, өзін-өзі басқару, әділдік, адамгершілік, имандылық негізінде қалыптасып, дамыды. Қоғамды реттеуші нормалар басты тұтқаға айналып, өмір болмысының барлық тармақ-

тарын реттеді. Бұл еркін, азат өмір сүрушілерге қолайлы да ыңғайлы болды. Даланың заңдары халықты тек достық пен бауырластыққа негіздеді.

Қазақ құқық жүйесінің принциптерін заңгер-ғалым З.Кенжалиев былайша топтайды: бас принцип, ара (ортақ) принциптер және дербес (жеке) принциптер. Құқықтық нормалар мен құқықтық принциптер өзара тығыз байланыста болады. Нормалар мен принциптердің бірлігі құқықтық нормалар жүйесінің мәдени-рухани деңгейінің жоғары болуына ықпал ететін. Құқықтық көзқарастар мен идеялар реттеуші күштер арқылы соларға сай принциптерін тудырады, ал олар өз кезегінде әр түрлі тұрмыстық жағдайларды, қарама-қайшылықты шешуге бастама болады. Нәтижеде, жалпыға ортақ үлгіге бағындырып, логикалық мән беру себепті, өзара тұрақты және өзара үйлесімді логикалық принциптер мен құқықтық идеялар шығуына әсер етеді. Сөйтіп, олар құқықтық жүйені қалыптастырады. Әдеттік-құқықтық институттар мен олардың салалары, бірлестіктері осындай міндетті жүзеге асырады. Институттар нормативтік-заңнамалық құқық жүйесінің негізгі құрылымдық бөлегі болып табылып, олардың қызмет етуінде де маңызды рөл ойнайды. Өйткені, олар бір жағынан, әлеуметтік өмірдің сәйкес салаларын тиімді реттеу қажеттілігіне орай әр түрлі нормаларды айрықша мүдделерге біріктірсе, екіншіден, құқық саласын қалыптастырады.

«Қазақ көшпелі өркениеттің көрсетілген қоғамдық даму сатысында өкіметке билік жүргізудің негізгі қағидасы: көшпелі қазақ өркениеті жүздеген жылдар бойы этикалық-нормативтік тәртіптерді қалыптастырып, оларды сақтау күш қолдану және жаза қолдану мен қорқыту арқылы емес, керісінше саналы түрде орындаумен қамтамасыз етіліп отырды, неге десек, жеке адам-көшпенділердің мүдделері жас кезден ұжымдық, қауымдық психологияны қалыптастырып отырды» деген С.Өзбекұлының тұжырымы арқылы қазақ халқы мемлекеттілігінің дамуына бірінші орынға адам құқықтары мен бостандықтарын, тәртібін қойғандығына көзіміз жетеді. Нақтырақ айтатын болсақ, қазақ хандығында азаматтық қоғамның болғандығын жоққа шығаруға болмайды.

Осы мәселе жөнінде О.А. Сегізбаев: «Қазақстанның мемлекеттік құрылымы хандық қалыпта қалыптасуында оның билік формасы мен басқарушылық қызметтерін күшейту мақсатында әдет-ғұрып нормаларын мемлекет өміріне енгізу халық алдында беделді, әрі танымал ақындардың, жазушылардың, жыраулардың қолдауымен жүзеге асырылды» – дейді [4]. Себебі қазақ жадысында өмір сүрген ұлы ойшылдар, ғұламалар, ақын-жыраулар, қоғам қайраткерлерінің негізгі арманы – Қазақстанда құқықтық мемлекет орнатып, азаматтық қоғам құру еді.

Қазақ халқының дәстүрлі әдет-ғұрып құқық жүйесі өте ұзақ ғасырлар бойы қалыптасқан көшпелі этностардың өркениетті мәдени-рухани құндылықтары болып табылады. Өзге аумақтарда жасаған этностар өркениет, құқықтық мәдениет, адамгершілік, бостандық, әділдік жайлы толғанып-ойлана қоймаған замандарда біздің ата-бабаларымыз Ұлы Даланың өшпес мәдениетін, демократиялық сипатқа толы қағида-ережелерін жасады. Оны жүзеге асырушы билер өз мүдделерінен, руластары мүдделерінен гөрі көптің, елдің мүддесін жоғары қойып, адамгершілік идеологиясын дәріптеді. Билер де, ел басшылары да, ақсақал көсемдері де сөзге шешен, ойға терең, әдет-ғұрып, салт-дәстүр қағида-ережелерін жетік білетін данышпан, ел басқарушысы болды. Бұларды үздіксіз, үнемі қоғамдық пікір таразылап бақылап отырды. Әбден жетілген, тәжірибеден өткен қағида-ережелер халықтың тұрмыс-тіршілігімен өзектес, мәні қисындас болып, өмір сүруін ұзартты.

Билер соты қылмыскерге жаза тағайындағанда, қылмыскерге құн төлеуге руластары көмек беріп отырған. Сонымен бірге, қазақ даласындағы заңдарда міндеттемелік құқыққа асар, сауын, жылу сынды институттар кіріктірілген. Міндеттемелік құқық нормаларының реттелінуі арқылы адамның санасына өз міндеттері мен құқықтарын ұғындырып отырған. Мысалы: жылу (апат немесе т.б. табиғи құбылыстардан зардап шеккендерге берілетін көмек); асар (егін егу немесе үй салу барысында ауыл болып көмек беру); аманат (жеке тұлғаға белгілі бір мерзімге берілетін мүлік, мал) және т.б. Осы тұжырымдамаларды негізге ала отырып, мектеп оқушыларына қазақ хандығы дәуіріндегі заң жүйесін оқыту негізінде құқықтық тәрбие беру үдерісін жүзеге асыру үшін оның моделін құру қажеттілігі туындады (сурет 1). Қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде оқушыларға құқықтық тәрбие беру моделі *мотивациялық, когнитивтік, мазмұндық және процессуалдық* компоненттерден тұрады. Мотивациялық компонент тәрбиеленушінің адамгершілік қасиеттері, білімділігі, тәртібі, эстетикалық ұстамдылығы және т.б. ішкі дүниесінің элементтерін сипаттайды. Сонымен бірге олардың құқықтық санасын, мәдениетін және белсенділігін арттырады. Ол оқушылардың қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесінің мәні мен мазмұнын түсініп, оған қызығушылығының артуын сипаттаушы компонент болып табылады. Бұл компонент көрсеткіштері оқушының өз мемлекетінің құқық тарихын біліп, сол арқылы оқушының патриоттық

сезімін ояту, заңға деген сауаттылығын ашу, қызығушылығын арттыру, қоғамға заңның қажеттілігін ұғындырумен сипатталады.

Қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде оқушыларды құқықтық тәрбиелеу моделінің екінші компоненті – *когнитивтік* компонент. Бұл компонент оқушылардың қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесімен танысуы, сол дәуірдегі адамдардың құқықтары мен бостандықтарын, міндеттерін білуі олардың мінез-құлқын қалыптастырып, дамытуына зор ықпал етеді. Сондай-ақ, ол оқушыларға қазақ даласындағы әдет-ғұрып нормалары, «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», «Жеті жарғы» заңдарын оқу арқылы сол замандағы адамдардың құқықтары мен бостандықтарын, міндеттерін біліп, оны қазіргі заман заңдарымен салыстыру мүмкіндігін береді. Онымен қоса, когнитивті компонент құрамына оқушылардың құқықтық білімін, мәдениеті мен санасын, белсенділігін ұлы дала заңдарын оқыту арқылы қалыптастыру мәселелері кіреді [5].

Мазмұндық компонент өлшемі қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесін оқыту арқылы оқушының құқықтық санасы мен мәдениетін қалыптастырып, дамытумен сипатталса, оның көрсеткіші оқушылардың қазақ хандығы тұсындағы халықтың құқықтық білімділігі, тәртібі, санасы мен мәдениеттілігін ұғынуы арқылы, өз құқықтары мен бостандықтарын, міндеттерін жақсы меңгеруі, заңды және заңсыз әрекеттер мен әрекетсіздіктерді ажырата білуі арқылы берілген. Сонымен бірге мұнда мектеп оқушыларына берілетін құқықтық тәрбиенің сапалылығын қолдау мақсатында қазақ даласындағы заң нормаларының институттарын тереңірек қарастыру мақсатында жүргізетін зерттеу жұмыстары мен тәжірибелерін сипаттайды.

Процессуалдық компонент оқушылардың мектепте алған теориялық білімдерін сыныптан тыс уақыттарда (факультатив сабақтарында, тәрбие сағаттарында, оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарында) бекіту. Процессуалдық компонент өлшемі қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесін оқыту арқылы оқушының құқықтық санасы мен мәдениетін жетілдірумен сипатталады. Бұл компонент көрсеткішіне оқушылардың қазақ даласындағы әдет-ғұрып нормалары, «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», «Жеті жарғы» заңдарын білуі, оларды позитивті жағдайда пайдалана білу, өз құқықтары мен бостандықтарын заңды түрде қорғау қабілетін дамыту, заңсыз әрекеттердің болуына жол бермеу қасиеттерін қалыптастыру институттары жатады.

Қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде оқушыларды құқықтық тәрбиелеудің жоғарыда келтірілген өлшемдері, көрсеткіштері мен деңгейлері біртұтас жүйеге келтірілген. Бұл жүйеде мотивациялық компоненті негізгі орын алғанымен когнитивтік, мазмұндық және процесуалдық компоненттерсіз дами алмайды. Қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде оқушыларды патриоттық тәрбиелеудің 3 деңгейін негіздеуге болады. Олар: жоғары, орта және төмен.

таблица

Жоғары деңгей: оқушылардың қазақ даласындағы құқық тарихына қызығушылығы жоғары; өз мамандығы бойынша білімдері өте жақсы; жоғары дәрежеде заманауи технологиялардың жетістіктерін талдап, қазіргі заманғы коммуникациялық құралдарды қолданып, еркін байланыс жасап жұмыс істей алады; кәсіби және құқықтық білімдерін жоғары дәрежеде көрсеткен; патриоттық санасы мен мәдениеті, белсенділігі сапалы қалыптасқан; құқықтық білімді, саналы азаматтың құқық бұзушылыққа бармауына сенімді; өзінің құқықтық білімділігіне өзіндік баға бере алатын; құқықтық білім мен тәрбие беру жұмыстарына белсенді қатынасатын; ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысатын және оны әдетке айналдырған оқушылар.

Орта деңгей: оқушылардың қазақ даласындағы құқық тарихына қызығушылығы байқалмайды; осы сала бойынша білімдері жеткіліксіз; заманауи технологиялар бойынша білімі жеткіліксіз; патриоттық білімдері, құқықтық санасы, мәдениеті мен белсенділігі орта дәрежеде қалыптасқан; құқық қорғау үдерісіне жеке адамның әсер ету мүмкіндіктерін түсінген; патриоттық тәрбиеге байланысты кездесетін кейбір мәселелерді ұғынған; құқықтық ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындауда кейбір дағдыларға иеленген оқушылар; заманауи технологияларды игеруде қажеттіліктерін барлық уақытта бірдей түсіне бермейді.

Төмен деңгей: қазақ даласындағы құқық тарихына қызығушылығы жоқ, яғни ондай шараларға қиындық танытады; патриоттық білімі төмен; заманауи технологиялар көмегімен мәліметтер өңдеуді нашар меңгереді; заманауи технологияларды педагогикалық іс-әрекетке қажеттілігін нақты түсіне алмайды; өз білімін компьютер арқылы оқудың мүмкіндігін және оның қажеттілігін білмейді; өз бетінше патриоттық білімін арттыруға талпынбайды; патриоттық санасы мен мәдениеті, белсенділігі төмен; құқық қорғау әрекеттеріне белсенділікпен қатыспайтын, қызығушылықтығын білдірмейді; құқықтық сана мен мәдениетті өз бойына қалыптастыруды міндеттемейді; өз білімін өмірде пайдалана алмайды.

Жалпы қазақ даласындағы заң жүйесін, сондай-ақ құқықтық тәрбие мәселелерін зерттеген орта ғасыр ойшылдарының, қоғам қайраткерлерінің, қазақ ағартушы-педагогтардың, қазіргі заман ғалымдарының еңбектерін зерттей келе, сондай-ақ мектептердегі құқықтану бағытында білім алушы оқушылардың бағдарламаларын негізге ала отырып, құрылған қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде оқушыларды патриоттық тәрбиелеу моделі құрылды.

Кез-келген тұлғаның патриоттық санасы оның құқықтық білім деңгейіне байланысты өзгеріп отырады. Жалпы құқықтық тәрбиенің жеке тұлғаның құқықтық санасын дамыту арқылы әсер ету негізін мынадай белгілермен ұғындыруға болады:

- заң жүйесін сыйлау;
- заң нормаларына бағыну, заңда белгіленген міндеттерін орындау;
- заң күшіне сену;
- адамдар мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сыйлап, оларға қол сұқпау;
- мемлекетке, қоғамға, жеке тұлғаға зияны тиетін әрекеттерді болдырмау немесе ондай әрекеттерге (әрекетсіздіктерге) жол бермеу және т.б.

Осы аталынған белгілер қазақ хандығы дәуірінде де болған. Бұл замандағы құқықтық нормалардың беделі басымдығы оның алдында қара халықтан бастап ханға дейін тең болғандығында. Қазақ даласындағы құқық тарихы негізінде оқушыларды патриоттық тұрғыда тәрбиелеу жүйесі орта мектептердегі оқу-тәрбие үдерісінде ұйымдастырылады.

Мұнда мектептегі оқушыларды құқық тарихы негізінде тәрбиелеу үдерісі қарастырылған. Бұл үдеріс мектепте сабақ барысында және сыныптан тыс уақытта жүргізіледі. Сабақ барысындағы жүргізілетін құқықтық тәрбие суретте көрсетілген негізгі «Қазақстан тарихы», «Қазақстан Республикасы мемлекет және құқық тарихы», «Мемлекет және құқық теориясы» және «Қазақстан Республикасы мемлекет және құқық негіздері» пәндерін қамту арқылы жүзеге асырылады. Ал сыныптан тыс уақыттағы құқықтық тәрбие іс-шараларына мектепте өткізілетін тәрбие сағаттары, факультатив сабақтар, әртүрлі ғылыми-зерттеу жұмыстары кіріктірілген. Сонымен бірге сыныптан тыс уақыттағы тәрбиеге ықпалын тигізуші бірден-бір институт – бұл оқушының қоршаған ортасы. Нақтырақ айтатын болсақ, оқушының отбасы, достары, араласатын жолдастары және т.б. жатқызуға болады.

Қорытындылайтын болсақ, мақалада аталған механизмді жүзеге асыру арқылы оқушының құқықтық білімі, тәртібі, санасы мен мәдениеті, белсенділігі қалыптасып, дамиды. Осы жүйені негізге ала отырып, оқушыларды патриот тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырып, оқушылардың патриоттық білімін, санасы мен мәдениетін, белсенділігін, тәртібін қалыптастырып, дамыту мүмкіндігі туады.

1. *Рысбайұлы Н. Жастар тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтар // «Қазақ» газеті. – 2006, маусым – 23. – №14-15 (279-280).*
2. *Зиманов С.З. Қазақ даласында әділ соттың «Алтын гасыры» болды ма? // Қазақтың Ата Заңдары: 10 т. – Алматы: Жеті Жарғы, 2004. –Т. 3. – 616 б.*
3. *Кенжалиев З. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі мәдениеті. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 192 б.*
4. *Сегизбаев О.А. Казахская философия XI-начала XX века. – Алматы: Ғылым, 1996. – 472 б.*
5. *Нөкетаева Д. Оқу-тәрбие үдерісінде құқықтық тәрбие беру негіздері. – Алматы, 2015. – 106 б.*

Резюме

Нукетаева Д. – *к.п.н., и.о. ассоциированного профессора,*
Казахский государственный женский педагогический университет

Модель патриотического воспитания школьников на основе законодательства Казахского Ханства

В современном мире фактором развития государства и общества является образовательная сфера, которая активно влияет на политическую, экономическую, социальную составляющие деятельности государств, определяет процессы глобализации экономики и общественных отношений. Школьноеобразование и патриотическое воспитание формирует и развивает личность учащейся молодежи. Подросток является благоприятным объектом для воспитания, чем взрослый человек. Это значит что правовое сознание формируется со школьного патриотического воспитания и правового знания.

Ключевые слова: Правовое воспитание, патриотическое воспитание, школа, модель, личность

Summary

Nuketaeva D. – c.p.s., *associate professor, Kazakh State Women's Teacher Training University*

Model of patriotic education of school students on the basis of the legislation of the Kazakh Khanate

In the modern world a factor of development of the state and society is the educational sphere which actively influences to the political, economical and social components of the state activity, defines processes of globalization of economy and the public relations. School education and patriotic education form and develop the identity of the youth. The teenager is favorable object for education, than the adult. It means that the legal consciousness forming through school patriotic education and legal knowledge.

Keywords: Legal education, patriotic education, school, model, identity, of knowledge.

ӘОЖ:37.01:39

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ ПАТРИОТТЫҚ-ЕРЛІК ТӘРБИЕСІНІҢ ӨЗІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жанабаева Р.А. – *Абай атындағы ҚазҰПУ,*
жалпы университеттік педагогика кафедрасының п.ғ.д.,профессоры

Қазіргі уақытта қазақстандық патриотизмді жастарға қалыптастыру – келелі мәселелердің бірі. Осыны ұстанған бағыт-бағдар да баршылық. Айталық, бұрынғы қазақ батырларының ерлік жолдары қазіргі жастарға қазақстандық патриотизмнің әріден алар бастауы болып табылмақ.

Халқымызда батыр деген атақ бар. Батыр дегеніміз – ел-жұрты, халқы сыйлап, сүйіспеншілік танытып, қадір тұтатын тұлға. Қазақ жуан білекті күш иесін батыр деп есептемеген, ұлт мүддесіне өмірін арналған жандар – батырлар.

Егемендікке қол жеткізіп, тәуелсіздік алғаннан кейін Елбасының ұсынысымен өзіміздің «Ұлттық энциклопедиямыз» дүниеге келді. Осы аталмыш сөздікте, батыр деген ұғымға жан-жақты анықтама берген: онда парсы тілінен аударғанда, ержүрек, баһадүр, батыл, батыр дегенді білдіреді, әскери өнерді жақсы меңгерген, жау түсірер ерлігімен аты шыққан, жау түсірер, қаһарман, адамға берілетінатақ деп берілген.

Қазтуған жырау өзі туралы: «Қарғадай мынау Қазтуған батыр туған жұрт, Кіндігімді кескен жұрт, Кірқонымды жуған жұрт, Қарағайдан садақ будырып, қылшанымды сары жан оққа толтырып, жаңға сақтау болған жұрт, десе, Шалкиіз «Күлікке тастай болып тимесе, үстіме көбе сайлап кименді, Дулығамның төбесі туған айдай болмаса, батыршылық сүрменді» деп., халқымызды ерлік, батырлық істерге шақырған.

А.Байтұрсыновтың пікірінше, «батырлар турасындағы әңгіме – халықтың жаны, рухы турасындағы әңгіме. Батырлары қандай болса, халықтың рухы да сондай болған» десе, Асқақ Темір: «Қаптаған қара бұлттай торлап, түрлі пәле халық басына орнап, не қыларын білмей, ақылынан адасып, жұрт алақтап

іздеген шақта, бар шырағын жақпай, бар қайратын сарп қылмай, өз басының амандығын ойлап, ұрандап шаппаған азамат, ол халық алдында жоқ азамат, не оның жаны бар болғанымен жануарлықтан шықпаған мүддесіне сатқан азамат болды» деп нағыз батырдың қандай болатындығына,оның ел басына күн туғанда көрінетіндігіне тоқталған.

Батырлық дегеніміз еліне, жеріне деген жанашырлықтан патриоттық ұмтылыстардан туындаған азаматтық іс.

Ежелгі батырлар жыры болсын, басқа да халық ауыз әдебиетінен халық тағдыры, оның өмірден көрген қайғы-қасіреттері мен мұң-зары, келешекте күткен арман-тілектері көрініс тапқан. Мысалы, ұсақ салт-жырларында, ертегілерді көбіне тұрмыс-салтқа арналса, эпостық жырларда, соның ішінде батырлар жырларында халық патриотизмі мен ерлікті дәріптеп, ел қорғау мәселелеріне арналған.

Батырлар жырларындағы образдар, Баян, Қозы, Қобыланды, Құртқа, Алпамыстар – жалпы халықтық образдар болып саналады. Себебі олардың арман-тілегі, мақсаты халық санасымен бірге.

Батырлар жырының негізгі тақырыбы – адам тәрбиесі, халықты, адамды сүйе біл, еңбек пен ерлікті қастерле, дұшпанға берік бол, өнерге ұмтыл дейді. Мұның бәрі болашақ жас ұрпақты тәрбиелеу үшін қажет.

Эпостық жырлар батырлық, тарихи, ғашықтық болып үшке бөлінеді.

Аңыз ертігілердің тәрбиелік мәнін ғалымдардың пайымдауынша, олардың тарихта болған адамдардың тірліктегі іс-әрекеті, мінезі, моральдық ұстамдығы, мойымайтын, талмайтын төзімділігінде, алға қойған қандай мақсат болса да жете білуінде деп біледі. Ал қайсыбір адам бойындағы біліктілікті, тапқырлықты, шешендікті, сұлулықты дәріптеумен де жастардың мінезін түзеп, жеке тұлға болып қалыптасуына зор әсер етеді. Мәселен, аңыз ертегілердің Қорқыттың өлмес-өшпестігі, өнерімен халқына қызмет етумен, Асанқайғының даңқы халқына бақытты ел, шұрайлы жер іздеумен, Алдаркөсенің ащы күлкісі арқылы халыққа қиянат жасаушыларды сынаумен, Жиренше – жезтаңдай тапқыр, шешендігімен, терең ақылмен танылған тұлғалар. Мұндай тұлғалардың жас жеткіншіктерге әсер етпеуі, оларды сондай болсам деп, еліктірмеуі, бойларына өнерді, ақылды, білімді сіңірсем деп армандатпауы мүмкін емес. Бұл – тәрбиеге, білімге бара бірден-бір тура жол.

М.Әуезовтің батырлар жырын зерттеуінің де үлкен мәні бар. Өйткені батырлар жырында ерлік, өжеттік, бірсөзділік басым болады. Қазақтың батырлық дастандары әр алуан тақырыпта құрылғанымен барлығында да халық мүддесі жолындағы патриоттыққа, отансүйгіштікке, ел қамын ойлауға, бірлікке, тәлім-тәрбие беруде өте зор рөл атқарады.

Ғашықтық дастандардың өзекті тақырыптарының бірі екі жастың бақытқа жету жолындағы тартысы, қасірет-зары, махаббаты. Оларда махаббат ештеңеге тәуелсіз, азат сезім екендігі жырланады, қатыгездігі әшкереленеді, жастар өз бақыты жолында күресе білуге шақырылады. Дастанның халықтық қасиеті де сонда.

Ерте кездегі туған ертегі, эпостық жырлардың өмірге еніп, елдік, халықтық мәселелерді қозғайды. Оның басты тақырыбы – әлеуметтік теңсіздігі, ел қорғау, махаббат еркіндігін жырлау, қоғам, ел жағдайын жақсарту мәселелері. Эпостық жырлар басқа елдер де болған. Мысалы, гректерде «Эллиада», «Одиссея», қырғыздарда «Манас», бізде «Қобыланды», «Алпамыс» жырлары. Гректер «эпос», қырғыздар «ыр», қазақтар «жыр» деп атаған.

«Көне дүние қандай жағдайда болмасын, келешек ұрпақтар үшін аса қызықты дәуір болып қала береді, өйткені ол кейінгі жетістіктердің негізін жасаған» - деген Ф.Энгельс.

Қазақ эпосын академик Ә.Марғұлан былай топтастырып, мынадай дәуірлерге бөледі:

1. Көне дәуірлерде туған эпос (V-XII)
2. Тарихи дәуірдегі туған эпос (XIII-XIV)
3. Ноғайлы эпосы (XV-XVI)
4. Жоңғар шапқыншылығына байланысты туған эпос (XVIII)
5. Ішкі қанаушылар мен хандарға қарсы күресті суреттейтін эпос.
6. Совет заманында туған эпос.

Сонымен бұрынғы эпостық жырларға арқау болған қазақ батырлары тек қана ұрыс майданының батырлары болып қоймай, олар қазіргі жастар тәлім аларлық, сегіз қырлы, бір сырлы болған. Атақты Бұқар жырау жырлағандай:

«Ер жігітке жарасар, қолына алған найзасы.
Би жігітке жарасар, халқына тиген пайдасы.
Ақсақалға жарасар, тілеу, қорлық алғысы.

Абайдың патриотизм туралы бар халықтың пікірі бір жерден келіп шығады. Мысалы, қытайлықтар: «Шет жердің күні де қыздырмайды», француздар: «Өз үйінің түтіні шетелдің отынан артық» - дейді, ағылшындар: «Шығыс па, Батыс па, өз үйің жұмақ» десе, қазақ халқы: «Кісі елінде сұлтан болғанша, өз еліңде ұлтан бол», «Ит тойған жеріне қайтады, ер туған жеріне» дейді.

Сөз соңында айтарымыз, «құлаш бойымыз құласа да, тіккен туымыз құламасын!», осы тәуелсіз елімізді қорғайтын бойында патриоттық сезімі бар елін, халқын сүйген, ата мекенін қорғайтын азаматтар тәрбиелеп, тәуелсіздігіміз баянды болсын демекпіз.

1. *Тойжанов Алтай, философ-ғалым. М.Әуезов халық педагогикасы мен ұлттық тәрбие туралы. – Ақиқат, 1994 – 8б.*
2. *Қоңыратбаев Ә.Қазақ фольклорының тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 288 б.*
3. *«Қазақстан» Ұлттық энциклопедия. Бас.ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы:Қазақстан энциклопедия,1999. – 720 б.*

Резюме

Жанабаева Р.А. – *д.п.н.,проф. Казахский национальный педагогический университет им. Абая*

Особенности героического воспитание в казахской народной педагогике

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования казахстанского патриотизма среди молодежи. В казахской этнопедагогике разносторонне исследуются казахские батыры, герои этнических поэм и дастанов о любви, посвятившие жизнь борьбе за нацию. Автором изучены проблемы воспитания современной казахской молодежи с высоким патриотическим самосознанием.

Ключевые слова: героизм, патриотизм, подвиг, решительность, храбрость, чувство достоинства, одухотворенность.

Summary

Zhanabaeva R.A. – *d.p.n.,prof,Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

Kazakh education pedagogy population patriotic and heroic features

The article considers the topical issues of formation of Kazakhstani patriotism among youth. In Kazakhstan ethnopedagogies diversify investigated Kazakh batyrs, ethnic heroes poems and epos about love, devoted life to struggle for natsiyu.Avtorom studied the problem of education of modern Kazakh youth with hign patriotic consciousness.

Key words: heroism, patriotism, feat, determination, bravery, feeling, dignity, spirituality.

УДК [371.14:811(07)] (09)

ИНОЯЗЫЧНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В ВЫСШИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ (1948-1970 гг. XX века)

Безлюдная В.В. – *канд. пед. наук, доцент,*
PhD докторант Уманского государственного педагогического университета
имени Павла Тычины (Украина, г. Умань).
e-mail: vitabz@ ukr.net

В статье рассматривается процесс становлениия иноязычного образования в высших педагогических учебных заведениях Украины с 1948-1979 года XX века. Автор акцинтирует внимание на том, что исследуемый период отмечается созданием и реорганизацией сети учебных заведений, что способствовало подготовке будущих учителей иностранного языка.

Ключевые слова: иноязычная подготовка учителей, иностранный язык, высшее педагогические учебные заведения, педагогический институт, учебные планы.

В данный период в отечественной истории педагогических знаний одной из малоисследованных тем является изучение вопроса иноязычного образования в педагогических вузах УССР, в наиболее сложный и одновременно продуктивный период ее развития, а именно 1948-1970-е гг. XX века, когда, со всей очевидностью, высшему образованию было отведено ведущее место в подготовке будущих учителей. Поэтому на современном этапе рассмотрение этой проблемы требует детального изучения, поскольку даст возможность заполнить информационный пробел этого периода.

Пятидесятые - шестидесятые годы XX века вошли в жизнь страны свежим дыханием хрущевской «оттепели», многочисленными реформами во всех сферах жизни общества, стремительным технологи-

ческим прорывом, надеждами на будущее, не омраченное репрессиями и «культом личности». Именно на период 1948-1970 гг. XX века приходится рост сети педагогических институтов Украины и их частичная реорганизация. В СССР педагогический вуз был практически в каждом областном городе [12, с. 95]. Такая организация способствовала расширению учебных возможностей, следовательно в отличие от учительских институтов, где обучение длилось два года, педагогические институты имели четырехлетний срок обучения. Учебные планы в учительских и педагогических институтах были унифицированы к едиными образовательным требованиям.

Деякі аспекти іншомовної підготовки майбутніх учителів іноземних мов розглядалися у працях А.Марчишиной, С.Олейник (Факультет иностранной филологии Каменец-Подольского национального университета: прошлое и настоящее), Н.Процишин (Кадрове забезпечення педагогічних інститутів України (50 – 60-і рр.), О.Околович (Підготовка вчителів іноземної мови у Дрогобицькому державному педагогічному інституті (1962 – 1978 рр.). Однак цілісного дослідження про іншомовну підготовку майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України досліджуваного періоду ще не проводилося.

Некоторые аспекты иноязычной подготовки будущих учителей иностранных языков рассматриваются в работах А.Марчишиной, С.Олейник (факультет иностранной филологии Каменец-Подольского национального университета: прошлое и настоящее), Н.Процишин (кадровое обеспечение педагогических институтов Украины (50–60-е гг.), О. Околович (Подготовка учителей иностранного языка в Дрогобычском государственном педагогическом институте (1962-1978 гг.). Однако целостного исследования иноязычной подготовки будущих учителей иностранных языков в высших педагогических учебных заведениях Украины исследуемого периода еще не проводилось.

Итак, с позиции совершенствования иноязычной подготовки будущих учителей важно обращение к истории работы высших педагогических учебных заведений (ВПУЗ) второй половины XX века - периода масштатабних количественных преобразований учительских институтов в педагогические.

Во второй половине XX века учительские институты, которые имели уровень незаконченного высшего образования, потеряли свое значение. Происходило их укрупнение или сокращения в отдельных областях Украины. Учитывая потребность улучшения подготовки учителей, с 1948-1970 гг. Педагогическими стали Житомирский, Осипенковский, Ровенский, Измаильский, Белоцерковский, Кременчугский, Станиславский, Тернопольский учительские институты Луцкий и Дрогобычский институты. В 1954 г. закрыты пять учительских институтов: Киевский, Одесский, Артемовский, Конотопский и Харьковский.

Следует отметить, что в 50-е гг. в Харьковском государственном педагогическом институте иностранных языков (ХГПИИЯ) было семь языковых кафедр. В 1957 г. штат института состоял из 85 предподавателей иностранных языков, 14 преподавателей имели ученую степень. В 1959-1960 гг. в институте обучалось 567 студентов на дневном отделении и 898 - на заочном.

Впоследствии реорганизовано в педагогические институты Каменец-Подольский, Глуховский, Бердичевский, Славянский, Уманский учительские институты. В 1955 г. прием студентов в учительские институты был полностью прекращен.

В 1949 г. при Винницком, Ворошиловградскому, Львовском, Кировоградском, Нежинском, Сталинском педагогических институтах планировалось организовать подготовку учителей по специальности «иностранный язык». Обеспечение научно-педагогическими работниками и научно-методической литературой было крайне неудовлетворительным. Особую тревогу вызвало состояние научно-педагогических работников испанского языка в педагогическом институте, где он преподавался специалистами якобы родственной иностранного языка - французского. Подготовка этих преподавателей должна быть осуществлена за 20 недель (по 24 часов в неделю) [3, с. 12]. Министерство финансов СССР высказал мнение о нецелесообразности таких затрат, поэтому вопрос был решен через Министерство высшего образования СССР путем приглашения преподавателей испанского языка из других городов СССР. Свой первый учебный год институт начал с собственной кафедрой и кабинетом английского языка [11, с. 12].

В 1950/51 у. г. в результате ликвидации факультета французского языка в Житомирском институте весь контингент преподавателей и студентов перевели в Белоцерковский институт, а в Житомирском институте остался факультет немецкого языка [3, с. 62].

Факультет иностранных языков открылся и в Киевском педагогическом институте. Иностранные языки также начали изучать и в Винницком, Ворошиловградскому (Луганском), Кировоградской, Львовском, Нежинском и Сталинском учительских институтах. Срок обучения для всех студентов составлял 4 года. На начало 1960-х гг. ВПУЗ такого профиля образования открылись в Днепропетровске,

Киеве, Одессе и Харькове. Действовали также факультеты иностранных языков при пединститутах в Виннице, Киеве и Нежине; 2 учительские институты иностранных языков трехлетнего срока обучения в Белой Церкви и Житомире и 4 учительские институты в Ворошиловграде, Кировограде, Львове и Сталинском. Рост приема студентов в то время наблюдалось через основания дополнительных факультетов и институтов изучения иностранных языков.

Итак, после всевозможных реформ и реорганизаций, направленных на "улучшение", "укрепление", "расширение" системы высшего педагогического образования в 1950-51 у. г., учительские кадры в Украине выпускали 25 педагогических, 22 учительских института и 13 отделений при них [9, с. 310], а в 1961г. учителей готовили 7 университетов и 33 педагогические институты.

На основании постановления Совета Министров СССР от 31 августа 1954 и в соответствии с приказом Министерства образования УССР, Белоцерковский педагогический институт иностранных языков был переведен в г.Горловка Сталинской обл. для быстрого и производительного усвоения иностранного языка, кроме практики языка и изучения различных теоретических особенностей ее применения студенты изучали историю, быт, обычаи народа - ее носителя в пределах страноведения и истории языка.

Иноязычная подготовка учителя того времени тесно связывалось с патриотическим и интернациональным воспитанием, а также привитием художественного вкуса. Количество преподавателей и студентов пединститутов года в год росла, появлялись кандидаты наук.

Следует отметить, что создание отделений и факультетов при некоторых ВПУЗ (Винницкий пед.институт - факультет иностранных языков, Нежинский - отделение английского языка при историко-филологическом факультете) сначала не давали желаемого результата из-за недостаточного учебно-технического обеспечения. Планы конспектов и программ для некоторых предметов не были раз работаны, поэтому их заимствовали из других ВПУЗ и адаптировали к своим учебным потребностям [10].

Целесообразно одновременно подчеркнуть, что педагогический институт, как и другие ВПУЗ СССР того времени, планировал свою работу, руководствуясь постановлениями ЦККПСС, решениями по соответствующим съездов ЦК КПСС, постановлениями Совета Министров СССР и ЦК КПСС, в частности «Об улучшении подготовки, распределения, и использования специалистов с высшим и средним специальным образованием», приказами Министра высшего образования СССР и Министра образования СССР, выполняя Закон «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в стране» преподавательский коллектив института вел работу по преодолению отрыва обучения от жизни, по улучшению теоретической и профессиональной подготовки студентов.

Типовые учебные планы для педагогических институтов, готовили будущих учителей по специальности «Иностранные языки», квалификации «Учитель иностранного языка/языков средней школы», были утверждены Министерством высшего образования СССР, Министерством Образования РСФСР (1946-1959 гг.).

В целом период 1950-х-1970-х гг. для вузов Украины был связан с двумя противопоставленными тенденциями между 4-летним и 5-летним планам обучения. Как первая, так и вторая тенденция, при их реализации конкретными вузами, неизбежно были связаны с созданием новых учебных планов и программ, что негативно сказывалось на подготовке будущих специалистов. 4-летние планы составили специфику первой половины 1960-х гг.

Согласно учебного плана специальности № 2130 - иностранный язык, Министерство высшего и среднего специального образования СССР, по приказу зам. Министра высшего и среднего образования СССР М.Прокофьева от 14 мая 1963 № 399 ТП/Д, предлагает в высших педагогических институтах внедрить отдельные дисциплины, усовершенствующих подготовку учителей. В частности, для квалификации учителя иностранного языка для средней школы со сроком обучения 4 года, было предусмотрено изучение таких курсов: "Введение в языкознание", "Методика преподавания иностранного языка" (с коррекцией курса фонетики), "История языка", "Теоретическая и нормативная грамматика", "Лексикология","Теоретическая фонетика", " Латинский язык", "Литература стран, язык которой изучают "," География, история и культура стран изучаемого ". На лекционные дисциплины выделялось от 20 до 50-ти часов, а на практические курсы, например, "Практический курс иностранного языка" 2000 часов. При этом на изучение украинского языка - 46 часов в год. Для факультативных занятий на изучение второго иностранного языка отводилось в 6, 8 семестрам по 240 часов [5].

Увеличеный срок обучения способствовал качественной подготовке будущих учителей иностранных языков. Первые два года студенты изучали языковую практику, а потом, на базе достигнутых знаний, вводили курс лингвистических дисциплин [7, с. 78].

В начале 1950-х гг. уделялось внимание как педагогическим, так и учительским институтам. В это время еще оставалась проблема нехватки учителей в школах. Этот вопрос частично решался путем привлечения к выполнению учебной нагрузки в школах учителей-совместителей по другим предметам.

По сравнению с учительским институтом в педагогическом большее внимание удилялось подготовкуе специалиста со знаниями иностранных языков, это проявлялось и в количестве учебных часов и в самом содержании обучения, второй иностранный язык не изучали на таком уровне, чтобы студенты могли им свободно владеть. Это связано с уменьшенным количеством учебных часов и соответственно - сокращенным объемом учебного материала.

Необходимо отметить, что начиная с 1960/61 у. г. специальность «украинский язык и литература, иностранный язык» была основана в Нежинском пединституте, а специальность «русский язык и литература, иностранный язык» в 1961/62 у. гг. - в Дрогобычском пединституте.

Подготовка учителей иностранного языка в Дрогобычском педагогическом институте началась с 1962 года, когда на филологическом факультете было осуществлено набор двух академических групп на специальность "Английский язык" 50 человек и "Немецкий язык" 25 человек. В этом же году было открыто заочное отделение по обеим специальностям. С 1963 года факультет иностранных языков функционирует как отдельная структурная единица педагогического института. В 1966 году открыта специальность "Французский язык" с дневной и заочной форме обучения в Дрогобычском государственном педагогическом институте в 1963/64 учебном году на факультете иностранных языков учебным планом предусматривалось изучение педагогики и истории педагогики (140 ч.), методики преподавания иностранного языка (74 ч.), латинского языка (74 ч.) [6, с. 274].

Постепенное возрождение иностранного языка как учебной дисциплины начинается и в Каменец-Подольском учительском институте, который в 1948 году был реорганизован педагогический где изучение английского языка было обязательного предметом.

Следующим шагом вперед стало создание кафедр русского языка и литературы и иностранного филологии в 1949 году не избежали Каменец-Подольский педагогический институт и такое явление середины 50-х годов, как "сокращение штатов". Так, в 1955 году было ликвидировано кафедру иностранной филологии. Однако после принятого постановления в 1961 году «Об улучшении состояния преподавания иностранных языков в стране», в институте создается кафедра иностранных языков.

Постепенно была создана мощная материальная база - пять фонолабораторий, достаточное количество магнитофонов, проигрывателей, диапроекторов тому подобное. Библиотека и кабинет имели не обходимые комплекты учебников и справочной литературы, периодичних изданий, зарубежных профессиональных журналов по всем спеціальностям [4].

На основании приказа Министерства образования УССР за № 92 от 8 мая 1965 года в педагогическом институте в структуре факультетов появляется новый факультет подготовки учителей английского языка. С 1 сентября учебный процесс начали 50 студентов этого факультета [1].

На протяжении 50-х гг. XX века иностранный язык в Винницком, Житомирском, Запорожском, Кировоградском, Сумском и Черкасском педагогических институтах считалась как дополнительная специальность при филологических факультетах (украинского языка и литературы и русского языка и литературы). Однако, впоследствии специальность «иностранный язык» стала основной в этих учебных заведениях.

В начале 1960-х гг. с целью рационализации области подготовки учителей в УССР были проведены объединения учебных заведений: Харьковский пединститут иностранных языков был объединен с Харьковским государственным университетом, а Одесский пединститут иностранных языков - с Одесским государственным университетом с образованием факультетов иностранных языков. Поэтому рассматривая процессы, происходившие в течение 50-х-60-х гг.XX века ощутимой становится педагогизация высшего образования, усиление профессионального уровня знания иностранных языков и педагогической подготовки.

Большой вклад в расширение иностранных знаний студентов провели Горловский педагогический институт иностранных языков и Нежинский педагогический институт, разработав методику применения технических средств. Применяя технические средства при изучении иностранного языка, студенты демонстрировали повышение речевого уровня, улучшения фонетических навыков.

В сентябре 1960 году Нежинский педагогический институт наладил подготовку учителей иностранного языка, украинского языка, литературы. Подготовка учителей широкого профиля была рационализированным воплощением педагогического образования и обеспечивала учительскими кадрами восьмилетние школы сельской местности с низкой наполняемостью классов. По состоянию на 1960/61 у. г. специалистов широкого профиля готовили 33 педагогические институты по 20 специальностям.

Анализ учебного плана, разработанного и утвержденного Министерством образования УССР на 1959 год для подготовки будущих учителей по специальности «учитель иностранного языка средней школы, воспитатель школы - интерната» свидетельствует, что к образовательному курсу; было введено много дисциплин, которые способствовали улучшению речевой деятельности будущих специалистов:

Литература страны изучаемого (96 ч.), Новейшая история страны изучаемого (36 ч.), Иностранный язык (60 час.), Практика по иностранному языку (1384 год.), Фонетика (462 ч.), Грамматика (414 ч.), перевод (70 ч.), Спецкурсы по иностранному языку (122 ч.), Лексикология (56 ч). Кроме профессиональных дисциплин увеличилось количество часов в педагогическую и психологическую подготовку.

Педагогические институты осуществляли подготовку учителей для школы и для вузов. Так, среди первых выпускников Харьковского государственного педагогического института иностранных языков были: к.ф.н., доцент Б.Хаймович, автор "Сокращенного курса истории английского языка", и Б.Роговская, его соавтор в первой "Теоретической грамматике английского языка" (Москва, 1967), получила всесоюзное признанне. Институт сыграл немалую роль в укомплектировании кадрами других педагогических институтов иностранных языков, которые появились в Одессе, Днепропетровске, Ворошиловоград (Луганске), Кременчуге.

После 1955/56 учебного года прекратил существование Днепропетровский педагогический институт иностранных языков, а контингент студентов переведен в Одесский педагогический институт иностранных языков. К Житомирскому педагогическому институту присоединили ликвидирован Житомирский учительский институт где был создано два отделения английского и немецкого языков.

В конце 50-х гг. XX века три ведущие педагогические институты (Киевский, Харьковский и Одесский) начали работу над совершенствованием учебных планов по иностранным языкам для школы. Это позволило достичь одинакового высокого уровня образовательной концепции и стандартизации требований. В 1958/59 учебном году Харьковский пединститут иностранных языков обращал внимание на подготовку учителей, которые могли бы проводить обучение в школе на иностранных языках [7].

Следует отметить, что в то время подготовку учителей иностранного языка (как дополнительную специальность на филологических факультетах украинского языка и литературы и русского языка и литературы) осуществляли Винницкой, Житомирской, Запорожской, Кировоградской, Сумской и Черкасский педагогические институты. Несколько ранее (1960/61 у. г.) Специальность «Украинский язык и литература, иностранный язык» была основана в Нежинском пединституте [2, с. 2 - 9].

В 60-х гг. в центре внимания исследователей методистов находилась устная речь. В этот период велась разработка новой методической системы, направленной на индивидуализацию и интенсификацию учебного процесса, активизацию самостоятельной работы студентов. С целью изучения и внедрения этой системы в 1963 году при Киевском университете был создан на общественных началах научно-исследовательский институт программированного обучения, который имел отделения иностранных языков. В лексикографических работах факультета были англо-украинский словарь Н.Калачевськой, немецко-украинский словарь Е.Верисоцькой и В.Лещинськой, французско-украинский и украинско-французский словари А.Андриевской, немецко-украинский фразеологический словарь Л.Осовецкой.

Таким образом, период 1948-1970-х гг. XX века является определяющим в развитии иноязычного образования в Украине, когда подготовка учителей иностранных языков в высших педагогических учебных заведениях становится одной из основных государственных проблем, состояние решения которой определяется рядом принятых постановлений, направленных на улучшение подготовки учительских кадров, в том числе учителей иностранных языков. Исследуемый период отмечается созданием и реорганизацией сети лингвистических учебных заведений (педагогические и учительские институты).

1. Архив ЧНПУ, ф. Г.- 608, оп. 1-о, д. 241, 479 л.

2. Отчеты педагогических институтов на начало 1961/62 н. г.. // ЦДАВОВ Украины. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 3324. – 79 л.

3. Отчет о работе педагогических и учительских институтов РСФСР по 1950/51 н. г. // ЦДАВОВ Украины. - Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 957. – 179 л.

4. Марчишина А.А., Олейник С.В. Факультет иностранной филологии Каменец-Подольского национального университета: прошлое и настоящее. – Каменец-Подольский: Аксиома, 2008. – 52 с.

5. Учебные планы педагогических институтов. – М.: Типография КГПИ, 1954. – 18 с.

6. Околович А. В. Подготовка учителей иностранного языка в Дрогобычском государственном педагогическом институте (1962 - 1978 ГГ.) / Александр Владимирович Околович // Педагогический альманах: сб. наук.праць / редкол .: В.В. Кузьменко (председатель) и др. – Херсон: КВУЗ «Херсонская академия непрерывного образования», 2013. – Вып. 18. – С. 272 - 277.

7. Отчет о работе педагогических и учительский институтов по 1953-1954 у. г. // ЦДАВОВ Украины. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1481. – 184 л.

8. Отчет о работе ХПИИЯ за 1958/59 уч. г. // ГАХО. – Ф. 1780. – Оп. 3. –Спр. 554.- 35 л.

9. Основы педагогики высшей школы: Учебник по модульнорейтинговою системой обучения для студентов магистратуры. – Киев: Центр учебной литературы, 2006. – 384 с.

10. План исследований учебных программ общеобразовательной средней школы на 1956 (Проект) // ЦДАВОВ Украины. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1856. – Л. 190-193.

11. План подготовки учителей для семилетних и средних школ УССР на 1949-1950 рр. // ЦДАВОВ Украины. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 575. - 12 л.

12. Процишин Н.А. Кадровое обеспечение педагогических институтов Украины (50 - шестидесятых годов.) / Н.А. Процишин // Вестник Черкасского университета. Серия Педагогические науки. – 2013. – № 34 (287). – С. 94 - 98.

Summary

Bezlyudnaya V.V. – *Associate Professor, PhD students of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, UKRAINE*

Foreign language education in higher pedagogical educational institutions of Ukraine (1948-1979 years of XX-th century)

The article deals with the formation process of foreign language education in higher educational institutions of Ukraine from 1948-1979 years of the twentieth century. The author draws attention to the fact that this period is marked by the creation and reorganization of the network of educational institutions, which made the contributions in training future foreign language teachers.

Keywords: foreign language teachers training, foreign language, higher educational institutions, pedagogical institut, curricula.

ӘОЖ:37.01:39

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ТАҒЫЛЫМЫ

Жанабаева Р.А. – *Абай атындағы ҚазҰПУ,*
жалпы университеттік педагогика кафедрасының п.ғ.д.,профессоры

Балалар мен жеткіншектерде ұлттық патриотизмді қалыптастыру мәселесі ұлы Абай шығармаларында жақсы көрініс тапқан. Ұлттық патриотизмді қалыптастыруда ол халық ауызекі шығармаларының рөлін өте жоғары бағалаған. Оның тәрбиелік мүмкіндіктерін бала жастан меңгерген, өзінің өлеңдері мен қара сөздерінде өте ұтымды пайдаланған.

Тірек сөздер: адалдық, әділдік, еңбекшілдік, талапкерлік, татулық.

Абай *біріншіден*, «қазақ ертегілері мен аңыздарын, өлеңдері мен жырларын, мақал-мәтелдері мен жұмбақтарын бала кезден естіп, бойына сіңіріп өсті және ұдайы қалың елдің ішінде, өмір бойы фольклорлық дәстүр арасында болды. Небір әдемі айтыстардың, шешендер мен билер дауының куәгері болды, жез таңдай әншілер мен бал бармақ күйшілерді тыңдады, яғни халық творчествосын өле-өлгенше көзімен көріп, фольклор шығармаларын соңғы демі біткенше естіді. *Екіншіден,* сол кезде әр түрлі мақсаттармен һәм түрлі себептермен жарық көрген фольклорлық жинақтар мен ауыз әдебиеті үлгілерін оқыды, оларға айтарлықтай көңіл аударып отырды. *Үшіншіден,* араб, парсы, түркі қисса-хикаяттарды, дастандарды, тәмсіл-мысалдарды оқыды, ал олардың дені фольклорлық екені аян. *Төртіншіден*, орыс және европа халықтарының классикалық әдебиетімен қатар фольклорлық үлгілермен де жақсы таныс болды, тіпті олардың кейбіреулерін қазақшаға аударды.

Бесіншіден, Абай өз бетінше орысша білім алып, ғылымның пайдалы екенін түсінгендігінің арқасында ел ішінен қолөнер бұйымдарын жасатып, Семей музейіне тапсыртады, маңайындағы ақын-жазушыларға халық арасына кең тараған жырларды қайта жырлауды, олардың хатқа түсіруді жүктейді» деген С.Қасқабасовтың ой тұжырымы Абайдың ата мұра дәстүрін жоғары бағалағанын, өз Отанына, туған еліне деген сүйіспеншіліктің, патриоттық интернационалистік сана-сезімнің жоғары болғанын дәлелдейді.

Абай өзінің еңбегінде халықтың ауызекі шығармаларын көркем өнердің шебері, эстетика өкілі ойшыл ақын ретінде пайдаланады.

Ол өзінің қарасөздерінде (отыз тоғызыншы т.б.) және «Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы» атты еңбегінде мақалға талдау береді. Мақалдарды халықтың өмірімен және тарихымен тығыз байланыста алып қарайды және қоғамдық мәні тұрғысынан бағалайды. Мақал-мәтелдерді талдау барысында адамгершілік, ұлтжандылық, ынтымақтастық, татулық, әділдік, еңбекшілдік, адалдық, талапкерлік, талаптанушылық, ел тарихы мәселелеріне аса назар аударады, оларды зұлымдық, сұрқиялық, екіжүзділік, барымташылық тәрізді жағымсыз мінез-құлықтармен салыстырмалы түрде қарастырады.

Мысалы, «Үшінші сөзінде» «Қасымханның қасқа жолы, Есімханның ескі жолы», «Күл төбенің басында күнде кеңес», «Би екеу болса, дау төртеу болады» деген мақалдарды негізге ала отырып сол кездегі сайлау мен сот, билік тәртіптерін сынға алады, ертеден келе жатқан бұл сөздерді ескеру қажеттігін ескертеді және биліктің әділ еместігін әшкерелейді.

«Он үшінші», «Отыз алтыншы» сөздерінде жастарды имандылыққа шақырады. Қазақтың «Құдайтағаланың кешпес күнәсі жоқ», «Ұят кімде болса, иман сонда» деген мақалдарын келтіре отырып, олардың мазмұнын дұрыс түсіндіруге талпынады.

«Бесінші», «Жиырма тоғызыншы», «Отыз тоғызыншы» сөздерде мақалдарды тірек ете отырып, сол кездегі қоғамның көлеңкелі жақтарын, адамдардың жағымсыз қылықтар мен мінездерін сынға алады. Біраз мақалдардың өмірге сай емес екендігін, кейбірінің (мысалы, «Өзіңде жоқ болса, әкең де жат», «Малдының беті – жарық, малсыздың беті - шарық», «Ер азығы мен бөрі азығы жолда», «Ердің малы елді, еріккенде қолда», «Берген жерде бұзар», «Мал тапқан ердің жазығы жоқ») қара халықты еңбекке баулудың орнына енжарлыққа, жалқаулыққа шақырылатынын ескертеді.

«Жиырма тоғызыншы сөзде» Абай қазақ мақалдарының көбінің іске татырлығы да бар, іске татымақ түгіл, не құдайшылыққа, не адамшылыққа жарамайтыны да бар» - деп мақал-мәтелдердің адам өміріндегі міндетін көрсетеді, адамға, қоғамға, өмірге практикалық тұрғыдан пайдасы бар, кісілерді жоғары адамгершілікке баулитын мақалдарды ғана пайдалану қажеттігін ескертеді. Пайдасыз мақалдардың әлеуметтік және гуманистік көзқарасты қалыптастырудағы тиімсіз екендігін дәлелдеуге талпынады.

«Әуелі «Жарлы болсаң арлы болма» дейді. Ардан кеткен соң тірі болып жүргені құрысын. Егер онысы жалға жүргенінде жаныңды қинап еңбекпенен мал тап деген сөз болса, - ол ар кететұғын, іс емес, тыныш жатып, көзін сатып, біреуден тіленбей, жанын қарманып, адал еңбекпен мал іздемек – ол арлы адамның ісі».

Осы мақалды талдау арқылы Абай әлеуметтік мәселені көтереді. Арлы болу – адал еңбек ету, еңбектің еш түрінен қашпау, тіленбей, өз еңбегіңмен күнелту деп түсіндіреді.

«Қалауын тапса, қар жанады», «Сұрауын тапса, адам баласының бермесі жоқ» деген ең барып тұрған құдай ұрған сөз осы. Сұрауын табамын, қалауын табамын деп қорлықпен өмір өткізгенше малды не жерден сұрау керек, не аққан терден сұрау керек қой» деп Абай біреуден сұрағанша, аянбай еңбек ету керек, мал бағып, жер жыртып, егіншілік кәсіп жасауға шақырады.

Абай сондай-ақ «Атың шықпаса, жер өрте», «Жүз күн атан болғанша, бір күн бура бол», «Алтын көрсе періште жолдан таяды», «Ата-анадан мал тәтті, алтын үйден жан тәтті» деген мақалдарда ешқандай адамгершілік сипат жоқ екенін, дүниеқұмарлық, зұлымдық әрекеттердің ешқашанда да абырой әкелмейтінін ескертеді.

Абайдың «Отыз тоғызыншы сөзіндегі» («Аз араздықты қуған көп пайдасын кетірер», «Ағайынның азары болса да, безері болмайды», «Алтау ала болса, ауыздағы кетеді, төртеу түгел болса, төбедегі келеді», «Жол қуған қазынаға жолығар, дау қуған бәлеге жолығар») мақалдары арқылы халықты гуманистік көзқарасқа шақырады, елдегі тыныштық, ынтымаққа, татулыққа, отан-сүйгіштікке, елжан-дылыққа байланысты дегенді айтады.

Абай өзінің «Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы» деген зерттеу еңбегінде Абай балаларды құнды тарихи деректермен таныстыра келіп: «...қазақтарды арабтан шыққан дейтін ел арасындағы қате шежірелерді ғылыми негізді жоққа шығарып, қазақтардың көне моңғол тайпаларымен туыс екенін дәлелдеу үшін тарихи еңбектерді қараумен қатар қазақтың тілін, әдет ғұрпын, тарихи аңыздары мен мақал-мәтелдерін пайдаланған. Сонымен бірге Шыңғыс тауы туралы тарихи аңызды, үш жүздің пайда болуы мен Алаша хан туралы шежірені, Шыңғыс хан мен Жошының билеген кезеңдерін баян ете отырып, «Ондағы «Түгел сөздің түбі бір, түп атасы - Майқы би», «Жылан жылы жылыс болды, жылқы жылы ұрыс болды», «Қой жылы зеңгер тоғыс болды», «Самарқанның сар жолы, Бұлайдың тар жолы» деген мақалдарға түсініктермені Шыңғыс ханмен, оның жорық-сапарымен байланыстырады. Абайдың бұл арадағы мақсаты – жастарға қазақтың арғы тегін, қайдан шыққанын түсіндіру, «Жеті атасын білмеген ұл - жетесіз» дегізбей, оларды өз руын, шыққан тегін білуге баулу.

Балалар мен жастардың ұлттық патриотизмін қалыптастыруда Абай өлеңдерінің рөлі ерекше. Оның «Жаз», «Күз», «Қыс», «Жазғытұрым», «Желсіз түнде жарық-ай» т.б. өлеңдеріндегі туған жер табиғатының әсем көріністері, адамдардың күнделікті тыныс-тіршілігі, іс-әрекеттер, балалардың Отанға, елге, туған жерге деген сүйіспеншілігін арттырады, патриоттық сана-сезімінің оянуына әсер етеді.

Абай адамдардың сыртқы сұлулығының ішкі жан дүниесімен үйлесімділікте болуын қалайды.

Өзінің өлеңдерінде қазақ қыздарының нәзік жанын, ибалы қасиеттерін, мінез-құлқын, жүріс-тұрысын, сұлу мүсінін, адамгершілік ар-ождан тазалығын, бүкіл болмысын тамаша бір теңеулермен:

Қақталған ақ күмістей кей маңдайлы,
Аласы аз қара көзден нұр жайнайды.
Жіңішке қара қасы сызып қойған,
Бір жаңа ұқсатамын туған айды.
Маңдайдан тура түскен қырлы мұрын,
Ақша жүз, ал-қызыл бет тіл байлайды
. . . . . .

Нәзік бел тал шыбықтай бұраңдайды.

. . . . . .

Қолаң қара шашы бар жібек талды,

Торғындай толқындырып көз таңдайды ... - деп әсерлі жырлап, олардың мәртебесін көтеріп, жүрек сезімін өлеңге қосты. Осылайша әдемі кейіптеумен бірге:

Бұлардың кейбірінің мінездері
Ешнәрсе көрмегенсіп, бұлтақтаған.
Кейбірі жайдары, ашық боламын деп,

Орынсыз адамдармен жыртақтаған! - деп қыз-келіншектерге мұндай одағай мінездің әркімге ұнай бермейтінін де ескертуді ұмытпайды.

Өлең - сөздің патшасы, сөз – сарасы,
Қиыннан қиыстырар ер данасы.
Тілге жеңіл, жүрекке жылы тиіп
Теп-тегіс жұмыр келсін айналасы
Бөтен сөзбен былғанса сөз арасы,

Ол – ақынның білімсіз бейшарасы – деп Абай жастарға жыршылық, ақындық табиғи дарын, таланттың ісі, тапқырлықтың белгісі деп, өлеңге талап, талғам қажет екенін ескертеді.

Абайдың араб пен парсы батырлық жырларын, Шығыстың атағы жер жүзіне мәшһүр классик ақындарын, ат-Табари, Рабғузи, Рашид-әд-Дин, Захиреддин Бабыр, Әбілғазы Баһадур ханның тарихи еңбектерін жетік меңгеруі, оның гуманистік, интернационалистік көзқараста болғанын дәлелдейді.

Исламныңараб, парсы,түрік тілдеріндегі білім көздеріне Абай ерекше көңіл аударады. Өзінің табиғи қабілетінің арқасында, өздігінен араб, парсы тілдерін меңгереді.

Абай Шығыстың ұлы ақындары Фирдауси, Низами, Хафиз, Жами, Сағди, Науаи, Сәйхали поэзиясын жақсы меңгерді, оларды үлгі тұтты. Олардың «адамның табиғатын тереңнен ұғатын ерекше қасиеттері, яки адамның адамшылыққа деген сүйспеншілік қасиеттері күллі Абай поэзиясынан көрініс тапқан. Барлық Шығыс ойшылдары секілді ақынның «Адам бол» дейтін үндеуі өріс алатын, оның бүкіл творчествосының өзегіне айналған, адамды адамгершілік тұрғысынан жетілдіруге, сол арқылы қоғамды сындарлы кейіпке жеткізуге ниет ететін ақындық негізгі мұрат бұл тұрғыда оның ежелгі алып ой өкілдерімен рухани туыстығына куәлік береді. Сонымен бірге ақынның небір шұрайлы философиялық көреген ойлары да негізінен Шығыс ойшылдары мен ақындарының кемел кемеңгер пікірлерін творчестволық айрықша шеберлікпен игергендігіне байланысты екендігі де даусыз».

Абайдың гумандық дүниетанымына орыс мәдениеті мен қоғамдық-философиялық ой жүйесінің әсері мол болды.

Абайдың Семейге жер аударылған саяси тұтқындармен достығы Н.П. Михаэлис, С.С. Гросс, оның ақындық, философиялық шығармашылығына, дүниетанымына ерекше әсер етті.

Абай Сократ, Платон, Аристотель еңбектерімен жақсы таныс бола білді. Оны ақынның туындылары дәлелдейді. Сонымен қатар ол Спенсердің «тәжірибелерін», Льюистің «Позитивтік философиясын», Дрепердің «Еуропа ақыл-ойының даум тарихы» атты туындылары мен Милльдің Бекльдің және тағы басқа көптеген авторлардың да шығармаларын оқыған. Ақынның Байрон, Гете, Шиллер, Мицкевич және орыс ақын жазушыларының (Пушкин, Лермонтов, Тургенев т.б.) шығармаларын да қазақшаға аударғаны белгілі.

Батыстың өркениеті мен философиясы, тарихы, ғылымы мен мәдениеті Абайдың рухани тұрғыдан жетілуіне елеулі рөл атқарды.

Сонымен, ағартушылар қазақ халқының тарихы мен тіршілігінде ең күрделі мәселелеріне көңіл бөлген, елдің өткендегі өмірін тарихи тұрғыдан түсінуге тырысқан, сол дәуірдегі құбылыстар мен оқиға-

ларды әлеуметтік тұрғыдан қарастырған, халықты елін, жерін, Отанын сақтауға, мәдениетін аялай білуге, жоғары адамгершілікке шақырған.

Бұның бәрі олардың идеясын, ой-пікірі мен ақыл-өсиетіннің өміршеңдігін, жаңашылдығын көрсетеді. Олар әсіресе бүгінгі қоғамның жаңаруы, демократияланyы процесінде еліміздің егемендік алып, тарих қайта құрылып жатқан кезде жеткіншек ұрпақтың адамгершілік-патриоттық санасын, рухани қасиеттерін, талғамын қалыптастыруда маңызды рөл атқара түсетіні сөзсіз.

1.Құнанбаев А. Шығармаларының екі томдық жинағы, 2 т. – Алматы, 1977. – 177 б.
2.Қазақ фолклористикасының тарихы: (революцияға дейінгі кезең). – Алматы: Ғылым, 1988. – 200 б.

Резюме

Жанабаева Р.А. - *д.п.н., проф. Казахский национальный педагогический университет им. Абая*

Произведение Абая патриотические влияние

С данной статье исследуется отражение идеи национального патриотизма в творчестве великого поэта Абая Кунанбаева. Путем побробного анализа конкретных произведении поэта(слова назидания, стихи)выявлены такие национальные особенности как национальный дух, доброта, храбрость, смелость, любовь к своему народу, и тем самым дана оценка вкладу поэта в формирование и развитие национального патриотизма

Ключевые слова: честность, справедливость, патриотизм, трудолюбивость, настройчевость, мирный.

Summary

Zhanabaeva R.A. – *d.p.n.,prof,Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

Patriotic readings of works by careful

With this article we investigate the reflection of the idea of national patriotism in the poet Abay. By pobrobnogo analysis of specific work of the poet (the words of edification. Verses revealed such national features as the national spirit, kindness, bravery, courage, love for his people. And thus assessed the contribution of the poet s formation and development of national patriotism.

Key words:honesty, justice, patriotism, industrious, perseverance, peaceful.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

УДК 620.2 (075.8)

ҚҰЗЫРЕТТІ ЖӘНЕ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА 12 ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Байзакова Е.М. – *п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ,*
Теориялық және тәжірбиелік физика кафедрасының доценті. e-mail: bayzakova.63@mail.ru
Өміржанова Ж.М. – *т.ғ.к., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,*
механика кафедрасының доценті. e-mail: jadraom77@mail.ru
Саудабаева Д.Е. – *Қазақ еңбек және әлеуметтік қатынастар Академиясы, магистр.*
e-mail: madam.shayn@mail.ru

Мақалада әлемдік білім беру жүйесіне негізделген басым бағыттары қарастырылған. Шетелдегі бейіндік мектеп білім беру мекемесінің жеке түрі ретінде қарастырылған. Болашақ 12 жылдық мектеп қандай болу керек және оның ерекшеліктері көрсетілген. 12 жылдық оқу мерзіміне ауысу қажеттіліктерін айқындайтын факторлардар сипатталған. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру арқылы өмірлік құзыреттілігімен өзін-өзі бағалау жолдары көрсетілген. Педагогтардың жұмыс жүйесі арқылы оқушыларды азаматтық пен патриотизмге тәрбиелеудің басқарушылық әрекет құру жолдары анықталған.

Сондай-ақ, білім сапасын арттыру жолдары қарастырылған. Мектептік білім беру жүйесінде жасау мүмкін емес болып келетін, оқушының әлеуметтік бағдарланған қасиеттерін қалыптастыру үшін қажетті жаңа, және өзінің мәні бойынша инновациялық шарттар көрсетілген. Білім беру жүйесіне қойылатын талаптардың жоғары деңгейін көрсете отырып оның жаңа парадигмасы жасалған.

Тірек сөздер: бейіндік оқыту; тұлғаны қалыптастыру, қолданбалы және бейіндік пәндер, таңдау курстары, кәсіби қабілеті, парадигма.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесіне қойылатын талаптар оның мүлде жаңа парадигмасын жасауды қажет етеді. Өйткені, өмір сүріп келген жүйе үнемі даму үстінде болып отырған қоғамның сұраныстарына жауап бере алмайды. Жалпы білім беретін орта мектептің білім беру мазмұны оқушылар мен ата-аналардың сұраныстарын қанағаттандыра алмады. Білім деңгейлері арасындағы сабақтастық үзіліп, жалпы орта білім беру мен жоғары білім жеке құрылымдар ретінде өмір сүрді, бұл жағдай өз кезегінде мектеп бітірушілерді жоғары оқу орнында білім алу үшін қосымша даярлау тәрізді артық жүйенің ресми емес түрде пайда болуына алып келді. Кәсіби бағдарлау жұмыстары өз мәнінде нәтижесін бере алмай отыр. Мұның бәрі мектеп бітірушілерде өзінің болашағын жоспарлауда таңдауының бұлдырлығын тудырды. Сондықтан, осы мәселеге мемлекеттік деңгейде үлкен мән беріліп, білім саласын жүйелі реформалау, түбегейлі өзгерістер енгізу қолға алынды. Қалыптасқан жағдайдан шығудың бір шешімі - білім берудің 12 жылдық моделіне көшу.

2012-2014 жылдарына қоғамдық-гуманитарлық, жаратылыстану-математика және технологиялық бағыттар бойынша "Бейіндік мектеп" бейіндік оқыту бағдарламасы дайындалып және сынақтан өткізу жоспарланып, оқытудың 12 жылдық үлгісі бойынша эксперименттік алаң үшін оқулықтар мен оқу әдістемелік құралдар сараптамадан өтіп, 2014 жылы 1, 5, 11-сыныптардың, 2015 жылы 2, 6, 12-сыныптардың, 2016 жылы 3, 4, 7-сыныптардың, 2017 жылы 8, 9, 10-сыныптардың оқушылары үшін оқытудың 12 жылдық моделінің бағдарламасы бойынша балама оқулықтармен оқытудың 12 жылдық моделіне дәйекті көшу көзделген. [1, 72 б.]

12 жылдық білім беру жүйесіне көшу- әлемдік білім кеңістігіне еркін енуді көздейтін заман талабынан туындап отырған мәселе. Қазіргі кездегі 12 жылдық мектепке есептелінген белгілі бір халықтардың білім беру стандарты қалыптасқан. Осыған байланысты, Еуропалық кеңестің 1992 жылғы декларациясына сәйкес 12 жылдық білім беру кеңістігіндегі 169 елде жүзеге асырылуда.

Мектеп бітірушінің әлеуметтік және қоғамдық өмірдегі өзгерістерге икемделе отырып, еркін енуіне дайындығын мазмұнды жаңа мектеп қамтамасыз ететін әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Мәселен алдың-

ғы қатарлы дамыған елдердің Финляндия, Қытай, АҚШ 12 жылдық білім беруге көшуіндегі нақты қадамдары еліміздің білім беру жүйесіне едәуір өзгеріс енгізу қажеттілігін дәйектейді. Біз бүгінгі күні осындай әлемдік білім беру жүйесіне негізделген басым бағыттарды қарастырып отырмыз.

Финляндия, Швеция, Норвегия, Дания және т.б. елдерде 7 сыныпқа дейін барлық оқушылар бірдей білім алады, содан кейін оқушы ары карайғы жолын таңдайды. Әрбір оқушыға негізгі мектепте білімін жалғастыруға екі нұсқа ұсынылады: академиялық - болашақта жоғары оқу орындарында оқуға жол ашады, кәсіптік - қолданбалы және бейіндік пәндерді камтитын оқу жоспарымен оқытады.

Германияда бейіндік мектеп білім беру мекемесінің жеке түрі - гимназия болып табылады. Білім беру бейіндер саны үшеу: тіл, әдебиет, өнер; әлеуметтік ғылымдар; математика-дәл ғылымдар-технология. Таңдау курстары көп болуы жоғары сынып оқу шыларының жеке оқу жоспарларымен білім алуына мүмкіндік береді. Гимназия оқушыларды тікелей жоғары оқу орындарына түсулеріне дайындайды. Германияның заманауи гимназиясы оқушылардың жеке қабілеттерін дамытуға, заман талаптарына сәйкес жоғары оқу орындарына мамандар даярлауға, жалпы білім беру мен кәсіби даярлау арасында координацияны жетілдіруге жұмылдырады.

Германияда оқу шылардың негізгі мектепте оқуы 9 немесе 10 жылмен аяқталады. Орта денгейде оқитын оқушылар 9 жылда негізгі мектепті аяқтаған соң ары қарай білім алуды кәсіптік мектептерде жалғастырады. Үздік оқушылар тағы да (9+1) бір жыл оқып, ары қарай білім алуын 3 жылдық гимназияларда жалғастырып университетке түсуге даярланады.

Польшадағы орта білім беруде өзінің ерекшеліктерімен дараланады. Мектептегі міндетті білім беру 8 жыл болып есептелінеді. Соңынан 4 жыл көлемінде 2 бағыт бойынша (жалпы және техникалық) оқушылар білімін лицейде жалғастырады.

Финляндияда негізгі орта білім 9 жылдың көлемімен аяқталады. Ары қарай білімді жалғастыру 3 жыл көлемінде гимназия қабырғаларында жүзеге асырылады. Бұл елде университетке оқуға түсу үшін 12 жылдық білім міндетті деп есептелінеді.

Әлемдік тәжірибе баланың 3-тен 6 жасқа дейінгі даму кезеңі мектепте оқуға дайындау үшін ең қолай-лы жас екенін көрсетіп отыр. Осылайша, Францияда мектепке дейінгі білім беру міндетті болып табыл-майды, бірақ 3-6 жасқа дейінгі балалардың барлығы дерлік балабақшаға барады. Мұндай жағдай Германияда, Канадада, Венгрияда, Англияда орын алған. Данияда мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың құрылымы қазақстандық құрылымға ұқсас: бөбекжай - бір жарым жастан 3 жасқа дейінгі балалар үшін, балабақшалар - 3-тен 6-7 жасқа дейін. Әлемдік үрдістерді және білім беру жүйесінің 12 жылдық оқытуға көшуін ескере отырып, балаларды мектепте оқытуға 3 жастан 6 жасқа дейін дайындауды қамтамасыз ету қажет.

Бүгінгі күннің басты талабы еңбек нарығы мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруда кәсіптік білім берудің беделі артып отыр. Осы мақсатта 2008 жылы Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008–2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. Оның мақсаты - техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін қайта ұйымдастыру, бәсекеге қабілетті дағдылары бар және білім алуды жалғастыру үшін жеткілікті әлеуеті бар экономика салалары мен жұмыс берушілерді техникалық және қызмет көрсету еңбегінің білікті мамандарымен қамтамасыз ету болып табылады [2, 16 б.].

Ғылыми еңбектерге талдау жасай келе, 12 жылдық оқу мерзіміне ауысу қажеттіліктерін айқындайтын факторлар анықталды.

1-фактор. Білім беру парадигмасының өзгеруі. Қазіргі мектеп білім берудің тұлғалық-бағдарланған стратегиясын іске асыруға бағытталған. Оның негізгі оқушыларға механикалық түрде білім беру емес, олардың табиғи қабілеттері мен әлеуметтік мүдделеріне, құзыреттіліктерінің қалыптасуына баса назар аудара отырып, өмірлік жоспарларын жүзеге асыруына кең мүмкіндіктер жасайтын білім кеңістігін құру. Оқушыларды жоғары мектеп жүйесінде білім алуға даярлау, не белгілі бір кәсіптік анықтау арқылы, жалпы орта білім алу формаларын таңдау мақсатында жоғары буынды оқытуды бағдарландыру мен бүкіләлемдік беталыстарды ескере отырып, арнайы ұйымдастырушылық, әдістемелік жағынан жағдай туғызу қажет.

2-фактор. Оқушылардың денсаулығын сақтау. Бірінші сыныпта оқушылар аптасына белгіленген 20 сағаттың орнына 22 сағат, жоғарғы сынып оқушылары 38 сағаттың орнына 40-42 сағат оқу жүктемесін орындайды. Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау агентігінің деректері бойынша, республикада 2 миллионнан астам бала (66%) әр түрлі аурулармен диспансерлік есепте тұрады. Мектепке оқыту кезеңінде балалар арасында тыныс алу мүшелерінің, көз (алыстан жақсы көрмеу), ас қорыту, жүйке-психикалық, тірек-қозғалыс аппаратарының зақымдануы сияқты тағы басқа аурулары ондаған есеге дейін артып отыр. 12 жылдық оқу мерзіміне көшу жағдайында белгіленген күнделікті оқу жүктемесінің

нормаларын қатаң сақтау және оқу жоспары жүктемесін азайту, оқушылардың әр түрлі үйірмелерге қатысуларына, бос уақыттарын өз мүдделеріне сай өткізулеріне мүмкіндік жасайды.

3-фактор. Оқушыларды әлеуметтендіру, әлеуметтік шиеленісті төмендету. Дәстүрлі 11 жылдық жалпы орта білім беру еңбек нарығының қажеттіліктеріне, оқытудың практикалық бағытына, еңбек етуге дағдыландыруға сәйкес кәсіптік бағдарды қамтамасыз ете алмайды. Тек 2000-2001 оқу жылының басына дейін ғана жалпы білім беретін мектептердің 58182 (барлық санының 28%) түлектері еңбекпен қамтамасыз етілмей қалды. 12 жылдық мектептің негізгі буынында оқушылар арасында кәсіби бағдарлау жұмыстары жүргізілді. Негізгі мектептен кейін көпшілік оқушылар кәсіптік мектептерде оқитын болады. Кәсіптік мектеп (11-12 сыныптар) оқушылардың еңбек нарығына, кәсіптеріне бейімделулеріне жағдай туғызады. Жоғары сынып оқушыларын пәндерді кәсіби тұрғыда тереңдете оқыту олардың жрғары оқу орнына түсіп, оқуларына сапалы даярлау жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік жасайды. Сонымен, 12 жылдық мектеп оқушылардың әлеуметтік дамуына, болашақ мамандықтары бойынша қажетті дағдыларды жинақтауына, еңбек нарығына бейімделуіне, өз бетінше өмір сүруге дайындықтарының артуы септеседі.

4-фактор. Оқу сапасын арттыру. 12 жылдық білім беруге көшу ең алдымен оқушылардың күнделікті оқу жүктемесін төмендету есебінен жалпы орта білім берудің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Білім сапасын арттыру оқу материалдарын мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандарттарының талаптары деңгейіне сай меңгеруге, сырттай және іштей саралаудың тиімді тепе-теңдігін құруға кепілдік беретін педагогикалық жаңашыл оқыту технологияларын жетілдіру нәтижесінде жүзеге асырылады. Деңгейлеп, саралап оқытуды жүзеге асыру арқылы оқушылардың қызығушылықтарын, қажеттіліктерін, жеке ерекшеліктерін ескеру негізінде қалыпта-сатын дәлелді оқыту сапасын арттыру мүмкіндік туғызады.

5-фактор. Отандық аттестаттардың шетелдерде танылуы жөніндегі әлемдік іс-тәжірибелер. Қазақстан Республикасының өтуі бәсекелесе алатындай түлектерді дайындауды, шетелдерде біздің аттестаттарымыздың танылуын қамтамасыз етеді. Отандық аттестаттардың шетелдерде танылуы халықаралық ынтымақтастықтың кеңеюіне, қазақстандық мектеп түлектерінің мемлекетаралық білім жобаларына белсенді қатысуларына мүмкіндік туғызады.

Қазақстандық 12 жылдық орта мектептің мақсаты оқу мерзімін ұзарта отырып, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар аясында, оқушылардың білімділігін, біліктілігін, өзгермелі, бәсекелік ортада табысты қызмет жасау қабілеттігін, өзін-өзі дамытуға және жүзеге асыруға бейімділігін қалыптастыру, білім мазмұнын ізгілендіру, білім беру мен ьасқару тәсілдерін жетілдіру, білім сапасын бағалаудың халықаралық стандарттары мен нормаларына көшу, әлемдік білім кеңістігіне біртіндеп ықпалдастыру көзделуде.

Қазақ елінде мектеп ашу, сауаттандыру ісіне талдау жасасақ, бізде, жаңа XXI ғасырдың басынан бастап жас ұрпаққа білім беруді одан әрі жетілдіруді немесе 12 жылдық оқуды ұйымдастыру қажеттілігін өткен тарих белестері дәлелдейтін сияқты.

Мукатаев А.А. Қазақстан инновациялық мектептерінде қосымша білім бағдарламалары негізінде оқытуды бейіндік саралаудың дамуы - зерттеу жұмысында инновациялық мектептерде оқытуды бейіндік саралаудағы тәжірибесі қарастырылды. Осы кезеңде инновациялық мектептерде оқытуды бейіндік саралаудың дамуының бірнеше тенденциясын бөліп көрсетуге болады.

Біріншіден, аталмыш кезеңде әлитарлық білім түсінігі қалыптасып, қабілетті және дарынды балаларға жоғары деңгейдегі білім беру бағдарламалары арқылы тереңдетілген білім беруге жаппай әрекет жасалды.

Екіншіден, білім, іскерлік, дағдылар қалыптастыруға бағытталған білім беруден оқытуды саралау арқылы құзырлылықтар қалыптастыруға мән беріле бастады.

Үшіншіден, оқу жоспарларының вариативті бөлігі біртіндеп ұлғайып, оқушылардың өз таңдауы бойынша білім алуына мүмкіндік беріле бастады [3, 58 б.].

Бейіндік оқытудың оқу жоспарын құрудың алгоритмінің әр кезеңіне тоқталып өтейік:

1-кезең – мектеп бейінін анықтау. Оны анықтау оқушылардың қабілеттері мен бейімдеріне орай өздерінің және ата-аналарының сұраныстарына және оқу орнының мүмкіндіктеріне байланысты жүреді. Бірінші кезекте нақ оқушының өзінің қызығушылығы қойылады, ал мектеп басшысының және мұғалімдердің міндеті – оны мектеп мүмкіндігімен сәйкестендіру болып табылады. Оқушылардың бейімі мен қабілеті, сұраныстары мен қызығушылықтары бейіналды даярлық барысында түрлі әдістемелер арқылы анықталуы тиіс.

2-кезеңде мектеп тиісті бейіннің мазмұнын айқындайтын білім беру бағдарламаларын ұсынады, әрі ол бағдарламалардың баламалылығын қамтамасыз етеді. Бұл кезеңде алдымен Базистік оқу жоспарына

сәйкес міндетті және бейіндік пәндер анықталып, мектеп ұсына алатын білім бағдарламаларының тізбесі жасалады. Ол тізбе оқушылардың қызығушылықтарына орай толықтырылып, бағдарламалардың баламалы болуы ойластырылады. Ұсынылатын бағдарламалар тек бейін бағытына ғана емес, сонымен бірге жалпы дамытуға бағдарланған болуы керек.

Үшінші кезеңде әр оқушы ұсынылған бағдарламалар ішінен өзінің сұранысына жауап беретіндерін таңдап, өзінің жеке оқу жоспарын жасайды. Одан кейінгі кезеңде оқушылардың жеке жұмыс жоспарлары сыныптар бойынша оқу жоспарларына біріктіріледі. Тиісінше сыныптардың оқу жоспарынан мектептің жұмыстық оқу жоспары құралады. Осылай еткенде ғана әр оқушының жеке даму траекториясы қамтамасыз етіледі.

Бейіндік оқытуды ұйымдастыру мақсаты:

1. Оқушылардың әлеуметтену мүмкіндігін кеңейтіп, Қазақстан азаматтарының сындарлы рөлі ретінде базалық құзыреттер түріндегі білім беру жүйесінің ұлттық мақсаттарына жетуге мүмкіндік туғызу.

2. Жалпы орта білім беру жеке оқу жоспарларын жобалау мен іске асыру мүмкіндігін, 11-12 сынып оқушыларының білім беру мазмұнын саралап жіктеу үшін нормативттік және ұйымдастырушылық педагогикалық жағдай жасау.

3. Оқушылардың сапалы білімге қол жеткізуін, олардың қабілеті мен қызығушылығын, танымдық және өмірлік қажеттіліктеріне, бейімділіктеріне сәйкес қамтамасыз ету.

4. Жоғары кәсіби және орта білім деңгейінің сабақтастығын қамтамасыз ету.

12 жылдық білім беру мазмұнының негізгі мақсаты дамып келе жатқан қоғамда өмір сүруге икемді, қоғам пайдасына қарай өзін-өзі толық жүзеге асыруға дайын білімді, шығармашылыққа бейім, құзыретті және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру.

1. Мұқатаев А.А. Қазақстан инновациялық мектептерінде қосымша білім бағдарламалары негізінде оқытуды бейіндік саралаудың дамуы (1992-2005 жж.); пед.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Қарағанды, 2007 ж.

2. Қыпшақов С.А. Болашақ педагогтарды бейіндік мектепте кәсіпкерлік іс-әрекет негіздерін оқытуға даярлау; пед.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Қарағанды, 2010.

3. Профильное обучение в школе: опыт, проблемы, перспективы. Материалы республиканского семинара-совещания. /Под ред. М.Жадриной. – Алматы: КАО, 2005 г.

Резюме

Байзакова Е.М. – *к.п.н. доцент кафедры теоритической и экспериментальной физики КазНПУ имени Абая,* bayzakova.63@mail.ru

Омиржанова Ж.М. – *к. т. н., доцент кафедры механики КазНУ имени аль-Фараби,* jadraom77@mail.ru

Саудабаева Д.Е. – *Казахская Академия труда и социальных отношений, магистр,* madam.shayn@mail.ru

Возможности системы 12-летнего образования в формировании конкурентоспособности и компетентной личности

В статье рассматривается основные направления системы образования в мировом контексте. Охарактеризованы профильные школы за рубежом как основной тип образовательных учреждений. Какой должна быть школа будущего 12-летнего образования и его особенности. Определена относительная степень сформированности личностных качеств у учащихся через самооценку своей жизненной компетентности. Охарактеризованы факторы перехода на 12-ти летний срок обучения. Определены управленческие действия педагога по созданию среды развития, которые можно представить как систему работы педагога по воспитанию у школьников гражданственности и патриотизма.

А также, рассмотрены пути повышения качества образования. Для формирования социально ориентированных качеств личности показаны необходимые новые, инновационные по своей сущности условия, которые в традиционно функционирующей системе школьного образования создать не удается. С учетом современного уровня требований к системе создана новая парадигма высшего образования.

Ключевые слова: профильное обучение, формирование личности, профессионально-прикладные и профильные дисциплины, курсы по выбору, профессиональные способности, парадигма.

Summary

Bayzakova E.M. – *candidate of pedagogical sciences, associate professor of department of theoretical and experimental*

physics of KazNPU of the name of Abai, bayzakova.63@mail.ru
Omyrzhanova ZH.M. – *candidate of engineering sciences, associate professor of department of mechanics Treasury of the name al-Farabi, jadraom77@mail.ru*
Caudabaeva D.E. – *Kazakh Academy of labour and social relations, master's degree, madam.shayn@mail.ru*

Possibilities of the system of 12-years-old education are in forming to the competitiveness and competent personality

In the article examined basic directions of the system of education in a world context. Profile schools are described abroad as a basic type of educational establishments. The relative degree of formed of personality qualities is certain at students through the self-appraisal of the vital competence. What school of future 12-years-old education and his feature must be. Described factors of passing to 12-ти summer term of educating. The administrative operating of teacher is certain under creation environments of development, that can be presented as a system of work of teacher on education for the schoolchildren of patriotism.

And also, the ways of upgrading of education are considered. For forming of the socially oriented qualities of personality necessary new, innovative on the essence terms that in the traditionally functioning system of school education creating is not succeeded are shown. Created a new paradigm of modern higher education based on the level of system requirements.

Keywords: specialized education, personality development, professional - applied and specialized discipline, elective courses, professional ability, paradigm.

ӘОЖ: 78:371.38

ХАЛЫҚТЫҚ МУЗЫКА ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Алиева А.Қ. – *оқытушы,*
Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті
e-mail: arai_79@mail.ru

Мақалада қазіргі замандағы қазақ халық педагогикасы халықтың ежелден қалыптасып, заман өзгерістеріне қарай дамып келе жатқан ұжымдық шығармашылығы мен педагогикалық мәдениеті көрініс алады. Онда халықтық жасампаз шығармашылық тәжірибесі, азды-көпті орнықты қағидалары, мұрат-мүддесі, қоғамдық мінез-құлық ережелері, ұрпақ тәрбиесі туралы көзқарастар бейнеленеді. Күні бүгінге дейін атадан балаға мирас болып беріліп отырған көркем туындыларда, ауыз әдебиеті үлгілерінде, музыкалық шығармаларда, сәндік қолөнерлерде, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарда халықтың педагогикалық мәдениетінің аса маңызды құндылықтары қарастырылған. Соның ішінде халықтық музыкаға ерекше сипаттама берілген.

Тірек сөздер: музыка, ұлттық, халықтық музыка, шығармашылық, педагогика, сабақ, үрдіс.

Қазіргі таңда үздіксіз білім беру жүйесінде білім беруді дамыту, дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында елімізде білім берудің жаңа жүйесі құрылып жатыр. Осыған орай Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында «... Бізге экономикалық қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет» деп көрсеткен [1]. Сонымен қатар, «Дәстүрлі мәдениетті жаңғырту, өз халқынның тарихи тәжірибесіне жүгіну – бұл өзі тәуелсіздікке ие болған елдің өмірінен орын алатын заңды құбылыс» екенін де айтып өтті. Сол білім беруді дамытуды жас мамандарға мәдени-тарихи құндылықтарды, нормалар мен дәстүрлерді, білім берудің арнайы таңдап алынған мазмұны мен нысандарын беру болып табылады. Нәтижелі білім алудың мәнісі сол, мұнда оқушының іс-әрекеті оның жеке басының қабілетін іске асыруға негізделген және оның оқытылатын пәндер мен салаларға сәйкес келетін білім алуын талап етеді.

Сондықтан өмірге жан-жақты дайындалған, еңбек сүйгіш, ынталы, шығарамашылықпен ойлайтын, интеллектуалдық және адамгершілік тұрғысынан бай, жоғары білімді студентті оқытып-тәрбиелеу қажеттігін дамыту мәселесі тұр.

Жалпы музыкалық білім беру жүйесі жас ұрпақты музыка өнеріне баулып, олардың жан-жақты мәдениетті, білімді, ақылды да сымбатты болып өсуі үшін, ең жоғары мүмкіндіктерді қолдануды мақсат тұта-

ды. Еліміз егемендік алып, өз шаңырағымызды тіктеген тұста ұлттық өнерімізді, мәдениетімізді, білімізді жаңғыртып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу міндеті қойылды [2].

Қазіргі заманда қазақ халық педагогикасы халықтың ежелден қалыптасып, заман өзгерістеріне қарай дамып келе жатқан ұжымдық шығармашылығы мен педагогикалық мәдениетінде көрініс алады. Онда халықтық жасампаз шығармашылық тәжірибесі, азды-көпті орнықты қағидалары, мұрат-мүддесі, қоғамдық мінез-құлық ережелері, ұрпақ тәрбиесі туралы көзқарастар бейнеленеді. Күні бүгінге дейін атадан балаға мирас болып беріліп отырған көркем туындыларда, ауыз әдебиеті үлгілерінде, музыкалық шығармаларда, сәндік қолөнерлерде, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарда халықтың педагогикалық мәдениетінің аса маңызды құндылықтары көрініс тапқан. Соның ішінде халықтық музыканың орны ерекше.

Қазақ халқының музыкалық мәдениетінің ертеден келе жатқан аса бай тарихы бар. Қазба барысында табылған ескерткіштер, балбал тастағы таңбалар, музыкалық аспаптар музыканың сонау көне заманнан халық өмірінің ажырамас бөлігі болып саналғанын дәлелдейді.

Қазақ халқының ән шығармашылығының жанрлары сан алуан. Бұл – музыкалық сабақтастыққа берілген отбасылық – тұрмыстық, әдет-ғұрыптық, еңбек, лирикалық, тарихи әндер, әлеуметтік наразылық әндері, эпикалық дастандар мен аңыз әңгімелер.

Халық педагогикасында музыкалық аспаптарда ойнауға үйрету әдістерінің алуан түрлі болғанын, әйтсе де соның ішінде «естігенін еліктеп қайталау» әдісіне аса мән берілгенін, халық оны ән үйретуде де тиімді пайдаланғанын дәлелдейді. Бұл әдіс бүгінгі күнде де ең қолайлы, қажетті әдіс. Өйткені көп жағдайда музыканын нотамен ойнап үйренген адам біреудің естіген әуенін нотасыз бірден аспапқа түсіріп ойнап кете алмайды. Есту қабілетіне сүйене отырып ойнау дағдысы онда шектеулі болады. Ал халықтың дәстүрлі әдісін меңгерген адам болса, естіген әуенін қай жерде, қай мерзімде болмасын қолма-қол аспапқа салып орындай береді. Қазан төңкерісіне дейін қазақ музыкасын зерттеген орыс ғалымдарының «қазақтар домбырада асқақ шеберлікпен ойнайды» (Г.Н. Потанин), «шағын күйлерді, ән әуендерін үлкені де, жасы да домбырада ойнай береді, ... жалпы қазақтар жаксы музыканттар» (А.Эйхгорн), «қазақтарда әншілік, күйшілік кәсіби мұра болып беріледі» (А.Янушкевич), «қазақтарда суырып салып айту мен шығармашылық жақсы өркендеген» (А.Харузин), «қырғыз балалары қаз-қаз баса бастасымен-ақ оларды балалар әндерін жаттауға үйретеді» (П.Тихов) деуінің сыры да міне осында болса керек [3].

Сонымен, түрлі жанрдағы әндер халықтың рухани дүние танымын, эмоционалдық сезімін, эстетика-лық көзқарастары мен әсемдік жөніндегі түсінігін білдіре отырып, жастардың музыкалық-эстетикалық қабілеттерін дамытады. Өзінің қарапайымдылығымен, әуезділігімен, сюжеттерінің мазмұндылығымен, өмірдің, табиғаттың, тұрмыстың алуан түрлі құбылысына сан қилы музыкалық үн қосумен, терең мағыналы поэтикалық бейнесімен қоршаған ортаға шығармашылық көзқарасын қалыптастырады. Күні бүгін де көптеген халық әндері кәсіпқой әншілер мен көркемөнерпаздардың, жастардың репертуарынан берік орын алып, көпшілік игілігіне айналып отырғаны, шығармашылық әрекетінің қалыптасуы соның бірден бір айғағы.

Шығармашылық – ең алдымен адам әрекеті. Шығармашылықты әрекет түрінде қарастыру адам дамуының мүмкіндігінің шексіздігін көрсетеді және оның өзін белсенді етуге бастайды.

Шығармашылық әрекет – тұлғаның шығармашылық міндеттерді өз бетінше шешуі: білім, білік, дағдыны жаңа жағдайға тасымалдай алуы, белгіліден жаңа мәселені көре білуі, объектінің жаңа қызметін байқай алуы, жаңа соны шешімдер қабылдауы. Субъектінің өзінің осы еңбегіне қанағаттануы, жағымды мотивация арқылы даралыққа ұмтылуы. Сол үшін шығармашылық әрекет өз кезегінде шығармашыл тұлға дамытудың, оның шығармашылық қабілетін өзінің дамытуының маңызды шарты әрі нәтижесі болып табылады.

Шығармашылық – еркін әрекет ретінде сипаталады. Өйткені адам өз таңдауында еркін. Шығармашылық әрекет интуицияның орын алып, қиялдың қанат қағуы, сезімнің жоғарылауы мен үздіксіз ізденіспен сипатталады. Бұл жолда ол жеңістің қуанышын, түңілудің кермек дәмін сезу, тоқтаусыз толғаныс пен жалындау, интеллектуалдық, эмоционалдық дарындылықтың қуанышына бөлену сияқты сезімдерді басынан кешеді.

Шығармашылық әрекет оқушының өз еңбегіне қайта бір ойша оралуы (қанағат табуы, оны орындаудағы дербестігі, жағымды мотивацияның қалыптасуы, т.б.). Шығармашылық оқушының төмендегідей психологиялық сапалары дамиды: жалпы білімнің тереңдігі, сараланған арнайы білімдер, дамыған ақыл-ой қабілеттері мен оның икемділігі, өнертапқыштыққа және еңбектегі жаңалыққа қуана білу, мәселені терең түсіне білу және оны шешудің ең тиімді жолын таңдай білу, эмоциядағы қалыптылық, шыдамдылық, бастаған істі аяғына дейін жеткізе алу, тәуекелге бел буа білу, саналылық, белсенді өмірлік позиция [4].

Оқушының өз білімін көтеру жұмыстарын ұйымдастыруды әрекеттік негізде жүргізу – олардың өз өмірін өзгертуге бағытталған әлеуметтік белсенділігін қалыптастырудың, кәсіби құзырлылығын арттырудың басты кепілі. Әрекеттің бұл түрінде студент жаңалыққа жақын келіп, өзінің дамуының диалектикасын түсінеді, «өткен тәжірибені иемденіп», «оның құрылысын жаңартады» сол арқылы айналаны, қоғамдық өмірді өзгерте алатын белсенді субъектілік жағдайға енеді. Нәтижеде тұлғаны сапалық өзгерістерге жеткізетін оның білімдері, қабілеттері, сенімдері, ішкі мүмкіншіліктері басқаша айтсақ шығармашылық қабілеттің дамуы орын алады.

Жоғарыда талданып кеткен философиялық ой-тұжырымдар уақыт тексерісінен өткен, бүгінгі күнге дейін өзінің көкейтестілігін жоғалтпаған идеялар болып табылады. Бұл идеялар қазіргі білім философиясының негізгі ұстанымдары мен амалдарында да айқын көрініс тауып отыр.

Зерттеу барысында теориялық-әдіснамалық әдебиеттерді талдау арқылы шығармашылық қабілеттің байқалуы мен сапалық өзгерістерге жетуі индивидтегі биологиялық фактортлар (нышандар, қабілеттер), психикалық факторлар (сана, оның құрамына енетін танымдық, аффектілік), әлеуметтік факторлар (қоғам, адамдардың мақсатты әрекеті) арқылы анықталатындығы, адамның шығырамашылық қабілетінің көріну дәрежесі оның өз белсенділігін туғызатын әлеуметтік жағдайларға байланысты екендігі негізделеді.

Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту көпқырлы мәселе. Сондықтан зерттеу барысында алынған нәтижелер оны шешудің бір ғана жолы деп есептеп, бұл бағыттағы ізденістер болашақта толығырақ орнын жалғастырып, шығармашылық қабілетті диагностикалау құралдары мен көрсеткіштерін жасау тұрғысында өзінің жалғасын табуы тиіс деп есептейміз.

Қорыта айтқанда, қазақ халық музыкасы ғасырлар бойы балалар мен жастар тәрбиесін кешенді жүзеге асыруда елеулі рөл атқарған. Оларды өз халқының басынан кешкен тарихи оқиғаларын, елін, жерін жаудан қорғаған батырларының ерлік істерін, халқының күнделікті тыныс-тіршілігін, өзіндік дүниетанымын танып білуге бағдарлаған, жалпыадами, ұлттық құндылық, ұлттық патриотизм туралы түсінігін реттеген, көркемдік-эстетикалық талғамын, қабілетін жетілдіріп, моральдық-этикалық мәдениетінің негізін қалаған.

1 *Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы //Егемен Қазақстан. – 2015 ж.*
2 *Сүлейменова Р.Ә., Жұмалиева Г.Ғ. Музыка пәнін оқыту әдістемесі. – Астана, 2008 ж.*
3 *Ұзақбаев С. Қазақ халық педагогикасы. – Алматы, 2013 ж.*
4 *Ерзакович Б.Г. Песенная культура казахского народа. – Алматы, 1966 г.*

Резюме

Алиева А.К. – *преподаватель, Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова*

Формирование творческих способностей учащихся на уроках казахской народной музыки

В статье рассматривается вопросы формирования творческих способностей учащихся на уроках казахской народной музыки. Казахская народная музыка уходя своими корнями в глубь веков. Далекие предки казахов, многочисленные простые племена, обитавшие на степных просторах создали богатый инструментарий, музыку, песни, самобытные музыкально-поэтические традиции, которые и были унаследованы современным казахским народом.

Ключевые слова: музыка, национальный, народная музыка, творчество, педагогика, урок, процесс.

Summary

Alieva A.K. – *teacher, Aktobe Regional State University named after K.Zhubanov*

The formation of pupils' creative abilities through Kazakh folk music

This article considers the issues of pupils creative abilities by means of Kazakh folk music. Kazakh folk music rooted deep into centuries. Distant ancestors of Kazakhs, numerous pastoral tribes, inhabited on the steppes of Central Asia created a reach tools, music, songs, original poetic traditions, which were inherited by the modern Kazakh people.

Keywords: music, national, folk music, creative, creativity, pedagogics, lesson, process.

ӘОЖ 159.922.8: 159.923

ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫНДА КӨРІНІС БЕРЕТІН ТЕМПЕРАМЕНТ ТИПТЕРІ

Әліпбек А.З. – *п.ғ.к., доцент м.а.,*
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты
e-mail: alipbek_ardak@mail.ru
Қойшиев Қ.Е. – *п.ғ.к., аға оқытушы,*
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты
Ташкенбаева С.М. – *аға оқытушы, Сырдария университеті*

Бұл мақалада жеткіншектердің психикалық дамуында көрініс беретін темперамент типтері жайындағы мәселелер қарастырылған. Жеткіншектік кезеңде көрініс беретін жүйке жүйесінің қасиеттері бойынша типтерді анықтауға тырысқан. Психологиялық әдебиеттерді талдау нәтижесінде жеткіншектердің психикалық дамуында көрініс беретін сангвиникалық, флегматикалық, меланхоликалық, холерикалық темпераментіндегі жеткіншек деп бөліп көрсеткен.

Тірек сөздер: жеткіншек; психикалық даму; темперамент; жүйке жүйесінің қасиеттері; сангвиник; флегматик; меланхолик; холерик.

Елбасымыздың сөзімен айтқанда: «Жастар – ертеңгі жарқын болашақты армандап қана қоймай, оны өз қолдарымен жасауға да белсене қатысулары тиіс». Себебі, қазіргі таңда бүкіл адамзат алдында бұрын болмаған ауқымды, бүкіл әлемдік мәселелер қойылуда. Олардың ішінде бейбітшілік пен қарусыздану, қоғамдық және әлеуметтік даму, халық ағарту және мәдениет мәселелері, денсаулық сақтау және т.б. Адамзат болашағы аталған ауқымды мәселелермен тікелей байланысты екені сөзсіз [1]. Сондықтан, жеткіншек-оқушылардың жеке қасиеттерін есепке ала отырып, оларды жан-жақты қалыптастыру – қазіргі таңда өзекті мәселеге айналып отыр. Осы мәселені кеңінен қарастыруға баланың бойындағы туа берілетін қасиеттердің бірі – темперамент ерекше орын алады.

Жеткіншектік кезең – жеке тұлғаның қалыптасу кезеңі болып табылатын, бала жасындағы ең қиын және күрделі кезең.

Э.Эриксонның эпигенетикалық концепциясына сүйенетін болсақ, адам өмірінде сегіз түрлі психоәлеуметтік дағдарысты басынан өткізеді, оның сәтті немесе сәтсіз өтуі жеке тұлғаның әрі қарай дамуына әсер етеді. Дағдарыстың бесінші түрі – жеткіншектік кезеңге сәйкес келеді. Өзін-өзі идентификациялау мақсатында жеткіншектердің барлығы басынан өткізеді (басқа адамдарға еліктеу, олармен өздерін салыстыру). Өзін-өзі идентификациялай алмау және осыған байланысты барлық қиындықтары жеткіншектің эмоционалдық, әлеуметтік және кәсіби саладағы өзінің орнын таба алмауына алып келеді [2].

Жеткіншектік кезеңнің негізгі жаңадан қалыптасқан қасиеттері ретінде: «Меннің» ашылуы, рефлексияның пайда болуы, өзінің жеке тұлғалығын ұғынуы, идентификациялау.

Жеткіншектік кезеңнің ерекше белгілері: іштей мазасыздану, ашушаңдық, агрессивтілік, мінез акцентуациясы, дербестікке ұмтылу, девиациялық және деликвенті мінез-құлық [3].

Табиғатта екі бірдей адамды, жеке тұлғаны кездестіру қиын. Әрбір адамның жеке тұлға ретінде даралық ерекшеліктері қайталанбайды. Адамдар бір-біріне ұқсас болып келуі мүмкін. Адамдардың даралық-психологиялық ерекшеліктері әртүрлі болады. Осындай тұрақты және адамға туғаннан берілетін психологиялық қасиеттер темпераменттің қасиеті болып табылады. Демек, темпераменттің қасиеттеріне ең алдымен туа біткен және даралық-өзіндік психикалық қасиеттер жатады.

Темперамент туралы мәселелер – антикалық дәуірден бері ғалым-зерттеушілерді қызықтырып келе жатқан мәселе. Бұл жайында ертедегі грек медицинасының көрнекті өкілдері Гиппократ, рим дәрігерлері, Гален және т.б. ғалымдар.

Темперамент туралы ілім ерте кезде пайда болған. Ертедегі грек медицинасының көрнекті өкілі Гиппократ (б.з.д. V ғ.) және оның шәкірттерінің айтуынша, адам ағзасының жағдайы негізінен адам ағзасында болатын шырындардың немесе сұйық заттардың сандық арақатынасына байланысты (қан, шырын, өт). Осы сұйық заттардың араласу пропорциясы грекше «красис» деп аталады.

Рим дәрігерлері жүздеген жылдар кейін жұмыс істеген бұл ұғымды латынша temperamentum деп атады, кейін келіп «темперамент» термині шықты. Римнің белгілі дәрігері б.з.д. II ғ. өмір сүрген Гален алғаш рет темпераментті жан-жақты жіктей отырып, сипаттама берді. Ол темпераменттің санын 13-ке дейін жеткізді. Кейіннен бұл темпераменттің саны төртеуге дейін жинақталды. Олардың әрқайсысы белгілі бір сұйық заттың басымдығына қарай сипатталды.

Темпераменттің төрт типі жайлы теорияларды тарихи тұрғыдан қарастыратын болсақ, олар мыналар: гуморалды, конституционалды, нейрофизиологиялық теориялар деп бөлінеді.

Мәселен, гуморалды теория – темпераментті адам бойындағы сұйықтармен байланыстырған (лат. Humor – сұйық). Бұл теорияның негізін қалаған ежелгі грек дәрігері – Гиппократ. Гуморалды теорияның өкілдері: Гиппократ, Гален, И.Кант, П.Ф. Лесгафт және т.б. Осы психологиялық тағылымды арқау ете отырып, алғашқы рет темперамент түрлеріне сипаттама берді.

Гуморалды теорияның негізгі өкілі Гиппократтың классификациясы бойынша, ағзада сұйық заттардың пропорциясының басым болуына байланысты бірнеше темперамент типтерін бөліп қарастырған:

Біріншіден, қанның пропорциясы басым болса, сангвиникалық темперамент деп аталды (латын сөзі «сангвиус» - қан);

Екіншіден, шырынның пропорциясы басым болса, флегматикалык темперамент деп аталады (грек сөзі «флегма» – сөл);

Үшіншіден, сары өттің пропорциясы басым болса, холерикалық темперамент деп аталады (грек сөзі «холэ» – сары өт);

Төртіншіден, қара өттің пропорциясы басым болса, меланхоликалық темперамент деп аталады (грек сөзі «мелайна холэ» – қара өт).

И.Кант гуморалды теорияны негізге ала отырып темпераментті адамның сезімімен және әрекетімен байланыстырады. Сангвиник – көңілі көтеріңкі адам; меланхолик – тұйық; холерик – әрекетшіл, белсенді, ұстамсыз; флегматик – ұстамды, мізбақбас.

Ал отандас ғалым П.Ф.Лесгафт темпераментті қан айналым жүйесінің ерекшелігімен және зат алмасу процесінің жылдамдығымен байланыстырып қарастырады.

Конституционалды теория – темпераменттің биологиялық негізі ретінде дене құрылымын, дене мүшелерінің пішінін және өлшемдерін қарастыра отырып, әр адам өз дене құрылымына қарай өзіндік психикалық ерекшелікке ие деп санаған.

Конституционалды теорияның өкілдері: Э.Кречмер, У.Шелдон.

Э.Кречмердің типологиясы. Ол адам денесінің бөліктеріне көптеген зерттеулер жүргізіп, осының нәтижесінде 4 дене бітімінің типін бөліп көрсетуге мүмкіншілік берді.

1. Лептосоматик – нәзік дене құрылысымен, биік бойымен, тегіс келген омырауымен сипатталады (тар иықты, қол-аяқтары ұзын және жүдеу келеді).

2. Пикник – өте толық келген, орта және шағын бойымен, үлкен ішімен және қысқа мойынды дөңгелек басымен сипатталады.

3. Атлетик – күшті дамыған бұлшық етімен, мықты дене бітімімен, ұзын немесе орта бойлы, кең иықты, тар жамбасымен ерекшеленетін адамдар.

4. Диспластик – дене бітімі ешқандай түрсіз, дұрыс емес дене құрылымымен ерекшеленетін адамдар. Бұл типтегі адамдар дене бітімінің әртүрлі түрін өзгерту арқылы сипатталады (Мысалы, шамадан тыс бойы ұзын немесе қысқа, пропорционал емес дене бітімі).

Жоғарыда аталған дене құрылысының типтерімен катар Кречмер 3 темпераменттің түрін ерекше атады, оларды ол шизотимик, иксотимик және циклотимик.

Шизотимик – астеникалық дене бітімі бар, ол тұйық, сезімнің өзгеруіне бейім келетін қасарыспа, ұстанымы мен көзқарасын өзгертуге бейім емес, қоршаған ортаға өте қиын бейімделетін тип.

Иксотимик – атлетикалық дене бітімімен ерекшеленеді. Бұл салмақты, көңіл-күйі аз өзгеретін, бет пішіні, дене қозғалысы ұстамды, ойлаудың икемділігімен ерекшеленетін адам.

Циклотомик – пикникалық дене бітімі бар, оның эмоциясы қуаныш пен қайғының арасында, ол адамдармен жақсы қарым-қатынас жасайды және көзқарасында реалистік бағыт басым [4].

Кеңестік психологияда темперамент теорияларының дамуына үлкен үлес қосқан Б.М.Теплов еңбектері болып табылады. Теплов бойынша, темпераменттің қасиеттеріне психикалық іс-әрекет динамикасын сипаттайтын тұрақты психикалық қасиеттер жатады.

Темпераменттің индивидуальды ерекшелігін темпераменттің қандай да бір қасиеттерінің даму деңгейімен түсіндірді.

Темпераменттің мәнді қасиеттеріне келесілерді жатқызды: эмоционалды қозу, зейіннің қозуы, эмоцияның күші, мазасыздық, ырықсыз қозғалыстардың реактивтілігі, ерікті мақсатқа бағытталған іс-әрекеттің белсенділігі, майыспалылық – регидтілік, резистенттілік, субъективтілік,

Темпераменттің табиғатын және физиологиялық негіздерін ғылыми тұрғыдан И.П. Павлов жүйке жүйесінің негізгі қасиеттері туралы ілімінде түсіндіріп берді. И.П. Павловтың ілімі бойынша, мінез-

құлықтың дара ерекшеліктері, психикалық іс-әрекеттің жүру қарқыны жүйке жүйесінің қызметінің даралық айырмашылықтарына байланысты.

И.П. Павлов жүйке жүйесінің үш түрлі негізгі қасиеттерін бөліп көрсетті:

1) қозу және тежелу үрдісінің күші. Ол жүйке клеткаларының жұмыс істеу қабілетіне байланысты;

2) жүйке жүйесінің тепе-теңдігі, демек, қозудың күшінің тежелудің күшіне сәйкес келу дәрежесі (немесе оның тепе-теңдігі);

3) жүйке жүйелерінің қозғалғыштығы, демек, қозудың тежелуге ауысу жылдамдығы және керісінше.

Барлық бұл қасиеттер, жалпы жүйке жүйесі ретінде, бір ғана биологиялық қызметті атқарады, өз уақытында ағзаны қоршаған ортамен тепе-теңдікте ұстайды.

И.П. Павлов жүйке жүйесінің төрт негізгі түрін ажыратты:

1) күшті, ұстамсыз (қозудың күші басым болуы);

2) күшті, ұстамды, қозғалғыш;

3) күшті, ұстамды, сылбыр;

4) әлсіз.

И.П. Павлов жүйке процесінің күшіне орай және күшті типпен әлсіз типті ажыратып, дәстүрлі Гиппократ типологиясына жақын жүйке жүйесінің төрт негізгі типін ажыратты.

1-тип: күшті, қозу мен тежелуі теңдей, қозғалмалы – сангвиник;

2-тип: күшті, қозу мен тежелуі теңдей, салғырт – флегматик;

3-тип: күшті, қозуы басым – холерик;

4-тип: әлсіз тип – меланхолик.

И.П. Павлов барлық адамдарды төрт темпераментке, яғни мінез-құлық топтарына бөлген. Мәселен,

Холерик-албырт. Мінезі өте шапшаң, қызба, белсенді, қайратты көңілді адамдар жатады. Олар өте іскер, жылдам қимылдап, шаруаның бұлқан-талқанын шығарып істеп тастайды.

Сангвиник-ширақ. Пысық, ұстамды, іскер, жайдарлы, көпшіл, көңілшек адамдар тобы. Олар мақсатына жетуге жігерленіп, қайраттанып, аянбай еңбек етеді.

Флегматик-салмақты. Байсалды, сбырлы, аздап енжарлы, самарқау, іс-әрекеті баяу жандар тобы. Істеген жұмыстары көпке созылады, бірақ нәтижелі болады. Мақсатына жету үшін табандылық, төзімділік көрсете алады, бірақ жайбарақаттылық байқатады.

Меланхолик-ынжық. Бұған жұмсақ мінезді, әлсіз, өкпешіл, дәрменсіз, мұңшыл, жасқаншақ, жуас, сескеншек адамдар жатады. Өмір өзгерістеріне өте баяу, қиналып бейімделеді. Сезімталдығы өте төмен, тұйық мінезді көңілсіз жандар [5].

Психологиялық әдебиеттерді талдау бізге жеткіншектердің психикалық дамуында көрініс беретін темперамент типтерін анықтауға мүмкіндік берді. Мәселен,

Сангвиник темпераментіндегі жеткіншек – қозғалғыш, сергек, қызыққыш келеді. Сангвинниктер негізінен көңілді тип. Эмоциялық көңіл-күйі тұрақсыз, өзгеріп отырады, сезімге тез беріледі. Олардың сезімдері күшті, терең емес. Шапшаң ашуланып, тез арада күйіп-пісіп қалады. Ашуы тез басылады, кек сақтамайды, тез ұмытып кетеді, сәтсіздіктерді тез жеңе біледі, ұжымда беделді. Ұжым мүшелерімен жақсы қарым-қатынаста болады, адамдармен тез арада тіл табыса біледі. Сангвиникалық типтегі жеткіншектер тез пайда болатын күшті, бірақ тұрақсыз эмоциялық қозуымен ерешеленеді. Сангвиниктердің көңіл-күйі тез өзгеріп отырады. Бұл типтегі балалар қозғалғыштығымен ерекшеленеді. Ондай балалар әртүрлі іске тез кіріседі, бірақ әр нәрсенің басын бастап, аяқсыз қаддырады, істі аяғына дейін жеткізе алмайды, тез арада суып қалады, олар бір бағыттағы ұзақ, табандылықты қажет ететін іс-әрекетке бейім емес. Олардың ренжуі де, жылауы да тез, күлуі оңай. Сезімі тез өзгеріп отырады.

Флегматик темпераментіндегі жеткіншек – жай пайда болатын, әлсіз және қысқа мерзімді эмоциялық қозуымен ерекшеленеді. Флегматиктің сезімі сырттай әлсіз аңғарылады. Бұл типтегі жеткіншектердің қуануы да, қайғыруы да қиын. Флегматикалық типтегі балалар сабырлы, салмақты, мінез-құлқы әруақытта да бір күйде тұрады. Флегматиктердің психикалық үрдістері жай, бір сарынды жүреді. Бұлар өте ұстамды, салмақты, іс-әрекетте баяу. Істеген ісін сапалы, тындырымды орындайды. Бұл типтегі балалар сабақты жаксы оқиды, іс-әрекетте орнықты, табандылық анғартады. Адамдармен қарым-қатынаста флегматик әр уақытта орнықты, салмақты, ретімен адамдармен араласады, көңіл-күйі тұрақты. Олар әр кез жанжалдан басын ала қашады. Кейбір қолайсыз жағдайларда флегматиктерде тән сылбырлық, енжарлық, жалқаулық сияқты жағымсыз қасиеттер қалыптасуы мүмкін. Қиын тапсырмаларды орындауда белсенділігін арттырып, оларды орындауға тырысады.

Холерик темпераментіндегі жеткіншек – тез пайда болатын күшті және тұрақты эмоциялық қозуымен ерекшеленеді. Холериктердің сезімі бет-пішінінен, дене қимылынан, сөйлеген сөзінен анық байқалады.

Холериктер күйіп-пісу, тез қозғалғыштық, әруақытта да іс-әрекетке бейім келеді. Оларда психикалық үрдістер тез, жылдам жүріп жатады. Холериктер іс-әрекетке жылдам, қызыға, құлшына кіріседі. Бұл типтегі балалар өте белсенді. Холерикалық типтегі қозу, тежелуден басым келеді. Олар жігерлі, қызу қанды, кейде артық кетіп қалады, кейде ашуға, сезімге тез беріледі. Ұжымда эмоциялық ұстамсыздық аңғартады және осының негізінде ұжымда кейбір жайсыз ахуал қалыптасады. Холериктердің жағымды жақтары – белсенділігі, іскерлігі, іс-әрекетке тез енетіндігі. Жағымсыз тұстары – ұстамсыздығы, дөрекілігі, ұшқалақтығы, ашуға тез берілгіштігі. Бұл типтегі балалар белсенді. Олар іске тез кіріседі және оны аяғына дейін жеткізеді. Олардың біреуге ренжіп қалуы да тез. Ашуланған адамына кекті ұзақ сақтайды, көпке дейін ұмытпайды.

Меланхолик темпераментіндегі жеткіншек – жай, бірақ күшті және тұрақты эмоциялық қозумен ерекшеленеді. Меланхоликтер тұрақты, ұзақ көңіл-күйге бейім тұрады, бірақ олардың сезімі сырттай әлсіз аңғарылады. Меланхоликалық типтегі балалар қозғалыста, іс-әрекетте баяу. Меланхолик іс-әрекетке бірден кірісе алмайды, ырғалып-жырғалып барып кіріседі, егер іске кірісе қалса, аяғына дейін жеткізеді. Бұл типтегі балалар тез шаршайды, эмоциялық көңіл-күйі жай пайда болады, бірақ тереңдігімен, ерекше күшімен және ұзақтығымен ерекшеленеді. Меланхоликтердің жаны тез жараланғыш, көңіліне ауыр алғандарын ешуақытта ұмытпайды, кекті ұзақ сақтайды. Бұл типтегі балалар көбіне тұйық келеді, ұжыммен және адамдармен, әсіресе таныс емес, жаңа адамдармен карым-қатынас жасауы қиын. Олар қоғамдық жұмыстарға қатыспайды, ондай балалар өзімен-өзі болғанды жақсы көреді. Сондықтан да белгілі қолайлы жағдайларда, дұрыс ұйымдастырылған оқу-тәрбие жұмысында меланхоликтерге ерекше назар аударған жен. Оларға мұғалімдердің тарапынан ерекше көңіл бөлініп, жағдай жасалса, олардың бойындағы құнды қасиеттерді дамытуға болады.

Сонымен, жеткіншектік кезеңде оқушылардың тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуында темпераменттің алатын орны зор деуге болады. Оқу мен тәрбиені оңтайластыру, олардың тиімділігін көтеру жолында әрбір педагог өз оқушысының темперамент типін мүмкіндігінше нақты анықтап алғаны жөн. Өйткені, жеткіншектердің жетекші іс-әрекеті – қоғамдық пайдалы іс-әрекет, яғни өзі қызығып, сүйіп орындайтын іс-әрекеттер болып табылады. Содан кейін оларды қызықтыратын қоғамдық жұмыстар мен тапсырмалар беру керек.

Осыған орай, болашақ педагог-психолог ретінде мектеп мұғалімдеріне жеткіншектердің психикалық дамуында көрініс беретін темперамент типтерін дамытуға байланысты мынадай кеңес беруге болады:

1. Холериктің оқу істерін мейлінше жиі бақылауға алған дұрыс. Бұл типті оқушымен қатты сөзбен, жекіріп қатынас жасауға тіпті болмайды. Сонымен бірге оның қай қылығы болмасын орынды талаппен, әділ бағалануы тиіс. Холерик типіндегі балалардың арасында «Кім ұзақ уақыт сөйлемей отырады» деген ойын өткізуге болады. Бұл ойында балаларды дөңгелектетіп отырғызып, мұғалім өзіне уақыт белгілейді, бірақ онысын балаларға айтпау керек, ал уақыт неғұрлым ұзақ болса балалар жеңуге тырысып соғұрлым тыныш отырады. Алғашқыда уақытты 10-15 минуттан асырмау керек. Уақыт өте ойынның уақытын ұзартуға болады.

2. Сангвиниктерді үздіксіз жаңа қызғылықты, зейін тоқтатып, белгілі күш жұмсауды талап ететін істерге қосып отыру керек. Сонымен қатар, оны ұдайы белсенді іс-әрекетке араластырып, мақтауын үзбей жеткізіп тұру да өте қажет. Ал, сангвиник типіндегі балалардың жағымсыз жақтары, олардың берілген тапсырманы аяғына дейін жеткізбеуі және тұрақсыз болып келуі. Оларды тұрақтандыру барысында оларға әртүрлі тапсырмаларды жиі беріп және уақытын белгілеп тұру керек. Басында тапсырмалар оңайырақ болса, біртіндеп тапсырмаларды қиындату керек.

3. Флегматик болса қызғылықты, белсенді әрекетке келіп, жұрт назарында болғанды ұнатады. Оны бір ісінен екінші ісіне ауыстыра бермеген жөн. Флегматик типіндегі балаларды көбірек қоғамдық жұмыстарға шақыру керек. Сонымен қатар, оларды көптеген қызықтыратын әдеби, музыкалық кештерге қатыстыру керек.

4. Ал меланхоликпен жұмыс істеуде дөрекі сөз, тұрпайы қатынас қана емес, тіпті жай дауыс көтеру, әзіл-оспақтың өзі орынсыз. Онымен жіберген қате-кемшіліктері жөнінде оңаша әңгімелескен жөн. Оған ерекше назар бөліп, әрқандай іс-әрекетте көрсеткен белсенділік ұшқыны үшін де мезетінде мақтап, қошеметтеп отыру керек. Сонымен қатар, «Қой аузынан шөп алмайтын» момын, меланхолик типіндегі балалардың арасында «Кім жүйрік?», «Кім тапқыр?» деген атпен көптеген ойындар өткізуге болады. Бұл ойындар меланхолик баланың қызығушылығын оятады. Меланхолик типіндегі балаларға сабақ үстінде кітапты дауыстап оқыту керек, өйткені олар көбінесе мәнерсіз, жай сөйлейтін болып келеді [6].

Оқу-тәрбие процесінде жеткіншектердің психикалық дамуындағы темперамент типтерін анықтауда зерттеу мақсатын жүзеге асыру үшін психологияның қолданбалы саласында кеңінен қолданылып жүрген әдіс-тәсілдерді іріктеп алуды жөн көрдік. Мәселен, жеткіншектердің психикалық дамуында темперамент типтерін анықтаудың әдіс-тәсілдері мыналар:

1. Темпераментті зерттеуге арналған Айзенк тесті.
2. Темпераментті анықтауға арналған Я.Стреляу тесті.
3. Хейманс, Е.Вирсма сауалнамалары.
4. Спилбергердің әдістемесі бойынша мазасыздықтың дәрежесін анықтау.
5. Темпераменттің ерекшеліктерін анықтауға арналғаи жоспар бойынша байқау әдісі және т.б.

1. Темпераментті зерттеуге арналған Айзенк тесті. Бұл тестті орта сынып оқушыларынан бастап ересек адамдарға дейін қолдануға болады. Мақсаты – баланың темпераментін және эмоционалдық тұрақтылығын (нейротизмнің көрінісін) анықтау.

2. Темпераментті анықтауға арналған Я.Стреляу тесті. Мақсаты – темперамент типін және жүйке процестерінің тепе-теңдігін анықтау. Тестте берілген 134 сұрақтарға жауапты талдау арқылы темперамент көрсеткіштері мен жүйке процестерінің жүру ерекшеліктерін анықтауға болады.

3. Хейманс, Е.Вирсма сауалнамалары. Голланд психологтары Хейманс, Е.Вирсма және екі мың балаға сауалнама көмегімен зерттеу жүргізіп, өздерінің типологиялық негізіне 3 психологиялық сипаттаманы, мінездің негізгі элементтері ретінде жатқызды. Мысалы, белсенділік – енжарлық іс-әрекеті, эмоционалдылық – эмоционалсыздық, темпераль ды – энергетикалық реакциясы.

Сонымен, қорыта айтқанда, шығыстың ұлы ойшылы әл-Фараби «Жас жеткіншектеріңізді көрсетіңіз, мен сіздердің болашақтарыңызды айтып берейін» деген екен. Бүгінгі жеткіншек – ертеңгі егеменді еліміздің азаматы. Біздің болашағымыз бүгінгі жас жеткіншектерімізге байланысты. Олай болса, болашақ педагог-психологтардың психологиялық қызмет көрсетудегі басты міндеті – жеткіншектердің темперамент типтерін анықтау үшін психодиагностикалық және психокоррекциялық жұмыстарды тиімді ұйымдастыра білу деп баса айтуға болады.

1. *ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2007.*
2. *Кон И.С.Психология ранней юности. – М., 1989.*
3. *Әліпбек А.З. Жеткіншектер психологиясы. – Шымкент, 2016*
4. *Жарықбаев Қ.Б. Психология. – Алматы: Білім, 2005.*
5. *Жақыпов С. Жалпы психология. – Алматы, 1998.*
6. *Сейтәлиев Қ. Жалпы психология. – Алматы, 2012.*

Резюме

Алипбек А.З. – *к.п.н., и.о. доцент, Южно-Казахстанский государственный педагогический институт*
Койшиев К.Е. – *к.п.н., старший преподаватель,*
Южно-Казахстанский государственный педагогический институт
Ташкенбаева С.М. – *старший преподаватель, Университет Сырдария*

Типы темперамента проявляющиеся в психическом развитии подростков

В этой статье рассматриваются проблемы типов темперамента в психическом развитии подростков. Имеются попытки выявления типовых качеств нервной системы, проявляющиеся в подростковом возрасте. В результате анализа психологической литературы в психическом развитии подростков наблюдаются и показаны отдельно подростки с темпераментом сангвиника, флегматика, меланхолика и холерика.

Ключевые слова: подросток; психическое развитие; темперамент; свойства нервной системы; сангвиник; флегматик; меланхолик; холерик.

Summary

Alipbek A.Z. – *Ph.D., associate professor, South Kazakhstan State Pedagogical institute*
Koyshiyev K.E. – *Ph.D., Senior Lecturer, South Kazakhstan State Pedagogical institute*
Tashkenbayeva S.M. – *Senior Lecturer, University Syrdariya*

The temperament types which are shown in mental development of teenagers

In this article problems of types of temperament in mental development of teenagers are considered. There are attempts of detection of sample qualities of a nervous system which are shown at teenage age. As a result of the analysis of psychological literature in mental development of teenagers are observed and teenagers with temperament of the sanguine person, phlegmatic person, melancholiac and choleric person are shown separately.

Key words: teenager; mental development; temperament; properties of a nervous system; sanguine person; phlegmatic person; melancholiac; choleric person.

ӘОЖ 38.17

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ӨЛКЕТАНУ ОЛИМПИАДАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Текесбаева А.М. – *п.ғ.к., доцент,*
Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық
университеті. Алматы қаласы,e-mail:tekesbaeva_anar@mail.ru

Бастауыш сынып оқушыларының дүниетану сабақтарына қызығушылықтарын оятудың бір жолы – бұл олимпиадаларды ұйымдастыру. Олимпиада оқушылардың туған өлке, қоршаған орта туралы білімдерін тереңдетуге, дамытуға көмектеседі. Олимпиада сыныптан тыс жұмыстардың ерекше формасы болып табылады. Дүниетану бойынша сыныптан тыс жұмыстар бастауыш мектеп оқушыларына танымдық әрекеттерін дамытуға үлкен мүмкіншілік береді. Ол оқушылардың қоршаған ортаны тануда көптеген қажеттілік пен мүдделерді қанағаттандыруына жағдай туғызып, бағдарлама көздеген білімдерді тереңдетіп және оларды практикада қолдануға мүмкіндік береді, еңбексүйгіштікке, төзімділікке, жауапкершілікке, табиғатты қорғауға тәрбиелейді. Сыныптан тыс тәрбие жұмыстары өзінің педагогикалық мәні жағынан мектеп пен өмірді байланыстыратын буын болып табылады.

Тірек сөздер: олимпиада, бастауыш мектеп, дүниетаным, өлкетану, білім, сыныптан тыс жұмыстар

Бүгінгі таңда бастауыш білім беру жүйесінде олимпиадалар ерекше орынға ие болып келеді. Олимпиада бастауыш сынып оқушыларының белгілі бір пән бойынша білім деңгейлерін анықтауға, сол пәнге деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Олимпиадалар бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын қалыптастыруға септігін тигізіп, елінің рухы биік патриоты болуға тәрбиелейді. Бастауыш мектепте жеке пәндердің ішінен кең тараған өлкетану олимпиадалары десек, дүниетану пәні бастауыш сынып оқушыларының қоршаған орта, туған өлке туралы білім алуға көмектеседі.

Олимпиада сыныптан тыс жұмыстардың ерекше формасы болып табылады.

Оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттыру, эстетикалық талғамын, сезімін дамыту, дүниетанымын қалыптастыру сияқты білім мен тәрбие берудің басты-басты мәселелері сыныптан тыс жұмыстарды тиімді ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады.

Оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыру, бос уақыттарын пайдалы, тиімді өткізуде, адамгершіліктің ең биік гуманистік қасиеттерін тәрбиелеуде, ұлттық өнерді қастерлеу, қорғауға да сыныптан тыс жұмыстың өсіп келе жатқан жас ұрпаққа берері, үйретері көп.

Мектептегі сыныптан тыс өлкетану жұмыстары оқу процесімен тығыз байланыста жүргізіледі. Сондықтан сыныптан тыс өлкетану жұмыстары оқу-тәрбие міндеттерін шешуге, оның сапасын арттыруға бағытталуы тиіс. Сыныптан тыс өлкетану жұмыстары оқушылардың білімін тереңдетіп, шыңдай түсіреді. Бастауыш сынып оқушылары жаңа әдеби, табиғи-ғылыми және де басқа құбылыстар, олардың себепсалдар байланыстары туралы біліп, кейбір жалпы ұғымдарды меңгереді, жаратылыс тізбегін түсінеді [1].

Сыныптан тыс жұмыстардың негізгі ерекшеліктері: 1) оның еріктілік принципінің негізінде құрылуында; 2) оқушылардың бейімділігі мен танымдық мүддесінің дамуында; 3) оқушылардың өздігінен жұмыс істеуге, зерттеп бақылауға іскерлік пен дағдымен қарулануында; 4) оқушылардың өздерінің еңбекке деген қабілетін сынай алуында; 5) оқыту мен тәрбиенің жалпы қоғамдық еңбек және кәсіптік бағдармен байланысына көмектесуінде; 6) мұғалімнің негізгі материалдарды дүниетану курсын оқып білуге толықтырушы материалдар ретінде пайдалануында; 7) сыныптан тыс жұмыстарда әртүрлі жастағы оқушылардың қатысуында т.б.[2]

Сыныптан тыс өлкетану жұмыстарының жаппай көпшілік ұйымдасқан, жоспарлы формалардың бірі - өлкетану олимпиадалары болып табылады. Олимпиада - мектептің өлкетану жұмысындағы жетістіктердің байқауы. Олимпиада оқушылардың өз өлкесі туралы білімдері бойынша жарыс болып табылады.

Олимпиадалар жергілікті жерді зерттеу бойынша ең жақсы озат тәжірибені таратуға, өлкетану материалдарын жинауға, өлкетану мұражайларын, бұрыштарын құруға көмектеседі.

Олимпиадалар бастауыш сынып оқушыларының далалық зерттеу жұмысына практикалық іскерлік пен дағдыны қалыптастырады, өсіп келе жатқан жас ұрпақтың денесін жетілдіреді, дүниетану сабақтарында алған білімдерін өмірімен тығыз байланыстырады. Олимпиадалар - тақырыптық немесе өлкенің барлық жақтарын қамтуы мүмкін. Олимпиадалар сыныптың, мектептің өлкетану жұмысын қорытындылау мақсатымен жүргізіледі. Олимпиада алдында оқушылардың өзіндік жұмыстары жүреді.

Олимпиадалар жеке үлескілерді де, мектептегі өлкетану жұмысының барлық комплексін де қамтиды. Оларға дайындық барысында ең алдымен оқушылардың өлкетану туралы білім деңгейлерін және мектептегі өлкетану жұмыстарының түрлі формаларына қатысу дәрежесіне көңіл аударылады.

Олимпиадаларды өткізбестен бұрын қойылатын сұрақтар, әдебиет тізімі құрастырылады, жауаптар мен оларды бағалаудың талаптары жасалып бекітіледі. Олимпиадалардың өту мерзімі анықталады, әділқазы алқасы жұмыстары белгіленіп, бекітіледі. Олимпиада оқушылардың дүниетанымының қалыптасуына, олардың көзқарасының дамуына әсер етіп, өлкетану әрекетінің артуына көмектесуі үшін оқушыларды әдебиетпен алдын-ала таныстыру қажет. Сұрақтар мағыналы, мазмұнды өлке өмірінің негізгі жақтарын бейнелеуі керек. Олимпиадалар үш турда өтеді: 1) мектептік, 2) аудандық немесе қалалық, 3) облыстық. Турдан турға қарай берілетін сұрақтар мен тапсырмалар күрделене түседі. Жеңімпаздар түрлі сыйлықтармен марапатталады.

Олимпиадаға дайындық барысында мектептер туған өлке туралы ең жақсы шығармашылық жұмыстарға конкурс өткізеді: реферат, шығарма жазу, макет, гербарий жасау, таблица құру, сурет салу, өлке туралы материалдар жинастыруды, өлкетану кештерін, конференциялар мен топсаяхаттар, атақты адамдармен кездесуді ұйымдастырады.

Олимпиада қатысушыларына көмек ретінде мектептерге: олимпиаданы өткізудің шарттары, әдебиет көрсеткіштері, барлық турларға ауызша және жазбаша жауаптардың сұрақтары жарияланып жіберіледі, кеңестер ұйымдастырылады.

Өлкетану олимпиадаларының міндеттері:

1. Мектептегі өлкетану жұмыстарының жылдық қорытындысын жасау.
2. Ауыл, аудан, қала мектептерінің ең жақсы өлкетану бұрыштарының, мұражайларының үйірмелерін көрсету.
3. Туған өлке бойынша топсаяхат өткізу және оларды ұйымдастырудың қиыншылықтарын айқындау.
4. Мәдени ескерткіштер және табиғатты қорғау бойынша нақты іс-шараларды өткізуге көмектесу. Мәдени ескерткіштер, табиғатты қорғау жағдайы туралы мағлұмат жинау.
5. Өлкетану жұмыстарын өткізу туралы ең мықты мектеп, аудан, қалаларды анықтау.
6. Оқушылардың туған өлкені білуге деген қызығушылығын күшейту, Отанына, туған жеріне сүйіспеншілік сезімін ояту.

Бұл міндеттерді шешу барысында олимпиаданы өткізу әдістері және оларды ұйымдастыру мәселесі елеулі орын алады.

Олимпиада тақырыптарын таңдауда мына принциптерді басшылыққа алу қажет.

1. Туған өлкені зерттеу бойынша оқу және сыныптан тыс жұмыстардың жағдайымен, оқушылардың қызығушылығының даму деңгейімен, дайындығымен сәйкес түрлі сынып оқушыларының әдістері мен тақырыптар мазмұны жағынан түсінікті, қолайлы болуы керек.
2. Барлық жұмыс оқушылардың шығармашылық қабілетінің дамуына, дүниетанымын қалыптасуына көмектесуі тиіс.
3. Тақырыптарды таңдау барысында табиғат объектілері мен құбылыстарының арасында себепті байланыстарды ашатын сұрақтардың дайындығына көңіл аудару қажет.

Оқушыларға тапсырма түрліше берілуі мүмкін. Мысалы, шығарма жазу, өсімдіктер тобын жинастыру, өлкедегі жануарлар әлемін сипаттап беру, туған жер ерекшелігін әңгімелеу, көрнекі құралдарды дайындау, (сурет, макет, таблица, схема), тарихи ескерткіштерді көрсету, олардың орналасуын айту (қорған, үңір, архитектуралық ескерткіш).

Олимпиада көп жағдайда жетекшінің кіріспе сөзімен басталып, қорытынды шығарумен аяқталады. Олимпиада жеңімпаздарын жалпы жоғары балдар саны бойынша, ал ең жақсы сыныптарды дұрыс жауаптар саны бойынша және оқушылар санының көптігімен анықтайды. Олимпиадаға өлкетану материалдарынан көрме ұйымдастырылады.

1. *О научном краеведении - вопросы краеведения. – М., 2006. – 181 с.*
2. *Бабанский Ю.К. избранные педагогические труды. – М., 2012. – 380 с.*

Резюме

Текесбаева А.М. *–п.г.к., доцент, ЖенПУ*
tekesbaeva_anar@mail.ru

Значение краеведческих олимпиад в начальной школе

В статье говорится о значении и роли олимпиады в начальной школе. Правильно организованная олимпиада способствует развитию знаний учащихся по кокретному предмету. Олимпиада является особенной формой внеклассных работ. Огромная роль в формировании мировоззрения учащихся начальных классов принадлежит урокам познания мира. Именно познание мира способствует развитию знаний об окружающем мире. Уроки познания мира также способствуют использованию краеведческих материалов.

Ключевые слова: олимпиада, начальная школа, мировоззрение, краеведение, знание, внеклассная работа.

Summary

Tekesbaeva A.M. – *candidate of pedagogical sciences,*
Associate Professor of the Kazakh State Women's Pedagogical University, Almaty

The value of local history competitions in elementary school

The article says about the importance and role of the Olympic Games in elementary school. Properly organized Olympiad promotes the development of students' knowledge of the subject kokretno. The Olympics is a special form of extracurricular work. A huge role in shaping the world view of primary school pupils learning lessons belongs to the world. That knowledge of the world contributes to the development of knowledge about the world. Lessons from the world of knowledge and promote the use of local history materials

Keywords*:* Competition, elementary school, world, local history, knowledge, class work.

УДК 373 (37)

ВОСПРИИМЧИВОСТЬ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ К НОВШЕСТВАМ КАК ХАРАКТЕРИСТИКАСПОСОБНОСТИ К РАЗВИТИЮ

Додуева С.Ж. – *ФГБНУ «Институт стратегии развития образования Российской академии образования» Министерство образования и науки РФ, г. Москва, кандидат филологических наук, старший научный сотрудник Центра исследований инновационной деятельности в образовании ИСРО РАО*
e-mail:saihat@mail.ru

В статье обоснована необходимость повышения восприимчивости дошкольных образовательных организации к новшествам, место и роль анализа внешней среды дошкольной образовательной организации (далее – ДОО) при разработке программы ее развития. Определены его основные задачи, включающие анализ изменений характеристик социального заказа.

Характеристики восприимчивости ДОО к новшествам охватывает стадии инновационного процесса от поиска новшеств до принятия решения об их внедрении или отказе от них. Она связана с чувствительностью ДОО к возможностям развития, а также с чувствительностью к собственным проблемам.

Ключевые слова: восприимчивость к инновационной деятельности, готовность к внедрению инновационной деятельности ДОО, анализ образовательной деятельности, внешняя среда, дошкольное образование, дошкольная образовательная организация, социальный заказ.

Последние десятилетия социально-экономические преобразования в России обусловили необходимость интенсивного обновления системы образования, модернизации технологии учебно-воспитательного процесса в образовательных организациях всех уровней. Очевидный факт, что качественная система образования является основой безопасности и катализатором развития общества и государства.

Необходимость повышения качества образования во все времена была актуальна. Инновационная деятельность является средством повышения качества образования. Изменения, происходящие в системе дошкольного образования, продиктованы объективной потребностью в качественных преобразованиях, адекватных модернизации общественных процессов и образовательных систем в целом. Если изменения имеют качественный характер, то в результате решения проблемы происходит развитие системы.

Интеграция дошкольных образовательных учреждений в рыночные отношения, создание новых типов и видов ДОУ, направленность на соответствие требованиям ФГОС современному дошкольному образованию, а также на удовлетворение образовательных потребностей различных социальных слоев общества, создание конкурентной среды среди учреждений одного типа и потребность выживания в ней ставят дошкольныеобразовательные учреждения перед необходимостью работать в режиме развития.

Качественным показателемдеятельности развивающегося дошкольного учреждения является поиск, анализ и освоение инноваций, способствующих качественным изменениям в работе дошкольной образовательной организации.

К сожалению, как показывает практика, уже некоторое время происходит лишь формальный переход большинства дошкольных образовательных учреждений в режим поиска способов изменения педагогической системы ДОО. Предпринимаемые в последние годы педагогами попытки обновления и совершенствования содержания деятельности дошкольных образовательных учреждений с помощью внесения в

нее локальных или модульных изменений зачастую не приносят желаемого результата, что делает актуальным реализацию системных изменений. Кроме того, существующий опыт инновационной деятельности в ДОО позволил выдвинуть на передний план вопрос о том, насколько внедряемые инновации соответствуют насущным потребностям, а также возможностям дошкольных образовательных учреждений, насколько они удовлетворяют родителей, детей, педагогов и способствуют достижению устойчивых высоких результатов образования. Выбор лучшего из возможных вариантов развития системы дошкольного образования возможна лишь при освоении инноваций, способствующих качественным изменениям деятельности дошкольных образовательных учреждений. Поэтому, последовательное исследование и оценка инновационной деятельности ДОО приобретают в настоящее время важное значение для определения перспектив развития системы дошкольного образования в рамках социального заказа государства и общества.

Основныемеханизмы применяемые к развитию дошкольных образовательных организации зависит от действия целого ряда факторов, перечень которых определяется выбором подхода к пониманию проблем развития образовательных учреждений. Непосредственно по отношению к проблемам развития ДОО такие подходы еще не оформились. В этой связи представляется возможным опираться на основные методологические положения исследования проблем развития образовательных учреждений, разработанные применительно к системе общего образования.

На сегодняшний день сформировалось несколько подходов к пониманию проблем развития учреждений общего образования. Наиболее востребованные из них – это подход к развитию школы с позиций рационализации труда учителей Ю.К. Бабанского, подход к развитию школы как освоению новой образовательной модели Л.деКлуве, Э.Маркса, М.Петри, подход с позиций проектирования педагогической системы В.П. Беспалько, подход с позиций концепции «организационного развития» П.Далина и В.Руста, (Мартиросян Б.П. 2003). Каждый из этих подходов обладает своими достоинствами и недостатками.

Однако, в настоящее время наиболее продуктивно рассматривать инновационную деятельность ДОО с позиций системно-деятельностного подхода В.С.Лазарева [4,5] к развитию образовательных учреждений, поскольку в нем разработана модель инновационной деятельности, обладающая целым рядом преимуществ:

- наличие теоретического обоснования;
- высокий уровень обобщенности, выражающейся в отсутствии жесткой связи с какой-либо одной педагогической системой;
- обеспечение возможности определять требования к способам выполнения всех основных функций инновационной деятельности, позволяющих выявлять проблемы образовательного учреждения, искать и оценивать возможности их решения, планировать изменения и их осуществление (внедрение новшеств);
- обеспечивать возможность определять требования к результатам выполнения функций инновационной деятельности.

Инновационная деятельность с позиций системно-деятельностного подхода [4,5] понимается как особый вид деятельности, который ориентирован на изменение в способах и содержании функционирования организаций с целью повышения их эффективности. Инновационная деятельность образовательного учреждения определяется как целенаправленное преобразование ее педагогическим коллективом педагогической системы с целью улучшения способности достигать качественно более высоких результатов образования.

Субъектом инновационной деятельности является педагогический коллектив образовательного учреждения. Объектом инновационной деятельности оказывается его педагогическая система. Содержанием инновационной деятельности становится преобразование педагогической системы образовательного учреждения посредством внедрения (освоения) новшеств.

Внедрение новшеств понимается как процесс осуществления управляемых изменений. Предметом таких изменений в образовательном учреждении могут быть цели, условия, содержание, средства, методы, формы организации учебно-воспитательного, управленческого и др. процессов. Управляемое изменение содержания и структуры педагогической и управленческой систем образовательного учреждения составляет содержание инновационного процесса.

Под *инновационным процессом* в рамках системно-деятельностного подходапонимаются такие изменения в целях, условиях, содержании, средствах, методах, формах деятельности, которые:

во-первых, обладают новизной;

во-вторых, обладают потенциалом повышения эффективности этих процессов в целом или каких-то их частей;

в-третьих, способны дать долговременный полезный эффект, оправдывающий затраты усилий и средств на внедрение новшества;

в-четвертых, согласованы с другими осуществляемыми нововведениями [6].

Необходимость внедрения инновационного процесса происходит при осознании потребности в изменениях. Такое осознание происходит либо врезультате выявления несоответствия в реализации каких-то функций в организации тому, что должно быть (это называют "разрывом в исполнении"), либо обнаруживается какое-то новшество (разработанное внутри или вне организации), внедрение которого обещает быть полезным.

Следующимэтапом производится анализ ситуации, содержание которого зависит от пути возникновения проблемы. В случае обнаружения "разрыва в исполнении" осуществляется анализ среды с точки зрения существования новшеств, внедрение которых потенциально может привести к решению проблемы. Если таких новшеств вовне не обнаруживается, то возникает необходимость самостоятельной разработки решения проблемы. В случае, когда потребность в изменениях возникла в результате информации о возможности улучшений за счет внедрения уже существующего новшества, производится сбор информации, необходимой для его оценки.

Если в следствии выше перечисленного анализа необходимое новшество найдено или разработано, производится его экспертиза и принимается решение о внедрении или отказе от внедрения. Положительное решение о внедрении новшества запускает сам процесс внедрения.

Эффективность инновационных процессов в организациях зависит от множества факторов. Успех инновационного процесса обусловливается правильно выбранной стратегией, умелым сотрудничеством с партнерами и работниками, а также восприимчивостью самой организации к новшествам. В литературе по инноватике все факторы интенсивности и эффективности инновационных процессов разделяют на две группы [6]. Первая группа факторов определяет *восприимчивость* организации к новшествам, а вторая — *способность организации их внедрять.*

Наиболее часто восприимчивость понимается как готовность и способность организаций к поиску и освоению новшеств. Согласно мнению А.И. Субетто, инновационная восприимчивость образовательной системы - это готовность к любым потенциальным эффективным нововведениям (инновациям), включая организационные, управленческие, социальные, экономические и т.д. [7]. Инновационная восприимчивость системы, в свою очередь, взаимосвязана с восприимчивостью субъектов педагогического процесса к инновациям.

С точки зрения системно-деятельностного подхода к развитию образовательных учреждений [4,5] *восприимчивостьк новшествам* дошкольных образовательных учреждений может быть представлена как характеристика их способности находить потенциально полезные для себя новшества, адекватно их оценивать и рационально выбирать, исходя из потребностей и возможностей своего развития. Таким образом, восприимчивость к новшествам охватывает стадии инновационного процесса от поиска новшеств до принятия решения об их внедрении или отказе от них. Она связана с чувствительностью ДОО к возможностям развития, а также с чувствительностью к собственным проблемам [6].

1. Афанасьева Т.П. Ключевые факторы успешности модернизации механизмов инновационной деятельности дошкольных образовательных организаций / Т.П. Афанасьева //Педагогическое образование и наука. – 2015. – № 5. – С. 32-37.

2. Додуева С.Ж. Восприимчивость дошкольных образовательных учреждений к новшествам: факторы, препятствующие освоению /С.Ж. Додуева // Культурная жизнь Юга России. - № 3. – Краснодар, 2011. – С.46-51.

3. Додуева С.Ж., Берцфай Л.В. Роль диагностики восприимчивости учреждения дошкольного образования к новшествам в ее повышении // Электронный научно-практический журнал «Инноватика в образовании». –№ 2. – 2013(http://invobr.ru).

4. Лазарев В.С. Системное развитие школы. – М.: Педагогическое общество России. – 2002. – 304 с.

5. Лазарев В.С., Мартиросян Б.П. Оценка инновационной деятельности школы. – М.: СпортАкадемПресс. – 2003. – 276 с.

6. Лазарев В.С. Управление инновациями в школе. – М.: Центр педагогического образования, 2008. – 352 с.

7. Субетто А.И. Социогенетика: общественный интеллект, образовательная генетика и мировое развитие. СПб.; М.,1994. – С.169.

8. Новикова Г.П., Афанасьева Т.П., Елисеева И.А. Проблемы готовности организаций дошкольного образования к реализации ФГОС //Педагогическое образование и наука. – 2013. – № 5. – С. 33-38.

9. Afanaseva, Tatyana Factors Governing the Differences in the Degree to Which Preschool Learning Institutions are Prepared to Adopt the Federal State Educational Standard / Tatyana Afanaseva //European Journal of Contemporary Education – 2015 – Vol.(11),Is.1, pp. 4-15.

10. Khomeriki, O.G. Information support of innovative processes in education: organization`s experience and tendencies of development / O.G. Khomeriki // European Journal of Contemporary Education, 2015, Vol. (11), Is.1, pp. 38-51.

Түйіндеме

Додуева С.Ж. – *ФГБНУ Институты "білім беруді дамыту стратегиясы Ресей білім академиясының" білім және ғылым Министрлігінің, РФ, Мәскеу қ., филология ғылымдарының кандидаты, аға ғылыми қызметкері, зерттеу Орталығының инновациялық қызмет білім ИСРО РАК*

Қабілеттілік мектепке дейінгі білім беру ұйымының жаңалығы ретінде сипаттамасы қабілетін дамыту

Бұл мақалада қажеттілігін негіздеген арттыру жетіспей мектепке дейінгі білім беру ұйымының новшествам, орны мен рөлі талдау сыртқы ортаның мектепке дейінгі білім беру ұйымдары (бұдан әрі – ББМДҰ) бағдарламаны әзірлеу кезінде. Анықталды оның негізгі міндеттері мыналар талдау өзгерістер сипаттамаларын әлеуметтік тапсырыс.

Сипаттамалары жетіспей ББМДҰ – новшествам қамтиды инновациялық процестің іздеу жаңалықтарын туралы шешім қабылданғанға дейін оларды енгізу немесе олардан бас тартылғандығы. Ол байланысты сезімталдығы ББМДҰ-ның қарай дамыту мүмкіндіктері, сондай-ақ сезімталдығы жеке проблемалары.

Түйінсөздер:қабілеттілік инновациялық қызметті енгізуге дайын инновациялық қызметтің ББМДҰ-талдау, білім беру қызметінің, сыртқы орта, мектепке дейінгі білім беру, мектепке дейінгі білім беретін ұйым, әлеуметтік тапсырыс.

Summary

Dodueva S.ZH. – *FEDERAL state scientific institution "Institute of education development strategy of the Russian Academy of education" of the Ministry of education and science of the Russian Federation, Moscow, candidate of philological Sciences, senior researcher of the research Center for innovation in education, ISRO, RAO*

The susceptibility of pre-school educational institution for innovation as a characteristic ability to develop

In the article the necessity of increasing the susceptibility of pre-school educational organizations for innovations, the place and role of the analysis of the external environment of preschool educational organizations (hereinafter – Doo) when developing programs of development. Identifies its main tasks, including the analysis of changes in the characteristics of the social order.

Characteristics of susceptibility to the innovations of the Doo covers the stages of the innovation process from the search of innovations before deciding on their implementation or cancel them. It is associated with the sensitivity of the Doo to the possibilities of development, as well as sensitivity to their own problems.

Key words: receptivity to innovation, a willingness to implement innovative activities of the Doo, the analysis of educational activities, external environment, primary education, preschool education organization, social order.

ӘОЖ 159.922:159.923

ДЕВИАНТТЫ ЖЕТКІНШЕКТЕР ТҰЛҒАСЫНЫҢ ДАМУЫНДА ӨЗІНДІК САНА-СЕЗІМДЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

Әліпбек А.З. – *п.ғ.к., доцент м.а., Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты*
e-mail: alipbek_ardak@mail.ru
Ташкенбаева С.М. – *аға оқытушы, Сырдария университеті*

Мақалада девиантты жеткіншектер тұлғасының дамуында өзіндік сана-сезімдердің маңызы жайында қарастырылған. Сонымен қатар, жеткіншектік кезеңде көрініс беретін девиантты мінез-құлықтың типтері мен факторлары анықталады. Девиантты жеткіншектердің тұлғалық дамуы өзіндік сана-сезімдердің өзгерісімен байланысты болады, яғни баланың басқаларға деген қатынасы, қызығушылықтары, идеалдары өзгеріске ұшырайтыны айқындалған.

Тірек сөздер: девиация; девиантты мінез-құлық; жеткіншек; тұлға; даму; өзіндік сана-сезім; делинквентті мінез-құлық; криминалды мінез-құлық.

Мемлекетіміздің 2020 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарындағы басымдықтардың бірі – адами ресурстарды дамытуда ең алдымен оның әлеуметтік капиталының қалыптасуына ықпал ететін әлеуметтік функцияларды жүзеге асыратын факторларды белгілеген:

- девиантты және деликвентті балалармен жұмысты күшейтуді жоспарлау;
- отбасы, мектеп, бос уақыттағы орта және тұтас қоғам құру;
- Арнайы және ерекше режимде ұстайтын білім ұйымдарына баса назар аудару;
- кәмелетке толмағандарды дағдарыс жағдайынан шығуға және өмірін орнықтыруға, баланы отбасымен қосуға көмек көрсету мен отбасын әрі қарай сүйемелдеу [1].

Қазіргі уақытта қоғамда өзекті де және күрделі мәселелердің бірі – «қиын, девиантты мінез-құлықты балалар» мәселесі. Соңғы уақытта оқушылар арасындағы нашақорлық, алкогольді пайдалану, құрбыларына зорлық-зомбылық көрсету, ұрлық сияқты аморалды іс-әрекеттер өте жиі кездеседі. «Бүгінгі Қазақстан» статистика ақпараттық агенттігінің деректері бойынша, 2012 жылы Қазақстанда кәмелет жасына толмағандар 1612 ауыр және 91 аса ауыр қылмыстар жасаған, оның ішінде 61 адам өлтіру, 167 қарақшылық шабуыл, 754 тонау оқиғалары бар. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық істері жылына 12-15%-ға өсуде. Осы жағдайдың бәрі мектеп жүйесінде псмәселеге байланысты тәрбие жұмысын нығайтуды талап етеді.

Девиантты мінез-құлық – әлеуметтік нормалар мен ережелерге сәйкес келмейтін мінез-құлықты айтады. Ол – ауытқыған мінез-құлықтың бір түрі. Девиация бірнеше типтен тұрады:

- девиантты мінез-құлық;
- делинквентті мінез-құлық;
- криминалды мінез-құлық.

1. Девиантты мінез-құлықтың көрсеткіштеріне: агрессия, демонстрация, оқудан, еңбектен бет бұру, үйден кету, алкоголизм, наркомания, қоғамға жат қылықтар, жыныстық жат мінез-құлық, суицид т.б. жатады.

2. Делинквентті мінез-құлық. Ол заң бұзушылықпен ерекшеленеді. Оның мынадай типтері бар: Агрессивті-зорлаушылық мінез-құлық. Бұл жеке тұлғаға көрсетілетін дөрекілік, төбелес, күйдіріп-жандыру сияқты жағымсыз іс-әрекеттерден көрініс береді. Ашкөздік мінез-құлық: ұсақ ұрлықтар, қорқытып-үркіту, автокөлік ұрлау т.б. жалпы материалдық пайдакүнемдікке байланысты жат мінез-құлық. Наша сату және тарату.

3. Криминалды мінез-құлық – заң бұзушылық болып табылады. Балалар сот үкімі арқылы жасаған қылмысының ауырлығына байланысты жазаланады.

Девиантты жеткіншектер тұлғасының өзіндік сана-сезімдерін дамыту бойынша бірқатар Қазақстандық ғалым-педагогтар зерттеген: А.Жұмабаев, Қ.А. Жүкенов, А.М. Қарабаева, А.Қ. Каримов, А.В. Лысенко, И.Ф. Казаров, В.А. Парфенов, В.А. Трифонов, В.П. Шевченко, Г.А. Уманов. Бұл зерттеушілер девиантты жеткіншектер тұлғасының өзіндік сана-сезімдерін дамытуда әлеуметтік педагогикалық факторлардың әсер ететіндігін зерттеді.

Девиацияның негізгі бес факторы белгіленеді:

1. Биологиялық факторлар – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анатомиялық жағымсыз ерекшеліктер. Оларға мыналар жатады:

- ұрпақтан-ұрпаққа берілетін немесе ананың жүкті болғанда дұрыс тамақтанбауы, арақ-шарап, нашақорлық заттарды пайдалануы, темекі тартуы, ананың физикалық, психикалық т.б. сырқаттары себеп болатын генетикалық факторлар: ақыл-ой дамуының бұзылуы, есту, көру кемшіліктері, жүйке жүйесінің зақымдауынан пайда болған денедегі кемшіліктер.

2. Психофизиологиялық факторлар: психофизиологиялық күш, дау-жанжал, келіспеушілік жағдайлар, адам организмдеріне кері әсер ететін, қоршаған ортаның химиялық құрамы, соматикалық, аллергиялық, токсикалық ауруларға душар ететін энергетикалық технологияның жаңа түрлері;

3. Физиологиялық факторлар: сөйлеу дефектілері, адам бойындағы соматикалық кемшіліктер.

4. Психологиялық факторлар. Бұған баладағы психопатологиялар мен мінездегі кейбір қасиеттердің басым болуы т.б. жатады. Бұл ауытқушылықтар жүйелік-психикалық ауруларда, психопатияда, неврастенияда т.б. көрінеді. Акцентуациялық сипаттағы мінезді балалар өте ашушаң, дөрекі болады. Оларға міндетті түрде әлеуметтік-медициналық реабилитация, сонымен қоса, арнайы ұйымдастырылған тәрбиелік жұмыстар жүргізу керек.

5. Әлеуметтік-педагогикалық факторлар. Олар мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде, баланың оқудағы үлгермеушілігіне байланысты. Мұндай балалар көбінесе мектепке дайындығы жоқ, үйге берілген оқу тапсырмаларына және бағаларға парықсыз қарайтындар [2].

Психология-педагогика саласында «Девиантты мінез-құлық» терминін жастық категориямен, оның ішінде жеткіншектік кезеңмен байланыстырады. Жеткіншектік кезеңдегі жас ерекшеліктерінің сипаттамаларын ескерсек, осы кезеңдегі жеткіншектер дербес өмірге кірудің алғашқы кезеңдерін басынан өткізе бастайды.

Девиантты мінез-құлықтың пайда болуы мен салдары оның тұлға ретінде дамуына қатты әсер етуі мүмкін.

Девиацияны зерттеуші көптеген ғалымдар девиантты мінез-құлықтың пайда болу факторларын түсіндіреді:

- жанұяда берекенің болмауы;
- ата-ананың «ерекше» қамқорлығы;
- тәрбие берудегі кемшіліктер;
- өмірде кездесетін қиыншылықтар мен күйзелістерді жеңе алмау;
- өмірлік дағдының болмауы, айналысындағы адамдармен, құрбыларымен жарасымды қатынасқа түсе алмауы;
- сырттан келген қысымға төтеп бере алмау, өз бетінше шешім қабылдай алмау, сынаушылық ойды дамыта алмау;
- психоактивті заттарды жиі пайдалануы;
- агрессиялық жарнаманың ықпалды болуы;
- мектептерде психологиялық көмек көрсету қызметінің нашар дамуы;
- жеткіншектердің бос уақытының проблемалары [3].

Жас ұрпақтың жаңа психологиялық мүмкіндіктерін қалыптастыруға бағыттау, баланың психикалық дамуы, оны ілгері дамыту, мақсатқа бағдарлай ұйымдастыру, өзіндік санасы және өзін-өзі тәрбиелеу үрдісін ұйымдастыруға кең өрісті жағдай туғызады. Сондықтан біздің зерттеуімізде жеткіншектердің өзіндік сана-сезімдері мәселесінің ерекшеліктерін қарастыру мақсат етілген.

Жеткіншектердің өзіндік сана-сезімдері механизмдерінің ерекшеліктерін қойылған міндеттерге сәйкес реттей білу психологиялық-педагогикалық зерттеулерді жүйелі қатынас бағытымен жүргізуді талап етеді.

Баланың жеткіншектік кезеңге аяқ басуы – оның тұлғалық дамуында өзіндік сана-сезімдердің айрықша орын алуымен мәнді. Жеткіншекте ересек адамның позициясы қалыптаса бастайды оған ересектік сезімнің дамуы және жеткіншектің ересектігін басқа адамдардың тануы негіз болады. Бұл позиция – жеткіншектің өміріндегі объективтік жағдайына әлі сай келмесе де, оның пайда болуы жеткіншектің өз айналасындағы ересектер дүниесімен, олардың игіліктері дүниесімен жаңа қатынастарға субъективті тұрғыдан аяқ басқанын білдіреді.

Девиантты жеткіншектер тұлғасының дамуындағы маңызды сәттердің бірі – оның өзіндік сана-сезімнің, өзін тұлға ретінде тану қажеттілігінің қалыптасуы. Жеткіншектік кезеңде балада өзіне, өзінің ішкі жан-дүниесіне, дербес тұлғалық сапаларына және басқа құрбыларымен өзін салыстыруға деген қажеттілік туындайды. Ол өзіне мән беріп, өзінің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға тырысады. Өзіндік санаға деген қажеттілік өмірден, тәжірибелік іс-әрекеттен туындап, ересектер тобының талаптарымен анықталады. Жеткіншектің өз мүмкіндіктерін бағалау қажеттілігі оның ұжымда өз орнын табуға деген әрекеттің негізінде туындайды.

Өзіндік сана – күрделі психологиялық құрылым, ол ерекше компоненттер ретінде қарастырылады. В.С. Мерлиннің анықтауы бойынша, өзіндік сана:

Біріншіден, өзінің теңдестігін ұғынуды;

Екіншіден, белсенді, іс-әрекетшіл негіз ретінде өз «Менін» ұғынуды;

Үшіншіден, өзінің психикалық қасиеттері мен сапаларын ұғынуды;

Төртіншіден, өзін-өзі әлеуметтік-адамгершілік бағалаулардың белгілі бір жүйесін қамтиды [4].

Жеткіншектің өзіндік санасының ең бастапқы негізін үлкендер (ата-анасы, мұғалімдері) тарапынан берілетін ой-пікірлер құрайды. Жеткіншек алғашында өзіне басқа адамдар тарапынан қарауға бейім келеді. Біртіндеп ол өзіндік тұлғасын дербес талдауға және бағалауға ұмтылады. Алайда, жеткіншек өзіндік тұлғалық ерекшеліктерін дұрыс талдауға жеткілікті түрде қабілетті болмағандықтан, өзі туралы өз пікірі мен басқа адамдар тарапынан берілетін бағалаудың арасында туындайтын қарама-қайшылықтың негізінде кикілжің пайда болуы мүмкін.

Жеткіншектердің тұлғалық дамуы өзіндік сана-сезімдердің өзгерісімен байланысты болады, яғни баланың басқаларға деген қатынасы, қызығушылықтары, идеалдары өзгеріске ұшырайды. Ерте жеткін-шектік кезеңде (10-11 жас) мінез-құлықтың жағымсыз сапаларын бағалау жүзеге асады. Екінші кезеңде (12-13 жас) өзіне және басқаларға деген теріс қатынас сақталады, сыртқы орта бағалауына тәуелді болады. Осы жастың соңғы кезеңінде (14-15) «оперативтік өзін-өзі бағалау» жүзеге асады.

Оқу-тәрбие жұмысында мінез-құлқында ауытқушылығы бар балаларды қайта тәрбиелеу кезеңінде аса маңызды болып табылады.

Біріншіден, мектеп жоспарында мінез-құлқында ауытқушылығы бар балалардың барлығы үшін жүргізілетін іс-шаралар белгіленген болуы керек.

Екіншіден, әрбір мінез-құлқында ауытқушылығы бар оқушымен жүргізілетін жеке жұмыс жоспарының болуы.

Жеткіншек жастағы оқушылардың арасында мінез-құлқында қиындықтары бар оқушылар көптеп кездесіп жүр. Мектеп тәжірибесінде мұндай оқушыларды «Мінез-құлқында ауықулары бар оқушылар», «Қиын тәрбиеленуші», «Қиын балалар» деп атайды. «Мұндай оқушыларға қандай балаларды жатқызамыз?» деген сұрақ туындайды. Білім деңгейі төмен, тәртібі нашар, сабақтан көп қалатын, мұғалім талабын орындамайтын, адамгершілік деңгейі төмен, құрбыларымен тіл табыса алмайтын, сынып мәселелері қызықтырмайтын, ал кейде психикалық дамуы, ойлау қабілеті кейін қалған, ашуланшақ (әр түрлі жүйке ауруларына шалдыққан, тәрбиеге әрең көнетін) оқушыларды қиын балалар қатарына жатқызуға болады.

Девиантты жеткіншек-оқушыларды әдетте екі топқа бөліп қарастырады:

Біріншісі – тән кемтарлығы және жан-жарақаты бар оқушылар;

Екіншісі – отбасында, мектепте тәрбиеленуден шет қалған, жеке басын қалыптастыруда сыртқы кері факторлардың, әлеуметтік жағдайдың әсері болған және өтпелі кезеңнің күрделілігінен мінезі дұрыс қалыптаспаған оқушылар.

Жеткіншек жастағы оқушылардың девиантты мінез-құлқының пайда болу себептерін психологтар отбасында дұрыс тәрбие бермеудің салдарынан болатындығын анықтап, оларды бірнеше түрге бөліп қарастырады:

- отбасының әлеуметтік, экономикалық жағдайы;
- баланың рухани дамуына ата-ананың немқұрайлы қарауы;
- қараусыз бала, қамқорлықтың жеткіліксіздігі; шектен тыс қамқорлық т.б.

Мадақтау мен шектен тыс мәпелеуде өскен оқушы ешқандай күш жұмсамай көзга түскісі келіп тұрады. Олар өздігінен ешнәрсеге қол жеткізе алмайды (отбасының еркесі). Үлкендердің эмоциялық қақпайлауы («золушка» – «өгей қыз»). Адамгершілік, жауапкершіліктің шектен тыс жоғары болуы баланы балалық қуанышпен айырып, бойында уайымшылдықтың тууына әкеледі.

Девиантты жеткіншек-оқушылардың дара ерекшеліктерін жан-жақты қарастыруымыз керек. Мысалы, белгілі психолог К.К. Платоновтың көқарасы бойынша «жеке адамның психологиялық құрылымы» төрт бліктен тұрады:

Біріншіден, оның темперамент, жыныс, жас ерекшеліктері, яғни биологиялық қасиеттері;

Екіншіден, оның даму барысында дербес ерекшеліктері, яғни ес, ерлік, түйсіну, қабылдау, эмоция және ойлау т.б.қасиеттері жатады;

Үшіншіден, баланың әлеуметтік тәжірибесі, білімі, әдет-дағдысы, іскерлігі мен ептілігі;

Төртіншіден, оның жалпы адамгершілік қасиеттері – жеке адамның бағыттылығы [5].

Б.С. Волков, Н.В. Волкова мінез-құлқында ауытқуы бар балаларды мынадай топтарға бөледі:

а) сезім әрекетіне бой алдырғыш (эмоционалды) оқушылар (жылауық, кекшіл, т.б.);

б) агрессивті;

в) қыңыр, қырсық;

г) ұялшақ;

д) тынымсыз, белсенді бала [6].

Қорыта айтқанда, девиантты жеткіншектер тұлғасының дамуында өзіндік сана-сезімдердің маңызы туралы мәселе – қазіргі қоғам талабы тұрғысында өзінің көкейкестілігімен құнды. Олай болса, бұл мәселе күрделі болғандықтан, оның көптеген салаларын қамтып шығу мүмкін емес және оны оқу-тәрбие үрдісінде одан әрі жетілдіруді қажет етеді.

1. Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығы. Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары туралы. –Астана: Ақорда, 2010 ж. – 1 ақпан.

2. Г.О.Берекполова. Девиантты мінез-құлықты оқушылармен тәрбие жұмысын ұйымдастыру: Әдістемелік құрал. – Өскемен, 2014. – 68 б.

3. Акажанова А.Т. Девиантология: Оқу құралы. – Алматы: Нұр-пресс, 2009. – 126 б.

4. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. – М.: Педагогика, 1986. – 254 с.

5. Платонов К.К. Избранные психологические труды: В 2 т. – М., 1996.

6. Волков Б.С., Волкова Н.В. Психология подростков. – М., 2004.

Резюме

Алипбек А.З. – *к.п.н., и.о. доцент, Южно-Казахстанский государственный педагогический институт.*
Ташкенбаева С.М. – *старший преподаватель, Университет Сырдария*

Важность самосознания личностного развития девиантных подростков

В этой статье рассматриваются вопросы развития самосознания личности подростков. А также определяются типы и факторы девиантного поведения проявляющиеся в подростковом возрасте. В связи с изменением самосознания в личностном развитии девиантных подростков, то есть в общении детей с другими, наблюдается изменение интересов, идеалов.

Ключевые слова: девиация; девиантное поведение; подросток; личность; развитие; самосознания; делинквентное поведение; криминальное поведение.

Summary

Alipbek A.Z. – *Ph.D., associate professor, South Kazakhstan State Pedagogical institute*
Tashkenbayeva S.M. – *Senior Lecturer, University Syrdariya*

Importance of consciousness of personal development of deviant teenagers

In this article questions of development of consciousness of the identity of teenagers are considered. And also the types and factors of deviant behavior which are shown at teenage age are defined. Due to the change of consciousness in personal development of deviant teenagers, that is in communication of children with others, change of interests, ideals is observed.

Key words: deviation; deviant behavior; teenager; personality; development; consciousness; delinkventny behavior; criminal behavior.

ӘОЖ.372.87

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН МУЗЫКА САБАҒЫНДА ДАМЫТУ

Бакирова З.Ә. – *магистр-оқытушы*
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, zakira.bakirova@mail.ru
Беркинбаева Г.О. – *магистр-оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, e-mail: g u l n a z k e n@mail.ru*

Музыка – адамзаттың рухани азығы, жан серігі. Баланың бойында музыкалық қабілет жас кезінен басталады. Мектеп жасына жеткен бала психологиялық түйсіну мен музыканы көз алдына елестетуді біршама меңгеріп шығады. Баланы музыка тыңдауға, тыңдай отырып оны сапалы түрде қабылдауға баулу - музыкалық тәрбие беру жұмысындағы міндеттердің бірі. Баланың музыкалық мәдениеттілігін қалыптастырудың алғы шарты – музыканы қабылдай білуге қалыптастыру болып табылады. Музыканы дұрыс қабылдай білуге тәрбиелей отырып, бірте–бірте музыканы тыңдай білу мәдениетін қалыптастыруға болады. Музыканы қабылдау тек оны тыңдау барысында емес, сабақтың барлық кезеңінде жүзеге асырылады.

Музыка адам өмірінің жан серігі, музыканы сүймейтін адамды кездестіру мүмкін емес, өйткені ол баршаға қажет, оның тілі кім-кімге де түсінікті. Міне, сондықтан музыка пәні мұғалімдерінің міндеті – шәкірттерін музыка өнерінің сарқылмас қазынасының ең асылдарын ала білуге тәрбиелеу. Оқушылардың музыка өнеріне дүниетанымын қалыптастыруда, халық қазынасын, халық тағылымын халық музыкасын тыңдатудың үлкен маңызы бар.

Тірек сөздер: музыка, оқушы, ырғақ, қарым-қатынас, әуен, саз, музыкалық мәдениет, эстетикалық талғам, ұлттық музыка, музыка мұғалімі.

Музыканы қабылдау – музыка сабағында қолданылатын іс-әрекеттердің кез-келген түрінің іргетасы, бастапқы нүктесі ретінде қарастырылады, яғни музыка тыңдау, ән айту. Баланың бойында музыкалық қабілет жас кезінен басталады [1]. Мектеп жасына жеткен бала психологиялық түйсіну мен музыканы көз алдына елестетуді біршама меңгеріп шығады. Оның бойында музыкаға деген өзіндік ой саналық және сезімдік тұрғыдағы қарым-қатынас қалыптасады. Сонымен бірге әуен – саз, өлшем – ырғақ жүйесін есту тәжірибесі қалыптасып, есте сақтап қалу қабілеті де жинақталады. Баланы музыка тыңдауға, тыңдай отырып оны сапалы түрде қабылдауға баулу музыкалық тәрбие беру жұмысындағы міндеттердің бірі. Өйткені, ол оқушының музыкалық мәдениеттілігін қалыптастырудың алғы шарты болып табылады. Музыканы дұрыс қабылдай білуге тәрбиелей отырып, бірте-бірте музыканы тыңдай білу мәдениетін қалыптастырған жөн. Музыканы қабылдау тек оны тыңдау барысында емес, сабақтың барлық кезеңінде жүзеге асырылады. Ән үйрену үшін алдымен тыңдау, сонан соң орындау керек, сондықтан орындау барысында интонация тазалығына, мәнерлігіне назар аударған жөн. Оқушылардың музыкаға деген тиянақты ынтасы мен сүйіспеншілігін тәрбиелеу, ән айту олардың музыкалық қабілетін (есту, ырғақ, есте сақтау) қалыптастырумен қатар, ортақ табысқа қуана білу, эстетикалық талғам – сезімдерін дамытуға тәрбиелейді. Арнайы зерттеулер мен іс-тәжірибелердің көрсетуі бойынша төменгі сынып оқушыларының музыкаға деген қызығушылығы бар ынтасымен дамып жетіледі. Оқушының эмоциялық әсерін, музыкалық есту қабілетін, есте сақтау шығармашылық қабілеттерін дамыту қажет. Музыка адам өмірінің жан серігі, музыканы сүймейтін адамды кездестіру мүмкін емес, өйткені ол баршаға қажет, оның тілі кім-кімге де түсінікті. Міне, сондықтан музыка пәні мұғалімдерінің міндеті – шәкірттерін музыка өнерінің сарқылмас қазынасының ең асылдарын ала білуге тәрбиелеу. Осы негізде айтылған «Гимнастика денені қалай түзесе, музыка да адам жанын солай түзейді» деген қанатты сөз оқушылардың эстетикалық, рухани байлығын кеңейтіп, қанаттандыру керек екенін дәлелдейді.

Сонымен қандай бағдарламамен жұмыс істеп жүрміз, не үйретіп жатырмыз, қандай әндер айтып жүр деген ой келеді. Сонымен «Елімай» бағдарламасы көптеген мәселелер өнер танымдық зерттеу деңгейінде шешілмегендіктен дәстүрлі, көркем мәдениетті, оның ішінде музыкалық мәдениетті де оқыту күрделене түседі [2].

Мұның өзі сайып келгенде метадологиялық тұрғыдан объективті қиындықтар туғызады. Осы мәселені зерттеу мақсатымен бұрынғы өткен ойшылдарымыз әл-Фарабидің, Абайдың, Шоқанның, Ыбырайдың, зерттеушілер Марғұланның, Ақышевтың, Қоңырбаевтың, Ерзаковичтің, Сарыбаевтың, Бердібаевтың музыка танымдылық еңбектерімен Жарықбаевтың педагогикалық ізденістеріне ден қойдық. Тұтастай алғандағы музыка мәдениетінің негізіне көз жүгірте отырып қазақтың халықтық және кәсіби музыка өнерінің мән – маңызын табиғаттың даму заңдылықтарын жан-жақты зерттеу нәтижесі Қазақстан жағдайында музыка мұғалімін кәсіби даярлау барысындағы бастапқы теориялық пайымдауларды қайтадан ой елегінен өткізуге итермеледі.

1. Ұлттық музыка шығармалары өздерін қоршап тұрған этно-мәдени контексттен тысқары талданады, оның шешімін табу өнердің педагогика саласының ғана емес сонымен бірге этнография, фольклор, музыкалық психология және тағы басқа салаларында білімдар болуды талап етеді.
2. Музыкалық терминалогияны зерттеу музыка мұғалімінің кәсіби даярлығын арттырудың қажетті бөлімі. Қазақтың музыкалық терминалогиясы ықпалдық қуаты зор құрал. Ол поэтикалық образдар мен суреттерді қалыптастыруға қатысады. Образдық – эмоциялық әлеміне неғұрлым терең бойлауға ықпал етеді. Онсыз музыкалық төзімдік, қиындық компоненттерін және оның дамуының тарихи процесін түйсіну мүмкін емес.
3. Музыканы көркем мәдениеттің ажырамас бір бөлігі ретінде яки оның өнердің күллі салаларымен жүйелі байланысын үзбей оқып үйрену қажет.

Халық тағылымы арқылы музыкалық өнер – балаларды тәрбиелеу құралы. Халық музыкасы сезімді, көңіл-күйді оятады, ал көңіл-күй психологиялық күйді тұрақтатады. Психологиялық күй адам санасында өмірге деген белгілі дәрежелі қатынасты бекітеді. Музыка өмір қозғалысында даму динамикасында шындықты бейнелейді. Музыканың мазмұны сезім, эмоциялық көңіл-күй болып табылады. Бүкіл өмірінде сақталып қалатындай музыканың адамдарға әсері ерте жастан қалыптасуы тиіс. Музыкалық іс-әрекеттердің барлық нысандары ол балалардың музыкалық тәжірибесі белсенді түрде музыканы қабылдауы, олардың шығармашылық қабілеттерін білімдері мен дағдылары – осылардың барлығы да оқушының

музыкалық мәдениетінің баюындағы алғы шарттар. Кең мағынада халықтық педагогика, халықтық тәрбие, халықтық музыка арқылы музыкалық қабілетті дамыту, бұл адамның бойында рухани қажеттіліктерді, оның адамгершілік түсініктерін, зерделілігін, идеялық – эмоцианалдық тәрбиені дамыту және тіршілік құбылыстарының эстетикалық бағасын қалыптастыру. Осы тұрғыдағы халық музыкасын дамыту ол – адамды тәрбиелеу дегенмен парапар. Тар мағынада музыкалық тәрбие беру – бұл музыканы қабылдауда қабілеттілікті дамыту, ол әр түрлі формадағы музыкалық іс-әрекет арқылы жүзеге асады, осыдан адам бойында музыкалық мәдениеттілік қалыптасады. Рухани дүниетанымын дамыту және пән әдістемесін үйрету дегеніміз ол балалармен музыкалық тұрғыдан жұмыс жасайтын, мақсат-міндеттерін, мазмұны, нысандары мен әдіс-тәсілдерді үйрететін пән. Ол музыканың өмірмен байланысын ұлттық мәдениеттің ерекшеліктерін, әдебиет пен халық ауыз әдебиетін, бейнелеу өнері мен тарихтың байланысын сол аймақтың, халықтың тұрмысы мен салт-дәстүрінің байланысын оқып үйрететін пән [3].

Қорыта айтқанда, мектептегі барлық пәндер сияқты, музыка сабағы да оқушыларды азаматтық рухта тәрбиелеп, олардың дүниетанымын дамытып, ой-өрісін кеңейтеді, сонымен қатар музыка саласында білімін жетілдіруді қажет етеді. Алайда музыка жай сабақ емес, өнер сабағы болғандықтан, оның өзіндік ерекшеліктері және атқаратын міндеттері бар. Атап айтқанда, оқушылардың дүниетанымы, өмірге деген көзқарасы музыкалық шығармаларды тыңдау немесе орындау кезінде алған әсерлену сезімі арқылы тәрбиеленеді. Сондықтан музыка және өмір деген ұғым әр сабақтың ең өзекті мәселесі болып отыруы шарт. Олай болса, оқушының сабақта қолданған барлық әдістері осы түйінді мәселені ашуға бағытталуы тиіс. Ал ән айту, музыка тыңдау дағдыларын үйрену музыканың сұлулығын, әсем сазын терең түсініп, одан эстетикалық әсер, нәр алу жолдарын жеңілдетеді. Демек, музыка сабағында сезім мен саналылық, көркемдік пен шеберлік шыңдау бірігіп, тұтасып кетуі тиіс. Сонымен қатар оқытушы сабақта жұмыстың ұжымдық, топтық, әрі жеке түрлерін алмастыра білуі тиіс.

Тыңдалатын музыкалық шығармалар және үйретілетін әндер негізінде бірінші сынып оқушыларына музыка саласындағы ең қарапайым, әрі жалпылама түсініктер беріледі. Мысалы, музыкадағы төрт алып (ән, би, күй, марш) өмірмен тығыз байланысты, сондықтан ол адамның көңіл-күйін, ойлаған ойын бейнелейді, бізді қоршаған табиғат көріністері мен құбылыстарын суреттейді. Осыған байланысты музыка көңілді, қайғылы, ойнақы, баяу, жылдам, ойлы, салтанатты болып келеді.

Музыкалық шығарма әртүрлі дыбыстардан құралып жазылады. Ал дыбыстардың түрі өте көп: жоғары, төмен, жуан, жіңішке, ұзақ, қысқа, жылдам, баяу, біртіндеп бәсеңдейтін немесе біртіндеп күшейетін, т.б. Сонымен қатар музыкада ырғақ, саз, әуен, жылдамдық деген болады. Міне, осылардың бәрі музыка тіліне жатады. Бірінші сыныпта оқушылар оларды ажырата білуі тиіс. Музыка сабағының барлық жүйелері бір-бірімен тақырыптық желі бойынша тығыз байланыста болып келетіні белгілі. Осыған байланысты оқытушы әрбір жаңа әнді үйреткен кезде, сабақтың негізгі тақырыбынан ауытқымай, қайта оны тереңдете, өрбіте түсуді мақсат еткені жөн. Түрлі ой салу, бағыт беру, іздендіру, көрнекі құралдарды пайдалану сияқты, балалардың ынтасын арттырып, қызықтыратын тиімді әдістерді көптеп қолданса, ол оқушылардың санасы мен жұмыс істеу дағдысын дамытады. Сонда олар зерек, ойшыл, аңғарымпаз болады. Бұл олардың басқа сабақтарды да жақсы үлгеруіне себін тигізеді. Қазақ музыкасы – ислам дүниесіне жақын болғандықтан, оның концептуалдық жанры – күй, жыр және айтыс. Жалпы қорыта келе айтқанда, оқушылардың музыка өнеріне дүниетанымын қалыптастыруда, халық қазынасын, халық тағылымын халық музыкасын тыңдатудың үлкен маңызы бар. Ал балалардың қаншалықты музыканы қабылдай алу дәрежесі мұғалімнің шеберлігіне және сабақта әдістемелерді дұрыс қолдана білуіне байланысты. Оқушылар музыканы қоршаған ортаны, өмір мен адамның сезімін бейнелейтін құралы ретінде түсінеді [4].

1. *Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. – Алматы, 1995. – 120 б*
2. *Әбенбаев С. Ш. Сынып жетекші. – Алматы: Дарын, 2004. – 44-66 бб.*
3. *Сейташев К. Б. Тәрбие теориясы. – Алматы: Мектеп, 1986. -130-136 бб.*

Резюме

Бакирова З. А. – *магистр-преподаватель, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави, e-mail: zakira.bakirova@mail.ru*

Беркинбаева Г.О. – *магистр-преподаватель, Казахский национальный педагогический университет им. Абая, e-mail: g_u_l_n_a_z_k_e_n@mail.ru*

Развитие творческих навыков учащихся начальных классов на уроке музыки

Музыка связывает воедино личность и духовный опыт человечества, в музыке заложены широчайшие возможности общения, передача опыта от поколения к поколению.Цель музыкально-эстетического развития в общеобразовательной школе – сформировать художественную культуру учащихся в контексте различных видов творческого познания действительности и оптимизировать созидательные качества личности.

Тенденция в современной педагогике – активизировать процесс музыкально-эстетического воспитания через творчество школьника обусловлена объективными факторами: высокой ролью творчества в познании мира; необходимостью всестороннего развития личности; природной активностью ребенка, требующей творческой деятельности, близкой и хорошо знакомой ему с детства.

Детское творчество на уроках музыки представляет собой познавательно-поисковую музыкальную практику, связанную с самостоятельными действиями, с умениями оперировать знаниями, навыками, применять их в ранее неизвестных условиях, в новых видах практики. Оно предполагает непременное условие – отказ от стереотипных представлений. Творчество учащихся тем и ценно, что они сами открывают что-то новое, ранее неизвестное им в мире музыки.

Ключевые слова: музыка, студенческие, ритм, связи, музыка, музыка, музыка культура, эстетический вкус, музыка, музыкальный педагог.

Summary

Bakirova Z.A. – *Lecturer M.A., Kh.Yasavi International Kazakh-Turkish University, e-mail: zakira.bakirova@mail.ru*
Berkinbaeva G.O. – *Lecturer M.A., Kazakh National Pedagogical University named after Abai, e-mail: g u l n a z k e n@mail.ru*

The development of creative skills of primary school pupils in the music lesson

Music binds together the individual and spiritual experience of mankind in the music laid the broadest possible communication, knowledge transfer from generation to generation.

The purpose of the musical and aesthetic development in secondary school - to form the artistic culture of students in the context of different types of creative cognition of reality and to optimize the quality of the creative personality.

The trend in modern pedagogy - intensify the process of musical-aesthetic education through the work of student due to objective factors: the high role of creativity in the knowledge of the world; the need to develop their personalities; natural activity of the child, requiring creativity, which is close and familiar to him since childhood.

Children's creativity at music lessons is informative retrieval musical practices related to the independent actions, with the ability to operate knowledge, skills, and apply them to previously unknown conditions in the new practices. It implies a precondition - the rejection of stereotypes. The creativity of pupils and valuable that they discover something new, previously unknown to them in the world of music.

Key words: music, student, rhythm, communication, culture, aesthetic taste.

ӘОЖ 372.65 943

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ТҮСІНУ ДЕҢГЕЙІНДЕ ОҚЫТУ

Қожагелдиева С.С. – *педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент.*
Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, e-mail: saule_611@mail.ru
Абдиева Ж.Қ. – *магистрант, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті.*
e-mail: juzya10@mail.ru

Елбасы Н.Ә. Назарбаев: « Қазақ тілі жаппай қолданыс тіліне айналып, шын мәніндегі мемлекеттік тіл мәртебесіне көтерілгенде елімізді «Қазақ мемлекеті» деп атайтын боламыз. Тағы да қайталап айтайын, қазақ қазақпен қазақша сөйлессін! Қазақстанның болашағы – тек қана қазақ тілінде екендігі ақиқат» - деп шегелеп тұрып айтқан болса, Жолдаудағы бір тарауында: «Мен қоғамда «Қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек?» - деген сауал жиі талқыға түсетінін көріп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы. Ал, қазақ тілі – республикадағы барлық ұлттар мен ұлыстарды бір мақсатқа жұмылдыратын негізгі тірек болмақ. Қазақ тілі – бүгінде ғылым мен білімнің, интернеттің тіліне айналды.

Қазақ ақыны Мағжан Жұмабаев: «Осы күнгі түрік тілдерінің ішінде қазақ тілінен бай, оралымды, терең тіл жоқ» десе, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы: «Түрік тілінің ішіндегі гауһары – қазақ тілі» деп тамсана жазған еді. Сол ананың ақ сүтіндей қадірлі тіліміздің қадіріне әлі де болса жете алмай жүрген қандастарымыздың ортамызда жиі ұшырасатындығы бәрімізді алаңдатады. Ана тілін білмеу – бұл ата-бабаларының ақ жолынан безіну деген сөз. Ана тілін қадірлемеген жан Отанын да, туған жерін де кез келген уақытта сатып кете береді.

Тірек сөздер: Түсіну деңгейі, принцип, бастауыш сынып.

«Қазақ тілі үш тілдің біреуі болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді. Қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі» – деп атап көрсеткен-ді [1].

Қазақ тілін оқыту әдістемесі еліміздің әлеуметтік-экономикалық және мәдени өміріндегі елеулі өзгерістерді сезініп, оның әрбір өтпелі кезеңіне өзінің даму дәрежесін қалайда сәйкестендіріп отырғаны – дәлелді қажет етпейтін аксиома. Олай болса, қоғамдағы әлеуметтік өзгерістерге сай қазақ тілін оқытудың сапасын арттыру мәселесі де әр кезеңде өз дәрежесіне сай сұраныста болды және бола береді [2].

ХХ ғасырдың басында ана тілін оқытуды жетілдіру, оның сапасын арттыру мәселелері бойынша А.Байтұрсынұлы, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Дулатов, Х.Досмұхамедов, Қ.Кемеңгерұлы, Қ.Жұбанов, Т.Шонанұлы сияқты т.б. ғалымдардың осы мәселе төңірегіндегі пайымдаулары мен тұжырымдары күні бүгінге дейін құндылығын жойған жоқ. Қазіргі уақытта аталған ғалымдардың іргелі еңбектері қазақ тілінің ұлтаралық қатысымдық қызметін көтеру бағытында оны сапалы оқытып үйретудің ұтымды жолдарын іздеп, оқытудың жаңа технологиясымен айналысып жүрген ғалым-әдіскерлерге таптырмайтын «жол басшы» екені сөзсіз.

Қазақ тілін оқыту әдістемесінің зерттелуінде құнды пікірлер айтып, ғылыми және әдістемелік тұрғыдан сапалы еңбектер жазған Қ.Басымов, Ғ.Бегалиев, С.Жиенбаев, Ш.Х.Сарыбаев, С.Аманжолов, І.Кеңесбаев, Н.Сауранбаев, А.Ысқақов, Р.Сыздықова, Ы.Маманов, С.Рахметова, Ф.Ш.Оразбаева т.б. ғалым-әдіскерлердің де есімдерін ерекше атауға болады.

Қазіргі кезде қазақ тілін оқыту әдістемесі ғылымында білім беруді интеграциялау мен дифференциялау үдерістері дамуда, жаңа қарқын алуда, әдістемелік басқарушы идея тұрғысында берілген жүйесінің дара жақтарын тереңдей меңгеру мен білімнің өзара байланысының бүтіндей жүйесінің қалыптасуы анықталуда. Мысалы, С.Рахметова, Ә.Исабаев, Н.Құрманова, А.Жапбаров, К.Жақсылықова, Қ.Қадашева, А.С. Қыдыршаев, З.Бейсенбаева, М.Ж. Жадрина, Р.Г. Лемберг, Т.С. Сабиров, А.Н. Нысанбаев, Г.М. Храпченков, В.К. Павленко, С.Қ. Қалиев, Қ.Сейталиев, Р.Қ. Дүйсенбінова, Қ.Оразбекова, О.Сарыбатырұлы т.б. көптеген зерттеу еңбектерін атауға болады. Бұл тілші-әдіскерлер тіл дамыту жұмысын жан-жақты зерттеп, құнды пікірлер айтты.

Соңғы жылдары қазақ тілін оқытып үйрету мәселесі жаңа бір белеске көтерілді. Атап айтқанда, ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізіліп, оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері жазылуда. Осыған орай педагогтардың, әдіскерлердің, психологтардың, ғылыми-педагогикалық зерттеу орталықтары қызметтерінің басты бағыттарының негізгі өзегі бастауыш сыныптарда тілді оқыту әдістемесі мәселелерімен тығыз байланысты жүргізілуде [3].

Қазіргі таңда мектептерде қазақ тілі пәні жүргізіледі. Бұл пән қазақ мектептің негізгі деңгейінде міндетті түрде оқытылатын пән. «Қазақ тілі» пәнінің маңыздылығы қазақ тілінің Мемлекеттік тіл мәртебесімен дәйектеледі. Сондықтан бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту барысында қазақ тілін түсіну деңгейінде меңгерту көзделуде**.**

Бастауыш сыныптарда «Қазақ тілі» пәнін оқытудың мақсаты оқушыны өз ойын айқын, түсінікті жеткізуге үйрету, тілдік қабілеті дамыған субъектінің дамуына мүмкіндік жасау. Бастауыш сынып оқушылары өз ойын айқын, түсінікті жеткізу үшін қазақ тіліндегі әрбір сөздің мағынасын және қолдану аясын түсіне білуі шарт.

Бастауыш сынып оқушысы әріпті танып, дыбысты дұрыс дыбыстап, сауатты жаза алғанымен кейбір сөздердің мән-мағынасын түсінбей және сөздің құрамын талдай алмауы мүмкін. Сол себепті қазақ тіліндегі сөздердің шұбарлануына алып келеді.

Оқушы бірінші сыныптан бастап қазақ тілін үйрену барысында тілдегі түрлі қолданылатын атауларды (әріп, дыбыс , буын, сөз, сөз тіркестері, сөйлем, сөз бен сөзді байланыстыратын жалғау, жұрнақ, тыныс белгілері – нүкте, үтір, леп белгісі, сұрау белгісі, сызықша, қос нүкте, түрлі грамматикалық анықтама, ережелерді оқып үйренеді.

Қабілеті әр түрлі оқушы тілдің мұндай белгілері мен атауларын бірден меңгеріп кетуі мүмкін емес,тек оның негізгі, қажеттілерін (анықтама, ережесін) есте сақтауы мүмкін.

Қазіргі сабаққа қойылатын талап тұрғысынан техникалық құралдарды, кестелер, сызбалар, үнтаспа жазбаларын пайдалану арқылы оқушылардың есту, көру сезімдеріне әсер ете отырып, олардың ойлану қабілетін дамытуға көңіл бөлінеді. Қолданылатын көрнекіліктер оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттырады, түсіндірілген материалдарды саналы меңгертуге ықпал жасайды. Оқушылардың білім сапасының көп жағдайларда төмен болуы, осындай түрлі ойлау әрекеттеріне бейімделмеуден, дағды бермеуден деп айтуға болады.

А.Әлімов бойынша түсіну деңгейі дегеніміз мәліметті таныс, анық күйге (формаға) ауыстыру арқылы өзіндік түсінік қалыптастыру. Бұл деңгейде үйренушілер мағлұматты тек есте сақтамайды, олар оның ауқымы мен көлемін ұлғайтпаса да, сол берілген мөлшерде басқаша қылып көрсетеді. Олар мәліметтерді басқа таныс жүйеге түрлендіреді, есте сақталған мағлұматты басқаларға жеткізу жолдарын айқындайды, ұқсастықтар пен айырмашылықтарды анықтайды, салыстырады, нәтижелерді суреттейді. Мәселен, мектепте жиі қолданатын «Шығарманы (анықтаманы, ережені) өз сөздеріңізбен айтып (түсіндіріп) беріңіздер» тапсырмасы түсінік деңгейін көрсетеді.

Бұл деңгейдегі тапсырмалар «Білім» деңгейімен салыстырғанда, үйренушілерден белсенділікті талап етеді. Олар ақпаратты өздеріне таныс жүйеге көшіріп, түрлендіреді де, сол арқылы оны есте сақтауды едәуір жақсартады. Ал түсінік бірінші мезетте бірлескен әрекеттер негізінде (талқылау, пікірлесу, алмасу, ортаға салу) құралады.Түсіну категориясын төрт топқа бөлуге болады:

1. Түсіндірме (интерпретация) – үйренушілердің қарым-қатынас барысында негізгі идеяларды анықтауы және олардың өзара байланыстарын келтіруі. Әдетте екі объектінің ерекшеліктерін салыстырғанда, ұқсастырғанда немесе бір-біріне қарсы қойғанда, үйренушілер оларға белгілі бір мағына беру арқылы өздерінің түсінігін көрсетеді. Түсіндірме әдетте «Қалай?» «Неліктен?» сұрақтарына жауап беру мен «Салыстырыңыздар», «Айырмашылығын көрсетіңіздер» тапсырмалары арқылы жүзеге асырылады.

Бастауыш сынып оқушылары кейбір сөздердің мағынасын дұрыс түсінбегендіктен, жаттығу жұмыстарын орындау барысында сөздік жұмыстарын жасауы керек. «Қалай?», «Неліктен?» деген сұрақтарға жауап іздеу арқылы сөздің мағынасын ашады.

2. Аударма (трансформация) – мағынасын сақтай отырып, үйренушілердің идеяларды қандай да бір белгілеу жүйесінен өздеріне таныс жүйеге немесе формаға ауыстыру.

Мұнда келесідей тапсырмаларды келтіруге болады: график немесе функцияны оқып беру, математикалық формуланы сөзбен келтіру, теореманы формуламен көрсету, суретті немесе схеманы түсіндіру, мәліметті өз сөзімен мазмұндау немесе қысқаша келтіру, сөзбен берілген мәліметті кесте (таблица), график, диаграмма түрінде көрсету.

Я.А. Коменский "Алтын ережесінде": "...бала сезімі қабылдай алатын нәрселердің барлығын сезім әсерлерін туғыза білдірген жөн: көруге болатынды көзге көрсет, естуге болатын нәрсені құлақ қойып тыңдасын, иісін иіскеп білсін, дәмін татып көрсін, қолына ұстап нәрсенің қатты, жұмсақтығын, т.б. байқасын..." - деген болатын /Я.А. Коменский. "Ұлы дидактика"/. Оқушы казақ тілінен берілген білімді /схема, таблица, плакат, сурет т.б./ көріп қана қоймайды, арнаулы сұрақтарға жауап іздеп, ең маңызды қасиеттерін білуге ұмтылады. [4].

3. Мысалдар - мәліметті, ойды дұрыс түсінгендікті көрсету үшін практикадан алынған фактілерге жүгіну, соларды келтіру. Әрине, үйренушілер мысалдар келтіргенде, лекция мен оқулықтарда көрсетілгендерден басқаларын айтқаны дұрыс, өйтпеген жағдайда олар қайтадан «Білім» деңгейіне оралады.

4. Анықтамалар – атау немесе түсініктің мағынасын өз сөзімен жеткізу, таныс және түсінікті сөздермен анықтама түрінде тұжырымдау. Мұнда да үйренушілер оқулықта немесе сөздікте берілген анықтаманы жатқа айтпай, өзіндік тұрғыдан ұғым немесе құбылыстың анықтамасын өздеріне таныс әрі түсінікті сөздермен құрастырады. [5]

Түсіну – таным деңгейінің орта деңгейі.

Оқушының ойлау қабілетін, дүниетанымын, ой-өрісін, сөздік қорын, түсіну деңгейін дамытуға арналған тапсырмалар танымдық құзіреттілікті дамытады. Түсіну арқылы баланың танымдары кеңейеді. Танымдық құзіреттілікті сызба бойынша жұмыс, сурет бойынша жұмыс, сөйлем құрастыру т.б. арқылы меңгертуге, қалыптастыруға болады.

Қазақ балаларын оқытуда Ы.Алтынсарин мұғалімдерге өте жоғары талап қоя білген: «...әрбір затты ықыласпен, қарапайым тілмен түсіндіру, өз оқулығында /"Қырғыз хрестоматиясы"/ тақырыптарға сәйкес суреттеу, сурет арқылы беру сияқты, көркем жазуды, әріптердің формасын дұрыс түсінуге, дағдыландыруды үйрету ...шәкірттердің барлық сезім мүшелерінің - көз, қол, есту қабілетін, тілді, зейінді дағдыландыру, баланың барлық қабілеттерін жаттықтыру арқылы және оған өз бетімен жұмыс істеу керек», - дейді.

Ы.Алтынсарин оқыту принциптеріне: түсініктілік принципі, көрнекілік принципі, жаттығу принципі, өз бетінше оқыту, саналылық принципін ұсынған.

Қазақ тілін оқыту әдістемелерінде оқытудың 4 және 7 түрлеріне талдаужасалынған.Сонымен қазақ тілін оқыту принциптері былайша топтастырылады: қазақ тілін оқытудың ғылымилық принципі, жүйелілік принципі, көрнекілік принципі, саналылық пен белсенділік принципі, теорияны практикамен байла-

ныстыру принципі, түсінуге жеңіл қолайлылық принципі, оқушылардың психикалық ерекшелігін ескеру принципі. Заман талабына сай оқыту принциптері іздеуді, зерттеуді қажет ете береді.

Бастауыш сыныпта қазақ тілі пәнін түсіну деңгейінде оқытуда дидактиканың түсінуге жеңіл қолайлылық принципінің маңызы зор. Бұл сабақтың алғашқы күнінен бастап үнемі сақталуға тиісті. Мысалы, алғашқы үйретілетін сөзді таңдауда бір буынды сөзді үйрету мен көп буынды сөзді үйретуді салыстырып, оқушы оның қайсысын тез үйренеді деген сұраққа тәжірибелі мұғалімдер бір буынды сөзді оқушы тез үйренеді деп жауап береді. Бұл алғашқы сабақтарда қолданылса, сол қалыпта қалуы мүмкін емес. Себебі барған сайын оны күрделендіру принципін ұстану керек.

Бұл – бір сыныптағы әр сабақта, әр сыныпқа көшкен сайын тілдік материалды оқыту процесінде қолданылатын принцип. Бұл принцип оқушылардың жас ерекшеліктерін, білім дәрежесі мен сынып түрлерін ескере отырып, мұғалімнің түсіндіруі, оқулық тілі және оның баяндау желісі сияқты үш түрлі ерекшеліктерді басшылыққа алады. Қазақ тілінен берілетін теориялық білімнің анықтамалары мен ережелері, терминдері мен өзіндік белгілері, жасалу жолдары мектеп оқушыларының қабылдау, ойлау сияқты психикалық қасиеттеріне лайықты түсіндіріледі. Түсінуге жеңіл қолайлылық принципін іске асыруда мұғалім мынадай әдістемелік жүйені пайдаланады: алдымен қазақ тілінен тақырыптарды дәл таңдап алып, оны жеңіл мысалдармен түсіндіреді; тілдік тақырыптардың өзіндік белгілерін анықтайтын мысалдар көрсетіп, оларды талдайды; тақырыптың өзіндік ерекшеліктерін оқушыларға айтқызып, ауызша мысалдар келтіртеді; бұл мысалдарына талдау жасатады; талдау үстінде тақырыптың өзіндік белгілерін саралап айтқызып, қорытынды пікір шығаруға төселдіреді [6].

Қорыта келе бастауыш сыныпта қазақ тілі пәнін түсіну деңгейінде оқыту оқу материалдарын түсінікті меңгеруге, білім сапасының артуына сеп болады. Оқушының таным дүниесі дамып, пәнге деген қызығушылығы артады.

Бастауыш сыныпта қазақ тілі пәнін түсіну деңгейінде оқыту үшін мұғалім оқу материалдарын зерделеп, түрлі әдістерді қолданып отыруы шарт.

Оқушылардың оқу материалдарын түсіну үшін мұғалім мына шарттарды орындауы қажет:

- Мұғалім оқу материалдарын оқушының қабылдай алатын тіліменен түсіндіруі керек (ана тілінде, күнделікті өмірден мысал келтіру).
- Оқуға деген мотивациясын арттыру (түсінуге деген ынта).

1. *Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасының жобасы // Егемен Қазақстан, 26 желтоқсан 2003 ж. – 83 б.*
2. *http://www.akorda.kz/. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2007.*
3. *Нұржанова Ж. Қазақ тілін тиімді оқыту жолдары. – Алматы, 2001.*
4. *Коменский Я.А. «Великая дидактика» ,1875*
5. *Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орнында қолдану. – Алматы,2009.*
6. *Рахметова С. Қазақ тілін оқыту методикасы. – Алматы, 1991.*

Резюме

Кожагелдиева С.С. – *кандидат педагогических наук,*
Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави, e-mail: saule_611@mail.ru
Абдиева Ж.Қ. – *магистрант, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави,*
e-mail: juzya10@mail.ru

Обучение казахскому языку на уровне понимания в начальных классах

Задания, предназначенные для повышения способности по мышлению, мировозрения, кругозора, словапного запаса и уровня понимания учащихся, способствуют развитию познавательной компетенций. Посредством понимания расширяются познания ребёнка. Познавательную компетенцию можно формировать с помощью работ по схеме, рисованию и составлению предложений.

Важную роль при обучении казахскому языку на уровне понимания в начальных классах для легкого понимания дидактики играет принцип доступности. Этот принцип должен применяться постоянно с первых дней учёбы.Для обучения казахскому языку на уровне понимания в начальных классах учитель должен осмыслить учебный материал использовать разные методы.

Определения – объяснение значения названия или понятия своими словами, формулировать в виде определения знакомых или понятных слов. И здесь обучающиеся не заучивают определения, данное в учебнике или словаре, а наоборот самостоятельно дают определение понятием или явлениям знакомыми и понятными для себя словами.

Чтобы научить своих казахских детей Ы.Алтынсарин поставил очень высокие требование для учителей,: "... каждый элемент тщательно объяснить в простых терминах, в своем учебнике /"Қырғыз хрестоматиясы"/ темы, такие как описание изображения в соответствии с правильного понимания художественной формы написания букв, ... учить учеников навыкам, что все органы чувств, слуха, языка, внимательность к способностям ребенка путем обучения и навыков работать самостоятельно, сказал он.

Ключевые слова: Уровень понимания, принцип, начальный класс.

Summary

Kozhageldieva S.S. – *Candidate of Pedagogical Sciences,* ***Kh.Yasavi International Kazakh-Turkish University,***
e-mail: saule_611@mail.ru
Abdieva Zh.K. – *Master student,* ***Kh.Yasavi International Kazakh-Turkish University,***
e-mail: juzya10@mail.ru

Learning of Kazakh language at the level of understanding in primary schools

The student's thinking, outlook, vocabulary and understanding of the tasks for the development of cognitive competence.Understanding expands knowledge of the child. Cognitive competence scheme, drawing on sentence construction, etc. mastering the language can be developed.

Kazakh language primary school teaching at the level of understanding of the subject didactics, easy to understand the importance of the principle of convenience. This should always be observed from the first day of classes. The level of understanding of the subject matter of the Kazakh language teaching primary school teachers should be using a variety of methods to study the training materials. References to the meaning of the name or leave delivery, the formulation in the form of words that are familiar and understandable information.

Here, the students recite the definition in the dictionary or textbook definition of self-concept or phenomenon, not to mention make them understand the words.

Y.Altynsaryn said teachers children: Kazakh who claim a very high to teach their "... each item carefully, explain in simple terms, the textbook /" Kyrgyz reader "/ topics such as a description of the image in accordance with a correct understanding of the art form of writing letters,... to teach students skills that all of the senses, hearing, language, attentive to the child's abilities through training and skills to work on their own".

Keywords: The level of understanding, principle, primary school.

ӘОЖ. 372.65.943

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУ

Бакирова З.Ә. – *магистр-оқытушы*
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, zakira.bakirova@mail.ru
Беркинбаева Г.О. – *магистр-оқытушы,*
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, guzi86@mail.ru

Болашақ бастауыш сынып мамандарын даярлаудағы маңызды саланың бірі - тіл дамыту теориясы мен әдістемесі курсы. Оның жоғары оқу орындарында басты мақсаты - студенттерге ана тілінің лингводидактикалық және психофизиологиялық негіздерді терең ұғындыру. Балалармен ұйымдастырылатын жұмыстың тиімді әдіс-тәсілдерін қолдана білуге даярлау. Курсты оқу процесінде әдістемелік ойларды, шынайы педогогикалық ситуацияны дұрыс бағалай білу қабілеті, теориялық білімдерін түрлі жағдайларда қолдана алу қабілеттері қалыптасады.

Мектепте тілді оқыту ісінде ана тілі пәнінің үлесі орасан зор. Ана тілі пәні бойынша оқушыларды өмірге баулу жөніндегі міндеттер тілдің негізгі қоғамдық қызметіне, коммуникативтік (байланыс, қатынас құралы ретінде) және экспрессивтік (әсер, ықпал етуге дәнекер болу) қызметіне қарай жүзеге асырылады. Олай болса, ана тілі пәні балаларды ауызша да, жазбаша да толық сауатты, тілді еркін пайдалана білетіндей етіп шығаруды түпкілікті нысана етіп ұстанады.

Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамыту граммактика мен оқу сабақтарындағы жұмыстармен шектелмейді. Бұл барлық пәндерді оқыту барысында, тіпті мектептегі оқу тәрбие жұмысының өн бойында үздіксіз жүргізіліп отыратын жұмыс.

Тірек сөздер: мектеп, мұғалім, ана тілі, тіл дамыту, тіл дамыту теориясы, сөздік қор, сөйлеу, әдеби тіл, тіл мәдениеті, қабілет, тексеру, түзету.

Бастауыш сынып мамандарын даярлаудағы маңызды саланың бірі тіл дамыту теориясы мен әдістемесі курсы болып табылады. Оның жоғары оқу орындарында басты мақсат студенттерге ана тілінің лингводидактикалық және психофизиологиялық негіздерді терең ұғындыру және балалармен ұйымдастырыла-

тын жұмысты тиімді әдіс-тәсілдерді қолдана білуге даярлау. Курсты оқу процесінде әдістемелік ойларды, шынайы педогогикалық ситуацияныдұрыс бағалай білу қабілеті, теориялық білімдерін түрлі жағдайларда қолдануы қалыптасады.

Мектепте тілді оқыту ісінде ана тілі пәнінің үлесі орасан зор. Ана тілі пәні бойынша оқушыларды өмірге баулу жөніндегі міндеттер тілдің негізгі қоғамдық қызметіне, комунакативтік (байланыс, қатынас құралы ретінде) және экспрессивтік (әсер, ықпал етуге дәнекер болу) қызметіне қарай жүзеге асырылады. Олай болса, ана тілі пәні балаларды ауызша да, жазбаша да толық сауатты, тілді еркін пайдалана білетіндей етіп шығаруды түпкілікті нысана етіп ұстанады. Тіл дамыту жұмыстары деп баланың тілді қарым-қатынас құралы ретінде өз тәжірибесінде пайдалана білуге, үйретуге бағытталған жалпы іс-әрекет деп ұғынамыз да, ал тіл ұстарту деп белгілі бір тілдік заңдылықтар мен ережелердің немесе лингвистикалық, стилистикалық сөз өнері теорисының өз тәжірибесінде қолдана білуге үйрету жұмыстары деп түсінеміз. Сондықтан тіл дамыту кешені мынадай жүйе мен салалардан тұрады:

- сөздік қорын молайту, сөздік жұмысы ;
- тілдің грамматикалық құрылысын игеріп, оны өз практикасында қолдана білуге баулу;
- стиль, стилистикалық ұғым мен дағды беру, стилистикалық тілдік құралдарды үйрету;
- тіл синонимдерімен жұмыс;
- тілдің көркемдегіш және бейнелегіш құралдарын үйрету;
- сөйлеу, айту дағдыларын жетілдіру;
- жазбаша тілін дамыту;
- әдеби тіл нормасынан мәлімет беру;
- тіл мәдениетін қалыптастыру
- тіл ұстарту.

Бүлдіршіндер алғаш мектеп табалдырығын аттаған кезде басталатын сауат ашу және тіл дамыту - қазақ тілі бағдарламасы салаларының негізгі құрамның бөлігі. Сауат ашу және тіл дамыту кезеңіндегі оқу жұмысының мақсаты - оқушылардың есте сақтау қабілетін дамыту, оларды оқу мен жазуға үйрету, ойлау қабілетін, сөйлеу тілін дамыту.

Бұл кезеңде жүргізілетін жұмыс түрлері оқушылардың тілін байытып, жалпы білімін кеңейту мақсатына ұштастырылады.

Сауат ашу және тіл дамыту жұмыстары бірнеше кезеңнен тұрады. Әр кезеңнің өз мақсаты, соған сәйкес жүргізілетін жұмыс түрлері болады. Сауат ашу әуелі дайындық кезеңнен басталады. Дайындық кезеңінде мұғалім жеке баланы танып, білу мақсатында жұмыс түрін ойластыру керек. Осы кезеңде дыбыстар мен әріптерді меңгертуге байланысты орындалатын жұмыс түрлеріне жаттықтыру, даярлау, үйрету жұмыстары да жүргізіледі. Сауат ашудан кейін ғана оқушылар жазуға дағдыланады. Балалардың мектепке келіп түскен кездегі психологияның дене ерекшеліктері жөнінде мағлұматтарға сүйене отырып, мазмұндама мен шығарманы бірінші сыныптан бастауға мүмкіндік бар. Бастауыш сынып оқушылары мазмұндама мен шығарма жазу барысында мынадай дағдыларға бейімделеді:

1. Оқушылар оқылған мәтінді қабылдап, сол қабылдағандарын өз сөздерімен жазып, белгілеуге дағдыланады.

Бұл дағдыны меңгермей, шығарма жазуға көше алмайды. Осы жұмыстың барысында бірқатар сөз тіркесі мен сөйлемдер, бейнелі сөздер автоматты түрде оқушылардың есінде қалады. Шығарма жазбас бұрын мазмұндама арқылы бірқатар процестерге жаттығу қажет.

2. Шығармада ұсынылатын тақырыпты түсініп, оның жігін ажырата алу дағдысы. Мысалы: "Біз ағашты қалай отырғыздық?" тақырыбы бойынша өздерінің ағаш отырғызғанда не істегендерін әңгімелеу керектігін ажырататындай болу керек;

3. Шығарма жазу үшін материал жинау дағдысы, яғни материал жинау барысында балалардың кей біреуі үй ішінен сұрауы мүмкін. Бастауыш сынып балалары бақылай білуге, кітаппен жұмыс жасауға, суреттерді қарап, қабылдай білуге жаттықтырылып, бұл жаттығулар бірте-бірте дағдыға айналдырылуы қажет.

4. Жинаған материалдарын жүйелей алу дағдысы. Бұл дағдыға бастауыш сынып оқушылары алғашқы кезде мазмұндама арқылы үйретіледі. Қиындықты жеңу үшін балалар алдымен дайын мәтіннің жүйесін байқап дағдыланады яғни қандайда бір мәтіннің белгілі бір жүйемен құрастырылатынын ұғады, білгенкөргендерін әңгіме етіп құрастырғанда оны жүйелеп алуға дағдыланады. Егер бұған дағдыланбаса, жинаған материалдарын қалай жазуды білмей,еш нәрсе жазбай отырып қалады, шығарма жазуға қызықтырудың орнына керісінше әсер етеді. Олардың шығармаға деген ынтасын кемітеді.

5. Оқушылардың өз ойын дұрыс білдіру деген - шығарма яки мазмұндама жазғанда белгілі тілдік норманы сақтау, әдеби тілдің ең керек элементін пайдалана білу, сөйлемдерінің бір-бірімен байланысып, тілі жатып келуі. Ал, ойын түсінікті білдіру дегеніміз - оқушының ойы дәл анық, көкейге қонымды болуы.

Шығарма мен мазмұндама жазу барысында балалар көптеген жаңа сөздер мен сөз тіркестерін үйренеді. Олар арқылы балалардың лексикалық қоры байып, тілдері ұстарады. Дайындық жұмыстар көбіне грамматикадан өтіледі, материалға сай оқу сабақтары да жүргізіледі.

6. Оқушының жазғандарын тексеру, түзету, жақсарту дағдысы. Бұл дағдыға үйретуде де көптеген қиындықтар кездеседі. Оқушылар шығарма мазмұндама жазғанда көбінесе мұғалімге бірінші болып тапсыруға асығады да, жазғандарын қайта оқымайды, сөйтіп, жазған жұмыстарының бірде-бір сөзін, не тыныс белгісін, не әріп қатесін түзетпестен тапсырады. Бұл жөнінде мұғалімнің ескерткен сөзі де әсер етпейді.

Бұл дағдыға балаларды үйрету қанша қиын болғанымен, олар жазғандарына сын көзімен қарап, түрлі себептермен жіберган қателерін батыл түзету дағдысын бастауыш сыныптарда үйренуге тиіс.

7. Оқушының әңгімесін белгілі бір тұлғада (бастауыш пен баяндауыштың бір шақтың тұлғада келуі) баяндай білу дағдысы.

Міне, шығарма, мазмұндама жұмыстарында берілетін дағдылардың бастылары осылар.

Бастауыш мектептерде жүргізілетін тіл дамыту жұмысы негізінен мынандай мақсаттарды көздейді.

1. Оқушылардың байқағыштық, ойлау қабілеттері мен тілін, дүниетанымын дамыту, әр нәрсені салыстыра талдап, салыстыру негізінде өз беттерімен қорытынды шығара білуге үйрету.

2. Оқушыларға қазақ әдеби тіл нормасына сай өз сезімін, ойын дұрыс жазып бере алатындай дағдылар беру.

3 Оқушыларды ана тілін сүюге, оның алтын қорын білуге және оны сезініп, құрметтей білуге тәрбиелеу.

4. Оқушылардың жазу тілін дамытуға септігі тиетін мазмұндама мен шығарма жұмыстарының оңай да тиімді түрлерін іріктеп алып ұсыну.

5. Оқушылардың іскерлік кабілетін арттыру. Осындай мақсаттарды жүзеге асыру барысында мұғалім белгілі бір әдістемелік талаптарға сүйенеді. Ол талаптар мынандай:

- Берілген тақырыпты ашып көрсете білу, оқушы өзінің жинаған материалын берілген тақырыптағы негізгі ойды көрсететіндей етіп іріктеуі қажет.
- Жазылған жұмыстың мазмұнды болуы.
- Оқушы материалды ешбір қайшылықсыз, белгілі бір ретпен жүйелі түрде баяндауға тиіс.
- Оқушылар сөзді, айтатын ойын дәлме-дәл, анық білдіретіндей етіп іріктеп, тандап қолданғаны дұрыс.
- Басында артық сөз, қыстырма сөз қолдану, бір сөздің бірнеше рет қайталануы сияқты кемшіліктерге жол бермеу шарасы жасалуы тиіс.
- Оқушы жазба жұмысында сөйлемдерді белгілі бір формада қарастыратын болсын, яғни бір сөйлем өткен шақта екінші сөйлем келер шақта тұрмау керек.
- Оқушылардың жазба жұмыстарында кейде жергілікті ауызекі сөйлеуде қолданылатын сөздер орын алады. Мұндай қателерден сақ болу жағы есте болуы керек.
- Жазба жұмыстарын жетілдіре білу дағдысын оқушылар міндетті түрде меңгеруі керек.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармалары мен мазмұндамаларында бұл көрсетілгендердің бірден түгел орындалуын талап етуге болмайды. Бірақ жазба жұмыстарын жүргізген кезден бастап-ақ бірте-бірте оқушылар жоғарыда көрсетілген талаптарды орындау жолына бағытталады.

Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамыту граммактика мен оқу сабақтарындағы жұмыстармен шектелмейді. Бұл барлық пәндерді оқыту барысында, тіпті мектептегі оқу тәрбие жұмысының өн бойында үздіксіз жүргізіліп отыратын жұмыс. Сондықтан мұндай күрделі мәселелердің барлық проблемаларын бір жолғы зерттеу жұмысында жан жақты талдап шығу мүмкін де емес.

Қорыта айтқанда, жеке пәннің әр сабақтарында тіл дамыту жұмыстары жүйелі түрде дұрыс ұйымдастырылған жағдайда балалардың сөздік қоры молайып, тіл орамдылығы артып, оқушылардың тұлғалық ерекшелігі дамиды.

1. Құлмағамбетова Б., Исанова А., Исинғарина М., Көккөзова М., Құрманғалиева Р., Айтжанова П. / Қазақ тілін оқыту әдістемесі. –Алматы:"Білім", 2000. – 78 б.

2. Ысқақов Б. Тіл дамытудың психолингвистикалық негіздері. – Алматы, 1997.
3. Рахметова С. Кіші жастағы оқушылардың жазбаша тілін дамыту. – Алматы, 1978.
4. Сүлейменова Э.Д. т.б. Тіл ұстарту. – Алматы, 1996.
5. Жапбаров А. Оқушылардың ауызекі сөйлеу икемділіктері мен дағдыларын қалыптастыру әдістемесі. – Алматы, 2002.
6. Тұрдалиева Г.Ж. Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Астана, 2007.
7. Жапбаров А. Мектеп оқушыларының тілін дамыту әдістемесі. – Алматы, 1997.

Резюме

Бакирова З. А. – *магистр-преподаватель, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави, e-mail: zakira.bakirova@mail.ru*
Беркинбаева Г.О. – *магистр-преподаватель, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, e-mail: guzi86@mail.ru*

Развитие языка обучающихся начальных классов

Обучение в начальной школе является одним из наиболее важней промышленности в процессе развития теории языка и методики. Основная цель высших учебных заведений - освоениелингводидактические и физиологические основы родного языка. Организация обучения - научиться использовать эффективные методы работы с детьми. Идея обучении является умение правильно оценить ситуацию, способность применять теоретические знания в различных формах.

Знание родного языка играет важную роль в начальнойшколе. Развития языка в общественной жизни, ее коммуникативный (как средства связи) и выразительный (как соединительная основа) функций осуществляют главную задачу преподавания предмета родной речи. Таким образом, предмет родная речьреализуетразвития устной и письменной грамотностью детей.

Учащиеся начальной школы на уроках чтенияне ограничиваютсяработой над грамматикой и развитиемречи. Воспитательная работа осуществляется непрерывно по всем предметом вначальной школе.

Ключевые слова: школа, учитель, родной язык, развитие языка, развитие теории языка, лексики, языка, литературного языка, культуры, язык и способности, проверка и коррекция.

Summary

Bakirova Z.A. – *Lecturer M.A.,* ***Kh.Yasavi International Kazakh-Turkish University,*** *e-mail: zakira.bakirova@mail.ru*
Berkinbaeva G.O. – *Lecturer M.A., Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, e-mail: guzi86@mail.ru*

The development of primary school children language

Education in primary school is one of the most important industry in the development of the theory and methodologyof language. The main goal of higher education institutions islinguadidactic development and physiological basis of the native language. Organization of training is to learn the usage effective methods of working with children. The idea of learning is the ability to properly assess the situation, the ability to apply theoretical knowledge in various forms.

Knowledge of the mother tongue plays an important role in primary school. The development of language in public life, its communicative (as a means of communication) and expressive (as connecting base) functions perform the main task of teaching the subject of native speech. Thus, the object implements the native speech of oral and written literacy in children.

Elementary school students in the reading lessons are not limited to work on grammar and language development. Educational work is carried out continuously in all subjects in elementary school.

Keywords: school, teacher, mother tongue, language development, the development of the theory of language, vocabulary, language, literary language, culture, language and the ability of checking and correction.

ӘОЖ 370.72.

ОТБАСЫЛЫҚ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ФИЛОСОФИЯСЫ

Жумадуллаева А.А. – *педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, e-mail: juma033@mail.ru*
Мейрбекова Г.П. – *Phd доктор Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,*

e-mail: guma0711@mail.ru
Беркинбаева Г.О. – *магистр-оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, e-mail: g_u_l_n_a_z_k_e_n@mail.ru*

Қазақ халқында балаға отбасылық ұлттық тәрбие беру ана құрсағынан басталады. Адамды дүниеге келуінен бастап ол дүниеге шығарып салумен аяқталатын өмірі барысында, әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер негізінде іс-әрекет пен қарым-қатынас жасау арқылы тұрақты және үздіксіз жүзеге асырылып отырады. Ол дегеніміз бесікке салу, шілдехана тойы, тұсау кесу, ұлдың мұсылман болуы секілді баланың дүниеге келген алғашқы жылдарында және өмірінің соңғы күндеріне дейінгі жасалатын ұлттық тәрбиелік мәні бар салт-дәстүрлерді бала бойына дарыту. Осы іс-әрекеттердің мәнін балаға түсіндіре отырып оның қатысуымен орындалуы оған үлкен әсер беріп, бойына берік және нық сіңеді.

Қазақтың отбасылық тәрбиесінің мақсаты – «Сегіз қырлы, бір сырлы» азамат пен «абыройлы» қыз тәрбиелеу.

Әрбір келер ұрпақ өзіне дейінгі ағаларының жасаған қателіктерін түгел ескеріп, соның төңірегінде мүлдем қателік жасамай, сүрген өміріне өзі де, өзгені де өкіндірмей өсіп-өнсе, қанеки!

Тірек сөздер: отбасы, білім, ұлттық білім, әдеп-ғұрып, мақалдар, ұлағатты сөздер, өзін-өзі ұстау және мәдениет.

Өзгені тұрмақ, күніге құлағына құйып отырған ата-анасының айтқанына көнбей, айдауына жүрмейтін баланың қатары қаншама. Тіпті, соңғы бес-он жылда ержеткен жастарымыз өзіне қатыссыз, қызықтырмайтын нәрсеге құлақ аспай, елемеуге дейін жеткен жоқ па!? Ар мен ұятты, абырой және иманды деген сөздер мен қасиеттерді ұстану түгілі оның түсінігін жетік меңгермеген «болашақ ұрпағымыздың» болашағы неде? Кейбір жастарымыз жүгенсіздік пен жігіттіктің, мейірімсіздік пен мәрттіктің, озбырлық пен батырлық секілді қасиеттердің орындарын ауыстырып алып, бір-бірінің баламасындай қабылдап алған. Осының нәтижесі - көпшіліктің арасында ауызын жимай, арсыздығын көрсетіп, аузынан ақ ит кіріп, көк ит шығып жатқан ұрпақ. Оны көрген ата-әжелеріміздің «төбе шаштары тік тұрып», «дүние не болып бара жатыр?» деген сұрақ қоюда. Осындай теріс қылықтарды көрсетіп, адамшылдыққа жатпайтын қасиетті бойына сіңдіріп өскен ұрпақтың ертең отау құрып, үй болып, бала тәрбиелейтінін ойланғанда, мынау індеттен халқымыздың жуық арада арыла қоймайтынын, яғни көргенсіз ұрпақтан халқымыздың әлі талай қасірет шегетінін сезіп, оны көз алдымызға елестеткенде шошынасын [1].

Ата-ана тәрбиесін алмаған немесе алғысы келмеген, өзінің бойын өзі қалыптастырған, керегін алып қажетсіз деп санағанын ысырып тастаған, бойына адамшылдық қасиеттерді дарытудан алшақ болған, ата-анасының жақсылығын білмеген, үйреткенін өзінің өмір тәжірибесінде іске асырмаған және осылардың нәтижесінде әлеуметтік өмірде қалыптасқан баршаға ортақ ақылақ (мораль) талаптарын бұзып өмір сүретін адамдарды «көргенсіз» деп атайды. «Атасын көріп, қызыңды бер, анасын көріп, қызын ал», - деген мақалды меңзеп тұрғаны: - «Атасы жақсы болса, ұлы көргенді, анасы жақсы болса, қызы көргенді» деген ой. Біздің қазақ халқымызда адам баласына, оның ішінде жастарға берген бағасында «көргенсіз» деген ең ауыр айып, ең жаман баға болып саналады. Ол адамшылдық оң сипат пен қасиеттерден, әдептілік пен ізеттен жұрдай дегенді білдіреді. Бұл сөз әлгі жетесіз, әдепсіз, ізеттен жұрдай жанның жеке басына ғана емес, оның ата-анасына, яғни әдептілік пен инабат үлгісін көрсетуге тиісті адамдарға да қатысты тағылатын кінә. Осыны әр отбасының ата-анасы, тәрбие берушісі ескеріп, жауапкершілікпен қарағаны болашағымыздың жақсы болуының басты кепілі. Қазақтың «Ата-бабаңа, ата-анаңа, еліңе сөз келтірме» деген тілегінде «көргенсіз болма», «көргенсіздің баласы» деген сөзді айтқызба деген талап жатыр. Осы талапты ата-аналар өз балалары алдына қойып тәрбие берсе, жоғарыда айтылған жағдайлар басымызға тумайтыны сөзсіз [2].

Көргенділік - күнделікті іс-әрекет жасауда, адамдар арасындағы қарым-қатынаста әдеп шеңберінен шықпауды, адамның көңіліне келетін сөздер айтпауды немесе қолайсыз, теріс іс-әрекет жасап, тұрпайы мінез көрсетпеуді, абайсыз немесе білместіктен жасаған басқаның кемшілігін бетіне баспауды, басқаның бойындағы табиғи мініне назар аудармауды білдіреді. Егер сен құрбы немесе жолдасының қателігін көріп, көпшілік ортасында оны көрсетуге не бағалауға жол берсең, сен мұны оған көмектесуді ойлап, жақсы ниетпен істеген күннің өзінде, адамға сенің жасаған бұл іс-әрекетің қолайсыз әсер етеді де жанын жаралайтындай ауыр тиеді. Өзің де ыңғайсыз жағдайға түсесің.

Көргенділік – тәрбиеліктің көрсеткіші. Сол себепті көргенді ата-ана басқалармен жасаған қарым-қатынасында оларды сыйлайды, құрметпен қарайды, кішіпейіл, сыпайы, кешірімді болады. Ұсақ-түйекке бола керілдесіп, керісіп жатқанды бойына мін, теріс қылық санайды. Көргенді ата-ананың өзіне де,

қоғамға да, ел-жұртқа да тигізетін зор пайдасы. Мұндай ата-ана балаларын әдептілікке, адамгершілікке тәрбиелейді. Көргенді адам ұрпағын да көргенділікке үйретеді. «Ұяда не көрсе, ұшқанда, соны алады», - деп, тәрбие мәселесін бетімен жібермейді. Көргенді ата-ананың барлық іс-қимылы көргенді ұрпақ тәрбиелеуге арналған үлгілі болуы, ол үшін ұдайы және өте мол күш-қайрат жұмсауы міндеттілік деп қабылданып түсіндіріледі. Үлгілі ата-ананың балаға көрсетер тәртібі де үлгілі, берер тәрбиесіде үлгіліліктің негізінде жасалады. Ата-ана өз баласының болашағын ойлауда оған тәрбие берумен қатар оның тәртібіне де қатты назар аударғаны жөн [3].

Тәртіп – адамдардың қоғамдағы келісімді іс-қимылын реттейтін тетік, соны іске қосу ережелерінің сөзсіз орындалуы мен барысын қадағалайтын қоғамдық құрал. Тәртіп – әдептіліктің бір түрі. Ол адамның жеке және қоғамдық өмірінде, күнделікті тұрмыс пен рухани тіршілігінде, ұжымдық, қоғамдық істерінде ерекше маңызды. Адам баласының басына туындайтын пәлекеттің көбісі тәртіпсіздіктен туындайды. Алғашында тәртіпті босаңсытып алып, қайтіп оны қолға алып, жолға қоя алмай жатқанның негізінде туындаған тәртіпсіздіктен қандай бейберекет істер мен қайғылы оқиғалар туындағаны баршамызға аян.

Тәртіптің жүзеге асыру тәсілдері: салт-дәстүр, әдет-ғұрып, қоғамдық талаптар мен мемлекеттік талаптар.

Қандай қоғам болса да, ол тәртіпті қажет етеді және оған мүдделі болады. Сондықтан қалай болғанда да қоғамда тәртіп орнату баршамызға тиісті дүние. Отбасыны, қоғамды, мемлекет арасын құраушы бөлшектерді тұтастыру арқылы ұстап тұратын нәрсе – тәртіп. Ал тәртіп болмаған жағдайда, олар бір-бірінен ыдырап кетіп, шырқы бұзылады.

МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕР

Тәрбиелі – тәртіптің құлы,
Тәртіпті – елдің ұлы.

Тәртіп көрген адам бала күнінен
Өнерімен қуандырар түбінде.

Ашу – дұшпан, ақыл – дос,
Ақылыңа ақыл қос.

Таяқтау оңай – тәрбиелеу қиын.

Балақан өсіру – балапан ұшыру емес.

Көрінген таудың алыстығы жоқ.

Ұрпақ тәрбиесі – ұлт болашағы [4].

ҰЛАҒАТТЫ СӨЗДЕР

«Ей, перзентім, тамақтан аш қалсаң да, ақыл-парасатқа тоқ бол. Адамдарға дөрекілік жасама. Ойпыл-тойпыл сөйлеуден сақтанып, тіліңді тыйып ұста. Сонда ғана сен әр қилы қырсықтардан аулақ боласың. Адамдар бойында жоқ және болып та көрмеген қасиеттерді сенде бар деп мақтаса, ондай мақтауға сеніп, мардымсыма.

Ей, перзентім, шынайы ілімге ынтық бол. Өз айтқаныңнан қайтпайтын бір мойын болмай, өзгелердің де айтқанына мән беріп, құлақ сал.

Ей, перзентім, сырын біліп алмай тұрып, бір көрген кісіге көңіліңді жайып салма. Өз-қадір қасиетін білмейтін кісілерден жақсылық күтпе. Күн шыққанша ұйықтап жатып алма. Орынсыз күле берме. Әйелі жаман кісілермен сұхбаттас болма. Жасы үлкен және егде кісілердің алдына түсіп жүрме. Сөйлесіп отырғандардың сөзіне орта жолдан килігіп, бөлме. Қонақтың алдында бәзбіреуге кіжініп, ренішіңді айтпа. Басыңды салбыратып отырма» *(Қабуснамадан).*

«Бірі түзу болса – түзу бәрі де,
Бәрі түзу болса – түзу мәні де.
Бір қыңырдан – бәрі қисық шығады,
Бір қисықтан – әмән, қырсық туады» *(Ж.Баласағұн).*

«... Елік айтты: Ізгілік екі түрлі ұқсаңдар,
Бірі – ізгілік жолын шыңдап тұтқандар.
Бірі – анадан ізгі болып туғандар,

Сүтпен сіңіп, сай-сүйегін буғандар.
Енді бірі – өткінші ісі, тұрағы,
Ессізге ерсе – ессіз болып шығады...» *(Ж.Баласағұн).*
«Ай маңдайлы ұл-қыз туса алдыңда,
Үйінде өсір, бөтен жерде қалдырма.
Тәрбиеші ал ізгілікті, көшелі,
Ұл-қыз жақсы, таза болып өседі.
Ұл-қызыңа әдеп үйрет, білім бер,
Қос жалғанды бірдей көріп, күлімдер». *(Ж.Баласағұн).*

«Әуелі баланды өзің алдайсың: «Әне, оны берем, мұны берем» деп. Баста баланды алдағаныңа мәз боласың. Соңы ... ... балаң алдамшыл болса кімнен көресің? «Боқта» деп біреуді боқтатып: «көпірқияңқы, осыған тимеңдер» деп, оны масаттандырып, әбден тентектікке үйретіп қойып, сабаққа бергенде, молданың ең арзанын іздеп, «хат таныса болады» деп, «қу, сұм бол» деп, «пәленшенің баласы сені сыртыңнан сатып кетеді» деп тірі жанға сендірмей, жат мінез қылып, осы ма берген тәлімің? Осы баладан қайыр күтесің бе?!» *(Абайдың оныншы қара сөзі).*

«Жас бала анадан туғанда екі түрлі мінезбен туады. Біреуі – ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұлар тәннің құмары, бұлар болмаса тән жанға қонақ үй бола алмайды, hәм өзі өспейді. Екіншісі – білсем деген, не көрсе соған талпынып... көзі көргеннің, құлағы естігеннің бәрін сұрап тыныштық көрмейді. Ал мұның бәрі жан құмары.» *(Абайдың қара сөздері).*

«Іштегі жан қуатымен жиған нәрсенің аты ақыл, ғылым еді ғой»
(Абай)

«Сезім арқылы қабылдай алмайтын адамдар білімнен де құралақан»
(Абай)

«Адамның адамшылдығы – ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады» *(Абай)*

«Баланы тәрбиелеу үшін әрбір тәрбиешінің өзі тәрбиелі болуы керек. Себебі, бала айтып ұқтырғаннан гөрі, көргеніне көп еліктегіш келеді. Солай болған соң балаға не жақсы мінез болсын, іспен көрсету керек» *(Ж.Аймауытов).*

«Тәрбиедегі мақсат – баланы тәрбиешінің дәл өзіндей етіп шығару емес, келешек өз заманына лайық қылып шығару» *(М.Жұмабаев).*

«.... Ал қазақ, мешел болып қалам демесең, тағылымың мен бесігіңді түзе...» *(М.Әуезов).*

«Ел боламын десең, бесігіңді түзе» *(М.Әуезов).*

«Жақсы тәртіп әдетке айналса – ырыс, жаман тәртіп әдетке айналса - қырсық» *(Ғ.Мұстафин).*

«Жас ұрпақты тәрбиелеуде отбасы маңызды орын алады. Отбасы – адамзат бесігін тербеткен ұя болса, баланың бас ұстазы – ата-ана. Ата-ана күнделікті өмір тіршілігінде еңбегі, адамдық бейнелері, жақсы мінез-құлқы, дұрыс қарым-қатынасы арқылы балаға үлгі. Сондықтан отбасы мен бала тәрбиесіне бірлескен жан жылулық, рухани жылылықты дарытатын мезгіл жетті». *(Сара Алпысқызы).*

Сонымен қатар тәртіп – әр адамның өзін-өзі қадағалауының, өзін-өзі басқаруының көрінісі мен оған қол жеткізер құралы. Бұл адамның өз қалауымен, саналы түрде жасалмаса, сырттан жүктеліп таңылған, күштеу немесе зорлау ретінде қабылданса, адам бойындағы жағымсыз ауыртпалыққа немесе іс жүзіндік мәні жоқ бос сөзге айналуы ықтимал. Тәртіпті адам - барлық жерде, үйде, мектепте, қоғамдық орындарда, жұмыс үстінде, демалыста, адамдар арасында немесе жеке өзі жүргенде, өзінің басқа адамдардың алдындағы жауапкершілігі мен міндетін ұмытпайтын тұлға. Ондай адам сыпайы әрі талапшыл болады. Оның сөзі мен ісінде алшақтық болмайды. Адамның тәртіптілігі оның мәдениеттілігінің де белгісі. Өйткені жұмыста немесе отбасыдағы қарым-қатынас мәдениеттілігі қалыптасқан ол үшін тәртіптілік – амалсыз атқаратын міндет емес, іштей мойындап, қажет саналған талап. Осы себепті барлық ата-аналарға айтылатын және оған шақырылатын үндеу – отбасыдағы ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру мен әдепті, көрегенді де өнегелі ұрпақ тәрбиелеу – болашағымызды ойлау.

1. *«Әдеп және жантану» хрестоматия. –Алматы: «Атамұра», 1996 ж.*
2. *Асылов Ұ., Ж.Нұсқабайұлы «Әдеп. Инабаттылық дәрістері». –Алматы: «Нұрлы әлем», 2005 ж.*
3. *Ғаббасов С. «Халық педагогикасының негіздері». – Алматы: «әл-Фараби», 1995 ж.*
4. *«Қазақтың мақал-мәтелдері». – Алматы: «Раритет», 2004 ж.*

Резюме

Жумадуллаева А.А. – *кандидат педагогических наук, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави, e-mail: juma033@mail.ru*
Мейрбекова Г.П. – *Phd доктор, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Яссави, e-mail: guma0711@mail.ru*
Беркинбаева Г.О. – *магистр-преподаватель, Казахский национальный педагогический университет им. Абая, e-mail: g_u_l_n_a_z_k_e_n@mail.ru*

Философия национального воспитания в семье

Семья – наиболее распространенный вид социальной группы, основная ячейка общества, в которой рождается, формируется, развивается и большую часть времени в течение жизни находится человек. Семейные отношения обычно определяют психологию и поведение человека, поэтому семья представляет особый интерес для социально-психологического исследования. Человечество развивается неравномерно. В периоды затишья, относительной стабильности общественной жизни подростки не столь резко выбивались из ее колеи и без особого напряжения включались в нее. И совсем иначе ведут себя подростки в периоды бурного развития общества, ломки привычного образа жизни.

Все большее значение социологи придавали и придают коммуникативной функции семьи. Можно назвать следующие компоненты этой функции: посредничество семьи в контакте своих членов со средствами массовой информации (телевидение, радио, периодическая печать), литературой и искусством; влияние семьи на многообразные связи своих членов с окружающей природной средой и на характер ее восприятия; организация внутрисемейного общения.

Какое бы общество не было, оно требует дисциплины и будет заинтересовано в этом. Поэтому для всего мира актуальная обязанность - это навести порядок в обществе. Воспитание поддерживает сплоченность в порядке семьи, общества и составных частей государства. Основная цель семейного воспитания казахского народа - это воспитание «талантливого сына» и «достойную» дочку

Ключевые слова: семья, образование, национальное образование, традиции, пословицы, большие слова, поведение, и культура.

Summary

Zhumadullaeva A.A. – *Candidate of Pedagogical Sciences, Kh.Yasavi International Kazakh-Turkish University, e-mail: juma033@mail.ru*
Meirbekova G.P. – *Phd Doctor, Kh.Yasavi International Kazakh-Turkish University, e-mail: guma0711@mail.ru*
Berkinbaeva G.O. – *Lecturer M.A., Kazakh National Pedagogical University named after Abai, e-mail: g_u_l_n_a_z_k_e_n@mail.ru*

The philosophy of national education in the family

Family is the most common type of social group, the main unit of society, which is born, formed, developed and most of the time during the life of a person is. Family relationships are usually defined psychology and human behavior, so the family is of particular interest for socio-psychological research. Humanity has developed unevenly. In periods of calm, the relative stability of social life of teenagers not as dramatically knocked out of its rut and without strain included in it. And very different teenagers behave during periods of rapid development of society, breaking traditional way of life.

The increasing importance of social scientists gave and give the communicative function of the family. You can call this function, the following components: family mediation in contact with its members, the media (television, radio, printed media), literature and art; influence of the family on multiple communications of its members with the natural environment and the nature of its perception; intra-organization communication.

What society would not be, it demands discipline and will be interested in it. Therefore, for the whole world the actual duty is to keep piece in society. Education maintains unity as a family, society and components of the state. The main objective of family education of the Kazakh people is an education of "the talented son" and “the worthy" daughter

Key words: family, education, national education, traditions, proverbs, behavior and culture.

УДК: 371.013.770

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ФОЛЬКЛОР АРҚЫЛЫ КОММУНИКАТИВТІК-ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кошкимбаева Р.Х. – *Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Педагогикалық психология кафедрасының аға оқытушысы baykulov85@mail.ru*
Райымбек Л. – *Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты, Жалпы педагогика және психология кафедрасының оқытушысы*

Мақала мектеп жасына дейінгі балалардың фольклор арқылы коммуникативтік-тілдік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін қарастырады. Мұнда балабақшадағы тәрбие жұмыстарының негізгі мақсаты айтылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік-тілдік құзыреттілігін дамытудың жолдары қарастырылады. Мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктерінің жоғары деңгейде қалыптасуы оның кез-келген әлеуметтік ортаға бейімделуінің кепілі екені сөз етіледі. Қозғалып отырған мәселеге қатысты ғалымдар еңбектеріне шолу жасалынады. «Коммуникативтік құзіреттілік», «құзыреттілік», «құзырет», «компетенция» ұғымына қысқаша мәлімет беріліп, талданады. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілінің, ақыл-ойының дамуына тікелей әсер ететін балалар фольклоры: санамақ, ертегі, өтірік өлең, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтелдер туралы қысқаша мәлімет беріліп, қорытылады.

Тірек сөздер: мектеп жасына дейінгі балалар, «құзыреттілік», «құзырет», балалар фольклоры, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтел, ертегі.

Қазіргі таңда бала тілін сәби кезінен бастап дамыту, ойын өрбіту, сол арқылы жеке басының қалыптасуына жағдай жасау – оқу-тәрбие мәселесіндегі негізгі мақсаттардың бірі. Бала өз ойын тіл арқылы жеткізеді. Ал бала тілінің дамуы, оның сөйлеу мүмкіндігінің қалыптасуы бірден пайда болмайтын күрделі үрдіс. Ол жүйелі жүргізілетін жұмыс түрлерінің негізінде жүзеге асатыны мәлім.

Олай болса, балабақшадағы тәрбие жұмыстарының негізгі мақсаты – баланың тілін ұстартып, байланыстырып сөйлей білуге үйрете отырып, оның ой-өрісін дамыту. Яғни, білім беру жүйесінің алғашқы деңгейі ретінде қазіргі өзгермелі әлемде талапқа сай бейімделуге қабілетті бала тұлғасының қалыптасуы мен дамуы үшін жағдайлар жасау болып табылады.

Демек балабақшада тәрбиеленіп жүрген баланың тілі мен ой-өрісі отбасында тәрбиеленген баладан анағұрлым жақсы дамитыны сөзсіз. Себебі балабақшада баланың тілін жаттықтырып, ойын дамытуға көп көңіл бөлінеді. Әсіресе баланың жас ерекшелігіне қарай айтылатын қызық та тартымды өлеңдер, тақпақтар, жаңылтпаштар бала ұғымын кеңейтумен бірге, дыбыстарды дұрыс айтып үйретуге баулиды, сөздік қорын байытады [1; 230 б.].

Бұл дегеніміз, адам әлеуметтік ортаның мүшесі болғандықтан, өмірінің алғашқы айынан бастап айналасындағы адамдармен қарым-қатынасқа түсудің қажеттілігін бастан өткеретіндігін байқауымызға болады. Ал қарым-қатынас күрделі де көп қырлы әрекет, сондықтан адам баласына алдыңғы аға буын жинақтап жеткізген әлеуметтік тәжірибені игеру үдерісінде қажетті білім мен білікті қажет етеді.

Сол себепті қазіргі уақытта өскелең ұрпақты тәрбиелеуде М.Әуезовтың «Ел боламын десең, бесігіңді түзе» деген өсиетті сөзін естен шығармауымыз керек. Егеменді еліміздің жастарын өмірге келген сәтінен бастап, елін, жерін, Отанын, өз Ата Заңын сүйіп, құрметтеп, қадір тұтып, мақтан тұтатындай етіп тәрбиелеуіміз керек. Сондықтан да, мектеп жасына дейінгі балаларға білім беруде балалар фольклорымен таныстыру арқылы қарапайым ұғымды қалыптастыра отырып, балалардың коммуникативтік-тілдік құзыреттілігін қалыптастырудан бастағанымыз жөн деп санаймыз.

Себебі, Н.Ә. Назарбаев «Интеллектуалды ұлт – 2020» жобасында қазіргі заманғы білім берудің болашақтағы міндеттерін атай келе, жас қазақстандықтар бастапқы интеллектуалдық әлеуетпен және терең ақылмен, шексіз қызығушылықпен және өмірлік күш-қуатпен ерекшеленуге тиіс деген. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда жаңа білім беру жүйесінің балабақша сатысында оқыту үдерісін ұйымдастыру базалық білім, білік, дағдылар, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде балалардың түйінді құзыреттілігін қалыптастыруды қажет етеді. Осыған сәйкес балалар бақшасынан бастап, балалардың бойында коммуникативтік-тілдік құзыреттілікті қалыптастыру басым бағыттардың бірі болып табылады [2; 3].

Олай дейтініміз, мектеп жасына дейінгі балалардың коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктерінің жоғары деңгейде қалыптасуы оның кез-келген әлеуметтік ортаға бейімделуінің кепілі болып табылады.

Осы тұста *«құзыреттілік», «құзырет»* ұғымдарына берілген анықтамаларға және олардың теориялық негіздеріне тоқталуды жөн көрдік. Кеңестік энциклопедиялық сөздікте *құзырет (лат. Тіл compete - қол жеткіземін, сәйкес келемін)* - 1. Заң, жарғы немесе нақты орган немесе лауазымдық тұлғаға берген өкілеттілік шеңбері. 2. Белгілі бір саладағы білім, тәжірибе деп анықталса, Ғ.Ғ. Мұсабаевтың орысша-қазақша сөздігінде *«компетенция»* ұғымын *«хабардарлық»* және *«заң»* саласының термині ретінде «*міндет, қызмет бабы*» деген. Демек, ***құзырет ұғымы өткен ғасырдың ортасынан бастап белгілі бір салада білімі бар, өзінің білімімен немесе өкілеттілігімен бірдеңе істеуге, шешуге құқығы бар*** деген түсінікке ие болған. ***Құзыреттілік ұғымы тұлғаның сапалы көрсеткіші ретінде алдына қойған***

міндетін нәтижелі шешуге, сауатты түрде пікірін, ойын, бағасын бере білуге мүмкіндік беретін білім мен біліктілікті меңгеруі. Құзырет құзыреттіліктің одан әрі дамуы мен қалыптасуына негіз болатын сапа түрінде қарастырылады [4; 5; 6].

Сондай-ақ коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктің қалыптасу маңыздылығының баланың мектепте білім алу кезеңіне өту барысында аса ерекше орын алатындығын М.И. Лисина, Е.Е. Кравцова, Г.Г. Кравцов, В.А. Петровский, А.Г. Рузская сынды ғалымдар өз еңбектерінде анықтағанын да айта кетуімізге болады [7; 8; 9; 10].

Ал балалардың өзгелермен қарым-қатынасқа түсуінің қарапайым түрінің тапшылық етуі оның құрдастарымен және үлкен адамдармен өзара іс-әрекетінде үлкен қиындықтар туғызатынын естен шығармауымыз қажет. Себебі олардың қорқыныш сезімдері артып, білім алу үдерісіне үлкен нұқсан келтіретіні сөзсіз. Міне, сондықтан коммуникативтік-тілдік құзыреттіліктерінің қалыптастыру мектепке дейінгі кезең мен бастауыш мектепте білім беру кезеңінің сабақтастығын қамтамасыз етудің басымдылығы, оқу әрекетінің табыстылығын қамтамасыз етудің қажетті шарттары әлеуметтік жеке тұлға дамуының маңызды бағыттары болып табылады.

Сонымен қатар тіл – ойдың жемісі екенін ескерсек, бала тілінің жоғары деңгейде жетілуі оның жеке басының интеллектуалды дамуына, балалар фольклоры туралы берілетін білімнің орны ерекше.

Яғни мектеп жасына дейінгі балалардың тіл мәдениетін қалыптастырудың жолы болып – тілдің халықтық қасиетін ауыз әдебиет үлгілері, көркем әдебиет арқылы бала бойына сіңіруде. Оқыған шығармасы бойынша ойын көркем етіп жеткізе білу де – тіл мәдениетін меңгерудің бірден-бір шарты.

Ол үшін ата-бабадан бүгінгі күнге жеткен тарихи мұраларды таныту, халық қазынасы ауыз әдебиеті, балаларға арналған көркем әдеби шығармаларды кеңінен пайдалану арқылы жүзеге аспақ. Осы тұрғыда мектеп жасына дейінгі балалардың тілінің, ақыл-ойының дамуына тікелей әсер ететін балалар фольклоры болып табылады деп толықтай айта аламыз.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жас және жеке-дара ерекшеліктеріне байланысты тілінің дамуына көркем әдебиет шығармаларының, ауыз әдебиет туындыларының ықпалы зор екенін жоғарыда айтып өттік. Олай дейтініміз, балалар нақ осы жаста санамақ, ертегі, өтірік өлең, жұмбақ, жаңылтпаш, мақал-мәтелдерді және т.б. өте қызыға айтады.

Әсіресе халықтық шығармалар ішінде балалар үшін жұмбақтар үлкен рөл атқарады. Жұмбақтар баланы байқағыштыққа, тапқырлыққа баулып, ой-қиялын ұштастыруға көп әсер етеді. Ал келесі жанр – жаңылтпаш. Ол да баланы дұрыс та, айқын сөйлеуге үйрететін, тілін жаттықтыруға бейімдейтін жанр. Балалар жаңылтпаш арқылы сөздерді дұрыс сөйлеуге, жеке дыбыстарды алмастырмай дұрыс айтуға үйренеді. Сондай-ақ халықтың асыл ойының көркем жиынтығы мақал-мәтелдер арқылы да беріледі. Қышқаша айтар болсақ қазақтың мақал-мәтелдері негізінен елдікті, ынтымақты, бірлікті, адамгершілікті, инабаттылықты қамтиды.

Сол себепті де халық ауыз әдебиетін балабақшадан бастап пайдаланудың маңызына тоқталар болсақ, ол баланың тілін дамыту үшін, ой-өрісін кеңейтуге білімдік – тәрбиелік маңызы зор екеніне көзіміз жетеді [11].

Демек, күнделікті оқу үрдісінде мақал-мәтел, аңыз әңгімелер, жұмбақ жасыру, ертегілер, жаңылтпаштар кеңінен пайдаланылуы қажет. Осылардың қай-қайсысы болса да баланың сезімін селт еткізіп, ойына оралып, тіліне үйіріліп, сөзге әсерлендіреді.

Қорыта айтар болсақ мектеп жасына дейінгі сәбилерді өз ана тілін жақсы меңгеруге үйрету, тәрбиешінің кәсіби даярлығына, әдіскерлік шеберлігіне байланысты. Сол себептен де қазақтың фольклорлық шығармаларын мектепке дейінгі балалардың ой-өрісін, дүниетанымын дамытатын, қиял сезіміне әсер етерлік, табиғаттың таңғажайып сырын ұғындыратын, өздігінен әрекет жасауға, еңбек ете білуге баулитын негізгі құрал ретінде жас ерекшеліктеріне сай кеңінен қолдануға тиіспіз.

Сондай-ақ ақыл-ойды жетілдірудің негізі болып табылатын баланың тілін, сөз қорын молайту, еркін, дұрыс сөйлей білуге үйрету де негізгі нысана болуы керек. Яғни құзыретті тұлғаны қалыптастыру мектеп жасына дейінгі кезеңнен басталуы тиіс деп тұжырымдаймыз. Демек, әрбір күн өзгеріске толы бүгінгі жауапты кезеңде замана көшінен қалмай уақыт талабына сай ертеңгі болашақ ұрпақты білімді етіп тәрбиелеу тәрбиешілерге көп жауапкершілікті жүктейді. Ол тәрбиешіден үздіксіз ізденуді, өз білімін жетілдіріп отыруды талап етеді. Өйткені, еліміздің ертеңі - бүгінгі жас ұрпақтың қолында екенін естен шығармауымыз керек.

1. Ананьев Б.Г. Познавательные потребности и интересы, Ученые записки ЛГУ, Психология. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1959. – 230 с.

2. Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы //Егемен Қазақстан 30 қаңтар 2010 ж.

3. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеудің стандарты. – Астана,2009. – 30 б.

4. Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. Республикалық баспа кабинеті. – Алматы, 1995. – 185 б.

5. Қазақ тілінің түсіндірмелі сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған А.Ы. Ысқақов. Қазақ ССР-інің «Ғылым баспасы». – Алматы, 1982. – 623 б.

6. Российская педагогическая энциклопедия. В 2-х томах. – Москва: Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1993. – Т.1. – 607 с.

7. Ожегов СИ. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – Москва: Русский язык, 1986. – 795 с.

8. Петровский В.А., Виноградова А.М., Кларина Л.М. Учимся общаться с ребенком: руководство для воспитателей детского сада. –М.: Просвещение, 1993.

9. Лисина М.И. Общение и речь: развитие речи у детей в общении со взрослыми. –М.:Педагогика, 1995.

10. Лисина М.И., Силвестру А.И. Психология самосознания у дошкольников. – Кишинев: Щтиинце, 1983.

11. Жұмағожина Р. Ауыз әдебиеті үлгелерін балалар бақшасында пайдалану. –Алматы: Мектеп, 1981. – 42 б.

Резюме

Кошкимбаева Р.Х. – *Государственный университет имени Шакарима города Семей, старший преподаватель кафедры педогогической психологии*

Райымбек Л. – *Южно-Казахстанский государственный педагогический институт, преподаватель кафедры общей педагогики и психологии*

Формирование коммуникативно-языковой компетентности детей дошкольного возраста через фольклор

В статье рассматриваются вопросы формирования коммуникативно-языковой компетентности детей дошкольного возраста. Говорится об основных целях воспитательной работы в детском саду. Рассматриваются пути развития коммуникативно-языковой компетентности детей дошкольного возраста. Отмечается коммуникационно – языковой интерес детей дошкольного возраста, формирование его компетенций в социальной среде. Дается обзор трудов ученых, на основе которых говорится в данной работе. Дана информация о понятиях «коммуникативные компетенции», «компетентность», «компетенции», «интерес». Также дана полная информация о влияющих факторах на развитие языка, интеллекта детей дошкольного возраста: сказки, стихи, загадки, пословицы, поговорки.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, "компетентность", "компетенция", детский фольклор, загадка, пословицы и поговорки, сказки.

Summary

Koshkimbayeva R.H. – *Shakarim state university of Semey, the Departament of Pedagogical psychology*

Rayimbek L. – *South Kazakhstan state pedagogical institute, lecturer of the Department Basic pedagogy and psychology*

Formation of communicative and linguistic competence of children of preschool age through folklore

The article speaks of formation of linguistic-communicative competence of preschool children. Speaking about the main purpose of the educational work in kindergarten. We consider the development of linguistic-communicative competence of preschool children. There communicatively - linguistic interest of children of preschool age, the formation of its competences in the social environment. A review of the works of scholars, on the basis set out in this paper. The information on the concepts of «communicative competence», «competence», «competence», «interest». Also given complete information about the influencing factors on the development of language and intelligence of preschool children: fairy tales, poems, riddles, proverbs, sayings.

Key-words: preschool children, "competence", "competence", a children's folklore, riddles, proverbs and sayings , fairy tales.

ӘОЖ: 371.321.4

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН КӘСІПКЕ БАУЛУДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҚ НЕГІЗІ

Ашикбаева Г.Д. – *аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, e-mail:gumi69@list.ru*

Еркінбекова Қ.М. – *бөлім меңгерушісі,*

Мақтаарал гуманитарлық экономикалық және агробизнес колледжі, e-mail:karligach@list.ru

Мақалада жалпы білім беретін мектептегі жоғары сынып оқушыларын оқу-тәрбие жұмыстары барысында кәсіпке баулу мен өндірістік еңбекпен байланыстыру керек екендігін және оларды еңбекке үйрету жолдарын зерттеуде жасөспірімдерді өндірістік-бағдарлауға дайындау жолдарының өзгеруіне байланысты кезеңдермен ерекшеленетіні қарастырылған.

Атап айтқанда мектеп бағдарламаларының тақырыптары оқушыларға түсінікті және іс-әрекетте қолайлы болу мақсатында, оны практикалық сабақтармен байланыстыру ұсынылды және оларды еңбекке үйрету мақсатында материалдық-техникалық базамен қамтамасыз етілуімен, мектептердің өнеркәсіптік және ауылшаруашылық кәсіпорындарға бекітілуімен жүзеге асырылатыны аталды.

Мұнда политехнизм принципі барлық нәрсеге оқыту емес, жалпы өндіріс негіздеріне оқыту деп түсіндірілді. Ол арнайы пәндер түрінде, сонымен қатар, барлық пәндерді өндіріспен байланыстыра оқытуды бағдарлауда, бірыңғай білім саясаты негізінде іске асырылды. Яғни еңбекке дайындау кешенінде жалпы білім жүзеге асырылды және одан үлкен үміт күтілді. Атап айтқанда оқу шеберханалары құрылды және өнеркәсіптік өндіріс орындарымен байланыстар нығайды. Сонымен бірге жоғары сынып оқушыларын пайдалы өндіріске қатысулары кеңейтілді және оларды кәсіпкерлікке үйретілді, күшейтілді.

Жоғарыда аталған еңбекке оқыту мақсаттары қазіргі заманда педагогикалық маңыздылығын жоғалтпағандығын тәжірибе көрсетеді және оларды оқу-тәрбие жұмысындағы жүйе ретінде қолдануға болатыны туралы ғалымдардың еңбектерінде көруге болады.

Атап айтқанда, жұмыс күшін мамандандыру дайындығын білім жүйесінің маңызды қызметтерінің бірі болып табылды. Оқушыларды еңбекке дайындаудағы мақсатымыз – олардың материалдық өндіріс саласында практикалық қызметке дайындығын қалыптастыру, жасөспірімдерді еңбек жолына, тәрбиелі болуына, белсенді жұмысшыны еңбекқорлыққа бағдарлауды қамтамасыз етуге бағытталатыны нақтыланған.

Тірек сөздер: еңбекке оқыту, политехникалық білім беру, кәсіби бейімделу, политехнизм.

Жыл сайынғы Жолдауында Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев Қазақстанның білім саласына ерекше назар аударып келеді. Жаңа Жолдаудың жанымызғы жақын қуантатын жаңалығы бесінші бағытында көрсетілген 2017 жылдан бастап жаңа жоба – «Баршаға арналған тегін кәсіби-техникалық білім» бағдарламасы бойынша, техникалық және кәсіби білім беру жүйесін жетілдіруге көңіл бөлінуі. Қазақстанның одан әрі қарыштап дамуына техникалық және кәсіби білім сапасын арттыру үлкен үлес қосады. Сонымен бірге «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық әдістәсілдерді енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», – деп Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері атап көрсетіледі [1]. Бұл міндеттерді іс жүзіне асыру мұғалімнің шеберлігіне, ізденісіне байланысты. Оны жүзеге асыру педагогика ғылымының жүргізген зерттеу бағыттарының нәтижелеріне, мектеп практикасына озық тәжірибелерді енгізуге қатысты.

Оқушыларды еңбекке үйрету жолдарын зерттеуде жасөспірімдерді өндірістік-бағдарлауға дайындау жолдарының өзгеруіне байланысты төмендегі кезеңдермен ерекшеленеді.

Әлеуметтік-экономикалық үдерістерді тарихи-педагогикалық зерттеу XIX–XX ғасырлар кезеңінде жергілікті өнеркәсіптік өндірістің қарқынды өсуі еңбек және кәсіптік мектептердің белсенді қалыптасуы күрт өсе бастағанын көрсетеді. Педагогиканың өндірістік-бағдарлауының жүйелі дамуы алдыңғы қатарлы ғалымдардың әдістерді өңдеу салаларында және кәсіптік оқыту жүйелерінде жоғары нәтижелерге жетуіне ықпал етеді.

Жастарды еңбекке баулу қай кезде де азаматтық тәрбиенің елеулі шарттарының бірі ретінде қарастырған. Сонымен қатар, XIX ғасырда орыс әдебиетінде еңбек мәселесін де көп қарастырылғаны белгілі.

Атап айтқанда, Ы.Алтынсариннің әңгімелері төменгі сынып оқу үдерісі арқылы іске асса, кейбір сыныптарда тәрбие сағаты, сыныптан тыс оқу, конференцияларды, еңбек тәрбиесіне байланысты диспуттар т.б. басқа арқылы жүзеге асады. Яғни, педагогтың осындай прогрессивті идеялары мектептің оқу-тәрбие жұмысы арқылы іске асып отыр.

Ы.Алтынсарин қазақ жастарына кәсіптік мамандық беру мәселесін қалаған және ол қазақ халқының экономикалық дамуына қажетті мамандар әзірлеу ісіне ерекше мән берді. Сонымен қатар қолөнер, ауылшаруашылығы училищелерін ашуға күш жұмсады.

Сонымен бірге Ы.Алтынсариннің еңбек туралы пікірлері, идеялары қазіргі біздің экономикалық жағдайға және қойылатын талаптармен сәйкес келеді.

Қоғамымыздағы өзгерістерге байланысты қазіргі пайда болған әлеуметтік жағдайларға еңбек етпеген адам өмір сүре алмайды, қайыршылыққа, өлімге дейін барады. Яғни оқушыларды еңбекке тәрбиелеуде және оның шығармалары негізгі идеяларды қамтиды.

Ы.Алтынсарин адал еңбек етуді, қанағат қыла білуді адамгершілік қасиет деп санады. Оның «Біз өзіміздің адал еңбегімізбен тіршілік етіп отырмыз дей алатын адам – шын бақытты адам» - дегені соның нақты айғағы.

Ресей және Қазақ жерінде XX ғасырдың басында мектептерде еңбекке оқыту тенденциясы кеңейе бастады. Онда қолданбалы даярлықтың, еңбекте өзін-өзі басқарудың, өндірістік еңбектің, техникалық және ауылшаруашылық бағыттардағы үйірме жұмыстарының элементтері жүзеге асырылады. Тап осы кезеңде теоретик және еңбек мектебінің тәжірибешісі С.Т. Шацкийдің «адам өзіндік зерделі және дене

еңбегіне белсенді қатысуы арқылы тәрбиеленеді» деп есептеген тәжірибесі шығармашылық жолдардың басы болып табылады. С.Т. Шацкийдің пікірі бойынша, адам тәрбиесінің дамуы шығармашылық практикалық іс-әрекет негізінде орын алады. Өмірге дайындау және өзіндік өмір сүруге дамыту, оқушылардың бекітілген пәндер тізімі бойынша емтихан тапсыруға бағытталған білім жүйесіндегі сәйкес құрамды оқу жұмыстары ретінде анықталады [2].

Мектеп бағдарламаларының тақырыптары оқушыларға түсінікті және іс-әрекетте қолайлы болу мақсатында, оны практикалық сабақтармен байланыстыру ұсынылды. Практикалық оқыту жүйесінде С.Т. Шацкий оқушыны материалға және құралға берілген мақсатты орындау үдерісінде «лайықтау» деп білді. С.Т. Шацкийдің басшылығымен 1906 жылы «Сетлемент» клубында балаларға слесарлық, ағаш өңдеу, түптеу ісіне, сонымен қатар, тарих, химия, өнерді үйретті және «даусыз, әрбір оқушының шығармашылығына жол беру» ұйымдастырылды.

С.Т. Шацкий және т.б. ғалымдардың бірлестігімен құрылған «Сергек өмір» колониясындағы жұмыста практикалық оқыту және жастарды еңбекке тәрбиелеу қызметі 1911 жылы дами бастады. Педагогикалық ұжым қызметі қамқорлыққа алынғандардың қызығушылықтарына сәйкес тәрбиеленушілердің шығармашылық жасауға бағытталған болатын. Олардың жұмысында қоғамға пайдалы және өндірістік еңбектің оқу бөлімдері, сабақтан тыс және сыныптан тыс жұмыс элементтері көрсетілген. Сонымен бірге С.Т. Шацкийдің пікірі бойынша еңбек адам мен табиғатты байланыстыратын буын болып табылады, сондықтан тек еңбек мектебі гуманитарлық синтезді және табиғи-ғылыми білімді қамсыздандыруға қабілетті, яғни, ойлауды дамытып қоймай, ерік, мінез-құлық, еңбек іскерлігі мен дағдыларын қалыптастырады.

Оқыту және оқу әдістерінің жасалуы ресей орталық еңбек институтында зерттеу нәтижесінде дамытуға XX ғасырда қолдау тапты. Оның қызметкерлерінің ұйымдастыруымен еңбекті қабылдаудың ұсақ элементтерін игеру негізінде, қызметкерлерді тез арада дайындау және оларды күрделі қызметке қатыстыруға өндірістік оқыту жүйесі жасалынды. Орталық еңбек институтының жүйесі моторлы–жаттығу деп аталды және өнеркәсіптік өндірістің дамуының төмендегі ескерілмей, мамандардың төмен дәрежедегі дайындықтарына сын айтылды.

Политехникалық білім беру идеялары марксизм-ленинизм классиктерімен тұлғаны дамыту негізі сол кезеңдегі заманауи экономика талаптарымен жән еңбек заңының өзгерістеріне сәйкес дәлелденген. Мұнда политехнизм принципі барлық нәрсеге оқыту емес, жалпы өндіріс негіздеріне оқыту деп түсіндірілді. Ол арнайы пәндер түрінде, сонымен қатар, барлық пәндерді өндіріспен байланыстыра оқытуды бағдарлауда, бірыңғай білім саясаты негізінде іске асырылды.

Ал С.М. Шапаловтың пікірі бойынша оқытуда политехникалық принципті ерекше іске асыру ғылыми негізінің өндірістік тәжірибемен біріктірілуі және оқу үдерісін құрайтын теориялық, практикалық бірлікті қамтуы болып табылады.

Сонымен қатар оқушыларды еңбекке үйрету материалдық-техникалық базаның қамтамасыз етілуімен және мектептердің өнеркәсіптік және ауылшаруашылық кәсіпорындарға бекітілуімен жүзеге асырылады.

Уақыт өте мектептің оқу-тәрбие жұмысын өндірістік еңбекке ұштастыру ғана емес, сонымен қатар, тұлғаны өндірістік және еңбек іс-әрекетін теориялық оқыту негізін мақсат етуге әрекет жасалды. Жалпы білім еңбекке дайындау кешенінде жүзеге асырылды және одан үлкен үміт күтілді. Жоғары сынып оқушыларын еңбекке дайындау жағдайларын дамыту мақсатында шешімдер қабылданды және 1927 жылдан бастап еңбекке оқыту оқу пәні ретінде қарастырылды. Сонымен бірге индустриаландыру және ұжымдастыру кезеңі мектеп оқушыларының саяси-техникалық дайындықтарын нығайтуда, өндіріспен жақындастыруды қажет етті және мектептің оқу жоспарына өндіріс негіздері қосылды. Атап айтқанда оқу шеберханалары құрылды және өнеркәсіптік өндіріс орындарымен байланыстар нығайды. Яғни оқушылардың қоғамдық пайдалы өндірісте қатысулары кеңейтілді, жоғары сынып оқушыларын кәсіпкерлікке үйретілді және күшейтілді.

Политехникалық оқытудың теориялық негізін жасау жұмыстарымен XX ғасырдың 20-30 жылдарында атақты ғалымдар мен ұстаздар П.П. Блонский, С.М. Шабалов, С.Т. Шацкий және т.б. айналысты.

Бұл уақытта еңбекке оқытудың педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік-экономикалық негіздерін, кәсіпке бағдарлауды, оқытуды өндірістік еңбекпен ұштастыруды П.П. Блонский, А.П. Болтунов, П.Н. Груздев, С.Г. Геллерштейн, В.И. Шульгин және т.б. ғалымдар үлкен теориялық жұмыстар атқарды. Мұнда оқушылардың әлеуметтік маңызды еңбек іс-әрекеттері мен нақты өндірістік мамандық алуға бейімделуі, өндіріс орындарымен таныстырудан бастап, оқушылардың еңбек дағдыларын үйрену қажеттілігіне дейін политехникалық білім мақсаттары кеңейтіледі. Жоғарыда аталған еңбекке оқыту мақсаттары қазіргі заманда педагогикалық маңыздылығын жоғалтпағандығын тәжірибе көрсетеді. Оларды К.А. Ивановичтің оқу-тәрбие жұмысындағы жүйе арқылы келісу әрекеттерінің қажеттілігі, жалпы білім беретін пәндерді қосқанда еңбекке оқыту, қоғамдық пайдалы еңбек, сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыс ережелері толықтырады [3].

Атап айтқанда еңбекке үйретуді ұйымдастыру түрлері, оның кәсіптік бағдар беруді мектептің өндіріс орындарымен байланысуы үйлестірілді. Жасөспірімдер мекемелерінде жас техниктер және жас натуралистер станцияларында, сыныптан тыс жұмыстардың жаңа түрлері жүргізілді.

Политехникалық білім беру бағыттарына көңіл бөлген Н.К. Крупская еңбек мектебінің құрылуына жан-жақты үлес қосты. Әлеуметтік-техникалық үдеріс М.И. Скаткиннің, П.И. Ставскийдің, В.Г. Зубовтың және т.б. ғалымдардың жұмыстарында оқушыны обьект тұрғыда емес, сонымен қатар, еңбекке оқыту субъектісі ретінде дамыта білді. Бұл көзқарастар оқу үдерісіне қатысушылардың әрекеттерін құрайтын және оқу үдерісінің тұжырымдық жүйе негіздеріндегі өзгерістерін байқаулары жаңа талаптармен сәйкес болды.

Еңбекке баулу пәні орта мектептің оқу жоспары тізімінен 1936-1937 жылдары алынды. Сол кезде оқушылардың академиялық дайындықтарына кәсіпке оқыту және жастарды қазіргі заман талаптарына сай дайындау үшін сұраныстар күшейді.

Сонымен жалпы білім жүйесінен еңбекке дайындау пәнін алып тастау, жас жеткіншіктердің дамуына және тәрбиеленуіне, гуманитарлық және жаратылыстану-ғылыми білімнің байланысуына, қоғамның әлеуметтік-экономикасын дамытуды қамтамасыз етуге кері әсерін тигізді. Одан кейін жалпы білім беретін мектеп бітірушілерін практикалық іс-әрекетке дайындауды жақсарту мәселелерін шешуге зейін аударған.

Сайып келгенде, жұмыс күшін мамандандыру дайындығын білім жүйесінің маңызды қызметтерінің бірі болып табылды. Оқушыларды еңбекке дайындау мақсаты – олардың материалдық өндіріс саласында практикалық қызметке дайындығын қалыптастыру, жасөспірімдерді еңбек жолына, тәрбиелі болуына, белсенді жұмысшыны еңбекқорлыққа бағдарлауды қамтамасыз етуге бағытталады.

Оқушыларды еңбекке дайындау барысында қазіргі қоғам үдерісінің тұжырымдамасын жасауды және еңбекке үйретудің баламалы жүйесін құруды, жалпы және арнайы оқытудың мәселерінің нақты ұқсас нәтижесі жалпы білім беру мәртебесін сақтайды.

Яғни мектептегі еңбекке дайындау мақсатының орындалуы жалпы білімді дамыту тәжірибесін, материалдық қаржының, кадрлық сәйкестігіне байланысты.

Жалпы білім беру саласындағы басқарушылардан бастап, олардың қоғамдық үдерістерге сәйкес келмейтін мақсаттарын толық жоққа шығу деңгейлеріне байланысты оқушыларды еңбеке дайындау қажет. Сонымен қатар, жалпы білімнің барлық жүйесінің дамуы келер ұрпақты еңбекке оқытудың сәйкес жүйесінің мақсаттарының шешілуімен байланысты.

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2007. – 27 шілде.
2. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения: В 2 т. – М.: Педагогика, 1980. Т.2. – 30 ст.
3. Ушинский К.Д. Педагогика. –М.: 1988–1990. Т 2.

Резюме

Ашикбаева Г.Д. – *старший преподаватель, МКТУ им. К.А.Ясави*
Еркинбекова К.М. – *заведующей отдела, Мактааральский гуманитарно-экономический и агробизнес колледж*

Основы технологической подготовки старшеклассников к профессиональному труду

В данной статье рассматривается вопрос о приручении старшеклассников к профессиональному труду и соответствия содержания учебно-воспитательного процесса с будущей производственной деятельностью учащихся, и найти эффективные пути продуктивного направления подготовки.

В частности с целью обеспечения ясности школьной программы и для упрощения в применении теоретических знаний предложены пути связывания с практическими занятиями, также для эффективного результата учитывается важность обеспечения учебного процесса с материально-технической базой, затем оценивается возможность прикрепления практики школьной программы к работам в производственных и хозяйственных предприятиях.

Приведен анализ принципа политехнизма, и оно было определено как направление обучения на основе производства. Описана возможность его реализации путем создания специальной комплексной образовательной политики, охватывающий процесс обучения всех специализированных предметов в соответствий с практическими работами на производственных объектах. В свою очередь учтены всякие нюансы и возможности в подготовительном процессе будущих специалистов. Приведены результаты создания учебных мастерских объектов на основе реального производственных деятельностей. В ходе данного исследования возросла активность учащихся в производственной деятельности и повышения уровня их квалифицированности в определенной сфере, что подтверждает эффективность предлагаемой методики.

На основе анализа трудов ученых о трудовой деятельности будущих специалистов, установлено что рассматриваемый процесс подготовки остается актуальным и на сегодняшний день, и на основе обзора выявлены возможности системного применения специальных технологий трудовой деятельности для профессионального развития навыков учащихся. Выделяются и описываются характерные особенности специализаций старшеклассников в современном мире.

Статья раскрывает содержание необходимости приручения учащихся к трудовой деятельности, и показаны этапы достижения поставленной цели данного исследования. Сначала нужно систематизировать процесс подготовки в

производственной сфере, дать шанс подросткам совершенствоваться и развивать их профессиональных навыков в определенной деятельности, приучить молодых к труду и уважать труд других, при этом показывая перспективы профессионального роста, который станет залогом их духовного развития и материального обеспечения.

Ключевые слова: приручить к труду, политехническое обучение, профессиональное приспособление, политехнизм.

Summary

Ashikbaeva G.D. – *senior lecturer, KH.A.Yassawi international kazakh-turkish University*
Erkinbekova K.M. – *lecturer, Maktaaral humanitarian-economic and agro-business college*

Fundamentals of technological preparation of high school students to professional work

This article discusses the question of accustom high school students to professional work and conformity of the content of the educational process to the future operations of students, and to find effective ways of productive areas of training.

In particular to ensure that the curriculum of clarity and simplification in the application of theoretical knowledge of the ways of linking with practical exercises, and for effective result is taken into account the importance of the educational process with the material and technical base, and then assessed the ability to attach the curriculum of practice to work in the industrial and commercial enterprises.

The analysis of the principle of polytechnical, and it was defined as a field of study on the basis of production. Described the possibility of its implementation through the creation of a special comprehensive education policy, which covering the process of learning all specialized subjects in accordance with the practical work on production facilities. In turn, takes into account all sorts of nuances and possibilities in the preparatory process of future specialists. The results educational workshops based on real objects of industrial activity. In this study, increased activity of pupils in productive activities and increase their level of qualification in a particular field, which confirms the effectiveness of the proposed method.

Based on the analysis of works of scientists about the work of future professionals, was found that the process in training remains relevant today, and based on a review of the system revealed the possibility of the use of special employment of technologies for professional development of student's professional skills. Are allocated and described characteristics of senior majors in the modern world.

The article reveals the contents of the need of taming the students to work, and shows the steps to achieve the goal of this study. First, you need to systematize the process of training in the industrial sector, give a chance to young people to improve and develop their skills in a particular activity, to teach the young to work and respect the work of others, thus showing the professional growth prospects, which will ensure their spiritual development and material security.

Keywords: tame to work, polytechnic education, professionals adaptation, polytechnical.

УДК: 373.29:37.018.1

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мазтаева Л.С. – *Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Педагогикалық психология кафедрасының оқытушысы maztaeva.l@mail.ru*
Стамғалиева Б. – *Х.Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Мектепке дейінгі және бастауыш білім берудің психологиясы мен педагогикасы кафедрасының оқытушысы*

Мақала мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру мәселесін қарастырады. Авторлар мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қызығушылық қабілетін дамытудың қаншалықты маңызды екенін түсіндіреді. Баланың жас және жеке дара даму ерекшеліктеріне сай, айрықша қабілетін ескере отырып, оқыту үрдісінде танымдық қызығушылығы мен белсенділігінің дамуы сөз етіледі. 5–6 жас аралығында субъектінің даралық қасиеттерін қалыптастырудың негізі саналатын мотивтердің бірі ретінде танымдық қызығушылыққа түсінік береді. Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың жас және жеке дара ерекшеліктерін ескере отырып, танымдық қабілеттерін, белсенділігін жетілдіру үшін танымдық қызығушылықты жан-жақты ашып қарастырады. Сондықтан да мектеп жасына дейінгі кезеңде балалар тікелей көрген, сезген обьектісін ғана қабылдайтындығы айтылады. Оқу іс-әрекетінің бағыты, оқу-танымдық формада ұйымдастырылып, балаға берілетін білім элементтері тікелей көрсету, ұстату, сипап-сездіру, таныту арқылы жүзеге асатындығына назар аударады. Мақала барысында мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қызығушылық қабілеті жақсы, бірақ тұрақсыз болатынын да назардан тыс қалдыр-майды. Қозғалып отырған мәселеге қатысты ғалымдар еңбектерінде берілген танымдық қызығушылық туралы түсінікке талдау беріледі. Сонымен бірге, танымдық әрекет құрылымы жөнінде айтылады. «Қызығушылық» ұғымына қысқаша мәлімет беріліп, қорытылады.

Тірек сөздер: мектеп жасына дейінгі балалар, танымдық қызығушылық, танымдық белсенділік, танымдық дербестілік, шығармашылық әрекет.

Қазіргі таңда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер білім саласын жетілдіруді талап етеді. Әсіресе, қоғамдағы оқу-ағарту, білім беру салаларындағы білім мазмұнын жаңартуды қазіргі заман талаптарына сәйкес болуын қажет етіп отыр. Осыған сәйкес, білім берудің түрлі деңгейіне қарай жаңа әлеуметтік сұраныстарының пайда болуы шығармашылық қабілеті бар, саналы, өзбетті іс-әрекетін анықтайтын және осы мақсатқа жету үшін өзін басқара алатын белсенді жеке тұлғаны қалыптастыруды қажет етіп отыр. Бұл талаптарды орындау үшін мектепалды даярлықтағы педагогикалық үрдістердің ең дұрыс бағыты танымдық қызығушылықты іс-әрекеттік тұрғыдан дамыту болып табылады.

Сондай-ақ ҚР-ның «Білім беру туралы» Заңында «Балаларды міндетті мектепалды даярлау мәселелері» туралы қаулысына сәйкес тәуелсіз қоғам азаматын тәрбиелеп өсіру міндеттері, білім беру саласындағы мемлекеттік саясат принциптері, білім беру жүйелерінің құрылымы нақты айқындалып көрсетілген.

Аталған міндетті жүзеге асыру мақсатында, «Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеудің стандарты», «Мектепалды даярлау тұжырымдамасы», «Біз мектепке барамыз» бағдарламасы жасалғаны [1;2;3] мәлім.

Мұнда көзделген басты мәселелердің бірі – баланың жас және жеке дара даму ерекшеліктеріне сай, айрықша қабілетін ескере отырып, оқыту үрдісіне танымдық қызығушылығын арттыру, мектепке даярлау міндетін жүзеге асыру болып табылады. Сондықтан да біз мектепалды даярлық топ балаларының білім, білік дағдыларының қалыптасуында олардың танымдық қызығушылығын арттыру қажет [3] деп білеміз.

Дейтұрғанмен балалардың жеке тұлғасында танымдық қызығушылығы мен белсенділігінің дамуы 5–6 жас аралығында қарқынды келетіні мәлім. Бұл әсіресе баланың логикалық тапсырмаларды белсенді орындауы, жауап кілтін табуға ширақ келуі, білуге деген ұмтылысы танымдық ойындар арқылы оқу әрекетінің міндеттерін шешуде айқын көрінеді.

Сондықтан да субъектінің даралық қасиеттерін қалыптастырудың негізі саналатын мотивтердің бірі – ***танымдық қызығушылық*** болып табылатынын әркез естен шығармауымыз керек. Демек, мектеп жасына дейінгі балалардың жас және жеке дара ерекшеліктерін ескере отырып, танымдық қабілеттерін, белсенділігін жетілдіру үшін танымдық қызығушылықты жан-жақты қарастыру маңызды екені күмән келтірмейді. Өйткені бұл шақта балалар заттар мен құбылыстар туралы, жалпы болмыс туралы білімді, әсіресе көргісі келгенін, білгісі келгенін тез, дұрыс және толық қабылдайды. Сондықтан да мектеп жасына дейінгі кезеңде оқу іс-әрекетінің бағыты, оқу-танымдық формада ұйымдастырылады, себебі балаға берілетін білім элементтері тікелей көрсету, ұстату, сипап-сездіру, таныту арқылы жүзеге асады. Сондай-ақ бала тікелей көрген, сезген объектісін ғана қабылдайды. Демек, біз бұл тұста мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қызығушылық қабілеті жақсы, бірақ тұрақсыз болатынын да ескеруміз қажет. Олай дейтініміз қазіргі таңда әрбір жеке тұлғаның құндылық қасиеттерін дамытып, қалыптастыруға аса мән беріліп отырады.

Дейтұрғанмен, егер баланың қызығушылығы жайында жүйелі мәлімдемелер түсіп отырса, баланың даму үрдісі шапшандайды.

Біз бұл жерде Л.В. Занковтың идеясын негізге алдық. Ол баланың қоғамдық өмірдің әртүрлі жақтарымен еркін араластыру керек, әртүрлі баланың дамуы үшін туындайтын шегіністерден қашпауымыз керек, керісінше, баланың дамуына қандай дәрежеде ықпал еткенін айқындай отырып, жүргізу қажет деген ұсынысын келісеміз.

Себебі жалпы жеке тұлғаның танымдық қызығушылығын қалыптастыруға байланысты арналған ғылыми-зерттеу еңбектерді қарастыру барысында балалардың қалыптасуы, олардың психологиялық дамуына байланысты арналған еңбектер сараланып, жүйеленгенін байқадық.

Мәселен, С.Төрениязова өзінің ғылыми-зерттеу жұмысында балаларды дамытуда білім мен тәрбие негізгі орын алатынын атап көрсете келе, дамудың бес жағдайын нақтылай:

- психикалық дамуға – балалардың мінез-құлқының, ерік-жігерінің, қабілетінің дамуы;
- денелік дамуға – дене бітімінің өз жасына сай болуы;
- рухани дамуға - балалардың ішкі жан дүниесінің сырттан әсер ететін күшпен өзара бірлігі;
- әлеументтік дамуға – өздері өмір сүріп отырған қоғамдық ортаға үйлесе дамуы;
- жалпы дамуға – балалардың жан-жақты үйлесімді дамуын жатқызады.

Сондай-ақ осы тұста айта кетуіміз керек, балалардың *танымдық әрекет құрылымы:* танымдық қызығушылықтан, танымдық белсенділік, танымдық дербестік пен шығармашылық әрекеттен тұрады. [4]. Оларға қышқаша тоқтала кеткеніміз жөн болар. ***Олар:***

Танымдық қызығушылық

- жаңа фактілермен құбылыстарға қызығушылық;

- белгілі бір бағытты таңдау;
- даму сатылары;
- білуге құмарлық;
- білімпаздық;
- ізденімпаздық.

Танымдық белсенділік

- білуге құмарлық;
- зеректілік, саналылық;
- бағдарланушылық;
- шешімпаздық;

Танымдық дербестілік

- объектімен, құбылыспен тереңірек танысуға ұмтылу;
- дербес іс-әрекет жасауға және өз беттік жұмысты ұйымдастыру іс-әрекет нәтижесін болжау;
- болжамды бақылаулармен, жаттығулармен, эксперименттермен тексеру.

Шығармашылық әрекет

- шығармашылық ойлау біліктілігі;
- жаңаны ойлап табу;
- іс-әрекет нәтижесін түйіндеу;
- ұжымдық оқыту арқылы балалардың танымын қалыптастыруды жатқызамыз.

Осы тұста қызығушылық ұғымына тоқталар болсақ, **қызығушылық** *(лат. Interest – мәні бар, маңызды)* – адамның аса маңызды деп сезінген әрекетінің шынайы көрінісі [5] дегенді білдіреді. Сондықтан да қызығушылықты субъектінің өз әрекетіне оң, сыни қарым-қатынасы деп анықтауға болады.

Сонымен қатар психологтар қызығушылыққа түрлі анықтамалар береді. Олардың кейбіреуіне тоқталсақ, С.Л. Рубинштейн оны ақыл-ой және эмоционалдық белсенділігінің көрінісі десе, Д.Фрейер әр түрлі сезімдер қозғағышы дейді, ал Н.Г. Морозова адамның әлемге деген белсенді эмоционалдық-танымдық қарым-қатынасы [6] деген пікір айтады.

Ал, Л.Г.Выготский [7] «Қызығушылық – бұл бала мінез-құлқының табиғи қозғағышы, ол баланың әрекетінің органикалық қажеттілігіне сәйкес инстиктивті әлпетінің шынайы ұмтылысын көрсетеді. Міне, сондықтан негізгі ережелер барлық тәрбие жүйесін бала қызығушылығын ескере отырып құруды талап етеді. Баланы белгілі бір әрекетке жұмылдыру үшін оның қызығушылығын оят, оның осы әрекетке дайын болуына жағдай жаса, бала барлығын өзі жасайтындай болсын, сонда мұғалім тек бағыт беруші, басқарушы ғана болады» - деген жақсы пікір айтады.

Сонымен бірге К.Д. Ушинский [8] қызығушылық сапалы оқытудың негізгі жолы деп қараса, неміс психологы, әрі педагогы Гербарт мұғалім жан-жақты болып, баланы қызықтырып отыру керектігін айтқан. Ал педагог Г.И. Шукина [9] өз еңбектерінде танымдық қызығушылық баланың жеке адам болып қалыптасу процесінде жетіліп, маңызданып, байитынын дәлелдейді. Жоғарыдағы аталмыш ғалымдардың еңбектеріндегі ой-пікірлерінен қызығушылықтың ең негізгі фактор екендігін көреміз. Яғни ғалымдардың аталмыш ұғымға берген анықтамалары бірін-бірі жоққа шығармайды, керісінше бірін-бірі толықтыра түседі деп айта аламыз.

Сол себепті де қазіргі кезеңде қоғамда болып жатқан өзгерістер білім беруді ізгілендіру, баланың шығармашыл болуын талап ететіні сөзсіз. Бала дүниетанымының кеңеюі танымдық қызығушылықтың артуына өзгерістер енгізеді.

Сондықтан оқу үрдісінде жеке тұлғаның өз бетінше әрекет етуге деген құлшынысын оятуға, білімнің өзі үшін қажет екенін сездіруге, шығармашылық жұмыстарға баулуға, интеллектісінің дамып жетілуіне түрткі болатын танымдық қызығушылық пен белсенділікті арттырудың маңызы ерекше. Адамның танымдық қызығушылығы мен белсенділігіне бір нәрсе түрткі болады, бір нәрсемен дәлелденеді, адам ұнамды дәлелдердің арқасында, әсіресе көргісі келгенін, білгісі келгенін тез, дұрыс және толық қабылдайды. Бұл қабылдағанын есінде ұзақ сақтайды.

Сол себепті де ол баланың дамуындағы қажетті фактор болып табылады. Сондықтан танымдық қызығушылықтың элементарлы деңгейі болып жаңа фактілерге, атаулы құбылыстарға қызығушылық, ақпарат алуға деген құлшыныс жатады.

Ал жоғары деңгей болып заттар мен құбылыстарға тереңірек үңілуге қызығушылық жатады. Бұл деңгей ізденісті, болжауды, білімін жүзеге асыруды талап етеді. Танымдық қызығушылық бұл деңгейде

қолданбалы сипаттағы міндеттерді шешуге байланысты болады. Бұл әсіресе теориялық білім қоры аз жас балаларға тән.

Демек, қорыта айтқанда бала өмірінде қызығушылықтың әр түрі (эстетикалық, көркемдік, музыкалық, т.б.) көрініс табады. Өскелең ұрпақ үшін танымдық қызығушылықтың маңызы өте жоғары. Нақтырақ айтсақ, қызығушылықтың қай түрінде болмасын (эстетикалық, музыкалық, т.б.) танымдық компонент бар. Әйтсе де танымдық деп қызығушылықтың ерекше түрін – оқуға, ғылымға, білімді жинақтауға қызығушылықты айтады. Ол адамның әр нәрсеге әуестенуінен байқалады. Болмыстың қандай да бір саласын терең меңгеру үшін, оған танымдық қызығушылықты көрсету қажет болады.

Баланы қоршаған ортадағының бәрі қызықтырады, ол бойындағы бар мүмкіндікті пайдалана отырып, қолынан келетін іс-әрекет түрлеріне белсене араласады, өзінің әрі қарай дамуына жол ашады. Сөйтіп, қоршаған орта және іс-әрекет түрлерімен белсенділікпен жан-жақты танысу тек қана дамыған қызығушылықтың негізінде ғана мүмкін болады. Оның үстіне, психологтар мен педагогтардың пікірлеріне сүйене отырып, қызығушылық баланың ой-өрісінің кеңейіп, тәжірибесінің молаюына әсер етеді, білімінің жетіліп, ақылының толысуына мүмкіндік туғызатынына шек келтірмейміз.

Сондықтан қорыта айтқанда, танымдық қызығушылық оқу-тәрбие процесінің барлық саласында көрініс табады деп айта аламыз. Олай болса, қазіргі тәрбиелеп оқытудың ең көкейкесті түйіні танымдық қызығушылық мәселелерін қарастырады. Оқу процесін белсендендіру жолдары балалардың қызығушылығын дамытуды ұсынады, оқытудың белсенді әдістері танымдық қызығушылықты дамытуды көздеп, ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің қай түрі болмасын қызығушылық пен мотивацияға бағытталады деп тұжырымдаймыз.

1 Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеудің стандарты. – Астана,2009. – 30 б.

2 «Біз мектепке барамыз» 5-6 жастағы балаларды оқыту және тәрбиелеуге арналған бағдарлама. – Астана,2010. – 114 б.

3 Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балалардың тәрбиелеу тұжырымдамасы // Қазақстан мұғалімі. 1995 ж. – № 1.

4 Абуханова А. Танымдық белсенділікті қалыптастырудың педагогикалық ерекшеліктері // Қазақстан мектебі, 2007. – №2.

5 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: педагогика және психология. – Алматы: Мектеп баспасы, 2002. – 254 б.

6 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – Санкт-Петербург, 1999. – 704 с.

7 Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. – Москва: Изд-во АПН, 1960. – 500 с.

8 Ушинский К.Д. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1949. – V том.

9 Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. Учебное пособие для студентов педагогических институтов. – Москва: Просвещение, 1979. – 160 с.

Резюме

Мазтаева Л.С. – *Государственный университет имени Шакарима города Семей, преподаватель кафедры педогогической психологии maztaeva.l@mail.ru*

Стамгалиева Б.К. – *Атырауский государственный университет имени Х.Досмухамедова, преподаватель кафедры психологии и педагогики дошкольного и начального образования*

Формирование познавательного интереса у детей дошкольного возраста

В статье рассматриваются познавательные интересы детей дошкольного возраста. Авторы в своей работе отмечают значимость познавательных интересов у детей дошкольного возраста. Отмечается развитие и индивидуальные особенности ребенка, с учетом особых способностей, развитие познавательных интересов и активности в процессе обучения. Понятие индивидуальность в 5-6 лет выступает в качестве одного из мотивов, являющейся основой формирования познавательного свойства субъекта. В статье раскрываются индивидуальные особенности детей дошкольного возраста с учетом возрастных и индивидуальных, познавательных способностей, познавательной активности для совершенствования. Основное направление учебно – познавательной деятельности обратить внимание на то чтобы напрямую оказать ребенку помощь при получении элементарного образования. В статье дан полный анализ понимания познавательного интереса через труды ученых, занимающихся данной проблемой. Также говорится о структуре познавательной деятельности. Обобщается и дается полная информация о понятии «Интерес».

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, познавательный интерес, познавательная активность, познавательная самостоятельность, творческая деятельность.

Summary
Maztayeva L.S. – *Shakarim state university of Semey, lecturer of the Department Pedagogical psychology*
maztaeva.l@mail.ru
Stamgaliyeva B.K. – *Atyrau state university Halel Dosmukhamedov, the Departament of psychology and pedagogy of preschool and primary education*

Formation of informative interest in preschool children

The article speaks with the cognitive interests of children of preschool age. The authors note in their work the importance of cognitive interests in preschool children. Noted the development and individual characteristics of the child, taking into account the special abilities, the development of cognitive interests and activities in the learning process. The concept of individuality in 5-6 years stands as one of the reasons being the basis for the formation of the cognitive properties of the subject. In the article the individual characteristics of preschool age children, taking into account age and individual, cognitive abilities, cognitive activity for improvement. The main direction of educational - cognitive activity to pay attention to the child directly provide assistance in obtaining elementary education. The article presents a complete analysis of the understanding of cognitive interest through the works of scientists engaged in this issue. Also it refers to the structure of cognitive activity. Summarizes and provides complete information about the concept of «Interest».
Keywords: children of preschool age, educational interest, cognitive activity, cognitive independence, creative activity.

ОТБАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ ЖАСӨСПІРІМ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Шағырбаева М.Д. – *п.ғ.к., доцент міндетін атқарушы*
e-mail:mentay77@mail.ru
Кеңесова М.Ж. – *магистрант*
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
e-mail:malika_kenesova@mail.ru

Мақала отбасындадағы қарым-қатынас мәдениетінің жасөспірімнің мінез-құлығының қалыптасуына, баланың ортаға әлеметтену процесіне ықпалын зерттеуге арналған. Теория мен практикада жиі кездесетін ата-ана мен бала қарым-қатынасын педагогикалық-психологиялық қолдау мәселесінің негізі отбасылық қарым-қатынас мәдениетін дамыту болып табылады. Ата-ананың қарым-қатынас мәдениетінің жеткіліксіз деңгейі балалармен қарым-қатынаста, әсіресе жасөспірім жаста, қиыншылықтардың туындауына алып келеді. Мақалада ата-ананың қарым-қатынас мәдениеті отбасылық қатынасты реттеуші және оның сипатын анықтаушы фактор ретінде қарастырылған. «Қарым-қатынас мәдениеті» түсінігінің мәні ашылып, қарым-қатынас мәдениетінің құрылымдық компоненттеріне, отбасылық қарым-қатынас мәдениеті стильдеріне талдау жасалынған. Жасөспірім тұлғасының қалыптасуына ықпал етуші факторларға, сонымен бірге, жасөспірімдік дағдарыс кезеңіндегі негізгі ерекшеліктерге сипаттама берілген. Отбасындағы қарым-қатынас мәдениетіне қойылатын басты талаптар айқындалып, тиімді ата-аналық қарым-қатынас ұстанымдары ұсынылған.
Тірек сөздер:отбасы, қарым-қатынас мәдениеті, тәрбие стилі, ата-ана мен бала арақатынасы.

Отбасы мәселесі үнемі әлеуметтік сала мамандарының назарындағы өзекті тақырыптардың бірі. Отбасылық қарым-қатынас сапасының түрліпедагогикалық-психологиялық аспектілерін зерттеуге, соның ішінде отбасының тәрбиелік қызметін, белгілі бір отбасылық факторлардың балалардың тұлғалық сапаларының қалыптасуына әсерін анықтауғаарналған зерттеу тақырыптары өте көп. Барлық адам балалық шақты бастан өткереді. Біздің барлығымыз, алдымен, отбасылық тәрбиенің өніміміз, сондықтан бүгінгі заманауи жастардың басты мәселелері – бұл, бірінші кезекте, отбасындағы тәрбиенің жетіспеушілігі мен қателіктерінің нәтижесі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ата Заңының 27-бап, 2-тармағында[1] «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың табиғи құқығы, әрі парызы» делінсе. Елбасы – Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан–2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Мен ажырасуға қарсымын, жастарды отбасы құндылығы, ажырасудың қасірет екендігі рухында тәрбиелеу керек, өйткені, оның салдарынан, ең алдымен, балалар зардап шегеді. «Әкесі қой баға

білмегеннің баласы қозы баға білмейді». Бала тәрбиесі - тек ананың емес, ата-ананың екеуінің де міндеті», «Бала тәрбиелеу - болашаққа ең үлкен инвестиция» делініп, ұрпақ тағдыры айтылады [2].

Отбасының бала тәрбиесіндегі рөлі Чехтың ұлы педагогы Ян Амос Коменский еңбектерінің төрінен орын алған. Ол тәрбие негізі ретінде отбасын бөліп қарастырып, оны білім беру жүйесінің алғашқы сатысы «Ана мектебі» деп көрсетеді. Өйткені, бала адамгершіліктің негізгі түсініктерін отбасында алып, алғашқы адамдық қасиеттерін отбасында қалыптастырады [3].

Бала тәрбиелеу оңай жұмыс емес. Ол үлкен шеберлік пен төзімді талап етеді. Сондықтан өмір есігін енді ғана ашқан бөбек тәрбиесін халық бесіктен бастаған.

Қазақтың ұлы ақыны Абай да отбасындағы баланы тәрбиелеуде ата-аналар тарапынан жол берілетін кемшіліктерді ескерте отырып, отбасы тәрбиесін ұйымдастыруда кеңестер береді. Нақтырақ айтатын болсақ, Абай өзінің 10-сөзінде: «Әуелі баланды өзің алдайсың: әне, оны берем, міне, мұны берем деп, баста баланды алдағаныңа мәз боласың. Соңыра балаң алдамшы болса, кімнен көресің?» деп балаларына теріс тәрбие беретін ата-аналарды сынайды [4].

Қазақ ағартушыларының ішінде С.Көбеев те отбасы тәрбиесі мәселелеріне аса үлкен мән берген. Ол өзінің «Баланы отбасында тәрбиелеу» [5] атты еңбегінде ата-аналардың балалары алдындағы беделі отбасындағы тәрбие нәтижесі екендігін атап көрсетеді.

Бүгінде өскелең ұрпақты толыққанды тәрбиелеу, балалардың бойында адамгершілік қасиеттерін дамыту, өзінің және қоршаған орта алдындағы жауапкершілігін қалыптастыру турасындағы сұрақтар үлкен маңызға ие болып отыр. Осы орайда, теория мен практикада жиі кездесетін ата-ана мен бала қарым-қатынасын педагогикалық-психологиялық қолдау мәселесінің негізінде отбасылық қарым-қатынас мәдениетін дамыту жатыр. Ата-ананың қарым-қатынас мәдениетінің жеткіліксіз деңгейі балалармен қарым-қатынаста, әсіресе жасөспірім жаста, қиыншылықтардың туындауына алып келеді.

Адамның қарым-қатынас мәдениеті ұғымы белгілі бір ерекшеліктер қатарын есепке ала отырып, түрлі өмірлік іс-әрекет жағдайына қатысты қолданыла береді. М.Коулдың айтуынша, «тек мәдениетте өмір сүретін адами жаратылыс қана өткен мәдениетке «еніп», оны болашаққа жобалап, содан кейін әлеуметтік-мәдени орта құру үшін, сол болашақ туралы ойды «кері» осы шаққа «көшіре» алады». [6]

Мәдениет дегеніміз –бүкіл өмір жолында адамды қалыптастыратын және оның көмегімен адамдар әлеуметтік белсенділікке, кәсіби құзыреттілікке және мақсаткерлікке ие болатын сапа. *Қарым-қатынас мәдениеті дегеніміз* - адамдардың өз мінез-құлқын басқару арқылы басқалармен тіл табысу және алдына қойған мақсатына жетудің тиімді жолын табу.

Тұлғаның қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасқандығы төмендегі критерийлер тобымен айқындалады:

- сөйлеу мәдениеті;
- қарым-қатынас іскерліктері;
- қарым-қатынастық ойлау;
- құндылық бағдарлар;
- бос уақыттағы қызығушылықтар [6].

Н.Н. Обозов ата-аналардың қарым-қатынас мәдениеті құрылымына келесі компоненттерді кіргізеді:

• когнитивті (балалардың даму ерекшеліктері туралы білімдер жүйесі, бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынасты құру тәсілдері және т.б.);

• рефлексивті-перцептивті (өз баласын және отбасы ішілік қарым-қатынасты қалыпты қабылдай білу және т.б. біліктілігі);

• аффективті (эмпатия, өз баласын сол қалпында бағалаусыз қабылдау, т.б.);

• коммуникативтік (өз балаларымен олардың қажеттіліктерін және жастық ерекшеліктерін, т.б. есепке ала отырып, қарым-қатынас жасай білу біліктілігі);

• регулятивтік (өзінің психикалық жағдайын басқара білу қабілеті, отбасындағы қарым-қатынас үйлесімділігін қамтамасыз ететін өзін-өзі қадағалау біліктілігі және т.б.);

• әлеуметтік әсер ету тәжірибесі жүйесі (отбасындағы дамыған біліктілік пен өзара әсер ету дағдылары және т.б.);

• құндылық-мәндік (бала мен ата-ана қарым-қатынастың үйлесімділігін қамтамасыз ететін әлеуметтік нормалар мен құндылықтар және т.б.)[7].

Ата-аналардың қарым-қатынас мәдениетінің даму деңгейі бала мен ата-ана қарым-қатынасында олардың балаларға мейірімді қатынасы арқылы, оларды сол күйінде қабылдай білулері арқылы, тәрбие барысында баланың жас және жеке ерекшеліктерін ескеру арқылы байқалады. Қарым-қатынас мәдениетінің

деңгейі жоғары ата-аналарда эмпатия деңгейі де жоғары дәрежеде болады, сондықтан олар үнемі балаларын түсінуге тырысады. Қарым-қатынас мәдениеті жоғары ата-аналар өз балаларымен серіктестік қатынас ұстауға ұмтылады, олардың тәрбиесіне жауапкершілікпен қарайды, әсіресе, баланың жасөспірімдік жасында маңыздылығы артатын отбасылық сенімділік қатынасын қалыптастыруға қабілетті келеді, сонымен қатар, отбасындағы кикілжіндерге рационалдылық тұрғысынан қарай алады.

Жасөспірімдік жас 10-11 жастан 13-14 жас аралығын қамтиды және баланың және оның ата-анасының өміріндегі ең қиын да жауапты кезеңдердің бірі болып табылады. Жасөспірім бала дамуында шұғыл сапалық өзгерістер орын алатындықтан бұл жас кезеңі дағдарысты кезең деп саналады. Жасөспірімдік дағдарыс дамудың әлеуметтік жағдайы мен жетекші іс-әрекет түрінің өзгерумен байланысты.

Дамудың әлеуметтік жағдайы – бұл қоғамдық қатынаста қабылданған жүйедегі баланың ерекше орны. Жасөспірімдік жаста ол тәуелді балалық шақтан өзбеттілікке ауысуды және жауапты ересектікті көрсетеді. *Жетекші іс-әрекет* – бұл баланың психикалық дамуының әрбір жеке кезеңіндегі негізгі өзгерістердің туындауын анықтайтын іс-әрекет түрі. Егер кіші мектеп жасында мұндай іс-әрекет оқу болса, жасөспірімдік жаста бұл жеке-тұлғалық қарым-қатынасқа ауысады.

Жасөспірім мінез-құлқынның көптеген ерекшеліктері тек психологиялық өзгерістермен ғана емес, сонымен бірге бала ағзасында жүріп жатқан физиологиялық өзгерістерге де тәуелді. Жасөспірімнің жыныстық жетілуі және физиологиялық дамуы бұл кезеңде оның көптеген мінез-құлықтық реакцияларын шарттайды. Жасөспірімдік жас эмоционалдық тұрақсыздықпен және құбылмалы көңіл-күймен (экзальтациядан депрессияға дейін) сипатталады.

Сонымен, жасөспірімдік кезеңге тән келесі ерекшеліктерді атап көрсетуге болады:

- эмоциялық тұрақсыздықпен және құбылмалы көңіл-күймен шартталатын жыныстық жетілу және бірқалыпты физиологиялық даму;
- дамудың әлеуметтік жағдайының өзгеруі: тәуелді балалық шақтан өзбетті және жауапты ересектікке өту;
- жетекші іс-әрекеттің өзгеруі: оқу іс-әрекетін қатарластарымен жеке-тұлғалық қарым-қатынас ығыстырып шығарады;
- өз «Менін» ашып, нақтылау, адамзаттық өзара қарым-қатынас жүйесінде өз орнын іздеу;
- ересектер әлеміне қарсы тұру және қатарластарының әлеміне тәуелділік сезімі арқылы өзін тану;
- «Ересектік сезімінің» көрінуі, жасөспірімнің өз «ересектігін» мойындатуға деген ниеті. Бұл жаста жасөспірімдер ата-анасына эмоциялық тәуелділіктен арылуға тырысады. Бұл жасөпірім кезеңінде болатын өзгерістердің барлығы емес. Алайда, дәл осы өзгерістер, «бала – ата-ана» қарым-қатынасында айрықша анық байқалады [8].

Жасөспірімдер өзара қарым-қатынас кезінде олардың дамуларына азды-көпті әсер ететін түрлі жағдайлардан өтеді. Көптеген зерттеулерде адам тұлғасының қалыптасуына әсер ететін түрлі жағдайлар мен қозғаушы күштерін төрт топқа біріктіреді.

- Бірінші - мегафакторлар («мега»-өте үлкен) – ғарыш, ноосфера, планета, әлем, бұлар басқа қозғаушы күштер арқылы барлық жер бетінің тұрғындары.
- Екінші – макрофакторлар («макро» -үлкен): ел, мемлекет, этнос, қоғам бұлар белгілі бір елді мекеде өмір сүретін тұрғындар.
- Үшінші – мезофакторлар («мезо» - орташа): тұрғылықты жерде халықтың болмыс түрі, әртүрлі субмәдениетке қатысы бойынша сараланатын адамдардың үлкен тобы.
- Төртінші - микрофакторларға – белгілі нақты адамдар ықпал ететін қозғаушы күштер жатады: отбасы, көрші, құрдастар тобы, тәрбие орындары, әртүрлі қоғамдық, діни, мемлекеттік, микросоциум, жеке ұйымдар.

Осы аталған факторлардың ішінде бала «Менінің» қалыптасуына ең жақын және көбірек әсер ететіні, микрофакторлар, әсіресе, отбасы және қарым-қатынас жасайтын ортасы (1-сурет).

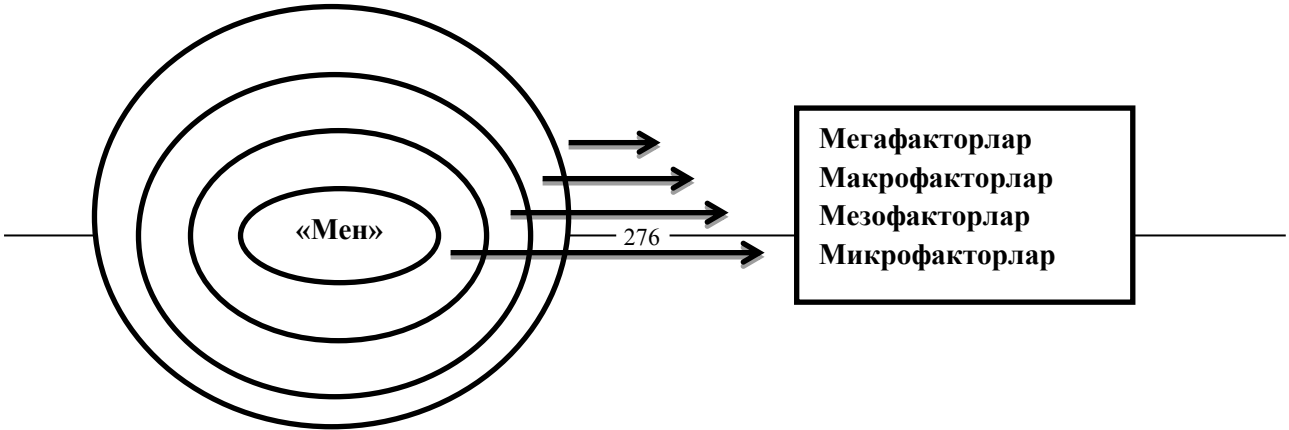

1-сурет. Жасөспірім тұлғасына әсер етуші факторлар

Ата-ана өз баласының жеке қасиеттері мен іс-әрекеттерін қалыпты бағалауы және оның кемшіліктерін уақытында ескеріп, түзетіп отыруы тиіс. Бұл балада қалыпты өзіндік бағалаудың қалыптасуына маңызды алғышарттың бірі болып табылатын өзін түрлі жағынан: түрлі іс-әрекет аумағындағы өз мүмкіндіктері тұрғысын, белгілі бір саладағы өзінің білімі мен біліктілігінің деңгейін, өзінің рухани және сырт кейіпін дұрыс бағалауына көмектеседі.

ХХ ғасырдың 60-жылдары тәрбиенің түрлі стильдерін зерттеген К.С. Бергер оларды төрт белгісі бойынша ажыратты, ара қашықтықты сақтау, ата-ана жылуының пайда болуы, эмоциялық қатынас тәсілі және балаға артылған үміт. Осы шамаларға сәйкес ол ата-ананың баламен қарым-қатынас жасауының 5 түрлі стилін ұсынды [9].

1-кесте. Ата-ана мен бала өзара қарым-қатынасындағы стиль түрлері (К.С. Бергер)

Стиль түрлері	**Сипаттамасы**
1. Демократиялық стиль	Міндеттерді орындауда құқықты таптамау және талаптың себебін түсіндірумен сипатталады. Ол келесі түрде көрініс береді. Ата-ана мен бала белгілі бір ережелерді сақтауға келіседі. Міндеттер нақтыланып, келісім бұзылған жағдайдағы «жаза» түрі анықталады. Мұндай отбасыларда қарым-қатынас сенім мен әр отбасы мүшесінің пікіріне құрметпен қарауға негізделеді. Бұл өзара қарым-қатынас стилі күрделі, көп төзімді талап етеді. Алайда осындай қарым-қатынас түрі болашақта баланы ата-анадан шеттетпейді.
2. Авторитарлық стиль	Қатаң қадағалау, талаптың себебін ата-ана түсіндірмейді («мен солай айттым, солай болуы керек!»). Жасөспірім мұндай қарым-қатынас түріне жиі қарсы шығады. Ол екі түрлі мінез-құлқы арқылы көрінеді: - Бағынбау және күресу (егер жасөспірім күшті типке жатса). Бұл жағдайда бала өз дегенін жасау үшін түрлі әрекеттерге баруы мүмкін және бұл стилде баланың ата-анамен қарым-қатынасының бұзылуы да жиі кездеседі. - Өз-өзіне деген сенімсіздік, өз беттіліктің болмауы (егер бала әлсіз типке жатса); Мұндай отбасында, көбінесе, инфантильді балалар өседі.
3.Эмоцияның жеткіліксіздігі жағдайындағы қатаң қадағалау	Кейбір ата-аналар тәрбиедегі басты нәрсе – баланың үлгерімі мен ортамен қарым-қатынасын қадағалау деп санайды. Осылайша, қарым-қатынасты «Сабағын-ды орындадынба? Жарайсың. Енді маған кедергі болмай бірдеңемен айналыс» деген әңгіме төңірегінде ғана шектейді. Бала өзін тастанды, керексіз сезінеді. Жылудың жеткіліксіздігі балада сенімсіздікті, шектен тыс қаталдықты дамытады. Ата-ана махаббатына деген қажеттілікті ол қатарластарымен қарым-қатынас жасау арқылы толықтырады. Мәселені «ұмыту» құралы ретінде нашамен әуестене бастауы мүмкін. Көбінесе, мұндай балалар құқықбұзушылыққа барып, ұсақ ұрлықтар жасайды. Солай олар бейсаналы түрде өзіне және өзінің мәселелеріне назар аудартуға тырысады.
4.Күшті эмоционалдық қатынас жағдайындағы гиперқамқорлық	Мұндай ата-аналар баланың өзбетті дамуына мүмкіндік бермейді. Олар бала үшін ойлап, нені қалай жасау керектігін шешіп қояды. Бірде бір минутты қалт жібермейді. Кейін мұндай тәрбие стилінде өскен балада қарым-қатынас жасау қиындығы туындайды. Бала өсе келе балада инфантильді мінез қалыптасып, «анасының» баласы/қызы болып қала береді.

5.Ата-ананың жоғары үміті.	Мұндай қарым-қатынас стилінде ата-ана балаға үлкен талаптар қояды, баланы көптеген үйірмелерге жаздырады. Сол арқылы баланы шектен тыс жан-жақты дамытуға ұмтылады. Алайда, баланың өз қалауы ескерілмейді. Сонымен бірге, жақсы оқу, үй шаруасына көмектесу сияқты талаптарды да ескерусіз қалдырмайды. Бала ата-анасының өмірлік жоспарын «жүзеге асырушыға» айналады. Баланың жетістігіне мақтанып, жеңілісіне «Әдеттегідей, осыны да жасай алмадың. Мен сендей кезімде...» деп өз ерліктерімен баланың ұмтылысын сөндіреді. Тәрбиенің мұндай түрінде жасөспірім бойында үрей, қорқыныш қалыптасып, сәтсіздіктен қорқу мен қашу өмірлік мотивіне айналады.

Жоғарыда келтірілген ата-ананың мінез-құлық стильдерін ата-ананың қарым-қатынас мәдениеті тұрғысынан қарастыруға болады.

Жасөспірімдік жастың басты ерекшеліктерінің бірі – маңызды тараптардың ауысуы мен ересектермен өзара қарым-қатынастың қайта құрылуы болып табылады. Әлеуметтенудің жеке қаралған факторларының ішіндегі ең маңыздысы ата-ана, отбасы болды және солай болып қала береді. Әлеуметтік шарттар, яғни әлеуметтік жағдай, шығу тегі, материалдық деңгей және ата-ананың білім деңгейі, белгілі бір шамада, баланың өмірлік жолын алдын ала анықтайды.

Ата-ана беретін саналы, мақсатты түрде беретін тәрбиеден бөлек балаға отбасы ішілік атмосфера әсер етеді, оның үстіне бұл әсер жылдар бойы жинақталып, тұлғалық жүйеде өзінше түсініледі. Отбасышілік атмосфераға отбасындағы барлық мүшелердің, әсіресе, ата-аналардың, қарым-қатынас мәдениеті үлкен әсер етеді. Бұл әсердің сипаты болып, бірінші кезекте, қарым-қатынас мәдениетінің эмпатия, психологиялық өткірлік, өзге адамдарды және өзін қалыпты қабылдай білу қабілеті, қоршаған ортаға деген шыдамдылық, сонымен қатар өзін, өзінің жай-күйін, ақыл-ойын басқара білу біліктілігі саналады.

Сонымен, тиімді ата-аналық қарым-қатынас ұстанымы үш негізгі талапқа жауап беруі тиіс:

- қалыптылық;
- икемділік;
- болжамдылық.

Ересек ұстанымының *қалыптылығы* шынайы негізде өз баласының ерекшеліктерін бағалауға, баладан не күтетіндігіне бағытталуы тиіс; баланың мүмкіндіктері мен бейімділіктерін есепке алу – дамудың сәтті болуының басты шарты; Ата-ана ұстанымының *икемділігі* қарым-қатынас стилін өзгертуге дайындық пен қабілеттілігі, яғни балаға оның ересектену шамасы бойынша әсер ету тәсілі ретінде қарастырылады. «Қатып қалған», бейқамдылық ұстанымдар қарым-қатынастағы кедергілерге алып келеді. *Болжамдылық* ұстанымы баланың жақын даму аймағы мен ертеңгі күннің міндеттеріне бағытталады.

Орыс педагогы В.А. Сухомлинский айтқандай: «Өз балаларыңызды сүйе отырып, оларды сізді де сүюге үйретіңіз, үйретпесеңіз – қартайған шағыңызда көз жасыңызды төгесіз» . Осыны есте сақтай отырып ұрпақты дұрыс тәрбиелеу біздің басты міндетіміз.

1. *Қазақстан Республикасының Конституциясы 27-бап, 2-тармағы // 1995 жылы 30 тамыз.*
2. *«Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». Қазақстан Республикасының Президенті –Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы //. 2012 жылғы 14 желтоқсан.*
3. *Я.А.Коменский Избранные педагогические сочинения. /В 2-х томах под ред. Пискунова. – М.: Педагогика,1982.*
4. *Құнанбаев А. Шығармаларының екі томдық жинағы. – Алматы: Жазушы,1995. – 355 б.*
5. *Көбеев Спандияр. Баланы семьяда тәрбиелеу. – Алматы:Мектеп, 1965. – 100 б.*
6. *Коул М., Скрибер С. Культура и мышление. – М.: Издательство "Прогресс", 2001. – 262 с.*
7. *Обозов Н.Н. Психологическая культура взаимных отношений. – М.: Знание, 1986. – 48 с.*
8. *Тұрдалиева Ш. Т. Қарым – қатынас психологиясы. – Алматы, 2013.*
9. *Berger K.S. The Developing Person throughout the Lifespan. 5-th ed. – New York, 2001.*

Резюме

Шағырбаева М.Д. – *к.п.н., исполнитель обязанности доцента*

Кеңесова М.Ж. – *магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби*

Культура общения в семье как фактор формирования личности подростка

Статья посвящена исследованию влияния культуры отношения в семье на формирование характера подростка, а также на процесс социализации ребенка к среде. Основой задачи педагогической и психологической поддержки вопроса отношений родителя и ребенка, часто встречающихся на теории и практике, является развитие культуры

семейных отношений. Недостаточный уровень развития культуры отношения родителей приводят к трудностям в формировании отношения с детьми, в особенности в подростковом возрасте.

В данной статье культуры отношения родителей рассматривается, как способ урегулирования семейных отношений, и как фактор, определяющий его свойства. Были разобраны структурные компоненты культуры отношений и стили культуры семейных отношений, раскрыт смысл понятия «Культура отношений». Данная работа описывает основные особенности подросткового периода кризиса, кроме того, были описаны факторы, влияющие на формирования личности подростка, как отдельного индивида. Изложены основные требования к культуре семейных отношений и принципы эффективных родительских отношений с ребенком.

Ключевые слова: семья, культура отношения, стиль воспитания, детско-родительское отношения.

Summary

Shagyrbayeva M.D. – *candidate of pedagogical sciences, performer of the duty of the associate professor*
Kengessova M.Zh. –*undergraduate, Kazakh National University named after al-Farabi*

Culture of communication within the family as a factor in the formation of the adolescent's personality

The article investigates the impact of cultural relations in the family on the formation of the character of a teenager, and on the process of socialization of the child to the environment. Task-based teaching and psychological support to the issue of parent and child relationships, often encountered on the theory and practice, is to develop a culture of family relations. Underdevelopment cultural attitudes of parents lead to difficulties in forming relationships with children, especially during adolescence.

In this article the culture of parents is seen as a way of settling family relations, and as a factor in determining its properties. Were dismantled structural components of cultural relations and cultural styles of family relations, revealed the meaning of the concept of "culture of relations." This paper describes the main features of the crisis of adolescence; moreover, they described the factors affecting the formation of adolescent's personality as an individual. The basic requirements for the culture of family relations and the principles of effective parental relationship with the child.

Key words: family, communication culture, parenting style, parent-child relationship.

ӘОЖ 373.3.016.026. 52(574)

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Шатырбаева Г.Ж. – *оқытушы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті*
e-mail: gulnar.shatyrbaeva@mail.ru

Мақалада бастауыш мектепте оқыту процесінде халықтық педагогика элементтерін қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын дамыту проблемасы қарастырылған. «Танымдық қызығушылық» ұғымының мәні ашылған. Оқыту процесінде қолдануға мүмкін болатын халықтық педагогика элементтерінің түрлері, оларды пайдаланудың маңызы баяндалған, әдістемелік ұсыныстар берілген.

Тірек сөздер: бастауыш мектеп, оқу процесі,халықтық педагогика элементтері, танымдық қызығушылық.

Егеменді еліміздің өсіп келе жатқан ұрпағын ойлы да іскер, өзіне-өзі сенімді, интеллектуалдық деңгейі биік азамат етіп тәрбиелеуде мектептің алатын орны ерекше. Бастауыш саты - білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Біздің міндетіміз - жеке тұлғаны дамытып, білімге деген сенімін нығайту, оқуға қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру.

Заманауи ғылыми - техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына үлкен мақсаттар мен жаңа міндеттер жүктейді. Жас ұрпақты жан-жақты жетілген, ақыл-парасатты, ой-өрісі биік, бәсекеге қабілетті азамат етіп тәрбиелеу - қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Бұл әр мұғалімнің шығармашылық ізденіспен жаңаша істеуін қажет етеді.

Оқушылардың *танымдық қызығушылығын* дамытудың негізгі факторы олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен бірге, баланың маңызды психикалық қызметтерін, ақыл-ой жұмысының тәсілдерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқу процесін жолға қою болып саналады. *Танымдық белсенділік* - оқушының оқуға, білімге деген ынта-ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі.

Таным теориясы оқу әрекетіне тікелей қатысты. Білім игеру әрқашан танымнен байланысты. Оқудың міндеті - табиғат, қоғам және оқушының психикалық процестерінің даму заңдылықтарын оқушы санасына ендіру. Таным мен оқу арасында жалпы ортақтастық көп.

Мектеп - оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын кезең. Осыған сәйкес оқушыға белгілі бір көлемдегі білім, білік-дағдыларды меңгерту, оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту - бүгінгі күннің басты талабы. Ана тіліміздің, мемлекеттік мәртебе алып, оны өркендету кезеңінде жас бүлдіршіндерді халықтың салт-дәстүрі, әдет-ғұрыптары арқылы оқытып-тәрбиелеу өте тиімді жұмыс. Себебі жастайынан халықтық тәлім-тәрбие негізінде тәрбиеленген жеткіншек болашақта өз халқын, өз жерін ардақтайтын адал да парасатты азамат болып өсетіні сөзсіз. Сондықтан да мектепте балаларға білім беруде ұлттық тәрбие дәстүрлерін басшылыққа алу басты талап бұл міндетті шешудегі шаралардың қайнар бұлағы сарқылмас көзі – *халықтық педагогика.* Әл-Фараби «тәрбиесіз білім – адамзаттың қас-жауы» болады деп ескерткен. Білім беру мен тәрбиелеу – біртұтас әрекет екендігі дәлелденген ғұламалар соған байланысты өз шығармаларын да сол екі негізге байланысты құра білді [1, 194 б.].

Қазіргі кезеңде оқушыларға әрбір пән бойынша берілетін білімнің тарихи жағы мейлінше тереңдетіліп, сапасы және оларға қойылатын талаптар арта түседі. Бұл үшін мұғалімдер оқушылардын өз беттерімен ізденуін; ойлау қабілеттерін, пәнге қызығушылығын тәрбиелеу жолында жұмыс істеулері қажет. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін бастауыш мектеп мұғалімдеріне оқушыларға оқулықтағы материалды берумен ғана шектелмей, қосымша әдебиеттер пайдаланып, оларға тарихи есептерді шығартуы, оқулықта жоқ кейбір теориялық мәселелерді қарастыруы, сондай-ақ сабақтан тыс жұмыстарды (әр түрлі кештер, викториналық сұрақтар, қызықты ойындар, олимпиада есептері т.б.) ұйымдастыруы қажет болады.

Оқыту процесінде этнопедагогика элементтерін пайдаланудың маңызы зор. Өйткені бүгінгі мектеп оқушылары ертеңгі өндіріс жаңашылдары, болашақ мамандар. Сондықтан оларға ғылым негіздерін игертіп, әртүрлі құбылыстарды бақылауда дұрыс қорытынды жасап, қарапайым заңдылықтарды анықтай білуді үйрету керек. Білімге, еңбек сүйгіштікке берілетін тапсырманы шығармашылықпен орындап, ынтасын өрістетуге, қабілетін дамытуға назар аудару пән мұғалімдеріне жүктелетін негізгі міндет. Бұл міндетті жүзеге асыру үшін пән бойынша тарихи материалдарды қолданудың әдістемелік жүйесін жасап, ол мектеп бағдарламасымен тығыз байланыстыру қажет болады.

Этнопедагогика элементтерімен жұмыс оқушылардың дүниетанымын қалыптастырады.

Әр халықтың дәстүрі де әр түрлі. Оған себеп: сол халықтың ежелден келе жатқан тұрмысы, мен тіршілік еткен географиялық ортасы, әлеуметтік-экономикалық жағдайы, өмірге көз қарасы, шаруашылық тіршілігі жіне т.б. Сондықтан да халық дәстүрінің қай-қайсысы болсын ортақ ой, ортақ өмірден туған ортақ қазынаға жатады.

Қазақ халқының ұлттық дәстүрлері көп салалы «Өнер алды қызыл тіл» деп, әуелі аталы сөзді құрметтеген. Мұнысы даналықты, ақыл-парасатты, тапқырлықты құрметтегені. Не бір асыл ой, ардақты сезім тілмен айтылған.

Халық педагогикасының бала тәрбиесіндегі мүмкіндіктерін ұлы ағартушыларымыз Абай, Шоқан, Ыбырай негіздеген. Педагогикада қайта жаңғырту, реформалау барысында «этнопедагогика», «халықтық педагогика», «тәрбиенің ұлттық жайы» және т.б. ұғымдар қалыптасты.

Халық педагогикасы-ежелден халықпен бірге жасасып келе жатқан тәлім-тәрбие мектебі.

Математика пәні жаратылыстану ғылымдарының негізі және математикасыз олардың бірде-біреуін терең меңгеруге болмайды десек, математика пәніне берілген диалектикалық анықтамадағы «математика-адамдардың табиғатпен және техникамен қарым-қатынас құралы»-на қабілетімізді бастан-ақ дамыту міндеті қойылады.

XXI ғасырдың ұрпағы жаппай компьютерден сауатты, интернет, мобильді телефондар, смартфондар мен айфондарды толығынан бала жасынан меңгерген. Бұл өз кезегінде балалардың терең ойлау, логикалық талдау мүмкіндіктеріне ықпал етері хақ. Демек, бастауыш сыныптарда математикалық білімді оқып-үйренудің, игерудің қиындығын оқушыларға түсінікті, қызықты бейнелі түрде халық «тілінің» көмегімен игерту қажеттілігі туындайды.

Мектеп оқушыларының математика пәніне қызығушылығын қалыптастыру үшін қазақ халық педагогикасы идеяларын өз кезегінде тиімді қолданудың маңызы зор. Олардың түрлері:

- қазақ халқының ауыз әдебиетіндегі ертегі, аңыз әңгімелер;
- санамақ, жаңылтпаш, жұмбақтар;
- ұлттық ойындар;
- ауызша есептер;
- төрт түлік туралы жырлар, тақпақтар.

Қазақ педагогикасының математикалық астарларына үңілер болсақ, олар біресе жұмбақ, біресе өлең, біресе ұйқас табу, ертегі, ойын, біресе мақалдап сөйлеу, біресе ертегі, біресе даналы ой түрінде беріледі.

Халық педагогикасының негізіне халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, халық ойындары, үйелмен тәжірибелері т.б. жатады. Демек, халық педагогикасы – ғасырлар бойы өмір тәжірибесіне негізделген ұрпақ тәрбиесіндегі дәстүрлер мен әдет-ғұрыптың, мәдени ой-пікірлердің жиынтығы [2, 316-322 б.].

Демек, оқушылардың өн бойында білім, білік, дағды әрекеттерін қалыптастыру негізінде саналы, сапалы ұрпақ тәрбиелеу, оның бойындағы адами қасиеттер мен тұрақтылықты қалыптастыру – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болады. Мысалы, мектеп оқушыларының белгілі бір арнаулы пәнге, атап айтсақ математикаға қызығушылығы мен ынтасын қалыптастыру бала тәрбиесінің жауапкершілігі мен бала бойына руханилықты дарытудың негізі болып табылады.

Математика сабақтарында халқымыздың ұрпақ тәрбиелеудегі өмір тәжірибесінен, салт-дәстүрлерінен, шаруашылық жүргізу тәсілдерінен, ұлттық табиғи, экономикалық, экологиялық ерекшеліктерді тиімді қамтып отыру, математикалық білімнің өзіне тән: ақыл алғырлығы, зерттеу ынталылығы, заңдылықтарды табуға қызығушылығы, дәлелдеуді логикалық ой тұжырымы арқылы іске асыруы, дедуктивтік ой қорытындылауы, жалпылама және ықшамды пікір айтуға ұмтылуы сияқты сапалы сипаттамаларының басымдылығына ықпал етуімен қатар дамытуға қозғаушы күш береді. Осы арқылы математикалық ілім-білімге тән ынталылық, қызығушылық, логикалық ойлай білу, ықшамдылық, сапалылық қалыптасады.

Халық педагогикасының тарихында өткен ұрпақтың ғасырлар бойғы жинақталған терең рухани тәжірибесінің үлкен маңызы бар. Ол мұраның ішіндегі ең үздіктерін қазіргі заманғы жас ұрпақтың тәрбие ісіне, көзқарасының қалыптасуына, ойлау қабілетіне және мінез-құлқын қалыптастыруға пайдалануға болады.

Халық ойындарын математика сабағында пайдалану оқушының алған білімін күнделікті өмірмен берік ұштастыра түсуге қолайлы мүмкіндік жасайды. Математика сабағында халық ойындарын қолданудың түрлі жолдары бар.

Ұлттық ойынның қасиеттерін халық ерте танып, өмірлік мәні зор ойындардың алуан түрлерін ойлап шығарған. Қазақ халқы – халық ойындарына өте бай және оның түрлері де алуан салалы болып келеді. Солардың бір парасы логикалық ойлау мен математикалық сызбаларға негізделсе, енді бір тобы тез ойлап, жедел шешуді талап ететін ауызша есептер, сондай-ақ философиялық ой түйіндерін жасауға арналған ойындар болып келеді. Бұл ойындарды жүйелі, тиімді пайдалана білсе, жастардың ой-өрісін дамытып, дүниені танып, білу қабілеттерін кеңейте берері сөзсіз.

Логикалық есептер – кеңірек ойлануды қажет етеді. Есептің жауабы бір немесе бірнеше болуы мүмкін. Есептің бұл түрі мұғалімнен де, оқушыдан да аңғарымпаз болуды талап етеді. Логикалық есепті шешу қатаң дәлелге сүйеніледі. Сондықтан мұнда қысқа есептей салу, көрнекілікпен астарластыру болуы ықтимал. Мұндай есептер логикалық ойлауға, қиялдауға, ұстамдылыққа, еңбектене білуге тәрбиелейді.

Математика сабағында шешілетін есептер мына бағытта болғаны жөн: математикадан бастауыш сыныпта өтілетін, бірақ қиын шығарылатын есептер мен тапқырлықты талап ететін логикалық есептер астарласып келуі тиіс. Берілетін есептер оқушылардың жас шамасына шақталып, оқушыны жасытпай, қайта жігерлендіретін, математикалық инициативасын арттыратындай түсіндіруі жеңіл, тұжырымдалуы қысқа болғаны жөн. Есеп зерделілікке, қиялдауға, логикалық ойлауға, тапқырлыққа, байқампаздыққа, есепті шешу тәсілдерін меңгеруге тәрбиелейтіндей болғыаны дұрыс. Сондай-ақ, есеп мазмұны нақты өмірден алынған болуы тиіс.

Қызықты есептер өлең, әзіл, викторина түрінде де болуы мүмкін.

Ұлттық дәстүрдің аясын тарылтпай, оны оқу процесінде қолданудың жаңа әдістерімен толықтыра отырып, жас ұрпақты тәрбиелеу бүгінгі мұғалімнің міндеті болып саналады. Мұғалімдердің математика сабақтарында жоғарыда келтірілген халықтық тәсілдерді қолданулары өз пәндеріне деген қызығушылықты да арттырады, сабақтарын да қызғылықты өткізуге мүмкіндік алады, әрі бастауыш сынып оқушыларына халықтық салт-дәстүрден мол мағлұмат береді. Мұндай сабақтардан кейін балаларда халықтық педагогикаға деген қызығушылық туындап, өз бетінше де іздену жолдарына түсуге тырысады [3, 11 б.].

Қарастырылып отырған проблема бойынша ойымызды қорыта келе мынадай тұжырым жасағанды жөн санадық:

1. Қазақ халқының ұлттық педагогика идеяларын мектеп мұғалімдерінің өз сабақтарында қолдануы оқушылардың бойындағы пәнге деген қызығушылығын арттырады.

2. Бастауыш сынып оқушыларына қазақ халқының салт-дәстүрлерімен тереңірек танысуға мүмкіндік жасайды.

3. Балалардың мақал-мәтел, жаңылтпаш, жұмбақ түрлерінде берілген ойындарды жаттап алулары, өз бойларындағы танымдық және логикалық қабілеттерін кеңейте түсулеріне ықпал етеді.

4. Бастауыш мектепте оқыту процесінде халықтық педагогика элементтерін пайдалану арқылы ***оқушылардың танымдық қызығушылығы дамиды***, яғни:

- халықтық педагогика элементтерін оқыту оқушыларды ұлтын, халқын, Отанын сүюге тәрбиелейді;
- халықтық педагогиканың құрамды бөліктері: қазақтың ұлттық ойындары, мақал-мәтелдері, жұмбақтар, ертегі есептер, санамақтар және т.б. жас буынның ой-өрісін кеңейтеді;
- халықтық педагогика элементтерін оқыту оқушыларды ұлттық сана сезімі оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, талғамы жоғары, ар-ожданы мол, еңбекқор етіп тәрбиелейді;
- мектепте оқыту процесінде халықтық педагогика элементтерін пайдалану әдептілік, сыпайылық, қайрымдылық, еңбек сүйгіштік, ілтипаттыққа тәрбиелейді.

1. Әл-Фараби. Философиялық трактаттар. – Алматы, 1973.

2.Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Астана. 1998.

3. Нұғысова А., Алпысбаева Н.С. Студенттерді дидактикалық құралдар арқылы оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға даярлау: Оқу-әдістемелік құрал. – Талдықорған. І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, 2014. – 134 б.

Резюме

Шатырбаева Г.Ж. – *преподаватель, Жетысуский государственныйуниверситет им. И.Жансугурова*

Развитие познавательного интереса учащихся начальных классов путем применения элементов народной педагогики

В статье рассмотрены проблемы развитие познавательного ннтереса учащихся начальных классов путем применения элементов народной педагогики. Раскрыта сущность понятия «познавательный интерес». Изложены виды элементов народной педагогики, используемые в учебном процессе, их зачение и методические рекомендации к их использованию.

Ключевые слова:начальная школа, учебный процесс, элементы народной педагогики, «познавательный интерес».

Summary

Shatyrbayeva G. – *teacher,Zhetysu state universitynamed after IlyasZhansugurov*

Development of informative interest of pupils of primary school through the use of elements of folk pedagogy

The article considers the problem of development of informative interest of students through the use of elements of folk pedagogy in teaching in elementary school. The essence of the concept of "educational interest". Stated kinds of items to of folk pedagogy used in the learning process, their importance methodical recommendations to their application.

Keywords: primary school, learning process, elements of folk pedagogy, "educational interest."

ӘОЖ 371.927

МЕКТЕПАЛДЫ БАЛАЛАРЫН ЭКСПЕРИМЕНТ ӘДІСІ АРҚЫЛЫ ҚОРШАҒАН ОРТАМЕН ТАНЫСТЫРУ

Сәдуақас А.С. *– магистрант 1 курс-ҚазМемҚызПУ*
Жетекші: **Аймағамбетова Қ. -** *профессор*

Мақалада мектепалды балалары үшін эксперимент әдісінің орны мен маңызы, ғалымдардың эксперимент ұғымына берген анықтамалары мен аспектілері қарастырылған.

Мектеп алды балаларының табиғатқа бейімделе келе, түсініктері өзгеретін туралы мәселелері бойынша жазылған ғылыми еңбектер талданған. Эксперимент ұғымына түйінді сипаттамалар берілген. Мектепке дейінгі тәрбиеде эксперимент жүргізудің алдына нақты мақсаттар қойылған, олар: балаға түсіндіру, тәжірибесін дамыту, танымдық әрекетін дамыту, өзіндік дербестігін қолдау. Мектепалды тобындағы балалардың сөзді есте сақтауы айқын көрсетілген. Эксперименті ұйымдастыруда педагог міндеттері айқындалған.

Тірек сөздер: қоршаған орта; эксперимент; практикалық іс-әрекет; физиологиялық-психологиялық мүмкіндіктер; іс-әрекеттік мінез-құлық; қарым-қатынас ; интеллектуалдық көрінісі; өзін-өзі реттеу; өзін-өзі бағалау.

Қазіргі кезеңнің басты міндеттерінің бірі - жаңа ұғымды, жаңаша білім алған, жаңа типтегі азамат қалыптастыру. Бұл адам табиғатпен үндестікте, бірлестікте және үйлесімділікте тіршілік етуге тиісті. Яғни өзін қоршаған ортаның тиімді жақтарын қорғап, тиімсіздерін қорғанудың жолдарын біліп, онымен ғылыми негізде күрес жүргізуге дайын болады. Мұндай жаңа типтегі жаңа адамның түпкілікті негізі мектепке дейін қаланатыны белгілі.

Мектепке дейінгі ересек топтағы балалардың педагогикалық-психологиялық еркшеліктерін зерттеген ғалымдардың қатарына: З.Икунина, Н.Поддьякова, Л.Венгер, А.Леонтьева және басқа орыс ғалымдары жатса, сонымен қатар, Қазақстандық ғылымдар: Х.Т. Шерияздановa, М.Мұқановтың еңбектерін де атауымызға болады. [1]

Мектепалды балаларының психикасында біраз өзгерістер пайда болады. Олардың есте сақтауы, қабылдауы, зейіні сияқты психикалық үрдістері нығая түседі. Осының арқасында оларда өздерінің іс-әрекеттерін басқаруы, өзі туралы түсініктерінің өзгеруі, өзіндік ұғымы мен өзін-өзі бағалаудың күшеюі байқалады. Сол сияқты олардың өздерін қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстар туралы да түсініктері де өзгеріске ұшырайды.

Сонымен қатар, бұл жастағы балардың физиологиялық-психологиялық мүмкіндіктері де күшейе түседі. Физикалық және ақыл-ой үдерісінде де жақсы жақтары пайда болады. Олардың эстетикалық, адамгершілік талғамдары да жалпы әлеуметтік тұрғыдан жоғары деңгейге көтеріледі.

Балар өмірінің осы кезеңінде олардың сөз байлығы да жан-жақты дами бастайды. Олар ана тілінің барлық әріптерін дұрыс қолданып, сөзерді анық айқын қайталап айта алады. Өз ойларын еркін жеткізетіндей сөз қорлары да молайып, сөз байлықтары дамиды. Сөздерінің тартымдылығы, мәнері өзгереді. Қарым-қатыста да, іскерлік, тұрақтылық, таңдампаздық пайда болады.

Мектепалды балаларының дамуы олардың жаңа білім мазмұнына, жаңаша қажеттілігімен ерекшеленеді. Жалпы алғанда, баланың жекебастық барлық ерекшелігі: интелектуальдық, адамгершілік, көңілкүйлік, қайрат-жігерлілік, практикалық іс-әрекеттері көрініс табады.

Кеңес психологтары Л.С. Выготский мен А.В. Запорожец баланың осы кезеңін ерекше атап көрсетіп, бала жағдаяттық мінез құлықтан іс-әрекеттік мінез құлыққа көшетінін сол арқылы оларда адам арасындағы қарым-қатысқа баса мән беру жағы басым болатынын айтады.

Олар үлкендерге өзінің бойындағы ненің ұнайтынын, ненің ұнамайтынын аңғарады. Сол бойынша өзінің тәртібін, қарым-қатысын өзгертуге тырысады. Өзін-өзі бағалайды. Өзін-өзі ұстауға да дағдыланады. [2]

Егер осыған дейін сурет салу, құрастыру, жабыстыру іс-әрекеттері басым болса, енді оларда еңбек әрекеттері, басқаларға керекті, пайдалы іспен айналысу, табиғатта жұмыс істеу талаптары басым болып, үлкендердің ісіне араласуды ұнатады. Олар жеке дара тапсырмаларды орындаудан гөрі тұрақты түрде еңбек етуге ұмтылады. Бұл еңбек нәтижесі оларға қуаныш әкеледі.

Олар енді біртіндеп, ойын әрекетінен гөрі оқу әрекетіне көше бастайды. Оқу әрекетімен айналысу барысында баланың өзі де өзгереді. Олар жаңа білім мен білікке ие болады. Оқу әрекетінідегі ең бастысы-жаңа білім алу.

Бұл кезде олардың ойындарында мазмұнды рөлді ойындар басым болады. Олар алдына айқын мақсат қоя алады. Олар өздерін қоршаған ортаға қызыға қарап, білгісі келетін жайлары көбейеді. Олардың таным үдерісі, білгісі келуі «Бәрін білгім келеді!» деген пікірі күшейеді.

Бірақ олардың бұл талабына соншама көп ақпарат ағымынан таңдап керегіне қарай ықшамдау тәрбиешінің жұмысы болуға тиісті. Баланың білігісі келген талабы мен оның бүкіл ақпаратты өңдеу мүмкіндігінің төмендігінің арасында қайшылықтар туады.

Осы қайшылықтарды жеңілтуге, баланың жас ерекшелігі мен психологиялық ерекшелігіне лайықтай отырып, өзін қоршаған ортадан ғылыми ұғым беруге эксперименттік жұмыс ұйымдастыру арқылы қол жеткізуге болады. Эксперимент - бұл іс-тәжірибелік тұрғыда балаларға нақты деректерді көрсету, оны ұғындыру, түсіндіру. Өздері орындаған іс-әрекеттері нәтижесінде **б**аланың қортынды шығаруына мүмкіндік туғызу. [3]

Мектепалды тобындағы балалардың әсіресе сөзді есте сақтауы басым болады. Олар сөз арқылы жеткізген білімді көрнекіліктен кем есте тұтпайды. Тәрбиешінің берген түсінігін жақсы есте сақтайды. Енді біртіндеп оларда жүйелі ой туындайды. Сондықтан олар тек көрген заттарынан басқа да құбылыстарды білгісі, олар туралы көргендерін жинақтағысы келеді.

Балаларды қоршаған орта бұл - табиғаттың бүкіл шындығын көрсететін нақты дүние. Оның қайқайсысын алсаң да, нақты нәрсе ғана емес, ол ғылыми шындықты көрсететін көрініс, құбылыс, заттар. Бірақ мұны ғылыми негізде ересек жастағы балаларға түсіндіру тек қана олардың өз қолымен жасаған эксперименттері арқылы жүзеге асуға тиісті. Қоршаған ортадан беретін білімді тек сөзбен жеткізу жеткіліксіз. Сонымен қатар ғылыми ұғым әр уақытта шындықты, нақтыны, деректі тануға негізделеді. Ал, ондай ұғым беру ол эксперименттік жұмысқа негізделуі керек.

Баларды күнделікті қоршаған ортада түрлі нысандар бар. Оның бастылары: өсімдіктер, жануарлар, табиғаттың күнделікті құбылысы.

Біздің эрамыз жаңа адамды қалыптастыру эрасы болмақ. Ал жаңа адамның бүкіл болмысы өзін қоршаған ортаны жете түсініп, оның пайдалылыларын дамытып, зияндыларымен күресетін, экологиялық көзқарастағы жеке тұлға болуға тиісті.

Жеке тұлғаны қалыптастырудың негізі мектепке дейінгі кезеңде басталатыны белгілі. Балаларды қоршаған табиғи орта бір жағынан экологиялық тәрбие берудің құралы болса, екінші жағынан балалардың экономдық-экологиялық білімдерінің көзі деп қарауымызға болады.

Сондықтан да, мектеп алды дайындығының балаларына қоршаған ортадан білім беруді экспериментке негіздеп жүргізу жағына айырықша көңіл бөлінуге тиісті.

Қазіргі жағдайда білім беру жүйесінің дамуына орай балаларға қоршаған ортадан білім беру жаңа технологияларды қолдануды керек етеді. Балаларды дамыту берілетін білімнің экспериментке құрылуына негізделеді.

Мектепке дейінгі балалардың психологиялық ерекшеліктерін айта келіп белгілі ғалым М. Монтессори олардың әртүрлі заттармен ойын үстінде онымен түрлі іс-әрекеттер жасау арқылы өзін адам ретінде сезінетінін айтқан болатын. Өз қолымен өзінің жасаған еңбегі негізінде ақылды адамға айналады деген болатын. Балалар өзінің табиғатында ерекше зерттеушілер. Олар зерттеп байқағандары бойынша қуанышпен, таңырқау арқылы өзін қоршаған ортаның сырын ашады. Олар үшін көргендерінің бәрі қызық. [4]

Бұл кезең баланың моральдық негізінің қалануымен ерекшеленеді. Олардың физикалық-психологиялық мүмкіндіктері дами түседі. Өздерінің құрдастарымен және үлкендермен қарым-қатыстары да мазмұндық жағынан күрделенеді. Олар өз ойын еркін жеткізетін сөздік қорға ие болады. Ақыл-ой, адамгершілік, көңіл-күй, еркі, іс-әрекеттік сияқты жекебастық сапалары дамиды. Еңбек іс-әрекеттері де қалыптаса бастайды. Енді оларда ойын әрекетінен гөрі оқу әрекеті басым орын алады.Ойын кезінде олар тек ойыншықпен байланысты әрекет етіп қана қоймай, адамдар арасындағы қарым-қатынасты көрсете алады. Олар өз іс-әрекеттерін өзінің тәртібін, қабылдау мен зейінін басқара алады.

Өзінің «Менінің» мазмұны үлкен өзгеріске ұшырайды. Олар бір нәрсені зерттегісі, ізденгісі келеді. Балалар өз табиғатында зерттеуші. Әрбір затты сындырып, қиратып, ішін ашып, қайта құрып, оны суға салып т.б. әрекеттер арқылы шын мәніндегі қасиетін білуге тырысатыны анық.

Сондықтан да осы кезеңде балаларға қоршаған ортадан берілетін білім эксперименттік жұмыстар ұйымдастырылу арқылы жүзеге асуға тиісті.

Тіпті кіші жастағы балалардың өзі бір затты білгісі келсе оны ұстап көріп, айналдырып қарап, жалап, иіскеп байқайды. Осының өзі баланың зерттеушілігінің алғашқы көрінісі деп қарауға болады. Ал, ересек топтағы балалардың ойына неше түрлі сұрақтар оралады. Мәселен, оларды Су неге қатады? Бу қайдан пайда болады? - деген сұрақтар ойландырмай қоймайды. Бұл жаста суды сұйық екенін, оның пайдасын білмейтін бала жоқ. Бірақ оның басты қасиеттерін олар тек эксперимент арқылы ғана талдай алады. Мәселен, судың қыздырғанда буға айналтыны; олай болса, өзен суларының буланатынын, будың ауаға тарайтынын; жауын-шашынның содан пайда болатынын эксперимент жүргізу арқылы ғана ғылыми негізде ұғындыруға болады. Сол сияқты судың таза күйінде кездеспейтінін, оның бойында ауа, тұздар барын да эксперимент нәтижесінде біледі. Мұндай құбылыстарды өздерінің іс-әрекеттерінің нәтижесінде түсінген бала енді оны ешқашан ұмытпайды. Сонымен қатар, ол білімін кез келген жағдайда қолдана алады.

Эксперименттік жұмыс балалардың қызығушылығын арттырады. Олардың алдына мақсат қойып, соның шешімін өздері іздестіруіне жағдай жасайды. Кейде сабақ барысында эксперименттің нәтижесіне жете қоймауы да мүмкін. Мұндай жағдайда оның жалғасын үйден бос кездерінде жүргізуге тапсырады.

Мектепке дейінгі тәрбиеде эксперимент жүргізудің алдына мына мақсаттар қойылады:

• Өздерін қоршаған дүниенің көптүрлілігі мен олардың бір-бірімен байланысын түсіндіру.

• Түрлі көрнекіліктер мен керекті материалдармен қамтамасыз ете отырып, балалардың өзіндік танымдық тәжірибесін дамыту.

• Балалардың қайта құрушылық, ізденушілік әрекеттеріне негіздей отырып, іздемпаздық-танымдық әрекеттерін дамыту.

• Балалардың ынталылығын, зеректігі мен зейінділігін, талаптылық, сыншылдық, дербестігін қолдау.

Эксперимент ұйымдастырудағы негізгі мақсат - қоршаған орта заттарының біртұтастығымен, олардың қасиеттерін меңгерту. Қоршаған ортамен таныстыру балалардың сезімдік тәжірибелерінің: ұқыптылыққа, қоршаған ортаны көруге, есітуге, бақылауға, ұстауға, сипауға, иіскеуге сол арқылы олардың нақты қасиеттерін ашуға үйрету. Бұл балалардың сезіну, қабылдау, елестету сияқты сезімдік қасиеттерін дамытады. [5]

Балалар өз ойын еркін жеткізе алатын сөз қорына да ие болады. Эксперименттік жұмыс олардың іс-әрекетінде өзіндік белсенділігін, іздемпаздығын, жауапкершілігін, ынталылығын, табандылығын, мақсаттылығын дамытады.

Тәжірибе мен эксперимент жүргізу кезінде бала затқа яғни нысанға оның қасиетін білу үшін әрекет жасайды. Бұл баланың ізденушілігінің ерекше формасы. Осыған байланысты оның көрнекі - бейнелі ойы дамиды. Эксперимент жасау барысында бала ол құбылысқа басшылық ете алады, сол арқылы ақыл-ой операциясы яғни салыстыру, топтау, ажырату, қорытындылау сияқты әрекеттер жасау үстінде ақыл-ойы дамиды.

Сондықтан да педагог балалар жүргізілетін эксперименттік жұмысты дұрыс ұйымдастыра білуі керек. «Эксперимент» деген атау - белгісіз нәрсені табу үшін іздену. Белгілі бір құбылыстың не заттың көзге бірден түсе қоймайтын қасиетін іздену арқылы табу. Бұл шындықты меңгерудің ерекше формасы. Дүниені тануда эксперименттің құндылығын атап айтпаған бірде-бір педагог не психолог болған емес. Өз кезінде Я.А. Каменский, Н.Н. Поддъяков, К.Д. Ушинский, И.Г. Песталоцци, Ж.Ж. Руссоларда мұны атап көрсеткен болатын.

Қазіргі таңда бастауыш буында және мектепке дейінгі балаларды қоршаған ортамен таныстыруда ғылыми еңбектер жазып, оны жүзеге асырудың жолын көрсеткен зерттеушілер қатарында Қ.Аймағамбетова, К.Жүнісова, Ә.Бірмағамбетов т.б. Қазақстан әдіскерлерін айта аламыз.

Эксперимент барысында балалар өздеріне тән қызығушылығын қанағаттандырады «Неліктен? Неге? Қалай? Егер бұлай болса, қайтеді?», деген сұрақтарына жауап таба отырып, өздерін зерттеуші, ғалым, жаңалық ашушы ретінде қабылдайды. Мектепке дейінгі балалардың эксперимент қоюының ерекшелігі – олар мақсат қойып, оның шешімін өздері іздену арқылы нәтижеге жетеді. Өздерінің іс-әрекеті нәтижесінде құбылыстар мен заттар туралы жаңа білім алады. [6]

Балалардың өзіндік әрекетінің нәтижесінде ұйымдастырылған эксперимент оларға жаратылыстану ғылымынан моделдеуге, салыстыруға, нәтижесін қорытындылауға мүмкіндік тудырады. Сол арқылы бұл құбылыстың адамға, өзіне пайда зиянын бағалайды. Баланың бойындағы басты қасиеттердің бірі өзін қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстардың сырын белгісі келетіндігі. Үнемі ізденіс үстінде болатындығы. Сондықтан да оларда туындайтын сұрақтардың молдығы.

Ал, осы эксперименті ұйымдастыруда педагогтің рөлі қандай болмақ?

Педагог эксперименттi жүргізудің әдіс-тәсілдері жайында бағыт беретіні анық. Сонымен қатар, ол балалардың қызығушылығын тудыратын жағдаяттар жасауға тиісті. Эксперименті ұйымдастыруда педагог мына төмендегі мәселелерді естен шығармауға тиісті:

• Балалардың қатесін бетке баспай, олардың ізденушілігінің тиімді тұстарын атауға тырысу.

• Баланың ізденісіндегі өзіне-өзінің сенімін нығайту.

• Эксперимент жүргізуде табандылыққа тәрбиелеу, істеген ісінің нәтижесіне жетуге бағыттау.

• Эксперименттің нәтижесін қорыту үшін балаларға жетекші сұрақтар беріп, олардың өз жұмыстарын талдауына қойған мақсаттарын, жеткен нәтижесін өздерінің талдауына мүмкіндік жасау.

• Қортынды жасалып болған соң педагог - «Осы қорытындының дұрыстығын қалай білеміз?» деген сұрақ арқылы балалардың өз ісіне сенімділігін арттырады.

Мектепалды балаларын эксперименттік жұмысқа үйретудің тиімділігі - осы арқылы тәрбиенің барлық түрін біріктіре отырып жүргізуге мүмкіндік туады. Бұл ең алдымен білімқұмарлыққа, адамгершілікке, ұқыптылыққа, жауапкершілікке, экологиялық тұрғыдан тәрбиеге мүмкіндік туғызады. [7]

1.Аймағамбетова Қ.Мектепке дейінгі балаларды айналамен таныстыру. – Алматы.

2. «Мир природы и ребенок» /Л.М. Маневцова, П.Г. Саморукова. – Санкт-Петербург, 1998 г.

3. Куликовская И. Э.,Совгир Н. Н.Детское экспериментирование. Старший дошкольный возраст. – М.: Педагогическое общество России,2003.

4. Организация экспериментальной деятельности дошкольников: Методические рекомендации /Под ред. Л.Н. Прохоровой. – М.:АРКТИ, 2008.

5. Тугушева Г. П.,Чистякова А. Е.Экспериментальная деятельность детей среднего и старшего дошкольного возраста: Методическое пособие. – СПб.:ДЕТСТВО- ПРЕСС,2007.

6. Менщикова Л. Н.Экспериментальная деятельность детей 4-6 лет: из опыта работы.—Волгоград: Учитель,2009.

Резюме

Садуакас А.С. – *магистрант. КазГосЖенПУ*

Экспериментальным путем ознакомить детей дошкольного возраста с окружающей средой.

В статье рассматриваются роль и значение эксперимента в изучении обновленного содержания знания, а также определения и аспекты, данные учеными.

В научных статьях написано что дети дошкольного возраста адаптируя себя, быстро меняют понятия о природе. К эксперименту дано ключевое понятие. В дошкольном образованииставится твердые цели к эксперименту: объяснить ребенку, развивать практику, развитие познавательной активности, поддержать их независимость. Явно показен дети дошкольного возраста быстро запоминает слова. В обязанности педагогов входит проведения эксперимента

Ключевые слова: кружающая среда; эксперимент; практические действия; физиологические и психологические возможности; поведение деятельности; отношения; интеллектуальный вид; саморегулирование; самооценки.

Summary

Saduakas A.S. – *graduate student. KazGosZhenPU*

Experimentally introduce preschoolers to the environment.

The article discusses the role and importance of the experiment in the study of the updated content knowledge as well as definitions and aspects of data scientists.

The scientific articles written that preschool children adapt ourselves rapidly changing notions of nature. For the experiment given the key concept. In pre-school education is put solid goal for the experiment: explain to your child develop the practice, the development of cognitive activity, to maintain their independence. Clearly Showing preschool children quickly memorize words. It is the responsibility of teachers is part of the experiment

Tags: swirling Wednesday; experiment; practical actions; physiological and psychological capabilities; conduct operations; relations; smart appearance; self-regulation; self-esteem.

ӘОЖ 373.016: 811.512.122' 36

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ЖАТТЫҒУ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Текесбаева Г.М. – *PhD докторант*

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.

e-mail: guljantal@mail.ru

Мақалада сөз тіркесін меңгерту барысында орындалатын жаттығу жұмыстарының оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудағы маңызы туралы айтылады. Құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік ұғымдарының мәні ашылады. Коммуникативтік құзыреттіліктің міндеттері айқындалады. Сөз тіркесін оқыту барысында оқушылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыруда қатысымдық әдістің маңызы баяндалады. Теориялық материалдарды берік меңгерту жаттығу жұмыстарының тиімді де жүйелі құрылуымен байланыстылығы сөз болады. Жаттығуларды орындау негізінде оқушылардың ақыл-ой әрекеттері, ақыл-ой қызметінің белсенділігі қалыптасып, дамытылады. Жаттығулар – бір мақсатқа бағытталған, өзара байланысты әрекеттердің тұтастығын көрсетеді. Ол әрекеттер тілдік және ой операциясының күрделенуіне байланысты бірінен соң бірі орындалады. Жаттығулар белгілі бір іс-әрекеттің негізін қалайтындықтан, оқушының білімді меңгеру үдерісінде маңызды орын алады. Жаттығуларды орындау барысында оқушылар үнемі ізденіс үстінде болып, алдына қойылған міндеттер мен

мәселелерді шешудің өзіне таныс жолдарына сүйене отырып, жаңа жолдар табуға ұмтылыс жасайды. Қазақ тілі сабағында орындалатын жұмыстар негізінде оқушылар синтаксисті, оның ішінде сөз тіркестерін игере отырып, оны сөйлеуде, әр түрлі сөйлеу жағдаяттарында колдана білуге дағдыланады. Мақалада автор әдіскер ғалымдар еңбектеріне сүйене отырып жаттығу жұмыстарын жіктейді.

Тірек сөздер: сөз тіркесі, құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, жаттығу, ауызша, жазбаша, әдістеме, оқыту

Қазіргі таңдағы білім берудің түпкі нәтижесі жай ғана білім, білік, дағды қалыптастыру емес, оқушылардың өміріндегі кездесетін түрлі жағдаяттарды дұрыс шеше білуін талап ететін құзыреттіліктер түрінде қалыптастыру болып отыр.

Құзыреттілік – оқушы іс-әрекетінің сапасынан көрініс табатын білім нәтижесі. Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік», «дағды» және «тәжірибе» сияқты ұғымдарды қамтиды. Құзыреттілік - оқушының алған білім, білік, дағдыларын іс жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық немесе теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі.

Коммуникативтік құзыреттілік – оқушылардың күнделікті өмірде қатысымдық міндеттерді тіл арқылы шеше білу қабілеті, қатысымдық мақсатты іске асыруда оқушының тіл құралдарын пайдалана алуы.

Коммуникативтік құзыреттіліктің міндеті:

- Ауызша және жазбаша қарым-қатынасты меңгеру.
- Сөйлеу дағдыларын меңгеру.
- Жеке тұлғаның құзыреттілік қатысымдылығын жүзеге асыру.

Сөз тіркесін оқыту барысында оқушылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыруда қатысымдық әдістің маңызы зор.

Сөз тіркесінің ерекшеліктерін анықтап, оны дұрыс тани біліп, сөз тіркесін ұқсас тілдік құбылыстардан ажыратып, оның басты қасиеттерін нақтылай түсу қазақ тілі оқыту үдерісінде жүргізілетін жұмыстардың түрлеріне, мазмұнына, тиімділігіне байланысты. Аталған тілдік құбылысты игерту оқушының логикалық ойлау қабілетін, олардың ауызша және жазбаша тілін дамытуда маңызды рөл атқарады. Қазақ тілі сабағында орындалатын жұмыстар негізінде оқушылар синтаксисті, оның ішінде сөз тіркестерін игере отырып, оны сөйлеуде, әр түрлі сөйлеу жағдаяттарында колдана білуге дағдыланады. Оқушы жаттығу жұмыстарын орындау арқылы синтаксистік ұғымдар мен ережелерді, олардың тілде дұрыс қолдану ерекшеліктерін меңгере отырып, коммуникативтік, яғни адамдардың қарым-қатынас тілінде қолдануға машықтанады. Осы тұрғыда ғалым Ф.Ш. Оразбаева «Сөйлеу ерекшеліктерін меңгерген оқушы өз ойын ауызша және жазбаша түрде іске асырады. Бұл - тілді қолданудың тәжірбиелік көрінісі. Сол себепті оқушы тілі адамдармен қарым-қатынас құралы ретінде үйренгені дұрыс» [1, 151], - дейді.

Сөз тіркесін оқыту барысында оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытуда жаттығу жұмыстарының алатын орны ерекше. Жалпы әдістеме ілімінде жаттығулар жүйесін жасау мәселесі – оқыту жүйесіндегі күрделі мәселелердің бірі. Оқулықтар мен оқу құралдарына талдау жұмыстарын зерделесек, ХХ ғасырдың 60-жылдарына дейінгі тілдік, яғни, грамматикалық жаттығуларға көп мән беріліп, оқыту үдерісінде оның үлес салмағының басым болғанын байқаймыз. Бұны сөйлеу әрекеті грамматиканы игеру негізінде ғана жүзеге асады деген пікірдің басым болғанымен түсіндіруімізге болады.

Жаттығу арқылы оқылып жатқан материалмен жүргізілетін оқу әрекеті жүзеге асырылады. Жаттығуларды орындау негізінде оқушылардың ақыл-ой әрекеттері, ақыл-ой қызметінің белсенділігі қалыптасып, дамытылады. Жаттығулар – белгілі бір мақсатқа бағытталған, өзара байланысты әрекеттердің тұтастығын көрсетеді. Ол әрекеттер тілдік және ой операциясының күрделенуіне байланысты бірінен соң екіншісі орындалады. Жаттығу оқушының белгілі бір қызметі мен іс-әрекетінің негізін қалайтындықтан білім меңгеру үдерісінде маңызды орын алады. Жаттығулар жүйесі қазақ тілін оқыту барысында оқушының теориялық білімін тиянақтап, ойлау қабілеті мен жазбаша және ауызша сөйлеу тілін дамытуға үлес қосады.

Жаттығулар әдісінің негізгі қызметі – оқушының алған білімі мен іскерлегінің дағдыға айналуы және практикалық жағдайда орындай алуға мүмкіндік жасау. Жаттығу жұмысын жүргізу – әр пәннің міндетті бөлігі. Теориялық материалдарды берік меңгерту жаттығужұмыстарының тиімді де жүйелі құрылуымен байланысты. Жаттығу жұмыстары жеңілден басталып, бірте-бірте күрделене түсіп, оқушылардың ізденімпаздық қабілеттерін арттыратын шығармашылық деңгейдегі жаттығуға дейін көтерілуі тиіс.

Әдістемелік еңбектерде жаттығу жұмыстарын әртүрлі топтайды. Әдіскер ғалым Ә.Әбілқаев: «Жаттығу тілді оқыту процесінің қажетті құрамды бөлігі болып табылады. Жаттығуларсыз қазақ тілі сабағын өткізу мүмкін емес», - дей келе, қазақ тілін оқытумен байланысты жаттығуларды орындай түріне қарай ауызша, жазбаша, қиындық дәрежесіне қарай оңайдан қиынға қарай деп бөлінеді де, жаттығулардың түрін көрсетеді [2,87].

Хасен Арғынов сөз тіркестерін меңгертуге байланысты төмендегідей жұмыстарды атап көрсетеді:

- берілген сөйлемдердегі сөз тіркестерін тапқызу, олардың бағыныңқы, басыңқы компоненттерін атату, қай сөз табынан болғанын дәлелдету;
- сөздер беріледі, солардан сөз тіркестерін жасату, олардың қайсысы есімді сөз тіркесі, қайсысы етістік сөз тіркесі деп аталатынын айтқызу;
- есімді сөз тіркестерінің бағыныңқы компоненттерінің қай сөз табынан жасалғанын сұрау;
- етістікті тіркестерінің бағыныңқы компоненттерінің қайдай тұлғада, қай сөз табынан жасалғанын сұрау;
- өлеңді сөйлемдердегі сөз тіркестерін атау, олардың сөз тіркесінің қай түрі болып тұрғанын айтқызу және дәлелдету [3,54].

Профессор С.Рахметова: «Грамматикалық жаттығулар оқушылардың қандай тілдік материалдармен жұмыс жасауына қарай, фонетикалық, морфологиялық, синтаксистік және лексикалық болып бөлінеді» [4,63], - дейді.

З.Бейсембаева: «Сабақтың дидактикалық мақсатына қарай жаттығулардың түрі де (дайындық жаттығу, байқау-сынау жаттығулары, машықтану жаттығулары, т.б), өткізу формасы да (ауызша, жазбаша) әр түрлі» [5, 47], - дейді.

Н.Құрманова өз еңбектерінде жаттығуларды аналитикалық (теориялық материалдарды игеруде оны дағдыға айналдыру мақсатында), синтетикалық (грамматикалық ішкі заңдылықтарын тілде қолдана білуге), аналитика-синтетикалық (стильді ажырата білу, редакциялау, шығармашылығын арттыру мақсатында жаттығулар) деп бөлінеді [6, 76].

Грамматикалық жаттығу жұмысын орындау сипатына қарай ауызша және жазбаша орындалатын жаттығулар деп екі топқа жіктеуге болады.

Жалпы, әдістемелік еңбектерге сүйенсек, тілдік және сөйлеу жаттығуларының қазіргі кезде отыз шақтысы белгілі. Олар түріне, тәсіліне, мақсатына қарай жіктеледі. Жаттығулар жүйесін төмендегідей жіктеуімізге болады:

- **мақсатына қарай:** тілдік, сөйлеу, рецептивтік, репродуктивтік, аспектілік, кешенді оқу, жаттықтыру, табиғи коммуникативтік, бақылау жаттығулары;
- **орындалу тәсіліне қарай:** ауызша, жазбаша, бір тілдік, екі тілдік, механикалық, шығармашылық, сыныптық, үйде орындайтын, индивидуалдық, жұптық және топтық жаттығулар;
- **оқу материалы табиғатына қарай:** диалогтік тілдегі, монологтік тілдегі жаттығулар;
- **сөйлеу әрекетінің түріне қарай:** айтылым, тыңдалым, оқылым, жазылым
- **сөйлеу формасына қарай:** ауызекі сөйлеу тілі, жазбаша тіл жаттығулары
- **тілдің аспектілеріне қарай:** фонетикалық, лексикалық, морфологиялық, синтаксистік.

Жаттығулар түрін схема түрінде былай көрсетуімізге бола

Біз ғалымдар пікірін ескере отырып, жаттығулардың ішкі мақсаты мен мазмұнына қарай ішінара талдау сипаты басым–**аналитикалық жаттығулар** және жинақтау, біріктіру сипаты басым – **синтетикалық жаттығулар**, сөз тіркестерінен сөйлем құрау, оны мәтінде пайдалана білу, мәтіндегі ойды білдіруге тірек болып тұрған сөз тіркестерін таба білуге бағытталатын – **шығармашылықсипаттағы жаттығулар** деп бөліп қарастырдық.

Аналитикалық жаттығуларды орындаудың негізгі мақсаты – оқушының аналитикалық ойлау қабілетін дамыту, тілдің грамматикалық құбылыстарын анықтау, грамматикалық талдау жасату. Аналитикалық жаттығулар сөйлем ішіндегі сөз тіркестерін таба білу, сөз тіркестерін салыстыру, сыңарларына сұрақ қою, басыңқы, бағыныңқы сыңарларын табу, олардың морфологиялық белгілерін анықтау мақсатында жүргізіледі. Бұл жаттығулар сөз тіркестерінің негізгі ерекшеліктерін тани білуге дағдыландырады. Жаттығулар бірте-бірте күрделене түседі.

Синтетикалық жаттығулардың аналитикалық жаттығулардан мазмұны, орындау шамасы күрделірек. Мұнда орындалатын жаттығулар, негізінде, сөз тіркестерін құрау, бір-бірімен салыстыру, ұқсас тілдік тұлғалардан ажырату бағытын көздейді. Синтетикалық жаттығулардың мақсаты – сөз тіркесіне тән басты қасиеттерді үйрету, осы қасиеттер арқылы оларды өзіне ұқсас тұлғалардан ажырата білуге дағдаландыру, оқушылардың логикалық қабілетін дамыту. Кез келген тіркестің сөз тіркесі бола алмайтынын саналы түрде меңгертуді көздейді.

Шығармашылық сипаттағы жаттығулар негізінен оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталады. Мұндағы жаттығулардағы тапсырмалар белгілі тұлғада тұрған сөз тіркестерін құрау, сөз тіркестерінің сөйлем, мәтін құрауда алатын орнын көрсетуге арналады. Шығармашылық сипаттағы жаттығулардың мақсаты – оқушының логикалық ойлауын арттырып, шығармашылық қабілетін дамыту, кез келген толық мағыналы сөздер сөз тіркесі бола алмайтынын дәлелдеп көрсету, сөз тіркесі болу үшін мағыналық тіркесімділік болуы шарт екендігіне көздерін жеткізу, тұрақты тіркестердің сөз тіркесі бола алмайтындығын мысалдар арқылы үйрету, сөйлем құрату арқылы коммуникативтік құзыреттіліктерін дамыту.

Сөз тіркесін оқыту барысында оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда жаттығу жұмыстарының да орны ерекше. Жаттығу жұмыстары арқылы сөз тіркесінің ерекшеліктерін анықтап, оларды ұқсас тілдік құбылыстардан ажыратып, басты қасиеттерін нақтылай түсеміз.

1. *Оразбаева Ф.Ш. Тілдік қатысым: теориясы мен әдістемесі. – Алматы, 1999.*
2. *Әбілқаев Ә. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы,1998 ж.*
3. *Арғынов Х. Жай сөйлем синтаксисін оқытудың методикасы. – Алматы, 1987.*
4. *Рахметова С. Бастауыш сынып оқушыларының тілін дамытудың ғылыми әдістемелік негіздері (Ауызшы және жазбаша тіл амыту әдістемесі): п.ғ.д. автореф. – Алматы, 1994.*
5. *Бейсембаева З.Қазақ тілінің сөзжасамдық жүйесін модульдік технология негізінде оқыту. – Алматы, 2006*
6. *Құрманова Н. Қазақ мектептерінде сөз тіркесі синтаксисін дамыта оқыту технологиясының ғылыми-әдістемелік негіздері: п.ғ.д. .. автореф. – Алматы, 2004*

Резюме

Текесбаева Г.М. – *докторант Казахского национального педагогического университета имени Абая, г.Алматы*

Формирование коммуникативной компетенции учащихся на основе упражнений

В статье говорится о роли упраженений в формировании коммуникативной компетенции учащихся в изучении словосочетаний. Дается определение понятиям «компетентность», «коммуникативная компетентность». Выявляются задачи коммуникативной компетентности. А также говорится о значении коммуникативного метода в формировании коммуникативной компетенции учащихся при изучении словосочетаний.

Прочное освоение теоретических материалов зависит от правильного, эффективного и системного построения упражнений. На основе выполнения упражнений формируются и развиваютсямыслительная деятельность учащихся. Упражнения – целенаправленная совокупность взаимосвязанных действий. Эти действия выполняются последовательно, в зависимости от сложности языковой и мыслительной операций. Так как упражнения закладывают основу определенной деятельности они занимают существенную роль в учебном процессе. При выполнении упражнений учащиеся находятся в постоянном поисковой деятельности, устанавляют причинно-следственные связи.

На основе упражнений, выполняемых на уроках казахского языка изучая синтаксис, в том числе словосочения учащиеся учатся использовать их в своей речи и разных речевых ситуациях.

В статье автор классифицирует упражнения основываясь на различные труды ученых.

Ключевые слова: словосочетание, компетентность, коммуникативная компетенция, упражнение, устно, письмено, методика, обучение

Summary

Tekesbayeva G.M. – *Kazakh national pedagogical university named after Abai, Almaty*

Formation of pupils communicative competence on the basis of the exercises

During the development of the phrase in the article focuses on the formation communicative competence of exercises students'. Communicative competence will be the concepts of value. It determined by the objectives of the communicative competence. The formation of the communicative competence of students in teaching communicative phrasing sets out the importance of the method. Development of a strong theoretical material will be dependent on the establishment of an effective system of exercise. Actions of the students on the basis of mental exercise, mental activity were formed and developed. Exercises aimed at the same goal, the integrity of the related actions. The idea of the language and the actions carried out one after the other depending on the complexity of the operation. Desire of the exercise of certain activities, students will be able to play an important role in the process of acquisition of knowledge. During the exercise, students are constantly on the search, tasks and familiar with the ways of solving the problems based on a desire to find new ways. Kazakh language lesson, the students on the basis of the work performed by the syntax, including the phrases spoken with the development of various skills of speech watch status. In the article, the author classifies the methods of training, based on the work of scientists.

Keywords: word combination, competence, communicative competence, exercise, oral, written, method, teaching.

ӘОЖ: 378.1.147

МАТЕМАТИКАЛЫҚ ЕСЕПТЕР ТӘРБИЕ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Габдуллин Р.С. – *PhD докторант, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті*
e-mail: Rustem_GS_79@mail.ru
Кожабаев К.Г. – *п.ғ.д., профессор, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті*
e-mail: Labdid_2008@mail.ru

Бұл мақала математикалық есептер арқылы оқушыларды тәрбиелеу мәселесін зерттеуге арналған. Көпшілігін оқушыларды тәрбиелеу құралы ретінде қолдануға болады. Тек осы математикалық есептерді оқушының өзі оқығысы және есептеп шығару ынтасының болуына ықпал жасау керек. Есепті шығару үрдісі барысында қиыншылықты өз бетінше шешу, өзіне сыни тұрғыдан ойлау және т.б. ғана қалыптастырылмайды, сонымен қатар тәрбиелік әлеует есептің желісінде жатыр. Авторлардың ұсынып отырған әдіснамасы есепті шығару үрдісі барысында қойылған тәрбиелік мақсатты шешуге мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: оқыту, тәрбиелеу, есептің желісі (фабуласы), мектеп математикалық есептерінің тәрбиелік мүмкіндіктері

Оқушыларды тәрбиелеудің тиімді құралдарының бірі математикалық есептерді шығару болып табылады. Математикалық есептер өмірді жан-жағынан суреттейді, көптеген пайдалы ақпарат әкеледі, сондықтан ол есептерді шешу өскелең ұрпақты тәрбиелеудің маңызды буыны болып табылады.

Дұрыс таңдалған және әдістемелік тұрғыдан дұрыс орналастырылған есептер оқушыға теориялық материалды игеруге көмектеседі, математика курсын қызықты, жаңа білім алуға және оны өз бетінше алу дағдысын қалыптастырады. Бірақ тікелей әсер етуден басқа есептің мазмұнында жасырын «мәтіннен тыс» әсер ету бар.

Есепті шығармас бұрын оқушы алдымен есептің формулировкасымен танысу керек, есепті шығару оның қызметінен тыс қалады. Сондықтан есептің мазмұнына қызығушылық таныту өте маңызды. Есеп мәтінінің оқушының ойына ғана емес, оның эмоциясына, қоғам алдында тұрған өзекті мәселені шешуге деген қызығушылығын танытуы керек. Сонымен қатар есеп мазмұнының тәрбиелі әсер етуі тек есеп

шарты арқылы ғана емес, «мәтіннен тыс қыры» мәні арқылы жүзеге асырылады. Есептің «мәтіннен тыс» тәрбиенің маңызды бағыттары мен мынадай қасиеттерінің дамуына ықпал етеді: қоғам алдындағы жауапкершілік; әлеуметтік белсенділік; азаматтылық, отансүйгіштік, еңбексүйгіштік, өмірге, оқуға деген шығармашылықты тәрбиелеуде көрінетін адамгершілік құндылық; салауатты өмір сүруге қатысты құндылықтардың қалыптастырылуы, қоршаған орта, табиғатқа деген құндылықтар. Яғни кез келген ақпараттың шарты осыны қалыптастырумен байланысты. Осыдан шешілетін есептің мазмұнының маңыздылығын түсінуге болады.

Оқыту тәжірибесінде математикалық есептердің тәрбиелік мүмкіндіктері жеткілікті түрде қолданылмайды. «Есеп ойлауға ғана материал бермеу керек, сонымен қатар ол қиындықты шешуге деген ұмтылыс, ағымдағы жағдайға деген оқушының қатысуын шақыру керек», - деп атап өткен профессор К.Г. Кожабаев [1, 45 б.]. Мектепте математика пәні бойынша қолданылатын оқулықтар оқыту үдерісі барысында тәрбиелік мақсатына жетуге ықпал ететін дәстүрлі шағын есептер санынан тұрады. Педагогтан да, оқулық немесе есептер жинағы авторынан да оларды пайдаланудың тиімділігі көрінеді.

Кейбір есептерді сол есептің мазмұнының жалғасы болып табылатын қосымша материалдармен толықтыру керек. Бірақ есеп мазмұнынын өзгертуге аса сақтық керек. Оны өзгерту барысында есептің математикалық құндылығын жоғалтпауы керек, сонымен қатар есептің мазмұны тиісті тәрбиелік деңгейде болуы ескерілуі керек.

Егер оқушы шешілетін есептің желісінде (фабуласында) берілген жағдайды терең сезінген жағдайда оқу үдерісі нәтижелі болады. Есептің желісіне (фабуласына) көлемі жағынан әртүрлі нақты ақпарат енеді. Бұл өндірістің, ауыл шаруашылығының, туған жерінің георграфиялық сипаттамалары, экологиямен байланысты мәселелер, қоғамдық-құқықтық, адам осы немесе басқа жағдайларда қатысу мүмкін кейбір жағдайды толық суреттейтін мәліметтер де болуы мүмкін.

Еңбекке деген әдет адаммен бірге тумайтыны белгілі, оны тәрбиелейді. Оқушыны жүйелі жұмыс істеуге дағдыландыру керек, үй жұмысының орындалуын үнемі бақылау арқылы, оқушының санасына оқу еңбегінің маңыздылығын ар және парыз екендігін түсіндіру қажет.

Есеп шығару барысында сендіререлік дәлелдің қажеттілігі мынадай ерік қасиеттерін: табандылық, өз бетінше қиындықты жеңу, өзіне және қоршаған ортаға сыни тұрғыдан қарау сияқты қасиеттерді дамытуға ықпал етеді. Өз бетінше есеп шығарудың және теореманы дәлелдеудің жолдарын іздеу барысында орындалатын жұмысқа шығармашылық тұрғыдан жаңашылдықпен қарауға мүмкіндік туғызады. Сондықтан оқушылар сабақ үстінде пассивті тыңдаушы ғана болмау керек. Сабақта адам өмірінің мәні еңбекте және кім болсаң да ғалымсың ба, оқушысың ба оған байланысты емес сені тек қана шығармашылық еңбек қанағаттандыратын әртүрлі қызметтің түрлері қолданылуы тиіс.

Оқушыларды жүйелі түрде есеп шығаруды және есепті тексеруге дағдыландыру өз жұмысының нәтижесін бақылау әдетін қалыптастыруға жағдай жасайды, сапасы мен орындалған жұмыс нәтижесі үшін жауапкершілік сезімін тәрбиелейді, еңбекке деген саналы қатынасқа баулиды. Осымен аяқталған еңбек соңғы нәтижесіне деген жауапкершілік пен саналықты тәрбиелейді.

Есепті саналы шығару оқушының белсенді ойлау қызметінің маңызды шарты болып табылады. Оқушы ұсынған есептің шартын ғана түсініп қоймай, сонымен қатар осы есепті шығаруда сүйенетін теорема, заң, түсініктерді де саналы түрде игеруі тиіс. Мысалы, тепе-теңдікті түрлендіруді саналы түрде орындау төмендегі есептерді шешеудің бөлінбес бөлшегі болып табылатын түрлендіруге деген арифметикалық әрекеттер заңын қолданбай орындау мүмкін емес.

Біз жүргізген зерттеулер мұғалімдердің жұмыс тәжірибесінде қарастырылатын есептер арасында әлі күнге дейін ақыл «орамдылығы» мен оқушылардың креативтілігін дамытатын шығармашылық сипаттағы есептерге аз орын берілген. Шығармашылық тапсырмалар жаппай жұмыс талап етілген жағдайда да: өзекті мәселелерге жауаптар; оқығаны бойынша сұрақ құрастыру; теориялық мәселені суреттейтін мысалдар келтіру; есеп пен жаттығулар құрастыру жағдайларында қолданылуға болады.

Мұғалімнің қоржыныда оқушы соның негізінде есеп шешудің өнерін игере алатын қиын, қызықты есептер мол болуы керек. Ерекше шешімді, дәлелдемелерді іздестіруде өз бетінше шығармашылық, дәлелді бірақ қате пікірден логикалық қателерді табуды талап ететін ерекше есептер – осының бәрі оқушыға үлкен ләззат беретін және өз-өзіне одан әрі жұмыс жасаудың теңдессіз ынталандыратын шығармашылықтың элементтері.

Сонымен қатар оқушылардың өздеріне есеп құрастыруды ұсыну да маңызды. Өз түре бетінше есеп құрастыру – оқушының танымдық қызығушылығының тереңдігі, білім алушылардың шығармашылық қызметке ұмытылуын танытудың дәлелді айғағы. Бұл жерде ол әрі есеп құрастыратын мұғалім, әрі сол есепті шығаратын оқушы болады. Өз күшін бағалай келе, ол есепті шешілетіндей етіп, сонымен қатар

оны ынта қойып және тиісті шешімді іздеуді талап ететін есеп құрастыруға тырысады. Қателеспеу үшін есеп құрастыру барысында әрбір әрекетіне жан-жақты бақылау жасайды. Оған есеп шығару керек, бірнеше рет оны талдап және оны жинақтау қажет, бірнеше рет есептің шартына қайтып келуі керек. Бұл сыни тұрғыдан өз әрекетін өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі бақылау қажеттілігін, сонымен қатар ойлау қабілетін дамытуға төселдіреді.

Күнделікті өмірде сыни тұрғыдан ойлау қабілетінсіз өмір сүру мүмкін емес. Ақпараттың мол ағынында дұрыс бағыт тауып, қажетін таба білуі керек. Математиканың оқушылар бойында осы маңызды қабілетті дамыту үшін барлық қажетті құралдар бар. Оған бүркелген қате мәліметтері бар, геометриялық және оптикалық иллюзиялы есептер бар, есеп-софизмдер келеді.

«Әзіл» және «жұмбақ» есептер өз кезегінде оқушылар бойында есеп шартына сыни тұрғыдан келу дағдысын дамытады, әруақытта бірінші көргенде дұрыс болатын осындай болуы мүмкін екендігін көрсетеді. Мұндай есептер зейінді шиелендістіреді және ойлау барысында сыншылдыққа үйретеді.

Біздің мектептегі тәжірибеміз маңызды қасеттерді қалыптастыруға ықпал ететін есепті таңдаудың негізгі тәсілі келесі:

- жинақтардағы кейбір есептердің берілуін өзгерту;
- есептің тақырыбын дамытуға жағдай жасайтын кейбір есептерді сұрақтармен толықтыру;
- тиісті желіге сәйкес келетін есептер құрастыру екендігін көрсетті.

Осы мәселені тереңірек талдап көрейік.

Есептердің тәрбиелік маңызын күшейту үшін кейбірінің желісін өзгерту жеткілікті. Математика тұрғысынан дәл сол есеп оқушыға басқа практикалық мағынада алдына келеді.

Мысалы, «Бір түзу және осы түзуден бір жақта жатқан А және В нүктелері берілген. Осы нүктелерден 1 түзуге дейінгі ең қысқа қашықтықыты табыңыз» есебін келесі тапсырмамен ұсынуға болады «Бір жағада орналасқан А және В елді мекен пунктеріне жол салу үшін, өзен арқылы көпір салуға аз құрылыс материалын қажет ететін және шығыны аз кететін құрылысты қай жерде ұйымдастыруға болады?»

Сабақта шешілетін есептің бір бөлігі одан әрі әңгімелесу үшін қызмет етеді. Есептің тақырыбы бойынша әңгімені жалғастыру үшін ең маңызыды элементі сұрақтар жүйесі болып табылады. Мысалы, есеп желісіне ауыл шаруашылық мәліметтері енген, Ақмола облысының «Труд» ЖШС механизаторларына 32000 гектар егін алқабын алуы керек, оның 9726 га арпа алынған. Бидай биыл 18000 га егілген, оның шығымдылығы гектарына 17 ц. Ал арпаның орташа шығымдылығы гектарына 20 ц құрайды. Мың тоннадан арпа тұқымға алынған. ЖШС қанша арпа септі? Жиналған жерден неше тонна жинады?» келесі сұрақтар ұсынылуы мүмкін:

1) Қанша арпа сатылымға шығарылады? Қанша бидай жиналды?
2) 2015 жылы бидайдың орташа бағасы 38000 тг., арпа 22000 тг., ал статистикалық мәліметтер бойынша дәнді дақылдардың орташа өзіндік құны бір тоннасы 13900 тг. болса сонда ЖШС дәнді дақылдарды өткізгеннен кейін табыс ала ма немесе шығынға батады ма?
3) Біздің республикада неге «қауіпті егін шаруашылығы аймақтары» бар?

Осы типтегі есептер оқушылардың еңбек өнімділігіне тартуға және ауыл шаруашылығына қызығушылығын дамытуға ықпал етеді.

Кеелесі есептер желісі қауіпті адам қызметімен байланысты мәліметтерді құрайды «Халықаралық табиғатты қорғау одағының мәлеметтері бойынша 1600 жылдан бастап Жер бетінде құстың 94 түрі жойылып кетті. Оның ішінде құс өлімінің 86% пайызы адам қызметімен байланысты. Адам кінәсінен құстың қанша түрі жоғалып кетті?»

«Адамның қандай қызметі табиғатқа зиян келтіреді?» деген сұрақты қойғанда, мұғалім оқушыларға осы мәселе бойынша өз бетінше баяндама жазуды ұсынады.

Жоғарыда ұсынылғандар тиісті мазмұндағы тәрбиелік сипаттағы есептер мына талаптармен байланысты болуы керек:

- математика бойынша бағдарламамен;
- оқушыларға қолжетімді және математикалық мәнін жасыратын үлкен түсініктерді талап етпейтін;
- оқушының болашақ еңбек қызметінің уәжін қалыптастыруға бағытталған;
- шарты бойынша нақты және салыстырмалы мәліметтері бар.

Кезінде А.Я. Хинчин: «оқушылар әртүрлі есептер шығаратын математика сабақтарын адамгершілікті, оқушының тұлғасын қалыптастыру ісінен алып тастамау керек. Себебі, математика ғылымын игеру жұмыстары сөзсіз ақырындап және біртіндеп жас адамның бойында оның толық әлпетін тәрбиелеуі, оның маңызды сәттері адамгершілік ажарында болуы мүмкін» - деген [2, 50-51б.].

Сонымен, математика сабақтарында шешілетін есептер теориялық материал мен тәжірибе арасындағы байланыстырушы буын, өскелең ұрпақты тәрбиелейтін құрал болып табылатыны анық.

1. Қожабаев К.Г. О воспитательной направленности обучения математике в школе. – М.: Просвещение,1988. – 80 с.

2. Математика как профессия (О воспитательном эффекте уроков математики): Сборник статей. – М.: Знание, 1980. – 64 с.

Резюме

Габдуллин Р.С. – *PhD докторант, Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова*
Кожабаев К.Г. – *п.г.д., профессор, Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова*

Математические задачи как средство воспитания

Данная статья посвящена исследованию вопросов воспитания учеников посредством школьных математических задач. Многие из них можно использовать как средство для воспитания учащихся. Только надо сделать так, чтобы математические задачи учащимся хотелось читать и решать. Большой воспитательный потенциал заключается не только в процессе ее решения, где вырабатываются настойчивость, самостоятельное преодоление трудностей, критическое отношение к себе и т.п., но и в фабуле задачи. Предлагаемая методология по утверждению авторов, дает возможность реализовать поставленные воспитательные цели в процессе решения задач.

Ключевые слова: обучение, воспитание, фабула задачи, воспитательные возможности школьных математических задач

Summary

Gabdullin R.S. – *PhD students, Sh. Ualikhanov Kokshetau State University*
Kozhabaev K.G. – *Doctor of Education, Sh. Ualikhanov Kokshetau State University*

Mathematical Tasks as a means of Education

The given article studies the questions of upbringing schoolchildren with the help of school mathematical tasks. Many of them can be used as a means of educating schoolchildren. It is only essential to increase students' interest in reading and solving such mathematical problems. Great educational potential is contained not only in the process of solving such tasks which are aimed at developing persistence, independent overcoming the obstacles, critical attitude towards oneself, but in the principle of the task as well. According to the authors the suggested methodology gives an opportunity to implement all the envisaged educational objectives in the process of solving these mathematical tasks.

Key words: teaching, upbringing, principle of the task, educational potential of school mathematical tasks.

УДК: 316.752

ИССЛЕДОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОСУЖДЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ

Абдрахманова Р.Б. – *к.психол. н., доцент кафедры общей и прикладной психологии*
e-mail:abdraxmanova50@mail.ru
Беличенко Л.П. – *старший инспектор-психолог,*
РГУ ЛА-155/6 ДУИС по г. Алматы КУИС, МВД РК, капитан юстиции
Назханова Г.А. – *магистрант II курса специальности психология*
Казахского национального педагогического университета имени Абая

В настоящей статье рассматривается специфика ценностных ориентаций несовершеннолетних, осужденных к лишению свободы, как категория наиболее тесно связанная с поведением субъекта. Важность и актуальность рассматриваемой в статье проблемы состоит в том, что знание причин и условий формирования личностных особенностей несовершеннолетних, способствующих противоправному поведению позволяет определить доминирующую тенденцию развития личности несовершеннолетнего правонарушителя. Также в статье дается обоснование выбора комплекса методов, позволяющих определить исходное состояние сформированности выделенных компонентов личности и место в их структуре, ценностных ориентаций несовершеннолетних осужденных к лишению свободы.

Ключевые слова: специфика ценностных ориентаций, несовершеннолетние, осужденные к лишению свободы, структура личности, факторы формирования личности, преступник, поведение антисоциальное, деформация ценностных ориентаций, комплекс методов исследования.

Как известно, система ценностных ориентаций, являясь психологической характеристикой зрелой личности, одним из центральных личностных образований, выражает содержательное отношение человека к социальной действительности и в этом качестве определяет мотивацию его поведения,

оказывает существенное влияние на все стороны его деятельности. Как элемент структуры личности ценностные ориентации характеризуют внутреннюю готовность к совершению определенной деятельности по удовлетворению потребностей и интересов, указывают на направленность ее поведения.

Специфика ценностных ориентации состоит в том, что эта категория наиболее тесно связана с поведением субъекта, управляет этим процессом как осознанным действием. Ценностные ориентации представляют собой особым образом структурированную и иерархизированную систему ценностных представлений, выражающих субъективное отношение личности к объективным условиям жизни, реально детерминируют поступки и действия человека, проявляют и обнаруживают себя в практическом поведении. Ценностные ориентации являются стержневой, базисной характеристикой личности, социальным свойством личности [1, с. 23].

В подростковом и юношеском возрасте формирование системы ценностных ориентации осуществляется в процессе становления личности.

Отмечая важность и актуальность проблемы, хотелось бы подчеркнуть, что знание причин и условий формирования личностных особенностей несовершеннолетних, способствующих противоправному поведению, очень важно, поскольку позволяет определить доминирующую тенденцию развития его личности. А это в свою очередь помогает найти ту внутреннюю основу психического склада личности, которая позволит правильно понимать его поступки, несмотря на их явное противоречие, установить с этим несовершеннолетним психологический, внутренний контакт, который обеспечит взаимопонимание и позволит целенаправленно влиять на него в процессе организации деятельности [2, с. 36-38].

Теоретический анализ структурных особенностей личности несовершеннолетних осужденных к лишению свободы, проведенный нами, показал, что наиболее сильно искажены подструктуры социального уровня и чем ближе к биологическому, тем реже и слабее перечисленные отклонения. Искажения в социальных подструктурах у несовершеннолетних осужденных, связаны с влиянием ряда негативных факторов социализации. Иначе говоря, отклонения в структуре личности несовершеннолетнего осужденного к лишению свободы, происходит в процессе взаимодействии с социальной средой, при определенных условиях воспитания и т.п.

В социализации личности А.В. Мудрик выделил ряд факторов: макро-, мезо- и микрофакторы [3, с. 53-58].

Влияние макрофактора (страны государства), проявляется в экономической и политической нестабильности. Очевидно влияние средств массовой информации, а также этнокультурных условий, типа поселения (мезафакторы). Но основное воздействие на формирование криминальной личности оказывают семья, сверстники, школа и т.д. (микрофакторы).

Таким образом, на наш взгляд, основными факторами формирования личности преступника являются следующие: асоциальный и аморальный образ жизни в семье (пьянство, грубость, жестокость, скандалы, материальная нестабильность, неполные семьи, криминальное прошлое родителей и др.); отрицательное влияние ближайшего окружения (сверстники, одноклассники, близлежащий социум); проникновение в молодежную среду стереотипов поведения, несовместимых с общественными ценностями (пропаганда наркотиков, культа силы, половой распущенности); распад системы трудоустройства подростков и молодежи и воспитания их в трудовом коллективе, вследствие этого отсутствие определенных занятий у части молодежи; негативное влияние средств массовой информации. Эти обстоятельства формируют криминогенную личность.

При построении модели, мы исходили из того, что личность несовершеннолетнего осужденного к лишению свободы, необходимо рассматривать, как лицо от 14 до 18 лет, совершившие преступление и осужденное к лишению свободы по соответствующей статье УК РК, у которого проявляются отклонения в физиологической и психической сферах, а также деформации в развитии социально-обусловленных свойств и социальной идентичности.

Психофизиологическая сфера у несовершеннолетнего осужденного имеет отклонения, но не яркие, социальная сфера, наоборот, сильно искажена. Это дает основание представить несовершеннолетнего осужденного к лишению свободы как социально несформированную личность с антиобщественными ценностями.

Проведенный теоретический анализ позволил нам упорядочить диагностический инструментарий, направленный на исследование ценностных ориентаций несовершеннолетних осужденных к лишению свободы, в соответствии с компонентами в структуре их личности.

Диагностический этап исследования основан на использовании совокупности методов, позволяющих определить исходное состояние сформированности выделенных нами компонентов личности и место в их структуре, ценностных ориентаций несовершеннолетних осужденных к лишению свободы. Диагностическая процедура предполагает использование совокупности эмпирических исследовательских методов.

Нами был подобран и использован комплекс методов, в которые вошли наблюдение, беседа, анкетирование, тестирование. Наблюдение как основной эмпирический метод позволил нам собрать большой фактический материал, анализируя который, мы смогли отследить общую тенденцию проявления потребностей, мотивов и ценностных ориентаций в поведении осужденных, выявить общие признаки и особенности мотивационной и ценностной сфер личности несовершеннолетних осужденных к лишению свободы.

Информация, полученная, при помощи наблюдения расширилась благодаря проведению бесед с осужденными несовершеннолетними. Это позволило нам условно распределить всех опрошенных несовершеннолетних на группы. При распределении несовершеннолетних, мы опирались на классификацию, предложенную Е.В. Змановской. Итак, несовершеннолетних осужденных мы условно разделили на следующие группы:

- группа с антисоциальным поведением - включает хулиганство, кражи, грабежи, вандализм, разрушение имущества, поджоги, физическое насилие, торговля наркотиками;
- несовершеннолетние, проявляющие асоциальное поведение - уходы их дома, бродяжничество, школьные прогулы или отказ от обучения, ложь, граффити, субкультуральные девиации (сленг, шрамирование, татуировки), агрессивное поведение, сексуальные девиации (беспорядочные половые связи, проституция, совращение, вуайеризм, гомосексуализм, эксгибиционизм), вовлеченность в азартные игры на деньги, бродяжничество, иждивенчество;
- осужденные несовершеннолетние, у которых наблюдается аутодеструктивное - суицидальное поведение, виктимное поведение.

Наблюдение и беседа с осужденными несовершеннолетними, которые осуществлялись на базе Исправительного учреждения ЛА - 155/6 ДУИС по городу Алматы КУИС МВД РК позволили заключить, что у большинства осужденных несовершеннолетних доминируют отрицательные качества: лень, безволие, безответственность, конформизм, нечуткость, агрессивность, возбудимость, неумение предвидеть последствия своих действий.

Многие из них характеризуются различными искажениями в области эмоциональной сферы, связанными с органическим поражением нервной системы, явлениями интеллектуальной неполноценности, патохарактерологическими и психопатическими чертами личности.

Жизненные ценности несовершеннолетних правонарушителей характеризуются незрелостью суждений, неспособностью отвечать за свои дела и поступки, неумением мыслить логически. Многие из них крайне эгоистичны, сконцентрированы на самих себе, не осуждают обман и эгоистические действия других людей, направленные на достижение материальных выгод любой ценой. Главные ценности их жизни - это деньги, обман и лицемерие ради денег.

На будущую жизнь несовершеннолетние осужденные смотрят без оптимизма, причем 85% считают, что жизнь в ближайшем будущем будет ухудшаться. У многих ярко выражены симптомы дефектного чувства «Я», выражающегося в отрицании, отчуждении, укоренившемся чувстве враждебности к другим, низкой самооценке, комплексе неполноценности, повышенных страхах и тревожности, мнительности, эмоциональной неустойчивости. Лень и недостаток силы воли являются скрытым протестом против взрослых, социального отвержения и неуспехов в жизни. Уже к 15-16 годам такие лица демонстрируют прочно сложившиеся асоциальные установки и извращенные потребности, направленные на формирование криминального поведения.

Эгоистическое и безответственное поведение, приводящее к деформации ценностных ориентаций несовершеннолетних осужденных, как правило, находит объяснение в низком социально-экономическом статусе их семей, недостаточной заботе родителей, распаде семьи, социальном сиротстве, проблемах школьного и общественного воспитания.

Благодаря тестированию, анкетированию и опросу, мы предполагаем получить более конкретную информацию об особенностях формирования ценностных ориентаций несовершеннолетних осужденных. Итак, исходя из специфики нашего исследования диагностическая процедура, включая наблюдение, беседу и изучение документации строится следующим образом:

- отклонения в физиологической сфере позволят определить тест Леонгарда-Шмишека и тест на определение типа темперамента Г. Айзенка;

- отклонения в психической сфере выявляют: Hand-test и метод цветовых выборов Люшера;
- нарушения социальной идентичности позволят определить беседы с педагогическим коллективом, психологом исправительного учреждения и анкетирование;
- деформации социально-обусловленных свойств, куда входит ценностно-смысловая сфера несовершеннолетних осужденных выявляют методика «Ценностные ориентации» М.Рокича и тест «Социальная установка» О.Ф. Потемкиной.

Таким образом, комплекс указанных методик, в нашем исследовании, позволит получить общую информацию об особенностях личностного развития несовершеннолетних осужденных к лишению свободы и конкретную – о специфике ценностных ориентаций несовершеннолетних, а также определить эффективность апробации программы по развитию их ценностно-смысловой сферы.

1. Здравомыслов А.Г. Потребность. Интересы. Ценности. – М., 198. – 215 с.

2. Шестопалова Л.Ф. Ценностно-смысловая сфера личности со специфическими расстройствами и склонностью к противоправному поведению / Л.Ф. Шестопалова, Т.А. Перевозная // Психологический журнал. - 2003. – № 3. – С. 36-43.

3. Мудрик А.В. Личностный подход в воспитании / А. В. Мудрик «Магистр». – 1991. – 144 с.

Түйіндеме

Абдрахманова Р.Б. – *психол.ғ.к., Жалпы және қолданбалы психология кафедрасының доценті*
Беличенко Л.П. – *Алматы қ. РГУ ЛА-155/6 ДУИС аға инспектор-психолог, юстиция капитаны*
Назханова Г.А. – *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің II курс магистарнты*

Бас бостандығынан айырылған кәмелетке толмағандардың тұлғалық құрылымындағы құндылық бағыттануын зерттеу

Мақалада бас бостандығынан айырылған кәмелетке толмағандардың құндылық бағыттанулары өзгешелігі субъектінің мінез-құлқымен тығыз байланысты санат ретінде қаралады. Осы мақалада қаралатын проблеманың маңыздылығы мен өзектілігі кәмелетке толмағандардың құқыққа қарсы мінез-құлқына жағдай жасайтын тұлғалық ерекшеліктерінің қалыптасу себептері мен шарттарын білу кәмелетке толмаған құқық бұзушы тұлғасының дамуындағы басымды тенденциясын анықтауға мүмкіндік беретіндігінде. Сондай-ақ мақалада тұлғаның белгіленген компоненттері мен олардың құрылымындағы орнын, бас бостандығынан айырылған кәмелетке толмағандардың құндылық бағдарлануының қалыптасуының бастапқы күй-жағдайы мен анықтауға мүмкіндік беретін әдістер кешенін таңдау негізі беріледі.

Түйін сөздер: құндылық бағыт-бағдардың құрлымы, жасөспірім, бостандықтан айырылған сотталушылар, тұлға құрылымы, тұлға қалыптасуының факторлары, қылымыскер, қоғамға қарсы мінез-құлық, құндылық бағыт-бағдардың бұзылуы, зерттеу әдістерінің жиынтығы.

Summary

Abdrahmanova R.B. – *Abai KazNPU,*
candidate of psychological sciences., associate professor of the general and applied psychology
Belichenko P. – *senior inspector-psychologist RSU LA 155/6 Duisi CCES in Almaty,*
Kazakh Interior Ministry, Captain of Justice
Nazhanova G.A. – *Master II course psychology specialty of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

Research of valuable orientations in structure of the identity of the minors condemned to imprisonment

This article dwells on the specific nature of the value system of juveniles sentenced to imprisonment as a category, most closely connected with a subject's behavior. The issue discussed in this article is important and urgent, since the understanding of reasons and conditions of formation of personality traits, promoting unlawful behavior in juveniles, allows to determine the dominant trend of a juvenile offenders personality development. The article also gives grounds for the choice of a complex of methods allowing to determine the initial state of formedness of selected personality components and their place in the value system of juveniles sentenced to imprisonment.

Keywords: the specificity of value orientations, minors sentenced to deprivation of liberty, the structure of personality, factors of personality, criminal, antisocial behavior, deformation value orientations, complex research methods.

ӘӨЖ 373.1.013:37.033/.035

БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Избасарова Р.Ш. – *Абай атындағы ҚазҰПУ, п.ғ.к., профессор,* aseri11@mail.ru
Аликеева А.Е. – *Абай атындағы ҚазҰПУ, Биология 2 курс магистранті*

Мақалада қазіргі таңда жас ұрпақты қыр-сырынан тани білу, халқымыздың мәдениетін, тарихын, халықтық тағылымдарын бойларына сіңіру ізгі істерді бастар жолда аса мән беріледі. Оқушыларды өзінің Отанын, ұлтын, халқын қастерлеп, оған қалтықсыз қызмет етуге тәрбиелеу және адамгершілікке, қайырымдылыққа баулу мақсатында күнделікті оқу – тәрбие жүйесіне халықтық педагогиканы енгізу кең өріс алып келеді. Этнопедагогика – балаларды, этникалық топтарды тәрбиелеу мен білім берудің отбасы, ру, тайпа, ұлт пен ұлыстардың моральдық-этникалық және эстетикалық құндылықтарының ежелден жинақталуы – эмпирикалық тәжірибесі жайлы ғылым.

Бұл салада басқа пәндер сияқты, биология сабағының да мол мүмкіндіктері бар. Біз қай сабақ болмасын, оның үш бірдей дидактикалық мақсатқа сай жүргізілетінін білеміз.

Биология сабағынада белсенділігін, қызығушылығын, сүйіспеншілік мәні бар білім беру үшін этнопедогогикалық элементтерін қолдану керек. Өсімдіктер әлемін балдырдан оқу басталады (құрылыс ерекшеліктері, көбеюі, даму т.б.) яғни көп жасушалы балдырлар, одан ашық тұқымды және жабық тұқымды өсімдіктер, дара және қос жарнақты өсімдіктер, одан төменгі сатыдағы өсімдіктер және жоғары сатыдағы өсімдіктер оқушыларға тәрбиелік мәні бар білім береміз. Биология сабағында тірі табиғат бұрышындағы жинақтамалар бөлімінде әртүрлі табиғи мекен орталарына өсімдіктердің бейімделуі (орман, шалғындық, дала, өзен, көл, таулар және т.б.).

Түйін сөздер: этнопедагогика, ұлттық тәрбие, биология сабақтар, қазақтардың мәдениеті.

Қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептердегі оқушыларға халық педагогикасының үлгі өнегелерін оқу-тәрбие үрдісінде тиімді қолдана білуі керек. Қазіргі таңда ғалымдар әр балаға жеке бағытталған тәсіл керек екендігін, бала жеке тұлға, онымен әрқашан санасу керектігін айтады. Ал біздің ата-бабамыз ерте бастан-ақ балаға ерекше көңіл бөліп, өмірлік тәжірибеде ешбір тыйым салусыз-ақ өз қалауынан адамгершілік мақсат-мүддеге сәйкес әдептілікті, мысалдар арқылы дана түрде жеткізіп отырған. Оқушыларды өзінің Отанын, ұлтын, халқын қастерлеп, оған қалтықсыз қызмет етуге тәрбиелеу және адамгершілікке, қайырымдылыққа баулу мақсатында күнделікті оқу-тәрбие жүйесіне халықтық педагогиканы енгізу кең өріс алып келеді.

Этнопедагогика – балаларды, этникалық топтарды тәрбиелеу мен білім берудің отбасы, ру, тайпа, ұлт пен ұлыстардың моральдық-этникалық және эстетикалық құндылықтарының ежелден жинақталуы – эмпирикалық тәжірибесі жайлы ғылым. Ұлттар мен ұлыстардың өмір сүру дәстүрлері мен салт, әдет-ғұрып, ырым-жоралғыларының қазақ халқында бәріне бірдей санасында тұрақталып қалған тәлім-тәрбиесі. Этнопедагогика – тұлғаны заңдылық сипаты бар әдет-ғұрып, салт-дәстүрге бейімдеуге, әртүрлі әлеуметтік бірлестіктердің қарым-қатынасының құндылықтарынан үйренуге, ұлттық тәрбие ісіндегі жетістіктерді нақты жағдайда пайдалануға бейімдейтін көп салалы білімдердің ғылыми негізі [1, 46 б.].

Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру мен тәрбиелеу әрбір ұстаздың міндеті. Қазіргі таңда жас ұрпақты қыр-сырынан тани білу, халқымыздың мәдениетін, тарихын, халықтық тағлымдарын бойларына сіңіру ізгі істерді бастар жолда аса мән беріледі. Біздің мәселеміз бойынша Отандық ғалымдарымыз Т.К. Самұратова, Г.Габбасов, М.Мұқанов, В.С. Кузин, Г.А. Мамықова және т.б. еңбектерінен көруге болады [2, 16 б.]. Бала психикасының әр жаста әр алуан болып келуі әлеуметік ортаның недәуір ықпалы бар. Қазақ балаларының ертерек ес тоқтатып, етек жабуына сол кездегі ұлттық психология мен педагогиканың әсері болса керек. Қазақ халқының ұлттық психологиясы баланың жас кезеңдерін есепке ала отырып, оған көп мән беріп отырған. Осы үмітті ойдағыдай ақтау үшін, біздің мектептеріміз балалардың бойына ұлттық педагогика тағылымдарын алғашқы күннен бастап оқыту, үйрету, тәрбиелеу және даму үрдісімен толық ұштастыра жүргізуде, өз өрендеріне дүниенің алуан түрлі қыр-сырын ашып береді.

Тәрбиенің мұндай түрі әрбір адамның планетарлық ойлауын дамытып, азаматтық қауымдастықтың өткеніне, бүгінгісіне және болашағына қатысты болатынын сезіндіреді.

Ұлттық білім берудің негізгі ошағы – ауыл мектебі. XXI ғасырдағы ауыл мектебінің мәртебесі — жаңаша ойлайтын, ауыл өміріне, кері қоғам өміріне, саяси әлеуметтік өзгерістерге белсене араласатын

азаматтық түлғаны, ұлттық рухы, менталитеті жоғары, білімді де білікті, ұлтын сүйетін дара тұлғаны даярлау.

Ешбір халық өз ұрпағын жаман болсын, мұрасыз-мұратсыз болсын демейді. Жақсы ғұрпын дәстүр-өнеге етіп ұстайды. Өздерінің сезім өрісін кеңейтіп, эстетикалық талғамын оятқан қазақ халқының таң ғажайып әсем де әсерлі дәстүрлеріне халқымыз аса бір ілтипатпен қарап келген. Әр бір табиғат көрінісінің тұнығын бұзбай аялауды, «обал» деп сылап-сипап отырған. Туған жер, Отан, Атамекен десе ең алдымен сол жердің өзен-көлін, тау-тасын, орман-тоғайын, ұшқан құс, жүгірген аңын есіне алған. Алыста жүріп аңсап сағынса соны жырға қосқан, қуаныш мерекссіне соны мақтан еткен.

Тұтас алғанда халықтың өзі мекен еткен тау мен даланың бай табиғаты, жыры сияқты. Демек, халық тұрмысқа керекті заттың қажетін ғана емес, рухани қажетін, творчеетволық шабыт кезін де табиғаттан тапқан. Сұлулық пен көркемдікті түсіне білудің өзі үлкен эстетикалық тәрбие күші. Ұшқан құс, жүгірген аң, өзен-көл, тау-тас, өсімдіктер дүниесі бәрі де адамға ләззат береді. Олардың жазықсыз жәбірлеуге, елтіруге, отауға арамдауға, бүлдіруге, құртуға болмайды — дейді халық дәстүрлерінде. Ес білгеннен бастап ата-анасынан ел ағасынан, үлкендерден ене бойы айтылатын өсиеттермен тәрбиеленген ұрпақ өзі де табиғатқа нұсқан келтірмей, келешек ұрпақтарды да сол тәрбие талабына қалыптастырып, алдындағы малы мен айналасындағы табиғаттың игілігін көруге баулиды. Жазықсыз аң мен құсқа мейірлене қараганнан әр замандағы махаббат сезімі де біреуден біреуге, «ақсұңқарым», «аққуым», «ақмаралым», «балапаным», «бұлбұлым», «тотым» сияқты теңеулермен айтылып, тараганында да күмән жоқ. Адамды аңға, құсқа тигізбей, олардың өз бетімен еркін тіршілік етуіне мүмкіндік беру үшін. Жануардың қанын босқа төкпеу үшін, адам баласын жыртқыштан, қанқұмарлықтан аяусыздықтан, жаны ашымастықтан бетбақтықтан аулақ ету мақсатымен, бұндай жаман әдеттен адам баласының қоғамын аман алып қалуы үшін, халқымыздың арасына кең тараған аңыздар, дәстүрлер, ертектер көп. Олардың бәрінің де, ойлап қараған кісіге тамыры терең, мазмұны кең, тәрибелік мәні зор, үлгі, есиет аларлық парасаты мол.

Халқымыз обал мен субапты, адалдық пен арамдықты ажырата біледі және бұл ұғымдар ел санасынан ерекше орын алған. Әрбір қазақ бір жұмысты істерде оны жаңағы айтқан төрт тұрғыдан қарайды. Мысалы, қазақ халқы аққуды атпайды. Кім білсін, қай заманнан қалыптасқан дәстүр екенін, қазақтар әйтеуір аққуды қадірлейді. Табиғаттың жандысы болсын, жансызы болсын, қажеттігімен ғана емес, көркімен, айналадағы өмірге сән беріп жарасуымен құнды, өз алдына сырға толы таңғажайып әсері, тарту күні бар эстетика. Бір ғажабы сонан күнбе-күн ләззат, нұр алып отырғанымызды байқамаймыз да. Басқа хайуанаттар мен құстар дүниесін былай қойғанда, бір ғана осы аққу атына байланысты біз ел аузынан, эпостардан неше түрлі аяулы сөздер естиміз. Әйел қауымының жан нәзіктігін, тазалығы мен сұлулық сипатын, аяулылығын «Аққудай ару» деген бір ауыз теңеу сөздің құдіретінен түсінеміз. Адамның көңіл күйінің жығылуын суреттеген «Аққуы қайтып оралмаған құлазыған көлдей болдым» деген сөздердің құдіретін тағы да аққу атынан табамыз. Міне мұның бәрі табиғат пен етене бауыр болып кеткен халықтың өз айналасындағы аңдар мен құстардың психологиялық күйіне қаншама қанық болғанын, олардың сырт көрінісін қызықтаушы ғана емес, ішкі сырын, өмірін байқап, зерттеп түсінгендігін аңғартады. Тау-тас, орман-тоғай, шөп пен су сияқты андар мен құстар да адамзаттың қажеттін өтеп, сән-салтанатын жарастырып келе жатқан ежелгі досы, сырласы. Тарихқа үңілсек, бұлардың ерте заманда адамзат мәдениетімен өнерінің тапқырлық, ақыл-парасатының өсуіне де көп әсері тигенін көреміз. Аққу серігі мерт болған жерге өзі жанын құрбан ететін оның ұлы қасиеті халық көңіліне ұнаған. Оның аты — опалы, мейірімді, әділетті болу қиянат пен зорлыққа немқұрайды қарамау.

Халыққа ұнаған бұл қасиеттің жас ұрпақты опасыздықтан жиіркендіріп, патриоттыққа тәрбиелеуде философиялық үлкен мән-мағынасы бар екені түсінікті. Әрине аққуға тисең бақытсыздыққа ұшырайсың дегендей сөз тындамас тентектерді қорқыту, жасқандыру үшін қосылған қоспалар болуы мүмкін.

Халықтың адамгершілікті жанашырлық сипаты асыл дәстүрлері міне осындай дүниенің түбегейлі мүддесімен астасып жатқанын сеземіз. Сеземіз де осындай қасиетті ойды ұрпақтан-ұрпаққа тұнық, таза қалпында жеткізуге қызмет істеуге тырысамыз. Басқа бір елдің рухани байлығына, мәдениетіне, салт-санасына, дәстүрлеріне, материалдық қазынасына, табиғат байлықтарына сырттан келген келімсектердің жаны ашымайды. Қайта сол басып кірген жерінің бар байлығын қайтсе де көбірек тартып алуды меншіктенуді көксейді. Тегін жатқан байлық, көлденең олжа жаулап алушылардың көкейтесті арманы. Олар сол жердің негізгі иссінің, сол жерді ежелден пайдаланушы халықтың қамын ойлаған емес. Оны қазақ халқының өмірінен жақсы көруге болады. Келімсектер тек өз пайдасын көздейді, қалтасын толтырып, керегін алып, болмаса ежелгі жерін, суын тартып алып өз пайдасына жаратып отырады. Тұрмыстың неше түрлі тауқыметін біздің қазақ елі тартты ғой. Жерді отарлау басып алу, зорлық, зомбылық жасау, басыш

кіру, тартып алу, халықтың ежелден келе жатқан тыныштығын бұзу, асу, ату, өлтіру сияқты жыртқыштық тәсілдерін бәрін қазақ халқы басынан өткізді.

Табиғаттың ләззатті көктемін адам баласының ақын жанды перзенттерінің жырламағаны жоқ деуге болады. Ақында, жазушы да, ғалым да, композитор мен суретші де табиғат көктемінің сан алуан сырлы сипатын, сұлулығымен кереметін дәріптеп, анадай аялап, сәбидей мәпелеп, көне тарих жолының басынан бері қарай із қалдырып келе жатқаны баршаға белгілі жағдай. Көл-көсір байлықтың тегі-өсімдік дүниесі екенін біздің қазақ халқы жақсы білген. «Көкті жұлма — көктей соларсың» деген нақыл сөзде көк шөпкс деген жанашырлық қамқорлық, философиялық терең мағына жатыр. Бұл нақыл сөз өсімдік қадірін білгендіктен туған. Тамақ, киім, отын, баспана, құрылыс өндіріс материалдары, дәрі-дәрімек бәрінде өсімдіктерден алатыны баршаға белгілі [3, 36 б.].

Жер бетіндегі өсіп тұрған өсімдікке шапағатты көзқарас халықтың қасиетті сезімі қазақ халқы ұғымында жер өртеу, үлкен қылмыс. Жер мен оның өсімдігі заласыз, зардапсыз, көк әлем. Пісіп тұрған шалғында өрт су елге деген орны толмайтын зиян. Сол үшін де даныяшан Абай «Атың шықпаса, жер өрте» деген сөзді түйреп, «Жер өртеп шығарған атың құрысын» дейді. Көшпелі қазақ ауылдарындағы үлкендер ертеден-ақ кейінгілерге «Отпен ойнама» деп өсиет айтқан. Қадірлі өсиетпен тәрбиеленген қазақ баласы соғыс өртін ешқашанда тудырған емес. Жан иесі ғана емес, жер бетіне шығып көгеріп тұрған өсімдіктерінің де тіршілігі бар. Кесілген ағаштың немесе жұлынған шөптің аққан сөлі – көз жасы сияқты жас ағаштың сынғанын, гүл-бәйшешектің мезгілсіз жұлынғанын көрсек аяныш білдіреміз. «Көкті жұлма, көктей соларсың», немесе «көктей солғыр», «өспегір» деп біреуге лағынет айту да осындай ұғымынан туғаны өзінен-өзі белгілі. Әрине мұндағы негізгі философиялық мағына тіршілік еткісі келген дүниені тиіспе, залал келтірме, зақымдама деген аталы ақыл. Шынына келетін болсақ өсіп түрған «әдемі ағаштың, гүл, жеміс» ағаштарының адам баласына, түрлі жан-жануарларға, жер көркіне келтірер пайдасы сан алуан. Біреуге риза болғанда «көсегең көгерсін», «өркенің өссін» дейді. Қазақ қандай тамаша жүрекке жылы тиетін тілек. Халықтың өз туындысымен түсіндіргенде: «Бұтақ жайған ағаш қартаймайды, ұрпақ жайған адам қартаймайды» деген мағынада. Оңтүстікте «Атаңнан мал қалғанша, тал қалсын» деген сөздер бар. Әкесінің егіп кеткен жас шыбығы кейін өсе келе жемісті, саялы баққа айналып ұрпағынан-ұрпағына дәулет болып келе жатқандар да аз емес. Ғасырлар бойы көшіп жүріп малды жайып, бағу биосфера компоненттерігі тиімді пайдаланудың дәстүрлі жолдарын туғызды [4, 16 б.].

Қазақтың дәстүрлі өсетін – өсімдіктерді «жұлма», «өртеме», «таптама», «кеспе» деп ғасырлар бойы қолдағы барды сақтағысы келсе, ендігі ұрпақ өскелең өмірдің бар мүмкіншіліктерін қолдана отырып, табиғатты одан әрі мол да. Көрікті, сұлу да берекелі ету үшін шел даланы құлпырған орман алқаптарына айландыруда.

Мектепте бірқатар пәндерді оқытуға байланысты бұл мәселе жан-жақты талданған. Этнопедагогиканың озық дәстүрлерін пайдалана отырып, оқушылардың бойынан осынша қасиеттерді қалыптастыру жұмысын жүзеге асыруда – өсімдіктану сабағының орны ерекше.

Мектептің әдістемелік бірлестігінің өсімдіктану сабағында өсімдіктердің дәрілік қасиеттері жайлы және таралу аймағын оқыту барысында этнопедагогика элементтерін жүйелі түрде пайдаланып отырады.

Мысалы, өсімдіктану сабағында мәдени өсімдіктерді түсіндіргенде тек оқулықтағы мысалдармен шектеліп қоймай, халқымыздың тиым сөздерін ұтымды пайдалануға болады. Тиым сөздер – халықтың тәлім-тәрбие, үлгі-өнеге, ақыл – кеңес берудегі құралдардың бірі. Халықта: «Тыйымсыз елдің жастары дуана» - дейді. Тыйым, негізінен балаларға арналып, өзара жаман әдет, жат пиғылдан, ерсі – қимыл, әдепсіз істерден сақтандыруда өте маңызды қызмет атқарады. Мысалы: «Бір тал кессен он тал ек», «Аққуды атпа», «Бұлақтың көзін бітеме», «Құмырсқаның илеуін бұзба», «Сабаққа кешікпе», «Үлкендердің сөзін бөлме» т.б. сөздер арқылы ата-бабаларымыз жас баланың санасына қоршаған орта, табиғатқа деген ізгі сезімдерді ұялатуды көздеген. Халықта «Тәрбие басы – тіл, өнер алды - тіл» - деп бекер айтпаса керек. Сөйтіп, сөз арқылы біз экологиялық тәрбие берумен бірге адамгершілік, жауапкершілік, отанға деген сүйіспеншілік сияқты ізгі қасиеттерге баулимыз [4, 24 б.].

Дәрілік өсімдіктерді халқымыздың жеті ата, жеті қазына, жеті жұрт, жеті шелпек, бес дұшпан, соған байланысты шығармаларды еске түсіреміз. Мысалы: Ата-бабамыз айтқандай «Жалғыз ағаш орман болмас. Ақыл басқа бітеді, қына тасқа бітеді. Жігіттің екі сөйлегені өлгені, еменнің иілгені сынғаны. Дәрі шөптен шығады, дана — көптен шығады. Қорада малың болсын, көшеде талың болсын».

Осы нақыл сөздер арқылы бала тәрбиесін этно тұрғыдан өткіземіз. Ал қазақ халқының салт дәстүрлері тақырыбын өткенде тойларда, шілдехана, тұсау кесу, сүндет тойда берілетін бата түрлерінен алынған үзінділерден балаға, жастарға айтылған нақыл сөздер мен тілектердің мағынасын түсіндіру арқылы қазақ отбасында ежелден бала тәрбиесіне көп көңіл бөлгеніне назар аударған абзал [5, 21 б.].

Қазақ халқының сакральды (қасиетті) ұғымдарының бірі – «Өсімдік» ұғымы болған. Оған арналған көптеген мақал-мәтелдер бар. Мысалы: «Қыз өссе елдің көркі, гүл өссе жердің көркі», «Жел соқпай шөптің басы қозғалмас», «Дәрі шөптен шығады, дана — көптен шығады». Көптеген мақал-мәтелдер табиғатты қорғауға, аяалауға шақырады. «Бірлік бар жерде, тірлік бар», «Саусақ бірікпей, ине ілікпейді». Ал еңбек, еңбекқорлық туралы қаншама: «Біртал кессең, он тал ек», «Қорада малың болсын, көшеде талың болсын», «Берген алар, еккен орар».

Қазақ халқының мақал-мәтелдері жас ұрпақты, ата-ананы, үлкендерді сыйлауға тәрбиелеуге бағыт-талған. «Жеті атасын білмеген – жетім», «Әкеге қарап, ұл өсер, шешеге қарап, қыз өсер», «Ағайын алтау, ана біреу». Оқушыларды тәрбиелеуде отбасында сақталатын салт – дәстүрлердің орны ерекше.

Этнопедагогика – тек халық даналығы, халықтың ойы тілегі, адамгершілікті тәрбиелеу бастауы ғана емес, ол осы халықтың қайнар көзі, жаратылысының тамыры.

Қазіргі таңда жастар арасында бой алдырған жағымсыз қасиеттер мен сүреңсіз іс-қылықтардың етек жаюы – халықтық тәрбиеден қол үзіп бара жатқанымыздың нәтижесі екені даусыз.

Сурет 1 . Қазақ халқының этнопедагогикасының өзгешеліктері

Биология сабағынада белсенділігін, қызығушылығын, сүйіспеншілік мәні бар білім беру үшін этно-педогогикалық элементтерін қолдану керек. Өсімдіктер әлемін балдырдан оқу басталады. (құрылыс ерекшеліктері, көбеюі, даму т.б.) яғни көп жасушалы балдырлар, одан ашық тұқымды және жабық тұқымды өсімдіктер, дара және қос жарнақты өсімдіктер, одан төменгі сатыдағы өсімдіктер және жоғары сатыдағы өсімдіктер оқушыларға тәрбиелік мәні бар білім береміз. Биология сабағында тірі табиғат бұрышындағы жинақтамалар бөлімінде әртүрлі табиғи мекен орталарына өсімдіктердің бейнеленуі (орман, шалғындық, дала, өзен, көл, таулар және т.б.).

Мекен ету ортасы ретінде топыраққа экологиялық бейімделуші формалар және өсімдіктердің өмірлік формалары бар. Өсімдіктердің қорғаныштық бейімделушіліктері (құрылысы, түр-түсі, көбеюі, дамуы, тыныс алу, қоректену т.б.). Өсімдіктердің мәдени формалары (түрлік сан-алуандық) агрожүйедегі мәдениеттендіру. Өсімдіктердің шөп қоректі жануарлардан қорғанатын аналогиялық мүшелері (арша, таңқурай, итмұрын, бөріқарақат).

Демек, өсімдік адам үшін азықтың қайнар көзі. Адамдардың өміріне, тіршілік қажетіне бірден-бір жарамды мәдени өсімдіктер дәнді (бидай, жүгер, күріш, тары, қарақұмық), майлы (күнбағыс, зығыр, жер жаңғағы), талшақты (ақ мақта), бау-бақша өсімдіктері (орамжапырақ, қызанақ, баклажан, қарбыз, қауын, дақылдар мен жеміс-жидектері (алма, шие, таңқурай, қарақат, грек жаңғағы т.б.) болып табылады.

Сонымен, халықтық педагогика элементтерін сабақта және сабақтан тыс жұмыстарда жүйелі түрде оқытудың дәстүрлі емес жаңа әдіс-тәсілдерімен ұштастыра пайдалану математиканы оқытудың тиімді-лігін арттырып, оқушылардың математикалық білімді игеруін қамтамасыз етеді және олардың тіл бай-лығының, ойлау қабілетінің дамуына, адамғаршілік, ұлтжандылық, ұлттық мәдениетті дәріптеу дағды-ларының жетіле түсуіне ашады. Ең бастысы, оқушыны жеке тұлға ретінде қалыптастыруға септігін тигізеді. Демек, халықтық педагогика элементтерін пайдалану - мазмұндық тұрғыдан білім көздерінін бірі. Сондықтан ол ғылыми негізде жасалған оқытудың құралыи және мектептердің іс-тәжірибесінде сыналған әдістемені қажет етеді.

1 Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1993. – 180 б.

2 Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының негіздері. – Алматы: Білім, 2003. – 85 б.

3 Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім -тәрбиесі. – Алматы: Санат, 1995. – 140 б.
4 Ғаббасов С. Халық педагогикасының негіздері.– Алматы, 1995. – 149 б.
5 Табылдиев Ә. Қазақ этнопедагогикасы.– Алматы: Санат, 2001. – 150 б.

Резюме

Избасарова Р.Ш. – *к.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,* aseri11@mail.ru
Аликеева А.Е. – *магистрант 2 курса специальности Биология КазНПУ им. Абая*

Необходимость применения элементов этнопедагогики на биологии

В статье раскрывается необходимость знаний учащимся общеобразовательной школы как о современном развитии науки, так и о культуре и наследии казахского народа. Понятия Родина, народ, служение ему должно стоять во главе воспитания детей.

Этнопедагогика – наука об эмпирическом воспитании детей посредством знаний об народном этносе, семейных, родовых, морально-этнических и эстетических ценностях.

Этнопедагогика разрабатывает методы применения элементов народной педагогики в учебно-воспитательный процесс школы. Наряду с другими школьными предметами биология вносит большой вклад в развитие учеников посредством народной педагогики.

На уроках биологии есть все возможности применения элементов этнопедагогики. Так на уроках биологии 6 класса посредством учебного материала о растениях Казахстана, их строении, среде обитания можно воспитывать бережное отношение к ним. Биология 6 класса начинается с изучения водорослей, затем голосеменных и покрытосеменных растений, произрастающих в степях, горных местностей Казахстана. Раскрываются знания о применении и сохранение этих растений нашими предками.

Ключевые слова: этнопедагогика, народное воспитание, уроки биологии, культура казахского народа.

Summary

Izbassarova R. - *professor Kazakh national pedagogical university name of Abay,* aseri11@mail.ru
Alikeeva A. - *magister 2 courses Kazakh national pedagogical university name of Abay*

Necessity of application of elements of folk pedagogics on biology

This article discusses the problem of necessary studying to know as modern development of science, so culture and heritage of the Kazakh people. Concepts are Motherland, people, service must him stand at the head of education of children.

Folk pedagogics is science dealing with empiric education of children by means of knowledge about a folk ethnos, domestic, family, morally-ethnic and aesthetic values.

Folk pedagogics develops the methods of application of elements of folk pedagogics in the учебно-воспитательный process of school. Along with other school objects biology brings in a large contribution to development of students by means of folk pedagogics.

There are all possibilities of application of elements of folk pedagogics on the lessons of biology. So on the lessons of biology 6 class by means of educational material about the plants of Kazakhstan, their structure, habitat it is possible to bring up careful attitude toward them. Biology 6 class begun with the study of water-plants, after gymnospermous and покрытосеменных plants sprouting in steppes, mountain localities of Kazakhstan. Knowledge about application and maintenance of these plants our ancestors open up.

Keywords: folk education, lessons of biology, culture of the Kazakh people.

УДК. 796.8

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ ДВИГАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У ШКОЛЬНИКОВ

Сейдахметов Е.Е. – *доцент,*
Анарбаев А.К. – *п.г.к., доцент,*
Баймуханбетов Б.М. – *PhD, и.о. доцента,*
Международный казахско-турецкий университет им.Х.А. Ясави

В статье говорится о естественной периодизации развития различных двигательных качеств у детей различного школьного возраста.

Эффективность работы, направленной на развитие того или иного двигательного качества, будет зависеть не только от методики и организации педагогического процесса, но и от индивидуальных темпов развития этого качества. Если направленное развитие двигательного качества осуществляется в период ускоренного развития, то педагогический эффект оказывается значительно выше, чем в период замедленного роста. Поэтому целесообразно осуществлять направленное развитие тех или иных двигательных качеств у детей в те возрастные периоды, когда наблюдается их наиболее интенсивный возрастной рост.

Особенности развития двигательных качеств необходимо учитывать в процессе работы по физическому воспитанию. Это позволяет более точно выделить периоды, которые требуют повышенного внимания с точки зрения развития двигательных качеств.

Ключевые слова: естественная периодизация, направленное развитие двигательных качеств, педагогический эффект, критические периоды.

Вопросы периодизации весьма спорны в силу отсутствия единого мнения о критериях границ между возрастными этапами, как это убедительно показано в книге Г. Гримма (1967). Растущий организм всегда развивается индивидуально. Определенное значение в этом процессе имеют критические периоды индивидуального развития. Особенностью этих периодов является высокая чувствительность организма к различным внешним раздражителям, с которыми он мало или совсем не взаимодействовал в предыдущий возрастной период. В связи с этим их называют также, чувствительными или сенситивными. Эти периоды являются своеобразными узловыми точками онтогенеза.

Критические периоды развития иногда называют этапами неустойчивого равновесия развивающихся систем. Они характеризуются тем, что старые механизмы регуляции уже исчерпали свои возможности в поддержании целостности и адекватности структурированности организма и его частей, а механизмы, соответствующие новому уровню дифференцировки элементов системы, еще не достигли той максимальной зрелости, которая обеспечивает консолидацию элементов системы и противодействие повреждающим факторам внешней среды. Последующая дифференцировка всех звеньев функциональных систем, особенно регулирующих, приводит к повышению устойчивости и всего целостного организма.

Иногда под чувствительным периодом понимается некоторая стадия онтогенеза ограниченной продолжительности, во время которой под влиянием специфического воздействия другой области развивающегося организма или окружающей среды возникает специфическая реакция. Например, наибольшая готовность к овладению речью формируется в раннем детстве. Если эта готовность своевременно не использована, то на новых этапах развития восполнить упущенные возможности не всегда удается. По окончании соответствующих периодов проявляется устойчивость к тем же самым явлениям.

Критическим периодом, наиболее важным в дальнейшем индивидуальном развитии человека является период полового созревания (пубертация). Физиологические сдвиги, происходящие в это время, как правило, отражаются на свойствах личности. Это связано с морфологическими и функциональными перестройками, с новыми формами интеграции внутреннего мира субъекта, изменениями его отношений с внешним миром, в то время как прежний стереотип еще существует.

В педагогической практике этот процесс связан с изменениями в поведении школьников, повышении психологической ранимости, совершении неожиданных поступков. Этот период называют «переходным периодом», и часто педагоги занимают пассивную, выжидательную тактику, считая, что повзросление само по себе выровняет «шероховатости» поведения. Это неверная позиция, так как именно в это время система педагогических воздействий должна быть построена с учетом специфического состояния организма.

При развитии двигательных качеств человека также существует критический период. По данным В.К. Бальсевича [1] возрастной интервал от 7 до 10 лет в разные его периоды является сенситивным для развития практически всего спектра физических качеств и координационных способностей человека.

Известный советский педагог Л.Выгодский [2] обращал внимание на необходимость изучения чувствительных периодов с тем, чтобы установить оптимальные сроки обучения. Он говорил, что педагогическое воздействие может дать нужный эффект лишь на определённом этапе, а в другие периоды быть нейтральным или даже отрицательным. Все мы хорошо знаем, что ребёнка нужно научить ходить в раннем дошкольном возрасте. Если этого не произойдёт, то в последующие годы становление вертикального положения тела идёт очень медленною. Дети выросшие до 11-13 лет вне человеческого общества,

ходят очень плохо и быстрее передвигаются на четвереньках. Известно также, что научить детей кататься на коньках и велосипеде легче всего в возрасте 6-8 лет (вероятно, потому, что в эти годы активно развиваются органы равновесия), при этом навык сохраняется на долгие годы. А вот быстрее всего научить детей плавать можно лишь в возрасте 9-11 лет, а не в дошкольном, как часто говорят и пишут. Детей младшего школьного возраста, особенно в период с 8 до 12 лет, можно обучить почти всем движениям, даже сложной координации, если при этом не требуется значительного проявления силы, выносливости и так называемой скоростной силы. Например, прыжкам порой трудно научить не потому, что детям не доступна координация движений в полёте, а потому, что они ещё не могут оттолкнуться ногами или руками (при опорных прыжках) с достаточной силой. Поэтому чрезвычайно важно знать, в какие возрастные периоды происходит активное развитие двигательных качеств. По данным З.И. Кузнецовой[], проведено много исследований по изучению возрастных особенностей развития силы, быстроты, выносливости и других двигательных возможностей детей. В лаборатории физического воспитания НИИ физиологии детей и подростков накоплены многочисленные данные, специальный анализ которых показал, что:

- развитие различных двигательных качеств происходит разновременно (гетерохронно);
- величины годовых приростов различны в разные возрастные периоды и неодинаковы для мальчиков и девочек, а также отличаются относительными величинами, если сравнивать прироста разных двигательных способностей;
- у большинства младшего и среднего школьного возраста показатели разных двигательных качеств различны по своему уровню, даже если рассматривать отдельные показатели быстроты и силы (например, если мальчик быстро пробегает короткую дистанцию, то это ещё не значит, что он сможет быстро реагировать на внезапный сигнал в игровой обстановке;
- уровень силовой выносливости у одного и того же ребёнка в большинстве случаев не совпадает с уровнем статической и динамической выносливости и т.д.);
- специальная тренировка одними и теми же методами при одинаковой по объёму и интенсивности физической нагрузке, разрешающей сопоставить данные детей разного возраста, пола и физического развития, даёт различный педагогический эффект и более высокий в период взлёта того или иного двигательного качества.

Несомненно, что эффект от уроков физической культуры, занятий в спортивных секциях и самостоятельных занятий учащихся по заданиям учителя и тренера повысится, если педагоги будут знать, какие же возрастные периоды являются критическими в развитии двигательных способностей. В течение первого года пребывания детей в школе не выявляется сколько-нибудь заметных изменений в развитии их двигательных возможностей. Увеличение объёма двигательной деятельности в режиме дня первоклассников даёт прирост лишь 10-20%.

По данным З.М. Кузнецовой [3] наблюдаются следующие возрастно-половые особенности развития двигательных способностей. С 8-9 лет происходит бурное развитие движений в беге и плавании, причём скорость передвижения в плавании имеет второй этап интенсивного прироста с 14 до 16 лет. Максимальные величины темпа бега и частоты вращения педалей на велотренажере достигается мальчиками к 10, а девочками к 11 годам и в дальнейшем почти не изменяются.

Сила мышц у девочек 9-10 лет при тренировке на скорость плавания возросла за 1 год так, что приблизилась к показателям 12-14 летних девочек; увеличение числа прыжковых упражнений на уроках физической культуры в младших классах на протяжении четырёх месяцев дало прирост в прыгучести, равный годовому или превышающие его.

Сила мышц и скоростно-силовые качества наиболее интенсивно нарастают в результате на начальных этапах пубертатного периода. Сила мышц спины и ног девочек интенсивно возрастает с 9-10 лет и почти прекращается после наступления менструации. У мальчиков четко выделяется два периода прироста силы мышц: с 9 до 11-12 лет и с 14 до 17 лет; прирост мышц рук заканчивается к 15 годам.

Статическая выносливость мышц рук у мальчиков и девочек имеет один критический период – с 8 до 10 лет. Статическая выносливость мышц спины у девочек активно увеличивается в 11-12 и 13-14 лет с задержкой в первый год менструального цикла; у мальчиков — только в предпубертатный период, с 8 до 11 лет.

Прыжковая выносливость у девочек резко возрастает с 9 до 10 лет, у мальчиков с 8 до 11 лет (на 200% при расчете на 1 кг веса тела). В дальнейшем эти показатели с возрастом изменяются незначительно. За 24 занятия прыжковая выносливость у мальчиков 10-11 лет (период интенсивного развития выносливости) повысилась на 50-116% и за последующие два с половиной месяца после прекращения занятий увеличилась на 66%. У девочек 12 лет (период существенного снижения выносливости) прыжковая выносливость после 24 занятий повысилась не 21-90% (наименьший эффект дал метод тренировки «до отказа», лучший – «повторно переменный»), однако после того же перерыва (2,5 месяца) она снизилась почти на 50%. Тренировочный эффект исчез почти бесследно. В другом исследовании у

девочек 11-12 за четыре месяца тренировки (3-4 раза в неделю) посредством прыжковых упражнений не было обнаружено достоверных улучшений выносливости к работе умеренной интенсивности на велостанке (продолжительность работы на 60% от максимальной частоты вращения педалей). Удалось лишь предотвратить существенное снижение выносливости мышц ног, свойственное девочкам в предменструальный период. Та же картина была получена по данным силовой выносливости мышц ног и передней поверхности туловища: при первом проявлении вторичных половых признаков силовая выносливость снижается на 26-44% и не увеличивается в течение всего пубертатного периода.

Силовая выносливость основных групп мышц к 11 годам у девочек достигает величин, свойственных девочкам 15-16 лет, а выносливость к мышечным нагрузкам умеренной интенсивности практически уже не отличается от девочек 14-15 лет (в основном за счёт интенсивного прироста с 9 до 11 лет).

Выносливость мальчиков к работе умеренной интенсивности увеличивается с 8 лет на 100-105%, 9 лет – 54-62%, 10 лет – на 40-50% в течение одного учебного года при занятиях только на уроках физической культуры.

З.М. Кузнецова [4] подчёркивает, что в период полового созревания выносливость к физическим нагрузкам, как правило, не увеличивается. И если даже удаётся повысить по средствам тренировки, то достигнутый эффект держится не долго. Более чётко это выявляется, если сгруппировать данные не по «паспортному», а по биологическому возрасту, а также учесть пропорциональность основных антропометрических параметров (длина и вес тела, окружность грудной клетки): выносливость стабилизируется к моменту появления вторичных половых признаков и далее снижается до тех пор, пока не установится «гормональное равновесие» (для девочек — спустя год после наступления менархе). В целом, можно считать, что самые существенные изменения в двигательных способностях происходят в младшем школьном возрасте, а у девочек — преимущественно в период с 8 до 11 лет.

Развитие двигательных способностей занимает важное место в физическом воспитании школьников. Практика показывает, что многие школьники не могут добиться высоких результатов в беге, прыжках метании не потому, что им мешает плохая техника движений, а главным образом ввиду недостаточного развития основных двигательных качеств – силы, быстроты, выносливости, ловкости, гибкости. Все вышеприведённые данные позволяют дать научное обоснование дифференцированному подбору средств и методов для развития двигательных способностей детей, уточнить содержание программ для уроков физической культуры и занятий разными видами спорта, более точно определять дозировку физической нагрузки. Направленность работы в области развития двигательных качеств у детей школьного возраста определена государственной программой. А.А. Гужаловский [5,6] отмечал, что очень важно при проведении этой работы не упускать из поля зрения возрастные периоды, особенно благоприятные для развития тех или иных двигательных качеств. Так именно в эти периоды работа, направленная на развитие того или иного двигательного качества, даёт наиболее видимый эффект. Знание закономерностей развития, становления и целенаправленного совершенствования различных сторон двигательных функций детей и подростков позволит учителю или тренеру на практике более эффективно планировать материал для развития двигательных способностей, успешнее организовывать и методически правильно осуществлять процесс их развития на уроке.

Программа по физической культуре для учащихся средней общеобразовательной школы уделяет большое внимание развитию двигательных способностей.В каждом её разделе, посвящённом формированию и совершенствованию двигательных умений и навыков, предусмотрен материал для развития двигательных способностей. В среднем в старшем школьном возрасте программа предлагает ежегодно уделять внимание развитию не менее 12-14 качеств двигательной деятельности. Так, например, с IV по X классы включительно при прохождении раздела гимнастики необходимо содействовать развитию силы, силовой и статической выносливости, подвижности в суставах и тренировке органов равновесия; при прохождении раздела лёгкой атлетики - развитию скоростно-силовых качеств, скоростной и силовой выносливости; при изучении материала лыжной и кроссовой подготовки, коньков и плавания - развитию скоростной выносливости, выносливости в ходьбе и беге умеренной интенсивности и к длительной циклической работе. Освоение материала программы из разделов ручной мяч и баскетбол следует осуществлять совместно с направленным развитием таких двигательных качеств, как выносливость, быстрота и точность движения, быстрота и выносливость в игровых действиях, скоростно-силовые качества.

Эффективность работы, направленной на развитие того или иного двигательного качества, будет зависеть не только от методики и организации педагогического процесса, но и от индивидуальных темпов развития этого качества. Если направленное развитие двигательного качества осуществляется в период ускоренного развития, то педагогический эффект оказывается значительно выше, чем в период замедленного роста. Поэтому целесообразно осуществлять направленное развитие тех или иных двигательных качеств у детей в те возрастные периоды, когда наблюдается их наиболее интенсивный возрастной рост.

Особенности развития двигательных качеств необходимо учитывать в процессе работы по физическому воспитанию. Это позволяет более точно выделить периоды, которые требуют повышенного внимания с точки зрения развития двигательных качеств.

В связи с возрастными особенностями развития двигательных способностей была разработана программа: Физическое воспитание учащихся 1-11-х классов с направленным развитием двигательных способностей [7]. Суть этой программы состоит в разностороннем развитии (координационных и кондиционных) способностей учащихся. В ней отражены особенности программного материала с учетом возрастно-половых особенностей детей от 6 до 17 лет.

Базовая часть содержания программного материала уроков в I – IV классах.

Каждый урок физической культуры должен иметь ясную целевую направленность. На каждом уроке решается, как правило, комплекс взаимосвязанных развивающих, образовательных, оздоровительных и воспитательных задач. На уроках в начальной школе основное внимание уделяется развитию разнообразных координационных, скоростных способностей и выносливости, а также овладению школой движений. Обучение двигательным действиям при развитии физических способностей младших школьников тесно связано между собой. Одно и то же упражнение можно использовать как для обучения двигательному навыку, так и для развития координационных способностей, а так же для развития кондиционных способностей. Умелое сочетание развития координационных и кондиционных способностей с обучением двигательным навыкам - отличительная черта хорошо организованного педагогического процесса.

Младший школьный возраст – благоприятный период для развития всех координационных и кондиционных способностей. Однако особое внимание следует уделять всестороннему развитию таких координационных способностей, как точность воспроизведения и дифференцирования пространственных, временных и силовых параметров движений; равновесие согласование движений, ритм, ориентирование в пространстве, а также скоростных способностей (реакция и частота движений), скоростно-силовых и выносливости к умеренным нагрузкам.

Контроль и оценка в младшем школьном возрасте применяются для того, чтобы стимулировать стремление учеников к совершенствованию и самоопределению, к повышению активности на занятиях физическими упражнениями.

Базовая часть содержания программного материала уроков в V – IX классах.

Подростковый возраст –переломный период в развитии двигательных функций ребёнка. К 11-12 годам учащиеся в основном овладевают базовыми двигательными действиями в беге, прыжках, метании, лазание и т.д. У них складываются весьма благоприятные предпосылки для углубленной работы над развитием двигательных способностей. В связи с этим одной из главных задач, которые должен решать учитель, становится обеспечение всестороннего развития координационных (ориентирование в пространстве, быстрота перестроения двигательных действий, быстрота и точность двигательных реакций, согласование движений, ритм, равновесие, точность воспроизведения и дифференцирования силовых, пространственных и временных параметров движений) и кондиционных (скоростно-силовых, силовых, выносливости, скоростных и гибкости) способностей учащихся, а также их сочетаний. В этом возрасте продолжается овладение школьниками базовыми двигательными действиями, включая технику основных видов спорта (лёгкая атлетика, гимнастика, спортивные игры, единоборства, передвижение на лыжах, плавание). Обучение сложной технике видов спорта основывается на приобретенных в начальной школе двигательных умениях и навыках. Техническое и технико-тактическое обучение и совершенствование учащихся в возрасте 10-11 лет наиболее тесно переплетается с развитием координационных способностей. В соответствии с дидактическими принципами (последовательности, системности и индивидуализации) учитель должен приучать школьников к тому, чтобы они выполняли задания на технику и тактику, прежде всего, правильно (т.е. адекватно и точно). В данный период жизни детей развитие их координационных способностей необходимо органично сочетать с воспитанием скоростных, скоростно-силовых способностей, а также выносливости и гибкости. В подростковом возрасте сообщение знаний целесообразно сочетать с освоением и совершенствованием конкретных двигательных действий, развитием двигательных способностей, формированием умений самостоятельно тренироваться и осуществлять физкультурно-оздоровительную и спортивную деятельность.

Базовая часть содержания программного материала уроков в X – XI классах.

На уроках физической культуры в старших классах основное внимание уделяется тренировочной направленности занятий по разностороннему развитию кондиционных (силовых, скоростных, скоростно-силовых способностей, выносливости, гибкости) и координационных (быстроты построения и согласования двигательных действий, произвольное расслабление мышц, вестибулярная устойчивость) способностей, а также их сочетаний. Вместе с тем закрепляются и совершенствуются соответствующие навыки (техники и тактики): продолжается дальнейшее обогащение двигательного опыта, повышение координационного базиса путём освоения новых, ещё более сложных двигательных действий и вырабатывается умение применять их различных по сложности условиях.

В заключение надо сказать, что, являясь составной частью физического воспитания, воспитание и развитие двигательных способностей содействует решению социально обусловленных задач: всестороннему и гармоничному развитию личности, достижению высокой устойчивости организма к социально-

экологическим условиям, повышению адаптивных свойств организма. Включаясь в комплекс педагогических воздействий, направленных на совершенствование физической природы подрастающего поколения, воспитание физических качеств способствует развитию физической и умственной работоспособности, более полной реализации творческих сил человека в интересах общества. Направленность и содержание воспитания физических качеств регламентируется социальными принципами физического воспитания. В ходе исторического развития общества выработаны принципы, раскрывающие основы практической деятельности по всестороннему и гармоничному физическому развитию детей (выбору состава средств, методов и форм организации педагогических воздействий).

1. Бальсевич В.К. Физическая активность человека / В.К. Бальсевич, В.А. Запорожанов. - Киев, 1987. - 223 с.

2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. / Гл. ред. А.В. Запорожец. — Т.3. Проблемы развития психики /Под. ред. М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1983. – 367 с.

3. Кузнецова З.М. Необходимое условие: о контроле за двигательной подготовленностью школьников / З.М. Кузнецова, В.К. Шурихина //Физическая культура в школе. – 1970. –№ 8. – С. 6-7.

4. Кузнецова З.М. Критические периоды развития быстроты, силы и выносливости детей школьного возраста / З.Т. Кузнецов // Науч. конф. по физическому воспитанию детей и подростков. – М., 1972. – С. 144-146.

5 Гужаловский, А.А. Этапность развития физических (двигательных) качеств и проблемы оптимизации физической подготовки детей школьного возраста: Дис. ...д-ра пед. наук / А.А. Гужаловский. –М., 1979. – 331 с.

6. Гужаловский А.А. Проблема "критических" периодов онтогенеза в ее значении для теории и практики физического воспитания / А.А. Гужаловский //Очерки по теории физической культуры. – М., 1984. – С. 211-223.

7.Физическое воспитание учащихся I-XI классов с направленным развитием двигательных способностей // Физическая культура в школе. – 1994. –№1. – С. 43.; №2. – С. 32.; №3. – С. 28.

Түйін

Сейдахметов Е.Е. – *доцент, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті*
Анарбаев А. К. *– педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,*
Қ.А. Ясауи атындағХалықаралық қазақ-түрік университеті, E-mail: Almas_6262@ mail.ru
Баймуханбетов Б.М. – *PhD, доцент м.а.,*
Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Мақалада мектеп жасындағы балалардың қозғалыс қасиеттерін түрлі табиғи жолмен дамыту сөз етілген. Жұмыстың тиімділігі қозғалыстың негізгі немесе қосалқы сапасын дамытуға бағытталған педагогикалық үрдісті ұйымдастырудағы әдістемеге ғана тәуелді еместігін, бұл сапаларды жекелік даму қарқынына байланыстылығын аңғартады.

Егер қозғалыс сапасын арттыру бағыты қарқынды даму кезеңінде іске асырылса, онда педагогикалық ықпал баяау даму кезеңінен жоғары болады. Сондықтан оқушылардың жастық өсу кезеңдеріндегі үрдісте негізгі немесе қосалқы қозғалыс сапасын арттыру мақсатты негізде орындалады.

Дене тәрбиесі үдерісіндегі жұмыстарда қозғалыс сапасын арттырудың негізгі ерекшеліктері ескерілген дұрыс. Бұл қозғалыс сапасын арттырудағы нақты кезеңдерді анықтауға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: табиғи кезең, қозғалыс сапасын арттыру бағыты, педагогикалық әсер, қысылыңқы кезең.

Summary

Anarbaev A.K. – *Phd Assosiate professor of International Kazakh-Turkish University named by A.Yasawi E-mail: Almas_6262@ mail.ru*
Seidakhmetov E.E. – *assistant professor of International Kazakh-Turkish University named by A.Yasawi*
Baimukhambetov B.M. – *PhD, p.d. of assistant professor of International Kazakh-Turkish University named by A.Yasawi*

The article refers to the natural periodization of the development of various motor qualities in children of different school age. The effectiveness of work aimed at the development of a motor quality will depend not only on the methodology and organization of educational process, but also on the individual rate of development of this quality. If the direction of the development of the motor quality is carried out in a period of rapid development, the pedagogical effect is much higher than in the period of slower growth. It is therefore advisable to carry out directed the development of certain motor characteristics in children in those age periods, when they observed the most intensive growth of age.

Features of the development of motor characteristics to be considered in the process of physical education. This allows you to more accurately identify the periods that require special attention in terms of the development of motor qualities.

Keywords: natural periodization, directed the development of motor qualities,pedagogicaleffect, the critical periods.

УДК: 387

АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ МЕДИАКОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ РЕСУРСНОГО ЦЕНТРА

Искаков Б.А. – *кандидат педагогических наук,*
директор КГУ «Учебно-производственного комбината» акимата г.Усть-Каменогорска,
e-mail: iskakov@goroo.ukg.kz

В статье анализируются результаты экспериментальной работы по развитию медиакомпетентности учителей в условиях Ресурсного центра. Подробно описана методика развития медиакомпетентности педагогов, результаты апробации которой приведены в статье.

Результаты экспериментального исследования, проведенного методом математической статистики, позволили выявить позитивную динамику по всем критериям компонентов развития медиакомпетентности, что доказало эффективность проделанной работы. Особо подчеркивается, что в результате проведенного эксперимента произошли существенные позитивные изменения в уровнях развития медиакомпетентности педагогов по мотивационно-ценностному и содержательному компонентам.

Ключевые слова: медиакомпетентность учителя, Ресурсный центр, критерии сформированности медиакомпетентности, уровни развития медиакомпетентности.

В ходе теоретического исследования нами была сконструирована модель развития медиакомпетентности учителей в условиях Ресурсного центра. Апробация и последующее ее внедрение осуществлялось на основе выявленных уровней сформированности медиакомпетентности.

В соответствии с разработанными показателями и критериями нами было выявлено три уровня сформированности медиакомпетентности учителя (низкий, средний, высокий). Уровень сформированности медиакомпетентности учителей и ее компонентов выявлялся с помощью разработанной диагностики медиакомпетентности. Констатирующий эксперимент был проведен с целью выявления сложившегося уровня медиакомпетентности учителей.

С помощью анкетирования, бесед, метода экспертных оценок определялось состояние сформированности мотивационно - ценностного, процессуального и содержательного компонентов медиакомпетентности.

В соответствии с разработанными критериями оценки был определен уровень сформированности каждого компонента медиакомпетентности в исследуемых группах.

На основе полученных результатов констатирующего эксперимента был организован формирующий эксперимент, который проводился в тех же группах, что и констатирующий.

Различие обучения в контрольной и экспериментальной группах состояло в следующем: в контрольной группе обучение учителей осуществлялось на основе программы «Снижение информационного неравенства», разработанной для педагогов школ (Астана. 2007 г.), а в экспериментальной группе обучение проходило на основе разработанной модели развития медиакомпетентности учителей в условиях Ресурсного центра при реализации комплекса педагогических условий: образовательный процесс в Ресурсном центре ориентирован на активное использование медиатехнологий и их методик; медиатехнологии встроены непосредственно в сам учебный процесс Ресурсного центра; включение в содержание обучения учителей спецкурса «Развитие медиакомпетентности учителя»; оптимальное сочетание коллективных, групповых и индивидуальных форм работы с учителями; преемственность, непрерывность и последовательность прохождения всех этапов подготовки (теоретической и практической подготовки педагогов); взаимодействие субъектов образовательного процесса осуществляется с помощью средств и технологий медиа; психолого-педагогическая диагностика и мониторинг.

В опытно-экспериментальной работе приняли участие группы обучающихся, сформированные из педагогов общеобразовательных школ (350 чел.). Всего в состав групп входили учителя в возрасте от 24 до 60 лет, с опытом работы от 3 до 45 лет, при этом категория обучающихся от 24 до 30 лет составляла 12%, от 31 до 40 лет – 36%. От 41 до 50 34%, от 51 до 60 лет – 18%.

По стажу педагогической деятельности педагоги распределились следующим образом: до 5 лет - 5%, от 6 до 10 лет – 8%, от 11 до 15 лет – 30%, от 16 до 20 лет – 30%, от 21 до30 лет – 23%, от 31до 40 лет – 3%, свыше 41 года – 1 %.

Таким образом, значительная часть обучающихся в Ресурсном центре была представлена педагогами в возрасте – 45 лет; 60% педагогов имеют стаж работы от 15 до 20 лет, это зрелые в профессиональном отношении учителя.

Подготовительный этап, осуществляемый в течение первых трех дней обучения, состоял из следующих подэтапов: выявлении целей, потребностей, проблем и затруднений педагогов (для этого было организовано специальное занятие, которое позволило произвести введение педагогов в программу обучения) и дифференциация обучающихся в различные группы на основе результатов выявленных затруднений.

В итоге был сформирован состав учебных групп (контрольной и экспериментальной) по уровню развития медиакомпетентности, при этом в состав в состав контрольной (148 чел) и экспериментальной (152 чел) вошли педагоги общеобразовательных школ.

В контрольной группе обучение проводилось по традиционной методике без учета педагогических условий.

На подготовительном этапе обучения педагогам было также предложено провести самооценку развития медиакомпетентности, по результатам которой предполагалось осмысление зависимости успешности педагогической деятельности от уровня развития медиакомпетентности и выделения путей оптимизации учебно-воспитательного процесса. В результате проведения самооценки достигалась оптимизация потребностей в изменении уровня медиакомпетентности и повышении личностной мотивации обучения.

Нами были также проанализированы мотивы, побуждающие педагогов к выбору подобных курсов, так как существуют и традиционные курсы повышения квалификации педагогов, на которых учителя уже повышают свою квалификацию (1 раз в пять лет). В этой связи педагогам предлагалось из перечня возможных мотивов указать один, но наиболее значимый для себя. Результаты опроса приведены в таблице 1.

Таб. 1 - Мотивы, побуждающие педагогов дополнительно повышать свою квалификацию

№	Перечень возможных причин	Выбор (%)
1.	Личная инициатива	26
2.	Инициатива администрации школы	
3.	Изменения требований к процессу преподавания	24
4.	С целью повышения общего развития	4
5.	Желание познакомиться с передовым педагогическим опытом	3
6.	Желание повысить свою медиакомпетентность	6
7.	Подготовка к аттестации	14
8.	Реализация потребностей самоутверждения	6
9.	Возможность соответствовать требованиям современного общества	7
10	Возможность профессионального продвижения	10

Представленные в таблице данные наглядно иллюстрируют основные причины выбора подобных курсов, среди наиболее важных причин, педагоги отметили: личная инициатива – 26%; инициатива администрации школы – 24%, не менее значимым мотивам остается подготовка к аттестации – 14%, следующим по важности является возможность профессионального продвижения - 10%; далее желание соответствовать требованиям современного общества -7% и желание повысить свою медиакомпетентность – 6%.

Так как при реализации нашей методики некоторые учителя столкнулись с рядом трудностей, мы решили выяснить от чего завесили эти трудности, наш опрос показал, что: 1) от наличия предшествующего опыта работы с медиатехнологиями; 2) от тревожности вызванной низкой самооценкой своих знаний и умений и наличия способностей в этой области; 3) отсутствие чувства уверенности при работе со средствами медиа.

Сопоставление результатов итогового тестирования, успешности, скорости и качества выполнения разнообразных творческих заданий с использованием средств медиа позволило выделить следующие группы личностных факторов в зависимости от их влияния на успешность и интерес к деятельности при работе со средствами медиа: необходимые характеристики – постоянно испытываемая потребность в новом; стремление к новой информации; терпение; настойчивость в решении задания или проблемы; стремление к достижению реального конечного результата; организованность и настойчивость в поиске информации средствами медиа; легкое и быстрое включение в процесс усвоения необходимых знаний; стремление доводить начатые дела до конца; высокий уровень познавательной потребности; стремление полагаться только на свои силы (48% педагогов); качества, определяющие эмоциональное отношение к ситуации взаимодействия в медиатехнологиями – самодостаточность; отсутствие выраженного стремления к общению; интереса к людям; сложность в общении; отсутствие склонности анализировать поведение окружающих и размышлять над скрытыми причинами их слов и действий; нежелание активно выражать и внешне проявлять свои чувства; предпочтение процесса работы с медиа технологиями; в качестве побудительного мотива работы называется личная к ней склонность; хороший самоконтроль и следование общественно выработанным нормам поведения (32%); факторы, препятствующие качественному выполнению рассматриваемой деятельности и отрицательно сказывающиеся на ее выполнении, эмоциональная неустойчивость; ориентация на общение, контакты с людьми (20%).

В ходе формирующего эксперимента мы осуществили экспериментальную проверку выявленных педагогических условий и выявили наиболее эффективные из них.

В ходе формирующего эксперимента были сделаны три промежуточных среза. Результаты первого среза после двух месяцев обучения показали в целом тенденцию роста показателей в экспериментальных группах. Следующий срез был проведен через четыре месяца после начала обучения.

Проведение экспериментальной работы позволило нам значительно модернизировать процесс развития медиакомпетентности учителей, повысить общий уровень развития профессиональной компетентности педагогов, получить видимые результаты.

Результаты данных диагностики по процессуальному компоненту экспериментальных групп мы сравнивали с аналогичными результатами контрольных групп. У педагогов экспериментальной группы процессуальный компонент на высоком уровне сформирован у 75%, на среднем у 23%, на низком лишь у 2% учителей. Что же касается результатов у педагогов контрольных групп необходимо заметить, что у них тоже наблюдаются определенные изменения, но они менее значимы: так на высоком уровне находятся 17%, на среднем – 29%, а низкому соответствуют 54% учителей.

Мы также сравнили результаты диагностики по процессуальному компоненту контрольных и экспериментальных групп с результатами констатирующего эксперимента и получили следующие данные: небольшая разница наблюдается у педагогов контрольных групп (на высоком уровне находятся лишь на 1% больше испытуемых, чем участвующих на констатирующем этапе эксперимента); однако, существенные отличия (разница составляет 59%) мы наблюдаем у экспериментальных групп в сравнении с группой педагогов констатирующего эксперимента. Наибольшую разницу (на 50%) мы наблюдаем на низком уровне между экспериментальной группой и педагогами, участвующими на констатирующем этапе эксперимента; не значительна разница (на 2%) между контрольной и группой, находящейся на констатирующем этапе эксперимента.

Хотим подчеркнуть, что прежде всего, произошли изменения в следующих умениях и навыках: производить отбор содержания, методов и приемов учебной и воспитательной деятельности на основе медиа; обеспечивать вариативность содержания обучения и воспитания на основе средств медиа; управлять субъектной позицией школьника на основе средств медиа; извлекать и представлять учебную информацию средствами медиа. У педагогов, прослушавших курс «Развитие медиакомпетентности учителей», произошел существенный прирост знаний в области медиатехнологий, их значения и роли в обществе; осознание роли и значения медиаобразования; знаний об учебных и воспитательных возможностях средств медиа; знаний о методах построения учебных занятий и воспитательных мероприятий с использованием средств медиа; знаний о педагогической целесообразности использования медиа средств в профессиональной деятельности учителя; знаний об основных понятиях и терминах медиаобразования.

Об этом свидетельствует экспертная оценка, проведенная специалистами Центра компьютерных технологий ВКГУ им. С.Аманжолова, а также специалистами Ресурсного центра.

Результаты данных диагностики по мотивационно-ценностному компоненту экспериментальных групп мы сравнивали с аналогичными результатами контрольных групп. У педагогов экспериментальной группы мотивационно-ценностный компонент сформирован на высоком уровне у 79%, на среднем у 16%, на низком лишь у 5% учителей.

Что же касается результатов педагогов контрольных групп необходимо заметить, что у них тоже наблюдаются определенные изменения, но они менее значимы: так на высоком уровне находятся 39%, на среднем – 31%, а низкому соответствуют 30% учителей.

Мы также сравнили результаты диагностик по мотивационно-ценностному компоненту контрольных и экспериментальных групп с результатами констатирующего эксперимента и получили следующие данные: небольшая разница наблюдается у педагогов контрольных групп (на высоком уровне находятся лишь на 4% больше испытуемых, чем участвующих на констатирующем этапе эксперимента); однако, существенные отличия (разница составляет 24%) мы наблюдаем у экспериментальных групп в сравнении с группой педагогов констатирующего эксперимента. Наибольшую разницу (на 29%) мы наблюдаем на низком уровне между экспериментальной группой и педагогами, участвующими на констатирующем этапе эксперимента; не значительна разница (на 4%) между контрольной и группой, находящейся на констатирующем этапе эксперимента. Наиболее значимые результаты мы наблюдали у педагогов экспериментальных групп: на высоком уровне находятся 87% , на среднем 10%, на низком 3% учителей.

Что же касается результатов контрольных групп, то необходимо отметить, что они менее значимы особенно, это касается сформированности знаниевой сферы у педагогов высокого уровня (он составил 7%); хотя результаты учителей, этой группы, находящихся на среднем уровне, расходятся с результатами экспериментальной группы на 32% и составляют 55%; на низком уровне находится 7% учителей.

Если же сравнивать результаты диагностики по всем трем группам содержательного компонента, то мы получим следующее: наиболее значимые показатели по степени сформированности искомого компонента выявлены в экспериментальной группе: по высокому уровню, у педагогов экспериментальной группы данные показатели на 80% больше чем у педагогов контрольной группы и на 85% больше чем у педагогов констатирующей группы.

Что же касается среднего уровня сформированности профессиональной компетентности педагогов по содержательному компоненту, то позитивная динамика наблюдается как в экспериментальной группе (она составляет всего 10%), так и в констатирующей группе (13%), однако процентное соотношение уровня развития данного компонента в контрольной группе составляет 55%.

Анализ результатов исследования позволяет сделать вывод о том, что в наибольшей степени у педагогов экспериментальных групп сформирован содержательный компонент (87% высокий и 10 % средний уровни), на таком же высоком уровне находится и мотивационно-ценностный компонент (79% высокий и 16% средний). Что же касается развития процессуального компонента медиакомпетентности педагогов, то необходимо отметить, что его показатели несколько ниже чем первые два компонента (75% высокий и 23% средний уровни), это говорит о необходимости дальнейшего совершенствования практических умений и навыков в профессиональной деятельности.

Для подтверждения достоверности отличий результатов в контрольной и экспериментальной группах нами был применен критерий согласия К.Пирсона [1]. Данный выбор обоснован тем, что результаты эксперимента измерены с помощью шкал наименований.

Значение χ^2 находится по формуле:

$$\chi^2=\sum_{n=1}^{4}[(f'_e-f'_k)^2/f'_k] \qquad (1)$$

где f'_e – относительная частота интервала экспериментальных данных;

f'_k – относительная частота интервала контрольных данных.

Проверим достоверность отличий результатов контрольной и экспериментальной групп по 3 компонентам: процессуальному; мотивационно-ценностному; содержательному.

Для первого (процессуального) компонента, который характеризуется владением различными способами реализации медиатехнологий; умением производить отбор содержания, методов и приемов учебной и воспитательной деятельности на основе медиа; обеспечением вариативности содержания обучения и воспитания на основе средств медиа; умением управлять субъектной позицией школьника на основе средств медиа; умением извлекать и представлять учебную информацию средствами медиа;

умением педагогически грамотно управлять потоками медиаинформации; умением создавать учебные медиапродукты.

Исходя из критических значений χ^2 - критерия, при составляющих степенях свободы (n=2, т.к. интервалов 3), выясняем, что критическое значение χ^2 с вероятностью 95% равно 5,99. Следовательно, $\chi^2_{emp} > \chi^2_{krit95\%}$, (249,2>5,99). Это подтверждает, что такие значения χ^2 можно получить при случайном отборе педагогов с вероятностью более 95%.

Второй компонент (мотивационно-ценностный) – показатель**,** характеризующийся наличием ориентаций личности на активное использование медиатехнологий в профессиональной деятельности; интересом к профессионально значимой информации и потребности ее добычи средствами медиа; потребностью в информационном обогащении средствами медиа; стремлений соответствовать в профессиональной деятельности требованиям медиаобщества; потребности во взаимодействии с различными субъектами образования средствами медиа; потребности в рефлексии собственной деятельности по использованию медиатехнологий.

Значения $\chi^2_{emp} > \chi^2_{krit95\%}$, (69,12>5,99). Это подтверждает, что такие значения χ^2 можно получить при случайном отборе педагогов с вероятностью более 95%.

Исследование различия в группах по третьему компоненту (содержательному) – характеризует степень знаний педагогов **с**ущности медиатехнологий, их значения и роли в обществе; осознания роли и значения медиаобразования; знания учебных и воспитательных возможностей средств медиа; знания о методах построения учебных занятий и воспитательных мероприятий с использованием средств медиа; знания педагогической целесообразности использования медиа средств в профессиональной деятельности учителя; знания основных понятий и терминов медиаобразования.

Значения $\chi^2_{emp} > \chi^2_{krit95\%}$, (983,34>5,99). Это подтверждает, что такие значения χ^2 можно получить при случайном отборе педагогов с вероятностью более 95%.

Рассчитанные значения χ^2 всех компонентов развития медиакомпетентности учителей значительно больше критического значения χ^2 (равного 5,99) с вероятностью 95%.

$\chi^2_{emp1} > \chi^2_{krit95\%}$, (249,2>5,99)

$\chi^2_{emp2} > \chi^2_{krit95\%}$, (69,12>5,99)

$\chi^2_{emp3} > \chi^2_{krit95\%}$, (983,34>5,99)

Таким образом, результаты экспериментальной группы, полученные при внедрении модели по развитию медиакомпетентности учителей в условиях Ресурсного центра существенно выше результатов контрольной группы, и это правомерно при случайном отборе учителей с вероятностью 95%. Тем самым подтверждена репрезентативность результатов исследования.

Подводя итоги нашей работы по развитию медиакомпетентности учителей в условиях Ресурсного центра, мы пришли к следующим выводам: участие в экспериментальной работе обеспечило ориентированность многих учителей школ в изменении направлений деятельности, помогло каждому учителю преодолеть затруднения в расширении спектра используемых медиатехнологий обучения учащихся; возросший в ходе экспериментальной работы уровень медиакомпетентности педагогов переносится на выполнение повседневных действий и функций учителя; учителя, принявшие участие в эксперименте, могут адекватно оценивать результаты собственной педагогической деятельности и опыт своих коллег по искомой проблеме с точки зрения последних достижений медиапедагогики; у учителей экспериментальных групп, принявших участие в эксперименте, заметно возрос интерес к участию в различного рода конкурсах, конференциях, семинарах и др. по проблемам медиатехнологий.

Эффективность экспериментального обучения в рамках разработанной нами модели подтверждена следующими показателями: повышением уровня знаний сущности медиатехнологий, их значения и роли в обществе; знаний о методах построения учебных занятий и воспитательных мероприятий с использованием средств медиа; знаний основных понятий и терминов медиаобразования; умений производить отбор содержания, методов и приемов учебной и воспитательной деятельности на основе медиа; обеспечением вариативности содержания обучения и воспитания на основе средств медиа; умений управлять субъектной позицией школьника на основе средств медиа; интересом к профессионально значимой информации и потребности ее добычи средствами медиа; потребности в информационном обогащении средствами медиа и др.

1. *Климова Т.Е. Педагогическая диагностика. – Магнитогорск:МаГУ, 2000. – 123 с.*

2. Наин А.Я., Уметбаев З.М. Педагогический эксперимент: Методика и его организация: Учеб. пособие. – Магнитогорск: МаГУ, 2002. – 127 с.
3. Шаповалов А.А . Аз и Буки педагогической науки . – Барнаул, 2003. – 123 с.

Түйіндеме

Искаков Б.А. – *педагогика ғылымдарының кандидаты,*
Өскемен қаласы әкімдігінің «Оқу- Өндірістік комбинаты» КММ директоры, e-mail: iskakov@goroo.ukg.kz

Ресурстық орталығы жағдайында мұғалімдердің медиақұзыреттілігін дамыту бойынша эксперименттік жұмыс нәтижелерін талдау

Мақалада Ресурстық орталығы жағдайында мұғалімдердің медиақұзыреттілігін дамыту бойынша эксперименттік жұмыс нәтижелері талданады. Мұғалімдердің медиабіліктілігінің даму әдістемесі егжей-тегжейлі сипатталған, мақалада оны тестілеу нәтижелерінің қорытындысы келтірілген. Математикалық статистика әдісімен жүргізілген, пилоттық зерттеу нәтижелері, медиақұзыреттіліктің даму компоненттері бойынша барлық өлшемдер үшін оң үрдісін анықтап, атқарылған жұмыстың тиімділігін дәлелдеді. Бұл эксперимент нәтижесі, мұғалімдердің мотивациялық-құндылық біліктілігі мен мазмұнды компоненті бойынша, медиақұзыреттілігінің даму деңгейінде айтарлықтай оң өзгерістер болды деп атап көрсетті.

Түйінді сөздер: мұғалімнің медиақұзыреттілігі, Ресурстық орталық, медиақұзыреттіліктерін қалыптастыру өлшемдері, медиақұзыреттіліктің даму деңгейлері.

Summary

Iskakov B.A. – *Ph.D.,,director "Educational-productive combine"", e-mail: iskakov@goroo.ukg.kz*

The analysis of the results of experimental work on development of teachers' media competence in the conditions of the resource center

In article the results of experimental work on development of teachers' media competence in the conditions of the Resource center are analyzed. A detailed procedure of teachers' media competence development is described, the results of approbation is given in the article. The results of the pilot study conducted by method of mathematical statistics allowed to reveal positive dynamics in all components of criteria development of media competence that has proved efficiency of the done work. . It is stressed that the results of the experiment have been significant positive changes in the levels of development of teachers' media competence by motivational-value and substantial components.

Keywords: teachers' media competence, Resource center, criteria development of media competence, levels of development of teachers' media competence.

УДК 371.335:372.878

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАГЛЯДНЫХ МЕТОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ МУЗЫКАЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН

Асылбаева С.З. – *магистр педагогических наук,*
СКГУ им. М.Козыбаева, г. Петропавловск (samal.asylbaeva82@mail.ru)

Данная статья посвящена вопросам использования наглядных методов обучения в преподавании музыкальных дисциплин. В педагогической деятельности учителя музыки применяются практически все общепедагогические методы, выполняющие обучающую, развивающую, воспитывающую, побуждающую (мотивационную) и контрольно-коррекционную функции. Применение наглядных и технических средств обучения способствует не только эффективному усвоению соответствующей информации, но и активизирует познавательную деятельность обучающихся; развивает у них способность увязывать теорию с практикой, с жизнью; формирует навыки технической культуры; воспитывает внимание и аккуратность; повышает интерес к учению и делает его более доступным.

Ключевые слова: наглядные методы, методы музыкального образования, музыкальное искусство.

Методы обучения – система последовательных, взаимосвязанных действий учителя и учащихся, обеспечивающих усвоение содержания образования, развитие умственных сил и способностей учащихся, овладение ими средствами самообразования и самообучения. Методы обучения обозначают цель обучения, способ усвоения и характер взаимодействия субъектов обучения [1].

Под методами музыкального образования понимаются определенные действия педагога и учащихся, направленные на достижение цели музыкального образования обучающихся. В педагогической деятельности учителя музыки применяются практически все общепедагогические методы, выполняющие обучающую, развивающую, воспитывающую, побуждающую (мотивационную) и контрольно-коррекционную функции. В начальных классах основными методами являются объяснительно-иллюстративный, репродуктивный, игровой. В среднем и старшем звене на первый план выступают эвристический и исследовательский методы. Для организации познавательной деятельности учащихся (карточки, перфокарты, опорные сигналы и т.п.). Но, исходя из специфики предмета, все применяемые общепедагогические методы приобретают на уроках музыки несколько другую форму. Например, самый распространённый словесный метод на уроках музыки применяется в качестве образно-психологического настроя на духовное единение ребёнка с музыкальным искусством. Наглядный метод преломляется в наглядно-слуховой, наглядно-выразительный, наглядно-зрительный и т.д.

Существует особая группа методов, определяемых спецификой музыкального искусства:

- метод наблюдения за музыкой;
- метод не навязывать музыку, а убеждать ею, не развлекать, а радовать;
- метод импровизации;
- метод сопереживания;
- метод музыкального обобщения, забегания вперёд и возвращения к пройденному;
- метод размышления о музыке.

В педагогике музыкального образования метод обучения понимается в широком смысле как совокупность педагогических способов, направленных на решение задач и освоение содержания музыкального образования. В узком смысле метод рассматривается как определённые средства, приёмы, предназначенные для приобретения музыкальных знаний, умений и навыков, развития памяти, мышления, воображения, а также для формирования опыта эмоционально-ценностного отношения к музыке, художественного вкуса, интереса к искусству и потребностей общения с ним [2].

Под методами музыкального образования («methodos» с греческого как «путь к чему-либо») понимаются определенные действия педагога и учащихся, направленные на достижение цели музыкального образования студентов, или способы работы преподавателя и студентов. Это способы взаимосвязанной деятельности преподавателя и студентов, направленные на решение задач музыкального образования, воспитания и развития. Методы состоят из более частных приемов, которые их конкретизируют и детализируют.

Наглядность как принцип обучения был впервые сформулирован Я.А. Коменским, а в дальнейшем развит К.Д. Ушинским и другими педагогами. Учитель может использовать различные средства наглядности: реальные объекты, их изображения, модели изучаемых объектов и явлений. Знание форм сочетания слова и средств наглядности, их вариантов и сравнительной эффективности даёт возможность учителю творчески применять средства наглядности сообразно поставленной дидактической задаче, особенностям учебного материала и конкретным условиям обучения [3].

Ведущие ученые нашей республики С.А. Узакбаева, Ж.Ж. Наурызбай, К.Ж. Кожахметова, К.Б. Жарыкбаев, С.К. Калиев, Ш.Б. Кульманова и другие показали востребованность знания подрастающим поколением современных школьников истории, быта, обычаев и традиций, богатого культурного прошлого многих поколений казахов. Они в своих исследованиях определили направления, позволяющие реализовать идею воспитания детей в духе прогрессивных традиций, поднимавшуюся в свое время многими выдающимися просветителями, учеными, деятелями казахского народа. Так учёный-педагог Ш.Б. Кульманова в своей статье «О методах обучения на уроках музыки в процессе изучения младшими школьниками казахской народной музыки» пишет, что метод используемый в процессе обучения, является необходимым «инструментом» в руках учителя для достижения положительных результатов в работе с учащимися [4, с. 179].

Применяется следующая группа методов, которые классифицируются: по источнику знаний (практический, наглядный, словесный, работа с книгой, видео метод); по назначению (приобретение знаний, формирование умений и навыков, применение знаний, творческой деятельности, закрепление приобретенных знаний, проверка знаний, умений и навыков); по характеру познавательной деятельности (объяснительно-иллюстративный, репродуктивный, эвристический, исследовательский, игровой); по дидактическим целям (методы, способствующие первичному усвоению материала, закреплению и совершенствованию приобретенных знаний).

Все перечисленные выше методы общей педагогики выполняют обучающую роль, развивающую, воспитывающую, побуждающую и контрольно-коррекционную функции в музыкальном образовании студентов. Естественно, что общепедагогические методы в музыкальном обучении имеют свою специфику. Так, например, широко распространенный словесный метод, экономичность и эффективность которого в педагогической практике были отмечены рядом отечественных ученых (М.Н. Скаткиным, И.Я. Лернером и др.), в музыкальном обучении понимается не столько как передача необходимой информации, сколько в качестве образно-психологического настроя, направленного на духовное общение с музыкальным искусством. То есть для словесного пояснения музыки речь должна быть не бытовой, а образной. Происходит своеобразное преломление и других общепедагогических методов в музыкальном обучении студентов, которое заключается в применении наглядного и практического методов, что отражено в самих формулировках: наглядно-слуховой, наглядно-выразительный и художественно-практический методы. К группе методов, определяемых спецификой музыкального искусства, известные педагоги-музыканты относили и относят: метод наблюдения за музыкой (а не обучения ей); метод не навязывать музыку, а убеждать ею; не развлекать, а радовать; метод импровизации (Б.В. Асафьев); метод сопереживания (Н.А. Ветлугина); методы музыкального обобщения, забегания вперед и возвращения к пройденному, размышления о музыке, эмоциональной драматургии (Д.Б. Кабалевский и Э.Б. Абдуллин); метод развития стилеразличения у подростков (Ю.Б. Алиев); метод музыкального собеседования (Л.А. Безбородова); метод интонационно-стилевого постижения музыки и моделирования художественно-творческого процесса (Е.Д. Критская и Л.В. Школяр).

Главное не забывать, что в музыкальном обучении важно постижение музыки через интонацию, постижение музыки музыкой, другими видами искусства, жизнью природы и человека, а не отдельными выразительными средствами, вырванными из целого.

Все методы музыкального образования направлены на развитие художественного мышления студентов и адекватны эстетической сущности музыкального искусства, а также целям и задачам музыкального воспитания. На занятиях, как правило, различные методы применяются в совокупности с учетом источника приобретения знания, видов художественной деятельности студентов, типов урока, а также задач развития художественно-творческих способностей человека.

Без методов невозможно достичь поставленной цели, реализовать намеченное содержание, наполнить обучение познавательной деятельностью. Метод-сердцевина учебного процесса, связующее звено между запроектированной целью и конечным результатом. Его роль в системе «цели – содержание – методы – формы - средства обучения» является определяющей. Методы всегда связаны с закономерностями

общественного развития и зависят от целей и задач, выдвинутых обществом, а также от содержания образования. Поиск новых методов, форм и приемов обучения в наше время - явление не только закономерное, но и необходимое.

Применение наглядных и технических средств обучения способствует не только эффективному усвоению соответствующей информации, но и активизирует познавательную деятельность обучающихся; развивает у них способность увязывать теорию с практикой, с жизнью; формирует навыки технической культуры; воспитывает внимание и аккуратность; повышает интерес к учению и делает его более доступным [5].

Использование наглядных методов обучения в образовательносм процессе предоставляет преподавателю большие возможности при проведении урока, делает занятие более увлекательным, запоминающимся.

1 Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: Для студентов высшего и среднего пед.учебных заведений. – М.:Издательский центр «Академия», 2003. – 176 с.

2 Абдуллин Э. Б. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. завед. / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. - М.: Издательский центр "Академия", 2004. - 336 с.

3 Осмоловская И.М. Словесные методы обучения. – М.: Издательский центр «Знание», 2008. – 120 с.

4 Мынбаева А.К. Садвакасова З.М. Искусство преподавания: концепции и инновационные методы обучения: учебное пособие. 5-е издание. – Алматы.: Өнер, 2013. – 228 с.

5 Осмоловская И.М. Наглядные методы обучения: учебное пособие для студентов высшего учебных заведений. – М.:Издательский центр «Академия», 2009. – 192 с.

Түйіндеме

Асылбаева С.З. – *педагогика ғылымдарының магистрі М.Қозыбаев атындағы СҚМУ, Петропавл қ.*

Музыкалық пәндерді оқыту барысында көрнекілік әдістерді қолдану

Ұсынылған мақала музыкалық пәндерді оқыту барысында көрнекілік әдістерді қолдану мәселелеріне арналған. Бұл мақала пайдалану мәселелері көрнекі оқыту әдістерін оқытуда музыкалық пәндер. Педагогикалық қызметтегі мұғалімнің музыка қолданылады іс жүзінде барлық жалпы педагогикалық әдістері орындайтын, үйретуші, дамытушы, және бақылау-түзету функциялары. Қолдану, көрнекі және техникалық оқыту құралдарының ықпал етеді ғана емес, тиімді меңгеруге тиісті ақпарат, бірақ және жандандырады білім алушылардың танымдық қызметін жетілдіреді; олардың спос

Түйін сөздер: көрнекілік әдістер, музыкалық білім беру әдістері, музыкалық өнер.

Summary

Asylbaeva S.Z. – *Master of Education NKZU of the name of M.Kozybaev, Petropavlovsk town*

The use of evident methods is in teaching of musical disciplies

This article is sanctified to the questions of the use of evident methods of educating in teaching of musical disciplines. This article is sanctified to the questions of the use of evident methods of educating in teaching of musical disciplines. Practically all общепедагогические methods, executing teaching, developing, educative, propulsive (motivational) and control-correction to the function, are used in pedagogical activity of music master. Application of evident and technical facilities of educating assists not only the effective mastering of corresponding information but also activates cognitive activity of student; develops for them.

Keywords: are evident methods, methods of musical education, musical art.

УДК 378 (075)

IMPROVING THE QUALITY OF PEDAGOGICAL PREPARATION OF TEACHERS OF HIGH SCHOOL TO THE INTEGRATED USE OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGY

Kulambayev A.K. – *graduate student Russia, Omsk city,*
Dosanova S.S. –
doctor of pedagogical sciences, associate professor
Republic Kazakhstan, Kokshetau city,
Kulambayeva K.K. –
doctor of pedagogical sciences, associate professor
Republic Kazakhstan, Astana city

In this article is considered is improving the quality of pedagogical preparation of teachers of high school to the integrated use of modern educational technology.

Complex and urgent task today in the organization and optimization of the educational process is presented to improve the effectiveness of training as qualitatively important target installation. Important areas of effective implementation is the introduction and widespread use in educational practice different kinds of hardware, implementing such an important pedagogical principle as visual learning.

Keywords: modern training facilities, military-specific training, computing technology, improving professional skills, the principle of clarity.

The system of military education in the Republic Kazakhstan - is one of the educational institutions of the state, acting in the interests of the various categories of military training. Modern higher military education in the country should have a developmental condition training of the teaching staff.

Meeting with students of the Eurasian National University named after LN Gumilev President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev noted that "the centerpiece of the reform of the education system should be a comprehensive introduction of modern information technologies in educational process" [1]. Therefore, improving the structure and content of higher military education, the approach of the objectives of training and education to the needs of society and the state designated the main priorities of the educational policy of Kazakhstan.

Increased requirements for military and special training of officers at the present stage, the complexity and multi-component of its content, the urgent need for the development of creative thinking in students resulted in highlighting the problems of complex use of modern means of training (MMT).

The relevance of its research is caused by the need to the fullest realization of one of the most important didactic principles - clarity. Technical training, as an essential tool visibility, promote demonstration schematization and modeling of the studied phenomena and processes that largely provides the best understanding, learning and consolidation of educational material cadets.

The importance of the study and the successful solution of this problem is due to the fact that the military institutes of the Ministry of Defence of the Republic of Kazakhstan gained some experience of technical training in the military and special training. However, it is not scientifically generalized and theoretical interpretation is not fully. Therefore, the potential for increasing the efficiency of the educational process, which are incorporated in complex application MMT in special military training of cadets underutilized.

These investigations indicate that the deliberate and systematic introduction to the practice of MMT officer training is an objective natural phenomenon, caused by scientific and technological progress. The growth of information, which, according to experts, is doubled in less than 2 years, at odds with strictly defined terms of training of cadets universities. Development of military science and practice is objectively requires the inclusion in the curriculum of training officers increasingly complex educational material, involving student proficiency with professional knowledge, skills and abilities that meets the latest requirements. In these circumstances, there is a need to improve military-specific training of students on the basis of complex use MMT.

However, the integrated use in the process of military and special training cadets of high schools of modern audio-visual, television, computer and other technical means of education suggests that they may be seen not only as a means of presentation. Created on the basis of computer technology automated information, training and

supervising educational programs are becoming more widespread in the training of officers. This process also requires a scientific basis for their suitability in high school.

A study of the state of the military-specific training cadets - Military Engineering Institute of Radio Electronics and Communications Ministry of Defence of the Republic of Kazakhstan shows that the integrated applications MMT paid a certain attention. Classrooms, offices and laboratories are gradually equipped with computers, audio and television systems, projection, video and other equipment. An increasing number of studies, which are used MMT. Organization and methods of implementation of these funds are regularly discussed at meetings of the faculties, departments, educational gatherings and meetings with teachers. However, the introduction of the integrated use MMT in special military training of cadets does not always deliberately and slowly introduced into the teaching practice.

Complex and urgent task today in the organization and optimization of the educational process is presented to improve the effectiveness of training as qualitatively important target installation. Important areas of effective implementation is the introduction and widespread use in educational practice different kinds of hardware, implementing such an important pedagogical principle as visual learning.

Modern teaching aids - a set of technical devices with didactic software used in the educational process in order to optimize it for the presentation and processing of information [2].

Generalization of different approaches to technical training aids allowed to choose as the basis for classification MMT main stages of the didactic cycle message (making) the student educational information (knowledge); the formation of their practical skills; control of learning, developmental skills. In accordance therewith isolated MMT following:

1) the technical means of presentation of educational information: film, photo, video, audio and various combinations thereof;

2) Special equipment: simulators, models, tools, equipment, stands, keysovye (portfolio) funds;

3) Engineering controls, such as: personal computers, trainers, tutors and other electronics.

In addition to the technical devices to include MMT means of special software, which are created on physical media information and inextricably linked with technical devices. This film, video, slide, slides, slide films, transparencies for overhead projector (OHP), pictures and drawings for epi-projectors, computational and graphics tasks (jobs), electronic textbooks, training and monitoring software, multimedia, shell etc.

The essence of complex application MMT military-special preparation of students (cadets) is didactically appropriate, optimally organized association of technical devices around a multifunctional multimedia computer and creative use of methodical software.

It follows that the way to solve the problem must be sought in the organization of training for which would be the goal to provide high performance and achieve their development. It is well known that the prestige of any university is determined by the qualitative composition of teachers. A historical and national experience, on the formation of the teaching staff of the military university requires at least 10 years, maybe more. Young military teachers for pedagogical work should be assigned in order of service for two or three years. During this time, the officer is unable to learn the profession of a teacher in high school and it should serve as an assistant instructor or an experienced teacher. This practice will improve the professionalism of the teaching staff.

Currently, the Military Engineering Institute of Radio Electronics and Communications The Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan work and serve 17 people with academic degrees and titles, including 10 soldiers and 8 officers of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan. 2 employees have the title of professor and 6 people - rank of assistant professor. More than 30 people at the institute have an academic title - Master. The institute admitted to teaching more than 20 persons having an academic degree - Master. Also at the Institute and serve with more than 30 officers and employees with higher military education and 2 masters of sports [3].

The results of the analysis of the qualitative state of the faculty of the Institute showed that in general the faculty of its quality parameters correspond to the positions held.

However, the staffing of the faculty of the Department of Military Engineering Institute of Radio Electronics and Communications Ministry of Defense of Kazakhstan on 04.11.2013 year is only 66%, and the percentage ostepenennyh faculty members is 37.4% [3, 6 p.].

Classes are held with students without regard to the load on the methodological and scientific work. For example, the Department of Radio Engineering Troops conducting classes with students on 27 subjects, currently under training in 16 disciplines, based on the requirements of the order of the Minister of Defence of the Republic

of Kazakhstan dated February 24, 2000 № 38, the total annual workload of the teacher should be no more than 720 hours, without taking into account the load on the methodical and scientific works [4].

The current number of the faculty departments are not able to carry out qualitatively annual load some prepodvateli conduct classes 2-3 subjects and do a load of more than 1,200 hours of classroom training. In this regard, methodical and scientific work actually carried out.

Currently the command of the institute and the departments carried out some work on acquisition departments teaching staff.

In particular, the institute, the constant improvement of professional skills of officers is considered a priority. In this regard, developed plans for training - training in master's and doctoral studies at the National University of Defense and civilian institutions of higher education in the field of the institute. Also this program includes training officers courses at military schools of near and far abroad.

Since 2011 in various educational institutions, including the National University of Defense Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan for post-graduate education (Master) received more than 15 soldiers and officers of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan [4, p.12].

As you know, technical training activate the assimilation of all kinds of information - analytical, theoretical, historical, cultural, philosophical and others. Therefore, the obvious need for an integrated use of teaching aids in the practice of teaching theoretical subjects, as application of technical training intensifies the learning process. Consequently, the prospects for the practical work of the teacher are closely related, on the one hand, with the development of methods of using various means of training, on the other - with the improvement of scientific and technical base of the educational process, reveals new research horizons.

The results showed that one of these ways is technologization content and organization of complex application of technical training in the military and special training of cadets - the creation of conditions for the supply, maintenance and repair MMT, planning and control their use, as well as the production of the necessary teaching materials. The most important conditions for the implementation of this way in practice are necessary to ensure the university MMT, their timely maintenance and repair, optimal planning of the use of teaching aids in the classroom and the creation of educational complex of the university.

The second way of improving complex application MMT is to give creative and applied pedagogical training of teaching staff of universities to complex use MMT. In this case, the basic conditions are the use of the new features of methodical work at the university, faculties and departments, the formation motif focused quality training instructor for integrated applications MMT in the classroom, the continuous search of new forms, methods and means of instruction.

The third way of improving the integrated use MMT - implementation of its continuous methodological support. To this end, the university should be created following conditions: the presence of typical methods of preparation and conduct of the main types of studies to integrated MMT, development of teaching materials for training sessions with complex application MMT, production of teaching materials, preparation and publication of educational materials, regular teaching sessions with the faculty.

Thus, in order to further improve the integrated application MMT military-special preparation of cadets of high schools of engineering troops are recommended:

1. The management body of the military education seems appropriate to carry out:

- Provision of military schools with MMT;
- The creation of a specialized center for the development and distribution of developing, training and supervising training programs, further supply of military schools Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan;
- Changes to the documents that define the norms of academic load of teachers in such a way that the time spent on the development of teaching and teaching for integrated MMT are counted as educational work of the teacher;

2. On the faculties and departments are invited to:

- Regularly to discuss problems of complex use MMT military-special preparation of the meetings of the Academic Council of faculties, departments and subject-methodical commissions;
- The development of work plans for the school year to determine the specific measures of development and implementation of integrated MMT use in teaching academic disciplines;
- Plans to work for a month and individual plans of teachers to develop methods of complex application MMT on various kinds of training sessions;
- Actively engage students to work on the creation of means of special software.

1. Lecture President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev at the Eurasian National University named after LN Gumilev "To the knowledge economy through innovation and education" Astana, 26 May 2006.

2. Kodzhaspirova G.M., Kodzhaspirov AY Dictionary of pedagogy. - Moscow: ICC "March"; Rostov N / A: Publishing Center "Marta", 2005. - P.156.

3. Help the report of the Chief of the Military Engineering Institute of Radio Electronics and Communications // Current paperwork Military Engineering Institute of Radio Electronics and Communications MoD RK. Almaty. - 2013. T.23. - 13 sec.

4. The results of operations for 2013 and tasks for the future // Current paperwork Military Engineering Institute of Radio Electronics and Communications MoD RK. Almaty. - 2013. T.25. - 42.

Резюме

Куламбаев А.К., Досанова С.С., Куламбаева К.К.

Способы повышения качества педагогической подготовки преподавателей вуза к комплексному использованию современных технических средств обучения

В данной статье рассмотрены способы повышения качества педагогической подготовки преподавателей ВУЗа к комплексному использованию современных технических средств обучения.

Түйіндеме

Куламбаев А.К., Досанова С.С., Куламбаева К.К.

ЖОО осы заманғы техникалық құралдарын оқытуды комплекстік қолдану бойынша оқытушылардың педагогикалық даярлығы сапасын жоғарлату түрлері

Берілген мақалада ЖОО оқытушылардың педагогикалық дайындығын жалпы заманауи техникалық құралдарын қолдануды арттыру түрлері қарастырылған.

70-летний юбилей профессора Калиевой Светланы Исламгазиевны

Ректорат, сотрудники общеуниверситетской кафедры педагогики КазНПУ им. Абая сердечно поздравляют Светлану Исламгазиевну с прекрасным ЮБИЛЕЕМ!!!

Калиева Светлана Исламгазиевна, казашка, 1946 года рождения, в 1971 году окончила химический факультет КазГУ им. С.М.Кирова.

По завершении университета начала преподавательскую деятельность в средней вечерней (сменной) школе рабочей молодежи п. Заря Востока Каскеленского района Алматинской области в качестве учителя химии, позднее работала завучем школы.

В 1976 году закончила обучение в аспирантуре на кафедре педагогики КазПИ им. Абая и продолжила научно-исследовательскую деятельность в отделе теории и истории педагогики НИИ педагогических наук им. И. Алтынсарина в качестве младшего научного сотрудника, а затем и.о. заведующего отделом.

С ноября 1982 года и по настоящее время работает в КазНПУ им. Абая. После успешной защиты кандидатской диссертации и получения звания доцента работала на кафедре педагогики на должности доцента. В 1999 году получила звание профессора КазНПУ им. Абая.

На протяжении своей педагогической деятельности в университете Калиева С.И. преподавала все дисциплины педагогического цикла, осуществляла руководство педагогической практикой студентов.

Высокий уровень научно-методической компетентности позволил Калиевой С.И. в течение более 20 лет выполнять функции заместителя заведующего кафедрой педагогики. Необходимо отметить ее работу в качестве руководителя научно-учебно-методического комплекса (НУМК) на базе кафедры и средней школы п. Буран Маркокольского района ВКО. В рамках НУМКа осуществлялось тесное сотрудничество членов кафедры педагогики и педагогического коллектива школы, включались в активную деятельность на базе школы аспиранты кафедры, благодаря чему был подготовлен и защищен ряд диссертаций, имевших значимость для школьной практики.

Особое значение в педагогической деятельности Калиевой С.И. имеет руководство научно-исследовательской работой студентов, которые ежегодно участвуют в университетской студенческой конференции и международной конференции для магистратов, докторантов и студентов, завоевывая призовые места и сертификаты.

С 1991 года Калиева С.И. осуществляла руководство научной работой аспирантов и соискателей. В результате этой деятельности подготовили и успешно защитили кандидатские диссертации более 20 человек. Особого внимания заслуживает то, что среди них немало представителей среднего образования – учителей, завучей, директоров, осуществлявших научные исследования живого педагогического процесса школ.

Результаты научной деятельности Калиевой С.И. отражены в более чем 80-ти публикациях в научных изданиях Республики Казахстан, ближнего и дальнего зарубежья. Она является соавтором учебников «Педагогика», «Введение в педагогическую профессию», «Мәңгілік ел», автором более 10-ти научно-методических и учебно-методических пособий.

Калиева С.И. принимала активное участие в разработке целого ряда значимых для педагогического образования концептуальных документов, таких как «Концепция непрерывного образования в РК», «Концепция высшего педагогического образования», «Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан», «Концепция национального воспитания студентов», «Концепция интеллектуального развития студентов», «Концепция реализации национальной идеи «Мәңгілік ел» в высших учебных заведениях Казахстана».

Калиева С.И. – человек с активной гражданской позицией, пользуется авторитетом среди коллег и студентов.

За годы работы получила: нагрудный знак «Почетный работник образования РК», а также университетские награды «Үздік ұстаз», «Құрметті қызметкер».

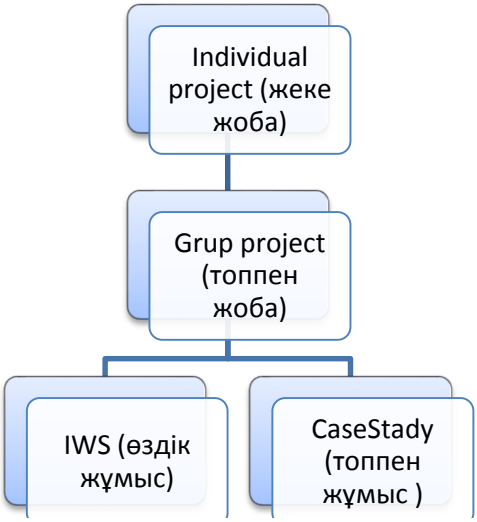
Individual project (жеке жоба)
Grup project (топпен жоба)
IWS (өздік жұмыс)
CaseStady (топпен жұмыс)